

ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ Β. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ

ΔΟΓΜΑΤΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Σχεδίασμα Κοινωνιολογίας
του Χριστιανισμού

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΓΡΗΓΟΡΗ®

ΑΘΗΝΑ 2009

Άφιερώνεται στη μνήμη

Του Σεβαστιανού,

άνθρωπου του Θεού,
άνδρός θαυμαστού,
δασκάλου συναδραστητικού,
πατέρα στοργικού,
έπισκόπου μαρτυρικού,
δεσπότη οίκονομικού,
θεωρίας και πράξης
ἐναρμονιστού

Επιμέλεια έκδοσης: Σπύρος Μπέης
e-mail: spibeis@yahoo.gr

ISBN 978-960-333-601-3

Copyright © 2009 για την ελληνική γλώσσα και για όλο τον κόσμο:
Χρυστίνα Μ. Γρηγοριά, Τραπεζοδρόμου 43, 106 80 Αθήνα, τηλ. 210 36.37.016

http: www.grigorisbooks.gr – e-mail: grbooks@otenet.gr fax: 210 36 26 646

Αναγορεύεται η ανάδημοσίευση και γενικά η αναπαγωγή και μετάδοση, εν όλο ή εν μέρει, τόσο και μίας σελίδας, ή και περιληπτικά, κατά παράφραση ή διασκευή, του παρόντος βιβλίου με άραιονδήποτε τρόπο (ηλεκτρονικά, ηλεκτρονικά, τηλεοπτικά, φωτοτυπικά, ήχογραφήσεις ή άλλως πως) χωρίς προηγούμενη γραπτή άδεια της εκδότριας (N. 2121/93, άρθρο 51). Ή άραιο γέννηση αυτή λογίζεται και για Δημόσιες Υπηρεσίες, Βιβλιοθήκες, Πανεπιστήμια, Οργανισμούς κ.λπ. (άρθρο 18). Οι παρόντες διακονοί (άρθρο 13) και επιβάλλονται κατά το νόμο κατάσχεση, διοικήσες και ποινικές κυρώσεις (άρθρο 64-66).

«Κἄν γάρ εἰς τόν Πατέρα τις καί τόν Υἱόν ὀρθῶς πιστεύῃ, καί εἰς τό Πνεῦμα τό ἅγιον, βίον δέ μη ἔχη ὀρθόν, οὐδέν αὐτῷ κέδος τῆς πίστεως εἰς σωτηρίαν» (Χρυσοστόμος).

«Κἄν γάρ δόγματα ἔχωμεν ὑγιῆ, βίου δέ ἀμελῶμεν, οὐδέν ἡμῶν ὄφελος ἔσται τῶν δογμάτων. Πάλιν ἄν βίου μὲν ἐπιμελώμεθα, περὶ τὰ δόγματα δέ χωλεύωμεν, οὐδέ οὕτως ἔσται τι κέδος ἡμῶν» (Χρυσοστόμος).

«πίστις ἄεργος καί ἔργον ἀπιστον τόν αὐτόν τρόπον ἀποδοκιμασθήσονται» (Σοκράτης ὁ Σχολαστικός).

«Ἄγιοι εἰσι πάντες, ὅσοι πίστιν ὀρθήν μετά βίου ἔχουσι, κἄν σημεῖα μὴ ἐργάζωνται, κἄν δαίμονας μὴ ἐκβάλλωσιν, ἄγιοί εἰσιν» (Χρυσοστόμος).

«οἱ περὶ τὴν πίστιν καινοτομήσαντες καί περὶ τόν βίον ἐξέκλιναν. Ἐχόμενα γάρ ἀλλήλων εἰσὶ πίστις καί βίος» (Συμεῶν Νέος Θεολόγος).

«ὡςπερ ἐν Πατρὶ καί Υἱῷ καί ἁγίῳ Πνεύματι εἰς Θεός ἀσυγκύτως καί ἀδιαιρέτως προσκυνεῖται, οὕτω πάλιν ἐν Θεῷ καί ψυχῇ καί σῶματι ἀδιαιρέτως καί ἀσυγκύτως Θεός κατά χάριν ὁ ἄνωθρος γίνεται, μήτε τοῦ σώματος εἰς ψυχὴν μεταβαλλομένου, μήτε τῆς ψυχῆς εἰς θεότητα μεταποιουμένης, μήτε τοῦ Θεοῦ τῆ ψυχοῦς εἰς σῶμα μεταπηγνυμένης, ἀλλά μένων ὁ Θεός καθό Θεός ἐπιπύσθῃ καί ἡ ψυχῇ καθός ἔχει φύσεως καί τό σῶμα, καθός ἐπλάσθη, πηλός» (Συμεῶν ὁ Νέος Θεολόγος).

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....

13

1. ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΔΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ ΤΩΝ ΔΟΓΜΑΤΩΝ

1. Δόγματα, δογματισμοί, αιρέσεις 19
2. Οι κοινωνικές παραμέτρους του δόγματος..... 25
3. Η κοινωνική λειτουργία των δογμάτων 37

2. Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΤΟΥ ΤΡΙΑΔΙΚΟΥ ΔΟΓΜΑΤΟΣ

1. Τριαδικότητα και κοινωνικότητα 56
2. Η τριαδική κοινωνία ως κοινωνία αγάπης 58
3. Ενώσεις και διακρίσεις..... 62
4. Η τριαδική ιεραρχία..... 71
5. Τριαδικότητα και συνοδικότητα..... 74
6. Θεία και εκκλησιαστική οικονομία..... 78

3. Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΛΟΓΙΚΟΥ ΔΟΓΜΑΤΟΣ

1. Τό Χριστολογικό δόγμα 84
2. Οι ανθρωπολογικές συνέπειες του Χριστολογικού δόγματος..... 87
- 2.1. Δόμηση του ανθρώπου: Άνθρωπος
διὰ τοῦ Υἱοῦ..... 91
- 2.1.1 Ἀνθρωπολογικά ἐρωτήματα..... 91

2.1.2 Η κατασκευή του ανθρώπου	92
2.1.3 Ο άνθρωπος ως εικόνα του Θεού Λόγου	97
2.1.4 Συνέπειες της καρ' εικόνα του Υιού δημιουργίας του ανθρώπου	97
2.2 Η αποδόμηση της εικόνας.....	107
2.2.1 Τό μέγεθος και οι συνέπειες της άματρίας...	108
2.2.2 Η ελπίδα της χριστοποίησης.....	112
2.3 Η έν Χριστώ αναδόμηση του ανθρώπου.....	114
2.3.1 Η δυνατότητα χριστοποίησης του ανθρώπου	114
2.3.2 Ο νέος έν Χριστώ άνθρωπος.....	120
3. Η χριστολογική δόμηση, όργάνωση και λειτουργι- κότητα Έκκλησίας και κοινωνίας.....	125
1. Θεμικές προεκτάσεις του τρισσοῦ άξιώματος του Θεανθρώπου Χριστού.....	126
1.1 Ο Χριστός και τό Ιερατείο	127
1.2 Ο Χριστός και οι έξουσίες.....	132
1.2.1 Η χριστολογία της έκκλησιαστικής έξουσίας.....	133
1.2.2 Η χριστολογία της πολιτικής έξουσίας...	134
1.2.3 Η χριστολογία της οικονομικής έξουσίας.....	140
1.3 Η χριστολογία του Δικαίου	148
1.3.1 Ο Χριστός, ό Νόμος και ή Χάριη.....	148
1.3.1.1 Τό Δίκαιο του Νόμου.....	149
1.3.1.2 Ο Χριστός και τό Δίκαιο του Νόμου...	152
1.3.1.3 Άπό τό Δίκαιο του Νόμου στο Δίκαιο της Χάριτος.....	153
1.3.3.4 Τό Δίκαιο της Χάριτος.....	161
1.3.4 Η χριστολογική δόμηση του Δικαίου	164
1.4 Η χριστολογία της Παιδείας	169
2. Η κοινωνική δυναμική της ύποστατικής ένωσης των δύο φύσεων του Χριστού.....	185
2.1 Η δυναμική του «άχωρίστως» και «άδιαίρετως»	187

2.1.1 Η άρχή της ένότητας.....	187
2.1.2 Η άρχή της διάστασης.....	217
2.2 Η δυναμική του «άσυγχύτως» και «άτρέτως»....	226
2.2.1 Οι άρχές της συμπληρωματικότητας και της έτερότητας.....	226
2.2.2 Οι άρχές της αυτόνομίας, του μονισμού και του όμοιομορφισμού.....	254
4. Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΤΟΥ ΑΠΟΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΥ ΔΟΓΜΑΤΟΣ	
1. Τό δόγμα του άγίου Πνεύματος και ή θέση του στην Έκκλησία.....	266
2. Άπό την άλήθεια του Πνεύματος στις άλήθειες του κόσμου	270
3. Η άγιοπνευματική ζωή ως χαρισματική.....	277
4. Η παρηγορητική παρέμβαση του Πνεύματος	290
5. Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΤΟΥ ΕΣΧΑΤΟΛΟΓΙΚΟΥ ΔΟΓΜΑΤΟΣ	
1. Τό έσχατολογικό δόγμα	294
2. Η έσχατολογία των ουτοπιών.....	296
3. Κρίση και κοινωνική κινητικότητα. Η κρίση ώς κύριος μοχλός της ιστορίας.....	302
4. Η έλπίδα της άνάστασης ως κοινωνικός παράγοντας	309
4.1 Κοινωνικές δράσεις και συμπειροχές ύπό τό κρίση.....	309
4.2 Η άνάσταση ως έπανάσταση.....	320
4.3 Κόλαση, παράδεισος και άντιμοιθίες.....	323
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	329
ΠΙΝΑΚΑΣ ΟΝΟΜΑΤΩΝ	333
ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΝΝΟΙΩΝ	339
.....	343

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η Κοινωνιολογία της θρησκείας δεν συνηθίζει να άσχο-
λείται με την κοινωνιολογική θεώρηση των δογμάτων¹, δη-
λαδή με την ουσία της θρησκείας. Άντ' αυτού περιορίζεται
νά εξανταλεί τόν κοινωνιολογικό-θρησκευολογικό προβλη-
ματισμό της στην κοινωνική διδασκαλία των θρησκειών,
στούς τρόπους και τίς μορφές θεομοτολήσης τους, και στην
κοινωνική παρόμβασή τους με μικρή, γενική ή συνοπτική ά-
ναφορά πρὸς τήν ουσία της θρησκείας και της Ἐκκλησίας, ἄν
πρόκειται για τήν Κοινωνιολογία τοῦ Χριστιανισμοῦ.² Ἐ-
χει ἔτισης τήν τάση, ἐπιηρεασμένη ἀπό τή μαρξιστική Κοι-

¹ Τήν ἴδια διαπίστωση κάνει καί ὁ Γ.Ι. ΜΑΝΤΖΑΡΙΑΗΣ, Κοινωνιολογία τοῦ Χρι-
στιανισμοῦ, Θεσσαλονίκη 1981, σ. 119. Βλ. καί «Κοινωνιολογική θεώρησης τῆς γενέσεως
Κοινωνιολογίας τῆς Ἐκκλησίας δόγματος», στό ἔργο τοῦ ἐπιμελήθηκε ὁ ἴδιος, Θέματα
«δόγματα» δέν ἐννοοῦμε κατ' ἀρχήν τά φιλοσοφικά δόγματα (βλ. γι' αὐτά Π. ΦΑΡΑΝ-
ΤΑΚΗ, «Δόγμα-Δογματισμός», στό φιλοσοφικό-κοινωνιολογικό 2εξικό, τ. 29/1995, σ.
86-87). Δέν ἐννοοῦμε ἔτισης μόνο ὅσες ἀληθεῖς καθολογήθηκαν στίς οἰκουμενικές συνό-
δους, ἀλλά καί ὅσες ἀποκαλύφθηκαν ἀπό τό Θεό, ἔγιναν ἀντικείμενο πίστεως καί διδά-
σκονται ἀπό τήν Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ (βλ. καί τή σχετική διευκρίνιση τοῦ Α. ΘΕΟ-
ΔΩΡΟΥ, Ἡ οὐσία τῆς Ὁρθοδοξίας, Ἐν Ἀθήναις 1961, σ. 29).

² Πρωτῆς εἶναι οἱ περτυώσεις τοῦ Μ. WEBER, ποῦ ἀσχολεῖται μέ τή σχέση τοῦ
καθολικού δόγματος καί τῆς ἀνάπτυξης τοῦ καπιταλιστικοῦ πνεύματος («Die protestan-
tische Ethik und der Geist des Kapitalismus», στό τοῦ ΙΜΙΟΥ, Gesammelte Aufsätze zur
Religionssoziologie I, Tübingen 19635, σ. 17-206, ἰδ. σ. 84 ἐξ.), τοῦ Ε. ΤΡΟΕΛΤΣΧ, ποῦ
σῆς τοῦ προτεσταντικοῦ δόγματος καί τῆς θεολογίας (Die Soziallehren der christlichen
Kirchen und Gruppen, Aalen 1965²), καί τοῦ Ε. FROMM ποῦ ἐξέτασε ἀπό τήν πλευρά
τῆς κοινωνικοψυχολογικῆς θεώρησης τῆς θρησκείας τή γένεση τοῦ χριστιανικοῦ δόγ-
ματος (Τό δόγμα τοῦ Χριστοῦ, μίτρη. Α. Θεοδώρακτου, Μπουκουράνης, Ἀθήνα 1974).

νωσιολογία της θρησκείας που δέσποσε στον 20ό αιώνα, να επικεντρώσει το ενδιαφέρον της στην ασκούμενη κριτική κοινωνικά πράγματα, και για τις διορθωτικές κινήσεις που διαίτερα αυτή να κάνει, αν επιθυμεί να έχει παρόν, και λόγος που ανάγκασε την Κοινωνιολογία της θρησκείας να δέν προφοδοτεί εκείνη την αντιπαλότητα μεταξύ της ίδιας και της Θεολογίας, αντιπαλότητα που καλλιεργήσε κυρίως η Θεολογία, όταν υποψιάζοταν ότι η Κοινωνιολογία της θρησκείας είτε θα λειτούργησε ανταγωνιστικά προς τη θρησκεία είτε θα οδηγήσει τη Θεολογία στην έκκοσμίκευση.³ Ολος και έχει σχέση προς τη μεθοδολογία που ακολουθούν οι κοινωνικές επιστήμες, ιδιαίτερα δε η Κοινωνιολογία. Μεθοδική, διάγνωση και έγκληση των κοινωνικών φαινομένων.

Επιφυλάξεις για το αν θα πρέπει να ασχολείται κάποιος με την Κοινωνιολογία των δογμάτων φαίνεται να υπάρχουν και στον όρθόδοξο χώρο.⁴ Ενίοτε εκφράζεται με τέτοιο τρόπο αυτή η αντίληψη, ώστε να σχηματίζεται η άποψη ότι τα δόγματα έχουν ειδικολογηθεί ή θεοποιηθεί και γι' αυτό τό λόγο θα πρέπει να μένουν ανέπαφα και ξένα προς την πραγματικότητα. Τέτοιες αντιλήψεις έγγειον βέβαια το έρωτημα, αν οι δογματικές αλήθειες υπάρχουν βέβαιόν αυτού τους ή για τον άνθρωπο και την κοινωνία.

Πάντως, οι σχετικές έρευνες που έγιναν μέχρι τώρα⁵ στάθηκαν ικανές να άρουν τις επιφυλάξεις και να άνοήξουν τό

³ Βλ. σχετικά Β. WALLISCH-PRINZ, Religionssoziologie, Stuttgart-Koeln-Mainz 1977, σ. 82ff.

⁴ Βλ. Α.ΤΖΑΝΙΝΗ, «Τό έργο της Κοινωνιολογίας της θρησκείας εν Έλλάδω», στο

Ε.Ι. ΜΑΝΤΖΑΡΙΑΟΥ (έπιμ.), Θέματα Κοινωνιολογίας της Ορθόδοξίας, σ. 42.

⁵ Βλ. Γ.Ι. ΜΑΝΤΖΑΡΙΑΟΥ, Κοινωνιολογία του Χριστιανισμού, σ. 119 έξ - Γ.Ι. ΜΑΝΤΖΑΡΙΑΟΥ (έπιμ.), Θέματα Κοινωνιολογίας της Ορθόδοξίας, ιδιαίτερα ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ,

δοξίμο για περαιτέρω προστάθειες. Στην όρθόδοξη παράδοση η κοινωνιολογική προσέγγιση των δογμάτων, όπως θά ζεται είναι η επιστηράτευση των κατάλληλων σύγχρονων μεθόδων για την άνάδειξη και τη συστηματοποίηση του ύλη, στο όποιο και επικεντρώουμε την προσοχή μας.

Η κοινωνιολογική θεώρηση των δογμάτων, και μάλιστα όταν προκειται για Κοινωνιολογία του Χριστιανισμού, όφεται κατά την άποψη μας να εκτείνει τον προβληματισμό της στην έξερευνηση της σχέσης άνάμεσα στο δόγμα, την έκκλησία και την κοινωνία.⁶ Η κοινωνική πραγματικότητα όρίζεται σχεδόν πάντοτε στο τρίπτυχο δόγμα-ήθος-συμπεριφορά, άνεξάρτητα από την ποιότητα, την καταγωγή και τό της άνώτατης άξίας, της ιδεολογίας, της αλήθειας. Το ήθος περιγράφει τις άρχές, τους κανόνες, τους γνώμονες της ζωής. Η συμπεριφορά δηλώνει την πράξη που δομολογείται με βάση τις ήθικές άρχές, οι όποιες άντιστοιχούν στις αλήθειες. Μεταξύ θεωρίας και πράξης υπάρχει άμεση σχέση, η δε πορεία είναι άμφίδρομη. Η θεωρία όρίζει την πράξη και η πράξη έπιβεβαιώνει την αλήθεια της θεωρίας κατά τό «πράξις έπίβασις θεωρίας».⁷ Ο Χρυσόστομος σημειώνει ότι τά δόγματα έχουν άνάγκη την ένάρετη πολιτεία,⁸ και άναλαμβάνουν όφελος όστα των δογμάτων. Πάλιν άν βίου μέν έπιμελώμεθα, περι τά δόγματα δε χωλεύωμεν, ουδέ ούτως όστα

⁶ Κοινωνιολογική θεώρηση της γενέσεως του περι ένότητος της Έκκλησίας δόγματος», σ. 53-81. - ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Ορθόδοξη Θεολογία και κοινωνική ζωή, Θεσσαλονίκη 1989, σ. 63 έξ. - Β. ΠΟΥΛΤΣΗ, Θεολογία και διαπροσωπικοί σχέσεις κατά τον Μέγαν Φώτιον, Θεσσαλονίκη 1974.

⁷ Ο όρος «κοινωνία» έννοείται κοινωνιολογικά και όχι θεολογικά, γι' αυτό και τόν άντιδιαστέλλουμε από τους όρους Έκκλησία ή εκκλησιαστική κοινωνία και ζωή. Προβίδη και σχέσεων.

⁸ Βλ. ΠΡΗΤΟΡΙΟΥ ΘΕΟΔΩΤΟΥ, Λόγοι 4, 113, PG 35, 649b.

⁹ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Είς Κορ. 2, PG 61, 401.

τι κέρθος ἡμῶν»⁹. Αυτό τό τρίπτυχο μεταφράζεται ἐπιστημολογικά στό διεπιστημονικό σχῆμα: Δογματική-Ἠθική-Κοινωνιολογία.

Εἶναι λοιπόν προφανές ὅτι ἡ ποιότητα τοῦ δόγματος στή γενικότερη σημασία τοῦ ὅρου ἐπηρεάζει ἄμεσα τήν ποιότητα τοῦ ἥθους καί αὐτή τήν ποιότητα των διαρθρωτίνων καί κοινωνικῶν σχέσεων. Αυτό σημαίνει ὅτι δόγμα, ἥθος καί συμπεριφορά δέν εἶναι ὑποχωρεωτικά θετικά ἢ ἀρνητικά φορτισμένα, ἀλλά στή γενική τους ἐκφραση οὐδέτερα. Ἡ φρόνηση ἐξαρτᾶται ἀπό τήν «πατρίδα» καί τή σκοπιμότητα τῶν δογμάτων.

Ἡ κοινωνική πραγματικότητα εἰκονίζει τήν Ἐκκλησία, καί ἡ Ἐκκλησία τό δόγμα. Αυτό σημαίνει ὅτι ἡ κοινωνία, τυγχάνει ἢ ὑποκαθιστᾶ σχέσεις, στάσεις καί συμπεριφορές τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς, οἱ ὁποῖες ἀναλογοῦν στό ἀντίστοιχο περιεχόμενο δογματικῶν ἀληθειῶν. Ἐπομένως τό δόγμα δέν ἐπηρεάζει μόνο τήν ἐκκλησιαστική ζωή ἀλλά καί τίς κοινωνικές σχέσεις, τίς ὁποῖες διαμορφώνει τόσο ὅταν διατυπώνεται, ὅσο καί ὅταν διδάσκεται ἢ βιώνεται, ἀλλοτε γνήσια καί ἀλλοτε πασαχαραγμένα.¹⁰

Τό δόγμα παραπέμπει στήν κοινωνία ἄμεσα καί ἔμμεσα. Ἄμεσα, ὅταν ἡ κοινωνική ζωή ἀποτελεῖ μέρος τῆς ἐκκλησιαστικῆς, ὅπως συνέβαινε κυρίως στό Μεσαίωνα. Ἐμμεσα, ὅταν ἡ κοινωνική πραγματικότητα ἀντιγράφει τήν ἐκκλησιαστική ἢ προσπαθεῖ μέ κατάλοιπα ἢ μηχανισμούς ἐκκλησιαστικούς νά λειτουργήσει ὡς θρησκευτικό ὑποκατάστατο, «ἀγιοποιώντας» ἢ «καθιερωώντας» πολιτικές, οικονομικές

⁹ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, Εἰς Γεν. 2, 5, PG 53, 31. Βλ. καί Εἰς Ιωάν. 4, 4, PG 59, 90. «οὐδέν γάρ ὄφελος ἦν ἐν εἰς οὐσίαν δογμάτων ἡρώων, διεφθαμένους ἡμῶν τῆς ζωῆς». Εἰς Ιωάν. 31, 1, PG 59, 176. «Καί γάρ εἰς τόν Πατέρα τις καί τόν Υἱόν ὁρθῶς πιστεύει, καί εἰς τό Πνεῦμα τό ἅγιον, μίον δέ τῆ ἕξει ὄρθον, οὐδέν ἀντιῶ κέρθος τῆς πίστεως εἰς σωτηρίαν».

¹⁰ Βλ. καί ΑΠ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ, «Κριτική θεολογία» καί κοινωνική λειτουργία τῆς θρησκείας, Αθήνα 1996, σ. 302. Βλ. ἐπίσης Γ. ΜΑΝΤΖΑΡΙΔΗ, Ορθόδοξη θεολογία καί κοινωνιολογία, ἐξέργησε καί ἐπηρεάσε βαθύτατα ὄχι μόνο τή θρησκευτική, ἀλλά καί τήν κοινωνική καί πολιτική ζωή.

καί ἄλλες συμπεριφορές. Ἡ παρεμβολή τῆς Ἐκκλησίας ἀνάμεσα στή δογματική ἀλήθεια καί τήν ἐκκοσμικευμένη κοινωνία ἀναγκάζει τήν Κοινωνιολογία τῆς θρησκείας νά μὴν ἀσχολεῖται τόσο μέ τό δόγμα ὅσο μέ τήν εἰκόνα ποῦ ἐμφανίζει ἡ Ἐκκλησία στή σχέση της πρὸς τήν κοινωνία.

Στή συγγραφή αὐτῆς τῆς μελέτης μας ὤθησε ἡ διαπίστωση ὅτι ἡ ἐνασχόληση μέ τήν Κοινωνιολογία τῶν δογμάτων εἶναι προέγγραμμα «ἀπροφικτῆ»¹¹. Πιστεύουμε ὅτι ἀφρηγία καί τελος κάθε ἐδεννας στό χώρο τῆς Κοινωνιολογίας τῆς θρησκείας καί ιδιαίτερα στό χώρο τῆς Κοινωνιολογίας τῆς θρησκείας καί ιδιαίτερα τῆς Ὀρθόδοξίας εἶναι ἡ ἀναφορά στήν κοινωνική διάσταση τῆς δογματικῆς θεολογίας, ἀφοῦ τόσο ἐνάλογα μέ τό ποιόν καί τή δραστηριότητα τῶν δογματικῶν ἀληθειῶν. Ἡ σημασία μιᾶς τέτοιας μελέτης γίνεται μεγαλύτερη, ἄν λάβουμε ὑπόψη ὅτι ἀκόμη καί στό νεοελληνικό χώρο καταβάλλονται προσπάθειες γιά τήν ἀπομόνωση τῆς θεολογίας ἀπό ὅλες τίς μορφές κοινωνικῆς, πολιτικῆς καί πολιτισμικῆς ζωῆς.¹²

Ὁ λόγος ἐπιλόγῃς μιᾶς τέτοιας δύσκολης καί ἐπίπονης προσπάθειας συνδέεται καί μέ τήν ἀνάγκη ὑπέρβασης τῆς κρίσης ποῦ ὀφείλεται πρωτίστως στήν ἔλλειψη σταθερῶν ποῦ θά ἐπέτρεπαν στή σύγχρονη κοινωνία ἀφενός νά ἀπομονώσει καί νά ἀχρηστεύει τοῦς κοσμικούς δογματισμούς ποῦ τήν ὀδηγοῦν στήν πολύμορφη καταστροφή καί ἀφεντέρου νά ἐπανεύρει τόν προσανατολισμό της πρὸς τήν ἀλήθεια ποῦ τόν ἔχασε ταυτόχρονα μέ τήν ἐκκοσμικευσί της.

Ἡ προσέγγιση εἶναι καθαρά κοινωνιολογική, χωρὶς νά ἀποποιεῖσθον οἱ θεολογικές, ἀνθρωπολογικές καί ἠθικές προ-

¹¹ Βλ. καί τή διαπίστωση τοῦ Γ. ΜΑΝΤΖΑΡΙΔΗ, Κοινωνιολογία τοῦ Χριστιανισμοῦ, σ. 119, καθώς καί ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, «Κοινωνιολογική θεώρησις τῆς γενέσεως τοῦ περὶ ἐνόητος τῆς Ἐκκλησίας δόγματος», σ. 55.

¹² Βλ. καί τή διαπίστωση τοῦ Γ. Π. ΠΑΤΡΩΝΟΥ, Θεολογία καί ὀρθόδοξο βίωμα, Αθήνα 1993, σ. 24.

σεγγίσεις. Η κοινωνιολογική προσέγγιση είναι έφικτη τότε μόνο όταν τὰ δόγματα και οι αιδέσεις δέν παραμένουν ἐγκλωβισμένα στο έπέκεινα ἢ στο ἀνθρώπινο έσωτεχνικό, ἀλλά ἀνοιγονται στο ένταύθα και στην κοινωνική πραγματικότητα ως κριτήρια ἀλήθειας και στην κοινωνική πραγματικότητα είναι φανερό όταν οι δογματικές ἀλήθειες, ἀκέσσεις και συμπεριροές, είναι χαρακτηριστική ἢ διασαφήνιση του Κυρίλλου Τερσοσολύμων: «Ούτε δόγματα χωρίς έργων ἀγαθών εὐπρόσδεκτα τῷ Θεῷ, ούτε τὰ μὴ μετ' εὐσεβῶν δονμάτων έργα τελούμενα προσδέχεται ὁ Θεός»¹³.

Εκτινοῦμε μετ' μιὰ γενική ἀναφορά στις κοινωνικές παραμέτρους του δόγματος και συνεχίζουμε μετ' μιὰ σχεδόν ἐπιγραμματική έκθεση συγκεκριμένων σχέσεων μετάβασης ἀπό τὸ δόγμα στην Ἐκκλησία και ἀπό την Ἐκκλησία στην ἐκκομικευμένη κοινωνία.

1. ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΔΕΙΤΟΥΡΠΙΕΣ ΤΩΝ ΔΟΓΜΑΤΩΝ

1. Δόγματα, δογματισμοί, αιδέσεις

Ο ὄρος «δόγμα»¹⁴ παρτάγεται ἀπό τὸ δοκέω (δοκῶ) και κατανοεῖται μετ' δύο τρόπους: Καταρχήν σημαίνει δόξα, γνώμη, δηλαδή πίστη και ἀποφάσεις που ἀναφέρονται σ' αὐτή, ἐνῶ στη συνέχεια δηλώνει την ἐπιθυμία, την ἀπαίτηση, την υποχρέωση, την έντολή, τὴ διαταγή, προσλαμβάνει δηλαδή ἐξιολογικό περιεχόμενο. Στην περιττωση αὐτή τὸ δόγμα ταυτίζεται μετ' την ἀλήθεια και ἀντιδιαστέλλεται προς τὸ ψευδές, τὸ ἐσφαλμένο και τὸ ἀνορθόδοξο. Σέ μιὰ τέτοια θεώρηση και χρήση τὸ δόγμα λειτουργεῖ ως προϋπόθεση και κριτήριο κάθε ἠθικής συμπεριροῦς, ιδιαίτερα όταν ταυτίζεται μετ' τὸ λόγο του Θεοῦ.

Ὡστόσο ὁ ὄρος χρησιμοποιεῖται και μετ' οὐδέτερο ἐξιολογικό περιεχόμενο, ἐτσι ὥστε νά χρειάζεται ἀπαραιτήτα και ἐξιολογικό προσδιορισμό. Κατ' αὐτόν τὸν τρόπο γίνεται λόγος για «εὐσεβῆ» και «ἀσεβῆ», ὀρθόδοξα και κακόδοξα δόγματα¹⁵, όταν ἡ ἀναφορά γίνεται μετ' θεσηκευτικού ὄρους. Εὐσεβῆ, είναι ὅσα ἀντιστοιχοῦν στις θείες ἀλήθειες και

¹⁴ Γιά τὴ σημασία του ὄρου βλ. σέ ὅλα σχεδόν τὰ ἐγχειρίδια Δογματικής, ὅπως π.χ. W. HAERLE, Dogmatik, Berlin u.a. 1995, σ. 146 ἐξ. G. MUELLER, Katholische Dogmatik, Freiburg u.a. 1995.

¹⁵ Ο Γρηγόριος Νύσσης ἀναφέρεται στα «ὀρθά της Ἐκκλησίας δόγματα» (Ἐγκώμιον εἰς τὸν ὄσιον Πατέρα ἡμῶν Ἐφραίμ, PG 46, 844b), ὁ Εὐσέβιος Παμφίλου σέ «νεκρά δόγματα» (Εἰς Ψαλμ. 5, PG 23, 117b) ἢ σέ «ἀθεά δόγματα» (Εἰς Ψαλμ. 21, PG 23, 201a) και ὁ Ἰερώνυμος σέ «αὐτηνὴ δόγματα» (Ἐκλογαί εἰς τὸν Ἰερεκηνά, PG 13, 805a).

άσβεβη όσα τής άγνοούν ή τής παραμορφώνουν. Ορθόδοξα, όσα διασώζονται τό άρχικό εύαγγέλιο, τής πρωταρχικές άρχές και άξίες, ενώ κακόδοξα όσα τής παραβιάζουν και τής αλλοιώνουν.

Ο βαθμός έγκυρότητας και ισχύος μιάς γνώμης εξαστάται από τό ύποκείμενο έκφρασης και τό βαθμό άποδοχής της. Άλλη ισχύ έχει μιά γνώμη που θεωρείται ότι έχει θεία και άλλη άνθρώπινη καταγωγή. Άλλη τύχη έχει μιά άτομική και άλλη μιά συλλογική γνώμη. Άλλες είναι οι προοπτικές μιάς γνώμης πειρολογιμένης και άλλες μιάς γνώμης εύρύτερης άποδοχής.

Τό ίδιο συμβαίνει και σέ όλους τούς χώρους, όπου γίνεται διάκριση μεταξύ άτομικού και συλλογικού. Τό άτομικό ύποτάσσεται ή συμπορφώνεται προς τό συλλογικό. Τό άτομικό λογικό επιβάλλεται και μορφώνει τό άτομικό. Έτσι κρατούσα γνώμη είναι ή γνώμη των πολλών και άδύναμη ή γνώμη του ένός ή των όλών.

Σ' αυτή την καταλυτική δυναμική της κοινής γνώμης έπενδύουν όσοι από τούς θεομυθς επιδιώκουν νά επιβάλλουν τρόποτους σκέψης, ζωής και ένδυμασίας, συνήθειες, άδεοιμένοι, του επιβεβλημένου και του άναγκαίου. Στη συνάρχεια αυτή μπορούμε νά αναφέρουμε παραδειγματικά τά όόγματα της καταναλωτικής κοινωνίας, της μύδδας, των κομμωτικών ή έθνικων ιδεολογιών. Σκοπός της καταναλωτικής κοινωνίας είναι ή επιβολή τεχνητών άναγκών και ή πίεση για νάλωτική συνειδήσης. Άναγκαίο μέσο, ή δημιουργία καταμύδδας που χρησιμοποιεί ως μέσο τή δημιουργία αισθημάτων άναγκαστικότητας έτσι ώστε νά είναι άποτελεσματικότερη ή άναγκαστική συμμόρφωση προς τής εκάστοτε άπαιτήσεις των οίκων μύδδας. Ως προς τά όόγματα των ιδεολογιών, χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ο Μαρξισμός, που για μεγάλο χρονικό διάστημα φάνταζε σαν ένα σύστημα που δέν επιδεχόταν άμφισβήτηση και κριτική, που επέβαλε τή δικτατορία

του προλαταριάτου ως μέσου βίαιης άλλαγής της ταξικής σέμιά άταξική κοινωνία, που στόχευε στη δημιουργία ένός νέου τύπου άνθρώπου, ύποταγμένου στην μονοκομματική παντοκρατορία και την κοινωνική άναγκαιότητα.

Γενικότερα θά λέγαμε ότι όόγματα υπάρχουν σέ κάθε χώρο που λειτουργεί ως θρησκεία ή θρησκευτικό ύποκατάστατο, εκεί που στοχεύεται ή δημιουργία συγκεκριμένων ήθών και επιβάλλονται συγκεκριμένες συμπεριφορές. Εκεί όπου θεωρείται άπαράτητη ή πίστη και άπορρίπτεται ή κριτική, Εκεί όπου επιδιώκεται ή συμμόρφωση, ή όμοιομορφία σκέψης και δράσης, ή άλλαγή. Μέ αυτό τό σκεπτικό ή ύπαρξη των δογμάτων δέν συνδέεται μόνο μέ τό παρθελθόν αλλά και μέ τό μέλλον. Μιά νέα κοινωνία, όπως π.χ. ή παγκοσμιοποιημένη, χρειάζεται και νέα όόγματα, άφου καμιά κοινωνία ή και θεομυθς δέν μπορεί νά ύφίσταται χωρίς όόγματα. Τό ίδιο γίνεται και μέ τής έπιστημες ή και τής τέχνες. Η άλλαγή στην Παιδαγωγική π.χ. άπαιτεί νέα όόγματα, προσαρμοσμένα στίς νέες μεθόδους και τούς νέους σκοπούς.

Άνάλογα μέ τούς χώρους υπάρχουν όόγματα που παραμένουν άπρόοιτα και άναπόδειατα, και όόγματα που επιδέχονται προσέγγισης, άπόδειξης και κατανόησης. Ο βαθμός γικής άπόδειξης και άνάλυσης όσο από τό βαθμό χρησιμοότητάς τους.

Όταν μιλάμε για τόν Χριστιανισμό ή την Έκκλησία, τά όόγματα, κάτω από ορθόδοξες συνθήκες, δέν είναι θεωρητικές άρχές, άπρόοιτες και άναπόδεικτες. Άυτά κατανοούνται ως διατυπωμένες πλεύρες ή όψεις της μιάς άλήθειας που είναι ο Χριστός. Άλλά ο Χριστός δέν είναι μιά θεωρητική άλήθεια που αναφέρεται στον έαυτό της, αλλά άλήθεια ζωής. Αυτό σημαίνει ότι ή άλήθεια είναι λειτουργική και άποδειξη στην πράξη. Ο Χριστός δέν θά είχε κάποια άξία, άν ύπήρχε για τόν έαυτό του και όχι για τόν κόσμο και τούς άν-

Θεώπου, Ἐξάλλου δέν νοεῖται ὁ Χριστός χωρὶς τὸ ἀνθρώπινο, ἀφοῦ ὡς Θεάνθρωπος ἔχει προσλάβει καὶ ἔχει ἔνσαρκῶσαι τὴν ἀνθρώπινη φύση. Ἐπομένως ὁ Χριστός ὄχι μόνο εἶναι γιὰ τὸν ἀνθρώπο προσιτός καὶ προσβάσιμος, ἀλλὰ καὶ μεθεκτός, μέ τὴν ἔννοια ὅτι ὁ πιστός γεύεται μέ τῆς Θεῖας Κοινωνίας Χριστοῦ, ζεῖ στό Χριστό. Ἡ σχέση δέ κοινωνίας ἀνθρώπου καὶ Χριστοῦ ὄχι μόνο δέν δεσμεύει τὴν ἀνθρώπινη ἐλευθερία ἀλλά καταφάσκει σ' αὐτή. Γιατί ὅποιος γνωρίζει τὴν ἀλήθεια, αὐτός ὄντως ἀπελευθερώνεται.¹⁶

Στό **δογματισμό**, ἕνας ὄρος πού γεννιέται στή Παλλία τὸν 17^ο αἰώνα καὶ προσηγγίζεται ἐμπειρικά στόν 20^ό, λειποῦν ὅλα ἀντίθετα. Ἡ ἄποψη προβάλλεται ὡς ἕνα μέγεθος πού ἐπιβάλλεται καὶ δέν ἐπιδέχεται διαφορετική ἄποψη ἢ οὔτε καὶ μὴ ἐρεῖνα», ἐνῶ ζητούμενο ἢ ἀπόλυτη καὶ τυφλή καὶ τὴ μορφή καὶ τὸ ὕφος, γι' αὐτό καὶ ὁ δογματισμός στηρίζεται καὶ καλλιεργεῖ τὴν ὁμοιομορφία, ὡς βασικό μέσο μιστοποίησης τῶν ἀτομικῶν συνειδησῶν καὶ ἀδρανοποίησης τῶν ἀτομικῶν ἀντιστάσεων, ὥστε νά εἶναι εὐκολότερη ἢ ὑποταγή. Σ' αὐτό συμβάλλει σημαντικά καὶ ὁ νομικισμός ὡς μέσο νομιμοποίησης, τυποποίησης καὶ περιχαρακώσεως τῶν ὁπαδῶν. Ἐπομένως ὁ δογματισμός ἔχει ὅλα τὰ χαρακτηριστικά τοῦ ὀλοκληρωτισμοῦ.

Ὡς αἰδέσεις, ὄχι στήν κοινωνιολογική ἀλλά στή δογματική-συμβολική τους ἔκφραση, χαρακτηρίζονται καταρχὴν ὀμοιομορφίες, διαφορετικές ὁμάδες ἢ κοινότητες ἔχουν ἰδιαιτέρη ὀμοιομορφία, διαφορετικά ἀπὸ τὰ ἐπίσημα καὶ κοινῶς ἀποδεκτά δόγματα τῆς Ἐκκλησίας. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι στή θρησκευτική ἱστορία οἱ αἰδέσεις καταγράφονται ὡς Δόγματα, μέ τὴν ἔννοια ὅτι οἱ θρησκευτικές πεποιθήσεις τους ἔχουν τὸ

1. Ἐννοια καὶ λειποῦν τῶν δογμάτων

χαρακτῆρα τοῦ ὑποκειμενικοῦ καὶ ἰδιαιτέρου, ἀντιτίθενται δηλαδή πρὸς τὰ δόγματα τῆς Ἐκκλησίας.

Οἱ αἰδέσεις θεμελιώνονται ἀπὸ πρόσωπα, κατὰ κανόνα χαρακτηριστῶν, πού κατέχουν σημαντικές καὶ καινιές θέσεις στόν ἐκκλησιαστικό ὄργανισμό καὶ αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκη καὶ τὴν εὐθύνη γιὰ τὴν ὀρθολογική κατανοήση καὶ ἀπόδειξη τῶν δογματικῶν ἀληθειῶν. Ἡ αἰρετική τους σταδιοδρομία ἀρχίζει ἀπὸ στιγμή πού ἡ δογματική τους διαδρομοποίηση ἐπισημοποιεῖται. Ἐπισημοποίηση πού ταυτίζεται μέ τὴν ἀποκοπή τους ἀπὸ τὸ ἐνιαῖο σῶμα τῆς Ἐκκλησίας.

Αἰδέσεις βέβαια ὑπάρχουν ὄχι μόνο στά θρησκευτικά πεδία ἀλλοῦντα ἀλλὰ καὶ σέ ὅλους τοὺς χώρους πού διαθέτουν σμῶν καὶ ὅταν ὁ κομῶς προέλευσής τους οδηγεῖται σέ ἀδιέξοδα. Ὡς χαρακτηριστικό παράδειγμα ἐπισημαστέ καὶ πάλι τὸ Μαξισμὸς, ἀπὸ ὅπου ξεπήγασαν οἱ νεομαρξιστές, διαμαρτυρόμενοι ἐναντίον τῶν ὀλοκληρωτικῶν μεθόδων ἐφαρμογῆς καὶ κυριαρχίας τῆς μαρξιστικῆς ἰδεολογίας. Οἱ «αἰδετικές» νεομαρξιστές ἀμφισβήτησαν τὴ δυνατότητα τοῦ Μαξισμοῦ νά καλύψει βασικὲς ἀνάγκες τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως εἶναι οἱ θρησκευτικές, ἢ νά προσστατεύσει θεμελιώδη ἀνθρώπινα δικαιώματα, ὅπως αὐτό τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας, γι' αὐτό τὸ λόγο καὶ ἀποκηρύχθηκαν καὶ ἀπομονώθηκαν.

Εἶναι σαφές ὅτι ἡ γνώμη τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως αὐτὴ διατυπώνεται καὶ ἐκφράζεται συνοδικά, εἶναι ἡ κυρίαρχη γνώμη, καὶ γι' αὐτὸ εἶναι ἀπόλυτα δεσμευτική. Τὸ δόγμα κατανοεῖται ὡς ὁ γραπτός καὶ παραδοδομένος λόγος τοῦ Θεοῦ, δέ ἀποκλειστικά στήν καὶ ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία μέ τὴν παρῶν οἶα καὶ δόξα τοῦ ἀγίου Πνεύματος. Μέ τούτους δογματικούς ὄρους πού ἡ ἴδια διατυπώνει δέν ἐπιδιώκεται τόσο ἡ λογική κατανοήση τῶν ἀληθειῶν τῆς πίστης ὅσο ἡ λειποῦν τῶν ὄρων τῶν προσέγγισης τοῦ Χριστοῦ ὡς ἀλήθειας.

¹⁶ Βλ. Ἰωάν. 8,36.

Ἡ γνώμη τῆς αἵρεσης βρῖσκεται σέ μειονεκτική θέση μιά και ἐκπροσωπεῖται ἀπό ἰσχνές ἢ πολύ μικρές θρησκευτικές διδασκαλίας, ἔχει ἕναν καθολικό και ἀντικειμενικό χαρακτήρα, σέ ἀντίθεση πρὸς τὴν αἰρετική πού ἔχει ἕναν ὑποκειμενικό, γι' αὐτό και ὄχι μόνο δέν γίνεται ἀποδεκτὴ ἀλλὰ ἀπομεινώνεται και διώκεται, ιδιαίτερα ὅταν ἡ Ἐκκλησία ὑποστηρίζεται ἀπὸ τὸ κρᾶτος και ἀναγνωρίζεται ὡς ἐπίσημη θρησκεία.

Ἡ αἰρετική γνώμη δέν ἀπορρίπτεται και καταδικάζεται τόσο γιὰ τὴ διαφορετικότητα στὴ διατύπωση και ἐκφραση τῶν δογματικῶν ἀληθειῶν, ὅσο γιὰ τὴ αὐτὴ ἢ διαφορετικὴ λαί τὴν ἐνότητα και τὴ συνοχή. Ἡ αἵρεση περιγράφεται ἔτσι ὡς μιά θανάσιμη ἀσθένεια πού δέν θανάτωνει μόνο αὐτοὺς πού τὴν ἔχουν ἀλλὰ και ὁλόκληρο τὸ σῶμα. Ἐξάλλου εἶναι ἀποδεδειγμένο ὅτι «οἱ περὶ τὴν πίστιν καινοτομήσαντες και περὶ τὸν βίον ἐξέκλιναν. Ἐχόμενα γὰρ ἀλλήλων εἰσι πίστις και βίος», ὅπως σημειώνει ὁ Σημεῶν ὁ Νέος Θεολόγος.¹⁷

Μετά ἀπὸ ὅλα αὐτὰ τίθενται μιά σειρά ἀπὸ ἐρωτήματα πού ἀναφέρονται στὸ λόγο ὑπαρχῆς τῶν δογμάτων και στοὺς λόγους πού μεταβάλλονται σέ σημεῖα σύγκρουσης.

Ἡ δημιουργία και ὑπαρχῆς δογμάτων συνδέεται ἄμεσα μετὰ ἀπαράτητα συστατικά τῆς ταυτότητας καθενός ἀπὸ τοὺς θεοῖους, ἐπειδὴ συνοψίζουν τὰ κίνητρα, τὴ φιλοσοφία και τοὺς σκοποὺς ὑπαρχῆς και δραστηριοποίησής τους. Περιγράφουν δέ τὶς ιδιαίτερες πεποιθήσεις και ἄξίες πού περιξιώνουν τὸ θεομῶ, ὀριοθετοῦν δέ τὸ χῶρο δράσης πού κατὰ τὸν διαφοροποιοῦν ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους. Ταυτόχρονα ἔχουν και μιά ἐσωτερικὴ λειτουργικότητα. Διασφαλίζουν τὴν ἐσωτερικὴ ἐνότητα και συνοχή τῶν μελῶν στὸ βᾶθμὸ πού ὄλοι τὰ κατανοοῦν τὸ ἴδιο, ἀναφέρονται σ' αὐτὰ μετὰ

1. Ἐννοια και λειτουργίες τῶν δογμάτων

25

τὸν ἴδιο τρόπο, ἔχουν τὰ ἴδια ἦθη, χρησιμοποιοῦν τὰ ἴδια σύμβολα. Τὰ δόγματα ἀποτελοῦν ἔτσι πρότυπα και ἀρχέτυπα σχέψης και δράσης.

Οἱ συγκαρούσεις γνώω ἀπὸ τὰ δόγματα ὀφείδονται και ταυτόχρονα ἀποσκοποῦν σέ ἕνα και μόνο ζητούμενο: στὴν ἐπικράτηση τῆς ὀρθοδοξίας ὡς βασικῆς προϋπόθεσης γιὰ τὴν κατόρθωση τῶν σκοπῶν πρὸς τοὺς ὀποίους εἶναι τὰ δόγματα προσανατολισμένα, ἐπιτυχία πού ἐξασφαλίζεται ἀπὸ τὴν ὑπαρχῆς κοινῆς συνείδησης και ἐσωτερικῆς συνοχῆς. Οἱ ἐν λόγω συγκαρούσεις προφοδοτοῦνται ἀπὸ τὴ συναίσθηση ὅτι ἔτσι ὑπηρετεῖται ἡ ἀλήθεια, γι' αὐτό και εἶναι σφοδρότατες.

Ὅσα προαναφέρθηκαν ἔχουν γενικὴ ἰσχύ, ἐνῶ γίνονται περισσότερο κατανοητὰ στὴν περιπτώση τῶν χριστιανικῶν δογμάτων, στὰ ὀποία και ἐτικεντρῶνουμε τὴν προσοχή μας. Ἀρχίζουμε μετὰ τὶς παραμέτρους πού συνοδεύουν τὴ διατύπωση και καθιέρωση τους και ἀκολουθοῦν οἱ κοινωνικὲς τους λειτουργίες.

2. Οἱ κοινωνικὲς παρᾶμετροι τοῦ δόγματος

Ἡ προστάθεια γιὰ τὴν κατανόηση τῆς κοινωνικῆς λειτουργικότητας τῶν δογμάτων δέν εἶναι πᾶντα μιά εὐκόλλη ὑπόθεση. Ὁ Μ. Βασίλειος ὀμιλεῖ γιὰ βασανιστικὴ ἔδρανα τῶν δογμάτων τῆς ἀληθείας.¹⁸ Οἱ δογματικὲς ἀλήθειες τῆς Ἐκκλησίας μας δέν εἶναι «μονοειδεῖς», ἀλλὰ «ποικίλες» και «πολυποικίλες». Περιέχουν «ἠθικὸς τε και φυσικὸς και τοὺς ἐποπτικούς... λεγόμενους λόγους».¹⁹

Αὐτὸ σημαίνει ὅτι τὰ δόγματα δέν λειτουργοῦν μόνο σωτηριολογικά, μετὰ τὴ στενὴ ἔννοια τοῦ ὄρου, ἀλλὰ ἠθικά²⁰ και

¹⁸ Βλ. Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Εἰς ΔΓ΄ Ψαλμ., 6, PG 29, 365a.

¹⁹ Βλ. ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, Εἰς ΜΔ΄ Ψαλμ., 9, PG 29, 408c.

²⁰ Βλ. Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Ἀδῶς λεχθεῖς ἐν ἀρχῇ τῆς Τεσσαρακοστῆς... 1, 3, PG 54,

585: «Δοξάζεται δέ ὁ Θεός οὐ διά δογμάτων ὀρθῶν μόνον, ἀλλὰ και διά πολιτείας ἀρε-

βεβαίως κοινωνικά.²¹ Εκτός και άν στον όρο «σωτηριολογικός» δεν προσδώσουμε μόνο καθαρά πνευματικό περιεχόμενο, αλλά και ό,τι συνδέεται με τά ανθρώπινα δρώμενα. Ό,τι ακριβώς συμβαίνει δηλαδή και με την κατανόηση των Χριστός όσο και η πατερική Παράδοση έδωσαν όχι μόνο ένα έσωτεγικό αλλά και ένα συγκεκριμένο και πάντοτε κοινωνικό-ηθικό και κοινωνιολογικό χαρακτήρα. Αυτό σημαίνει ότι τό καθό έμαυθώνει τίς κοινωνικές σχέσεις και δημιουργεί κοινωνικά προβλήματα που προκύπτουν από τη διαισθητική ατύπων των σχέσεων (ταξικός ανταγωνισμός με τη δημιουργία και όξεία διάκριση των κοινωνικών τάξεων, κοινωνικές ανισορροπίες με την «καθιέρωση» σχέσεων άδικίας, κοινωνική επανάσταση με την εγκαθίδρυση αυταρχικής και άπρόσβλητης οικονομικής και πολιτικής εξουσίας, κ.λπ.).

Μιά τέτοια θεώρηση συνοδεύει βέβαια ό κίνδυνος άυτολοποίησης της κοινωνικής διάστασης του καθού ή του χολμένου και της δραστηριότητάς τους στο κοινωνικό «γίγνεσθαι».²² Ο ίδιος κίνδυνος της άυτολοποίησης έμφωλεύει και στην τάση για έγκλωβισμό των δογματικών άληθειών στο άν-

οτη». Βλ. και ΚΥΡΙΑΚΟΥ ΠΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ, Κατήχησις 18, 1, PG 33, 1017a: «Ρίξα παρά της άναστροφής, ή της άναστάσεως έλπις».

²¹ Βλ. π.χ. Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Είς Παράξ 40, 3, PG 60, 285: «Ού γάρ τουτο έστιν τό έπισημένον άνάως, ει μίαν Εκκλησίαν έχοιεν, ή έν δόγμα, αλλά τό δεινόν τουτο έστιν, τά πάντων είρηνηύοντες, έν άλλόις στασιάζοιεν». Βλ. και Γ. Ι. ΜΑΝΤΖΑΡΙΔΗ, Ορθόδοξη Θεολογία και κοινωνική ζωή, σ. 77: «... ή χριστιανική θεολογία και ή οικονομία, ή Γνωσιολογία και ή Χριστολογία, είναι ταυτόχρονα και κοινοτική διδασκαλία...». Βλ. και Β. ΠΟΥΛΑΤΣΗ, Εισαγωγή στην Κοινωνιολογία της θρησκείας, Θεσσαλονίκη 1985, σ. 20: «Πίσω από τη θρησκευτική συμπεριφορά και την άντιστοιχην δράση υπάχθουν... καταστάσεις, δυνατότητα, διδασικά, εκπαιδευτικές και πιστώσεις και πιστά άθέματα».

²² Είναι γνωστή ή τακτική που άκολούθησε ή «Θεολογία της άπελευθέρωσης», κατά την όποία τό καθό κατανοήθηκε βασικά ως κοσμικό μέγεθος, ή διαστάς ως χαρακτήρας της έκφρασης των καπιταλιστικών σχέσεων και ή σωτηρία ως άπελευθέρωση από αυτές τίς σχέσεις. Βλ. περιούσιον ΑΠ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ, Κοινωνιολογική επανάσταση από και Πολιτική Θεολογία, Κατερίνη 1987, σ. 143 έξ.

θρώπινο έσωτεγικό, υπό τό φώς μιας άκαταής άποκοκοτακής πνευματοκοκοτακίας σε τέτοιο βαθμό που να καταλήγει στην άνυποληψία των δογμάτων, όπως συνέβη με τον Προτεσταντισμό. Η όρθόδοξη όμως παράδοση γνωρίζει να ηκιά από πνευματοκοκοτακούς και ύλοκοκοτακούς άποκοκοτακούς που δημιούργησαν πολλά προβλήματα τόσο στη ρωμαιοκαθολική όσο και την προτεσταντική παράδοση.

Τό χριστιανικό δόγμα από πλευράς περιεχομένου είναι άναμφισβήτητα θεοπρόβλητο και όχι «πρόβλημα» της κοινωνικής άνάγκης ή των άνανγκών της έκκλησιαστικής ζωής.²³ Οι συζητήσεις για τη διατύπωση του όμως έκπηγάζουν από την κοινωνική πραγματικότητα και ταυτόχρονα την έμπροσθέν.²⁴ Τό ίδιο συμβαίνει φυσικά και με την έκκλησιαστικό ζώη, ή όποία άναζητεί τη θεμελίωση της στο δόγμα, όχι μόνο για την άποκοκοτακία της δογματικής άλήθειας, αλλά και για να έκφράζεται ως μία γνώση, έγκυρη και άυθεν-πρωτόθεση τόσο για τη δημιούργια στα μέλη της έκκλησιαστικής κοινότητας του αιοθήματος της βεβαίότητας για την έξασφάλιση των προϋποθέσεων που όδηγούν στη σωτηρία, όσο και για να είναι σε θέση ή Έκκλησία να λειτουργεί ως κοινωνία-πρότυπο για τίς έξωεκκλησιαστικές κοινωνικές

²³ Βλ. την προοιμία του Ε. FROMM να κατανοήσει τό δόγμα του Χριστού ως ποιο-όν της οικονομικής κοινωνικής πολιτισμικής και ψυχικής κατάστασης των πιστών (ό.π.). Προς την ίδια κατεύθυνση κινήθηκε και ό Α. HARNACK, ό όποιος θεώρησε ότι, ή δια-μόρφωση του χριστιανικού δόματος έπηρεάστηκε από πολλούς παράγοντες, άνάμεσα στους όποιους βέλοκοκοτακί ή προσηυμένη παράδοση, οι κάτερευτικές και θεσμικές άπαι-τήσεις, ή προσοργιολογία ότο πνεύμα των καθών, τά πολιτικά και κοινωνικά άπαι-τήματα της εποχής, ό άποκλήσιος των άίετικών, ή δύναμη της συνήθειας κ.ά. (Lehrbuch der Dogmengeschichte I, Tübingen 1931, σ. 13).

²⁴ Η διατύπωση του δόματος δεν προηγείται αλλά άκολουθεί τη διατυπωμένη άε-σθηματοποίηση των άληθειών για την έπίλυση αυτών των προβλημάτων και την άποκο-

κόταση της άληθινής ζωής.

σχέσεις. Σχέσεις που έχουν την ανάγκη αναφορᾶς τους σέ δογματικές ἀρχές θεοσκευτικού χαρακτήρα, ὥστε νά ἀποτυκωδότησῃ τους.

Ἡ στάση πού τηρεῖ τό ἐκκλησιαστικό σῶμα ἐναντι τοῦ δόγματος καθορίζει ταυτόχρονα καί τίς σχέσεις στήν ἐκκλησιαστική καί λοιπή ἐξωεκκλησιαστική ζωή. Ἔτσι ἡ ὁμοφωκωνωνική ἐνότητα, καθώς καί πολιτική σταθερότητα. Ἄν τίθετα, ἡ ἀσημφωνία παρᾶγει καί ἀναπαράγει θεοσκευτισματά, καί βέβαια ἀποστασιοποιήσεις ἐθνικοῦ χαρακτήρα.

Ἄναφορικά μέ τήν ἐκκλησιαστική ζωή, ἐνῶ ἡ «*τῶν ἀληθῶν δογμάτων ἀκριβεία*»²⁶ ἀποδεικνύει ὅτι οἱ πιστοί εἶναι ὀργανικά μέλη τῆς μιᾶς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, ἡ διαφωπια πιστοποιεῖ διασταστικές τάσεις πού θεμελιώνονται σέ παραραγαγμένα δόγματα.

Ἡ παραραχάραξη τῶν δογμάτων πηγάζει ἄλλοτε ἀπό τόν ἀνορθόδοξο βίο, πού σκοτίζει τό νοῦ καί τόν καθιστᾶ ἀνημπορο νά κατανοήσῃ τίς ἀλήθειες²⁷, ἄλλοτε ἀπό μιᾶ «*νομικτική*» νοοτροπία ὅσων ἐδημηγυοῦν τίς ἀλήθειες, καί ἄλλοτε ἀπό τήν καλλιέργεια φιλαρχῶν καί κενόδοξων ἐπιθυμιῶν. Στήν πραγματικότητα πρόκειται γιά διαμάχη ἀνῶμεστα

²⁶ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Ὅτι εἰς τόν ἑσῦτόν μή ἀδικοῦντα οὐδεὶς παραβαλάμει δύνανται 3, PG 52, 463.

²⁷ Βλ. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Δ΄ Ψαλμ. 7, PG 55, 50: «*Πανταχοῦ ἴδοι τις ἄν τόν διεσθασμένον βίον πρὸς δογμάτων ἀκριβείαν ἑμπόδιον γινόμενον. Ὅσαπερ γὰρ ἄλλη τῆ τῶν ἀφθαλμῶν διειδεῖ κοθὴ προουξιάνοσα ἐπισκοπεῖ καὶ βολεῖ τό φωτισμόν, οὕτω δὴ καί λοτεῖθωνη κινεῖται καί ἡ σκέψη τοῦ ΨΙΔΑΡΟΥ ΤΟΥ ΠΗΛΟΥΣΙΩΤΟΥ πού συνδέει τό «*δογματίζεσθαι*» μέ τόν ἐνάγετο βίο, ἐνῶ κρῖνει τῆ στάση τῶν «*βιοπόντων αἰοχρῶς*» πού καταγεύονται στήν ἐδημγεία τῶν δογμάτων γιά νά προβαλοῦν τόν βίο τῶν ἐνάγετων. Τοιοῦτον γὰρ τὸν φαίλων τό ἔθος. Ἡττόμενοι γὰρ περιφανῶς τῷ βίῳ, ἐπὶ τῆν ἔστυναν τοῦ θεοῦ καταγεύονται, ὡς ἐκ τοῦτου πρᾶγματα παρᾶξοντες τοῖς ἐπὶ βιοῦται, καί τήν πρᾶρηθίαν αὐτῶν ἀποκρίνομενες» (Ἐπιστολαί III, ΣΔΒ΄, PG 78, 913ac).*

1. Ἔννοια καί λειτουργίες τῶν δογμάτων

στό δόγμα τοῦ καθενός καί στά δόγματα τῶν ἄλλων. Πρόκειται γιά «*ἔγυροστατήσεις*» καί «*σταθμίσεις*» τῶν λέξεων τοῦ δόγματος, ὅπως ὑπογραμμίζει ὁ Χρυσόστομος, στοιχεῖα μιᾶς «*τεχνολογημένης*» πίστης καί τῆς προσηπείας σφεπτεστέυειν τοῦ διδασκαλικοῦ χαρίσματος: «*Τί τοῖνυν τό πτεπτεῖν καί σταθμίζεσθαι τᾶς λέξεις τοῦ δόγματος καταλείτω μέν Περικετικῆ εἶναι ἡ μαρτυρία τοῦ Μ. Βασιλείου: «*Ἰδοις δέ ἄν πολλοῦς καί τῶν πεπιστευκότων τοῖς νομικοῖς καί πρῶπρητικοῖς γράμμασι, τῆ περὶ ἕκαστον ἐνοτάσει μετά πιθανότητος ἀπομαχομένου πρὸς τήν ἐνάργειαν, ὥστε σαθροῦσθαί καί διασαλεύεσθαί τό ἐν τοῖς δόγμασιν ἀληθές. Ἄλλά πιστεύειν μέν εἰς Χριστόν Ἰησοῦν ὁμολογοῦσὶ τινες, ἐνδῆαὐτῆ γνώμη, ἀλλ' εἰς τᾶς ἐναντιωτάτας διαφωνίας ἀποσχηφιλαρχίαν καί κενοδοξίαν, ἐνεπιδείκνυσθαί θέλοντες τοῖς πολλοῖς ὡς ἄρα εἶεν σοφοί, καί ὑπέρ τοῦς ἄλλους τήν γνώσιν ἔχουσι. Διά τοῦτο πάντα μαχομένων ἀλλήλοῖς καί ἀντιδογματίζόντων πεπλήρωται, ἕκαστου φιλονεικῶς τῷ ἰδίῳ δόγματι παρδοταμένου, καί μετά διατάσεως σφοδοτάτης τά τοῦ ἑτέρου ἀνατρέπειν καί διελέγεσθαι βιαζομένου. Ὅσφενέμει, καί κατά διαδοχῆν ἀπὸ ἐκείνων τό κῆρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου παρδλήφρεια, διὰ τῆς περὶ τῶν δογμάτων ὁμοφωνίας ἐδείκνυνον, ὅτι μιᾶς εἰσι μέγη τῆς Χριστοῦ Ἐκκλησίας»**

Ὅσοι διατλήκτιζονται ἀγνοοῦμενοι νά συμμορφωθοῦν πρὸς τά παρδοδεδομένα καί ἀγωνιζόμενοι νά ἀποδείξουν τήν ἀλήθεια τοῦ δικοῦ τους δόγματος ἢ τοῦ δικοῦ τους πρῶτου ἐδημηγείας τῶν δογμάτων, δέν κᾶνουν τίποτε ἄλλο ἀπὸ τό

²⁸ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ (νόθο), Εἰς τό «Ὅντος ἔσταν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠδῶσχησα», PG 64, 37-38.

²⁹ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Εἰς Ἠγ. 5, 172, PG 30, 405c-408a.

νά προσπαθούν νά ἀποδείξουν ὅτι ἡ πίστη δέν «διαβέβηκεν» ἐκ τοῦ Κυρίου διὰ τῶν μαθητῶν εἰς ἡμᾶς», ἀλλά ὅτι ἀρχίζει μέ τούς ἰδιους.³⁰ Οἱ φιλονικούντες λημονοῦν «ὅτι Χριστιανῶν τό δόγμα τό πανευσεβές... οὐχ ὑπ' ἀνθρώπων μόνον καταγγελλόμενον, ἀλλά ἐξ οὐρανῶν θεόθεν μαρτυρούμενον».³¹ Ἐνδιαφέρουσα εἶναι καί πάλι ἡ παρτίβαση τοῦ Μ. Βασιλείου πού χαρακτηρίζει τούς «συστασιάζοντας» «αὐτοχειροτονήτους» καί «σπουδαρχίδες» πρῶστύτες τῆς Ἐκκλησίας πού παραγκωνίζουν τήν οἰκονομία τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Προκύπτει γιά αὐτούς πού συγγέουν καί ἀνατρεῖσπουν ἀκοσμία τούς εὐαγγελικούς θεομούς μέ κίνητρα τῆ φιλαρχία καί τήν ἐπίδειξη.³²

Εἶναι φανερό ὅτι αὐτή ἡ διαμάχη γιά τά δόγματα ὀδηγεῖ κατ' ἀρχήν τήν Ἐκκλησία σέ διάσπαση. Καί δέν ὑπάρχει χειρότερο πρᾶγμα, γράφει ὁ Χρυσόστομος «τοῦ τήν Ἐκκλησίαν διασπᾶν, καί τόν χιτῶνα, ὃν οὐκ ἐτόλμησαν οἱ ἁγῶται παραγγεῖλαι, τοῦτον εἰς πολλά κατατεμεῖν μέρη».³³ Αὐτό πού τό καθένα διεκδικεῖ γιά τόν ἑαυτό του ὄχι μόνο τήν ἀποκλειστικότητα ἐκφραση τῆς ἀλήθειας τοῦ δόγματος καί τῶν ἡθῶν ἀλλά καί τούς δικούς του ὁπαδούς. Ὅ,τι δηλαδή συνέβη καί στήν Ἐκκλησία τῆς Κορίνθου στήν ἐποχή τοῦ Παύλου, ὅταν σχηματίστηκαν ὁμάδες μέ διαφορετικούς ἡγέτες ἢ καθεμιά, μολοντί δέν εἶχαν διαμορφωθεῖ ἀκόμη διαφορετικές δογματικές ἀντιλήψεις. Προκύπτει γιά τήν ὁμά-

³⁰ Βλ. Μ. ΘΑΝΑΣΙΟΥ, Ἐπιστολή Ἐγκύκλιος, PG 25, 225a.

³¹ ΚΥΡΙΑΚΟΥ ΠΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ, Ἐπιστολή πρὸς Κωνσταντῖον 4, PG 33, 1169bc.

³² Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος 1, 77, PG 32, 213d-216a.

³³ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς τούς τὰ πρῶτα Πίστα νηστεύοντες 3, 1, PG 48, 863. Βλ. καί Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Οὐμ. 23, Εἰς τόν ἅγιον μέγιστον Μάμαντα 4, PG 31, 59d. «Ὁρθῶς ἔχουσιν τό πάθος τοῦ σχίσματος... ἡ δέ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία, τόν χιτῶνα τόν ἁγιασμένον, τόν ἐκ τῶν ἀνωθεν ἕραντόν, δεξιμένην, τόν ἀσχιστον ὑπὸ σπαρασσῶν δια- ἡλιαχθέντα, ἡ Χριστόν ἐνδοσπασμένην, μή σχεῖται τό μᾶλλον».

δα τοῦ Χριστοῦ, τοῦ Παύλου, τοῦ Ἀπολλῶ καί τοῦ Κηρᾶ.³⁴ Στήν περίπτωσιν αὐτή, ὅπως καί σέ πολλές ἄλλες στήν Ἐκκλησιαστική Ἱστορία, δεσπόζει ἡ προσπολοατρία καί ὁ ὀμαδικῶς ἐγωισμός. Αὐτές οἱ συμπεριφορές γίνονται βασικές αἰτίες γιά τήν παραποίηση ἢ τήν ἐπιτόλαιη γνώση τῶν δογμάτων καί ἡθικῶν ἀληθειῶν, ἐπειδή στέκονται ἐμπόδια στίς προσωπικές ἢ ὀμαδικές ἀρχηγικές ἐπιδιώξεις. Δεσπόζουν ἐρικροί καί ἀπαίδευτος λαός.³⁵

Ἡ διαίρεση τῶν πιστῶν σέ ὁμάδες ὀδηγεῖ, ὅπως συμβαίνει σέ κάθε θρησκευτικῆ κοινότητα, σέ ἀνεξέλεγκτες καταστάσεις πού τροφοδοτοῦνται ἀπό τό μίσος καί τό φανατισμό. Ὅσο ὁ καθένας ἔχει τήν αἴσθησιν ὅτι ἐκπροσωπεῖ κατὰ τόσο ἐκτεταχθῆναι. Τό μόνο πού παραμένει εἶναι ἡ εἰκόνα μιᾶς ἐπίπλαστης ἐνότητας. Ὁ Μ. Βασίλειος ὁμιλεῖ γιά «σάμα τῶν Ἐκκλησιῶν, ὅπου «πᾶς θεμέλιος, καί εἴ τι ὄχησασαίεται διασεσάλευται. Κλονεῖται δέ πάντα καί καπτοντες ὑπ' ἀλλήλων ἀνατρεπόμεθα... Τοσοῦτον ἀλλήλους κοινωνοῦμεν, ὅσον κοινῆ τούς ἐναντίους μισεῖν. Ἐπειδὴν παρῆλθωσιν οἱ πολέμοι, ἀλλήλους ἤδη βλέπομεν πολέμι-ξασθιμήσασιτο;»³⁶ Τό μίσος πού ἀναπτύσσεται ἀνάμεσα στά μέλη τῆς Ἐκκλησίας εἶναι τόσο μεγάλο, «ὥστε μᾶλλον στά πλῆστον πτώμασιν ἢ τοῖς οἰκείοις ἕκαστος κατορθώμασιν ἐπαγάλλονται».³⁷ Προκύπτει κατὰ τόν Χρυσόστομο γιά μιᾶ

³⁴ Α' Κορ. 1, 12-13: «ἐδηλώθη γὰρ μοι περὶ ἡμῶν, ἀδελφοί μου, ὑπὸ τῶν Χλόης, ὅτι ἔτιδες ἐν ἡμῖν εἶσι λέγω δέ τοῦτο, ὅτι ἕκαστος ἡμῶν λέγει ἐγὼ μὲν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δέ Ἀπολλῶ, ἐγὼ δέ Κηρᾶ, ἐγὼ δέ Χριστοῦ».

³⁵ Βλ. Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ἐπιστολή ΠΠΗ', Κανονική Α', Ἀμφιλοχίῳ περὶ κανόνων 1, PG 32, 665a: «... οἱ παλαιοί... φνόμασιν... παρασυναγωγὰς δέ τὰς συνάξεις τὰς παρὰ τῶν δυναστῶν παρεβυτέων ἢ ἐπισκόπων καί παρὰ τῶν ἀπαιδετῶν λαῶν γινόμενῶν».

³⁶ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος 30, 77, PG 32, 212d-213a.

³⁷ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος 30, 78, PG 32, 216c.

«ένδον μάχη», γιὰ ἕνα «σκόλημα» ποῦ κατατρώνει τὴν Ἐκκλησία, ἢ ὁποῖα ὁμοιάζει μὲ νεκρὸ σῶμα. Ἀπὸ τοὺς πιστοὺς Πολλοὶ περιφέρουν τὸ ὄνομα τοῦ ἀδελφοῦ, στὴν πραγματικὴ κοίτητα ὅμως πρόκειται γιὰ ἔχθρους, ποῦ, ἐνῶ καλοῦνται μέλη της κοινότητας, συμπεριφέρονται μεταξὺ τους ὡς θηρία.³⁸ Χαρισματικὴ εἶναι ἡ ἀπορία τοῦ Κλήμεντος Ρώμης: «Ἵνα τί διέλκομεν καὶ διασπῶμεν τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ, καὶ στασιάζομεν πρὸς τὸ σῶμα τὸ ἴδιον, καὶ εἰς τοσαύτην ἀπονομιαν ἐρχόμεθα, ὥστε ἐπιλαθεσθῆαι ἡμᾶς ὅτι μέλη ἐσμεν ἀλλήλων;»³⁹.

Δέν πρόκειται ὅμως μόνο γιὰ τὶς συνέπειες ἀπὸ μιὰ ἀμφιβητούμενη στάση τῶν πιστῶν ἔναντι τοῦ δόγματος, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὶς συνέπειες ποῦ ἔχει τὸ ἴδιο τὸ ἀληθινὸ ἢ τὸ σαθρὸ δόγμα στὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας. Ἄλλωστε καὶ ἡ ἴδια ἡ Ἐκκλησία ἐνσαρκώνει ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος τὴν ἀληθινή-μοιότητα καὶ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, εἰκονίζοντας τὶς «ἀμαξίμιον τοῦ Ὀμολογητοῦ». Ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἡ ἀναφορὰ τοῦ Θεοῦ, γιὰτὶ πραγματοποιεῖ τὴν ἴδια ἔνωση μεταξὺ τῶν πιστῶν, ὅπως καὶ ὁ Θεός. Ἄν καὶ ὑπάρχουν διαφορικὰ ἰδιώματα, διαφορετικοὶ τόποι καταγωγῆς καὶ διαφορετικοὶ ἄνθρωποι συμπεριφορᾶς τῶν μελῶν της, κατορθώνει νὰ τοὺς ἐνώσει σὲ ἕνα σῶμα. Τὴν ἴδια ἔνωση πραγματοποιεῖ καὶ ὁ Θεός κατὰ φυσικὸ τρόπο χωρὶς νὰ προκαλεῖται σύγχυση στὴν οὐσία τῶν ὄντων.⁴¹ Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἀλήθεια συνεχεῖ,

³⁸ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Β' Κορ. 27,4, PG 61, 588.

³⁹ ΚΑΗΜΕΝΤΟΣ ΡΩΜΗΣ, Πρὸς Κορ. Α', 46, PG 1, 304α.

⁴⁰ Βλ. Γ. ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΥ, Ὁρθόδοξη θεώρηση τῆς κοινωνίας, Ἀθήνα 1986, σ. 14.

⁴¹ «Ἐστὶ μὲν οὖν ἡ ἀγία Ἐκκλησία τύπος... καὶ εἰκὼν, τοῦ μὲν Θεοῦ διότι ἦν ἐργάζεσθαι κατὰ τὴν ἐπέερον αὐτοῦ δυνάμειν καὶ σοφίαν, περὶ τὰς διαφορὰς τῶν ὄντων οὐστὶς αὐτῆς ἴσχυτον ἔωσεν, ὡς δημοιουγὸς κατ' ἄκρον ἑαυτῇ συνέχων, καὶ κατὰ μίαν τῆς πίστεως καὶ χάριν καὶ κλήσιν τοὺς πιστοὺς ἀλλήλοις ἐνωειδὸς συνάπτουσα. τοὺς δὲ πρᾶκτικὸς καὶ ἐναρτέους, κατὰ μίαν γνώμης ταυτότητα, τοὺς δὲ θεωρητικὸς καὶ γνωστῆς ἀπὸς τοῖτους καὶ καθ' ἑαυτοὺσαν ἀραγατῆ καὶ ἀδιαίρετον» (ΜΑΞΙΜΟΥ ΟΜΟΛΟΓΟΥ, Μυστηριολογία 24, PG 91, 705ab).

διατηρεῖ καὶ ἀναζωογονεῖ τὸ ἐκκλησιαστικὸ σῶμα.⁴² Εἶναι γνωστὴ ἡ λειτουργία τοῦ Πνεύματος τῆς ἀληθείας, ὅπως αὐτῆς καταγράφεται στὴν ἐκκλησιαστικὴ ἑκκλησιολογία τῆς ἐποχῆς τῆς Πεντηκοστῆς: «Πάντα χορηγεῖ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, βαθεῖν, ἀλιεῖς θεολόγους ἀνέδειξεν, ὄλον συγκροτεῖ τὸν θεομόν τῆς Ἐκκλησίας»⁴³.

Τὸ δόγμα λουπὸν ὀδηγεῖ τὴν Ἐκκλησία στὴν ἐνότητα. Αὐτὸ γίνεται περισσότερο κατανοητὸ ὅταν τὸ ἐκκλησιαστικὸ σῶμα θεωρεῖται ὡς σῶμα Χριστοῦ. Σχολιάζοντας ὁ Χρυσόστομος τὸ χωρίο «Ὅτι εἰς ἄγτος, ἐν σῶμα ἐσμεν οἱ πολλοὶ»⁴⁴, ἀποδεικνύει τὴ συνεκτικὴ ἰδιότητα τῆς ἀλήθείας: «Τὴ γὰρ ἔστιν ὁ ἄγτος; Σῶμα Χριστοῦ. Τί δὲ γίνονται οἱ μετασῶμα ἐν. Καθάπερ γὰρ ὁ ἄγτος ἐκ πολλῶν συγκαίμενος κόκκων ἦνεται, ὡς μηδαμὸν φαίνεσθαι τοὺς κόκκους, ἀλλὰ λὰ εἶναι μὲν αὐτοὺς, ἄδηνον δὲ αὐτῶν εἶναι τὴν διαφορὰν τῆ συναφείας. Οὕτω καὶ ἀλλήλοις καὶ τῷ Χριστῷ συναπτῶμεθα. Οὐ γὰρ ἐξ ἑτέρου μὲν σώματος σύ, ἐξ ἑτέρου δὲ ἐκείνου τρέφεται, ἀλλ' ἐκ τοῦ αὐτοῦ πάντες...»⁴⁵.

Ἀντίθετα πρὸς τὴν ἀλήθεια τὸ ψευδὸς ἀδυνατίζει τὸ ἐκκλησιαστικὸ σῶμα καὶ τὸ καταρτεμαχίζει: «Ὅπου γὰρ οὐκ ἔστιν ἀλήθεια», γράφει ὁ Χρυσόστομος, «ἀλλὰ σαθρὸν τὸ ἱμάτιον, σκίζεται. καὶ ὥστερ, ἀδελφοί, ἱμάτιον πεταλαωμένον, ὅπου ἐάν γῆξης, σκίζεται... οὕτω καὶ αἱ αἰρέσεις»⁴⁶. Τὸ βαρῆματα στὴν ταυτότητα τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητας

⁴² Βλ. I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ (νόθο), Εἰς τὴν ἐνανθρώπιον τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ 7, PG 59, 699: «Ὅπου γὰρ ἀλήθεια φαίνεται, πάντα συμφωνεῖ».

⁴³ Στιγμῆ τοῦ Ἐσπερινοῦ τῆς Πεντηκοστῆς.

⁴⁴ Α' Κορ. 10, 17.

⁴⁵ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Α' Κορ. 24, 2, PG 61, 200.

⁴⁶ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ (νόθο), Εἰς τὴν ἐνανθρώπιον τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ... 7, PG 59, 699.

και στην εκφραση της αληθείας της πίστης της. Με την αλαίωση του τριαδικού δόγματος π.χ. άμφισβητείται η τελειότητα του βαπτίσματος και καθίσταται έλλιπής η όμολογία της πίστης, όπως σχολιάζει ο Μ. Βασίλειος: «Οί δέ χωρίζοντες Πατρός και Υίου και τή κτίσει συναριθμούντες τό Πνεύμα άπελές μέν ποιούσι τό βάπτισμα, έλλιπή δέ τήν όμολογίαν τής πίστewς»⁴⁷.

Η πρόξη απέδειξε τό αυτόνομο στη διαμόρφωση άντιστοιχων προς τήν εκκλησιαστική ζωή κοινωνικών και πολιτικών συμπεριφορών. Η εκκλησιαστική ένότητα, ειρήνη, οημυνοια, αλληλεγγύη, ως προίοντα του τρώπου διατύπωσης και δραστηκότητας του περιεχομένου των δογματικών άληθειών, προτυπώνουν και ύπαγορεύουν άνάλογες κοινωνικές και πολιτικές σχέσεις. Άνάλογες σχέσεις διαμορφώνουν και εκκλησιαστικές συμπεριφορές που χαρακτηρίζονται από τό θρησκευτικό μίος, τό θρησκευτικό φανατισμό, τις τάσεις διάσπασης, τον έξαγιασμό κοσμικών μεθόδων έξουσίας, τήν καθιέρωση συμπεριφορών άποκλεισμού κ.λπ., που έχουν ως άφετηρία τήν προστάθεια για τήν επικράτηση αιδετικών δογμάτων ή τό σαθρό περιεχόμενό τους. Είναι χαρακτηριστική ή διαπίστωση στην οποία προβαίνει ο Έρμείας ο Σωζόμενος στην Έκκλησιαστική Ιστορία του: «Τής Έκκλησίας κακώς έχούσης, και τά κοσμικά κακώς διεκριντο πράγματα»⁴⁸. Περισοδότερο κατατοπιστικώς είναι ο εκκλησιαστικός ιστορικός Σωκράτης, όταν γράφει πως δημόσια και άνταρτύσσονται ταυτόχρονα είτε άκολουθούν τό ένα τό άλλο. Άλλοτε προηγούνται τά εκκλησιαστικά και άκολουθούν τά δημόσια, και άλλοτε τά δημόσια και άκολουθούν τά εκκλησιαστικά⁴⁹.

⁴⁷ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Όμιλ. ΚΑ΄ Κατά Σαβελιανών 4-6, PG 31, 609d.

⁴⁸ ΕΡΜΕΙΟΥ ΣΩΖΟΜΕΝΟΥ, Έκκλησιαστική Ιστορία 8, 25, PG 67, 1580c.

⁴⁹ ΣΩΚΡΑΤΟΥΣ ΣΧΟΛΑΣΤΙΚΟΥ, Ιστορία εκκλησιαστική 5, PG 67, 565a.

1. Ένωσια και λειτουργίες των δογμάτων

Η άποτύπωση των άληθειών και βέβαια θεάρεστων εκκλησιαστικών σχέσεων στην κοινωνία άποτελεί βασικό χαρακτηριστικό που άπορρέει από τό σκοπό ύπαρξης της Έκκλησίας, ο οποίος συνίσταται στην άφύπνιση, τήν εκκλησιαστική ένταξη και σωτηρία του κόσμου, κατά τό «πορευτούς εις τό όνομα του Πατρός και του Υίου και του Άγίου Πνεύματος»⁵⁰. Αυτό εκφράζεται έντονα στις λειτουργικές ευχές: «Μνήσθητι, Κύριε, τής πόλεως έν ή παροικούμεν, και πάσης πόλεως και χώρας... Μνήσθητι, Κύριε, πλεόντων, οδοιπορούντων, νοσούντων, καιμώντων, αιχμαλώτων, ότης σωτηρίας αυτών...»⁵¹. Η άποτύπωση αυτή έξυπηρετεί έ και οι σχετικές λειτουργικές άναφορές του τύπου: «Έτι προσφερόμεν σοι τήν λογικήν ταύτην λατρείαν ύπερ της οίκουμένης... ύπερ των πιστοτάτων και φιλοχριστών ήμών βασιλέων, παντός του παλατίου και του στρατοπέδου αυτών. Δός αυτοίς, Κύριε, ειρηνικόν τό βασίλειον, ίνα και ή μεις έν τή γαλήνη αυτών ήρεμον και ήσύχιον βίον διάγωμεν, έν πάση ευσεβεία και σεμνότητι»⁵².

Σημαντικότερη είναι ή άντιγραφή των εκκλησιαστικών σχέσεων για τήν κοινωνική και πολιτική ζωή, άφού μέσω αυτής έξυπηρετούνται ποικίλες σχέσεις που έχουν τήν άνάγκη τους. Είναι χαρακτηριστική ή άπόκτησης θρησκευτικού κύ-αυτόκρατόρων του Βυζαντίου για τήν ορθόδοξη διατύπωση των δογμάτων, για τή διατήρηση του άπάλυτου χαρακτηρα τους και για τήν ύπαρξη ειρήνης και σταθερότητας στην Έκκλησία. Είναι πεπεισμένοι ότι κατ' αυτόν τον τρόπο διατηρείται άλώβητη ή έξουσία τους, ή κοινωνική γαλήνη και ή άξιωμακή συνύπαρξη των διαφορετικών έθνικότητων. Το-

⁵⁰ Ματθ. 28, 19.

⁵¹ Δίπτυχα τής Δετρουγίας του Χουσοστόμου.
⁵² Στο ίδιο.

χόν ἀμφισβήτηση τοῦ κύρους τῶν δογμάτων, ἐκκλησιαστική διάσταση ἢ δημοιογία ἐκκλησιαστικῶν σχισμάτων μποροῦσαν νά λειτουργήσουν ὡς ἀφορμές γιά ἀμφισβήτηση τοῦ κύρους τῆς ἐξουσίας, γιά ἀνυποταγή στήν κεντρική ἐξουσία, γιά διεκδίκηση ἐθνικῆς ἀυτονομίας καί γιά συρρίκνωση τῆς ἐπιτελείας. Οἱ ἐκκλησιαστικές ἀναταραχές, ποῦ εἶχαν ὡς πηγὴ τὴν ἀμφισβήτηση τῶν δογμάτων, μποροῦσαν νά προκαλέσουν καί ἀμφισβήτηση τοῦ ἀπλότου καί δογματικῆς ἀναταραχῆς τοῦ. Ἦταν ἐπιμενῶς πολὺ σημαντικὸ νά ἐπιδιώκεται ἡ συνειδητοποίηση ὅτι ἀνάμεσα στὸ δόγμα καί στήν ἐξουσία ὑπάρχει μιὰ θεμελιώδη σχέση. Ὅλοι οἱ ὑπῆκοοι εἶναι μὲλη τῆς μίας, ἀγίας, καθολικῆς καί ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, καί ταυτόχρονα ὅλοι εἶναι μὲλη τῆς μίας, οἰκῆς σωμαίνει ὅτι λιτοταξία ἀπὸ τὴν ὀρθόδοξη πίστη καί τάσεις ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας ἦσαν πρῶτα ἀλλολεγεῖται. Αὐτὸς εἶναι ἀλλοστε καί ὁ λόγος ποῦ οἱ αἰρέσεις εἶχαν συνήθως τὴν μεγαλύτερη ἀτήρηση σὲ λαοὺς ποῦ ἐπεδίωκαν μέσω τῆς θρησκευτικῆς τὴν πολιτικὴ ἀυτονομία τους.

Ἡ ἀποτύπωση τῶν ἄρνητικῶν αἰρετικῶν ἐκκλησιαστικῶν σχέσεων στήν κοινωνία ἐξυπηρετεῖ πρῶτα τὴς ἀνάγκες τῶν ἰδίων τῶν αἰρετικῶν ἐκκλησιαστικῶν ὁμάδων. Ἐξασφαλίζουν εἰς τὴν κοινωνικὴ, πολιτικὴ, οἰκονομικὴ καί ἰδιαίτερα σὲ κοινωνικὴ ὅπου τὸ κρᾶτος ἐναρμονίζει τὴς σχέσεις τοῦ πρὸς τὴν Ἐκκλησία ἀνάλογα μὲ τὰ δικά του συμφέροντα. Τότε εἶναι πιθανὸ νά ἀκολουθεῖ τὸ κρᾶτος πολιτικὴς υἱοθέτησης ἢ ὑποστήριξης τῶν αἰρετικῶν, σχισματικῶν ἢ διαφορετικῶν πρὸς τὸ γενικότερο ἐκκλησιαστικὸ πνεῦμα συμπεριφορῶν, γιά νά ἐκβάλλει τὴν κεντρικὴ ἐκκλησιαστικὴ ἐξουσία ἢ νά πιέζει τὴν Ἐκκλησία νά ὑποχωρεῖ στίς δικές του ἐπιδιώξεις. Εἶναι ἐπίσης πιθανὸ νά ἐγκαταλείπεται τὸ κρᾶτος τὴν ἐπίσημη θρησκεία καί νά ἀκολουθεῖ αἰρέσεις ποῦ φαί-

νονται ὅτι σ' αὐτὴς ἀνήκει τὸ μέλλον. Εἶναι γνωστὴ ἡ συνήθεια μερικῶν βυζαντινῶν ἀυτοκρατόρων νά ὑποστηρίξουν αἰρέσεις ἀντὶ γιά τὴν ἐπίσημα ἀναγνωρισμένη Ἐκκλησία, ἐγκαθιστώντας μάλιστα βίαια δικούς τους ἐπισκόπους-πατέρας τῶν αἰρετικῶν ὁμάδων, ὅπως εἶναι γνωστὴ καί ἡ ἐγκαθάρση τοῦ Βατικανοῦ ἀπὸ τοὺς εὐρωπαϊκοὺς ἡγεμόνες χάρις τῆς αἰρέσεως τοῦ Προτεστάντισμοῦ.

Μέ τὸν τρόπο αὐτὸ διαφαίνεται ἡ σπουδὴ τῆς κοινωνίας νά υἱοθετεῖ τὴν συμπεριφορὰ τῶν αἰρετικῶν ἐκκλησιαστικῶν ὁμάδων, καί στή συνέχεια νά τὴ χρησιμοποιεῖ γιά νά ἐκφράζει τὴν ἄρνησὴ τῆς πρὸς τὴ θρησκεία γενικῶς, μὲ σκοπὸ εἶτε τὴν ὑποκατάστασὴ τῆς μετὰ ἀπὸ τὴ διατύπωση τῆς μέσως τῆς χρήσεως θρησκευτικῶν αἰρετικῶν δοξασιῶν καί συμπεριφορῶν. Ὑπάρχει ἐπίσης καί ἡ περὶ τὴν ἀυτὴν ἡ ἀναπαράγωγὴ αὐτῶν τῶν ἐκκλησιαστικῶν συμπεριφορῶν γίνεται ἀπὸ ἐπιμέρους κοινωνικῆς ἢ πολιτικῆς κατὰ τρόπο αἰρετικῶν ἐναντίον τοῦ ἰδεολογικοῦ, κοινωνικοῦ, πολιτικοῦ, πολιτισμικοῦ, οἰκονομικοῦ καί κρατικοῦ κατεστημένου.

3. Ἡ κοινωνικὴ λειτουργία τῶν δογμάτων

Κανένα δόγμα δὲν εἶναι ἀυτοσκοπὸς, ἀλλὰ μέσο παρῆλασης στήν κοσμικὴ πραγματικότητα. Μὲ ὄρους θρησκευτικοῦ, ἀγίου, ἀπομακρῶν, ἀκοινωνητοῦ, φοβεροῦ. Ὡστόσο μετὰξὺ αὐτοῦ καί τοῦ θεωρουμένου ὡς βέβηλου, κοσμικοῦ καί ἀνέργου ἀναπτύσσεται μιὰ κατὰ κανόνα μονοδρομικὴ κίνηση εἰσβολῆς ποῦ ἐδημιουργεῖται ὡς κίνηση ἀνακαινισμοῦ καί μεταμόρφωσης. Μιὰ τέτοια κίνηση προϋποθέτει μιὰ ἀρχική κατάστασιν κατὰ τὴν ὁποία δὲν ὑφίστατο ἀπόστασις καί

διάκριση, αλλά μιιά ένιαία περιοχή. Η άποστασιοποίηση ταυτίστηκε μέ την έκκοσμήκευση του κοσμικού χώρου έναντι του χώρου του έεου σέ μιιά προστάθεια αυτοπροσδιορισμού και αυτονομίησης της κοινωνίας που συνοδεύτηκε μέ την άπομυθοποίηση και τον έξορθολογισμό.

Αυτή η άπομύκρυση συνοδεύτηκε άπό συγκεκριμένες συνέπειες που, ένώ έξημηνούνται ώς δείγματα έλευθερίας, ένάκαταστασίας, διάστασης, άδικίας, βαρβαρισμού και άποξένωσης.

Η κοινωνική λειτουργία των δογμάτων στηρίζεται στη δημιουργική και προνοητική ένεργεια του τριαδικού Θεού, δηλαδή σ' αυτό που άποκαλείται θεία οικονομία. Ο Θεός δέν είναι άκίνητος, αλλά κίνητικός. Βρίσκεται συνεχώς σέ έννα γίνεσθαι χάρη του κόσμου και ιδιαίτερα του άνθρώπου. Σ' αυτή τή διαδικασία έντάσσονται όχι μόνο η δημιουργία κόσμου και άνθρώπου, αλλά και η θεία ένανθρώπιση μέ όλες τίς σωτηριολογικές συνέπειες, κυρίως τή σύσταση της Έκκλησίας. Μέ δεδομένο δέ ότι στην Έκκλησία άνήκει δυνάμει σύμτασα η κοσμική πραγματικότητα, οι δογματικές της αλήθειες άποτελούν τίς βασικές προϋποθέσεις τρωδοσίας και άνακίνησης του άνθρώπου και της κοινωνίας του χωρίς έξαιρέσεις, κρυτούμένα και προϋποθέσεις.

Βασικό κίνητρο σέ κάθε δημιουργική και προνοητική ένεργεια του Θεού είναι η φιλανθρώπια. Ο Θεός είναι η αίτία, η άρχή, η μεσότητα και τό τέλος όλων των άγαθών. Η ύπαρξη του άγαθού είναι κατά τον Μάγκο τον Άσκητή άδιανόητη χωρίς την άναφορά στο Χριστό και τό άγιο Πνεύμα.⁵³ Ο Θεός κατά τό Χρυσόστομο κανέναν δέν παραβλέπει, κανέναν δέν διακρίνει. Τό μόνο που προϋποθέτει είναι η έλευθερη άποδοχή του άπό μέρους των λογικών όντων.⁵⁴

1. Ένωια και λειτουργίες των δογμάτων

Μεταξύ των δογμάτων και της άνθρώπινης συμπεριφοράς υπάρχει, όπως ήδη άναφέραμε, σχέση άποροχής και άντιστοιανά μή τό συναντούμε ώς ιδιότητα του Θεού στο πρόσωπο του Θεανθρώπου Χριστού:

- άπό τον κύβερνήτη και προνοητή Θεό άπορρέουν όλες οι μορφές έξουσίας που έπιτελούν τό ίδιο έργο στην κοινωνική πραγματικότητα: στην πατρική, την έκκλησιαστική, στην πνευματική και πολιτική έξουσία. Γράφει χαρακτηριστικά ό Νικόλαος Μυστικός: «Πάσα έπίγειος έξουσία και άρχή έν της άνωθεν ήρηται άρχής και έξουσίας, και ούκ έννοιας έπί γής δυναστεία κληρονομών, εί μή ό έν ύμίοις έξουσιαστής και άρχων και μόνος δυνάστης κατανεύση την κληρονομία». ⁵⁵ Μιά τέτοια άποψη διατεχνά ολόκληρη τή θεολογία του Παύλου και όσων πατέρων και έκκλησιαστών συγγραφέων άναλαμβάνουν νά τον σχολιάσουν και νά τον έξημηνώσουν. Έτσι δικαιολογείται άλλωστε και η προτεινόμενη ύποταγή σέ κάθε μορφή έξουσίας, άφου η ύποταγή στον άρχοντα είναι ούσιαστικά ύποταγή στο Θεό.⁵⁶ Ίδιου και άρχοντα, όταν άναφέρεται στο «καθ' όμοίωσιν της έπιουρανού βασιλείας» ⁵⁷ για «στέμμα της ευσεβείας» ⁵⁸ για βάλλει τό «βασιλευέσθαι υπό Θεού» σέ «βασιλεύειν έπί άνθρώποις» ⁵⁹, αλλά και για συμπειροφές που παρατέμπτουν στη μίμηση του Θεού ως πρός τίς ευεργεσίες, την έπιείκεια, τή δικαιοσύνη, τή φιλανθρώπια, την καλοσύνη, τή συμπόνια, την άσφάλεια, την άγάπη.⁶⁰

⁵³ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΜΥΣΤΙΚΟΥ, Έπιστ. 1, 1, PG 111, 28a.

⁵⁶ Βλ. π.χ. ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ ΚΥΡΟΥ, Είς Ρωμ. 13, 1, PG 82, 193b.

⁵⁷ ΑΓΑΠΗΤΟΥ ΔΙΑΚΟΝΟΥ, Έκθέσεις κερφαλάτων παρανετικών 1, PG 86A, 1164a.

⁵⁸ ΑΓΑΠΗΤΟΥ ΔΙΑΚΟΝΟΥ, Έκθέσεις κερφαλάτων παρανετικών 1, PG 86A, 1164a.

⁵⁹ ΜΑΞΙΜΟΥ ΟΜΟΔΟΓΗΤΟΥ, Έπιστ. 10, PG 91, 452d.

⁶⁰ Βλ. σχετικά ΑΓΑΠΗΤΟΥ ΔΙΑΚΟΝΟΥ, Έκθέσεις κερφαλάτων παρανετικών 19, 20, 23, 37, 40, 41, 47, 58, 60, PG 86A, 1169a έξ.

⁵³ ΜΑΡΚΟΥ ΔΣΚΗΤΟΥ, Περί νόμου πνευματικού 1, PG 65, 905a.

⁵⁴ Βλ. 1. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Είς Γέν. 38, 5, PG 53, 357.

- από τόν ἐλεήμονα και ἐλεούντα Θεό τροφοδοτείται και ἐμπνέεται ἡ ἐλεημοσύνη στήν προσωπική και θεσμική της κατανόηση. Γράφει ὁ Ἰωριγένης: «Ἐλεος ἀνθρώπου ἐπί τόν πλησίον αὐτοῦ, ἐλεος δέ Κυρίου ἐπί πᾶσαν σάρκα»⁶¹. Γι' αὐτό τό λόγο τίποτε δέν εἶναι προτιμότερο και φιλανθρωπότερο ἀπό τό ἐλεος και τήν εὐεργεσία, ὅ,τι ἀκριβῶς συμβαίνει και μέ τό Θεό⁶². Κατά τό Γρηγόριο τό Θεολόγο, τίποτε ἄλλο δέν ἐξισώνει τόν ἀνθρώπο μέ τό Θεό, οὔτε ἡ πίστη οὔτε και ἡ παθηνία, ἀπό τό «ἐλεεῖν και οἰκτεῖσθαι». Ὁ λόγος τοῦ Χριστοῦ εἶναι σαφής: «γίνεσθε οὖν οἰκτιρμονες, ὡς Θεοί»⁶³. Ὁ ἐλεήμων γίνεται μιμητής Χριστοῦ, ἴσος πρὸς τό Θεό⁶⁴.

- ἀπό τό Θεό τῆς ἀγάπης πηγάζει ἡ ἀγάπη μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἀγάπη ἔχει ὅλα τά θεία χαρακτηριστικά. Εἶναι ἀπροϊήθητη, ἀνιδιοτελής, ἐλευθέρη, καθολική και ἀδέσμευτη. Δέν ὑπακούει σέ νόμους, κανόνες και καθήκοντα, δέν τροφοδεῖται ἀπό τήν ἀνταπόδοση, δέν περιορίζεται ἀπό ἀναγκαιότητες.

- ἀπό τό Θεό πού βρέχει ἐπί δικαίους και ἀδίκους προυν ἡ ἀγάπη και τό ἐλεος χωρὶς προϋποθέσεις και κριτούμενα⁶⁵. Μέ πρότυπο τό Θεό, πού οὐδέποτε ἔθεσε ὄρους γιά νά ἀγαπᾷ και νά ἐλεεῖ τόν ἀνθρώπο, κανεῖς δέν μπορεῖ νά ἐξαιρᾷ τήν ἀγαπητική του διάθεση ἀπό τήν κατὰσταση και τίς διαθέσεις τῶν ἐνδῶν. Γράφει χαρακτηριστικά ὁ Χρυσόστομος: «Ἄν δέ προσέλθῃ πένης ἄσπου δεόμενος, μωρία κακηγορία και διαβολαί, και ἀργίας ἐγκλήματα, μωλοδοξία και ὕβρεις και σκώμματα. Καί οὐ λογίση πρὸς ἐ-

⁶¹ ὉΡΘΙΕΝΟΥΣ, Εἰς Ψαλμ. 118:156, PG 12, 1621a.

⁶² ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΝΕΟΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ, Ἀποστολικάτα 8, ΒΕΠΕΣ 17, 267.

⁶³ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, ΜΑΞΙΜΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, Κεφάλαια Θεολογικά 7,15, PG 91, 765d.

⁶⁴ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Πιρδέξ. 14,4, PG 60, 117.

⁶⁵ Βλ. Ματθ. 5, 45 και ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΔΩΤΟΥ, Λόγοι 14, 25, PG 35, 889b.

1. Ἐνωια και λειτουργίες τῶν δογμάτων

41
αὐτόν, ὅτι και σὺ ἀργεῖς, και ὅμως ὁ Θεός τά παρ' ἐαυτοῦ σοι δίδωσι... Ἄλλ ὅμως ἡμῖν οὐδέποτε εἶπεν ὁ Θεός, Ἐπειδή τῶν ἀναγκαίων, τήν σελήνην σβεννύω, πηρῶ τήν γαστέρα τῆς γῆς, κολύω τὰς λίμνας, τὰς πηγὰς, τοὺς ποταμούς, ἀφανίζω τόν ἀέρα, ἐπέχω τοὺς ἐτησίους ὕετους, ἀλλά πάντα μετά δαμνλασίας ἡμῖν παρῄχει»⁶⁶.

- ἀπό τή θεία πρόνοια πηγάζει ἡ ἀτομικὸν και θεσμικὸν χαρακτηριστὰ ἀνθρώπινη πρόνοια γιά ὅσους ἔχουν ἀνάγκη. Πρὸς-ἔατομικευμένο. Κανεῖς δέν ὑπάρχει πού νά ἐξαίρεται ἀπὸ τήν πρόνοια τοῦ Θεοῦ, πρόνοια ἰδιαίτερη γιά τόν καθένα ἐχωριστά⁶⁷, πού δέν εἶναι γενική, ἀφηρημένη και ἀόριστη, ἀλλά πολὺ συγκεκριμένη και προσωπική. Ὁ Θεός παρῄχει ὅλα τά ἀγαθὰ, εἴτε μέσα ἀπὸ τά ἴδια τά χεῖρια τοῦ ἀνθρώπου εἴτε μέσω ἀνθρώπων πού πιστεύουν σ' αὐτόν και δέχονται νά γίνουν ὄργανά του. Σ' αὐτό τό πνεῦμα κινεῖται και ἡ ἀπάντηση τοῦ ἀββᾶ Σισὴ σὸ ἐρώτημα, ἀνθά πρέπει κάποιος πού δέχεται φωνική ἐπίθεση νά ἀμυνθεῖ και νά προλάβει αὐτός πρῶτος νά φωνεῦσει τόν ἐπιτιθέμενο. Ἡ ἀπάντηση δείχνει τό βαθμὸν πίστεως και ἐμπιστοσύνης στήν πρόνοια και τήν οικονομία τοῦ Θεοῦ: «οὐχί, ἀλλά παράδος αὐτὸν τῷ Θεῷ. Οἷος γὰρ ἀν πειρασμός ἐλθῆ ἀνθρώπῳ, λεγέτω, ὅτι Διὰ τὰς ἀμαρτίας μου τοῦτο συνέβη. ἐάν δέ ἀγαθόν, οικονομία Θεοῦ»⁶⁸. Πρὸς τήν ἴδια κατεύθυνση κινεῖται και ἡ στάση πολλῶν ἀπέναντι στίς δοκιμασίες, και ἰδιαίτερα στη δοκιμασία τῆς ἀσθένειας. Στήν περίπτωση αὐτῆ τὸ-γονότα πού ἐντάσσονται στήν προνοητική και κυβερνητική Φορτᾶ. «Ἄν ὁ Θεός θέλει νά ζήσω, γνωρίζει ἐκείνος πῶς θά

⁶⁶ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Ματθ. 35, 3-4, PG 57, 409.

⁶⁷ Βλ. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Ματθ. 28, 3, PG 57, 354.

⁶⁸ ΠΑΝΑΓΑΙΟΥ ΕΒΕΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, Ἀποφθέγματα, Ἀββᾶς Σισὴς 34, PG 65, 404a.

μέ οικονομίῳσι. Ἄν ὅμως δέν θελεῖ, τότε τί νόημα ἔχει νά ζη-
σω», δηλώσε ὄντας κληνῆρης⁶⁹.

Ἡ πίστη στήν πρόνοια τοῦ Θεοῦ προηγείται κάθε ὄργα-
νωμένης προνοητικῆς συμπεριφορᾶς στήν ἐκκλησιαστικῆ καί
κοινωνικῆ πραγματικότητα. Ἔργο τοῦ ἐπισκόπου δέν εἶναι
μόνο ἡ πνευματικῆ διατομίανση, ἀλλά καί ἡ ἐνεργός ἀνά-
μειξη γιά τή λύση συγκεκριμένων προβλημάτων. Εἶναι ἡ χρη-
στή καί φιλόθεος διοίκηση, ἡ φροντίδα γιά καλές καί πιστές
συζητήσεις, ἡ πρόνοια γιά τοὺς ἀσθενεῖς καί τοὺς πεινασμέ-
δευση τῶν ὄρφανῶν, ἡ ὀργάνωση τῆς φιλανθρωπίας καί τῆς
φιλοξενίας, ἡ καλή διαχείριση τῶν εἰσφορῶν, ἡ προόληψη τῶν
μαχῶν καί τῶν ἐμφύλιων συγκρούσεων. Ἰδιαίτερα ἐπιμένουν
οἱ πατέρες στόν τρόπο διαχείρισης τῆς ἐκκλησιαστικῆς πε-
ρυσίας⁷⁰. Ὁ ἐπίσκοπος φροντίζει ὥστε νά μή λείπει ἀλλά καί
νά μή πλεονάζει ἡ περιουσία, ὅταν δέ πλεονάζει νά σκοπι-
ζεται ταχέως στοὺς ἐνδεεῖς⁷¹.

Μέ τήν πρόνοια καί τή φροντίδα ἐνδεῶν ἀνθρώπων ἀ-
σχολεῖται καί ὁ κρατικός μηχανισμός, στό βαθμό ποῦ ὄργα-
νώνει ὑπηρεσίες προόληψης, ὑπολογίζοντας ὅτι εἶναι πολ-
πύ χρήσιμο γιά τὸ κράτος νά προλαμβάνεται κάτι παρὰ νά
ἀντιμετωπίζεται ἐκ τῶν ὑστέρων, ἀλλά καί ὑπηρεσίες νοση-
κατ' οἶκον τίς ἀνάγκες τῶν ἀσθενῶν εἴτε ἐξυπηρετώντας
μάτα πρόνοιας. Σέ κάθε περίπτωση τὸ κίνητρο σέ σχέση
πρός τήν ἐκκλησιαστικῆ πρόνοια εἶναι διαφορετικῶ. Δέν
πρόκειται γιά τή φιλανθρωπία ποῦ θεμελιώνεται στήν ἀγά-
πη τοῦ Χριστοῦ, ἀλλά γιά ἀλληλεγγύη μέ πολιτικά κίνητρα.
Στό πρόσωπο τοῦ ἐνδεοῦς τὸ κράτος βλέπει συνήθως τὸν ψη-
φοφόρο καί ὄχι τὸ Χριστό.

⁶⁹ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, Ἀποφθέγματα, Φορτᾶς, PG 65, 436b.

⁷⁰ Βλ. καί ΙΣΙΔΩΡΟΥ ΠΗΛΟΥΣΙΣΤΟΥ, Ἐπιστ. 5, 79, PG 78, 1373a.

⁷¹ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Περὶ τερωσύνης 3, 16, PG 48, 656.

1. Ἐννοια καί λειτουργίες τῶν δογμάτων

- ἀπὸ τὸ Θεὸ τῆς εἰρήνης, τὸν «πρῶταν» τῆς εἰρήνης, ὅ-
πως τὸν χαρακτιρίζει ὁ Θεοδόωτος Κύρου⁷², ἐκπορεύεται
ἡ εἰρηνοποιὸς δράση ἀτόμων καί θεσμῶν⁷³. Οἱ εἰρηνοποιοὶ
χαρακτιρίζονται μάλιστα υἱοὶ τοῦ Θεοῦ ποῦ φροντίζουν
πόλωμα ποῦ ἔσοτᾶ μεταξὺ σώματος καί πνεύματος, ὑποτά-
σσοντας τὸ σῶμα στό πνεῦμα, καί στή συνέχεια νά εἰρηνεύ-
σουν γύρω τους. Γιατί, ὅπως διερωτᾶται ὁ *Τοῖδωρος* ὁ *Πη-
περιβάλλον* του, ὅταν ὁ ἴδιος δέν εἶναι εἰρηνοποιὸς σὺ
τό του⁷⁴;

- ἀπὸ τὸ δουλεύοντα καί διακονοῦντα Χριστὸ μεταβαί-
νουμε στή διακονία τοῦ πλησίον μέ κίνητρο ὄχι τὸ φόβο ἢ
τό μισθὸ ἀλλά τήν ἀγάπη. Καί ἐξηγεῖ ὁ *Ἰερωνίμης*: Δέν εἶναι
λόγος ἀλλά καί ἡ ἀγάπη. Τὸ ἴδιο ἔκανε καί ὁ Χριστὸς ἀνάμει-
σα στοὺς μαθητῆς του, ὅταν δέν συμπεριφέρθηκε ὡς κύριος
καί διακονοῦμενος ἀλλά ὡς δουλεύων καί νύτων τοὺς πό-
δες τῶν μαθητῶν. Καί δέν ὑπῆρχε περίπτωση νά τὸ κάνει ἀ-
πὸ φόβο, ἀλλά ἀπὸ τέλεια ἀγάπη⁷⁵.

Ὅλες αὐτές οἱ δογματικῆς παραμβάσεις στήν κοσμικῆ προ-
ματικότητα ἔχουν ἔναν σαφῆ θετικὸ χαρακτήρα.

Ὡς *θετικῆ* κρινεται ἡ κοινωνικῆ λειτουργία τῶν δογμά-
των ποῦ ἡ ποιότητα τους εὐνοεῖ τήν ὑπαρξη κοινωνικῆς εἰ-
ρήνης, κοινωνικῆς συνοχῆς, κοινωνικῆς εὐταξίας.

Περὶσσότερο γίνεται ἀντιληπτῆ ἡ θετικῆ λειτουργία τῶν
δογμάτων ὅταν ἡ πράξη ἀγνωεῖ τὰ δόγματα.

Ὁ *Κλήμης Ρώμης* ἀποδοεῖ τήν ἔλλειψη δικαιοσύνης καί
εἰρήνης στήν τακτικῆ ἀπομάκρυνσης τοῦ φόβου τοῦ Θεοῦ

⁷² ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ ΚΥΡΟΥ, Εἰς Α' Κορ. 14, 33, 34, PG 82, 345d.

⁷³ Βλ. ΠΗΛΟΠΟΥ ΘΕΟΔΩΤΟΥ, Δόγοι 22, 1, PG 35, 1132a.

⁷⁴ ΙΣΙΔΩΡΟΥ ΠΗΛΟΥΣΙΣΤΟΥ, Ἐπιστ. 4, 169, PG 78, 1261a.

⁷⁵ ΣΠΙΤΕΝΟΥΣ, Εἰς Ψαμ. 2, 11, PG 12, 1113d.

και την καλλιέργεια πνεύματος αυτόπεποίθησης και αυτοπιστίας, παραθεωρώντας όχι μόνο τὰ νόμιμα προστάγματα αλλά και τὸ καθήκον νὰ ζῶν οἱ ἄνθρωποι κατὰ Χριστόν, ἀκολοθώντας τὶς ἀμαρτωλὲς ἐπιθυμίες.⁷⁶

Ὅποιοι σπουδάζει τὸ βίο τοῦ Χριστοῦ, σημειώνει ὁ Χρυσόστομος, αὐτὸς εἶναι ἕτοιμος νὰ ἀλλάξει γνώμη καὶ στάση ἀπέναντι στὰ κοσμικὰ πράγματα. Ἡ ταπεινὴ οἰκία καὶ βιοτῆ τοῦ Χριστοῦ, τοῦ Δημιουργοῦ καὶ σωτήρα του κόσμου, ἀλλὰ καὶ τῆς Θεοτόκου μητέρας του δηγεί τὸν μὲν πλοῦσιο νὰ μὴν δίνει ἀξία στὸν πλοῦτο του, νὰ μὴν ἀγαθίζει καὶ πλεονεκτεῖ, τὸν δὲ πένητα νὰ μὴν αἰσχύνεται γιὰ τὴν φτώχεια του. Ἡ σκέψη ὅτι ὁ Θεάνθρωπος Χριστὸς καταδέχτηκε τὴ φάτνη ἀποτρέπει τὴ γυναικία ἀπὸ τὸν μάταιο στολισμὸ καὶ τοὺς γονεῖς ἀπὸ τὸ νὰ χρυσώσουν τὰ παιδιὰ τους.⁷⁷

Ὡς ἀγνητική χαρακτηρίζεται ἡ παρεμβάση τῶν δογμάτων τοῦ ἔχει ὡς κριτήριο ἓνα παραχαραγμένο, ἀλλοιωμένο, ἐκκοσμηκευμένο καὶ ἐν τέλει ἀνθρώπομορφικὸ δόγμα. Στὴν πραγματικότητα πρόκειται γιὰ σκόπιμη ἐργαλειοποίηση τῶν δογματικῶν ἀληθειῶν γιὰ τὸν ἐξαγιασμὸ τῶν ἐπιλογῶν καὶ τὴν ἐξυτηρέτηση συγκεκμημένων θρησκευτικῶν, ἰδεολογικῶν, πολιτικῶν καὶ οικονομικῶν συμφερόντων.

Ἐνα σατανικὸ δόγμα, λέγει ὁ Χρυσόστομος, παραπλέττει σέ ἓνα διαβολικὸ βίο. Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα οἱ σχέσεις τῶν φηλῶν, ὅταν δηλαδή ἀντί τῆς γνησίας ἠδονῆς ποὺ προκαλεῖ «τὴ φυσικὴ χορῆσις θηλείας» ἐπιλέγεται ἡ «παρά φύσιν» καὶ ἔτσι ἀντὶ νὰ γίνονται οἱ δύο ἓνα, παραμένουν δύο.⁷⁸

Στὴν ἀγνητικὴ λειτουργία τῶν δογμάτων ἀναφέρεται ἰδιαίτερα ἡ Σχολὴ τῆς Φρανκφούρτης, ὅταν προβληματίζεται σχετικά μὲ τὸν ἐξοικονομὸ τοῦ Θεοῦ, ἐπειδὴ ὁ ἐν λόγω ἐξοικονομὸς εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι σκόπιμος. Ἡ σκοπιμότης

⁷⁶ ΚΑΗΜΕΝΤΟΣ ΡΩΜΗΣ, Πρὸς Κοθ. 3, 4, ΒΕΠΗΣ 1, 14.

⁷⁷ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Ἰωάν. 53, 3, ΡΓ 59, 296.

⁷⁸ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, Εἰς Ρομ. 4, 1, ΡΓ 60, 417.

⁷⁹ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, Εἰς Ρομ. 4, 2, ΡΓ 60, 418.

1. Ἐννοια καὶ λειτουργίες τῶν δογμάτων

Τητα δὲν ἀναφέρεται στὴ διευκόλυνση κατανόησης καὶ συγκεκμηνοποίησης τῆς ἔννοιας καὶ παρουσίας τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ στὴ δημιουργία ἑνὸς τέτοιου ποστύπου, ὥστε νὰ ἐξαγιασθῶν οἱ ἀπάνθρωποι πολιτικὲς καὶ κοινωνικὲς συμπεριφορῆς. Ὁ ἐξοικονομὸς ἑνὸς Θεοῦ τρομοκράτη, τιμωροῦ, ἐββιακλῆστη, ἐδικλητῆ π.χ. εἶναι σέ θέση νὰ ἐμπνέει ἀντίστοιχες ἐκμάλιστα σὸ δόγμα τοῦ Θεοῦ. Ὅσα ἀπὸ τὰ πεπραγμένα τοῦ ἱστορικοῦ Χριστιανισμοῦ ἔχουν χαρακτηριστεῖ ὡς ἐγκληματά, μόνον εἶσι μπόρεσαν νὰ δικαιολογηθοῦν, ἀπὸ ὄσους τὰ διεπράξαν.

Εἶναι προφανές ὅτι οἱ ἀποκεκαλυμμένες ἀληθεῖες δὲν ἔχουν κάποια σχέση μὲ τὴν καθοδικότητα καὶ τὶς ποικίλες ἐκδοχὲς τῆς ποὺ φαίνεται νὰ κυριαρχοῦν στὸν κόσμῳ. Ὅλα αὐτὰ ἀποδίδονται στὴν ἀνθρώπινη πτώση καὶ τὶς συνέπειές τῆς. Ὑπογραμμίζεται λοιπὸν ὅτι τὸ κακὸ δὲν εἶναι δημιουργημένο, ἀλλὰ μόνον τὸ ἀγαθὸ: «οὐ γὰρ οὕτως ὁ Θεὸς τὴν φύσιν ἐδημιούργησεν, ὡς ἀνάγκη ἔχειν ἀμαρτάνειν», διευκρινίζει ὁ Χρυσόστομος.⁸⁰ Τὸ κακὸ ὀφείλεται στὴν ἀνθρώπινη προαίρεση καὶ ἐμφανίζεται, ὅταν ἀπουσιάζει τὸ ἀγαθὸ.

Υπάρχει ὠστόσο ἡ συνήθεια οἱ ἀγνητικὲς συνέπειες τῶν ἀνθρώπινων ἐπιλογῶν νὰ ἀποδίδονται σὸ Θεὸ καὶ οἱ θεητάς σὸν ἴδιο τὸν ἄνθρωπο. Εἶναι μιὰ προσπάθεια ποὺ ἐπιτάσσεται στὴ μεταπτωτικὴ λογικὴ καὶ σκοπεύει στὴν ἐνητήση ἀλλοθι γιὰ τὴν ἀπόδοση τῶν εὐθύνων σέ ἄλλα ὄντα, κυρίως ὑπερβατικά, ὅπως ὁ Θεὸς καὶ ὁ διάβολος, γιὰ νὰ μὴν ἀναλαμβάνονται οἱ εὐθύνες ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἄνθρωπο. Ἀυτὴ ἡ τακτικὴ ἐφαρμόζεται σέ ὅλες σχεδὸν τὶς προβληματικὲς πραγματικότητες. Τέτοια εἶναι

- τὸ πρόβλημα τῆς ἀσθένειας, τοῦ πόνου καὶ τῶν ἐν γένει δυστυχιῶν καὶ ἀτυχιῶν ποὺ συχνὰ ἀποδίδονται μὲ τὸν ἓνα ἢ

⁸⁰ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, Εἰς Ἐφεσ. 2, 3, ΡΓ 62, 20.

τόν άλλο τρόπο στο Θεό, ενώ είναι φυσικά ακολουθήματα της επίλογής του άνθρωπου, όταν μεταξύ του να παραμείνει άφραγκτος και του να καταστεί φραγκτός επέλεξε το δεύτερο.

- τό πρόβλημα του φυσικού θανάτου, για τό οποίο και πάλι κατηγορείται ο Θεός, ενώ πρόκειται για συνέπεια του πνευματικού θανάτου, της άκοινωνησίας δηλαδή του ανθρώπου μέ την πηγή της ζωής, και κατάληξη της φθοράς.

- τό οικολογικό πρόβλημα, τοῦ οποίου οι ρίζες έντοπίζονται για πρώτη φορά μετά την άνθρωπινη πτώση, ενώ είναι άνυπαγκτο άρχεγονικά, ότου μεταξύ Θεού, ανθρώπου νομιμάστηκε παράδεισος. Μέ την πτώση διαπιστώνεται η άσάλευση άρχικά τών σχέσεων άνθρωπου και φυσικών όντων και δύναμεων και στη συνέχεια τών ένδοφυσικών νόμων και λειτουργιών. Καί τά δύο πεδία είναι διαπιστώσεις της άνθρωπινης άποστασίας που είχε ως βασική συνέπεια την άλλαγή της στάσης του κόσμου, όταν από ύποτακτικός άνθρωπος μετατράπηκε σε δύναστη, και από φιλική νά μεταβληθεί η φύση σε έχθρική, κάτι που είναι όρατό στο λεγόμενο φυσικό κακό, όταν οι φυσικές δράσεις και αντίδράσεις δέν έννοούν πάντοτε τά άνθρωπινα σχέδια και τά άνθρωπινα συμφέροντα.

- τό κοινωνιακό πρόβλημα σε όλες του τις πλευρές: κοινωνική άκαταστασία, δουλεία, κοινωνική άδικία, ταξική κοινωνία και ταξικές συγκρούσεις, φυλετικές διακρίσεις και άποκλεισμοί, άνεργία, φτώχεια, έκμετάλλευση στην εργασία, κ.ά.

Ο Θεός έπλάσε όλους τούς άνθρωπους μέ τον ίδιο τρόπο, έδωσε την ίδια φύση σε όλους χωρίς διακρίσεις και άνισότητες. Δεσπότες και δοῦλοι δέν είναι θεία δημιουργήματα αλλά προβλήματα και συνέπειες της άμαρτίας. Έτσι δικαιοδολογείται η τοποθέτηση του Θεοδώητου Κύρου: «μη τολών του Δημιουργού κατηγορεί την δουλείαν θεώμενος, άλλ-

λά την άμαρτίαν και βλασφημίαν φεύγε, δι' ην εις δουλείαν και δεσποτείαν διεβέθη τών ανθρώπων τό γένος»⁸¹.

Μέ τό ίδιο σκεπτικό άντιμετωπίζεται και η διάκριση μεταξύ άρχόντων και άρχομένων. Έπρεπε νά άναιχαιτισθεί η άμαρτία και οι κοινωνικές της συνέπειες, και γι αυτό τό λόγο διαιεθήκε η άνθρωπινη φύση σε δύο κατηγορίες, σε άρχοντες που κυβεγονούν και άρχόμενους που υποτάσσονται. Έτσι ο φόβος τών νόμων και τό δέος μπροστά στους άρχοντες λειτουργούν ως περιοριστικά του κακού⁸².

Η έμφανής και κυρίαρχη άδικία δέν όφείλεται στο Θεό και τή δημιουργία, αλλά στην άνθρωπινη έπίλογη. Είναι δηλαδή κακός της άνθρωπινης άποστασίας και όχι μία άντιφασαση στην άγαθότητα του Θεού. Ο Θεός όχι μόνο δέν δημιούργησε την άδικία και τις άνισότητες, αλλά «έξίσου πάσιν άφθόνως έφηπάλωσεν», έδωσε σε όλους τά ίδια άγαθά, δηλαδή τον ίδιο άερα που άναπνέουμε, τά ίδια νερά, τό ίδιο ήλιακό φως, την ίδια γη, τά ίδια άγαθά σε πλούσιους και φτωχούς⁸³. Ο Θεός έκανε όλον τον κόσμο μία οικία, μέ έναν όροφο τον οὐρανό και μέ μία τράπεζα τή γη, ενώ διένευμε τά πάντα εξίσου σε όλους⁸⁴. Όλα άνήκουν στο Θεό, έπιπρόμηνως και σε όλους τούς άνθρωπους: «τά γάρ του Δεσπότη του πάντα κοινά», γράφει ο Χρυσόστομος⁸⁵. Αυτή την κοινότητα τών άγαθών προσέβαλε η άνθρωπινη πλεονεξία που εισέβαλε στον κόσμο ως τύραννος και μοίρασε άνισα και άδικα τά κοινά άγαθά, τά περιέκλεισε δε μέσα σε πύργους και άπέκλεισε όλους τούς άλλους από την άπόλαυσή τους⁸⁶. Η άδικία δηλώνει την έλθεινη άγάπης. Αν άγαποῦσαν οι άνθρωποι ο ένας τον άλλο, σημειώνει ο Χρυσόστομος, τότε κανείς δέν θά άδικούσε κανέναν, ενώ δέν θά ύπήρχαν

⁸¹ ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ ΚΥΡΟΥ, Περί προνοίας 7,3, PG 82, 676a.

⁸² ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Περί προνοίας 7,6, PG 83, 684b.

⁸³ Βλ. ΔΙΑΝΥΜΟΥ ΑΔΕΨΑΝΑΡΕΩΣ, Διήγησις... και περί νηστείας 19, PG 39, 1386c.

⁸⁴ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εις Ιωάν. 15,3, PG 59, 101.

⁸⁵ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εις Β' Θεο. 12,4, PG 62, 563.

⁸⁶ Βλ. ΣΥΜΕΩΝ ΝΕΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, Κατηχήσεις 9, 92-116, SC 104, 110.

φρόνοι, διαμάχες, πόλεμοι, επαναστάσεις, άγριαγές, πλεονεξίες και όλα τά πονηρά πράγματα.⁸⁷

Ο Θεός δέν έπλάσε άνθρώπους πλουσίους και άνθρώπους πένητες.⁸⁸ Έτσι η έπιθυμία του πλούτου και η φιλαργυρία, έπισημαίνει ο Χρυσόστομος, δέν είναι φυσική. Ο Θεός έθεσε άπό την άρχή στη φύση και στον άνθρωπο τό μέτρο και τό όριο, για να μην αισθάνεται ο άνθρωπος την άνάγκη να έπιθυμεί τον πλούτο.⁸⁹ Ο,τι είναι φυσικό, αυτό δόθηκε άνωθεν και άπό την άρχή. Ο χρυσός και ο άργυρος, άκόμη και τά χρήματα, προς τά όποια στρέφεται η έπιθυμία των άνθρώπων, άρχικά δέν ύπηρχαν. Έπομένως αυτή η έπιθυμία είναι έπίκτητη και όφείλεται στην κενοδοξία. Διακρίνοντας δε ο Χρυσόστομος, τίς έπιθυμίες σε άναγκαίες, φυσικές και ουδέτερες, θεωρεί πώς η έπιθυμία των χρημάτων δέν είναι ούτε φυσική ούτε και άναγκαία, αλλά περιττή.⁹⁰

Μέ την ίδια λογική έξηγούνται και τά ύπόλοιπα κοινωνικά κακά. Η κοινωνική άκαταστασία δέν όφείλεται στο Θεό, και πώς θά μπορούσε να συμβάλει κάτι τέτοιο, άφοϋ ο Θεός είναι ο «Θεός της ειρήνης» και της καταλλαγής, αλλά στη φιλαρχία και την πλεονεξία των άνθρώπων.

Στά ίδια αίτια όφείλονται και οι κοινωνικές συγκαυούρες, αλλά και οι ταξικές διαφοροποιήσεις: «Πόθεν ούν η άνωμαλία πολλή κατά τον βίον», διερωτάται ο Χρυσόστομος. Και άπαντα «έν της των πλουτιώντων πλεονεξίας τε και άλαστονείας».⁹¹ Όποιος μάχεται, αυτός δέν μπορεί να θεωρείται μαθητής του «ειρηνικού Θεού», σημειώνει ο ίδιος.⁹²

Η αίτία της φτώχειας βρίσκεται όχι στο Θεό, αλλά στην άνισοκατανομή του πλούτου άπό τους ισχυρούς του κόσμου και στη σκληροκαρδία των πλουσίων. Τό ίδιο ισχύει

⁸⁷ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΕΙΣ Α΄ ΚΟΘ. 32, 5, PG 61, 270.

⁸⁸ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, ΕΙΣ Β΄ ΘΕΣ. 12, 4, PG 62, 563.

⁸⁹ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, ΕΙΣ ΕΦΕΣ. 2, 4, PG 62, 22.

⁹⁰ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, ΕΙΣ ΤΙΘΝ. 74, 3, PG 59, 402.

⁹¹ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, ΕΙΣ ΤΙΘΝ. 15, 3, PG 59, 102.

⁹² ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, ΕΙΣ ΤΙΘΝ. 82, 2, PG 59, 444.

και για τον πλούτο. Λέγεται μόν ότι είναι θεόδοτος, για να ύπογραμμισθεί ότι όλα τά άγαθά είναι δωρεές του Θεού που καλείται ο άνθρωπος να διαχειριστεί θεάρεστα.⁹³ ωστόσο δέν άμνηστεύονται οι άδικίες στην άπόκτησή του. Ο Χρυσόστομος διευκρινίζει ότι δέν είναι κάθε πλούτος και κάθε πενία δοσμένα άπό τό Θεό, γιατί ύπάρχουν πλούτη που προέρχονται άπό άγριαγές, άπό τυμβωρυχίες, άπό άπάτες, άπό φόνους, και έπομένως είναι κακοί της άμαρτίας. Έξάλλου ύπάρχουν πόγνες που πλουτίζουν άπό την πορνεία και ληστές άπό τίς κλοπές. Τό ίδιο συμβαίνει και μέ την πενία. Δέν έπιτρέπεται να θεωρείται ο Θεός ύπεύθυνος για την πενία που όφείλεται στην άσωτία η την άγνηση έργασίας η σε άλλες παραινόμενες. Στο έρώτημα, πώς έπιτρέπεται ο Θεός την άπόκτηση ένός τέτοιου πλούτου, η άπάντηση παραπέμπει στη μακροθυμία του Θεού και στη δυνατότητα μετάνοιας που παρέρχει σε όλους άνθρώπους. Άν οι άδικοι πλούσιοι έτιμωρούντο άμεσα, τότε δέν θά ύπήρχε δυνατότητα μετάνοιας π.χ. του Ματθαίου, που άπό τελώνης έγινε μαθητής και άπόστολος του Χριστού. Όλα αυτά σημαίνουν ότι πλούτος και πενία είναι τότε μόνο θεόδοτα, όταν συνδέονται μέ τή δικαιοσύνη.⁹⁴ Ήδη ο Χριστός άναφέρθηκε στον άδικο μαμωνά.⁹⁵ Την άποψη ότι ύπεύθυνος για τον πλούτο είναι ο Θεός καλλιεργεί κατά τό Χρυσόστομο ο διάβολος, ενώ τή χρησιμοποιοϋν όσοι έπιθυμούν να βλασφημοϋν τό Θεό.⁹⁶ Τά πλούτη είναι μόν του Θεού, αλλά δέν είναι ο Θεός που καθιστά κάποιους και μάλιστα τους κακούς πλουσίους, άπλως τους άνέχεται, ύπογραμμίζει ο Χρυσόστομος.⁹⁷ Έξάλλου κανείς δέν κρίνεται επειδή είναι πλούσιος, άρκεί να έχει την αίσθηση ότι ο πλούτος δέν του άνήκει και ότι ο πούλος του είναι αυτός του οικονόμου.⁹⁸

⁹³ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, ΕΙΣ ΜΑΤΘ. 74, 4, PG 58, 707.

⁹⁴ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, ΕΙΣ Α΄ ΚΟΘ. 34, 6, PG 61, 293.

⁹⁵ Δουκ. 16, 9.

⁹⁶ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΕΙΣ ΤΟ ΠΙΤΝ ΤΟΥ ΠΙΟΡΗΤΟΥ Τεγεμίου... 3, PG 56, 158.

⁹⁷ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, ΕΙΣ ΜΑΤΘ. 75, 4, PG 58, 692.

⁹⁸ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, ΕΙΣ ΜΑΤΘ. 77, 4, PG 58, 707.

- Η *ἀνεργία* δὲν ὀφείλεται στὸ Θεὸ πού εἶναι ὁ πρῶτος ἐργαζόμενος, αὐτὸς πού ἀνέθεσε στὸν ἄνθρωπο νὰ ἐργάζεται, καὶ αὐτὸς πού «μύσει» καὶ «ἀπτεχθάνεται» τοὺς ἀργούς, ἀλλὰ στὸν τρόπο ὀργάνωσης καὶ ρύθμισης τῶν ἐργασιακῶν σχέσεων.

Μὲ τὸ ἴδιο σκεπτικὸ ἀντιμετωπίζεται καὶ ἡ ἐκμετάλλευση τοῦ μισθοῦ τῶν ἐργατῶν πού ἀποδίδεται στὴν πλεονεξία τῶν ἐργοδοτῶν καὶ τῆ μανία τῆς κερδοσκοπίας. Ἐκμετάλλευση πού ἀπαγορεύεται ρητῶς ἀκόμη καὶ ὅταν προκύπτει γιὰ ἱερῆ ἐργασία, ἀφοῦ ὁ καλὸς καὶ ἱερὸς σκοπὸς ποτέ δὲν δικαιολογεῖ ἀνέργα μέσα.

- τὸ *πρόβλημα* τῆς *ειδηλῆς* σέ τοπικὸ καὶ παγκόσμιο ἐπίπεδο, πού εἶναι καθρὸς τῆς πλεονεξίας τῶν ἐθνῶν, τοῦ ἀγῶνα γιὰ ἐθνικές, πολιτικισμικές καὶ οικονομικές ἐπεκτάσεις.

Ἐρωτήματα πού ἔχουν σχέση μετὰ τῆ φερόμενη ὡς ἀρνητικὴ παρεμβάση τοῦ Θεοῦ στὸν κόσμιο εἶναι καὶ αὐτὰ πού ἀναφέρονται στὰ πρόγματα καὶ τίς ποιότητες τῶν ἀνθρώπων *χαρακτῆρων*.

Σ' αὐτὴ λοιπὸν τῆ συνάφεια οἱ πατέρες διακρίνουν τὰ πρόγματα σέ καλὰ, κακὰ καὶ ἀδιάφορα.⁹⁹

Φύσει καλὰ καὶ φύσει κακὰ εἶναι αὐτὰ πού *χαρακτῆρῶν* τὸν ἴδιο τὸν ἄνθρωπο. Τέτοια εἶναι ἡ εὐσέβεια καὶ ἡ ἀσέβεια, ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ πονηρία, ἡ ἀγάπη καὶ τὸ μῖσος, ἡ πλεονεξία καὶ ἡ αὐτάρκεια, καὶ ὅλα τὰ ἀντίθετα ζεύγη μετὰ τὸ ἕνα σκέλος νὰ περιλαμβανεῖ τὴν ἀρετὴ καὶ τὸ ἄλλο τὴν κακία. Τὸ ἐρώτημα βέβαια εἶναι, πού ὀφείλονται ὅλα αὐτὰ τὰ φύσει καλὰ ἢ κακὰ πρόγματα. Εἶναι συστατικά στοιχεῖα τῆς ἀνθρώπινης εἰκόνας ἢ ἐπιτήρηται; Στὴν πρῶτη περίπτωση θὰ ἐπρόκειτο γιὰ δημιουργήματα τοῦ Θεοῦ, στὴ δεύτερη γιὰ καθρούς τῶν ἀνθρώπων προσπαθειῶν. Ἄν ἐπρόκειτο γιὰ δημιουργήματα, γιατί νὰ μὴν τὰ ἔχουν ὅλοι ὅλα; Ἄν ἐ-

⁹⁹ Βλ. π.χ. ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, Περὶ τοῦ μή δημοσιεύειν... 2-3, PG 51, 355.

πρόκειτο γιὰ ἐπιτήρητα, τότε γιατί σέ μεγικούς ὑπάρχει μιὰ προδιάθεση πρὸς τὸ ἕνα ἢ τὸ ἄλλο *χαρακτηριστικῶς*; διερωτᾶται ὁ *Χρυσόστομος*.

Ἀδιάφορα εἶναι ἐκείνα πού δὲν εἶναι ἀπὸ τῆ φύση τους οὔτε καλὰ οὔτε κακὰ. Ὁ *Χρυσόστομος* ἐπιμένει ιδιαίτερα στὸ νὰ ἀποδείξει ὅτι ὅσα δὲν *χαρακτῆρῶν* τῆ φύση τοῦ ἀνθρώπου ἐξαρθρῶνται καὶ ἀξιολογοῦνται μετὰ τὴν ἀνθρώπινη προαίρεση. Ἔτσι οὔτε ὁ πλοῦτος εἶναι κακὸς, ἀλλὰ ἡ κακὴ του χρήση, οὔτε ἡ πενία εἶναι καλὸς, ἀλλὰ ἡ καλὴ τῆς χρήση. Χρησιμοποιεῖται ὁ πλοῦτος καλῶς ὅταν ἀναλίσκεται στὴ φιλανθρωπία καὶ κακῶς ὅταν ὀδηγεῖ στὴν πλεονεξία καὶ τὴν ἀμαρτία. Τὸν πλοῦτο δὲν τὸν ἔδωσε ὁ φιλάνθρωπος Θεός, σχολιάζει ὁ *Χρυσόστομος*, γιὰ νὰ ἱκανοποιεῖ ὁ πλοῦτος τίς δικές του ἀνάγκες καὶ ὅ,τι περισεύει νὰ τὸ ἀποθηκεύει σέ κιβώτια καὶ ταμεία, ἀλλὰ γιὰ νὰ ἱκανοποιεῖ μετὰ τὸ περισευμὰ του καὶ τίς ἀνάγκες τῶν ἄλλων.¹⁰⁰ Χρησιμοποιεῖται ἡ πενία καλῶς ὅταν δὲν βλασημεῖται ὁ Θεὸς ὡς αἰτιὸς τῆς, ἀλλὰ ὑποφέρεται μετὰ γενναιότητα καὶ εὐχαριστίας πρὸς τὸ Θεό. Καὶ καταλήγει ὁ *Χρυσόστομος*: «μὴ τοίνυν *κατηγορῶμεν πλοῦτου, μηδὲ κακίωμεν πενίαν ἀπλῶς, ἀλλὰ τοὺς οὐκ ἐθέλοντας τοῦτοὺς χρήσθαι καλῶς. Αὐτὰ γὰρ τὰ πρόγματα ἐν μέσῳ κεῖται»*¹⁰¹. Πρὸς τὴν ἴδια κατεύθυνση κινεῖται καὶ ἡ σκέψη τοῦ *Εὐσεβίου Ἀλεξανδρείας*. Κανείς δὲν ἐπιτρέπεται νὰ κατηγορεῖ τὸν πλοῦτο, γράφει. Δὲν κυβερνᾶ ὁ πλοῦτος τὸν ἄνθρωπο ἀλλὰ ὁ ἄνθρωπος τὸν πλοῦτο. Εἶναι καλὸς ὁ πλοῦτος γιὰ ὅσους τὸν διοικοῦν καλὰ καὶ καλῆ ἢ πενία ὅταν κάποιος τὴν ὑπομένει καλὰ. Ἐξαρθρῶνται ἐπομένως ἀπὸ τὴν προαίρεση. Ἀπὸ τὴν καλὴ προαίρεση ἐξαρθρῶνται ἡ καλὴ διοίκηση τοῦ πλοῦτου καὶ ἀπὸ τὴν κακὴ ἢ κακὴ χρήση τοῦ πλοῦτῶ τὸν πλοῦτοιο ἄσπλαγγο.¹⁰²

¹⁰⁰ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, Εἰς Γέν. 20,5, PG 53, 174.

¹⁰¹ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, Περὶ τοῦ μή δημοσιεύειν τὰ ἀμαρτήματα... 2-3, PG 51, 355.

¹⁰² ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, Δόγος 21,23, PG 86A, 452a.

Πλούτος και πενία δέν αξιολογούνται μόνο ως προσωπτικές στάσεις ζωής αλλά και ως κοινωνικές. Καί οι δύο ἔχουν κοινωνικές συνέπειες. Ὁ πλούτος εὐνοεῖ τους οικονομικούς ανταγωνισμούς, τήν ὑπαρξη και διατήρηση τῆς φτώχειας. Ἡ πενία, όταν δέν εἶναι ἐκούσια, λειτουργεῖ χειρότερα και ἀπό καμῖνι και θηγίό¹⁰³. Καί ἐξηγεῖ ὁ Χρυσόστομος: Φοβερό δέν εἶναι ἡ πενία ἀλλά τό νά μή θέλει κάποιος νά εἶναι φτωχός¹⁰⁴.

Οἱ πατέρες γιά καθαρά οικοδομητικούς λόγους κάνουν λόγο γιά οικονομία τοῦ Θεοῦ σέ περιπτώσεις που εἶναι ἐπώδυνες και δυσκολα μτρογὸν νά δικαιολογηθὸν, ὅπως π.χ. ἡ ἀτεκνία. Ἄνθρωποι ἀσεβεῖς και βλάσφημοι ἔχουν τήν εὐλογία τῶν παιδιῶν, ἐνῶ ἄνθρωποι θεοφιλεῖς και εὐσεβεῖς κατά πάντα ὑποφέρουν ἀπό τήν «ἀπαιδία». Σ' αὐτή τῆ δύσκολα ἐδιηγενημένη περιπτωση ἐρχεται ὁ Χρυσόστομος νά ὑπογραμμίσει ὅτι ἡ ἀπαιδία τῶν εὐσεβῶν ἀνθρώπων δέν ὀφείλεται στήν ἀμαρτία οὔτε και ἀποτελεῖ μιὰ ἀνταπόδοση τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἐξήγηση βρίσκεται ἀλλοῦ. Πολλοί εἶναι οἱ λόγοι που συνδέονται μέ τήν οικονομία τοῦ Θεοῦ και μᾶς εἶναι ἀπόρητοι, γι' αὐτό και ὀφείλομε εὐχαριστῆς στό Θεό και ὄχι γογγυσιμούς και διαμαρτυρίες: «Πολλάκις ὁ Θεός ποιεῖ σιμμερόντως. ἡμεῖς δέ τήν αἰτίαν οὐκ ἴσμεν. Διά τοῦτο πανταχοῦ θαυμάζειν κορή αὐτοῦ τήν σοφίαν, και δοξάζειν τήν φιλανθρωπίαν αὐτοῦ τήν ἀφρατον»¹⁰⁵.

Μέ τό ἴδιο σκεπτικό ἀντιμετωπίζει ὁ Χρυσόστομος περιπτώσεις κατά τίς ὁποῖες καλοί και ἐλεημονες πᾶσχουν τά πάνδεινα, ὅπως γιά παραδειγμα ὁ Ἰωβ. Ἡ αἰτία βρίσκεται στό διάβολο που προσπαθεῖ νά τους ὀδηγήσει στη βλασφημία και τήν ἀπιστία. Καί ὁ Θεός ἐπιτρέπει τέτοιες δοκιμασίες γιά τό στεφάνωμα τοῦ ἀθλητῆ και τήν μεγαλῦτερη δυνα-

τή ἀπογοήτευση και ἦττα τοῦ διαβόλου¹⁰⁶. Μπορεῖ δέ νά συμβεῖ και τό ἐξῆς. Δύο πλούσιοι μοιράζον ἐξίσου τήν περιουσία τους στους φτωγούς και ὁ ἕνας εὐημερεῖ, ἐνῶ ὁ ἄλλος δυστυχεῖ. Ποῦ ὀφείλεται αὐτή ἡ διάκριση; Εἶναι προφανές ὅτι ὁ δοκιμαζόμενος θά ἔχει μεγαλῦτερο μισθό¹⁰⁷.

Μέ τέτοιους οικονομικούς ὄρους ἀντιμετωπίζονται και ὄλες σχεδόν οἱ ἀνεπιθύμητες καταστάσεις, μολοντί ἡ αἰτία τους θά πρέπει νά ἀναζητεῖται στήν ἀνθρώπινη πτώση, ὅπως συμβαίνει μέ τήν πενία, τήν ἀσθένεια ἢ και τό θάνατο. Ἐτσι ἡ πενία χαρακτηρίζεται ἀφορητή γιά στεφάνωμα¹⁰⁸, ἀλλά και ἀναγκαῖο μέσο γιά τήν ἀνάπτυξη τῆς φιλανθρωπίας και τό σύνδεσμο τῶν ἀνθρώπων.

Οἱ πατέρες ἀναφέρονται βέβαια και σέ ἀναγκαῖα κακά. Κακά γιατί δέν εἶναι δημιουργημένα ἀλλά ὑπάρχουν ὡς συνέπειες τῆς πτώσης, ἀναγκαῖα δέ γιατί χωρίς αὐτά οἱ συνέπειες θά ἦσαν ἀνεξέλεγκτες. Καί ἐπειδή ὑπῆρχε ὁ φόβος ἀπό μόνα τους νά μήν εἶναι σέ θέση νά ἐπιτελέσουν τό ῥόλο τους ἢ νά θεωρηθὸν ὅτι ἀποτελοῦν προσβολές τοῦ κακοῦ και ἐπινοήματα τοῦ διαβόλου, γι' αὐτό τους δόθηκε ὁ χαρακτηρισμός τοῦ θεοδότου¹⁰⁹. Τέτοια ἀναγκαῖα κακά εἶναι ὁ ἔρωτας, ἡ ἐξουσία ἢ και ὁ πόλεμος.

Κάθε ἀρχή και ἐξουσία εἶναι κατῶς τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Θεοῦ, σημεῖώνει ὁ Χρυσόστομος. Ἡ ἐξουσία τοῦ ἄνδρα στή γυναικία χαρακτηρίζεται ὡς «κηδεμονία», «καταφυγή», «ἀμνήν» και «ἀσφάλεια». Ἡ ἐν λόγω ἐξουσία μεταλλάσσεται δέ μέ δύο τρόπους: μέ τήν ὑποταγή τῆς γυναικίας και τόν ἔρωτα. Μέ τόν ἔρωτα αἰθεται τό φροτικό τῆς δεσποτείας και εἰσάγεται τό «ἀνεπιχθές».

¹⁰⁶ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Α' Κορ. 43,2, PG 61, 371.

¹⁰⁷ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Α' Κορ. 43, 4, PG 61, 372.

¹⁰⁸ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Περί τοῦ μή δημοσεύειν... 3, PG 51, 355.

¹⁰⁹ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Λόγος εἰς Τέν. 4,3, PG 54, 597: «εἰσηγάγε μέν γάρ αὐτοῖς τήν χρεῖαν ἡ ἀμαρτία, ὁ δέ Θεός πρὸς τό σιμμερόν ἡμῖν ἀπεχρήσαστο».

¹⁰³ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Ματθ. 81,3, PG 58, 735: «πενία γάρ ἀκούσιος, και καί σου και θηγίου χαλεπώτερον».

¹⁰⁴ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Ματθ. 90,3, PG 58, 791.

¹⁰⁵ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Ματθ. 90,3, PG 58, 791.

Ἡ ἐξουσία τῶν ἀρχόντων ἐπὶ τῶν ἀρχομένων δέν ἀποσκοπεῖ σέ κάτι ἄλλο ἀπό τήν ἐξασφάλιση τῆς ἀκεραιότητας τῶν πολιτῶν: «*Οὐκ ὄντων διὰ τοῦτο ἠγνούμενος, ἵνα μή ὡς ἐρπετά ῶμεν. Διά τοῦτο ἀρχῶν, ἵνα μή ὡς οἱ ἰχθύες καταπίνωμεν ἀλλήλους*»¹¹⁰. Ἄν δέν ὑπῆρχε ὁ φόβος πρὸ τῆς ἐξουσίας θά χανόταν τό πᾶν, ὑπογραμμίζει ὁ Χρυσόστομος¹¹¹.

Ἀπό τά παραπάνω γίνονται ἐμφανεῖς οἱ κοινωνικές διαστάσεις, ἡ δυναμική καί ἡ δραστηριότητα τῶν δογματικῶν ἀληθειῶν. Ἀπομένει ἡ ἐξειδίκευση αὐτῆς τῆς δυναμικῆς μέ τήν προσφυγή καί ἐξέταση τῶν ἐπιμέρους δογματικῶν ἀληθειῶν, ξεκινώντας ἀπό τό τριαδικό. Ἐπιμένουμε βέβαια περισσότερο στό χριστολογικό, ἀφοῦ πρῶτα ἀπό τῆς Δημιουργία, τόν ἀνθρώπο καί τήν κοινωνία βρῖσκεται καί ἐνεργεῖ ὁ Θεάνθρωπος Χριστός, δι' οὗ τά πᾶντα ἐγένοντο.

2. Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΤΟΥ ΤΡΙΑΔΙΚΟΥ ΔΟΓΜΑΤΟΣ

Τό τριαδικό δόγμα εἶναι ἀπό τῆ φύση του πλούσιο σέ ἀνθρωπολογικές καί κοινωνικές παραμέτρους, ἀφοῦ ὁ Θεός εἶναι τριαδικός ὡς προσωπικός, ζωντανός, κοινωνικός καί κινητικός¹¹². Ἐδῶ ἡ κοινωνική δυναμική εἶναι περισσότερο ἐμφανῆς ἀπό ὅ,τι στά ἄλλα δόγματα. Αὐτός εἶναι ἄλλωστε καί ὁ λόγος γιά τήν πρόκληση μεγαλύτερου κοινωνιολογικοῦ ἐνδιαφέροντος γιά τό ἐν λόγω δόγμα¹¹³.

Ἡ κοινωνιολογική σημαντική τοῦ ἐν λόγω δόματος ἐγκεῖται στό ὅτι ἀποτελεῖ τό ἀρχέτυπο καί τήν «*ὑπέροχη ἀρχή*»¹¹⁴ ὅχι μόνο τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀλλά καί τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητας. Μέ τό συγκεκριμένο δόγμα προβάλλεται κυρίως ἡ ἐκκλησιαστική ἐνότητα καί ἡ ὑπέροχη τῶν ἀντιταραθέσεων καί τῶν ἀνταγωνιστικῶν σχέσεων τόσο στήν ἐκκλησιαστική, ὅσο καί τήν κοινωνική ζωή.

Ἐξετάζοντας κοινωνιολογικά τό τριαδικό δόγμα θά ἀναφερθοῦμε στήν τριαδική κοινωνία ὡς κοινωνία ἀγάπης, ὡς

¹¹² Βλ. Ν. ΜΑΤΣΟΥΚΑ, Δογματική καί Συμβολική Θεολογία Β', Θεσσαλονίκη 1983, σ. 88.

¹¹³ Ἡ συστηματικότερη κοινωνικοῦ ἐνδιαφέροντος καί κοινωνικῆς προσοτικῆς ἐξέταση τοῦ τριαδικοῦ δόματος, καί μάλιστα σέ ἐπίπεδο διδακτορικῆς διατριβῆς, ἀνήκει στό Β. ΠΟΥΛΙΤΣΗ, Θεολογικά καί διατρωσιακά σχέσεις κατά τόν Μέγαν Φώτιον, Θεσσαλονίκη 1974.

¹¹⁴ Γιά τήν Ἁγία Τριάδα ὡς ὑπέροχη ἀρχή τῆς Ἐκκλησίας βλ. Κ. Δ. ΜΟΥΡΑΤΙΔΟΥ, Ἡ οὐσία καί τό πρῶτο θέμα τῆς Ἐκκλησίας κατά τήν διδασκαλίαν Ἰωάννου τοῦ Χρυσόστομου, Ἐν-Ἀθήναις 1958, σ. 125 ἐξ.

¹¹⁰ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Λόγοι εἰς Ἔν. 4,2, PG 54, 595.

¹¹¹ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Ἰωάν. 60,5, PG 59, 333.

πρότυπο ένότητας στη βάση της σχέσης ενώσεων και διακρίσεων, ως άρχετυπο των Ιεραρχικών σχέσεων, ως πηγή άναφορής στη συνοδικότητα και ως πρότυπο της εκκλησιαστικής οικονομίας.

1. Τριαδικότητα και κοινωνικότητα

Κάθε λόγος για κοινωνία άρχίζει από την άναφορά στην έμφυτη κοινωνικότητα, αυτή που ενεργοποιεί την κοινωνική διάσταση της άνθρωπτης εικόνας, άναδεικνύει την ένότητα του άνθρώπινου γένους ή ώθει στη συνάντηση με τον άλλο, μετά την άποστασιοποίηση που έπεφερε η άπομάκρυνση από τό Θεό. Τράφει χαρακτηριστικά ό άββας Νείλος «πολιτικόν γάρ και σύννομον, ού μονωτικόν και άκωνώνητον ζώων είναι προσήκει τόν άνθρωπον, ώφελούν έν οίς δύναται, και την ένδεχομένην κηδεμονίαν έλεγχον της σωμαθείας έπιδεικνύμενον, την των μελών προς τους πλησίον κοινοπραγίαν μιμούμενον»¹¹⁵.

Θά λέγαμε ότι ό άνθρωπος είναι κοινωνικός, έπειδή έννοκεί μέσα του ό τριαδικός Θεός. Ο Μάξιμος ό Όμολογητής άναφέρεται στη μυστική παρουσία της άγίας Τριάδας, μέ την προϋπόθεση βέβαια ότι γίνεται άποδεκτή μέσα από τή συμμόρφωση του άνθρώπου προς τίς θείες έντολές: «ό γούν έντολήν δεξάμενος και ποιήσας αυτήν, λαβών έχει μυστικώς την άγίαν Τριάδα»¹¹⁶. Η τοποθέτηση του Μάξιμου στηρίζεται στά λόγια του Χριστού: «ό λαμβάνων όν τινα πέμψω, έμέ λαμβάνει, ό δε έμέ λαμβάνων, λαμβάνει τόν πέμψαντά με»¹¹⁷.

Τήν άνάγκη ενεργοποίησης της κοινωνικότητας και έγκατάλειψης της μοναξιάς ύπογραμμίζει ό ίδιος ό Χριστός, όταν συνδέει τήν παρουσία του μόνο μέ τήν ύπαρξη ομάδας,

¹¹⁵ ΠΕΤΡΥΔΟ-ΝΕΙΛΟΥ, Προς Άγέθων... 4, 11, PG 79, 837b.

¹¹⁶ ΜΑΞΙΜΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, Κεφάλαια Θεολογικά 2, 71, PG 90, 1156d.

¹¹⁷ Ιωάν. 13, 20.

δηλαδή μέ τή συνύπαρξη δύο ή τριών και φυσικά περισοτέρων άνθρώπων.

Η μοναξιά δεν άντιστοιχεί στην τριαδική ζωή, άφου ό Θεός δεν είναι μονοπόσωπος, αλλά τριπόσωπος. Δεν άντιστοιχεί και στη Θεία Οικονομία, άφου κανείς δεν μπορεί νά άναφείρεται στόν Υίο χωρίς ή άναφορά του νά μή συμπεριλαμβάνει τόν Πατέρα και τό άγιο Πνεύμα. Η μοναξιά είναι έντελώς άγνωστη άκόμη και στη Δημιουργία, τόσο στη νοητή, ότου ύπάρχει ένα πλήθος άγγέλων κατανεμημένο σε τάγματα άνάλογα μέ τίς λειτουργίες που έπιτελούν, όσο και στην αισθητή Δημιουργία μέ την ποιικιλότητα και τήν πολυλειτουργικότητα των όντων, και φυσικά στόν ίδιο τόν άνθρωπο, όπου δεν ύπάρχει μόνο τό σώμα ή μόνη ή ψυχή αλλά και τά δύο.

Δέν καταξιώνεται έπίσης στην εκκλησιαστική ζωή, άφου ή Εκκλησία μόνο ως σώμα μπορεί νά κατανοηθεί και νά παρασταθεί, σώμα που δεν έχει ένα μέλος αλλά πολλά. Έξάλλου τίποτε από τήν εκκλησιαστική ζωή δεν μπορεί νά παρασταθεί ως εικόνα μοναξιάς, ούτε καν και ή λεγόμενη άτομική προσευχή, άφου όλα γίνονται «έν εκκλησίαις» και μέ τή δράση του άγίου Πνεύματος, ένός κατεξοχήν παράγοντα κοινωνίας.

Η μοναξιά δεν έχει κάποια θέση ιδιαίτερα στην κοινωνική πραγματικότητα, άφου όλα προϋποθέτουν τήν κοινή δράση και κοινή συμμετοχή, τή συνάντηση και συνεργασία. Άλλά και όταν διαπιστώνεται, αυτή δεν άντιστοιχεί στη φύση της κοινωνίας, αλλά άποτελεί μία άδρωστημένη κατάσταση και έχει μεγάλο κόστος για τά άτομα και τήν κοινωνία. Δεν είναι μάλιστα τυχαίο ότι όλες οι χριστιανικές άρετές προϋποθέτουν τή συνάντηση μέ τους άλλους, όρίζονται από τά κίνητρα της συνάντησης και άξιολογούνται μέ βάση τίς συνέπειες της συνάντησης.

Τό πόσο επικίνδυνη είναι ή μοναξιά ύπογραμμίζει ό Χρυσόστομος, όταν παρομοιάζει τό μοναχικό και άπομονωμένο

άτομο περνούσε με άνοχη ζωή πόλη, όπου ή πρόσβαση από τον έγχρομό είναι πολύ εύκολη. Τό ίδιο άκριβώς κάνει και ο διάβολος. Περιμένει πότε κάποιος θά άπομονωθεί στον έαυτό του για να κάνει την επίθεση. Δέν επιχειρεί όμως κάτι τέτοιο όταν διαπιστώσει ότι έχει να κάνει με συγκροτημένη ομάδα, και καταλήγει: «Διό χρη μάλιστα και διά τουτο μετ' άλλήλων άγελάζεσθαι συνεχώς, ώστε μη εύχειρωτους είναι τῶ διαβόλῳ»¹¹⁸.

Η κίνηση τού άτόμου προς την κοινωνία και ο κοινωνικός του προσανατολισμός στηρίζεται στην έμφυτη κοινωνικότητα, συστατικό στοιχείο τής καρ' εικόνα Θεού δημιουργίας. Έτσι ως κοινωνικό, φιλόλληλο και συναγελαστικό όν ό άνθρωπος γίνεται και ευμετάδοτος και έτσι επανορθώνει τις ελλείψεις¹¹⁹. Κατά τό Μ. Βασίλειο «τίποτε δέν είναι πισό φησικό στον άνθρωπο όσο τό να κοινωνει ό ένας με τόν άλλο, να χρειάζεται ό ένας τόν άλλο, να άγαπα τό συνάνθρωπο»¹²⁰.

2. Η τριαδική κοινωνία ως κοινωνία άγάπης

Η τριαδική ζωή και κοινωνία λειτουργεί πρῶτα ως πρότυπο τής εκκλησιαστικής κοινωνίας με ζωτικό κίνητρο την άγάπη, άφου «ό περί άγάπης Θεού λέγειν βουλόμενος, περί Θεού λέγειν επέχειωθε»¹²¹. Έπειδή ό «Θεός άγάπη έστίν»¹²², «Θεός τής άγάπης»¹²³ και «ή άγάπη εκ του Θεού έστίν»¹²⁴, ή εκκλησιαστική κοινωνία είναι κοινωνία άγάπης. Οι πιστοί όφείλουν «άλληλους άγαπαίν»¹²⁵, έχοντας κατά νοῦν την έν-

¹¹⁸ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΕΙΣ ΜΑΤΘ. 13,1, PG 57, 209.

¹¹⁹ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, ΕΙΣ ΨΑΛΜ. 14,6, PG 29, 261c.

¹²⁰ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Όροι κατά πλάτος 3, 1, PG 31, 917a.

¹²¹ Ι. ΣΙΝΑΪΤΟΥ, Λόγος Α', Περί άγάπης, PG 88, 1156a.

¹²² Α' Τοών. 4, 8, 16.

¹²³ Β' Κοθ. 13, 11.

¹²⁴ Α' Τοών. 4, 7.

¹²⁵ Α' Τοών. 4, 11, 52.

2. Η κοινωνική δυναμική του τριαδικού δόγματος

τολή του Χριστού «έντρολήν καινήν διδωμι υμίν ίνα άγαπατέτε άλλήλους, καθώς ήγάπησα ύμäs ίνα και ύμεις άγαπατέτε άλλήλους»¹²⁶, και τή διαβεβαίωση ότι «ό μένων έν τή άγάπη έν τῶ Θεῷ μένει και ό Θεός έν αύτῶ»¹²⁷, πολύ περισσότερο όταν πρόκειται για την άγάπη προς τους έγχρους. Στην περίπτωση αυτή οι πιστοί γίνονται όμοιοι προς τό Θεό τής άγάπης: «Τούτον τοίνυν (τόν Θεόν) μιμησώμεθα, τους έχθρους εύποιώμεν, τους μισούντας ήμάς, τους άποστρεφόμενους προσιωμέθα. Τοῦτο όμοιοι ήμάς τῶ Θεῶ»¹²⁸.

Η Έκκλησία ως «κοινωνία αγίων» είναι κοινωνία άγάπης¹²⁹. Αυτό άκριβώς άποτελεί την είσοδό διαφορά τών χριστιανών πιστών από τους πιστούς οποιαδήποτε άλλης θρησκευτικής κοινότητας: «Έν τούτῳ γίνονται πάντες ότι ήμοί μαθηταί έστε, εάν άγάπην έχητε έν άλλήλοις»¹³⁰. Μ' αυτό τό κίνητρο διαμορφώνει ή πρώτη εκκλησιαστική κοινότητα έναν κλειστό τρόπο εκκλησιαστικής ζωής, με βασικά χαρακτηριστικά τό κοινόχρηστον και τίς διαδικές κοινές έστιασεις, τίς γνωστές «άγάπες»¹³¹. Η διαφοροποίηση τής χριστιανικής κοινότητας με κέντρο την άγάπη άποτελεί καθημερινή πρακτική. Η άναφορά του Γνωστίου του Θεοφόρου είναι σημαντική: «Καταμάθετε δέ τους έτεροδόξουντας εις την χάριν Ίησού Χριστού την εις ήμάς έλθούσαν, πως έναντιοι είσίν τή γνώμη του Θεού. Περί άγάπης ού μέλει αύτοις,

¹²⁶ Τοών. 13, 34.

¹²⁷ Α' Τοών. 4, 16.

¹²⁸ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΕΙΣ ΕΦ. 7, PG 62, 53. Βλ. και ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, Β' Θεο. 2, 2, PG 62, 474: «Τι γάρ όφελος, ότι τόν δέντα φαείς σποδοδώς; Άνθρωπίνη έστίν ή άγάπη, ει δέ ούκ έστιν άνθρωπίνη, αλλά διά τον Θεόν φαείς, πάντας φαεί, ό γάρ Θεός ούτως έπέταξε και τους έχθρους φαίειν». Τά τήν άγάπη ως όμοίωση Θεού βλ. Ι. ΣΙΝΑΪΤΟΥ, Λόγος Α', Περί άγάπης PG 88, 1156b: «Άγάπη κατά μέν ποιότητα όμοίωσης Θεού, καθ' όσον βοροτός έφικτόν».

¹²⁹ Βλ. Ν. Γ. ΕΓΚΥΚΛΙΟΥΝΔΟΥ, Η άγάπη τής Έκκλησίας έξ όρθοδόξου έποψείας, Αθήνα 1967, σ. 52 έξ.

¹³⁰ Τοών. 13, 35.

¹³¹ Βλ. Πράξ. 3, 42 έξ / 4, 32 έξ.

οὐ περὶ χήρας, οὐ περὶ ὄρφανῶν, οὐ περὶ θλιβομένων, οὐ περὶ δεδαιμένον ἢ λελυμένον, οὐ περὶ πεινῶντος ἢ διψῶντος»¹³².

Μέ τὰ ἴδια χαρακτηριστικά της Πρώτης Ἐκκλησίας διακρίνεται ἀπὸ τὴν κοινωνία καὶ ὁ μοναχισμὸς ποὺ χαρακτηριστίζεται ὡς κοινωνία ἀγάπης τόσο στὴ σχέση τῶν μοναχῶν πρὸς τὸ Θεὸ ὅσο καὶ στὶς σχέσεις ἀνάμεσά τους. Ὁ κοινωνικός μοναχισμὸς εἶναι τὸ καλύτερο παράδειγμα γιὰ νὰ προσεγγίσουμε κοινωνιολογικά τὴν ἀγάπη. Ἡ ἀγάπη, γράφει ὁ Μ. Βασίλειος, εἶναι στὴ μοναχικὴ συνοδία «κοινὴ καὶ ἴση πρὸς ἀλλήλους». Ἡ κατὰ τὸσο ἄνιστο ἀπόδοσὴ τῆς ἀγαπητικῆς διάθεσος ἀδικεῖ τὴ συνοδία, ἐπειδὴ συνοδεύεται ἀπὸ τὴ δημιουργία «φραγῶν καὶ συσχημῶν» με ἐπακόλουθα φθόνου καὶ δυσμενῶν. Καὶ συμπραίνει: «Ὅσοι οὖν ὁ Θεὸς κοινὴν δίδωσι πᾶσι τοῦ φωτὸς τὴν μετουσίαν, οὕτω καὶ οἱ μιμηταὶ τοῦ Θεοῦ κοινὴν τε καὶ ὁμότιμον τὴν τῆς ἀγάπης ἀκτὴν ἐπὶ πάντας φερέτωσαν»¹³³.

Ἡ ἀγάπη καθιστᾶ τὶς σχέσεις ἀληθινές¹³⁴, καὶ ἀποτελεῖ συνδεδετικὸ κρῖμα ὄχι μόνο στὶς γενικότερες ἐκκλησιαστικὲς σχέσεις¹³⁵ ἀλλὰ καὶ σὲ ἐπιμέρους κοινωνικούς θεσμούς, ὅπως στὸ μυστήριον καὶ θεσμὸ τοῦ γάμου. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ ἀναφορὰ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, κατὰ τὴν ὁποία ἡ σχέση τοῦ γάμου εἰκονίζει τὴ σχέση Χριστοῦ καὶ Ἐκκλησίας: «Οἱ ἀνδρες ἀγαπάτε τὰς γυναῖκας ἑαυτῶν, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησε τὴν ἐκκλησίαν...»¹³⁶. Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο θὰ μπορούσαμε νὰ κάνουμε λόγο γιὰ μιὰ δυαδικὸν χαρακτηριστὴν σχέση γονέων-τέκνων, καὶ ἀκόμη γιὰ μιὰ τριαδικὸν χαρακτηριστὴν ἀγαπητικὴν σχέση στο θεσμὸ τῆς οικογένειας, ἐννοώντας τὴν σχέση πατέρα-μητέρας-τέκνων. Σ' αὐτὴν τὴν σχέ-

¹³² ΠΙΝΑΤΙΟΥ ΘΕΟΦΟΡΟΥ, Πιρὸς Σιμωναίου 6, 1-2, PG 5, 712b.

¹³³ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ἀόγιος ασκητικός ἔργος, PG 31, 884d-885b.

¹³⁴ Βλ. Ἐφ. 4, 15: «ἀληθεύοντες ἐν ἀγάπῃ».

¹³⁵ Ἦν τὸ συγκεκριμένον χαρακτηριστὴν τῆς ἀγάπης βλ. π.χ. Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Περὶ τελείας ἀγάπης 2, PG 56, 281: «Ἡ ἀγάπη ἐν οἰκίᾳ τοῦς πολλοῦς ἀπεργάζεται».

¹³⁶ Ἐφ. 5, 25.

2. Ἡ κοινωνικὴ δυναμικὴ τοῦ τριαδικοῦ δόγματος

ση τῶν δύο ἢ τριῶν εἶναι παρῶν καὶ ὁ Χριστὸς, Ἐδημιεύοντας ὁ Κλημὴς Ἀλεξανδρεὺς τὸ λόγο τοῦ Χριστοῦ: «Οὐ γὰρ εἰσι δύο ἢ τρεῖς συνηγημένοι εἰς τὸ ἕμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν»¹³⁷, διευκρινίζει: «Τίνες δέ οἱ δύο καὶ τρεῖς ὑπάρχουσιν ἐν ὀνόματι Χριστοῦ συναγόμενοι, παρ' οἷς ἄμεσος ἐστὶν ὁ Κύριος, ἢ οὐχὶ ἄνδρα καὶ γυναῖκα καὶ τέκνον τοῦς τρεῖς λέγει; ὅτι ἀνδρὶ γυνὴ διὰ Θεοῦ ἀρμύζεται»¹³⁸.

Ἡ ἀγάπη ὁμῶς δέν λειτουργεῖ ὡς κοινωνικός παράγοντας μόνο σὲ κοινωνίες ποὺ συγκοινωνοῦν με τὸ στενὸ ἐκκλησιαστικὸ σῶμα ἀλλὰ καὶ σὲ σύγχρονες ἐκκοσμημένες κοινωνίες. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ περιπτώσιν τοῦ Μ. Horkheimer, γεννήτορα καὶ πιστοῦ μέγχι τέλους ἐκφραστῆ τῆς «Κριτικῆς Θεωρίας», ὁ ὁποῖος περιῖπου μετέτρεψε τὴν ἀγάπην σὲ πολιτικὴν θεωρία, συνδέοντας τὴν προοπτικὴ τῆς μελαγχολικῆς κοινωνίας με τὴν προοπτικὴ τῆς ἀγάπης, ὅπως αὐτὴ θεμελιώθηκε καὶ ἀναπτύχθηκε ἀπὸ τὴν Πρώτην Χριστιανικὴ Ἐκκλησία¹³⁹. Τὸ ἴδιο ἐντυπωσιακὴ εἶναι καὶ ἡ νεομαρξιστικὴ ἐπαναστατικὴ νοσοτροπία τῶν Ε. Bloch καὶ R. Garaudy τοῦ συνδέον τὴν ἀγάπην με τὴν κοινοτικὴν ἐπανάστασιν, θεωρῶντας πῶς ἡ ἐνοράσκωσιν αὐτῆς τῆς ἐπαναστατικῆς ἀγάπης εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς¹⁴⁰. Τὸ ζητούμενον στὴ νεομαρξιστικὴ αὐτὴ προσπάθεια εἶναι μιὰ κοινωνία με ἔντονα ἀθηοκεντρικὰ στοιχεῖα καὶ ἰδιαιτέρα ἐκεῖνα ποὺ σχετίζονται με τὴν κοινοκτημοσύνην (κοινὰ μέσα παραγωγῆς, κοινὲς παραγωγικὲς δυνάμεις καὶ κοινὰ προϊόντα) καὶ τὸ μεσοανιμισθό. Προόκειται γιὰ τὴν ἐπιδικωμένην κομμουνιστικὴν κοινωνία ποῦ, ἐνῶ λειτουργεῖ ὡς ἀθηοκεντρικο-ἐκκλησιαστικὸ ὑποκατάστατο, δέν ἔχει καμιά σχέση πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν κοινωνία τῆς ἀγάπης. Αὐτὸ ὀφείλεται σὲ δύο λόγους. Τὰ

¹³⁷ Ματθ. 18, 20.

¹³⁸ ΚΑΗΜΕΝΤΟΣ ΔΕΞΑΝΔΡΕΩΣ, Στρωματεῖς 3, 10, PG 8, 1169b.

¹³⁹ Βλ. περιεσόττερα ΑΠ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ, «Κριτικὴ Θεωρία» καὶ κοινωνικὴ λειτουργία τῆς θρησκείας, σ. 265 ἔξ.

¹⁴⁰ Βλ. περιεσόττερα ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, Κοινωνικοπολιτικὴ ἐπανάστασις καὶ πολιτικὴ θεολογία, σ. 105-106.

δόγματα της κομμουνιστικής κοινωνίας, όπως και κάθε άλλης ούτοπικής κοινωνίας, είναι κομμοθροικιά ιδεολογήματα, ενώ η επαγγελόμενη βασιλεία του ανθρώπου, αν θεωρήσουμε ότι μπορεί να παραλληλισθεί προς μία μορφή εκκλησιαστικότητας, είναι μόνο ένα αντίγραφο μιας κακώς εκπροσωπούμενης θρησκευτικότητας και μιας Εκκλησίας των άναξτων εκπροσώπων, στους οποίους μάλιστα απευθύνεται και η ασκοιύμενη κριτική της.

3. Ένώσεις και διακρίσεις

Η τριαδική κοινωνία της θεότητας λειτουργεί ως πρότυπο της εκκλησιαστικής ένότητας με βασικό μοχλό τή σχέση ένωσης και διακρίσεων. Η άγία Τριάδα, υπογραμμίζει ο Μ. Αθανάσιος, είναι άδιαίρετα ένωμένη. Όποιος αναφέρεται στον Πατέρα αναφέρεται ταυτόχρονα στον Υιό και τό άγιο Πνεύμα. Έστω και αν ονομάζεται Υιός, στον Υιό και είναι ο Πατέρας, και τό Πνεύμα δέν υπάρχει έξω από τόν Υιό. Γιατί μία είναι η χάρις, δηλαδή «έκ του Πατρός δι' Υιού εν Πνεύματι άγίω πληρουμένη». Και μία είναι η θεότητα, και ένας είναι ο Θεός «ό επί πάντων, και διά πάντων, και εν πάσιν»¹⁴¹. «Τά της Τριάδος άδιαίρετα», σημειώνει και ο Χρυσόστομος: «και ού του Πνεύματος έστιν η κοινωνία, εύρέθη και του Υιού. και ού του Υιού έστιν η χάρις, και του Πατρός και του άγίου Πνεύματος»¹⁴².

Ο Θεός είναι ένας σέ τρεις ύποστάσεις: «Μονός και έν Τριάδι νοείται, και Τριάς έν μονάδι γνωρίζεται»¹⁴³. Στο τριαδικό αυτό σχήμα δέν έχουν τόπο ούτε η πολυθεία των έλληνη-

¹⁴¹ Μ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Προς Σέβασιωνα 14, BEP 33, 104.

¹⁴² Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΕΙΣ Β' ΚΟΘ. 30,2, PG 61, 608.

¹⁴³ ΙΟΥΣΤΙΝΟΥ (άμφ.), Έκθεσις όρθης άιολογίας 7, PG 6, 1220c. Βλ. και ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΑΝΕΞΑΝΔΡΙΑΣ, Έλεγχος και άπολογία, BEPES 17, 245: «Ημείς εις τε την τριάδα την μονάδα πατρύομεν άδιαίρετον, και την τριάδα πάλιν άμείκτον εις την μονάδα συζευράδαίσιμην».

2. Η κοινωνική δυναμική του τριαδικού δόγματος

ζόντων ούτε η μοναρχία των ιουδαϊζόντων¹⁴⁴. Οι έλληνίζοντες άγονούνται την τριαδική μοναρχία και οι ιουδαϊζόντες την «μοναρχικήν Τριάδα»¹⁴⁵. Τό κάθε πρόσωπο κοινωνώντας στην αυτή ουσία, στην αυτή ενεργεια και στό αυτό θέλημα¹⁴⁶ μέ τά άλλα πρόσωπα «φυλάττει τό ίδιον τό μέν την πατρότητα, τό δέ την υίοτητα, τό δέ την έκπρόρευση»¹⁴⁷. Η ταυτότητα αποκλείει στό πνεύμα της ισοτιμίας¹⁴⁸ άνταγωνιστικές και κυριαρχικές σχέσεις¹⁴⁹. Αυτό διασφαλίζεται μέ τή θεώρηση ότι η πατρότητα είναι άναίτια, ενώ η υίοτητα και τό έκπρόρευτο έχουν την αιτία τους στον Πατέρα¹⁵⁰. Τό γεγονός ότι ο Πατήρ είναι η άρχή και τό αίτιο του Υιού και του Πνεύματος¹⁵¹ δηλώνει την ύπαρξη μιας ιδιωνυμης τάξης

¹⁴⁴ Βλ. Μ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Προς Άντίοχον Άρχοντα έφ. 1, PG 28, 597c: «Ερωτ. Πιστευάντες και Βαπτισθέντες εις Τριάδα όμοούσιον και λέγοντες Θεόν είναι τόν Πατέρα, όμοιος και Θεόν είναι τόν Υιόν, ώσαύτως δέ και Θεόν είναι τό άγιο Πνεύμα, πώς ού λέγοντες τρεις θεούς, άλλά ένα και μόνον Θεόν. Και ει μέν ένα προσκυνούμεν Θεόν, εθίδηλον ότι, εις μοναρχίαν πιστευόντες, ιουδαϊζόμεν ει δέ πάλιν τρεις θεούς, προόδηλον ότι έλληνίζομεν, πολυθεϊαν ειδόμεναι». και ούχ ένα μόνον Θεόν ενσέβδως προσκυνούντες. Βλ. και Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Περί του άγίου Πνεύματος 1, 77, PG 32, 213c: «Οί μέν γάρ επί Τουδαϊσμόν διά της συγχύσεως των πρόσώπων, οι δέ επί Έλληνηισμόν διά της των φύσεως έναντιότητος παρεφέροντα».

¹⁴⁵ Τοπείο γ' ώδης Μεσοσυνητικού Κυριακής του Βαρέος ήχου.

¹⁴⁶ Βλ. Μ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Έπερτά τίνες έρωτήσεις 5, PG 28, 784a: «Εφ. Τί τό κοινων της άγίας Τριάδος; Άπόκα Κοινων ή ουσία, κοινων τό άναρχον, κοινων ή δύναμις, ή άναρχότης, ή σοφία, ή δικαιοσύνη. Πάντα γάρ έξ ίσου έχει ο Πατήρ, και ο Υιός, και τό άγιον Πνεύμα, πάλιν των ίδιων αίνων».

¹⁴⁷ Βλ. Μ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ(άμφ.), Προς τίνα πολιτικών... PG 28, 1404b.

¹⁴⁸ Βλ. Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Και εινεν ο Θεός: Ποιήσαμεν... 8, 3, PG 53, 72: «Ούδέ γάρ προσεταιρικώς ειπε, ποιήσον, ως υποδεστέρω, ή ως ελάττων κατά την ουσίαν, αλλά μετά πολλής της ισοτιμίας».

¹⁴⁹ Βλ. π.χ. Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Περί πίστεως 4, PG 31, 688a: «μήτε του άγίου Πνεύματος άφ' έαυτού λαλούντος, μήτε του Υιού άφ' έαυτού τι ποιούντος».

¹⁵⁰ Βλ. Μ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ(άμφ.), Κατά αιδέσαν λόγιοι 20, PG 28, 1328b: «Και γάρ ει άγέννητον τό Πνεύμα, άλλά ούκ άναίτιον έχει γάρ αίτιον τόν Θεόν, ού Πνευμά έστν. Κάν άγέννητος ο Υιός, άλλά ούκ άπάτωρ, έχει γάρ Πατέρα τόν Θεόν, έξ ου γενήνηται. Ο δέ Πατήρ και άγέννητος και άνάτητος και άπάτωρ».

¹⁵¹ Βλ. τοπείο α' ώδης Μεσοσυνητικού της Κυριακής Β' ήχου: «Η πηγή και τίς α πηγως, ο Πατήρ ως αίτιος, της έν Υιω και άγίω Πνεύματι, συμφορής Θεότητος...». Βλ. και τό τοπείο της δ' ώδης Μεσοσυνητικού Κυριακής του γ' ήχου: «Στέλεχος διττόν, εκ Πατρός ως γίλις έβλάστησεν, ο Υιός και Πνεύμα τό ειός...».

και αξιοματαικής λεραρχίας που όμως δεν φεβλιεται στη διά-
κριση της ουσίας αλλά των υποστάσεων¹⁵².

Παράλληλες πρὸς τὴν τριαδικὴ «ζωὴ» ἐνώσεις και δια-
κρίσεις υπάρχουν και στὸ ἐκκλησιαστικὸ σῶμα, ἐξασφαλί-
ζοντας ἔτσι τὴν ἐνότητα μέσα ἀπὸ τὴν ποικιλότητα ἐκφρά-
σεων. Ὁ,τι χαρακτηρίζει τὴν Τριάδα, ἀν λάβουμε ὑπόψη τὰ
ἀποδομένα ἀπὸ τὸ Μ. Βασίλειο, χαρακτηρίζει και τὴν Ἐκ-
κλησία: «Κᾶν διαραγῶσιν οἱ αἰρετικοί, οὐ διαρρήνυται
ἡ Τριάς ἀλλ' ἔστιν ὁ ἔστι, κᾶν ἐτέροις μὴ δοκεῖ... τὴν αὐτὴν
και μίαν μόνην θεότητα πανταχοῦ περιφέρουσα, ἀρρηκτος,
ἄσχιτος, ἀδιαιρετος, πάντα πληροῦσα, πάντα περιέχου-
σα, ἐν πάσιν οὐσα, δημιουργοῦσα, κυβερνώσα, ἀγνάξουσα
και ἑωποιοῦσα...»¹⁵³. Πορευόμενῃ ἡ Ἐκκλησία κατ' εἰκόνα
τῆς τριαδικῆς ζωῆς ὀφείλει νά παραμένει ἀρρηκτῇ, ἀδιαιδε-
τῇ, ἄσχιτῇ, παρέχοντας τὴν πληρότητα τῆς ζωῆς και τῆς ἀ-
λήθειας στὰ μέλη τῆς, ὅπως ἀκριβῶς στὰ πρῶτα βήματά τῆς,
ὅταν «ἦν αὐτοῖς ἅπαντα κοινά, ὁ βίος, ἡ ψυχὴ ἡ σωματι-
α, ἡ τράπεζα κοινῇ, ἀδιαιρετος ἀδελαφότης, ἀγάπη ἀνυπό-
κριτος, τὰ πολλὰ σῶματα ἐν ἐργαζομένῃ, τὰς διαφορῶς
ψυχὰς εἰς μίαν ὁμόνοϊαν ἀμυόζουσα»¹⁵⁴.

Ὅπως ὁ τριαδικὸς Θεὸς εἶναι ἕνας και ἔχει ταυτόχρονα
τρεις ὑποστάσεις, κατὰ ἀνάλογο τρόπο και ἡ Ἐκκλησία εἶ-
ναι μία και ταυτόχρονα πολλῆς. Ὁ,τι συμβαίνει και μέ τῆ ἀύ-
θῃ, στὴν ὁποία οἱ πολλῆς χορδῆς ὄχι μόνο δεν ἀποτρέπουν τὴ
συνήφωνα ἀλλά και τὴν ἐνεργοποιοῦν¹⁵⁵. Ἡ ὑπαρξη τοτικῶν
Ἐκκλησιῶν δεν συνιστᾶ κατατμιαχισμό τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ
σώματος, ἀφοῦ δεν στρέφεται ἐναντίον τῆς μίας, ἀγίας, κα-

¹⁵² Βλ. Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Κατ' Ἐθνομοῦ 3, 1, PG 29, 653b-656a.

¹⁵³ Στό ἴδιο, 760d-761a.

¹⁵⁴ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Ομιλία γηθεῖσα ἐν Λαμῶ και ἀύχιμῶ 8, PG 31, 325b.

¹⁵⁵ Βλ. Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἀγιον Τερομάγριτσα Ἰννάπιον τὸν Θεο-
φῶγον... 2, PG 50, 588.

θολικῆς και ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας¹⁵⁶. Οἱ πολλῆς αὐτῆς το-
τικῆς Ἐκκλησιῆς ἀποδοῦν τὴν ὄντοτητά τους στὴν ἀνάγκη
ὀργάνωσης τῆς Ἐκκλησίας και ὄχι στὴν παραχαράξη τῶν
δογματικῶν ἀληθειῶν. Τῆς δίνεται ἔτσι ἡ εὐκαιρία μαζί μέ
τοῦς λαοῦς νά ἀγκαλιάξει και τίς τοτικῆς συνήθειες, τῆ γλώσ-
σα και τὸν πολιτισμὸ τους, κατορθώνοντας κατ' αὐτὸν τὸν
τρόπο νά ἔχει ἡ Ἐκκλησία μιά συγκεκριμένη και ἀνάλογο
πρὸς τίς τοτικῆς συνήθειες παρουσία στὴν κοινωνικὴ πραγ-
ματικότητα. Ἡ ὑπαρξη τοτικῶν Ἐκκλησιῶν συμβάλλει ἄλ-
λωστε στὴν ἐκκλησιαστικὴ διοικητικὴ ἀποκέντρωση, παρέ-
χοντας τὴ δυνατότητα στὴν κεντρικὴ ἐξουσία νά συνειδητο-
ποιεῖ τὴ διακονικὴ της ἀποστολὴ και νά ἀταλλάσσεται ἀπὸ
τὸ ἀνθρώπινο πάθος τῆς φιλαρχίας και τῆς κενοδοξίας.

Ὅπως συμβαίνει μέ κάθε πτυχὴ θεομοποίησης και ὀργά-
νωσης τοῦ χριστιανικοῦ κηρύγματος, ἐμφωλεύει και ἐδῶ ὁ
κίνδυνος τῆς ἀπολυτοποίησης τοῦ θεομικοῦ χαρακτήρα σέ
βάρος τοῦ χαρισματοικοῦ μέ ταυτόχρονη ἀναφορὰ σέ δῆθεν
ἀνταγωνιστικῆς τάσεις στὸ τριαδικὸ δόγμα και μέ τὴν καλ-
λιέργεια ποικίλων διαφοροποιήσεων και τάσεων γιά αὐτο-
νόμηση τῶν Ἐκκλησιῶν. Ἡ ἀπολυτοποίηση αὐτῆς μοδεῖ νά
παραπέμψει στὸν «ἐκκλησιαστικὸ τοτικισμό»¹⁵⁷, συνδυασμέ-
νο μέ τὸ πνεῦμα τοῦ ἐθνικισμοῦ και τοῦ φυλετισμοῦ. Ὁ το-
τικισμὸς ὀδηγεῖ κάτω ἀπὸ συγκεκριμένες συνθήκες στὴ φι-
λοπρωτία, στὸν ἀποκλεισμό και τὴ συγκρούση, μέ πιθανὴ
κατάληξη τὰ σχίσματα τῶν Ἐκκλησιῶν, που συνοδεύονται
ἀπὸ ὀδυνηρῆς συνέπειες τόσο γιά τὴν Ἐκκλησία ὄσο και τὴν
κοινωνία.

Ἡ ὑπαρξη χαρισματίων, διακονημάτων και ἐνεργημάτων
στὸν ἐκκλησιαστικὸ χώρο ὄχι μόνο δεν ἀναιρεῖ τὴν ἐνότητα

¹⁵⁶ Βλ. Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ἐπιστολὴ ΣΔ' Τοῖς Νεοκαίσαρεῖσιν 7, PG 32, 756b: «Ἐργο-
τήσατε τοῦς Πατέρας ἡμῶν, και ἀναγκηκοῦσιν ἡμῖν, εἰ και τῆ θέσει τοῦ τόπου διηρησθῆαι ἔ-
δόκουν αἱ παροικία, ἀλλά τῶ γε φρονήματι ἐν ἡσῶν, και μιά γνάμη ἐκυβερνώμεντο».

¹⁵⁷ Βλ. σχετικά Ι. ΜΕΠΠΕΝΤΟΡΦ, Ἡ βυζαντινὴ κληρονομία στὴν Ὀρθόδοξη Ἐκκλη-
σία, μίτρη Δ. Μόσχου, Ἀγιός, Ἀθῆνα 1990, σ. 267 ἔξ.

τῆς Ἐκκλησίας ἀλλά ἀντίθετα τὴν ἰσχυροποιεῖ. Τὰ χαρίσματα παραπέμπουν στὸν αὐτὸ δωροδοότη, τὴν Ἁγία Τριάδα: «Διαθέσεις δὲ χαρισμάτων εἰσὶ, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα. καὶ διαθέσεις διακονιῶν εἰσι, καὶ ὁ αὐτὸς Κύριος, καὶ διαθέσεις ἐνεργημάτων εἰσὶν, ὁ δὲ αὐτὸς ἐστὶ Θεός, ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσιν. Ἐκάστῳ δὲ δίδεται ἡ φανερωσις τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸ συμφέρον. Ἐ μὲν γὰρ διὰ τοῦ Πνεύματος δίδεται λόγος σοφίας, ἄλλῳ δὲ λόγος γνώσεως κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, ἐτέρω δὲ πίστις ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι, ἄλλῳ δὲ χάρισμα ἰαμάτων ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι, ἄλλῳ δὲ ἐνεργήματα δυνάμεων, ἄλλῳ δὲ προφητεία, ἄλλῳ δὲ διακρίσεις πνευμάτων, ἐτέρω δὲ γένη γλωσσῶν, ἄλλῳ δὲ ἐξηγητὰ γλωσσῶν πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιοῦν ἴδια ἐκάστῳ καθὼς βούλεται»¹⁵⁸.

Στὸ πλαισίον αὐτὸ μπορεῖ νὰ κατανοηθεῖ καὶ ἡ ποικιλία τῶν δόλων, καθὼς καὶ ὁ λόγος ὑπαρξῆς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἰεραρχίας. Ὅλοι οἱ πιστοὶ εἶναι ἰσότητα μέλη τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτὴ ἡ ἰσότητα δὲν καταργεῖται, ὅπως δὲν καταργεῖται καὶ ἡ ἐνότητα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος, μέ τὴν ὑπαρξῆ ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων, κληρικῶν καὶ λαϊκῶν, διδασκάλων καὶ διδασκομένων, ποιμένων καὶ ποιμαινομένων. Ὅλοι αὐτοὶ οἱ δόλοι συμβάλλουν στὴν ἐναρμόνιση τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς, στὸν καταρτισμὸ καὶ τὴν ἀριστερίτητα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος. Αὐτὸ φαίνεται καθαρὰ στὴ σκέψη τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου: «Ὅτι καθάπερ ἐν σώματι τὸ μὲν τι ἀρχὸν ἐστὶ καὶ οἷον προκαθεζόμενον, τὸ δὲ ἀρχόμενον καὶ ἀγόμενον οὕτω καὶ ταῖς Ἐκκλησιαίς διέταξεν ὁ Θεὸς ἰσότητος νόμῳ τῆς ἐχούσης τὸ κατ' ἄξιαν, ἥ καὶ προνοίας, ἥ τὰ πάντα συνέδησε, τοὺς μὲν ποιμαίνεσθαι τε καὶ ἀρχεσθαι, ὅσοις τοῦτο λυσιτελέστερον, καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ πρὸς τὸ δέον ἰθυνομένους. τοὺς δὲ εἶναι ποιμένας καὶ διδασκάλους, πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῆς Ἐκκλησίας, ὅσοι τῶν

¹⁵⁸ Α' Κορ. 12, 4-11. Γιὰ τὴν σημασιολογικὴν διάσταση τῆς Ἐκκλησίας βλ. καὶ Ν. ΠΕΡΠΟΥ-ΠΟΥΝΟΥ, ὅ.πρ., σ. 31 ἐξ.

πολλῶν εἰσὶν ἀνωτέρω κατ' ἀρετὴν καὶ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν οἰκειώσιν, λόγον ψυχῆς πρὸς σῶμα, ἥ νοῦ πρὸς ψυχὴν ἐπέχοντας, ἢν' ἀμφοτέρω συντεθέντα ἀλλήλοις καὶ συγκραθέντα, τὸ τε ὑστεροῦν καὶ τὸ πλεονάζον, ὥσπερ ἐν μέλει, καὶ τῇ ἀρμονίᾳ τοῦ πνεύματος συμβιβασθέντα καὶ συνδεθέντα ἐν ἀγτίον ἀποδειχθῆ σαῦμα, καὶ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ τῆς κερφαλῆς ἡμῶν ὄντως ἄξιον»¹⁵⁹. Ἀκόμη καὶ ἡ διαφοροποίησις στὴ βάση τῆς ἀρετῆς ἢ τῆς κακίας δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ δηγήσει σὲ διάσπαση τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ καθένας προσφέρει ὅ, τι μπορεῖ, συνεισφέροντας ἔτσι στὴν οἰκοδομὴ τοῦ σώματος, τῆς ὁποίας ἀρχιτέκτων κατὰ τὸ Γρηγόριον Θεολόγο εἶναι τὸ ἄγιο Πνεῦμα: «Οὕτω καὶ ἡμεῖς τῇ τιμῇ τοῦ Θεοῦ σκηπῆ τῆσδε τῆς Ἐκκλησίας, ἣν ὁ Κύριος ἔπηξε, καὶ οὐκ ἄνθρωπος, ἥ διαφόροις ἀρετῆς συννοικοδομεῖται κάλλει, ὃ μὲν μικρόν, ὃ δὲ μείζον, πάντες δὲ ὁμοίως εἰσφέρωμεν εἰς ἔργον τέλειον, εἰς κατοικητήριον Χριστοῦ, εἰς ναὸν ἄγιον, συντιθέμενοι, καὶ συναρμολογούμενοι τῇ ἀρχιτεκτονίᾳ τοῦ Πνεύματος»¹⁶⁰.

Αὐτὸ τὸ πρότυπο ἐνότητας μέσα ἀπὸ τῆ διαφορετικότη-
τα τῶν δόλων προβάλλεται καὶ σὲ μιὰ ὀργανωμένη καὶ κα-
λῶς λειτουργοῦσα κοινωνία. Ἄρχοντες καὶ ἀρχόμενοι, πλού-
σιοι καὶ φτωχοί, ἀδύνατοι καὶ ἰσχυροί, γυναικες καὶ ἄνδρες,
διδάσκοντες καὶ διδασκόμενοι ἀποτελοῦν μέσα ἀπὸ τὸ δια-
φορετικὸ δόλο πού συνθέτουν τὴν κοινωνικὴ πραγματικότη-
τα μιὰ ἐνότητα πού συμβάλλει στὴν κοινωνικὴ προοδο-
καὶ εὐδην. Δὲν συμβαίνει ὅμως τὸ ἴδιο ὅταν ἀντιγράφεται
ὁ κοσμικὸς τρόπος ζωῆς, κατὰ τὸν ὁποῖο ἡ διακονία τῶν ἀρ-
χόντων μετατρέπεται σὲ ἐξουσία μέ πολιτικά χαρρακτηριστι-
κά, τὰ χαρίσματα σὲ δυνατοτήτες ὁμαδοποιήσεων πού ἐκ-

¹⁵⁹ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, Λόγος 2,3, PG 35, 409bc. βλ. καὶ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Λόγος
10', εἰς τοὺς λόγους, καὶ εἰς τὸν ἔπιστολὴν Τονιανῶν 9-10, PG 35, 1053c - Λόγος ΔΒ',
Περὶ τῆς ἐν διαλέξεσιν εὐταξίας... PG 36, 185b.

¹⁶⁰ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Λόγος 10', εἰς τοὺς λόγους, καὶ εἰς τὸν ἔπιστολὴν Τονιανῶν 8, PG
35, 1052c.

μεταλλεύονται την εκκλησιαστική ζωή για την ικανοποίηση ταπεινών συμπεφορότων, ή σέ δυνατότητες προβολής και ύπεροχής στό εκκλησιαστικό στερέωμα. Στην περίπτωση αυτή της της άρνητικής αντίπραφής καθαγιαζέται (άν δέν εύλογείται και από τους ίδιους τους άξιωματούχους της Έκκλησίας) ή επιθυμία των άρχόντων νά ένεργούν ως καταπιεστές και εκμεταλλευτές των πολιτών. Άλλά και οι διαφορετικοί ρόλοι των παρορότων, από τους όποιους έξαστάται τό οικονομικό γίνεσθαι, μεταφράζονται ως δυνατότητα δημιουργίας όξέων ταξικών αντίθέσεων που διασπούν την κοινωνική ένότητα και προκαλούν πολλαπλά τραύματα στην κοινωνική ζωή. Ταυτόχρονα αναπτύσσεται μέσα από την ιδιοποίηση των επαγελμάτων ένα άπομοκρατικό πνεύμα που εύνοει την κοινωνική άδικία, τον ιδιωτικό ή όμαδικό έγωισμό και τή δημιουργία συντεχνιών μέ αντίτιθέμενα συμφέροντα.¹⁶¹ Δέν εκλείπουν βέβαια και άλλα φαινόμενα μέ την ίδια αιτία, όπως είναι ή ανάπτυξη σχέσεων που καταγοούν την ένότητα άνωδα και γυναίκας, μετατρέπουν τό γάμο σέ πεδίο ανταγωνισμού και ύποβιβάζουν τό γυναικείο φύλο σέ μέσο ικανοποίησης καπιταλιστικών και γενετήσιων επιθυμιών. Άποτέλεσμα αυτής της νοστορίας είναι ή δημιουργία ιδιαιτέρων χώρων όργανωμένης εκμετάλλευσης του γυναικείου σώματος άλλα και φεμινιστικών κινημάτων που τής περισσότερες φορές διαωινίζουν τό πρόβλημα μέ άλλαγμένους βέβαια τους ρόλους.

Οι στάσεις και οι άναστατώσεις στόν εκκλησιαστικό χώρο μπορούν νά θεωρηθούν ως άποτέλεσμα της πολυαρχικής κατανόησης της τριαδικότητας του Θεού. Ο Γρηγόριος ό Θεολόγος τονίζει ότι «τό τε πολυάρχον, στασιώδες, και ού-

2. Η κοινωνική δυναμική του τριαδικού δόγματος

τως άναρχον, και ούτως άτακτον»¹⁶². Η διατήρηση της τάξης στην εκκλησιαστική ζωή έξαστάται από τό άν τό κάθε μέλος παθαμένει «έν τοις ιδίοις όροις... της δωρεάς του Θεού» και δέν άποζητά την άπραγή άλλων λειτουργιών.¹⁶³ Η προστάθεια για την έμβόλιμη είσαγωγή στην τριαδική ζωή περισοτέων του ένός αίτιών, άλλα και γενικότερα σχέσεων που διαταράσσουν τή λειτουργικότητα των τριών προσώπων, όπως συμβαίνει μέ τό φιλιόμβε, δέν μπορεί νά θεωρηθεί τυχαία. Προκύπτει από μία προγραμματική διάθεση για την καθιέρωση σχέσεων έξουσίας μέ τον ύπερονοισμό του όργανωτικού χαρακτήρα της Έκκλησίας έναντι του πνευματικού. Αυτό προκύπτει από τή μόνη, σταθερή και διαχρονική τάση της Αυτικής Έκκλησίας νά αναβαθμίσει τή θέση του Υιού και νά ύποβαθμίσει τή θέση του Πνεύματος. Είναι δέ αυτόνοστο ότι μέ την αναβάθμιση του Υιού, που έγινε και «υιός του άνωθώπου, αναβαθμίζεται ό άνωθώπου παρόγοντας και βέβαια ό έπίσκοπος της Ρώμης, που μέσα άπό τή θεολογία των μέσων διαδοχής (άπό τον Χριστό στόν Πέτρο και από τον Πέτρο στόν έπίσκοπο Ρώμης) καθιερωει ως χριστολογικά προβλημένο τό πρωτείο. Πρόκειται για καθιέρωση που ύποβαθμίζει τον πνευματικό-διακονικό χαρακτήρα της εκκλησιαστικής λειτουργίας και τον άντικαθιόστα μέ τον πολιτικό της έξουσίας του Κάισαρα.

Στά ίχνη της τακτικής της Αυτικής Έκκλησίας βάδισε μέχρι τώρα και ή δυτική κοινωνία. Κάτι τέτοιο άποδεικνύεται άπό τό καλλιεργούμενο πρωτείο του «πρωτόν» κόσμου έναντι του «τρίτου» στους τομείς του πολιτισμού, της θρησκείας, της πολιτικής και της οικονομίας, που δημιουργεί συμπεριφορές, οι όποιες άμφισβητούν τό δικαίωμα ισότητας, έπιβίωσης και άξιοπρόσταίας σέ όλους τους άνωθώπου. Ένδεικτική είναι ή άποικιοκρατική συμπεριφορά που όδη-

¹⁶² ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, Λόγος ΚΘ', Θεολογικός Τόμος, Περί Υιού 2, PG 36, 76b.

¹⁶³ Βλ. Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Βιβλόν Β', άπόκρ. 8, 3, PG 31, 160c.

¹⁶¹ Τιά τον τρόπο κατανόησης των επαγελμάτων στη Δύση και ιδιαίτερα σέ κοινωνίες μέ όρόδοξη παράδοση βλ. ΑΡ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ, «Die Berufssoziologie in der orthodoxen Tradition», στο Orthodoxes Forum 1/1995, σ. 33-48. Βλ. και Κριτική Θεολογία, Άθήνα 2002, σ. 111 έξ.

ηγεσε στη συνεχιζόμενη πολυαπλή, οικονομική, πολιτική και πολιτισμική εκμετάλλευση.

Ο προβαλλόμενος από τους μαρξισιονιστές ανταγωνισμός ανάμεσα στο Θεό της δημιουργίας και τό Θεό της εσχάτολογίας, μέσα από την καλλιεργούμενη αντίθεση Παλαιάς και Καινής Διαθήκης, προκαλεί πολλά προβλήματα στην εκκλησιαστική ζωή. Πρόκειται για τακτική διάσπασης της τριαδικής ενότητας ή για προσπάρθεια επικέντρωσης, απομόνωσης και περιορισμού του θεολογικού λόγου στη Χριστολογία, που ακολουθείται και από σύγχρονους θεολογούντες φιλοσόφους, όπως είναι ο *Ernst Bloch*. Βασικός στόχος είναι η απόρριψη του θρησκευτικού παρθένου και η αντικατάστασή του με τό θρησκευτικό μέλλον, αυτό του Ίησου, ο οποίος φέρεται ως άγνητης και αντικαταστάτης του Θεού της δημιουργίας, που είναι η αίτια του υπάρχοντος κακού. Πρόκειται για προσπάθεια άγνησης της θεότητας και κατάφρασης στην ανθρωπότητα του Χριστού, ή οποία εσχάτολογικά θεοποιείται¹⁶⁴.

Η θεώρηση αυτή έχει περιεσσότερο κοινωνική παρά θεολογική σημασία. Η άγνηση του Θεού της Γένεσης ταυτίζεται με την άγνηση της κοινωνίας του παρθένου και όλων των σχέσεων αδικίας και εκμετάλλευσης. Καί η κατάφραση στο Θεό του μέλλοντος ταυτίζεται με την κατάφραση στην κοινωνία του μέλλοντος, απαλλαγμένη από τις εμιαστωλές δομές και σχέσεις. Είναι φανερό λοιπόν ότι η σύγκρουση στο χώρο της θεότητας μεταφράζεται σε κοινωνική σύγκρουση ανάμεσα στην άρχουσα και την άρχόμενη τάξη με λυτρωτική κατάληξη τή «βασίλεια του ανθρώπου». Έπιμένως τό παρραχαγμένο δόγμα χρησιμοποιείται ως επαναστατικό εργαλείο για τον καθαγιασμό των επαναστατικών μέσων και στόχων.

Αυτή η επαναστατική θεώρηση του δόγματος δεν παρέμεινε μόνο μία κοινωνική υπόθεση, αλλά διετυνθηκε και ως εκκλησιαστική. Τό παρραξένο στην περλίτωση αυτή είναι ότι η κοινωνία προκαλεί Θεολογία και Έκκλησία, και όχι τό αντίθετο, όπως συνηθίσαιμε μέχρι τώρα. Μέ την παρραίβαση και την πρόκληση λοιπόν των επαναστατικών θεωριών αναπτύσσεται και στο δυτικό εκκλησιαστικό χώρο ένα αντίστοιχο κλίμα που επιβάλλει τή διάκριση των θεολόγων και εκκλησιαστικών ανδρών σε συντηρητικούς και φιλελεύθερους. Συντηρητικοί είναι όσοι προσπαθούν να παρραμείνουν «ορθόδοξοι» και παρραδοσιακοί, ενώ φιλελεύθεροι όσοι ανταποκρίνονται στις σύγχρονες προκλήσεις και υιοθετούν ανθρωποκεντρικές και κοινωνικοκεντρικές τάσεις στο θεολογικό και εκκλησιαστικό χώρο. Τό κοινωνιολογικό ενδιαφέρον γίνεται μεγαλύτερο όταν αυτές οι δύο τάσεις προσωποποιούνται, ομαδοποιούνται και στη συνέχεια συγκρούονται.

4. Η τριαδική ιεραρχία

Ο ιεραρχικός τρόπος που λειτουργεί ο τριαδικός Θεός τόσο πρός έναν τον όσο και στη σχέση του πρός τον κόσμο λειτουργεί και στην εκκλησιαστική ζωή. Ένδεικτικό είναι τό ημνολογικό σχόλιο: «Τής τρισηλίου και σεπτης τεταρχίας, τας δυναστείας οι τιστοι νιν ευφημοιμεν ότι νεύματι μόνη τό πάν συνέστησε. τας άνω χοροστασίας άγγελικάς, τας κάτω τεταρχίας Έκκλησιων...»¹⁶⁵, καθώς και η έπισημανση του Ίγνατίου Αντιοχείας: «Όποτε ονν ο Κύριος άνευ του Πατρός ουδέν έποίησεν, ήνωμένος άν, ουτε δι' άνου του, ουτε διά των άποστολών ουτως μηδέ ήμεις άνευ του έπισκόπου και των πρεσβυτέρων μηδέν πρράσσετε»¹⁶⁶.

Η ιεραρχία ως τρόπος ζωής και οργάνωσης εικονίζεται πρωτίστως στις άγγελικές δυνάμεις. Χαρακτηριστικές είναι

οι αντίστοιχες που παρουσιάζει ο Νικήτας Στρηθάτος ανάμεσα στην ορθάνια και την εκκλησιαστική ιεραρχία. Υπάρχουν τρεις τριαδικοί διάκομοι στον ορθανό με αντίστοιχους στη γη. Πρώτος διάκομος: Θρόνοι-πατριάρχες, Χερουβίμ-μητροπολίτες, Σεραφίμ-ἀρχιεπίσκοποι. Δεύτερος διάκομος: Κυριότητες-ἐπίσκοποι, Δυνάμεις-προσβύτεροι, Ἐξουσία-διάκονοι. Τρίτος διάκομος: Ἀρχαί-ὑποδιάκονοι, Ἀρχάγγελοι-μοναχοί και ἀναγνώστες, Ἄγγελοι-λαϊκοί¹⁶⁷.

Ἡ καθιέρωση τῆς ἐκκλησιαστικῆς ιεραρχίας εἶναι ἡ ἀπόδειξη τῆς θεομοτοίησης τοῦ χριστιανικοῦ κηρυγματος. Μέσω αὐτῆς διοικεῖ τό ἐκκλησιαστικό σῶμα και ὀδηγεῖται πρὸς τὴ σωτηρία. Μέσω αὐτῆς διατυπώνονται τὰ δόγματα τῆς Ἐκκλησίας, κανονίζεται ἡ ὀργάνωση και οἱ προϋποθέσεις εὐταξίας τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητος, καθώς και ἡ πνευματικὴ ζωὴ τῶν πιστῶν. Τό πόσο σημαντικός εἶναι αὐτός ὁ παράγοντας φαίνεται ἀπὸ τὴν προσηλαθεια τοῦ Παύλου νὰ πείσει τοὺς Ρωμαίους ὅτι «αἰ... ὅσαι ἔξουσίαι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τεταγμέναι εἰσίν», και ἀπὸ τὴν ἐμμονὴ τῆ δικῆ του και τῶν Πατέρων γιά ὑπακοή και ὑποταγή σ' αὐτές¹⁶⁸. Εἶναι χαρακτηριστική ἡ προσηλαθεια τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου νὰ πείσει τοὺς ἀκροατές του, νὰ μὴν καταλύουν και νὰ μὴν ἀνατρέπουν τὴν ιεραρχική τάξη: «Τὰ προβάτα, μὴ ποιμαίνετε τοὺς ποιμένας, μηδέ ὑπερ τοὺς ἐαυτῶν ὄρους ἐπαίρεσθε... Μὴ κρίνεται τοὺς κριτάς, μηδέ νομοθετεῖτε τοῖς νομοθέταις. Οὐ γάρ ἐστὶ Θεός ἀκαταστασίας και ἀταξίας, ἀλλ' εἰρήνης και τάξεως. Μὴ τοῖνυν ἐστω τις κερφαλῆ, μόγις που χεῖρ τυγχάνων, ἢ ποὺς, ἢ ἄλλο τι τῶν εὐτελεστέων μελῶν τοῦ

¹⁶⁷ Βλ. ΝΙΚΗΤΑΣΤΗΘΑΤΟΥ, Περί οὐρανίου και ἐκκλησιαστικῆς ιεραρχίας 22, σὺν Γ. ΜΑΝΤΖΑΡΙΑΔΗ, Πηγές Κοινωνιολογίας τοῦ Χριστιανισμοῦ, Θεσσαλονίκη 1985, σ. 63.

¹⁶⁸ Βλ. Κορ. 13, 1: «Πασα ψυχὴ ἔξουσίαι ὑπερεχούσας ὑποτασσέσθω». Βλ. ἐπίσης ΚΑΗΜΕΝΤΟΣ ΡΩΜΗΣ, Πρὸς Κορ. Α' 21, PG 1, 256ab: «Τὸν Κύριον Ἰησοῦν, οὗ τό αἷμα ὑπέρ ἡμῶν ἐδόθη, ἐντραπέλαιεν, τοὺς προηγουμένους ἡμῶν αἰσεσθῶμαιεν, τοὺς προσβυτέροις ἡμῶν τιμῆσαιεν...».

² Ἡ κοινωνική ὀργανική τοῦ τριαδικοῦ δόγματος

σώματος...»¹⁶⁹. Εἶναι προφανεῖς οἱ ἐπιφυλάξεις τοῦ Γρηγορίου. Βασίζονται στὶς πραγματικές ἐμπειρίες ποὺ γεννοῦν ἀνταγωνιστικές σχέσεις πρῶτα σὺ δόγμα με τὴν αἰρετική δημοσοφία σχέσεων ἀνταγωνισμοῦ ἀνάμεσα σὺν Υἱὸ και σὺν Πνεῦμα (φιλόκβε), και ὕστερα σὺν τὴν ἐκκλησιαστική και ἔξω-ἐκκλησιαστική κοινωνία. Οἱ ἀνταγωνισμοὶ ἀναπτύσσονται ὅταν καταλύεται ἡ ιεραρχία και ἡ τάξη, και κυριαρχεῖ ἡ πολυαρχία ποὺ γεννᾷ τὴν ἀναρχία και τὴν ἀταξία¹⁷⁰.

Ὁ ιεραρχικός τρόπος κοινωνικῆς συμβίωσης ἔχει σχεδὸν τὴν ἴδια ἡλικία με τὴν ἀνθρώπινη κοινωνία. Προηγείται τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς, γι' αὐτό και θὰ μπορούσαμε νὰ ἰσχυριστοῦμε ὅτι ἡ ἐκκλησιαστική ιεραρχία δέν ἀποτελεῖ μόνο ἀποτύπωμα τῆς οὐρανίας ζωῆς ἀλλά και ἔνα ἀπὸ ἐκείνα τὰ στοιχεία ποὺ δανείστηκε ἡ Ἐκκλησία ἀπὸ τὴν κοινωνία¹⁷¹ σὺν βάση τῆς σχέσης «δοῦναι-λαβεῖν», μαζί με ὅλα τὰ θετικά και ἀρνητικά παρεπόμενα. Θετική εἶναι οὕτως ἡ ἄλλως αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ ιεραρχική δομή, και ἀρνητικό ὅ,τι μεταβάλλει τό χαρακτηριστικά και τὴν ποιότητα τῆς ἐκκλησιαστικῆς διακονίας.

Ἡ ιεραρχία χαρακτηρίζει ὅλες τὶς πτυχές τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ἀπὸ τοὺς θεμοῦς μέχρι και τὶς πρὸ ἀπλές κοινωνικές σχέσεις. Τίποτε δέν οἰκοδομεῖ περισσότερο μιὰ κοινωνία, σημεῖώνει ὁ Χρυσόστομος, ἐκτός ἀπὸ τὴν εὐταξία, τὴν εἰρήνη και τὴν ἀγάπη. Αὐτό συμβαίνει σὺν χορὸ, σὺν πλοῖο, σὺν ὄρματα, σὺν στρατότερο και παντοῦ. Ἄν δέν ὑπάρχει τάξη τότε ὅλα γίνονται ἀνω-κάτω. Ἡ ἐπιθυμία, ὁ θυμός, ἡ ὀργή παίρνουν τὴ θέση τοῦ λογικοῦ, και τό λογικό τὴ θέση ὄλων

¹⁶⁹ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, Λόγος ΙΘ', εἰς τοὺς λόγους, και εἰς τὸν ἔξωσῶ τὴν Τουλιανόν 10, PG 35, 1053c. Βλ. ἐπίσης ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Λόγος ΔΒ', Περί τῆς ἐν διαλέξεισιν εὐταξίας, PG 36, 185bc.

¹⁷⁰ Βλ. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Λόγος ΔΒ', Περί τῆς ἐν διαλέξεισιν εὐταξίας, PG 36, 177c: «Ἐγέναν ἀναρχία ἡ πολυαρχία». ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Λοιοφθέματα 2, 1, PG 136, 1001a: «ἡ μὲν ἀταξία ἀναρχίας ἐστὶ γνῶσις».

¹⁷¹ Βλ. και Β. ΠΟΥΛΙΤΣΗ, Εἰσαγωγή σὺν Κοινωνιολογία τῆς θεολογίας, σ. 12.

αυτών. Συνέπεια αυτής της ανατροπής και άταξίας είναι οι κλυδωνισμοί, οι ταραχές¹⁷².

Τεραρχικά δομημένος είναι κάθε χώρος όπου υπάρχουν σχέσεις εξουσίας και σχέσεις ύποταξης ό' αυτήν την έξουσία, αλλά και κάθε σχέση εξυπηρέτησης των ανθρώπινων ανάγκων. Έτσι δεν πρέπει να ήγοον παράδοξα οι προτάσεις του Παύλου που άφοροον στην ιεραρχική σχέση άνδρα και γυναίκας στο γάμο¹⁷³, στη σχέση γονέων και τέκνων στην οικονγένεια¹⁷⁴, στη σχέση κυρίων και δούλων στην κοινωνία¹⁷⁵, και στη σχέση του καθενός προς τό συνάνθρωπο¹⁷⁶, στην όποία άναφέρεται και ό Κλήμης Ρώμης: «Όύ πάντες είσιν έπαρχοι, ουδέ χιλιάρχοι..., αλλά έκαστος έν τώ ιδίω τάγματι τά έπιτασσόμενα ύπό του βασιλέως και των ήγουμένων έπιτελεί... Σύγκρασις τις έστιν έν πάσιν, και έν τούτοις χρησις... Σωζέσθω ούν ήμων όλον τό σώμα έν χαρίσματι αυτού...»¹⁷⁷. Ός προς την ιεράρχηση άνδρα και γυναίκας, ό Κύριλλος Αλεξανδρείας παραπέμπει στη σχέση Πατέρα και Υίου: «άρχή δε πάλιν της γυναίκας ό άνήρ, ότι έν του άνδρός αυτής έλήφθη. Χριστου δε άρχή ό Θεός, έπέτερο έξ αυτού κατά φύσιν έστίν ό Υιός»¹⁷⁸.

5. Τριαδικότητα και συνοδικότητα

Τό δόγμα για την τριαδικότητα του Θεου είναι τό βάθρο όχι μόνο για τό συνοδικό σύστημα διακυβέρνησης του εκκλησιαστικού οργανισμού μέ παράλληλη κοινωνική προσέ-

¹⁷² I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Είς Α' Κορ. 37,2, PG 61, 318.

¹⁷³ «Αί γυναίκες τοίς ιδίοις άνδράσιν ύποτάσασθε ως τώ Κυρίω, ότι ό άνήρ έστι κεφαλή της γυναίκας...» (Εφρ. 5, 22-23). Πά την ιεραρχική τάξη στη συζυγική σχέση βλ. και I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Είς Α' Κορ. 34, 3, PG 61, 289-290.

¹⁷⁴ Βλ. Εφρ. 6, 1: «Τά τέκνα ύπακούετε τοίς γονευσιν ήμων έν Κυρίω».

¹⁷⁵ Εφρ. 6, 5: «Οί δούλοι ύπακούετε τοίς κυρίοις κατά σώκρα μετά φόβου και τρέμου έν τρηλότητι της καρδιάς ήμων ως τώ Κυρίω...».

¹⁷⁶ Εφρ. 5, 21: «... ύποτασσόμενοι άλλήλοισ έν φόβω Χριστου».

¹⁷⁷ ΚΑΗΜΕΝΤΟΣ ΡΩΜΗΣ, Προς Κορ. Α' 37-38, PG 1, 284ab.

¹⁷⁸ ΚΥΡΙΑΝΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, Έξηγήσεις είς Υράμους, PG 69, 989b.

κταση τό δημοκρατικό πολίτευμα, αλλά και για ένα γενικό-τερο τρόπο ζωής που χαρακτηρίζεται από την εκκλησιαστικότητα και τή συνοδικότητα.

Διαφορετικά είναι βέβαια τά άποτελέσματα, άν ύποκαταστήσουμε την τριαδικότητα μέ τό μοναρχιανισμό. Στην περίπτωση αυτή αντί της συνοδικότητας προκύπτουν άτομικές ολοκληρωτικού χαρακτήρα συμπεριφορές, όπως είναι ή δεσποτοκρατία και τό άλθάθητο, μέ αντίστοιχες ολοκληρωτικές πολιτικές συμπεριφορές, όπως ή τυραννία και ή δικτατορία.

Συνοδικότητα σημαίνει φυσική άνάγκη κοινωνίας, άγνηση της άτομικής αυτόάρχειας και κίνηση άγάπης: «Όυδέν γάρ ουτως ίδιον της φύσεως ήμων, ως τό κοινωνείν άλλήλοισ, και κοήζειν άλλήλων, και άγαπών τό όμόφυλον», σημειώνει ό Μ. Βασίλειος¹⁷⁹. Έπομένως συνοδικότητα συνεπάγεται κοινωνικότητα, έννοια που περιλαμβάνει τό πνεύμα συνεργασίας, την ένίσχυση των διαπροσωπικών σχέσεων και τόν παραμερισμό των άτομικοτήτων. Τά πρόσωπα «συγκοινωνούν» για τίς κοινές άνάγκες της εκκλησιαστικής κοινότητας, άφήνοντας κατά μέτρος τά «ίδια»¹⁸⁰ ή άναθέτοντας στη συνοδο την έπλυση ζητημάτων που άνακύπτουν από τίς διαφορετικές άπόψεις και τά «δυσημεταχειρίστα των ήθών»¹⁸¹. Έτσι ή συνοδικότητα λειτουργεί ως δυνατότητα άδσης των άδιεξόδων που δημιουργούνται κατά καιρούς εξαιτίας των ανθρώπινων παθών και των αντικειμενικών δυσκολιών λόγω του πολέμου του κακού εναντίον της Έκκλησίας. Είναι δε γνωστό ότι ή συνοδος είναι ό μόνος τρόπος άποφασιστικής άντιμετώπισης κάθε αιρετικής διασκαλίας και κίνησης, και έπομένως ό μόνος τρόπος άπομόνωσης του ψεύδους, και άνάδειξης της άλλθειας που ήδη ύπάρχει και ζωοποιεί τό εκκλησιαστικό σώμα. Κάθε άλλη διαδικασία έκφρασης της άλλθειας, και μάάλιστα άτομικής φύσης, καθίσταται προβλη-

¹⁷⁹ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Όμοι κατά πλάτος 3, 1, PG 31, 917a.

¹⁸⁰ Βλ. Διάχη Δόδεκα Αποστόλων 4, 8, ΒΕΠΕΣ 2, 216.

¹⁸¹ Βλ. Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Όμοι κατά πλάτος 54, PG 31, 1044b.

ματική και καταστροφική για την Ἐκκλησία. Χαρακτηριστική είναι ἡ περιπτωση τοῦ πατρικοῦ ἀλάθητου ποῦ δημιουργήθηκε πολλαπλά προβλήματα στή Δυτική Ἐκκλησία, σέ σημείο ποῦ νά γίνεται λόγος γιά «ἐκδημοκρατικοποίηση» τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας μέσω τῆς ἀνάξτησης βιβλικῆς θεμελίωσης τῆς δημοκρατίας.¹⁸² Τό ἀλάθητο εὐνοεῖ τήν ἀνθρωποκεντρικότητα καί ἐξυπηρετεῖ ἰδιοτελῆ συμπεριφορές παύσεως καί τάσεις κενοδοξίας. Ἡ ἀνθρωποκεντρικότητα παρερμειάζεται μόνο ἐκεῖ ποῦ κάνει ἔντονη τήν παρουσία τῆς ἡθεότητας, καί αὐτό γίνεται «ὅπου εἶσι δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι» στό ὄνομα τοῦ Χριστοῦ.

Μέσω τοῦ συνοδικοῦ τρόπου ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς καί διοίκησης ἀποδεικνύεται ὅτι οἱ ἐκκλησιαστικοί ἄρχοντες εἶναι καί λειτουργοῦν ὡς «θεοῦ οἰκονόμοι»¹⁸³, ποῦ φροντίζουν γιά τήν ἐνότητα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος. Ἡ σύνοδος παρέχει τή δύναμή της γιά τή συνειδητοποίηση ὅλων ὅτι εἶναι μέλη τοῦ αὐτοῦ σώματος, τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ.¹⁸⁴ Ὁ Μ. Βασίλειος χαρακτηρίζει τίς συνόδους «ἀρχαίας ἀγάπης θεομύτης» ποῦ εἶναι ἀπαραίτητο νά ἀνανεώνονται, γιὰτί «τί ἄν γένοιτο χαριέστερον, ἢ τοῦς τοιοῦτω τῶν πλῆθει τῶν τόπων διηρημένους τῇ διὰ τῆς ἀγάπης ἐνώσει καθορᾶν εἰς μίαν μέλων ἀρμονίαν ἐν σώματι Χριστοῦ δεδεδεσθαι;»¹⁸⁵

Αὐτό ποῦ στήν Ἐκκλησία ἀποκαλοῦμε συνοδικότητα, στήν κοινωνία «μεταφράζεται» ὡς δημοκρατία ἢ δημοκρατικές διαδικασίες. Μέ τους ὄρους αὐτοῦς προσδιορίζεται πρῶτα ὅ,τι ἐννοεῖται ὅς Ἐκκλησιαστικό Δίκαιο μέ τή φράση «κράτειρα ἢ τῶν πλειόνων ψήφος»¹⁸⁶, ποῦ ἀφορᾶ κυρί-

¹⁸² Βλ. τό σχετικό ἀρθρο τοῦ R. PESCH, *Fondements bibliques de la démocratie dans la vie de l'Église*, Concilium 63/1971, σ. 37.

¹⁸³ ΠΝΑΤΙΟΥ ΘΕΟΦΩΡΟΥ, Πηρός Πολιτεύασιον 6, 1, PG, 5, 724b.

¹⁸⁴ Γιά τό συνοδικό γόλο τῶν συνόδων βλ. Π. Ι. ΜΠΟΥΜΗ, *Συνέχεια τῆς δημοκρατίας ἀφῶς τῶν ἀναθεμάτων Ρήμης-Κωνσταντινουπόλεως*, Αθήνα 1976, σ. 59-60.

¹⁸⁵ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Ἐπιστολάί 70*, PG 32, 433b.

¹⁸⁶ 605 Κανῶν τῆς Ἀ΄ Οἰκ. Συνόδου.

ως στό διοικητικά θέματα. Εἶναι οἱ συλλογικές διαδικασίες ποῦ στρέφονται ἐναντίον τοῦ αὐταρχικοῦ στή λήψη καί τήν ἐκτέλεση τῶν ἀποφάσεων στόν ἐκπαιδευτικό, πολιτικό, δικαστικό καί συνδικαλιστικό χώρο. Πρόκειται γιά τό Ἐμείς ἀντί τοῦ Ἐγώ, σέ ἀντίθεση πρὸς τήν τυραννία καί τή δικτατορία, στίς ὁποῖες ἀποφασίζουν ἀτομικά ἢ ὁμαδικά Ἐγώ. Στάση ποῦ συνάδει καί πρὸς τήν ἀντιτριαδική μοναρχιανική Θεολογία ποῦ εἶτε καταργεῖ τήν ὑπόσταση τοῦ Υἱοῦ καί τόν ὑποτάσσει στόν Πατέρα (δυναμικός μοναρχισμός) εἶτε καταργεῖ τίς θεῖες ὑποστάσεις (τροπικός μοναρχισμός), ἀγνωμμένη τῇ διάκριση ἀνάμεσα στήν αἰδία καί οἰκονομική τριάδα.¹⁸⁷ Συνάδει ἐπίσης πρὸς τήν τακτική τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας νά μή διακρίνει ἀνάμεσα στήν οὐσία καί τήν ὑπόσταση, ἀναφέροντας τά ὑποστατικά ἰδιώματα συλλογικῶς στή θεία οὐσία. Αὐτό ἀποτελεσε ἄλλωστε καί τήν τριαδολογική-δογματική ἀφετηρία γιά τήν καθιέρωση τοῦ πατρικοῦ ἀλάθητου καί τῆς οὐσιαστικῆς (ὄχι τυπικῆς) κατάργησης τῆς συνοδικότητας, ἀποδεικνύοντας τό βαθμό τοῦ ἀπολυταρχικοῦ τρόπου ἔκφρασης καί ζωῆς τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας.

Αὐτός ὁ τρόπος, ὅπως ἦταν φυσικό, πέρασε καί στό χώρο τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας μέ τήν καθιέρωση τῆς ἀπόλυτης μοναρχίας ὡς θείας ἐπιταγῆς, κατ' εἰκόνα μάλιστα ἐνός Θεοῦ ἀπόλυτου μονάρχου. Τό ἴδιο βέβαια πρόβλημα εἶχε νά ἀντιμετωπίσει καί ἡ Ἰαση. Ὁ βυζαντινός ἀποκράτορας διεκδικοῦσε τό γόλο τοῦ ἀπόλυτου μονάρχου. Ἀπό αὐτόν πηγάζε ἀποκλειστικά ἡ πολιτειακή καί δικανική ἐξουσία, ἀφροῦ ἐθεωρεῖτο ὅτι ἐκπροσωποῦσε στή γῆ τήν «τριαδική δεσποτεία» καί ὅτι εἶχε ὡς πρότυπο τῆ «φυσική μοναρχία» τοῦ Πατρός, μέ τήν ἐννοια ὅτι ὁ Πατήρ εἶναι ἡ μόνη ἀρχή καί αἰτία τῶν ἄλλων προσώπων.¹⁸⁸ Ἐπειδή ὁμως ἔνας τέτοι-

¹⁸⁷ Βλ. σχετικά Ν. ΜΑΤΣΟΥΚΑ, *Δογματική καί Συμβολική Θεολογία Β'*, σ. 83 ἔξ.

¹⁸⁸ Βλ. τό σχετικό σχολιασμό τῆς διδασκαλίας τοῦ Μ. Φωτίνου ἀπό τό Β. ΠΟΥΛΙΤΣΗ, *Θεολογία καί διαπολιτευτικές σχέσεις κατά τόν Μέγαν Φώτιον*, σ. 139.

ος παραλληλισμός ήταν μάλλον ανώδυστος (ή φυσική μοναρχία του Πατρός κατανοείται μόνο σε αναφορά προς την κοινωνία των άλλων προσώπων, και επομένως δεν έχει καμία σχέση με τη δυναστευτική απολυταρχία των αυτοκρατόρων), γι' αυτόν τό λόγο παραμερίστηκε ή περιορίστηκε ή αναφορά στην «ἐλέω Θεοῦ ἀπόλυτη μοναρχία»¹⁸⁹.

6. Θεία και ἐκκλησιαστική οικονομία

Τό δόγμα γιά τή θεία οικονομία και πρόνοια προτυπώνει τήν ἐκκλησιαστική οικονομία¹⁹⁰ μέ σημαντικές κοινωνικές προεκτάσεις. Ο τριαδικός Θεός δέν εἶναι στατικός και ἀκίνητος, ἀλλά βρίσκεται σέ ἔνα συνεχές «γίνεσθαι» γιά τόν ἄνθρωπο και τόν κόσμο¹⁹¹. Αὐτό τό «γίνεσθαι» τοῦ Θεοῦ εἶναι ὅ,τι ἐννοοῦμε μέ τόν ὄρο «θεία οικονομία». Πρόκειται γιά «συγκατάβαση»¹⁹², «κένωση» και «ἐξοδο» τοῦ Θεοῦ ἀπό τόν ἑαυτό του προς τόν κόσμο¹⁹³ μέ βασικό σκοπό ὄχι τήν κρίση, ἀλλά τή σωτηρία τοῦ κόσμου¹⁹⁴.

Τήν ἴδια ἀκριβῶς στάση ἀντιγράφει και ἡ Ἐκκλησία, ἡ ὁποία ὀρθοδόξως παραβάλλεται μέ «πανδοχεῖον»¹⁹⁵ και «ί-

¹⁸⁹ Βλ. στό ἴδιο, σ. 139-140.

¹⁹⁰ Γιά μιá παύθη ἐνημέωση σχετικά μέ τήν «ἐκκλησιαστική οικονομία», βλ. Ι. ΚΟΤΣΩΝΗ, Προβλήματα τῆς «Ἐκκλησιαστικῆς οικονομίας», Ἐν Ἀθήναις 1957.

¹⁹¹ Βλ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ, Περί ψυχῆς και ἀνωστάσεως, PG 46, 104bc. Καί τοῦτο δηλώνει ἡ ἑκ τῶν θεϊῶν λόγων, ὅτι και τόπος γίνεται ὁ Θεός τοῖς ἀξίοις, και οἶκος, και ἔνδομα, και τροφή, και πόσις, και φῶς, και παύσις, και βασιλεία, και πᾶν νόημα τε και ὄνομα τῶν πρὸς τήν ἀγάπην ἡμῶν συνεισδόντων ζώην. Ο δέ τά πάντα γινόμενος και ἐν πάσι γίνεται».

¹⁹² Βλ. τό στίχηρό τοῦ ἑσπερινοῦ τῆς 1ης Τριωθίου: «Συγκαταβαίνων ὁ Σωτήρ τῶν γένει τῶν ἀνθρώπων κατεδέξατο σπαργάνων περιβολήν». Βλ. και τόν δοχικό τῆς «οικονομίας» ἀπό τόν ΑΝΑΣΤΑΣΙΟ ΣΙΝΑΪΤΗ: «Οικονομία ἐστίν ἐκούσιος μεγέθυνσις συγκριτικῶς προς σωτηρίαν τινῶν ἐπιτελούμενη» (Περί Λόγου PG 89, 77c).

¹⁹³ Βλ. Φιλ. 2, 6: «... ὅς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων... ἑαυτὸν ἐκένωσεν μορφῇ δουλοῦ λαβῶν, ἐν ὁμοίωσιν ἀθρώπων γενόμενος...».

¹⁹⁴ Βλ. Ἰωάν. 3, 17: «οὐ γάρ ἀπέστειλεν ὁ Θεός τόν υἱόν αὐτοῦ εἰς τόν κόσμον ἵνα κρίνῃ τόν κόσμον, ἀλλά ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι' αὐτόν».

¹⁹⁵ Βλ. Λουκ. 10, 34.

αρχεῖον»¹⁹⁶. Στή ζωή της συνδύαζει τό ἔλεος μέ τήν κρίση, «ἵνα μήτε ὁ ἔλεος μόνος καυνότητα ἐμποίησῃ, μήτε μόνη ἡ κρίσις ἀπόγνωσιν ἐνεργάσῃται»¹⁹⁷. Μοιάζει ἡ Ἐκκλησία μέ ἱατρό «ἐμμελή και φιλόανθρωπον» ποῦ «καταντήμασι πρὸς τερὸν και περιτλάσασιν ἀπαλοῖς παιδάται καταστειλαίπονται τόν ὄγκον, θίψας τό ἔλαιον και τήν μαλακὴν ἀγυρήν, αἰδεῖται λοιπὸν τήν τοῦ οἰδηροῦ χρῆσιν... τήν μετά κρίσεως ἐλεημοσύνην παρίστησι, ζυγῶ και ἀκριβῶ και σταθμῶ κατά τήν ἐκάστου ἀξίαν ἀντιμετροῦντος»¹⁹⁸. Τό μέτρο και ὁ τρόπος χρῆσις και μεταχείρισις τῶν μελῶν εἶναι διαφορετικός, «ἐπεὶ και τά ἰσοβαρή τῶν ὄγκων οὐκ ἴσα εἶναι δοκεῖ, ὅταν μὴ ἰσορροπῶς ἔχωσι πρὸς ἀλλήλας αἱ πλάστιγγες», γράφει ὁ Μ. Βασιλείος¹⁹⁹. Κανείς δέν μπορεῖ νά θέσει ὄλους κάτω ἀπὸ ἓνα και μόνο κανόνα, ἀλλά «ἀφοροῖσαντες τό περί τούτῳ ὑγιαίνοντας τῶν ἀσχοιμένων μέτρον, ἀπὸ τούτου τήν παραλλαγὴν πρὸς τά ἐκάστῳ συμπιπτοντα ἐστοχασιμένως γίνεσθαι παρὰ τῶν ἐπιτεταγμένων τήν οικονομίαν ἀφιέμεν»²⁰⁰.

Ἡ ἐκκλησιαστική οικονομία ὡς οικονομία τοῦ Θεοῦ δέν ἀναδεικνύεται μόνο στόν τρόπο ἀντιμετώπισης τῶν ἀμαρτωλῶν ἢ ὄσων παρεκκλίνων, ἀλλά και στή θεομοθέτηση ἡ τήν «κατά συγγνώμην» ἀποδοχή διαφορετικῶν δρομῶν σωτηρίας, ἀρκεῖ ὅλας οἱ ἐπιλογές νά ἔχουν ἐκκλησιολογικό χαρακτήρα: «Οὐ δύνασαι διά παθθενίας εἰσελθεῖν; Εἴσελθε διά μονογαμίας. Οὐ δύνασαι διά μονογαμίας; Κᾶν διά δευτερογαμίας. Οὐ δύνασαι διά σφραροσύνης εἰσελθεῖν; Εἴσελθε δι' ἐλεημοσύνης. Οὐ δύνασαι δι' ἐλεημοσύνης; Εἴσελθε διά ηὔστείας. Οὐ δύνασαι ταύτην; Δεῦρο ἐκείνην... Οὐ δύνασαι εἶναι χυσοῦς; Γενοῦ σπικικός. Δέχομαί σε, μόνον ἐν

¹⁹⁶ Βλ. Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Καί ὁφθη Κύριος τῷ Ἄβραμ... 32, 1, PG 53, 293.

¹⁹⁷ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Εἰς Ἀβ' Ὑ' ἀμλ., 3, PG 29, 332a.

¹⁹⁸ Στό. ἴδιο, 332b.

¹⁹⁹ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ἐπιστολή ΣΑ', Τοῖς Νεοκαίσαρσιν, PG 32, 749c.

²⁰⁰ ΤΟΥ ΙΑΝΟΥ, Ὅροι κατά πλάτος 19, 1, PG 31, 968ab.

τῶ ἡματιῶ... Οὐ δύνασαι εἶναι ὁ λίθος τίμιος; Γενοῦ χυρός... ἄργυρος, μόνον ἐν θεμελιῶ... Οὐ δύνασαι εἶναι ἥλιος; Γενοῦ σαλήνη... ἀστήρ. Οὐ δύνασαι εἶναι μέγας ἀστήρ; Γενοῦ κἄν μικρός, μόνον ἐν τῷ οὐρανῷ. Οὐ δύνασαι εἶναι παρθένος; Γάμησον μετὰ σωφροσύνης, μόνον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Οὐ δύνασαι εἶναι ἀκτήμων; Ἐλέησον, μόνον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, μόνον ἐν τῷ ἡματιῶ, μόνον ὑπὸ τὴν βασιλίᾳσσαν. Διὰ χρυσοῦν τὸ ἡμάτιον, ποικίλον τὸ ἡμάτιον. Οὐκ ἀποκλείω σοὶ τὴν ὁδόν. ἡ ἀφθονία γὰρ τῶν ἀρετῶν εὐκόλον ἐποίησε τὴν οἰκονομίαν τοῦ βασιλεύως»²⁰¹.

Αὐτὴ ἡ στάση τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὰ μέλη της ἀποτελεῖ καὶ τὸ κριτήριο γιὰ τὴ σχέση τῶν μελῶν μεταξὺ τους, ὅταν μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ «ἀσθενοῦν» ἢ ὑστεροῦν στὴν ἀρετῇ. Τότε ὁ συνδυασμὸς τοῦ «φρέσθαι» ποὺ οἰκονομεῖ τὰ πράγματα εἶναι κατὰ τὸ Γρηγόριο τὸ Θεολόγο ἢ νοουθεσία, ἢ ἐπιτίμηση καὶ ἢ παρὰκλήση μὲ προϋποθέσεις τῆ συνειδητοποίηση ὅτι ὁ ἄλλος εἶναι εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἡ κρίση ἀνήκει στὸ Θεὸ καὶ ὅτι ὁ κρῖνων εἶναι μαθητῆς τοῦ Χριστοῦ. Ἐπομένως κανεὶς δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ὑποκαθιστᾷ τὸ Χριστὸ καὶ νὰ κρῖνει τὸν πλησίον του, ὅπως δηλώνει καὶ ὁ ἀββάς Γεωάννης ὁ Πέτρος, ὅταν ἀπάντησε στὸ ἐρώτημα, γιατί ἀποφύγει νὰ ἐλέγξει τὸν ἀδελφὸ του ποὺ ἀμάχησε μισοστὰ στὰ μάτια του: «εἰ ὁ Θεὸς ὁ πάστας αὐτοῦς βλέπων οὐ καίει αὐτοῦς, ἐγὼ τίς εἰμι ἵνα ἐλέγξω αὐτοῦς»²⁰². Ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος γίνεται συγκεκριμένος: «Κἄν τὸ πρῶτον ἀντιβῆ, μακροθυμήσον, κἄν τὸ δεύτερον, μὴ ἀπελπίσῃς, ἔτι καιρὸς θεορατείας, κἄν τὸ τρίτον, γενοῦ φιλόανθρωπος, γεωργός, ἔτι τοῦ Δεσπότη δεηθῆτι, μὴ ἐκκόψαι, μηδέ μισησῆτι τὴν ἀκαρπτον συκῆν καὶ ἀνόνητον, ἀλλ' ἐπιστρέψαι, καὶ θεορατεῦσαι, καὶ περιβαλεῖν κόπρια, τὴν δι' ἐξαγορευέσως, καὶ

τῆς εἰς τὸ φανερόν αἰσχύνῃς, καὶ ἀτιμότερας ἀγωγῆς ἐπανοθεωσιν. Τίς οἶδεν, εἰ μεταβάλλει, καὶ καρποφορήσει, καὶ θρῆψει τὸν ἴησον ἀπὸ Βηθανίας ἐπανερχόμενον»²⁰³. Πιθόκεται γιὰ μιὰ συμπειροφωρὰ ποὺ ἀπορρέει ἀπὸ τὴν ἀπάντηση τοῦ Κυρίου στὸ ἐρώτημα «ποσάκις ἠμαρτήσῃ εἰς ἐμέ ὁ ἀδελφός μου καὶ ἀφῆσω αὐτόν;» μὲ τὸ «ἐως ἑβδομηκοντάκις ἑπτά»²⁰⁴, ποὺ γίνεται περαιοστότερο κατανοητὴ μὲ τὴν παρὰβολὴ τοῦ ἀγνώμονος δούλου²⁰⁵. Ὁ κάθε πιστὸς ἐνεργεῖ ὅπως ἀκριβῶς καὶ ὁ Θεός. Μιμητὲς τοῦ Θεοῦ εἶναι τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας καὶ στὸ θέμα τῆς ἀνοχῆς τῆς ἐλευθερίας, τῶν ἀντιλήψεων καὶ τῆς θέσης τῶν ἄλλων, ἔχοντας ὑπόψη ὅτι «ἔχει ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ, ἥτις ἐστὶν Ἐκκλησία Θεοῦ ζῶντος, θηρευτάς, ὁδοπόρους, ἀρχιτέκτονας, οἰκοδόμους, γεωργούς, ποιμένας, ἀθλητάς, στρατιώτας»²⁰⁶.

Ἡ στάση αὐτὴ δὲν ἀφραεῖ μόνον τὰ πρόσωπα ἀλλὰ καὶ τὸ ἐκκλησιαστικὸ σῶμα. Μέσα ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴ εὐλυνσιότητα καὶ «διπλασιασία», καὶ χάρις νὰ παραβλάπτονται τὰ δόγματα²⁰⁷ καὶ νὰ κινδυνεύει ἡ ἀκεραιότητα τοῦ σώματος, ἀποφύγονται τὰ σγλόματα καὶ ἀποσοβῶνται ἀναταράξεις ποὺ βλάπτουν τὴν Ἐκκλησία²⁰⁸. Διαλλάσσεται ἔτσι ἀπὸ συγκρούσεις ποὺ θά εἶχαν ὡς ἀφορμὴ διεκδικήσεις καὶ ἀντεκδικήσεις μὲ κατάληξη πολλὰς φορὰς τὴν ἀποκοπὴ μέγους τοῦ σώματος. Τὸ πόσο ὀδυνηρὴ εἶναι ἡ ἀποκοπὴ φανερῶναι ὁ λόγος τοῦ Χρυσοστόμου: «Ὁ ἐμπιστευθεὶς ποιήνην τὸν Χριστοῦ λογικῆν, ἀφραεῖ πρᾶξις εἶναι, καὶ μετὰ πολλῆς ἀσφαλείας ἐκζητεῖν τοὺς ἠμαρτάνοντας καὶ ὅταν εὕρη τὸν ἡμαρ-

²⁰³ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, Λόγος ΔΒ', Περί τῆς ἐν διαλέξεσιν εὐταξίας..., PG 36, 208c-209a.

²⁰⁴ Ματθ. 18, 21 ἐξ.

²⁰⁵ Ματθ. 18, 23-35.

²⁰⁶ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ὁμιλία εἰς τὸ «Πιθόσχε σεαυτῶν» 4, PG 31, 205bc.

²⁰⁷ Γιά τὴ χρήση τῆς οἰκονομίας στὰ δόγματα βλ. Π. Ι. ΜΠΟΥΧΜΗ, ὁ.π., σ. 100.

²⁰⁸ Βλ. ΚΥΡΙΑΚΟΥ ΑΔΕΑΝΔΡΕΙΑΣ, Ἐριστολή πρὸς Γεννάδιον, PG 77, 320a-c.

²⁰¹ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Ὅτε τῆς ἐκκλησίας ἔξω εὐθεθεῖς Ἐυθόστως ἀρεσιάζοιθι 15, PG 52, 409-410.

²⁰² ΠΑΝΑΓΙΑΔΙΟΥ ΕΛΕΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, Ληροφθέγματα, Ἰωάννης ὁ Πέτρος 1, PG 65,

230c.

τηκότα, μη εὐθέως ἐμβαλεῖν τῆς Ἐκκλησίας, ἵνα μὴ θρασυά-
μενος ὁ Σατανᾶς τὸν ἀνθρώπον ἰδιοποιήσῃ»²⁰⁹.

Πρέπει βέβαια νά σημειώσουμε ὅτι, ὅπως συμβαίνει σέ κά-
θε πτυχή τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς, ὑπάρχει καί ἐδῶ ὁ κίνδυ-
νος ἐσωτερικῶν συγκρούσεων, κυρίως ὅταν πρόκειται γιά
διοικητικά προβλήματα. Ἡ μία περίπτωση εἶναι νά συγκρου-
θοῦν ὁμάδες, ἀπό τίς ὁποῖες ἄλλες υιοθετοῦν ὡς δυνατῶτε-
ρα ἐπίλυση τήν «ἀκριβεία» καί ἄλλες τήν «οἰκονομία»²¹⁰.
Πρόκειται γιά σύγκρουση ἀνάμεσα στόν ἐκκλησιαστικό «νο-
ματισμό» (τή ρηματική ἐπιμνησία καί ἐφαρμογή τῶν κανό-
νων) καί τήν ἐκκλησιαστική οἰκονομία (οἱ τήν κατ' ἐννοίαν
ἐπιμνησία καί ἐφαρμογή τῶν κανόνων). Στή δεύτερη περι-
πτωση πρόκειται γιά σύγκρουση πού προκύπτει ἀπό τήν ἰ-
διοτελή καί συνάμα ὑποκριτική χρήση τῆς «ἀκριβείας» καί
τῆς «οἰκονομίας». Ὅταν πρόκειται γιά τό ἴδιον ὄφελος, ἐπι-
στρατεύεται ἡ «οἰκονομία», καί ὅταν πρόκειται γιά τή βλάβη
τῶν ἀντιπάλων ὁμάδων, ἡ «ἀκριβεία».

Εἶναι μιὰ πρακτική πού πολύ συχνά ταλαιπωρεῖ καί τραυ-
ματίζει ὄχι μόνο τήν ἐκκλησιαστική ἀλλά καί τήν κοινωνική
ζωή, ἡ ὁποία ἀντίθετα ὠφελεῖται ὅταν μιμεῖται τήν Ἐκκλη-
σία τῆς οἰκονομίας, τῆς συγγνώμης καί τῆς συγκατάβασης.
Ἡ συγκατάβαση καί ἡ συγγνώμη εἶναι τότε οἱ προσφορότε-
ροι τρόποι γιά τή διατήρηση τοῦ συζυγικοῦ δεσμοῦ, γιά τή
διαπαιδαγώγηση τῶν παιδιῶν καί τήν ἀθμονακική σχέση ἀνά-
μεσα σέ γονεῖς καί παιδιά, κατὰ τό πρότυπο τῆς παρθολογῆς
τοῦ ἀσώτου. Ἡ πρῶτοια εἶναι ἐπίσης βασικός παράγοντας
κοινωνικῆς ἐξισορρόπησης καί συμβίωσης. Τό κάθε ἄτομο
κατανοεῖ τίς ἀνάγκες τοῦ ἄλλου καί ἡ κάθε κοινωνική ὁμά-
δα τίς ἀνάγκες τῶν ἄλλων ὁμάδων. Δέν χρησιμοποιεῖται τό
κακό ἐναντίον τοῦ κακοῦ. Ἡ κοινωνική ὀργάνωση ἐξοικο-

²⁰⁹ I. ΠΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, (νόθος), Ὅτι γρή τόν ἔχοντα χάριν..., PG 61, 785.

²¹⁰ Γιά τόν καθορισμό τῶν ἐννοιῶν «ἀκριβεία» καί «οἰκονομία», βλ. I. ΚΟΤΣΩΝΗ,
ὁ.π.τ. 207 ἔξ.

νομεῖ ἀγαθά γιά ὅλες τίς τάξεις, μὴ ὑπακούοντας στό νόμο
τοῦ ἰσχυρότερου ἢ ὑπερβαίνοντας τό νομοθετικό πλαίσιο.
Ἡ συγκατάβαση γίνεται βασικός μοχλὸς ἀπόδοσης δικαιο-
σύνης, παραμερίζοντας τήν ἐφαρμογή τῆς ἀκριβῆς δικαιοσύ-
νης. Διαμορφώνει γενικότερα τίς ἀνθρώπινες σχέσεις καί κα-
θιστᾶ τήν κοινωνία ἀνθρώπινη. Ὁ κάθενας γίνεται ἐπίγειος
θεός καί σκετάζει τὰ ἐλαττώματα τοῦ ἄλλου, ὅπως ἔκανε ὁ
ἄββας Μακάριος²¹¹.

²¹¹ «Ἐγένον περί τοῦ ἀββά Μακαρίου τοῦ μεγάλου, ὅτι γέγονε καθὼς ἐστὶ γέγραμ-
μένον θεὸς ἐπίγειος, ὅτι ὄπισθε ἐστὶν ὁ θεὸς σκεπάζων τὸν κόσμον, οὔτως γέγονεν ὁ ἀββᾶς
Μακάριος σκεπάζων τὰ ἐλαττώματα, ἃ ἔβλεπεν ὡς μὴ βλέπων, καί ἃ ἤκουεν ὡς μὴ ἀκούων»
(ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΑΠΥΠΤΙΟΥ, Αποφθέγματα 32, PG 65, 273d).

3. Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΛΟΓΙΚΟΥ ΔΟΓΜΑΤΟΣ

1. Το Χριστολογικό δόγμα

Τό δεύτερο πρόσωπο της Αγίας Τριάδος σαρκώνεται διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος καί τῆς Θεοτόκου Μαρίας μέ σκοπό τήν ἀπελευθέρωση τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τήν κυριαρχία τῆς ἁμαρτίας καί τῆ θέωσῆ του.

Στό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἐνωμένες θεία καί ἀνθρώπινη φύση. Εἶναι οἱ δύο τέλειες φύσεις πού ἐνώνονται χωρῆς ἢ μία νά συγχέεται ἢ νά ἀφομοιώνεται ἀπό τήν ἄλλη, καί χωρῆς νά χωρίζεται ἢ νά διαιδεῖται ἀπό τήν ἄλλη. Αυτό ἐξασφαλίζεται μέσω τοῦ ἐνυπόστατου, μέ τήν ὑποστασιοποίηση δηλαδή τῆς ἀνθρώπινης φύσης στή θεία. Θεία καί ἀνθρώπινη φύση βρῖσκονται ἐνωμένες σέ μία ὑπόσταση, αὐτή τοῦ Θεανθρώπου Χριστοῦ. Ὡς πρὸς τήν ἀνθρώπινη φύση, αὐτή εἶναι ἡ τέλεια πού συνοδεύεται ὡστόσο γιά λόγους οἰκονόμησης τῆς σωτηρίας τοῦ ἀθρώπου καί ἄρα κατά παραχώρηση ἀπό τά λεγόμενα ἀδιάβλητα πάθη, ἔτσι ὥστε ἡ ἐνανθρώπηση νά μήν φαντάζει ὡς κάτι φαινομενικά ἀλλά πραγματικά.

Ὅσοσο στό πρόσωπο τοῦ Θεανθρώπου Χριστοῦ δέν εἶναι μόνο οἱ δύο φύσεις ἀδιαιδεῖτως, ἀχωρίστως, ἀτρέπτως καί ἀσυγχύτως ἐνωμένες ἀλλά καί τά δύο θελήματα, θειο καί ἀνθρώπινο, καθώς καί οἱ δύο ἐνέργειες, θεία καί ἀνθρώπινη, μέ τά ἀνθρώπινα, θέληση καί ἐνέργεια, νά ὑποτάσσουν-

ται στό θεία. Σχετικά μέ τίς δύο θελήσεις καί τίς ἐνέργειες γράφει ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας: «Δύο τοίνυν θελήσεις ἐν τῷ Χριστῷ. Θεῶν δέ καί κατ' ἄμφω τὰς θελήσεις, κατ' ἄμφω δέ τὰς ἐνεργείας ἐνεργῶν, εἰς ὁ αὐτός Θεάνθρωπος, μὴ διακοσμήσεν εἰς Θεόν ἰδικῶς, καί εἰς ἀνθρώπον ἰδικῶς, ἀλλ' εἰς ἀμερίστως ὑτάρχων, Θεός καί ἀνθρώπος ὁ αὐτός, ταυτὸν δι' εἶπεν, Θεός καί ἀνῆρ»²¹².

Βασικές συνέπειες αὐτοῦ τοῦ τρόπου ἔνωσης εἶναι:

- ἡ ὀντολογική καί ὄχι ἡ ἠθική ἀναμαρτησία τοῦ Κυρίου. Αυτό διασφαλίζει τήν ἀπόλυτη ἀναμαρτησία, ἀναμαρτησία πού ἀπορρέει ἀπό τῆ φύση καί ὄχι ἀπό τήν προαίρεση τοῦ Χριστοῦ, ἀπό τήν οὐσία καί ὄχι τήν ἠθική τοῦ Χριστοῦ.
- ἡ ἀντίδοση ἢ ἀλληλοπεριχώρηση ἰδιωμάτων τῶν δύο φύσεων, μέ τῆ θεία νά ἀντιδίδει στήν ἀνθρώπινη καί ὄχι τό ἀντίθετο. Ὅλες οἱ ἐνέργειες τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἐνέργειες τοῦ Θεανθρώπου καί ὄχι ἐνέργειες τῶν μεμονωμένων φύσεων ἢ θελήσεων. Ἔτσι δέν παθαίνει ἡ θεία ἢ δέν θαυματουργεῖ ἡ ἀνθρώπινη φύση, ἀλλά σέ κάθε περίπτωση ὁ Θεάνθρωπος Χριστός παθαίνει κατὰ τήν ἀνθρώπινη καί θαυματουργεῖ κατὰ τῆ θεότητά του.
- ἡ μία προσκύνηση τοῦ Χριστοῦ, ἀφοῦ ὁ Χριστός εἶχε ἔνα καί ὄχι δύο πρόσωπα, μία καί ὄχι δύο ὑποστάσεις. Ἔτσι ἀποφεύγεται ὄχι μόνο κάθε δυοτικῆ ἀντιληψη γιά τό Χριστό ἀλλά καί κάθε ειδωλολατρική, ὅταν ἡ προσκύνηση καί λατρεία θά ἀναφερόταν μεμονωμένα στήν ἀνθρώπινη φύση του.
- ἡ θεώρηση τῆς μητέρας τοῦ Χριστοῦ ὡς Θεοτόκου καί ὄχι ὡς ἀνθρώπινο, μέ τήν ἔννοια ὅτι γέννησε τό Θεάνθρωπο Χριστό καί ὄχι τόν ἀνθρώπο Χριστό πού ἔγινε Θεάνθρωπος.

²¹² ΚΥΡΙΑΝΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ (ἀμφ.), Περί τῆς ἁγίας Τριάδος 19, PG 77, 1157b.

Τό χριστολογικό δόγμα παραβλάπτεται από τίς ακόλουθες απόψεις:

- από τον υπεργονισμό της μιάς ή της άλλης φύσης σέ βάρος της άλλης.
- από την ήθικη έμφημεία της αναμαρτησίας του Θεανθρώπου.
- από την άμφισβήτηση της θείας φύσης του Χριστού ή της πραγματικής σάγκωσης του Θεού, της ύπαρξης των άδιαιβλήτων παθών ή της άκεραιότητας της άνθρώπινης φύσης.
- από την άνταγωνιστική ή μονοφυσική κατανόηση των δύο φύσεων, δύο θελημάτων και δύο ενεργειών του Θεανθρώπου Χριστού. Άπόψεις που είτε τά χωρίζουν είτε φέρον τά θεία νά κυριαρχούν, νά μειώνουν και νά άπογοφορύν τά άνθρώπινα.

Όλες οι παραπάνω άλλοιώσεις του δόγματος δέν είναι άπλάξ θεολογικού τύπου διαφοροποιήσεις ή άπλά διανοήματα, αλλά έχουν άμεση σχέση προς τό άνθρώπινο πρόσωπο, την έκκλησιαστική και κοινωνική ζωή.

Όλόκληρη ή Βιβλική και Πατερική Θεολογία ξεκινά κάθε λόγο για τόν άνθρώπο και την πραγματικότητα από μία βασική άρχη: Ό Χριστός είναι «τά πάντα έν πάσι». Όλα άρχίζουν και τελειώνουν στό Θεάνθρωπο Χριστό: «Πάντα γάρ παρά του Χριστού έχουν. Καί αυτό τό είναι δι' αυτού έχουν, και τό ζήν και τό άναπειν, και τό φώς και τόν άέρα και την γην»²¹³. Ό Χριστός είναι ή ζωή, ή άλήθεια, τό φώς του κόσμου, ή όδός. Είναι αυτός που δημιουργεί και οδηγεί την ιστορία στον προορισμό της, την τελείωσή της.

Έκινάμε μέ μία άνθρωπολογική θεώρηση του χριστολογικού δόγματος και συνεχίζουμε μέ την κοινωνιολογική, μέ τό σκοπτικό ότι όλα άρχίζουν και τελειώνουν στό άνθρώπινο πρόσωπο. Άλλωστε ό τρόπος κατανόησης του άνθρώ-

που είναι ή άπαιχή της κατανόησης ομάδων, θεσμών, κοινοτήτων και κοινωνιών, άφου τίποτε δέν υπάρχει ούτε και ενεργείται χωρίς την παρουσία και δράση του άνθρώπου.

2. Οι άνθρωπολογικές συνέπειες του Χριστολογικού δόγματος

Όταν κάνουμε λόγο για άνθρωπολογικές συνέπειες του χριστολογικού δόγματος, δέν έννοούμε κάτι άλλο από την χριστολογική δόμηση και άναδόμηση του άνθρώπου.

Η ιστορία της Άνθρωπολογίας μέ τη βοήθεια της κριτικής στίας του σύγχρονου άνθρώπου άτέναντι στη θρησκεία άπέδειξε ότι είναι άδύνατο νά προσδιορίσουμε τόν άνθρώπο έξωρα από τί θρησκευτική του φύση. Ό 20ός αιώνας ήταν ό κατεξοχήν αιώνας της Χριστολογίας, έπειδή έπιθυμούσε νά είναι κατεξοχήν αιώνας της Άνθρωπολογίας. Η όξεία δυναμική αντίληψη των σχέσεων άτόμου και κοινότητας και ή άποπροσανατολιστική κίνηση της Κοινωνιολογίας νά άπολυτοποιεί την κοινωνία και την κοινότητα σέ βάρος της άτομικότητας όδήγησε άκόμη και τούς λεγόμενους κοινωνικούς φιλοσόφους νά στραφούν προς την Άνθρωπολογία. Τό παράδοξο είναι ότι αυτή ή στροφή συνοδεύτηκε και από μία παράλληλη στροφή στη Χριστολογία. Αυτό έγινε μετά από έναν καταγιστικό έννουχιισμό της θρησκευτικότητας του άνθρώπου που όδήγησε στον πνευματικό και κοινωνικό θάνατό του. Αυτός ό θάνατος έξηγήθηκε ως βασιική συνέπεια του θανάτου του Θεού. Η νεκράνάσταση του άνθρώπου θά γινόταν μετά από μία νεκράνάσταση του Θεού στό πρόσωπο του Χριστού.

Όλα αυτά έκφράζουν περιπέτειες του άνθρώπου σέ έποχές έκκοσμίκευσης και πολυεπίπεδης άλλοτριώσης. Ό σύγχρονος άνθρώπος άρνείται πεισματικά την χριστολογική του κατάγωγή, έπειδή άρνείται την έσχατολογική χριστολογική

²¹³ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΕΙΣ Α΄ ΚΟΘ. 10,3, ΡΕ 61, 85.

του τελείωση. Η ὀρθόδοξη πατερική παράδοση συνεχίζει διά μέσου τῶν αἰώνων νά κατανοεῖ τήν ἀναγέννηση καί σωτηριολογική πορεία τοῦ ἀνθρώπου χριστολογικά.

Αὐτό τό κεφάλαιο θά κινηθεῖ σέ τρεῖς ἄξονες:

- Διά τοῦ Υἱοῦ γίναμε καί εἴμαστε ἀνθρώποι (δόμηση)
- χωρίς αὐτόν παύουμε νά εἴμαστε ἀνθρώποι (ἀποδόμηση)
- ἐν Χριστῷ ξαναγινοῦμαστε ἀνθρώποι (ἀναδόμηση)

Μιά πρώτη εἰκόνα γιά τήν ἀνθρωπολογική δυναμική τοῦ χριστολογικοῦ δόγματος μᾶς δίνει τό ἀκόλουθο κείμενο τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, ὁ ὁποῖος ἀπαντᾷ συστηματικά στό ἐρώτημα πού ὁ ἴδιος ἔθεσε: «Διά τί ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ ἐνηνθρώπησε, καί οὐχ ὁ Πατήρ, οὐδέ τό Πνεῦμα, καί τί ἐνανθρώπησας κατῶρθωσε;» Ἄπό τήν ἀπάντησή του καταγράφουμε τά ἀκόλουθα πού μᾶς ἐνδιαφέρουν:

«Γι' αὐτό τό λόγο ἔγινε ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ Υἱός ἀνθρώπου γιά νά παραμελεῖν τό προσωπικό γνώρισμα ἀμετάβλητο. Ἐπειδή ἦταν Υἱός τοῦ Θεοῦ ἔγινε Υἱός ἀνθρώπου μέ τό νά σαρκωθεί ἀπό τήν ἄγια Παθένο, καί χωρίς νά ἐγκαταλείψει τό προσωπικό γνώρισμα τοῦ Υἱοῦ. Ἐγινε ἀνθρώπος ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ γιά νά ξαναχαρίσει στόν ἀνθρώπο αὐτό μέ τό ὅποιο τόν δημιουργήσε τόν δημιουργήσε δηλαδή κατ' εἰκόνα δική του, νοερό, ἀντεξούσιο καί καθ' ὁμοίωσιν, δηλαδή τέλειο στίς ἀρετές, ὅσο εἶναι ἐφικτό στήν ἀνθρώπινη φύση. Γιατί αὐτές εἶναι σάν γνώρισμα τῆς θείας φύσης, δηλαδή ἡ ἀμεριμνησία καί ἡ ἀταραξία καί ἡ εὐθύτητα, ἡ ἀγασότητα, ἡ σοφία, ἡ δικαιοσύνη, ἡ ἐλευθερία ἀπό κάθε κακία. Ἄφου λοιπόν ἔκανε τόν ἀνθρώπο κοινανό τῆς φύσης του, ἐπειδή τόν δημιούργησε γιά νά τόν κάνει ἀφθαρτο, τόν ὀδήγησε μέ τήν κοινωμία τῆς φύσης του στήν ἀφθαρσία. Ἐπειδή ὅμως μέ τήν παράβαση τῆς ἐντολῆς ξεθωριάσαμε καί ἀμαυρώσαμε τά γνώρισμα τῆς θείας εἰκόνας, καί στεγήθηκαμε τῇ θεία κοινωμία μέ τό νά πέσουμε στήν κακία, καί

μέ τό νά βρεθοῦμε ἔξω ἀπό τή ζωή ὑποκύνυσαμε στή φθορά τοῦ θανάτου. Ἐπειδή ὅμως μᾶς πρόσφερε τό ἀνώτερο καί δέν τό διαφυλάξαμε, γίνεται μέτοχος τοῦ κατώτερου, ἐννοῶ τῆς φύσης μᾶς, γιά νά ἀνανεώσει μέσω τοῦ ἑαυτοῦ του καί στον ἑαυτό του τό κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν, καί νά διδάξει σέ μᾶς τήν ἐνάρετη ζωή, μέ τό νά κάνει γιά χάρη μᾶς μέσω τοῦ ἑαυτοῦ του εὐκολοπιάτητο, καί νά μᾶς ἐλευθερώσει ἀπό τή φθορά μέ τή συμμετοχή μᾶς στή ζωή, μέ τό νά γίνεῖ ἀπαρχή τῆς ἀνάστασής μᾶς, καί γιά νά ἀνανεώσει τό ἄχρηστο καί κομματιασμένο σκεῦος, γιά νά μᾶς ἐλευθερώσει ἀπό τήν κυριαρχία τοῦ διαβόλου, μέ τό νά μᾶς καλέσει στή θεογνωσία... Ὅλα αὐτά εἶναι κατορθώματα τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ, εἶναι γνώρισμα τῆς δύναμής του... Εὐῶγε Χριστέ, Δόγε τοῦ Θεοῦ καί σοφία καί δυναμική καί θεέ παντοκράτορα! Γιατί ὅλα εἶναι δικά σου καί ὅμως δέν ζητεῖς τίποτε ἀπό μᾶς παρὰ τῆ σωτηρία μᾶς... ἡ εὐγνωμοσύνη ἀνήκει σέ σένα, ὁ ὁποῖος μᾶς ἔχεις δώσει τήν ὑπαρξή καί μᾶς χάριες τήν ἀληθινή ὑπαρξή, καί ὅταν ἀπομακρυνθῆκαμε ἀπό αὐτή μᾶς ἐπανεφέρεις σέ αὐτή μέ τήν ἀνέκφραστη συγκατάβαση σου»²¹⁴.

²¹⁴ Ι. ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ, Ἐκδόσεις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως 4, 77, ΕΠΕ 1, 424 ἔξ.: «Διά τοῦτο ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ, Υἱός ἀνθρώπου γίνεται, ἵνα μένη ἡ ἰδιότης ἀκίνητος. Υἱός γάρ ὢν τοῦ Θεοῦ, Υἱός ἀνθρώπου γέγονεν... Ἴν' ἐφ' ὧπερ ἐποίησε τόν ἀνθρώπου, πάλιν αὐτῷ χαρίσται· ἐποίησε γάρ αὐτόν κατ' εἰκόνα ἑαυτοῦ, νοερόν καί ἀντεξούσιον, καί καθ' ὁμοίωσιν, ἦτοι ἐν ἀρεταῖς τέλειον, ὡς ἐφικτόν ἀνθρώπου φύσει· αὐτὰ γάρ οἴονεῖ χαριστήρες τῆς θείας ὑπερόχου φύσεως, τῶ ἀμέτρητον καί ἀπερίσταστον, καί ἀκράγιον, τό ἀγαθόν, τό σοφόν, τό δίκαιον, τό πάσης κακίας ἐλεύθερον. Ἐν κοινῶν νά μὲν οὖν ἑαυτοῦ καταστήσας τόν ἀνθρώπου... διά τῆς ἑαυτοῦ κοινωσίας, ἀνήγαγον αὐτήν πρὸς τό ἀφθαρτον ἐπειδή δέ διά τῆς παραβάσεως τῆς ἐντολῆς, τοῦς τῆς θείας εἰκόνας χαριστήρας ἔξφωσόμεν τε, καί συνεχόμεν, καί ἐν κακία γενόμενοι, τῆς θείας κοινωσίας ἐγγνωσθημεν (τίς γάρ μετουσία ποτὶ πρὸς σκότος;) καί ἔξω τῆς ζωῆς γενόμενοι, τῇ τοῦ θανάτου φθορᾷ ὑπεπέσαμεν, ἐπειδή μετέδοκε τοῦ κρείττονος, καί οὐκ ἐν ἑαυτῷ ἀνακαινίσθημεν τό κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν, διδάξῃ δέ καί ἡμᾶς τὴν ἐνάρετον πολιτείαν, ταύτην δὲ ἑαυτοῦ ποιήσας ἡμῖν εὐεπιβατόν, καί τῇ τῆς ζωῆς κοινωμίᾳ, ἐλευθερώσῃ τῆς φθορᾶς, ἀπαρχὴ γενόμενος τῆς ἡμῶν ἀναστάσεως, καί τό ἀρχαιώθεν καί σπυρρίβεν σκεῦος ἀνακαινίσθη... πρὸς θεογνωσίαν ἡμᾶς καλέσας... ταῦτα πάντα διά σταυροῦ καί πύθων καί θανάτου... ταῦτα τῆς Χριστοῦ παρουσίας τά κατορθώματα... εἴηγε, ὁ Χριστέ, Θεοῦ Δόγε καί σοφία καί δύναμις καί θεέ παντοκράτορα... Σὲ γάρ ἔ-

Από τό κείμενο αυτό γίνεται σαφές ότι:

- Άντὸς ποὺ ἔδωσε τὴ δική του εἰκόνα στὸν ἄνθρωπο, τὸν ἔκανε δηλαδὴ κοινωνὸ τῆς δικῆς του θεϊκῆς φύσης, μέ σκοπὸ τὴν ἀφθάρασία, εἶναι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, τὸ δεῦτερο πρόσωπο τῆς Τριάδος. Ὁ Υἱὸς τοῦ ἔδωσε τὴν πνοή του, γι' αὐτὸ καὶ εἶναι ἄνθρωπος. Νά γιατί δὲν μποροῦμε νά μιλοῦμε γιὰ ἄνθρωπο, χωρὶς νά μιλήσουμε γιὰ τὸ Θεὸ καὶ ἰδιαιτέρως γιὰ τὸν Υἱὸ καὶ κατ' ἐπέκταση γιὰ τὸ Χριστό.
- Ἡ εἰκόνα συνίσταται στὸ νοερό καὶ αὐτεξούσιο.
- Ὁ ἴδιος εἶναι ποὺ ἔδωσε καὶ τὸ καθ' ὁμοίωσιν, δηλαδὴ τέλειες ἀρετὲς ὅσο εἶναι ἐφικτὸ στὴν ἀνθρώπινη φύση, ἐπειδὴ ἀποτελοῦν γνωρίσματα θείας φύσης. Τέτοιες εἶναι ἡ ἀμεριμνησία, ἡ ἀταραξία, ἡ εὐθύτητα, ἡ ἀγαθότητα, ἡ σοφία, ἡ δικαιοσύνη, ἡ ἐλευθερία ἀπὸ κάθε κακία.
- Μὲ τὴν παρὰβασὴ ὁ ἄνθρωπος πέφτει στὴν κακία καὶ κατὰ συνέπεια ξεθωριάζεται καὶ ἀμαυρῶνεται τὰ γνωρίσματα τῆς θείας φύσης καὶ στερεῖται τῆ θεία κοινωνία.
- Ὁ ἄνθρωπος βρῖσκεται ἔξω ἀπὸ τὴ ζωὴ καὶ ὑποκύπτει στὴ φθορὰ τοῦ θανάτου.

- Καὶ πάλι τὸ πρόσωπο ποὺ σαρκώνεται εἶναι ὁ Υἱὸς γιὰ νά ἔχει καὶ πάλι τὴν ιδιότητα τοῦ Υἱοῦ. Εἶναι Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ γίνεται Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. Σκοπὸς, νά ξαναδώσει τὴν εἰκόνα ποὺ τοῦ εἶχε δώσει ὅταν τὸν ἔπλασε. Τότε τοῦ ἔδωσε τὸ ἄνωτερο καὶ ὁ ἄνθρωπος δὲν τὸ διαφύλαξε. Τώρα γίνεται ἐκείνος μέτοχος τοῦ κατώτερου, δηλαδὴ τῆς ἀνθρώπινης φύσης, γιὰ νά ἀνανεώσει μέσω τοῦ ἑαυτοῦ καὶ στὸν ἑαυτὸ του τὸ κατ' εἰκόνα καὶ τὸ καθ' ὁμοίωσιν, νά μᾶς διδάξει τὴν ἐνάρετη ζωὴ, νά μᾶς ἐλευθερώσει ἀπὸ τὴ φθορὰ δίνοντάς μας ζωὴ, γίνεται ὁ ἴδιος ἀπαρχὴ τῆς ἀνάστασής μας, ἀνανεώνει τὸ ἀρχοστο καὶ κομμουνιστικὸ οὐκείως, γιὰ νά μᾶς ἐλευθερώσει ἀπὸ τὴν κυριαρχία τοῦ δια-

πνεύματος, καὶ αἰτεῖται παρ' ἑμῶν οὐδὲν ἢ τὸ σώζεσθαι, αὐτὸς καὶ τοῦτο διδοὺς καὶ λαμβάνωναι χάριν εἰδώς δι' ἄκρατον ἀγαθότητα σοὶ χάρις τῷ τὸ εἶναι δεδωκότι καὶ τὸ εὖ εἶναι χάρισματέον, κἂν τοῦτο παραπεσόντας ἀθίς ἐπαναγαγὼν παρὸς τοῦτο διὰ τῆς ἀγάπης σου ἀνακαταβάσως.²¹⁵

Βόλου, καλώντας μας σὲ θεογνωσία, καὶ τέλος νά μᾶς ἐνδυναμώσει καὶ νά μᾶς διδάξει τὸν τρόπο κατανίκησης τοῦ τυράννου, δηλαδὴ μέ τὴν ὑπακοή καὶ τὴν ταπεινώση.

- Αὐτὸ εἶναι ὄλο καὶ ὄλο. Σὲ λίγες γραμμὲς ὁ Δαμασκηνὸς περιέγραψε ὅλα ἀναφερόνται στὴ σχέση Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ-Χριστοῦ (Χριστὸς ἔγινε ἀπὸ τῆ στιγμῆ ποὺ σπῆγωσε στὴ μήτρα τῆς παρθένου, ἔγινε σάρκα χωρὶς μεταβολὴ τῆς θείας φύσης ἀπὸ τὴν ὁποία καὶ ἔλαβε τὸ χρίσμα²¹⁵) ἀπὸ τῆ μιά καὶ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μέχρι τὸ τέλος. Ὅλα ἔγιναν ἀπὸ αὐτόν. Καὶ κλείνει ὁ Δαμασκηνὸς μέ τὸ εὐγε καὶ τὴν ἔκφραση τῆς εὐγνωμοσύνης, γιατί ἐκείνος ἔδωσε στὸν ἄνθρωπο τόσο τὴ φυσικὴ ὑπαρχὴ μέ τὴ δημιουργία ὅσο καὶ τὴν ἀληθινὴ ὑπαρχὴ μέ τὴν ἀνέκφραστη συγκατάβασή του, τὴν παρουσία, τὸ σταυρό, τὸ πάθος, τὸ θάνατο καὶ τὴν ἀνάσταση.

2.1 Δόγμα τοῦ ἀνθρώπου: Ἄνθρωπος διὰ τοῦ Υἱοῦ

2.1.1 Ἀνθρωπολογικὰ ἐρωτήματα

Ὅταν ἀναφερόμαστε ὀντολογικά στὸν ἄνθρωπο εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νά ἀπαντήσουμε σὲ δύο θεμελιώδη ἐρωτήματα: στὸ ἐρώτημα Τί καὶ στὸ ἐρώτημα Πῶς. Τὸ πρώτο ἐρώτημα ἀναφέρεται στὴν οὐσία τοῦ ἀνθρώπου, τὸ δεύτερο στὴ δημιουργία του.

Καθόσον γνωρίζω, κανεὶς μέχρι τώρα δὲν μπόρεσε νά ἀπαντήσει στὸ ἐρώτημα Τί. Ἄν τὸ εἶχαμε ἀπαντήσει, θά μᾶς ἦταν εὐκόλο καὶ δυνατὸ νά κατασκευάσουμε ἄνθρωπο. Θά ἔλεγα ὅτι μόνον ὁ Δημιουργὸς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι σὲ θέση νά μᾶς μιλήσει γιὰ τὴν οὐσία τοῦ πλάσματός του. Ὅλα τὰ ἀπαντήματα ποὺ ἔδωσαν κατὰ καιροῦς οἱ ἀνθρωπολόγοι, ἀλλὰ καὶ ὅποιοι ἄλλοι ἀσχολήθηκε μέ τὸν ἄνθρωπο, ἀναφέρονται ὄχι στὸ Τί, ἀλλὰ στὸ Τίς (Ποιὸς). Ἡ ἀδυναμία τῆς

²¹⁵ Βλ. στὸ ἴδιο, 4, 79, ΕΠΕ 1, 430.

επάντησης έγκειται στο δισύνθετο του ἄνθρωπινου ὄντος. Αυτό γίνεται κατανοητό και ἀπό τόν Χρυσόστομο, όταν καλείται νά σχολιάσει τόν 8ο ψαλμό και τό σχετικό ἐρώτημα μέ τό ὅποιο αὐτός ἀρχίζει. Γράφει λοιπόν ὁ Χρυσόστομος: "Λέγε μου, τί τέλος πάντων εἶναι ὁ ἄνθρωπος... Μήπως θά μπορούσε αὐτός πού φωτίθηκε νά ἀπαντήσει ἀμέσως; Ἐγώ τουλάχιστον νομίζω ὅτι δέν μπορεί..." Ἐχει μέν ὡς ἄνθρωπος ὑλική ὑπόσταση, μπορεί ὅμως νά γίνει και ἄγγελος και θηρίο... και τέκνο Θεοῦ"²¹⁶ Ἦδη ἀπό τότε κατανόησε ὁ Χρυσόστομος ὅτι τό ἐρώτημα "τί εἶναι ὁ ἄνθρωπος;" τίθεται σέ σχέση πρὸς τή φύση του: "Περὶ τῆς φύσεως εἰρηται"²¹⁷, γι' αὐτό και βιάζεται νά μετακυλίσει τό ζήτημα στήν ἀρετή, δηλαδή στό Ποῖος, ὑπογραμμίζοντας ὅτι μπορεί ἡ φύση νά εἶναι κάτι πολὺ σημαντικό, προέχει ὅμως ἡ ἀρετή, ἀφοῦ ἡ φύση εἶναι "πολύ καταδεστέρα ταύτης"²¹⁸.

Τό ἐρώτημα Ποῖος σχετίζεται μέ τήν ὑπαρξη τοῦ ἄνθρωπου και ὄχι μέ τήν οὐσία του. Τό ἐν λόγω ἐρώτημα τίθεται συνήθως κάθε φορὰ πού πρόκειται εἴτε νά συγκρίνουμε τόν ἄνθρωπο μέ ἄλλα φυσικά ὄντα εἴτε νά περιγράψουμε τήν ποιότητά του στίς διαπροσωπικές, διαφυλικές και διεθνικές σχέσεις του. Στο ἐρώτημα αὐτό θά ἐπανέλθουμε, γιατί ἔχει ἄμεση σχέση μέ τό θέμα μας. Προηγείται τό ἐρώτημα Πῶς.

Τό ἐρώτημα Πῶς ἀναφέρεται στη δομή τοῦ ἄνθρωπου, δηλαδή στά συστατικά του μέρη. Μέλει νά ἀποδειχθεῖ ὁ χριστολογικός χαρακτήρας τῆς ἐν λόγω δομῆς.

2.1.2 Ἡ κατασκευή τοῦ ἄνθρωπου

Γιά τήν κατασκευή τοῦ ἄνθρωπου, γιά τόν τρόπο δηλαδή τῆς ἐμφάνισής του, ἀναπτύχθηκαν μέγρι τώρα δύο εἰδῶν θεωρίες: Οἱ κομοκεντρικές, και οἱ θεοκεντρικές. Οἱ πρῶτες ἔχουν ἀθεϊστικό χαρακτήρα, οἱ δεύτερες θεϊστικό. Ἴσως πρέ-

²¹⁶ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Πράξ. 32, 3, PG 60, 238.

²¹⁷ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Ψάλμ. 143, 2, PG 55, 459.

²¹⁸ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Ψάλμ. 143, 2, PG 55, 459.

πει νά ἀναφέρουμε και μιὰ τρίτη κατηγορία, αὐτή πού ἀναφέρεται στήν τύχη. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι πρῶτον μῶς ἀπρόσωπης τύχης. Ὡστόσο σοβαρά ὑποστηρίχθηκαν μόνο οἱ δύο.

Στήν κομοκεντρική του κατανόηση ὁ ἄνθρωπος εἶναι τό ἀποτελεσμα βιοχημικῶν διεργασιῶν, φυσικῆς ἐπιλογῆς και ἐξελίξης τῶν ὄντων. Στήν θεοκεντρική του ὀπτική ὁ ἄνθρωπος εἶναι δημιουργικῶς κατῶς τοῦ Θεοῦ δημιουργοῦ.

Ἡ ἐκκλησιαστική Πραγματεία ἀντονόητα ἀπορρίπτει κάθε ἄλλη ἐκδοχή και κάνει λόγο γιά θεία δημιουργία. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἕνα ιδιαίτερο δημιουργημα τοῦ Θεοῦ πού πλάθεται μέ ιδιαίτερο τρόπο και ἔχει μιὰ ιδιαίτερη θέση στή Δημιουργία. Καί στά τρία αὐτά σημεία οἱ Πατέρες ἀποδέχονται και ἀκολουθοῦν πιστά τή θεωρία τοῦ Μωυσῆ, ὅπως αὐτή καταγράφεται στή Γένεση, και τῆς ὁποίας ἀποδέχονται τή θεοπνευστία.

Ὁ Θεός λοιπόν, ἐπειδή πρόκειται νά πλάσει τόν ἄνθρωπο, δημιουργεῖ πρῶτα τόν κόσμο. Δημιουργεῖ δηλαδή τίς κατάλληλες συνθήκες, ὥστε νά εἶναι δυνατή ἡ ὑπαρξη και ἡ διαβίωση τῶν ἄνθρώπων. Ὅτι ὅλα πλάστηκαν γιά τόν ἄνθρωπο, ἀποτελεῖ κοινή συνείδηση τῶν Πατέρων. Γράφει π.χ. ὁ Χρυσόστομος: "Τό τιμιότερο ἀπό ὅλα τά ὄντα ζωα εἶναι ὁ ἄνθρωπος, γιά χάρι τοῦ ὁποίου και ὅλα ἀντά δημιουργήθηκαν, δηλαδή ὁ οὐρανός, ἡ γῆ, ἡ θάλασσα, ὁ ἥλιος, ἡ σελήνη, τά ἀστέρια, τά ἐρπετά, τά κτήνη, ὅλα τά ἄλογα ζωά"²¹⁹.

Ὁ τρόπος δημιουργίας εἶναι γνωστός: Ὁ Θεός ἐντέλλεται μέ τό λόγο του τί πρέπει μέ τή σειρά του νά γίνει, αὐτό γίνεται και ὁ Θεός διαπιστώνει κάθε φορὰ τήν ἐπιτυχία τοῦ δημιουργικοῦ του λόγου και ἐπισφραγίζει μέ τό "καλά λίαν". Ἡ ἐξαήμερος τοῦ Μ. Βασιλείου εἶναι τό πλεόν κατάλληλο βοήθημα γιά ὄσους θέλουν νά δοῦν τόν τρόπο δημιουργίας και ἐξημερίας τῶν γεγονότων τῆς Δημιουργίας.

²¹⁹ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Γέν. 8,2, PG 53, 71.

Η δημιουργία του άνθρωπου άποτελεί τό άποκορύφωμα τής Δημιουργίας. "Και γιά ποιό λόγο, θά πεί κάποιος, άν είναι τό τιμιότερο άπό όλα αυτά, δημιουργήθηκε τελευταίος", έρωτά ό Χρυσόστομος. Καί άπαντά: "Είναι φυσικό. Γιατί, όπως ακριβώς ό βασιλιάς, όταν πρόκειται νά μπει στην πόλη, είναι άνάγκη νά προηγηθούν οι σαματοφύλακες και όλοι οι άλλοι, ώστε, άφου έτοιμασθούν τά άνάκτορα, έτσι θά έλθει σ' αυτά ό βασιλιάς. κατά τόν ίδιο τρόπο και τώρα, σάν νά πρόκειται νά εγκαταστήσει κάποιον βασιλιά και άρχοντα επάνω σέ όλα όσα βδίσκονται πάνω στην, δημιούργησε προηγουμένως όλα όσα στολίζουν τό σύμπαν και τότε έδημιούργησε εκείνον που έπρόκειτο νά έξουσιάζει όλα αυτά, ύποδεικνύοντας σ' έμάς μέ τά ίδια πράγματα, τόσο τιμάται αυτό έδω τό ζώον, ό άνθρωπος²²⁰·

"Όπως σημειώνει και ό Γρηγόριος Νύσσης, ό άνθρωπος πλάστηκε τελευταίος όχι γιατί ήταν άπόβλητος, αλλά γιατί έπρόκειτο νά είναι βασιλιάς κατωτέρων του²²¹.

Ο Θεός δέν έντέλλεται άπλάως, όπως έκανε προηγουμένως, αλλά άσχολεύεται ό ίδιος προσωπικά. Γράφει μέ ώρθαίο τρόπο ό Γρηγόριος Νύσσης: "Μόνη δέ τή του ανθρώπου κατασκευή περισκεμμένως πρόσεισιν ό του παντός ποιητής, ως και την ύλην αυτώ τής συστάσεως προετοιμάσαι και άρχετύπω τινί κάλλει την μορφήν όμοιώσαι, και προθέντα τόν σκοπόν, ου χάριν γενήσεται, κατάλληλον αυτώ και οικείαν ταις ένεργείαις δημιουργήσαι την φύσιν, επιτηδείως προς τό προκειμένον έχουσαν²²². Δηλαδή, πριν άπό τή δημιουργία του ανθρώπου, σέ διαφοροποίηση προς τή δημιουργία τής κτίσης, προηγείται διαβούλευση και κατάστρωση σχεδίου, γιά τό τί είδους άξιούζει νά γίνει, σέ ποιό άρχετύπο νά μοιάζει, γιά ποιό σκοπό νά γίνει, τί νά πράξει άφου γίνει και σέ ποιά όντα θά είναι ήγειμών²²³.

Η ιδιαιτερότητα τής άνθρωπινής δημιουργίας δέν έγκλειται μόνο στην προσωπική εργασία του Θεού, αλλά κυρίως στη συνεισφορά του. Ο άνθρωπος κατά τό Μ. Βασίλειο, είναι τό "μόνον των ζώων θεόπλαστον"²²⁴. Τοϋ ένεφύσησε ό Θεός τή δική του πνοή, γράφει και ό Χρυσόστομος, και αυτή ή ζωτική ενεργεια συνέστησε την ουσία τής ψυχής. Χωρίς αυτό ή εικόνα θά ήταν άψυχη, άνενεργητη και άχρηστη. Τί σημαίνει αυτό μπορεί νά τό δει κάποιος μέ τό φυσικό θάνατο. Μέ την έξοδο τής ψυχής τό σώμα χάνει την όμορφιά, την ευξία, τή φαιδρότητα και κατανατά άηδές, άτεγρές, γεμάτο δυσωδία²²⁵.

Τό άποτελεσμα τής δημιουργίας είναι καταληκτικό.

"Όλα αυτά τά περιγράφει λαφυρότατα ό Γρηγόριος ό Θεολόγος που κάνει λόγο γιά σύγκραση θνητού και άθάνατου²²⁶. "Ζών εν έξ άμφοτέρων, άοράτου τε και όρατης φύσεως, δημιουργεί (ό Θεός) τόν άνθρωπον και παρά μέν τής ύλης λαβών τό σώμα ήδη προύποστάσης, παρ' έαυτου δέ πνοήν ένθεις...οίόν τινα κόσμον δεύτερον, έν μικρω μέγαν, επί τής γής ίστησιν, άγγελον άλλον, προσκυνητήν μικτόν, έόπτην της όρατης κτίσεως, μύστην τής νοουμένης, βασιλέα τόν επί γής βασιλεύόμενον άνωθεν, επίγειον και ούράνιον, πρόσκαιρον και άθάνατον, όρατόν και νοούμενον, μέσον μεγέθους και ταπεινότητος τόν αυτόν πνεύμα και σώμα κα' πνεύμα διά την χάριν, σώμα διά την έπαρσιν τό μέν ίνα μένη και δοξάζη τόν ευεργέτην, τό δέ ίνα πάσχη και πάσχων ύπομνησκειται και παιδεύηται τω μεγέθει φιλοτιμούμενος ζών ένταύθα οικονομούμενον και άλλαχου μεθιστάμενον, και πέρας του μυστηρίου τή προς Θεόν νεύσει θεούμενον"²²⁷.

Όλόκληρη σχεδόν ή Πατερική Θεολογία διαπιστώνει τόν μεθοδικό και συνδεδεικό χαρακτήρα τής άνθρωπινής κατα-

²²⁰ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εις Γέν. 8.2, PG 53, 71 Β. και Εις Γέν. 2.1, PG 54, 588 Κατά Τουδών 6, 7, PG 48, 916.

²²¹ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, Περί κατασκευής ανθρώπου 2, ΕΠΕ 5, 32 έξ.

²²² ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Περί κατασκευής ανθρώπου 4, PG 44, 136α.

²²³ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Περί κατασκευής ανθρώπου 3, ΕΠΕ 5, 34.

²²⁴ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Περί του άγίου Πνεύματος 30, PG 31, 212b.

²²⁵ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Όμιλία 12.5, PG 53, 103.

²²⁶ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ, ΘΕΟΛΟΓΟΥ, Θεολογικός Β', PG 36, 56α.

²²⁷ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΔΩΤΟΥ, Προς Άρειανούς 33, PG 36, 234bd.

σκευής: "Διὰ μὲν γὰρ τῆς νοητῆς οὐσίας κοινωνεῖ ταῖς ἄνω δυνάμεις, διὰ δέ τῆς αἰσθητῆς τοῖς τῆς γῆς συνήτται πλάγ-
μασι, συνδέσιμός τις ἄν ἀκριβῆς ἐκατέρας τῆς κτίσεως"²²⁸,
σημειώνει ὁ Χρυσόστομος. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι σέ θέση νά ἀ-
πολαμβάνει τό Θεό μέ τήν θειοτέρα του φύση καί τά ἄγαθά
τῆς γῆς μέ τήν ὁμογενή, τήν ὀλική του αἰσθησι²²⁹.

Τό ἀποτέλεσμα τῆς δημιουργίας περιγράφουν καί ἄλλοι
Πατέρες: Ὁ Χρυσόστομος κάνει λόγο γιά "πρωτοπυδαστον
τοῦ Θεοῦ ζῶον"²³⁰. Ὁ Γρηγόριος Νύσσης χαρακτηρίζει τόν
ἄνθρωπο "γῆρινον πλάσμα καί τῆς ἄνω δυνάμεως ἀπεικόνι-
σμα, θεόπλαστον σκευῆς, ἔργον καί μίμημα τῆς ἀκρηάτου
φύσεως, τοῦ Θεοῦ ἄριστον φιλοτέχνημα, τό ἐν τῷ κόσμῳ φ-
τημιώτερον χροῖμα"²³¹. Ὁ ἴδιος χαρακτηρίζει τή φύση τοῦ ἄν-
θρώπου "βασιλικά" τοῦ κοινωνεῖ πρὸς τό ἀρχέτυπο τοῦ ἀξι-
ώματος καί τοῦ ὀνόματος. Δέν φορᾷ πορφύρα οὔτε δηλώνει
τό ἀξίωμα μέ σκήπτρο καί στέμμα, ἀλλά ἀντί γιά ἄλουθγι-
δα εἶναι ἐνδεδυμένη τήν ἀρετή που εἶναι τό βασιλικότερο
ἀπὸ ὅλα τά ἐνδύματα. Ἄντί γιά σκήπτρο στηρίζεται στή μα-
καριότητα τῆς ἀθανασίας, ἀντί γιά τό βασιλικό στέμμα εἶ-
ναι στολισμένη μέ τό στεφάνι τῆς δικαιοσύνης, ὥστε μέ ὅλα
τά ἐφόδια νά φανερώσει τήν ὁμοιοτήτά της πρὸς τό ἀρχέτυ-
πο κάλλος²³². Ὁ ἄνθρωπος εἶναι "ὁμοίωμα τῆς θείας βασιλεί-
ας" καί τό θεῖο κάλλος του συνίσταται στήν ἀρετή. Ὁ δημι-
ουργός διεκόσμησε τήν εἰκόνα τοῦ ἀνθρώπου μέ ἀρετές. Ὁ-
πως ὁ ζωγράφος μεταφέρει στούς πίνακες τίς ἀνθρώπινες
μορφές μέ κάποια χρώματα, ἐπαλείφοντάς στο ἀντίτυπο τίς
οἰκείες καί κατάλληλες βαφές²³³.

²²⁸ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς ἀσάφεια... 2, 5, PG 56, 182.

²²⁹ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, Περί κατασκευῆς ἀνθρώπου 2, ΕΠΕ 5, 34.

²³⁰ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς τόν σεσημῶν..., PG 48, 1029.

²³¹ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, Περί κατασκευῆς ἀνθρώπου 1, PG 44, 132d.

²³² ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Περί κατασκευῆς ἀνθρώπου 4, ΕΠΕ 5, 38.

²³³ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Περί κατασκευῆς ἀνθρώπου 5, ΕΠΕ 5, 40.

2.1.3 Ὁ ἄνθρωπος ὡς εἰκόνα τοῦ Θεοῦ Λόγου

Βασική θεολογική κατηγορία, στήν ὁποία ἐπιμένουν καί
ἐπενδύουν οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι τό "κατ' εἰκόνα
Θεοῦ". Ἡ προσοχή καί τό ἐνδιαφέρον τους ἀπό τήν ἀρχή
στρέφεται κυρίως στό φερέα αὐτῆς τῆς εἰκόνας, δηλαδή στόν
ἄνθρωπο, καί πολὺ λιγότερο σ' αὐτόν που τή χορηγεῖ. Βέ-
βαια δέν χάνουν τήν εὐκαιρία νά διαπιστώνουν ὅτι τόσο ὁ
κόσμος ὅσο καί κυρίως ὁ ἄνθρωπος εἶναι δημιουργικῶς καθ-
πὸς σύνολης τῆς Τριάδος, ἐδημιεύνοντας τή φράση που θέτει
ὁ Μωυσῆς στό στόμα τοῦ Θεοῦ, καί δηλώνει πλῆθυντικό ἀ-
ριθμό, δηλαδή τό "ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέ-
ραν καί καθ' ὁμοίωσιν"²³⁴ ὡς δηλωτική ὄχι τῶν ἀγγέλων ἢ ἀθ-
χαγγέλων²³⁵ ἀλλά τοῦ Τριδικοῦ Θεοῦ καί ιδιαίτερα τοῦ Υἱοῦ.

Ὁ Πατῆρ ἀναφέρεται στόν θανατοστό σὺμβολο, στόν ἐ-
ξουσιαστική, στόν ἰσχυρό Θεό, τόν ἀρχοντα τῆς εἰρήνης, στόν πα-
τέρα τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, στόν μονογενῆ Υἱό τοῦ Θε-
οῦ²³⁶, γράφει ὁ Χρυσόστομος, στόν "Λόγο καί μονογενῆ
Υἱό, δι' οὗ τά πάντα ἐγένετο"²³⁷, σημειώνει καί ὁ Βασίλειος.
Κατ' εἰκόνα Θεοῦ, ἀλλά εἰκόνα τοῦ Θεοῦ εἶναι μόνο ὁ Χρι-
στός, ὑπογράμμισε νοδίτερα ὁ Παῦλος²³⁸.

Προηγήθηκε ἤδη ὁ Παῦλος που δηλώνει καθαρά ὅτι πί-
σω ἀπὸ κάθε θεία οικονομική ἐνέργεια βρίσκεται ὁ Υἱός:
"Ὁς (υἱός τῆς ἀγάπης) ἔστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου,
πρωτότοκος πάσης κτίσεως, ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τά πάντα,
τά ἐν τοῖς οὐρανοῖς καί τά ἐπὶ γῆς... τά πάντα δι' αὐτοῦ καί
εἰς αὐτόν ἐκτίσται. Καί αὐτός ἔστι πρὸ πάντων, καί τά πά-
ντα ἐν αὐτῷ συνεστήκε, καί αὐτός ἔστιν ἡ κεφαλὴ τοῦ σώ-

²³⁴ Γεν. 1, 26.

²³⁵ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Γεν. 2, 1, ΕΠΕ 8, 38. "Ἐργον τῶν ἀγγέλων καί ἀχαγγέ-
λων δέν εἶναι νά δημιουργοῦν, ἀλλά νά βρῶνται κοντά στοῦ Θεοῦ, νά τόν ὑπηρετοῦν

(Ζτὸ ἴδιο, 2, 2, ΕΠΕ 8, 38).

²³⁶ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Γεν. 2, 2, ΕΠΕ 8, 40.

²³⁷ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ὅτι οὐκ ἀνωνημάς... 4, PG 29, 756c.

²³⁸ Β' Κορ. 4, 4/ Ἐβρ. 1, 3.

ματος, της ἐκκλησίας²³⁹. Αυτό που λέγει ὁ Μωυσῆς γιά τόν Πατέρα, σκολιάζει ὁ Χρυσόστομος, ὁ Παῦλος τά ἀποδίδει στόν Υἱό, ὄχι γιά νά ὑποβιβάσει τόν Πατέρα, ἀλλά γιά νά δηλώσει τήν ἰσότητά²⁴⁰.

Ὁ Παῦλος ξεκαθαρίζει ὅτι ὁ Υἱός καί Λόγος εἶναι ἡ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ καί πρωτότοκος ὄλων τῶν δημιουργημάτων, ὅτι δι' αὐτοῦ καί δι' αὐτόν δημιουργήθηκαν τά πάντα, ὅτι "δι' αὐτοῦ" ὄλα συγκαταοῦνται στήν ὑπαρξή²⁴¹. Ὡς πρὸς δέ τό "κατ' εἰκόνα Θεοῦ" διευκρινίζει ὅτι εἰκόνα τοῦ Θεοῦ εἶναι ὁ Χριστός²⁴², ὁ δέ ἀνθρώπος εἶναι "εἰκὼν εἰκόνος", δηλαδή εἰκόνα τῆς εἰκόνας τοῦ Θεοῦ πού εἶναι ὁ Χριστός.

Αὐτές οἱ θέσεις τοῦ Παύλου, καί ἰδιαίτερα τό "δι' αὐτοῦ" τῆς δημιουργίας, δέν φαίνονται νά ἀγνοοῦνται ἀπό τή Θεολογία τῆς Ἐκκλησίας, κάτι πού φαίνεται στό Σύμβολο Νικαίας-Κωνσταντινουπόλεως. Στό "κατ' εἰκόνα Χριστοῦ" ἀναφέρεται βέβαια καί ὁ Χρυσόστομος, ὅταν γράφει: "Κατ' εἰκόνα Χριστοῦ τοῦτο γάρ ἐστὶ κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν"²⁴³.

Μέ τήν εὐκαιρία διευκρινίζεται α) ὅτι δέν ὑπάρχει τριθεΐα: "οὐ γάρ εἶπεν, ἐποίησαν οἱ θεοὶ τὸν ἀνθρώπον"²⁴⁴. Ἄν ὑπῆρχε δέν θά εἴχαμε μία εἰκόνα τοῦ ἀνθρώπου ἢ τοῦ Θεοῦ ἀλλά τρεῖς. Ὁ δημιουργός δέν εἶπε τῆ δική μου εἰκόνα ἢ τῆ δική σου, ἀλλά τῆ δική μας²⁴⁵. Ἐπιπλέον διευκρινίζεται ὅτι ἡ δημιουργία γίνεται ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐν ἀγίῳ Πνεύματι²⁴⁶. Ὁ Μ. Βασίλειος αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη νά ὑπογραμμίζει ὅτι κατὰ τῆτοιο δέν καθιστᾶ ἀνόμιους καί ἄνομους Πατέρα καί Υἱό, ἀφοῦ οἱ φράσεις "ἐξ οὗ" καί "δι' οὗ" μτροποῦν νά ἀποδοθοῦν καί στά τρία πρόσωπα, οὔτε καθ-

²³⁹ Κολ. 1, 15-18.

²⁴⁰ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Ψαλμ. 8, 8, ΕΠΕ 5, 434.

²⁴¹ Βλ. κατ' Εβρ. 1, 3.

²⁴² Β' Κορ. 4, 4.

²⁴³ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Κολ. 8, 2, ΡΓ 62, 353.

²⁴⁴ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ (νόθο), Περί τῆς ἀνθρώπου κατασκευῆς 2-3, ΡΓ 30, 13c.

²⁴⁵ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Γέν. 2, 2, ΕΠΕ 8, 40.

²⁴⁶ Βλ. Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ (νόθο), Περί τῆς ἀνθρώπου κατασκευῆς 2-3, ΡΓ 30, 13b.

στὰ τόν Υἱό ἓνα ἀπλό ὄργανο καί ἐργαλεῖο τοῦ Πατέρα²⁴⁷. β) Ἡ εἰκόνα, κατὰ τό Χρυσόστομο, δέν εἶναι εἰκόνα οὐσίας, ἔτσι ὥστε νά ἔχουμε ἀνθρώπομορφισμό στό Θεό, ἀλλά εἰκόνα ἐξουσίας²⁴⁸. Αὐτό σημαίνει ὅτι ἡ ψυχὴ δέν εἶναι ἀπό τὴν οὐσία τοῦ Θεοῦ²⁴⁹.

Ὡστόσο σέ ἐπιμέρους θέματα ἀποψη ἔχουν καί ἄλλοι Πατέρες. Ὁ Μ. Βασίλειος π.χ. ἀναφερόμενος στό κατ' εἰκόνα τό συνδέει μέ τὴ φύση τοῦ ἀνθρώπου καί τό θεωρεῖ ἀμετάβλητο ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μέχρι τό τέλος. Ὁ ἴδιος συνδέει τό καθ' ὁμοίωσιν μέ τὴν προαίρεση. Τό μέν κατ' εἰκόνα εἶναι γίψα τοῦ ἀγαθοῦ τό δέ καθ' ὁμοίωσιν ἐπαφεται στή σπουδῆ τοῦ ἀνθρώπου: στά ἔργα, τοὺς κόπους καί στήν ὄλη ἐνάρετη διαγωγή τοῦ ἀνθρώπου. Μέσω αὐτοῦ καλεῖται ὁ ἀνθρώπος νά μοιάσει στό Θεό. Καί γίνεται αὐτό ὅταν εἶναι μισοτόνητος, ἀμνηστικός, φιλάδελφος, συμπαιθῆς καί δέν ἀμύνεται κατὰ τῶν ἐχθρῶν²⁵⁰.

2.1.4 Συνέπειες τῆς κατ' εἰκόνα τοῦ Υἱοῦ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου

- **Αυνατός ὁ ὀδηγός τῆς ἐννοίας: ἀνθρώπος.** Χωρὶς τὴν ἀναφορὰ στό Θεό δέν ὀρίζεται ὁ ἀνθρώπος ὡς ἀνθρώπος. Στό ἐρώτημα τί εἶναι ἀνθρώπος ὁ Γρηγόριος Νύσσης ἀπαντά: "Ἀνθρώπος ἐστὶ ποιήμα Θεοῦ λογικόν κατ' εἰκόνα γενόμενον τοῦ κτίσαντος αὐτόν"²⁵¹. Ἐξάλλου εἶναι τό μοναδικό ὄν πού ἔχει εὐσέβεια καί ἐνάρετο βίῳ²⁵². Γράφει ὁ Χρυσόστομος: "Ἀνθρώπος γάρ ἐστίν, οὐχ ὅστις ἀπλάως χεῖρας καί πόδας ἔχει ἀνθρώπου, οὐδ' ὅστις ἐστὶ λογικὸς μόνον, ἀλλ' ὅ-

²⁴⁷ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Περί ἀγίου Πνεύματος 2, 4/ 4, 6, ΡΓ 32, 73bc.

²⁴⁸ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Γέν. 2, 2, ΕΠΕ 8, 40.

²⁴⁹ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Κατ' ἐπιφύσεως ὁ Θεός... 13, 2, ΡΓ 106.

²⁵⁰ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ (ἄμφ.), Περί τῆς ἀνθρώπου κατασκευῆς 1, 20-21, ΡΓ 30, 29c-33a.

²⁵¹ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, Περί τῆς τοῦ ἀνθρώπου γενέσεως 1, 18, ΕΠΕ 5, 384.

²⁵² Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς φλ. 8, ΡΓ 62, 237-238.

ΟΤΙΣ εὐσέβειαν καὶ ἀρετὴν μετὰ παρηγορίας ἀσκει²⁵³. Δηλαδή τὸν ἀνθρώπο δέν τὸν κάνει ἡ ἰδιαιτερότητα τοῦ σώματος οὔτε ἀκόμη καὶ τὸ λογικὸ του. Τὸν κάνει ἡ σχέση του πρὸς τὸ Θεὸ πού δηλώνεται στὴν εὐσέβεια καὶ τὴν ἀρετὴ. Ἀνθρώπος εἶναι ὅταν μοιάζει μέ τὸ Θεό, ὅταν δηλαδή εἶναι δίκαιος, φιλόανθρώπος, ἐνάρετος, ἐπιεικής, ἐλεήμων²⁵⁴. Αὐτὴ ἡ δυνατότητα παρέρχεται μέ τὸ καθ' ἑαυτοῦ. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι σέ θέση, ἀφοῦ πλάστηκε κατ' εἰκόνα, νά ἐξομοιωθεῖ μέ τὸ Θεό στό κεφάλαιο τῆς ἀρετῆς²⁵⁵. Κατὰ τὸν Νύσσης, μέ τὸ κατ' εἰκόνα εἴμαι λογικός, μέ τὸ καθ' ἑαυτοῦ οἰώσωιν πρέπει νά καταστῶ χρηστός, κατὰ τὴν πρόσκληση τοῦ Θεοῦ: "Γίνεσθε τέλειοι ὡς ὁ Πατὴρ ἡμῶν ὁ οὐράνιος τέλειός ἐστιν". Μοιάζει μέ τὸ Θεό ὅποιος μιμῆσει τὸ πονηρό, γίνεαι ἀμνηστικός, φιλάδελφος καὶ συμπαθής²⁵⁶.

- Ἡ κατ' εἰκόνα Θεοῦ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου δέν μᾶς δίνει τὴ δυνατότητα νά θεωρήσουμε τὸ Θεό σύμμορφο τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Θεός κατὰ τὸν Νύσσης εἶναι ἀσχημάτιστος καὶ ἀπλός, ἀπεριληπτός στό μέγεθος²⁵⁷. Ἡ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ στόν ἄνθρωπο δέν ἀποτυπώνεται στό σῶμα του, γιατί τὸ ἄφθαγτο δέν μπορεῖ νά σχηματιστεῖ σέ φθαγτό, ἀλλά καὶ ἡ εἰκόνα δέν ἀνήκει στά φθαγτά²⁵⁸.

- Σημασία λοιπὸν γιὰ τὸν προοδιορισμὸ τοῦ ἀνθρώπου δέν ἔχει ὁ ἔξω ἀλλά ὁ ἔσω ἄνθρωπος. Αὐτός εἶναι ὁ κυρίως καὶ ἀληθινός ἄνθρωπος. Γράφει ὁ Μ. Βασίλειος: "Δύο γινώριζω ἀνθρώπους, ἓνα τὸν φαινόμενον, καὶ ἓνα τὸν ἐν τῷ φαινόμενῳ κερυμιμένον, ἀόρατον, τὸν ἔσω ἄνθρωπον, τὸν καὶ κυριώτερον καὶ ἀληθέστερον ἄνθρωπον. Ἔσω τοῖνυν ἔχομεν ἀνθρώπον, καὶ διπλοὶ τινές ἐσμεν καὶ τὸ γε ἀληθές λεγόμενον, ὅτι ἐνδὸν ἐσμεν. Ἐγὼ γὰρ κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον". Συμπληρώνει ὁ Νύσσης: "Τὰ ἔξω, οὐκ ἐγώ, ἀλλ' ἐμέ."

²⁵³ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, Εἰς Δαυιὴλ 8, PG 56, 232.

²⁵⁴ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, Εἰς τὸ "Κύριε, σὺγ' τοῦ ἀνθρώπου..." 3,4, PG 56, 159.

²⁵⁵ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, Εἰς Γέν. 3, 1, ΕΠΕ 8, 48.

²⁵⁶ ΠΡΗΠΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, Περί τῆς τοῦ ἀνθρώπου γενέσεως 1, 28, ΕΠΕ 5, 394.

²⁵⁷ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, Περί τῆς τοῦ ἀνθρώπου γενέσεως 1,6, ΕΠΕ 5, 372.

²⁵⁸ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, Περί τοῦ ἀνθρώπου γενέσεως 1,7, ΕΠΕ 5, 372.

Ὁὐ γὰρ ἡ χεὶρ ἐγώ, ἀλλὰ ἐγὼ τὸ λογικόν τῆς ψυχῆς. Ἡ δὲ χεὶρ μέρος τοῦ ἀνθρώπου²⁵⁹. Καὶ καταλήγει ὁ Βασίλειος: "ἄνθρωπος... τὸ κατ' αὐτὴν τὴν ψυχὴν"²⁶⁰.

- Ἡ ἐπιμονὴ τῶν πατέρων στὴ διαφοροποίηση σώματος καὶ ψυχῆς, ἐσωτερικοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ ἀνθρώπου, δέν καταλήγει σέ μιά ὀξεία διασχία μανιχαϊστικοῦ τύπου, ὅπου τὸ ἔνα ἀντιπαρατίθεται ἢ ἀνταγωνίζεται τὸ ἄλλο. Μπορεῖ τὰ δύο νά εἶναι διαφορετικά ὄχι ἁπλῶς καὶ "ἐναντία"²⁶¹. Σέ μιά τέτοια κατάσταση ὁδηγοῦνται ἐξαιτίας τῆς ἀμαρτίας καὶ ὀχι ἐξαιτίας τῆς δημιουργίας.

- Μέ τὸ ἴδιο σκεπτικὸ δέν θά ἦταν δυνατὴ κάθε μορφὴ μονοφυσιτισμοῦ ποῦ θά ἀπομόνωνε τὸ ἔνα συστατικὸ μέρος τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ ἄλλο. Στό σημεῖο αὐτὸ θά μπορούσε κάποιος νά χρησιμοποιήσει τὸ χριστολογικὸ δόγμα γιὰ νά συμπεράνει καὶ γιὰ τὸ ἀνθρωπολογικὸ. Ὁ ἄνθρωπος πλάστηκε ὡς ἔνα ψυχοσωματικὸ ὄλο, ὅπου σῶμα καὶ ψυχὴ συνπάρχουν ἀσυνγύτως, ἀτρέπτως, ἀδιαιρέτως καὶ ἄχωρίστως. Ὁ ἄνθρωπος μπαίνει στὴ ζωὴ ψυχοσωματικά καὶ συνεχίζει στὴν ἀωνιότητα ψυχοσωματικά.

- Ὁ ἄνθρωπος λοιπὸν εἶναι διπλοῦς, γι' αὐτὸ καὶ ἡ Πατερικὴ θεολογία κάνει λόγο γιὰ διπλὴ σπουδὴ στὴν ἀρετὴ. Δέν ἀσκεῖται μόνο ἡ ψυχὴ ἀλλά καὶ τὸ σῶμα²⁶².

Αὐτὴ ἡ σύνδεση Ἀνθρωπολογίας καὶ Χριστολογίας φαίνεται καθαρά στά λόγια τοῦ Γρηγορίου Νύσσης: "Εἰ δέ ζητεῖς πῶς κατακινεῖται θεότης πρὸς τὸ ἀνθρώπινον, ὧρα σοὶ ζητεῖν πρὸ τούτου, τίς πρὸς τὴν σάρκα τῆς ψυχῆς ἡ συμπυκνῶ²⁶³. Βλέπε πῶς εἶναι ἐνωμένα ψυχὴ καὶ σῶμα στόν ἄνθρωπο, γιὰ νά ἐννοήσεις, πῶς εἶναι ἐνωμένες θεία καὶ ἀνθρώπινη φύση στό Θεῖον ἄνθρωπο.

²⁵⁹ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, Εἰς τὸ Πιπίσκωμεν ἄνθρωπον 1, PG 44, 264b.

²⁶⁰ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Περί τῆς τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῆς 1, PG 30, 17c.

²⁶¹ ΚΑΗΜΕΝΤΟΣ ΑΔΕΕΑΝΔΡΕΟΣ, Στρωματεῖς 4, PG 8, 1373c-1376a.

²⁶² Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Δοκητικὰ Διατάξεις 4,3, PG 31, 1352a.

²⁶³ ΠΡΗΠΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, Λόγος Κατηχητικός ὁ Μέγας 11, ΕΠΕ 1, 438.

- Τό μεγαλείο του άνθρωπου. "Μέγα... και τίμιον χρῆμα, ὁ ἄνθρωπος", γράφει ὁ Γρηγόριος Νύσσης²⁶⁴. Χάριν τῆς θείας πνοῆς "τίποτε δέν εἶναι πολυτιμότερο ἀπὸ τόν ἄνθρωπο"²⁶⁵. Εἶναι τό μόνο ὄν που ὁ Θεός τοῦ ἔδωσε μέρος τῆς δικῆς του χάριτος²⁶⁶, γράφει ὁ Βασίλειος, καί μέ αὐτόν τόν ἄνθρωπο τό ὄμοιο γνωρίζει καλά τό ὄμοιο. Ὁ ἄνθρωπος δέν εἶναι μόνο μακρός ἀλλά καί μέγας, ὄχι μόνο ταπεινός ἀλλά καί ὑψηλός, ὄχι μόνο θνητός ἀλλά καί ἀθάνατος, ὄχι μόνο ἐπίγειος ἀλλά καί οὐράνιος. "Ἐκείνα μετά του κάτω κόσμου", γράφει ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, "ταῦτα μετά του Θεοῦ"²⁶⁷. "Μέγα ἄνθρωπος" ἐπαναλαμβάνει ὁ Μ. Βασίλειος, "τό τίμιον ἐν τῇ φυσικῇ κατασκευῇ ἔχων"²⁶⁸, δηλαδή ὅ,τι πολύτιμο ἔχει ὀφείλεται στήν κατασκευή του.

- Τό μεγαλείο του ἀνθρώπου δέν ἔγκειται στή σύγκρισή του πρὸς τόν κτιστό κόσμο. "ἀλλ' ἐν τῷ εἰκόνα γενέσθαι τῆς του κτίσαντος φύσεως..."²⁶⁹. Ὁ ἄνθρωπος δέν εἶναι θεός, ἔχει ὅμως τό Θεό μέσα του. Ὡστόσο εἶναι τόση ἡ ἀπόσταση μεταξύ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καί τῆς οὐσίας τοῦ ἀνθρώπου, σημεῖώνει ὁ Χρυσόστομος, ὥστε οὔτε λόγος μπορεῖ νά τήν παραστήσει, ἀλλά οὔτε καί ἡ σκέψη μπορεῖ νά τή φθάσει καί νά τή μετρήσει²⁷⁰. Ἐξάλλου ὁ ἄνθρωπος δέν εἶναι αὐτόζωή, ἀλλά εἶναι δεκτικός τῆς ζωῆς²⁷¹.

Ὁ ἄνθρωπος εἶναι οἰκίος τοῦ Θεοῦ²⁷², εἶναι "ἀπεικόνισμα του ἀρχετύπου κάλιου"²⁷³. Εἶναι τό μόνο πλάσμα, ὑπολάζει ὁ Βασίλειος, που εἰκονίζει τόν πλάστη του καί εἶναι σέ θέση νά τόν σκεπτεται καί νά τόν κατανοεῖ, που ἔχει

²⁶⁴ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Περί κατασκευῆς ἀνθρώπου 2, PG 44, 132d.

²⁶⁵ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς ἄγιον Παῦλον 7, 2, PG 50, 509.

²⁶⁶ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Εἰς Ψάλλμ. 48, 8, ΕΠΕ 5, 348.

²⁶⁷ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, Λόγ. 7, PG 35, 785b.

²⁶⁸ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Εἰς Ψάλλμ. 48, 8, ΕΠΕ 5, 346.

²⁶⁹ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, Περί κατασκευῆς ἀνθρώπου 16, PG 44, 177d. Περί τῶν αὐτῶν τῆς θείας ἰσάφης ἐπιμάτων, PG 44, 293b.

²⁷⁰ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Περί ἀκαταλήπτου 2, 4, PG 48, 715c.

²⁷¹ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Ἰωάν. 5, 1, PG 59, 55.

²⁷² ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, Περί φύσεως καί ἀναστάσεως 60, ΕΠΕ 1, 310.

²⁷³ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Λόγος Κατηχητικός ὁ μέγας 6, ΕΠΕ 1, 418.

τὴν ἐξουσία πάνω σέ ὅ,τι ζωντανό ὑπάρχει στή γῆ, στή θάλασσα καί στόν οὐρανό. Εἶναι λίγο πιό κάτω σέ ἀξία ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους, ἀλλά τμηθήκε περισσότερο ἀπὸ τόν οὐρανό, ἀπὸ τόν ἥλιο, ἀπὸ τοὺς χοροὺς τῶν ἀγγέλων, ἀφοῦ κατένευ ἀπὸ ὅλα αὐτά δέν λέγεται εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, δέν ἔχει νοῦ, ἐλεύθερες κινήσεις καί αὐτεξουσία. Ὅλα εἶναι ὑπόδουλα στήν ἀνάγκη²⁷⁴.

- Ἡ ἀξία τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεται ἀπὸ τὴν ἀναγνώριση τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἴδιος ὁ Θεός ἀναγνωρίζει καί διακηρύσσει τὴν ἀξία τοῦ ἀνθρώπου²⁷⁵.

- **Δυνατή ἡ αὐτοσυνειδησία.** Ὅσο ἔχει ὁ ἄνθρωπος τόν Υἱό δέν φοβᾶται κανένα, οὔτε τό συνάνθρωπο, οὔτε τό Θεό, οὔτε τὴ φύση. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι αὐτοδιδάκτος στή γνώση τῆς ἀρετῆς, μολονότι δέν ὑπῆρχε ἀκόμη ὁ νόμος. Ἀπόδειξη ἡ τάση γιά φυγή μετά τῆ διάπραξη τῆς ἁμαρτίας²⁷⁶. Ὁ Θεός, ἰσχυρίζεται ὁ Χρυσόστομος, ἔθεσε μέ τό κατ' εἰκόνα τὴ γνώση τῆς ἀρετῆς, ἐνώ ἄφησε στήν προαίρεση τοῦ ἀνθρώπου τὴν πρᾶξη καί τὴ συμμόρφωση²⁷⁷.

- **Ἡ ἀξία τοῦ σώματος.** Ὁ Θεός δέν ἐπλάσσε τόν ἄνθρωπο μόνο μέ τὴν πνοή του, ἀλλά καί μέ τὴν ὕλη. Ἔτσι ὁ ἄνθρωπος δέν ἔχει μόνο ψυχὴ ἀλλά καί σῶμα. Τό δέ σῶμα κατασκεύασε ὁ Θεός, γράφει ὁ Χρυσόστομος, ἀντάξιο πρὸς τὴν εὐγένεια τῆς ψυχῆς καί κατάλληλο νά συνεργάζεται μαζί της. Χωρὶς ἔνα τέτοιο σῶμα ἡ ψυχὴ θά ἦταν ἀνενεργητή. Ἔτσι ἐξηγεῖται, γιατί τό ἀνθρώπινο σῶμα διαφοροποιεῖται ἀπὸ τό ἀντίστοιχο τῶν ζώων²⁷⁸. Κανείς δέν μπορεῖ νά κατηγορεῖ τό σῶμα, γιατί τό ἔδωσε ὁ Θεός. Εἶναι ἀριστος χαλκός που συγκρατεῖ τὰ σκιετήματα τῆς ψυχῆς, περιορίζει τὴν

²⁷⁴ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Εἰς Ψάλλμ. 48, 8, ΕΠΕ 5, 348.

²⁷⁵ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Ρωμ. 19, 6, PG 60, 580.

²⁷⁶ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Ὀμιλία 12, 4, ΕΠΕ 32, 352.

²⁷⁷ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Ὀμιλία 13, 3, ΕΠΕ 32, 384.

²⁷⁸ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Ἀνοδιδάνας 11, 4, PG 49, 125.

μωδία, έμποδίζει την άλαζονεία, μάς υπηρξει στά μεγαλύ-
τερα κατορθώματα²⁷⁹.

- **Δυνατή ή κυριαρχία.** "Όπου ή άρχειν δύναμις, εκεί ή του Θεού *εικών*"²⁸⁰, γράφει. Ο άνθρωπος "άρχων έκτίσθη"²⁸¹. Τι-
ποτε δέν είναι μεγαλύτερο από τον άνθρωπο, αλλά όλα βδι-
σκονται υπό την εξουσία του²⁸². Έτσι οδηγείται ως βασιλεύς
πάντων. Αυτό δηλώνεται και από τό όρθιο σχήμα του. Ήξιατί-
ας τούτου "πρός τόν ουρανόν ανατείνεται και άνω βλέπει"²⁸³.

- Δηλώνεται επίσης από τό λογικό. Ο άνθρωπος είναι τό
μόνο λογικό όν στη Δημιουργία: "Έν τίνι τό άρχικόν; έρωτά ό
Γρηγόριος Νύσσης, και άπαντά: "Έν τή του λογισμοϋ περι-
ουσία..."²⁸⁴. Ο χρυσοστομικός λόγος είναι περισοότερο σα-
φής: "Τούτο δίστησι ημάς των άλόγων. Ου γάρ δη ή του
σώματος αναλογία, ουδέ τό τρέφεσθαι, ουδέ τό πίνειν, ου-
δέ τό νέμεσθαι, ουδέ τό ζήν ταύτα γάρ ημών άπαντα κοινά
πρός τά άλογα· αλλά τί δίεστηκεν άνθρωπος των άλόγων;
τώ λόγω διά τούτο και λογικόν ζών έστιν ό άνθρωπος"²⁸⁵.

- Συνειδητοποιεί ότι διαφοροποιείται από τά ζώα. Έκ
της κατασκευής του έπιτρέπεται ό άνθρωπος νά κυριαρχεί
και όχι νά κυριαρχείται. Νά παραιμένη άνθρωπος και νά μή
κατολισθαίνει στη δυσγένεια των άλόγων ζώων. Ο Χρυσό-
στομος επικαλείται τή θέση των όφθαλμών και τή στάση
του σώματος: "Διατί γάρ τοίς μέν άλόγοις πάσι κάτω νεύ-
οντας έποίησε τούς όφθαλμούς ό Θεός, σοί δε καθάπερ έν
άκροπόλει τή κεφαλή φέρον αυτούς εγκατέθηκε; ουκ έπι-
δη· εκείνοις μέν ουδέν προς τόν ουρανόν κοινόν, σοί δε μά-
λιστα τά άνω περισκοπείν και παρά του Θεού και παρά
τής φύσεως έξ άρχής έτέθη; Διατί σοί μέν τό σωμα όρθιον έ-

²⁷⁹ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, ΕΙΣ Α' Κοθ. 17,5, ΕΠΕ 18, 490.

²⁸⁰ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, ΕΙΣ ΤΟ ΠΟΙΗΣΘΕΙΜΕΝ ΑΝΘΡΩΠΟΥ, ΡΓ 44, 264-265b.

²⁸¹ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, ΕΙΣ ΤΟ ΠΟΙΗΣΘΕΙΜΕΝ ΑΝΘΡΩΠΟΥ, ΡΓ 44, 264b.

²⁸² Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΕΙΣ Γέν. 8, 4, ΕΠΕ 2, 204.

²⁸³ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, ΠΕΡΙ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥ 8, ΡΓ 44, 144b.

²⁸⁴ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, ΕΙΣ ΤΟ ΠΟΙΗΣΘΕΙΜΕΝ ΑΝΘΡΩΠΟΥ, ΡΓ 44, 264b.

²⁸⁵ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΕΙΣ Ησ. 5, ΡΓ 56, 120- 121.

ποίησεν, εκείνοις δέ πάλιν κάτω νενευκός... Μή τοίνυν...
πρός τήν των άλόγων δυσγένειαν έξολισθήσωμεν..."²⁸⁶.

- Έχει ό άνθρωπος τό Θεό μέσα του γι αυτό και κυρια-
ρχεί, όπως ό Θεός στη φύση. Πλάστηκε "ηγμων πάντων"²⁸⁷.
Συχνά όμως τίθεται τό έρώτημα, πώς είναι δυνατόν νά είναι
ηγμόνας και βούλιός των άλόγων και νά υστερεί σε πλεο-
νεκτήματα, όπως η σωματική δύναμη, ή όξυδέσθεια, ή διάθ-
κεια και ή ταχύτητα: "και γάρ ταχύτερον έπτος άνθρωπου,
και τλητικώτερον βοϋς, και κουφότερον άετός, και ίσχυρό-
τερον λέων". Οπόσο έχει ό άνθρωπος αυτό που δέν έχουν
τά ζώα, τή σοφία και τήν τιμή του Θεού, στοιγεία που τόν κά-
νουν ταχύτερο, δυνατότερο και έφρευτικώτερο εκείνων²⁸⁸.
Είναι μέν άοπλος, έχει άσθενές σώμα, αλλά κατορθώνει νά
κυριαρχεί μέ τό λογικό, νά τά υποδουλώνει και νά ικανο-
ποιεί τίς ανάγκες του: "τό πάντων εύτελέστερον ίδοι τις έν
κατά του μείζονος έχειν ύπεροχήν"²⁸⁹. Η κυριαρχία του έ-
κτείνεται σε γή, ουρανό και θάλασσα²⁹⁰.

- Έχει τόν προφορικό λόγο. Συνειδητοποιεί ότι έχει λό-
γο, μετέχει σ' αυτόν και τόν έρωτεύεται²⁹¹. Ο άνθρωπος ως
λογικό όν κατανοεί τό λόγο των άλλων και άγαπά τό λόγο.
Άνθρωπος που δέν άγαπά τό λόγο, γράφει ό Χρυσόστομος,
είναι πολύ πιο άλογος από τά κτήνη, άφου δέν συνειδητο-
ποιεί, γιατί τιμήθηκε και από ποϋ έχει τήν τιμή²⁹². Έχει έπι-
πλέον και τά χέρια, τά όποια μεταξϋ άλλων συνεργάζονται
μέ τό λόγο και έτοιμώς είναι συμπληρωματικά τής λογικής
φύσης. Μέσω αυτών ό άνθρωπος όμιλει μέ γράμματα και άλ-
λα σχήματα και βοηθείται στην έκφώνηση του λόγου²⁹³. Άν

²⁸⁶ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, ΡΓ 50, 752-753. Βλ. και ΕΙΣ Ψαλμ. 120,1, ΡΓ 55, 345.

²⁸⁷ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΒΙΟΥ ΜΑΡΤΥΡΟΥ, ΡΓ 46, 308-309a.

²⁸⁸ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΕΙΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥΣ 11,4, ΡΓ 49, 124-126.

²⁸⁹ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, ΕΙΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥΣ 13, ΡΓ 49, 124-126.

²⁹⁰ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΒΙΟΥ ΜΑΡΤΥΡΟΥ, ΡΓ 46, 308-309c.

²⁹¹ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΠΕΡΙ ΕΛΕΓΜΟΣΙΝΗΣ, ΡΓ 49, 291.

²⁹² Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΠΕΡΙ ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΩΣ 3, 1, ΡΓ 49, 291-292. Βλ. και ΕΙΣ Ησ. 4,1, ΡΓ

56, 121.

²⁹³ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, ΠΕΡΙ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥ 8, ΕΠΕ 5, 52.

δέν είχε τὰ χέρια, σημειώνει ὁ Νύσοης, ὁ ἄνθρωπος θὰ εἶχε διαφορετικό πρόσωπο²⁹⁴.

- Εἶναι δημιουργικός κατ' εἰκόνα τοῦ δημιουργοῦ του. Ἐργάζεται ὅπως ὁ Υἱός καὶ ὁ Θεός. Γράφει ὁ Εὐσέβιος Καισαρείας: "μόνον δέ τῶν ζώων... εἶναι λογικόν καὶ δημιουργικόν καὶ κριτικόν καὶ νομοθετικόν, τεχνῶν τε καὶ ἐπιστημῶν καταληπτικόν"²⁹⁵.

- **Δυνατὴ ἡ κοινωνικότητα.** Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἀπολάμβανε, κατὰ τὸν Νύσοης, τὸ πρόσωπο τῆς θείας ἐμφανείας καὶ ἦταν γεμάτος παρηγοσία πρὸς τὸ Θεό²⁹⁶.

- Ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ μόνο ὄν που προσεύχεται στὸ Θεὸ καὶ ἀπολαμβάνει τὶς θείες ἀποκαλύψεις, γίνεται μέτοχος τῶν ἀπορρητῶν²⁹⁷.

Ἀλλά καὶ ὁ ἴδιος κοινωνεῖ ὅπως ὁ Θεός με τοὺς ἄνθρώπους. Ὁ Βασίλειος ἀποκοῦει τὴ μοναχικότητα καὶ ἀγριότητα ὡς γνωρίσματα τοῦ ἀνθρώπου. Ἄντιθετα τὸν χαρακτηρίζει ὡς "κοινωνικὸν ζῶον", ἐνῶ συμπραίνει ὅτι τίποτε δέν εἶναι τόσο χαρακτηριστικὸ γνωρίσμα τῆς ἀνθρώπινης φύσης ὅσο ἡ κοινωνία. με τοὺς ἄλλους, ἡ ἀλληλοβοήθεια καὶ ἡ ἀγάπη²⁹⁸. Ἐκπορεύει ἀγάπη ὅπως ὁ Θεός. Σ' αὐτὸ στηρίζεται ὁ σεβασμὸς τοῦ ἄλλου²⁹⁹.

- Ἡ ἰσοτιμία τῶν ἀνθρώπων εἶναι βασικὴ συνέπεια τοῦ κατ' εἰκόνα. Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι εἰκόνες τοῦ Θεοῦ καὶ γι' αὐτὸ ἔχουν τὴν ἴδια ἀξία. Ἡ σχετικὴ ἀναφορὰ τοῦ Παύλου "οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδέ ἐλεύθερος..." συνδέεται βέβαια με τὴ νέα κατάσταση τοῦ ἔφραζε ὁ Χριστὸς στὸν κόσμο, ἀλλὰ συνδέεται ἄμεσα καὶ με τὴ φύση τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως γράφει ὁ Χρυσόστομος: "Ἐπειδὴ γὰρ ἡ φύσις ὁμοίτιμος, εἰ καὶ ταῖς γνώμασις ἐμερίσθημεν, συνάγει τὴν φύσιν εἰς τὸ ἀρχαῖον κάλλος"³⁰⁰.

²⁹⁴ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, Περί κατασκευῆς ἀνθρώπου 8, ΕΠΕ 5, 60.

²⁹⁵ ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ, Πιροπασκευὴ εὐαγγελικὴ 7,18, PG 21, 560c.

²⁹⁶ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, Λόγος Κατηχητικὸς ὁ Μέντας 6, ΕΠΕ 1, 418.

²⁹⁷ Γ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Φράσιμ. 48,7, PG 55, 233.

²⁹⁸ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ὁμοί κατά τὸν 3,1, PG 31, 917a.

²⁹⁹ Πάκ. 3,9/ Γεν. 9,6.

³⁰⁰ Γ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Ὅτι Παλαιὰς καὶ Καινῆς Διαθήκης εἰς νομοθέτης 3, PG 56, 401.

- Ἄγαπᾶ καὶ ἴμονοι πρὸς τοὺς συνανθρώπους: "Τούτῳ γὰρ ἔστιν ὁ μάλιστα συνέχει καὶ συγκροτεῖ τὴν ζωὴν τὴν ἡμετέραν, καὶ τούτῳ τῶν ἀλόγων καὶ τῶν θηρίων διεστῆκαμεν, τῷ δύνασθαι, εἰ βουληθεῖμεν, τὴν προσήκουσαν ἡμῖν τάξιν διατηρεῖν, καὶ πολλὴν τὴν πρὸς τοὺς πλησίον ἰμόνοιαν ἐπιδείκνυσθαι"³⁰¹.

- Ὡς εἰκόνα τοῦ Θεοῦ ὁ ἄνθρωπος δέν μπορεί νά ἐξουθενῶναι κρίνοντας ἄλλους, ἐπειδὴ καὶ αὐτοὶ εἶναι εἰκόνες τοῦ Θεοῦ. Ἡ εἰκόνα που ἔχει εἶναι "ιατρείας εἰκόνα" καὶ δείχνει ὅτι εἶναι μαθητὴς τοῦ Χριστοῦ, σημειώνει ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος. Γι' αὐτὸ καὶ ὀφείλει νά εἶναι φιλόανθρωπος, μακροθύμος, νά σχετᾶται καὶ νά φέρεται ὁ ἴδιος τὶς ἀδυναμίες καὶ ἀσθενίες τῶν ἄλλων³⁰².

2.2 Ἡ ἀποδόμηση τῆς εἰκόνας

Μέ τὸν ὄρο ἀποδόμηση δέν ἐννοοῦμε τὴν πλήρη ἀχρηστευση τῆς εἰκόνας τοῦ ἀνθρώπου, τὴν ὀντολογικὴ ἐξομύωση με τὰ ζῶα, δηλαδή τὴν τρωτὴ τῆς ἀνθρώπινης φύσης. Δέν ἐννοοῦμε ἐπίσης τὴν πλήρη ἀποξένωση ἀπὸ τὸ Θεό, ἡ τὴν πλήρη καὶ τελεία ἀγνοία τοῦ ἀγαθοῦ. Ὁ ἄνθρωπος δέν χάνει τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ. Αὐτὴ εἶναι ἀνεξάληπτη καὶ μὴ ἀφαιρεσίμη. Ἀπὸ τὴ στιγμή τῆς σύλληψης καὶ στοὺς αἰῶνες τῶν αἰῶνων ὁ ἄνθρωπος παραμένει ἄνθρωπος καὶ εἶναι εἰκόνα τοῦ Θεοῦ. Ἐπομένως ἀποδόμηση σημαίνει ἀμαρτία, ὄ,τι καὶ ἡ πτώση. Εἶναι ἡ ἀπομάκρυνση καὶ ἡ ἀποξένωση ἀπὸ τὸ Θεό³⁰³ με ὅλας τὶς τραγικὲς συνέπειες. Περιγράφει δηλαδή τὶς περιπέτειες τοῦ ἀνθρώπου χωρὶς τὴν κοινωνία με τὴν πηγὴ τῆς ζωῆς που εἶναι ὁ Θεός. Τὸ σίγουρο πάντως εἶναι ὅτι ὁ ἄνθρωπος δέν εἶναι τοῦ διαβόλου, γιατί ὁ διάβολος δέν ἀποτελεῖ μιά ἄλλη ἀρχὴ ἀπέναντι ἀπὸ τὸ Θεό. Κά-

³⁰¹ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, Εἰς Γεν. 4,8, PG 53, 47.

³⁰² ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, Λόγος 32,1, PG 36, 208cd.

³⁰³ Βλ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, Κατὰ Εὐνομίου 2, PG 45, 545b: «ἀμαρτία δέ ἐστίν ἡ τοῦ Θεοῦ ἀλλοτριώσις, ὅς ἐστιν ἡ ἀληθινή τε καὶ μόνη ζωή».

τόπιν αυτού ὅ,τι ὑπονοεῖται μέ τόν ὄρο πτώση παραπέμπει σέ ἕναν τρόπο ζωῆς μέ ὅλα τά χαρακτηριστικά τῆς "ζωῆς" μακριά ἀπό τό Δημιουργό.

2.2.1 Τό μέγεθος καί οἱ συνέπειες τῆς ἀμαρτίας

Ὁ Μ. Βασίλειος, ὅταν ἀναφερεται στήν πτώση τοῦ ἀνθρώπου, κάνει λόγο γιά "ἀχρεΐωση" τοῦ κάλλους τῆς εἰκόνας ἀπό τήν ἀμαρτία, πού μεταφράζεται ὡς ἀλλοτρίωση ἀπό τό Θεό, καθέλκυση στίς ἐμπαθεῖς ἐπιθυμίες, ἀπώλεια τῆς οἰκειότητας πρὸς τή ζωή³⁰⁴. Πιρόκειται γιά ὑπερβολική τρέλα καί κτηνώδη παραλογισμό τό νά μήν εἶναι σέ θέση ὁ ἄνθρωπος νά αισθάνεται τήν πρῶτη του δημιουργία, νά μή θελαί νά κατανοήσει τά μεγάλα σχέδια πού ἔκανε ὁ Θεός γιά αὐτόν³⁰⁵. Αὐτή ἡ κατάσταση ἀναγκάζει τό Μ. Βασίλειο νά ἀναρωτιέται: "ἀρχικόν εἶ ζῶον, ἀνθρώπε, καί τί δουλεύεις τοῖς πάθεσι; τί σεαυτοῦ τό ἀξίωμα καταβάλλεις, καί δοῦλος γίνῃ τῆς ἀμαρτίας... ἀρχων κτίσεως ἐχειροτονήθης, καί ἀπεργίας σεμνότητα τῆς σεαυτοῦ φύσεως"³⁰⁶.

Τήν κατάσταση τοῦ ἀνθρώπου ἐκφράζει ἡ φράση τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου: "εἰκὼν εἰμι θεοῖο, καί αἰσχος νιός ἐτύχθην"³⁰⁷, δηλαδή εἰμι εἰκόνα τοῦ Θεοῦ καί κατέστησα γιός ἀτιμίας. Ὁ ἄνθρωπος γίνεται ταλαίπωρος³⁰⁸. Ἀποξενώνεται ἀπό τό Θεό Λόγο καί γίνεται ἄλογος καί ἀδέσποτος, ἔγμαιο τῆς ἀμαρτίας³⁰⁹. Ἐσχυνά τήν καταγωγή του, πουλιέται στήν ἀμαρτία³¹⁰ καί ὑποτάσσεται στή φθορά³¹¹.

- Ἡ ἀποδόμιση δέν ἀφορᾶ μόνο στό σῶμα, γιὰτί τίποτε κακό δέν θά μποροῦσε νά κάνει τό σῶμα, γράφει ὁ Χρυσό-

στομος, χωρίς τήν ψυχῆ, ἐνῶ ἡ ψυχῆ πολλά θά μποροῦσε νά κάνει χωρίς τό σῶμα³¹². Κατά τό Γρηγόριο Νύσσης ἡ ἀμαρτία εἶναι κατόρθωμα τῆς προαίρεσης καί ὄχι τοῦ σώματος³¹³.

- Ἡ ἀποδόμιση ἀρχίζει μέ τόν παραλογισμό. Ὁ νοῦς του γίνεται σαρκικός³¹⁴. Ὁδηγεῖ τόν ἄνθρωπο σέ μιᾶ κατὰσταση φόβου καί τρόμου μπροστά στό Θεό. Ὁ ἄνθρωπος τρέχει νά κρυφτεῖ ἀπό ἕναν Θεό πού εἶναι πανταχοῦ παρῶν, πού τόν δημιουργοῦσε καί γνωρίζει τά ἀπόκρυφα του³¹⁵. Ἡ παρουσία τοῦ Θεοῦ δέν γεμίζει πλέον χαρά τῆ βιοτή τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλά προκαλεῖ φόβο³¹⁶. Ὁ δέ φόβος προκαλεῖται ἡ ὁδηγεῖ στήν αἰσχύνῃ. Ὁ ἄνθρωπος ἀπογυμνώνεται ἀπό τά δῶρα καί τά χαρίσματα τοῦ Θεοῦ, ἐνδύεται τήν ἀμαρτία καί αισθάνεται γιά αὐτό ντροπή³¹⁷.

- Ντροπή αισθάνεται καί στή σχέση του πρὸς τό συνάνθρωπο, ἄφου μέ τήν ἀμαρτία ἀμαυρώνεται καί ἡ κοινωνικότητα. Ἡ ἀμαρτία ὁδηγεῖ στή διάσπαση τοῦ ἀνδρογύνου. Αὐτό δηλώνεται μέσα ἀπό τρεῖς εἰκόνες τῆς Γενεσης. Μετά τήν ἀμαρτία αισθάνονται, ἄνδρας καί γυναίκα, γυμνοί καί ἀσχημοί, ἐνῶ βιάζονται νά καλύψουν τήν ἀσχήμια τους. Στή δευτέρα εἰκόνα διαπιστώνεται ὄχι μόνο ἡ ἀποξένωσή τους ἀλλά καί ἡ εἰσβολή τῆς σχέσης ἐξουσίας καί ὑποταγῆς: "πρὸς τόν ἄνδρα ἡ ἀποστραφῆ σου", διαπιστώνει ὁ Θεός. Εἰσέρχεται δηλαδή ἡ σχέση ὑποταγῆς, ὅπως γράφει καί ὁ Χρυσόστομος³¹⁸. Περισσότερο ἐνδεικτικῆ τῆς ἀποξένωσης εἶναι ἡ τρίτη σκηνή. Μπροστά στό Θεό πού ζητᾶ ἐξηγήσεις, ὁ ἄνδρας στρέφεται ἐναντίον τῆς γυναίκας, μέ τῆ δικαιολογία ὅτι ἐκείνη φταίει γιά τήν κατάντια του. Εἶναι ἐδῶ σαφές ἡ ἀλλοίωση τοῦ κατ' εἰκόνα. Ὁ ἄνθρωπος ἐξαντλεῖ τήν κοινωνικότητα στή θέληση γιά ἐξουσία καί κυριαρχία ἐπί τῶν

³¹² I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Ἐφ. 5, 4, ΕΠΕ 20, 536.

³¹³ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, Κατά Εὐνομίου 2, ΡΓ 45, 545b.

³¹⁴ Κολ. 2, 18.

³¹⁵ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Γέν. 17, 2, ΕΠΕ 2, 448 εἰ.

³¹⁶ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Γέν. 17, 2, ΕΠΕ 2, 448.

³¹⁷ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Γέν. 17, 2, ΕΠΕ 2, 448.

³¹⁸ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Γέν. 4, 1, ΕΠΕ 8, 62.

³⁰⁴ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Λόγος ἀσκητικός 1, ΡΓ 31, 869d.

³⁰⁵ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Ψάλλ. 48, 8, ΕΠΕ 5, 348.

³⁰⁶ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ (ἀμφ.), Περὶ τῆς ἀνθρώπου κατασκευῆς 1, 8, ΡΓ 30, 20b.

³⁰⁷ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, Ἐση ἠθικά 14, ΕΠΕ 9, 238.

³⁰⁸ Ρομ. 7, 24.

³⁰⁹ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Εἰς Ψάλλ. 48, 9, ΕΠΕ 5, 352.

³¹⁰ Ρομ. 7, 14 εἰ.

³¹¹ Ρομ. 8, 20.

άλλων ανθρώπων. Αυτό "αναγκάζει" τό Θεό νά προχωρήσει σέ κάτι που είναι αναγκαίο κακό, στήν παρόδοση δηλαδή του νόμου³¹⁹. Θεωρώ ότι ή εξουσιαστική μανία του ανθρώπου είναι ή πλέον ευτελιστική για τό άνθρωπινο γένος εξέλιξη, αφού ή μόνη εξουσία που είχε ό άνθρωπος από τό Θεό ήταν αυτή επί της κτίσεως.

- Όσοσο από τίς συνέπειες της πτώσης δέν εξαιρέθηκε ούτε αυτή ή σχέση πρός τήν κτίση. Η κυριαρχία του άνθρωπου στήν κτίση γίνεται προβληματική. Ενώ ό άνθρωπος πριν από τήν άμαρτία είχε τά "προεδρεία της φύσεως", μετά τήν άμαρτία υπετάγη στή γή: "γή εί, και εις γήν άπελευσθη", σχολιάζει ό Χρυσόστομος³²⁰. Όσοσο παρό τήν παρόβαση της έντολης δέν χάνει ό άνθρωπος παντελώς τήν τιμή και τήν εξουσία στά ζώα. Στεγήθηκε τήν εξουσία πάνω σέ ζώα που δέν του είναι παραράιτητα, τή διατήρησε όμως σέ εκείνα που τόν εξυπηρετούν³²¹.

Η εικόνα του μεταπτωικού ανθρώπου δέν όρίζεται σέ σχέση πρός τή φύση του, αλλά σέ σχέση πρός τήν έκπτωση από τήν άρετή. Ο Χρυσόστομος είναι άρκετά σαφής. Ο άνθρωπος είναι άνθρωπος, όταν συμπεριφέρεται ως Θεός. Πάνοι νά είναι άνθρωπος, όταν άποξενώνεται από τήν εικόνα του Θεού:

"Ετσι δέν είναι άνθρωπος
- ό επιδιώκων τήν ισοθεία, όπως έγινε μέ τόν πρῶτο άνθρωπο³²², όταν δηλαδή άγωνίζεται νά υπερβεί τούς όρους της φύσης του και νά αυτόθεωθεί, ή όταν συμπεριφέρεται στους άλλους και στήν κτίση ως ένας έμπαθής Θεός.
- ό άνελεήμων: "Μένα γάρ άνθρωπος, και τίμιον άνηρ έλεήμων. ως άν μη τούτο έχη, και τού είναι άνθρωπος εξέπτεσε... Καί τί θαυμάζεις, εί τούτο άνθρωπος; Τούτο Θεός"³²³.

³¹⁹ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, ΕΙΣ Γέν. 8, 1, ΕΠΕ 8, 144.

³²⁰ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, ΕΙΣ άόφειαν... 5, ΕΠΕ 1, 360.

³²¹ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, ΕΙΣ Γέν. 3,2, ΕΠΕ 8, 54.

³²² Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΕΙΣ Γέν. 16, 3, ΕΠΕ 2, 420.

³²³ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, ΕΙΣ Ματθ. 52,5, ΡΓ 58, 524.

- ό μεμπτός, ό άδικος, ό ψεύτικος, ό μετερχόμενος κάθε ποηροῦ πρῶγματος³²⁴.

- ό δοῦλος τῶν ζῶων και τῶν παθῶν: Ώς εικόνα του Θεού ό άνθρωπος άντί νά εξουσιάζει όλα τά όρατά δημιουργήματα και τά πάθη του εξουσιάζεται από αυτά. Χάνοντας λοιπόν αυτή τήν εξουσία, γράφει ό Χρυσόστομος, χάνει ό άνθρωπος και τό προνόμιο νά είναι άνθρωπος και μετατοπίζει τόν έαυτό του πρός τήν κατηγορία και τήν όνομασία τῶν ζῶων³²⁵. Γίνεται θηριώδης³²⁶ και άκόμη χειρότερος, γιατί φορά τό προσωπέιο του ανθρώπου, αλλά συμπεριφέρεται μέ μεγαλύτερη άγριότητα από τά ζώα³²⁷. Άναφερόμενος στήν περίπτωση του κατακλυσμού ύπογραμμίζει ότι ό Νῶε ήταν μόνο άνθρωπος. Όλοι οι άλλοι είχαν μέν τή μορφή ανθρώπων, αλλά μέ τήν πονηρή τους προαίρεση προόδωσαν τήν ευγένεια της φύσης τους και από άνθρωποι έέπσαν στήν κατάσταση τῶν άλόγων ζῶων³²⁸. "Ετσι άντί νά άσχολεΐται ό άνθρωπος μέ τήν άρετή και τά μελλοντικά, καταγίνεται μέ πρῶγματα άντίθετα πρός τή φύση και τό σκοπό του, δηλαδή μέ τά κοσμικά³²⁹. Τό ίδιο γίνεται και μετά Χριστόν. Αντί νά γίνονται από άνθρωποι ισάγελοι μεταβάλλονται σέ θηρία³³⁰.

- όποιος σπυγάζει όποιδήποτε άλλοι έκτός από τήν Εκκλησία, ό διάφορος, αυτός που προτιμά τά κοσμικά από τά πνευματικά, που δέν έχει ψυχικά αισθήματα, που δέν άγαπά και περιργονεί τά θεία λόγια. Ίδιαίτερα έπιμένει ό Χρυσόστομος στό τελευταίο: "βούλει μαθεΐν, ότι οί θείας άκροάσεως ύπερορώντες, και τό είναι άνθρωποι διά της ύπεροψίας ταύτης άπώλεσαν και της ευγενείας εξέπτεσαν";... Ο γάρ μεγαλοφρονότατος Ησαΐας... εις τήν

³²⁴ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ (νόθο), ΕΙΣ τόν δίκαιον... 2,2, ΡΓ 56, 569.

³²⁵ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΕΙΣ Γέν. 23,5, ΡΓ 53, 202-203.

³²⁶ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, ΕΙΣ Ησ. 3,2, ΡΓ 56,114.

³²⁷ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, ΕΙΣ Ψαλμ. 148, 4, ΡΓ 55, 490-491.

³²⁸ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, ΕΙΣ Γέν. 23, 4, ΡΓ 53, 201-202.

³²⁹ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, ΕΙΣ Ψαλμ. 48, 5, ΕΠΕ 6, 194.

³³⁰ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, ΕΙΣ Ίωάν. 2, 5, ΕΠΕ 12, 468.

πόλιν εισελθών, τά Τεγοσόλυμα, έβόδα λέγων Ήλιθον, και οὐκ ἦν ἀνθρώπος... Καί οὐ διά τήν εξημίαν τῶν παρθῶτων, ἀλλά διά τήν σαθυμίαν τῶν ἀκρωμένων τουτο εἵπεν...³³¹

ὁποιος ζεῖ παράλογα σάν τό βόδι, εἶναι ἀπακτικός σάν λύκος, πορνεῦει σάν τό γουρουνί, εἶναι δόλιος σάν τό φίδι, βγάζει δηλητήριο σάν τήν κόμπρα, εἶναι ἀνόητος σάν τόν ὄνο, μοιγός σάν τό ἄλογο³³², κλωτοῦ σάν ὄνος, τηδᾶ σάν ταῦδος, χρεμετίζει πρὸς τίς γυναικές σάν ἴππος, εἶναι καίμαχος σάν τήν ἀγκοῦδα, παχύς σάν ἡμίονος, μνησίκακος σάν τήν καμῆλα, ὅποιος δαγκώνει σάν σκορπιός, εἶναι ὕπουλος σάν τήν ἀλεπού. Καί καταλήγει ὁ Χρυσόστομος: "Πῶς δυνασομαί σε μετά τῶν ἀνθρώπων συναριθμεῖν οὐχ ὄρων ἐν σοί τῆς τοιαύτης φύσεως τοῦς χαρακτηῆρας,"³³³

2.2.2 Ἡ ἐλίπδα τῆς χριστοποίησης

Ἡ πορεία τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου στή συνάντηση τοῦ νέου, ὅπως αὐτή περιγράφεται στήν Παλαιά Διαθήκη, ἀλλά και σέ ἄλλες τίς δραστηριότητες τῶν ἀνθρώπων στή λοιπή ἀνθρωπότητα, συνοδεύεται ἀπὸ δύο πολύ βασικές προϋποθέσεις: α) ὁ ἀνθρώπος ἔχασε τό θεῖο προσανατολισμό ὅχι ὁμῶς και τήν εἰκόνα του, β) ἀπὸ τήν ἀρχή εἶχε τήν ὑπόχρεση γιά τήν ἐπανενεργοποίηση τῆς δυνατότητας γιά τήν ἐν Χριστῶ ἀναδόμηση μέ τό γνωστό ὡς πρωτευσαγγέλιο.

α) Ὡς πρὸς τίς μεταπτωτικές δυνατότητες τοῦ ἀνθρώπου οἱ ἐκκλησιαστικοί Πατέρες εἶναι κατηγορηματικοί: Τίποτε δέν χάθηκε, ὅλα εἶναι μῦθοστα.

Ὁ ἀνθρώπος εἶναι "ζῶον τρεπτόν και ρευστῆς φύσεως"³³⁴, ὑπογραμμίζει ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος. Εἶναι ἡ τοῦ ὕψους ἡ

τοῦ βάθους: "Οὐδέν ἦν εὐτελέστερον ἀνθρώπου και οὐδέν γέγονε τιμώτερον ἀνθρώπου"³³⁵. Μέση κατάσταση δέν ταυριάζει. Ἡ ἔχουμε ἀνθρώπο ἡ δέν ἔχουμε.

Ἡ ἀξία τοῦ ἀνθρώπου δέν χάνεται, ἐπειδὴ δέν καταστρέφεται και ἡ εἰκόνα. "Δι' αὐτόν τά ἀπὸ Ἀδάμ ἕως τῆς παρούσας αὐτοῦ οικονομῆντα δι' αὐτόν παρδάδεισος και ἐντολαί και κολάσεις και θαύματα και τιμηταί και εὐεργεσίαι... δι' αὐτόν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπος ἐγένετο. Τί ἄν τις εἶποι τά μέλιντα, ὦν ἀπολαύειν μέλει..."³³⁶. Κατά τό Γρηγόριο Νύσσης, τόσο ὁ πρῶτος ὄσο και ὁ τελευταῖος ἀνθρώπος φέδρουν πάλιν τους μέ τόν ἴδιο τρόπο τῆ θεία εἰκόνα³³⁷.

Εἶναι λοιπόν ὁ ἀνθρώπος ὅ,τι πολυτιμότερο μολονότι ἔγνε θνητός³³⁸. "Ἐχει δέ τόση ἀξία, ὥστε "ὁ μονογενῆς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπος ἐγένετο"³³⁹, σημειώνει ὁ Χρυσόστομος. Ὁ ἴδιος ὀρίζει μάλιστα τόν ἀνθρώπο, ὅπως και ὁ Παῦλος, ὡς πνευματικό ναό, ὅχι ἔνα ἀπλό κτίσμα, ὅπως εἶναι ὁ ναός. Ὁ ἀνθρώπος εἶναι ἐξάλλου κάτι περιδοσότερο και πολύ πιό ἐροῦ πρᾶγμα ἀπὸ τό ναό. Ὁ Χριστός δέν σταυρωθῆκε γιά τοῦς τοίχους, ἀλλά "διά τοῦς ναούς τουτούς"³⁴⁰, γράφει ὁ Χρυσόστομος.

β) Ἡ ἐλίπδα τῆς ἀποκατάστασης τῆς εἰκόνας τοῦ ἀνθρώπου συνδέεται ἄμεσα μέ τό πρῶτο του Θεοῦ Λόγου. Ἡ παρουσία του δέν ἀρχίζει μέ τήν ἐνοράκωση, ἀλλά μέ τήν πτώση τοῦ ἀνθρώπου: "και ἔχθραν θῆσω ἀνά μέσον σου και

³³⁵ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Πρὸς τοῦς μέλλοντας βαπτίζομαι, ΡG 49, 246.

³³⁶ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, Εἰς Ψαλμ. 8, 6-7, ΡG 55, 116. Βλ. και Εἰς Ψαλμ. 48, 6, ΡG 55, 233: "Δι' αὐτόν ὁ μονογενῆς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπος γέγονε και ἐσταυρώθη και ἐτάφη και τά φρικώδη θαύματα ἐκείνα μετά τήν ἀνάστασιν δι' αὐτόν γέγονε. Δι' αὐτόν νόμος, δι' αὐτόν ὁ παρδάεισος, δι' αὐτόν ὁ καταλυσιμός. Καί γὰρ και τοῦτο μέγιστον τιμῆς εἶδος, τό και δι' ἐπεργεσίας αὐτόν διαδοθόν. Δι' αὐτόν μυθία και τά τὸν ἐπαρσοσθεν χρόνον ἀπαντα οἰκονομία. Καί αὐτῆ δέ ἡ κτίσις ἡ μέλλουσα ἐπσοθαι τῆς εἰς αὐτόν τιμῆς ἕνεκα γίνεται".

³³⁷ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, Περί κατασκευῆς ἀνθρώπου 16, ΕΠΕ 5, 126.

³³⁸ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς ἄγιον Παῦλον 7, 2, ΡG 50, 509.

³³⁹ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, Κατά Τοῦδαίον 7, ΡG 48, 1029.

³⁴⁰ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, Εἰς Ρομ. 27, 4, ΡG 60, 640.

³³¹ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, Ἡ κλήσις τοῦ Παύλου 2, ΡG 51, 113-116.

³³² ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, Μή φοβῶ ὅταν πλουτήσῃ ἀνθρώπος 1, 1, ΡG 55, 499.

³³³ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Ματθ. 4, 8, ΡG 57, 48-49.

³³⁴ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, Λόγος 39, 18, ΕΠΕ 5, 106.

ἀνά μέσον τῆς γυναικός και ἀνά μέσον τοῦ σπέρματος σου και ἀνά μέσον τοῦ σπέρματος αὐτῆς αὐτός σου τηρήσει κεφαλήν, και σύ τηρήσεις αὐτοῦ πτέγναν³⁴¹.

Μπορεῖ νά παροουιάστηκε ὁ Λόγος σωματικά ἀργότερα ὅταν ἦλθε τὸ πλῆρωμα τοῦ χρόνου, ὑπογραμμίζει ὁ Γρηγόριος Θεολόγος, ἦταν ὁμῶς γνωστός και προηγουμένως σέ ὄσους εἶχαν καθαρότητα νοῦ³⁴². Σαφῶς ὁ Γρηγόριος ὑπονοεῖ τὴν παρούσα τοῦ Λόγου στίς μεσαιωνικές προφητείες και τὰ λοιπὰ μεσαιωνικά κείμενα τῆς Παλαιάς Διαθήκης. Μποροῦμε λοιπὸν νά συμπεράδουμε ὅτι δὲν ὑπῆρχε κάποιο κενὸ ἢ κάποιο διάλειμμα ποὺ νά ἀφῆσε ὁ δημιουργὸς τὸν ἀνθρώπο μόνο του. Γράφει ὁ ἴδιος ἄλλου: "Ὁ θεὸς φανερώθηκε στους ἀνθρώπους μέ τὴ γέννησή του. Ὑπῆρχε και πρὶν, ὑπῆρχε και πάντοτε, προερχόμενος ἀπὸ αὐτὸν ποὺ ὑπάρχει πάντοτε, πάνω ἀπὸ κάθε αἰτία και λογική. Κατόπιν ἔλαβε σῶμα γιὰ χάρη μας, γιὰ νά μᾶς χαρίσει τὴν εὐτυχὴ ὑπαρξη, αὐτός ποὺ μᾶς ἔδωσε τὴν ὑπαρξη³⁴³, ἢ καλύτερα γιὰ νά μᾶς ἐπαναφέρει μέ τὴ σάρκωσή του στὴν εὐτυχὴ ὑπαρξη, ἀπὸ τὴν ὁποία ἀπομακρυνθήκαμε ἐξαιτίας τῆς κακίας μας³⁴⁴.

2.3 Ἦ ἐν Χριστῷ ἀναδόμηση τοῦ ἀνθρώπου

2.3.1 Ἡ δυνατότητα χριστοποίησης τοῦ ἀνθρώπου

Στὴν ἱστορία τῆς οικονομίας ὁ Χριστός εἶναι ὁ κατεξοχὴν μεσίτης. "Εἷς μεσίτης Θεοῦ και ἀνθρώπων, ὁ ἀνθρώπος Ἰησοῦς Χριστός", γράφει ὁ Παῦλος³⁴⁴. Μέσω αὐτοῦ δημιουργήθηκε ὁ κόσμος και ὁ ἀνθρώπος, μέσω αὐτοῦ συγκρατεῖται στὴν ὑπαρξη, μέσω αὐτοῦ συμφιλώνεται Θεός και ἀνθρώπος σύμφωνα μέ τό παύλειο: "δι' αὐτοῦ ἀποκαταλλάξαι τὰ πάντα εἰς αὐτόν"³⁴⁵. Ὡς μέσος μεταξὺ δύο φύσεων

βρίσκεται κοντὰ και στοὺς δύο. Σημειώνει χαρακτηριστικά ὁ Χρυσόστομος: "Ἀνθρώπος δὲν θά μποροῦσε νά εἶναι μεσίτης, γιατί ἔπρεπε νά συνομιλεῖ και μέ τό Θεό. Ὅποτε Θεός θά μποροῦσε νά εἶναι μεσίτης, γιατί δὲν θά τὸν δέχονταν ἐκείνοι γιὰ τοὺς ὁποίους θά μεσίτευε"³⁴⁶.

Ὁ Χριστός εἶναι ὁ Θεάνθρωπος ποὺ ἔνωει Παλαιὰ και Καινὴ Διαθήκη. Κατὰ τὸ Χρυσόστομο ἔργο τῆς Παλαιάς Διαθήκης ἦταν νά δημιουργήσει τὸν ἀνθρώπο, ἐνῶ τῆς Καινῆς νά κάνει τὸν ἀνθρώπο ἄγγελο. Ἡ κακία ἀφαιρέσε ἀπὸ τὸν ἀνθρώπο τὴν ἀνθρώπινη ιδιότητα, τὸν ἔφερε στὴν κατάσταση τῶν ζώων, ἔρχεται ὁ νόμος νά τὸν ἀπομακρύνει ἀπὸ τὴν κακία, γιὰ νά ἀκολουθήσει ἡ Χάρις ποὺ θά τοῦ προσέσει τὴν ἀρετὴ³⁴⁷.

Ἀπὸ τὴν ἀποδόμηση στὴν ἀναδόμηση ὁ δρόμος μετὰ τῆ σάρκωσι τοῦ Θεανθρώπου εἶναι μιὰ εὐκόλη ὑπόθεσι: "Ὀλοσθῆδόν γάρ ἡ ἀνθρώπινη φύσις, και ὀξύ μέν κλαπῆναι, ὀξύ δέ ἀνενεγκεῖν ἐκ τῆς ἀπάτης, και ὥσπερ πίπτει ταχέως, οὕτω και θάπτον ἀνίσταται"³⁴⁸.

Ὁσοῦσο αὐτὴ ἡ δυνατότητα δὲν θά ὑπῆρχε, ἂν δὲν τὴν ἐνεργοποιήσε ὁ Θεάνθρωπος. Ἡ ἀσθενής φύσις τοῦ ἀνθρώπου ἔχει ἀνάγκη θεράποντος γιὰ τοῦ. Αὐτός ποὺ ἔχασε τὴ ζωὴ χρειάζεται χρειάζεται τὸν ἀνορθωτῆ. Αὐτός ποὺ ἔχασε τὴ ζωὴ χρειάζεται τὸν ζωοποιό. Ὁ αἰχμάλωτος χρειάζεται τὸν λυτρωτῆ, ὁ δεσμώτης τὸν συναγωνιστῆ, τό σκοτάδι τό φῶς. "Ὅλα αὐτὰ ἦταν ὁ Χριστός³⁴⁹, ὁ δημιουργὸς τοῦ ἀνθρώπου ποὺ εἶναι ἡ ἀληθινὴ ζωὴ³⁵⁰ και αὐτός ποὺ δίνει ζωὴ³⁵¹. Ὁ ἀνθρώπος "ἀνακαινούται και εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν"³⁵².

³⁴⁶ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Α' Τιμ. 7, 2, ΕΠΕ 23, 234.

³⁴⁷ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, Σύννομηγ Παλαιάς και Καινῆς Διαθήκης, ΕΠΕ 1, 398.

³⁴⁸ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Πρὸς Θεόδωρον μοναχόν 2, 2, ΡΓ 47, 310-311.

³⁴⁹ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, Λόγος Κατηχητικός ὁ Μέγας 15, ΕΠΕ 1, 446.

³⁵⁰ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Λόγος ἀσκητικός 1, ΡΓ 31, 869d.

³⁵¹ Α' Κορ. 15, 45.

³⁵² Κολ. 3, 9 εἶς.

³⁴¹ Γεν. 3, 15.

³⁴² ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, Εἰς τοὺς Μακκαβαίους 1, ΕΠΕ 6, 14.

³⁴³ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, Λόγος 38, 3, ΕΠΕ 5, 39-40.

³⁴⁴ Ρομ. 10, 5-13.

³⁴⁵ Κολ. 1, 18 εἶς.

Ο άνθρωπος δεν μπορεί να ξαναγίνει πλήρως αυτό που δικαιωματικά ήταν (κατ' εικόνα Θεού), αν δεν διαπλαστεί και πάλι κατ' εικόνα Χριστού. Για να γίνει όμως αυτό παύει ο Χριστός άνθρωπινη μορφή³⁵³. Είναι προφανές ότι όλα γίνονται για τόν άνθρωπο. "Ό,τι δεν μπορεί να κάνει ο άνθρωπος, τό κάνει ο Χριστός: "Ήλθε προς ἡμᾶς οὐχ ὡς αὐτός ἠδύνατο, ἀλλ' ὡς ἡμεῖς αὐτόν ἰδεῖν ἠδυνάμεθα. Καί διὰ τοῦτο συνενηπίαξεν Υἱός τοῦ Θεοῦ, τέλειος ὢν, τῷ ἀνθρώπῳ, οὐ δι' ἑαυτόν, ἀλλά διὰ τό τοῦ ἀνθρώπου ἠπίον οὔτω χωρούμενος, ὡς ἄνθρωπος αὐτόν χωρεῖν ἠδύνατο"³⁵⁴. Ο Χριστόςτομος ἐξηγεῖ: "ἔπειδή γάρ οὕθανόν ἀφέντες οἱ τότε ἄνθρωποι, Θεόν ἐπί γῆς ἐξήτηον, ἐκείθεν αὐτοῖς ἐφάνη σὺν καταβάς τοῖς ἀσθενούσιν, ἵνα ἀναγάγῃ πρὸς ὕψος ἀπειρον"³⁵⁵. "Ὅσο μεγαλύτερη εἶναι ἡ κατάντια τοῦ ἀνθρώπου μετά τὴν ἀμαρτία τόσο μεγαλύτερης ἀναδεικνύεται ἡ οἰκονομία τοῦ Θεοῦ"³⁵⁶.

Τό μοναδικό κίνητρο τῆς ἐνανθρώπισης εἶναι ἡ φιλανθρώπια³⁵⁷. Ὁ Τρηγόριος ὁ Θεολόγος χαρακτηρίζει τό Χριστό μάρτυρα φιλανθρώπιας, ὁ ὁποῖος ὄχι μόνο δημιούργησε τόν ἄνθρωπο καί ἔνωσε τή θεία εἰκόνα μέ τή σάρκα, ἀλλά ἔγινε καί ὁ ἴδιος ἄνθρωπος³⁵⁸. Ὁ Τρηγόριος ὁ Θεολόγος χαρακτηρίζει τό Χριστό ὡς τόν μεγαλύτερο σιτοδότη, ὡς τόν ἄγρο που κατεβαίνει ἀπό τόν οὐρανό καί προσφέρει στον κόσμο ζωὴ ἀνώλεθρη καί ἀκατάλυτη³⁵⁹.

Ὁ Ἀδάμ, σχολιάζει ὁ Χρυσόστομος τὴν ἀντίστοιχη παύλεια φράση, εἶναι προτύπωση τοῦ Χριστοῦ, τοῦ νέου Ἀδάμ. Γιατί, ὅπως ἐκείνος ἔγινε ἡ αἰτία θανάτου ὅλων τῶν ἀνθρώ-

³⁵³ Ρωμ. 10, 5-13.

³⁵⁴ ΕΙΡΗΝΑΙΟΥ ΔΟΥΓΛΑΥΝΩΝ, "Ἐλεγγος καί ἀνατροπή...5, PG 7, 1107b.

³⁵⁵ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Ψαλμ. 111, PG 55, 295.

³⁵⁶ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Ψαλμ. 8, 6, ΕΠΕ 5, 418.

³⁵⁷ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, Δόγος Κατηχητικός ὁ μέγας 15, ΕΠΕ 1, 444.

³⁵⁸ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, Δόγος 14, ΕΠΕ 5, 242.

³⁵⁹ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Δόγος 34, 1, ΕΠΕ 2, 126.

πων, ἔτσι καί ὁ Χριστός ἔγινε πρόξενος δικαιοσύνης, χωρὶς αὐτό νά σημαίνει ταύτιση ἀμαρτίας καί χάρις, θανάτου καί ζωῆς, διαβόλου καί Θεοῦ. Μεταξὺ ὅλων αὐτῶν ὑπάρχει ἄβυσσος³⁶⁰.

Ὁ Ἀδάμ βρίσκει λοιπόν τό νόημα τοῦ εἶναι καί τῆς ὑπαρξῆς του μόνο στό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, τοῦ Υἱοῦ ποῦ ἔγινε ἄνθρωπος γιά νά γίνουν οἱ ἄνθρωποι τέκνα τοῦ Θεοῦ³⁶¹. Μέ τὴν ἐνοράκωση ἔχει τὴ δυνατότητα ὁ ἄνθρωπος νά διαλέγεται καί νά συναναστρέφεται μέ τό Χριστό: "Διὰ τοῦτο ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, ἵνα καί προσελθεῖν αὐτῷ καί διαλεχθῆναι καί συναναστραφῆναι δυναθῶμεν μετά ἀδείας πολλῆς. Οὐκ ἂν θεασάμενοι, εἰ μὴ διὰ τοῦ συντηρόφου σώματος ὄφθῃ", γράφει ὁ Χρυσόστομος³⁶². Ὁ ἄνθρωπος ποῦ φόρεσε τὴν εἰκόνα τοῦ γῆινου Ἀδάμ, τώρα καλεῖται νά φέρσει τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουράνιου νέου Ἀδάμ, ὅπως γράφει ὁ Παύλος³⁶³ καί σχολιάζει ὁ Χρυσόστομος. Μεταξὺ αὐτῶν τῶν δύο εἰκόνων παίζεται τό σχέδιο τοῦ Θεοῦ³⁶⁴. Ἡ διαφορά δέν ἔγκειται στή φύση, ἀλλά στον τρόπο ζωῆς³⁶⁵.

Μέ τὴν ἀναγέννηση τοῦ ἀνθρώπου συνδέει ὁ Μ. Βασίλειος καί τό καθ' ὁμοίωσι: Ὁ ἄνθρωπος ἐνεργοποιεῖ τό καθ' ὁμοίωσιν μέσο τοῦ Εὐαγγελίου. Ἐξάλλου Χριστιανισμός σημαίνει τό νά μοιάσει κάποιος στό Θεό "κατά τό ἐνδεχόμενον ἀνθρώπου φύσει". Ὅποιος δέχτηκε νά εἶναι χριστιανός αὐτός καλεῖται νά μοιάσει στό Θεό, νά ἐνδυθεῖ δηλαδή τό Χριστό. Καί ἐνδύεται τό Χριστό, δηλαδή τό ἔνδυμα τῆς ἀφθασιῆς, αὐτός ποῦ σφραγίζεται καί βαπτίζεται καί ἀκούει τὰ σωτήρια λόγια³⁶⁶. Ὅποιος ἐνδύεται τό Χριστό ἐνδύεται τό νέο ἄνθρωπο, ποῦ κτίστηκε κατά τό σχέδιο τοῦ Χριστοῦ, γιατί αὐτός μόνο ὀνομάζεται νέος ἄνθρωπος, ποῦ δέν πα-

³⁶⁰ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Ρωμ. 10, 1, PG 60, 475.

³⁶¹ Γαλ. 4, 4&ε.

³⁶² Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς 1ωβ. 12, PG 59, 81.

³⁶³ Α' Κορ. 15, 49.

³⁶⁴ Ρωμ. 8, 29/Ἐφ. 1, 3-14.

³⁶⁵ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Α' Κορ. 42, 1, ΕΠΕ 18Α, 700 &ε.

³⁶⁶ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ (ἀμφ.), Περί τῆς ἀνθρώπου κατασκευῆς 1, 20-21, PG 30, 29-33.

ρουσιώστηκε στη ζωή των ανθρώπων από τους γνωστούς δογμούς της φύσης, αλλά με μιά ανασκαινισμένη κτίση, ύπογραμμίζει ο Γρηγόριος Νύσσης³⁶⁷. Για να ένδουθεί όμως ο άνθρωπος τό Χριστό πρέπει να σφραγιστεί, να βαπτισθεί, να δεχθεί τό ένδυμα της άφθασιότητας³⁶⁸. Με τό βάπτισμα άκολουθεί μιά νέα ζωή³⁶⁹. Τό βάπτισμα μάλιστα δηλώνει ένταφισμó και άνάσταση. Ένταφιάζεται ο παλαιός άνθρωπος με τίς άμαρτίες του και άνασταίνεται ο νέος. Ο άνθρωπος γυμνώνεται και ένδύεται. Βγάζει τό παλαιό ένδυμα, τό λερωμένο από τίς άμαρτίες και βάζει τό νέο, τό άπαλλαγμένο από κάθε ρυτίδα, τή βασιλική στολή. Αυτό τό νέο ένδυμα είναι ο ίδιος ο Χριστός³⁷⁰.

Η πλέον σημαντική δυνατότητα για τή χριστοποίηση του ανθρώπου άνοίγει με τή νίκη κατά του θανάτου και ιδιαίτερα με τήν άνάσταση.

Με τήν παρτίμβαση λοιπόν του Χριστου καταλύεται ο θάνατος³⁷¹ που κυριαρχήσε από τον Άδάμ μέχρι που ήλθε ο νέος Άδάμ³⁷². Ο άνθρωπος είναι νεκρός για τήν άμαρτία. Τό σύν - είναι με τό Χριστό προϋποθέτει νέκρωση μελών, έτσι ώστε να μήν έγκλωβίζονται στη γη, αλλά να ταιριάζουν στον ουρανό. Όλα πλέον αλλάζουν. Με τήν άνάσταση που άκολουθεί ο άνθρωπος ένδύεται τήν οριστική εικόνα του Χριστου³⁷³. Γράφει ο Γρηγόριος ο Θεολόγος: "Χριστός έν νεκρών, συνειργείσθε Χριστός εις έαυτόν, επανέρχεσθε Χριστός έν τάφων, έλευθερώθητε των δεσμων της άμαρτίας. Πύλαι άδου άνοιγονται, και θάνατος καταλύεται, και ο παλαιός Άδάμ αποτίθεται και ο νέος συμπληρούται, εί τις

³⁶⁷ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, Κατά Εύνομιού 3, 1, ΕΠΕ 3, 52.

³⁶⁸ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, Περί της του ανθρώπου γενέσεως 1, 30, ΕΠΕ 5, 396.

³⁶⁹ Ρομ. 6, 4.

³⁷⁰ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Κατήχησις Β', 10, ΕΠΕ 30, 368.

³⁷¹ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, Είς Ψάμ. 8, 7, ΕΠΕ 5, 420.

³⁷² Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Είς Ψάμ. 48, 9, ΕΠΕ 5, 350.

³⁷³ Α' Κορ. 15, 49.

έν Χριστώ καινή κτίσις, άνακαινίσεσθε"³⁷⁴. Και άλλού: "χθές συνεσταυρωμένην Χριστώ, σήμερον συνδοξάζομαι χθές συνεκαρδωμένην, συζωοποιηθήσομαι σήμερον χθές συνεβαρτόμην, σήμερον συνειργίζομαι"³⁷⁵. Ο ίδιος προτείνει να γίνει ο άνθρωπος όπως είναι ο Θεός, αφού και ο Χριστός έγινε όπως αυτός. Νά γίνει Θεός γι' αυτόν, επειδή και εκείνος έγινε για τον άνθρωπο άνθρωπος. Προσέλαβε τό χειρότερο για να δώσει τό καλύτερο. Πτώχευσε για να πλουτίσει ο άνθρωπος, δουλώθηκε για να γίνει έκείνος έλεύθερος, πειρασθήκε για να νικήσει ο άνθρωπος, άτιμάστηκε για να δοξασθεί έκείνος, πέθανε για να τον σώσει, άναστήθηκε και αναλήφθηκε για να έλκύσει τον άνθρωπο μακριά από τό πτώμα της άμαρτίας³⁷⁶.

Η χριστοποίηση του ανθρώπου έρχεται μέσα από τή μίμηση του Χριστου. Ως κλασικό παράδειγμα άναδόμησης μέσω της μίμησης Χριστου φέγει ο Χρυσόστομος τον Παύλο, όταν καλείται να σχολιάσει τό "μίμηται μου γίνεσθε καθώς κατά Χριστόν". Ο Χριστός είναι τό μοναδικό υπόδειγμα. "Όλα τά άλλα είναι άπλές άντανακλάσεις. Ο Παύλος είναι άντικείμενο μίμησης, επειδή αυτός μιμείται τό Χριστό³⁷⁷. Με τό μιχανισμó μίμησης άσχολείται έκφραστικóτατα ο Χρυσόστομος: "Άς δούμε πώς μιμήθηκε τό Χριστό, γράφει Άς πάρουμε έναν πίνακα και να σχεδιάσουμε έναν τή πολιτεία του Παύλου. Δέν πρόκειται για κολημένες σανίδες και ύφασμα τοποθετημένο πάνω τους, Αυτό που έχουμ είναι έργο του Θεου, γιατί αποτελείται από ψυχή και σώμα. Και τά δύο είναι του Θεου. Αυτός ο πίνακας ήταν πρί άμαυρωμένος, γεμάτος με άράχνες, γιατί τίποτε δέν υπάρχε χειρότερο από τή βλασφημία. Όταν ήλθε ο Χριστός που με ταυορφώνει τά πάντα, είδε ότι ή άμαύρωση δέν όφειλτα

³⁷⁴ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΔΩΤΟΥ, Δόγος 45, 1, ΕΠΕ 5, 152.

³⁷⁵ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, Δόγος 1, 4, ΕΠΕ 1, 66.

³⁷⁶ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, Δόγος 1, 5, ΡG 35, 397c-400a.

³⁷⁷ Α' Κορ. 4, 16.

στη γαθυμία και τή μωδία αλλά στην άπειρία και τήν Ελλάδα-
 ημ εὐσεβείας, δηλαδή στοῦ ἔθλο οὐ κατ' ἐπίγνωσιν. Τοῦ προ-
 σφέζει τό ἄνθος τῆς ἀλήθειας, δηλαδή τήν χάρη καί ἀμέσως
 ἡ εἰκόνα γίνεται βασιλική. Ὡς βασιλική ἡ κεφαλή του κη-
 ρύσσει τό Χριστό. Τό ἴδιο γίνεται καί μέ τό σώμα. Τά πόδια
 βάδιζαν ἀλόκληρη τήν οἰκουμένη. Τό στῆθος του εἶναι γε-
 μάτο ἀπό Χριστό. Ἡ γλώσσα του ἰμλεῖ γιά οὐράνια πρᾶγ-
 ματα. Ἡ κοιλία του παραινέει ἀπό τήν ἄσκησι ἡρεμῆ, σῶ-
 φρων. Εἶναι μαθημένη νά πεινά καί νά διψᾷ. Ἐπέδρασε τή
 φύση καί τήν ἀνάγκη. Δειτρουγεί εὐφροθμα σάν πειθαρχη-
 μένος ἕπτος. Τά χέδια του διέπταξαν ἐγκλήματα στό πα-
 ρεθρόν δέν εἶναι πλέον χέδια ἀνθρώπου, ἀλλά χέδια πνευ-
 ματικά. Τά σεβάστηκε ἀκόμη καί ἡ ἔχιδνα. Τό ἴδιο συμβαί-
 νει καί μέ τά νῶτα του. Πόσες φορές δέν βαβδίστηκε; Τόν
 πίννακα στολίζει καί τό κάλλος τῶν ἐνδυμάτων πού θερά-
 πευαν ἀσθένειες καί τά σεβάστηκαν ἀκόμη καί οἱ δαίμονες.
 Τό νῆχι τοῦ Παύλου εἶναι πολύ πύο ἰσχυρό ἀπό τή βασιλική
 ἐξουσία, ἡ πηνία του δυνατότερη ἀπό κάθε τρυφή, ἡ ἀδόξια
 πύο δυνατή ἀπό κάθε δόξα, ἡ γύμνωσι πύο δυνατή ἀπό κά-
 θε πλοῦτο, τό γάπιομα ἰσχυρότερο ἀπό κάθε ἀφοβία καί οἱ
 λίθοι πού δέχτηκε ἰσχυρότεροι ἀπό κάθε ἄλλο διάδημα.³⁷⁸

2.3.2 Ὁ νέος ἐν Χριστῷ ἀνθρώπος

- **Ἡ ἀναδόμησι δέν ταυτίζεται μέ τή δόμησι.** Ἡ ἀνα-
 γέννησι καί ἀναδημιουργία τοῦ ἀνθρώπου δέν μεταφράζε-
 ται ἀπλά ὡς ἐπιστροφή στοῦ κατ' εἰκόνα, ἀλλά ἀποτελεῖ κά-
 τι πολύ περισσότερο. Αὐτό ἀποτελεῖ κοινή συνείδησι στοῦς
 Πατέρες: "Ἄν καί μετά τήν παρρηκὴ ἐλατῶθηκε ὁ ἀνθρώ-
 πος λίγο πύο κάτω ἀπό τοῦς ἀγγέλους, τῶρα μέ τήν ὑπο-
 στατικὴ ἔνωσι τοῦ Θεοῦ Λόγου, συνέβη ὁ αὐτόν κάτω πύο
 λυ μεγαλύτερο. Αὐτός πού κάποτε ἦταν κατ' εἰκόνα, τῶρα

ἔγινε Θεός. Καί αὐτός πού πρῶτα μετείχε στήν εἰκόνα τοῦ
 Θεοῦ, τῶρα μεταδίδει τήν εἰκόνα του."³⁷⁹

- **Ἡ σχέση ἀνθρώπου καί Χριστοῦ δέν εἶναι διαλεκτικὴ,
 ἀλλὰ ὀργανικὴ.** Ὁ ἀνθρώπος δέν εἶναι ἀπέξω, ἀλλὰ μέσα
 στοῦ σώμα, ὀργανικά ἐνταγμένος ὁ αὐτό. Ὁ ἀνθρώπος γίνε-
 ται ἔνα μέ τό Χριστό³⁸⁰ Γράφει ὁ Χρυσόστομος: "Ἐν σοῖ ὁ
 Θεός ἐνοικεῖ, καί μέλος εἶ τοῦ Χριστοῦ καί σώμα."³⁸¹ Κάθε
 ἀνθρώπος εἶναι ἐν Χριστῷ νέος ἀνθρώπος. Εἶναι ἀληθινά
 ἀναγεννημένος³⁸². "Ἀνακαινύεται κατ' εἰκόνα τοῦ πτίσαν-
 τος αὐτόν"³⁸³ Συνειδητοποιεῖ ὅτι εἶναι τοῦ Χριστοῦ, γιατί
 αὐτός τόν δημιούργησε καί τόν ἀναδημιούργησε³⁸⁴. Ὁ Χρι-
 στός ἔφερε τόν ἀνθρώπο ἀπό τήν ἀνυπαρξία στήν ὑπαρξή
 ἀλλά καί ἀπό τήν πλάνη στήν ἀλήθεια, γράφει ὁ Χρυσόστο-
 μος, ὅταν σχολιάζει τό παλαικό: "Εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός,
 δι' οὗ τά πάντα καί ἡμεῖς δι' αὐτόν"³⁸⁵.

- **Ὁ νέος ἀνθρώπος³⁸⁶ εἶναι εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ.** Ἐξάλ-
 λου νέος ἀνθρώπος εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Χριστός³⁸⁷. Εἰσάγεται στόν
 κόσμο ἔνας νέος τοκετός. Οἱ ἀνθρώποι γεννιοῦνται πλέον μέ
 ἄλλο τρόπο, γράφει ὁ Χρυσόστομος: "Υπάσχει μιά νέα δημι-
 ουργία, ὅχι ἀπό κῶμα καί νερό ἀλλά ἀπό ὕδωρ καί πνεῦμα,
 ὅπως εἶπε ὁ Χριστός στοῦ Νικόδημο³⁸⁸. Ὁ νέος ἀνθρώπος εἶ-
 ναι "Χριστοῦ εὐωδία". Ἡ ψυχὴ μωσχομυρίζει θυμιάματα καί
 πνευματικά μύρα.³⁸⁹

³⁷⁹ ΕΡΗΘΟΡΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, Περί κατασκευῆς ἀνθρώπου 6, PG 44, 138b.

³⁸⁰ Ρομ. 6, 3-6, Κολ. 3, 10.

³⁸¹ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Ψαλμ. 140, 3, PG 55, 432.

³⁸² Α' Τιμ. 3, 5/ Α' Πέτρο. 1, 3, 2, 2.

³⁸³ Κολ. 3, 9 εἰ.

³⁸⁴ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Α' Κορ. 10, 2, ΕΠΕ 18, 272.

³⁸⁵ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Α' Κορ. 20, 3, ΕΠΕ 18, 564.

³⁸⁶ Κολ. 3, 10.

³⁸⁷ Εφ. 2, 15.

³⁸⁸ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Ἰωάν. 25, 1, ΕΠΕ 12, 396.

³⁸⁹ Βλ. καί Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Εἰς τόν Προφήτην Ησαΐαν 3, 130, PG 30, 329a.

- Ο **ἄνθρωπος ἑπανάποκτά δόξα και τιμή**. Γίνεται κοινωνός τῶν οὐρανίων ἀγαθῶν και κοινωνός τοῦ Χριστοῦ³⁹⁰. Συνειδητοποιεῖ ὅτι ὁ Θεός τόν ἐπλάσασε ὀρθῶ, ὅτι συγγενεῦε με τά ἄνω. Ἔτσι ὅποιοι ἀνασταίνονται μαζί με τό Χριστό, αὐτός ζητεῖ τά ἄνω, ὅπου εἶναι ὁ Χριστός³⁹¹. Ἔτσι μέσω τοῦ Χριστοῦ μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νά ξαναδεῖ τό πρόσωπο τοῦ Θεοῦ, δηλαδή νά κοινωνήσῃ μαζί του: "ἐπειδή τό τῆς θεότητος πρόσωπον οὐδεὶς ἠδύνατο ἰδεῖν ἕων, ἀνελάβε τό τῆς ἀνθρωπότητος πρόσωπον, ἵνα τοῦτο ἰδόντες ζήσωμεν"³⁹². Ὁ ἄνθρωπος γίνεται "κοινωνός θείας φύσεως"³⁹³. Κατά τό Γρηγόριο τό Θεολόγο, ὁ ἄνθρωπος γίνεται σέ τέτοιο βαθμό πραγματικός Θεός, ὅσο πραγματικός ἄνθρωπος ἔγινε ὁ Χριστός³⁹⁴. Γι' αὐτό και προτρέπει: ὅς γίνουμε ὅπως εἶναι ὁ Χριστός, ἐπειδή και ὁ Χριστός ἔγινε ὁμοιος με ἡμᾶς. Ἄς γίνουμε θεοί γι' αὐτόν, ἐπειδή και ἕκείνος ἔγινε ἄνθρωπος γιά χάρη μας. Ἐλάβε τό χειρότερο γιά νά μᾶς δώσει τό καλύτερο³⁹⁵.

- Ὁ **Γρηγόριος ὁ Θεολόγος** κάνει λόγο και γιά δυνατότητα ἀπάντησης πλέον στό ἐρώτημα, ποιᾶ εἶναι ἡ φύση και ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ: "Θά τό βρεῖ ὅταν αὐτό τό θεοειδές και θεῖο, ἐννωῶ τό νοῦ και τό λογικό, ἐνωθεῖ με τό Θεό ἀπό τόν ὁποῖο προήλθε. Τότε ἡ εικόνα θά ἔλθει στό πρόσωτόν του, που τώρα ἀναζητεῖ"³⁹⁶. Ὁ ἄνθρωπος ἀναλογίζεται τήν πρῶτη του δημιουργία, κατανοεῖ τήν ἀξία που ἔχει και ἡ οὐσία φαίνεται ἀπό τό ἀντάλλαγμα, τό βαρῦ τίμημα που πληρωθήκε με τό πολῦτιμο αἷμα τοῦ Χριστοῦ. Δέν ἔχει πλέον κἀνένα λόγο οὔτε και δικαίωμα νά παραμείνει δοῦλος τῆς ἀμαρτίας³⁹⁷.

³⁹⁰ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Ψάλμ. 8, 7, ΕΠΕ 5, 422.

³⁹¹ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, Περί τῆς τοῦ ἀνθρώπου γενέσεως 2, 32, ΕΠΕ 5, 438.

³⁹² ΚΥΡΙΑΚΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, Κατηχησις 11, PG 33, 669b.

³⁹³ Β' Πέτρ. 1, 3-4.

³⁹⁴ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, Λόγος 29, 19, ΕΠΕ 4, 142.

³⁹⁵ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Λόγος 1, 5, ΕΠΕ 1, 68.

³⁹⁶ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Λόγος 28, 17, ΕΠΕ 4, 66.

³⁹⁷ Βλ. Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Εἰς Ψάλμ. 48, 8, ΕΠΕ 5, 350.

- Μέσω τῆς ἀναγέννησης και ἀνάπλασης μορφώνεται **μέσα στόν ἄνθρωπο ὁ Χριστός**. Ὁ χριστιανός εἶναι ἕνας ἰδιόαρετος ἄνθρωπος (χριστιάνθρωπος). Ἀκολουθεῖ τά ἔχη τοῦ Χριστοῦ³⁹⁸. Εἶναι "σχημορφος Χριστοῦ"³⁹⁹, μέτοχος Χριστοῦ. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι προορισμένος νά ἀναπαράγει μέσα του τήν εικόνα τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ⁴⁰⁰. Αὐτό σημαίνει τήν ἐνόητα πιστοῦ και Χριστοῦ. Αὐτός εἶναι ἡ κεφαλή και ὁ ἄνθρωπος τό σῶμα⁴⁰¹. Ἡ ζωή τοῦ ἀνθρώπου "κέρυπται σὺν τῷ Χριστῷ ἐν τῷ θεῷ"⁴⁰². Ὁ νοῦς τοῦ χριστιανοῦ ἀνακαινίζεται και μεταμορφώνεται⁴⁰³, διαθέτει τελικά "νοῦν Χριστοῦ"⁴⁰⁴. Αὐτό σημαίνει κατά τό Χρυσόστομο ὅτι ὁ νέος ἄνθρωπος γνωρίζει ὅσα βρῖσκονται στό νοῦ τοῦ Χριστοῦ και τά ὁποῖα θέλησε και ἀποκάλυψε. Διευκρινίζει δέ ὅτι δέν γνωρίζουμε ὅλα ὅσα γνωρίζει ἕκείνος, ἀλλά ὅσα γνωρίζουμε δέν εἶναι ἀνθρώπινα, εἶναι τοῦ Χριστοῦ και ἐπομένως εἶναι πνευματικά. Προέκειται γιά τή γνώση σέ θέματα πίστεως. Δέν ἔχει νοῦ Χριστοῦ, δέν γνωρίζει δηλαδή τά θεῖα, ὁ πνευματικά νεκρός⁴⁰⁵.

- Ὁ **ἄνθρωπος μετέχει στά ἴδια που μετέχει και ὁ Χριστός**⁴⁰⁶. Γίνεται συγκαληρονόμος τοῦ Υἱοῦ⁴⁰⁷. Ὁ Παῦλος κἀνεί λόγο και γιά νιοθεσία⁴⁰⁸. Αὐτά μεταφράζονται ὡς ἀποκατάσταση τῆς συγγένειας με τό Θεό, ὡς ἀποκατάσταση τῆς μορφῆς που ἀλλοιώθηκε με τήν ἀμαρτία⁴⁰⁹. "Χριστῷ συνεσταύρωμαι: ζω δέ οὐκέτι ἐγώ, ζῆ δέ ἐμοί Χριστός"⁴¹⁰. Τό εἶ-

³⁹⁸ Ἰωάν. 13, 15/ Ἐφ. 5, 2/ Α' Πέτρ. 2, 21/ Α' Ἰωάν. 2, 16, 3, 16.

³⁹⁹ Ρομ. 8, 29.

⁴⁰⁰ Ρομ. 8, 29.

⁴⁰¹ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Ἐβρ. 6, 2, ΕΠΕ 24, 354.

⁴⁰² Κολ. 3, 4.

⁴⁰³ Ρομ. 12, 2/ Ἐφ. 4, 23.

⁴⁰⁴ Α' Κορ. 2, 16.

⁴⁰⁵ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Α' Κορ. 7, 4, ΕΠΕ 18, 194.

⁴⁰⁶ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Ἐβρ. 6, 3, ΕΠΕ 24, 362.

⁴⁰⁷ Ρομ. 8, 17.

⁴⁰⁸ Γαλ. 4, 5 ἔξ. Ρομ. 8, 14-17.

⁴⁰⁹ Γαλ. 4, 19. Βλ. και I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Γαλ. 4, 3, ΕΠΕ 20, 332.

⁴¹⁰ Γαλ. 2, 20.

χε ἥδη προεῖπει ὁ Χριστός: "Ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα καὶ πίνων μου τὸ αἷμα ἐν ἐμοὶ μένει κάθῳ ἐν αὐτῷ"⁴¹¹. Ὁ χριστιανὸς δὲν ζεῖ πλέον τὴ ζωὴ πού ζεῖ ὁ κοινὸς ἄνθρωπος. Εἶναι κατὰ κόσμον νεκρὸς. Ἔτσι εἶτε ζεῖ εἶτε πεθαίνει τοῦ κάνει τὸ ἴδιο. Ἡ ζωὴ του εἶναι ὁ Χριστός. Σχολιάζοντας ὁ Χρυσόστομος τὴ σχετικὴ ἀναφορὰ τοῦ Παύλου διευκρινίζει: "Ἄν ἀποθάνω δὲν ἔχω παύσει νὰ ζῶ, γιατί ἔχω τὴ ζωὴ μαζί μου. Τότε μόνο θά πεθάνω, ἂν ἐδιωχθῶ τὴν πίστη ἀπὸ τὴ ζωὴ μου. Ἄν ὁ Χριστὸς εἶναι μαζί μου, καὶ ἂν ἐλθε θάνατος, ἐγὼ θά εἶμαι στη ζωὴ"⁴¹².

- Στὴν κατὰ Χριστὸν ἀναδόμηση μετέχει καὶ τὸ σῶμα.
Ὁ Παῦλος ὑπογραμμίζει ὅτι τὰ μέλη τοῦ σώματος εἶναι μέλη Χριστοῦ, γι' αὐτὸ καὶ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ γίνουν μέλη πόρνῃς⁴¹³. Τὸ χαρακτηριστικὸ ἐπίσης ναὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος⁴¹⁴. Τὸ σῶμα ἔχει ἐξαγορασθεῖ μέ ἀκριβὸ τίμημα μετὰ τὴν ἀποξένωση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ Θεό, καὶ δὲν ἀνήκει στὸν ἄνθρωπο⁴¹⁵. Ὅλα λοιπὸν ἀνάγονται στὸ Χριστό, σχολιάζει ὁ Χρυσόστομος. Τίποτε δὲν ἐξουσιάζει ὁ ἄνθρωπος. Μὲ τὴν ἀμαρτία νοίκιασε τὸ σῶμα στὸ διάβολο. Ἦλθε ὁ Χριστὸς καὶ τὸ ἀπάλλαξε ἀπὸ τὴ δουλεία. Τὴ μόνη δυνατότητα ποὺ ἔχει ὁ ἄνθρωπος εἶναι νὰ τὸ μεταχειρίζεται ὡς νύμφη βασιλέως⁴¹⁶.

Τὸ σῶμα τοῦ νέου ἀνθρώπου θεώνεται. "Ὁ Χριστὸς ἀνῆλθε καὶ ἀνήνεγκε τὸ ἡμέτερον σῶμα. Καὶ ἦν ἰδεῖν τὴν εἰκόνα τοῦ Ἀδάμ τὴν ἐν τῷ τάφῳ κειωσμένην, οὐκέτι μετὰ ἀγγέλων φαινομένην, ἀλλ' ὑπεγράνω τῶν ἀγγέλων συγκαθημένην τῷ Θεῷ, ἵνα καὶ ἡμᾶς συγκαθίστη μετ' αὐτοῦ"⁴¹⁷.

⁴¹¹ Ἰωάν. 6, 54.

⁴¹² Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Φλ. 4, ΕΠΕ 21, 426.

⁴¹³ Α' Κορ. 6, 15.

⁴¹⁴ Α' Κορ. 6, 19.

⁴¹⁵ Α' Κορ. 6, 20.

⁴¹⁶ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Α' Κορ. 18, 3, ΕΠΕ 18, 502 ἔς.

⁴¹⁷ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς τὴν Ἀνάκλησιν 2, 16, ΡΓ 52, 789.

Μετὰ ἀπὸ ὅλα αὐτὰ ποὺ μῶς κατέθεσαν οἱ ἐκκλησιαστικοὶ πατέρες ἐπαληθεύεται αὐτὸ ποὺ διαπιστώθηκε ἐπὶ αἰῶνες τόσο στὸ θεολογικὸ λόγο ὅσο καὶ στὴν ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ: Ὁ λόγος γιὰ τὸν ἄνθρωπο καταξιώνεται μόνο στὸ λόγο γιὰ τὸ Θεάνθρωπο. Ὁ Θεάνθρωπος εἶναι ἡ ἀρχὴ, τὸ μέσο καὶ τὸ τέλος τοῦ ἀνθρώπου. Αὐτὸς εἶναι ὁ δημιουργὸς καὶ ὁ ἀναδημιουργὸς του, τὸ αὐθεντικὸ πρότυπό του, τὸ αἰώνιο ὑπόδειγμά του. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὁ μοναδικὸς, ὁ κατεξοχὴν σκοπός, τὸ αἰώνιο μέλημα, ἡ καθήμερινὴ φροντίδα καὶ "ἀγωνία" τοῦ Θεοανθρώπου.

3. Ἡ χριστολογικὴ δόμησις, ὄργάνωσις καὶ λειτουργικότητά Ἐκκλησίας καὶ κοινωνίας

Ἡ ἰδιότυπη θεοανθρώπινη διαλεκτικὴ δογμάτων καὶ κοινωνίας, στὴν ὁποία ἐκτενῶς ἀναφερθήκαμε, δὲν ἐγκλωβίζεται μόνο στὴν Ἀνθρωπολογία. Ἡ ἐν Χριστῷ ἀναδόμηση ἔχει ἄμεσες συνέπειες τόσο στὴν ἐκκλησιαστικὴ κοινότητα ὅσο καὶ στὴν εὐγύττη κοινωρία καὶ τίς διασυνδεδεμένες σχέσεις. Ὁ Χριστὸς δὲν ἀποτελεῖ μόνο τὴν ἐνοποιὸ ἀρχὴ τῆς κοινωνίας⁴¹⁸, σύμφωνα μὲ τὸ "πάντες γὰρ ἡμεῖς εἰς ἐστὲ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ"⁴¹⁹, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀρχὴ ἀνακαίνισης τῶν ἐκκλησιαστικῶν συμπεριφορῶν, τῶν κοινωνικῶν δράσεων καὶ συμπεριφορῶν. Αυτόνομο, ὅτι κάθε παραχάραξη ἢ παραθέρση τοῦ χριστολογικοῦ δόγματος σημαίνει ἀνατροπὴ τῶν ὄρων πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς ἀποδόμησης καὶ κοινωνικῆς ἀκαστασιότητος⁴²⁰ αὐτῶν ἐπιπέδων.

Μιὰ χριστολογικὴ δόμησις καὶ ζωοποίησις τῆς κοινωνίας καὶ τῶν θεομῶν της στηρίζεται
στὴν εἰκόνα τοῦ Θεοανθρώπου σώματος καὶ τίς λειτουργικές του.

⁴¹⁸ Εφ. 1, 10.

⁴¹⁹ Γαλ. 3, 28.

- στα τέσσερα επιρροήματα που χαρακτηρίζουν την ένωση των δύο φύσεων στο ένα πρόσωπο του Θεανθρώπου, και τά οποία ισχύουν αναλογικά για όλες σχεδόν τις περιπτώσεις ένωσης και διακρίσεων. Προέκειται για τὰ επιρροήματα ἀτρεπτως και ἀσυγχύτως, ἀχωρίστως και ἀδιαίρετως. στο τρίτοσὸ ἀξίωμα τοῦ Χριστοῦ, ἀπὸ τὸ ὅποιο πηγάζει ἡ Ιερατική, ἡ πολιτική και ἡ δικαιοκίνη ἐξουσία.
- στίς θεσμικές παρεμβάσεις και ἐξεικονίσεις τοῦ Θεανθρώπου, ὅπως αὐτές καταγράφονται στα βιβλικά κείμενα.
- στή διαφροδοποίηση τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ ὁποιοδήποτε ἄλλο πρόσωπο ἢ και ὄλο.

Τὸ βασικό μας σκεπτικό γιά μιὰ χριστολογική θεώρηση τῆς ἐκκλησιαστικῆς και κοινωνικῆς πραγματικότητας και τῶν ἀντίστοιχων λειτουργιῶν στηρίζεται στήν ἀρχή ὅτι μεταξὺ Ἐκκλησίας και κοινωνίας ὑπάρχει ἀνοικτή γραιμμή, ἔτσι ὅστε τὸ χριστολογικό κήρυγμα και τὸ βίωμα τῆς Ἐκκλησίας νά μὴν ἐγκλωβίζονται στήν ἐκκλησιαστική ζωὴ ἀλλά νά εἰσβάλλουν και νά ἐπηρεάζουν ἀκόμη και τίς κοινωνικές δομές και λειτουργίες, γενικότερα τὴν κοσμική πραγματικότητα, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ βαθμὸ ἐκκοσμίκευσῆς τῆς.

Σ' αὐτή τὴ συνάφεια ἐξετάζουμε καταρχὴν τίς θεσμικές δομικοῦ χαρακτήρα προεκτάσεις τοῦ χριστολογικοῦ δόγματος και στή συνέχεια τίς λειτουργικές, ξεκινώντας πρῶτα ἀπὸ τὴν κοινωνική δυναμική τοῦ τρισσοῦ ἀξιώματος τοῦ Χριστοῦ και συνεχίζοντας με τίς δομές, σχέσεις και λειτουργίες που ὑπακούουν στὸν τρόπο συνύπαρξης τῶν δύο φύσεων τοῦ Χριστοῦ.

1. Θεσμικές προεκτάσεις τοῦ τρισσοῦ ἀξιώματος τοῦ Θεανθρώπου Χριστοῦ

Ὁ Θεάνθρωπος Χριστὸς θεωρεῖται ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία ὅτι εἶναι ὁ κατεξοχὴν φορέας και φυσικά τὸ ἀρχέτυπο τοῦ

ἀρχετυποῦ, βασιλικὸ και προφητικοῦ ἀξιώματος. Ὁ Χριστὸς ὡς ἀρχιερεὺς προσφέρει τὸν ἑαυτοῦ του ὑπέρ ζωῆς και σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων. Ὡς προφήτης ἀποκαλύπτει και εὐαγγελίζεται τὴν ἀλήθεια. Ὡς βασιλεὺς εἶναι κύριος τῶν πάντων, τῆς ζωῆς και τοῦ θανάτου.

Τὰ ἴδια ἀξιώματα μεταδίδονται και ἐνεργοῦνται στήν Ἐκκλησία. Χωρὶς αὐτὰ θά ἦταν ἀδύνατη τόσο ἡ ἐκκλησιαστική ὄργάνωση ὅσο και ἡ δομολόγηση τῆς σωτηρίας. Μποροῦμε ἀκόμη βάσιμα νά υποθέσουμε ὅτι και οἱ τρεῖς βασικές ἐξουσίες, δηλαδή ἡ νομοθετική, δικαστική, ἐκτελεστική, στήν κοινωνική πραγματικότητα ἀντλοῦν τὴν καταγωγή τους ἀπὸ τὴ θεολογική και ἐκκλησιαστική παράδοση.

1.1 Ὁ Χριστὸς και τὸ Ιερατεῖο

Ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ μέγας ἀρχιερεὺς και ὡς τέτοιος ἀποτελεῖ τὸ ἀρχέτυπο τοῦ Ιερατικοῦ και ἀρχιερατικοῦ ἀξιώματος στήν Ἐκκλησία. Ἀξίωμα που ἔχει μυστηριακό χαρακτήρα και εἶναι ἀπαραιτήτο γιά ἓνα βασικό λόγο: γιά τὴ διαμεσολάβηση μεταξὺ Θεοῦ και ἀνθρώπων. Σ' αὐτὴ τὴ διαμεσολάβηση λειτουργεῖται ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ ἡ συγκεκριμενοποίησῆ τῆς παροουσίας και δόξης τοῦ Χριστοῦ στήν Ἐκκλησία και ἀπὸ τὴν ἄλλη ἡ δυνατότητα τῶν ἀνθρώπων νά προσεγγίσουν τὸ Χριστὸ και νά ἐνωματώωνται στήν Ἐκκλησία του, διανοίνοντας ἔτσι ὄλες τίς δυνατότητες, ὄχι μόνο τῆς σωτηρίας στήν πνευματική της διάσταση ἀλλά και τῆς θεοφλοῦς στάσης και συμπεριφορᾶς στήν κοσμική πραγματικότητα.

Τὸ Ιερατεῖο με τὴ μορφή που γνωρίζουμε ἀποτελεῖ μιὰ καθαρὰ ἐκκλησιαστική ὑπόθεση. Ἐμφανίζεται κυρίως μετὰ τὴ θειοποίηση τῆς Ἐκκλησίας. Ἐγκαθίσταται στήν ἐκκλησιαστική ζωὴ ἀπὸ τοὺς ἀποστόλους με συγκεκριμένες ἀρμοδιότητες, ἔχοντας κατά νοῦν τὴν αὐστηρότατη κριτική τοῦ Χριστοῦ στὸ Ιερατεῖο τοῦ θρησκευτικοῦ χώρου που ὁ ἴδιος

και εκείνοι γεννήθηκαν και ανατραφθηκαν. Κοιτική που φανερώσει πόσο επικίνδυνο για την εκκλησιαστική ζωή μπορεί να αποδειχθεί ένα ιερατείο που δεν υπάσχει για να διακο-νει τό σώμα της Εκκλησίας αλλά τά δικά του συμφέροντα.

Στήν κοιτική στάση του Χριστού απέναντι στο ιερατείο και τους θρησκευτικούς ηγέτες του Ιουδαϊσμού στηρίζονται όλες οι απόψεις, κρίσεις και προτάσεις που εκφράζονται αργότερα στην Εκκλησία, όταν διαπιστώνονται κρίσεις που όφειλονται κυρίως στην εκκοσμικεύσή της.

Η ιεροσύνη κατανοείται ως χάρισμα και όχι ως απόκτημα. Επομένως δεν είναι μία ευκαιρία άσκησης των φιλαρχικών αισθημάτων και φιλοδοξιών. Είναι ευθύνη και επίπονη εργασία και όχι άνεση, φροντίδα και όχι τρυφή, υπεύθυνη λειτουργία και προστασία και όχι έξουσία, πατρική κηδεμονία και όχι τυραννική αυτονομία, όπως αναφέρει ο *Ισίδωρος Πηλουσιώτης*. Γι' αυτό τό λόγο δεν δικαιολογείται ο σφοδρός έρωτας για την απόκτησή της, άπιστοκόπωντας περισσότερο στην τιμή και τή δόξα του αξιώματος και όχι στους κόπους, τίς άγρυπνίες, τους κινδύνους, τίς φροντίδες και τίς θυσίες που αυτό άπαιτεί. Σέ όσους δε παρρησιάζονται τά λόγια του *Παύλου*, «εί τις έπισκοπής ορέγεται, καλού έργου επιθυμεί»⁴²⁰, ο *Ισίδωρος* υπογραμμίζει ότι τό καλόν έργο δεν είναι ο έρωτας προς τό αξίωμα αλλά τό αξίωμα καθαυτό.⁴²¹

Ο ιερέας του Χριστού δεν συμβιβάζεται, δεν υπηγετεί δύο ή και περισσότερους κυρίους: «*Ουδέεις στρατευόμενος έμπλέκεται τάς του βίου πραγματείαις*»⁴²².

Ο ιερέας άσκει κατ' άπομίμηση Χριστού μεσιτεία. Είναι αυτός που βρίσκεται ανάμεσα στο Θεό και την άνθρωπινη φύση, μεταφέροντας στους άνηθώτους τίς άνωθεν τι-

μές και ανάγοντας προς τό Θεό τίς ικεσίες των άνηθώτων⁴²³.

Ο ιερέας έχει και τή θέση του προτύπου. Αυτό σημαίνει ότι εκπροσωπεί τό Χριστό στην Εκκλησία του. Η ευάδβεια ώφελεί τους πιστούς. Ο σεμνός και ανεπληρτος βίος του ιερέα γίνεται υπόδειγμα για τους πιστούς⁴²⁴. Αντίθετα, πολλά προβλήματα δημιουργεί ή παραβατική και άνήθικη συμπεριφορά τους.

Πνήσιος ιερέας δεν είναι ο ένάστετος ιερέας γενικώς, αλλά αυτός που άναδύει την άρετή του από τά έργα του και από τον έσωτεδικό του κόσμο. Γιατί άρετή που δεν έχει την άξία της μέσα στο άνηθώπινο έσωτεδικό σχηματίζεται μιά ξένη και έξωτερική υπέρβεια που προκαλεί μέν την τιμή και τή δόξα, έντάσσεται όμως στους νόθους⁴²⁵.

Ο ιερέας δεν συμπειρίζεται ως ένας πολιτικός άνδρας αλλά ως διάκονος του Χριστού, και ως τέτοιος είναι άπαλαλαγμένος από κομψασιμούς και έπάσεις. Αντίθετα φροντίζει ή διακονία του να είναι ειρηνική και άτάραχη⁴²⁶.

Ο ιερέας είναι οικονομός Χριστού και ως τέτοιος δεν οικειοποιείται όσα προσφέρουν οι πιστοί στην Εκκλησία, αλλά τά μοιράζει στους φτωχούς. Ο φιλόργυρος ιερέας γίνεται περιγελώς στους άλλους⁴²⁷.

Σέ καμιά βέβαια περιπτωση δεν είναι δυνατή ή άπόδοση των του Χριστού στον άρχοντα. Ο άρχοντας δεν προσκυνείται, αλλά μόνο τιμάται. Προκυνείται μόνο ο Θεός που κατέστησε τον άρχοντα. Ο άρχοντας δεν είναι Θεός αλλά άνθρωπος μέ έργο την άπόδοση της δικαιοσύνης⁴²⁸. Στο βαθμό

⁴²³ *Ισίδωρος* Χρυσοστόμος στο ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ, Μέλισσα Β, 6, PG 136, 1017c.

⁴²⁴ *Ισίδωρος* Χρυσοστόμος στο ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ, Μέλισσα Β, 96, PG 136, 1236c.

⁴²⁵ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΠΗΛΟΥΣΙΩΤΟΥ, Έπιστ. 5, 378, PG 78, 1553b.

⁴²⁶ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Έπιστ. 1, 157, PG 78, 281c.

⁴²⁷ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Έπιστ. 1, 269, PG 78, 341c.

⁴²⁸ Βλ. ΘΕΟΦΙΛΟΥ ΑΝΤΙΟΧΕΙΑΣ, Ήθος Αντόλων 1, 11, ΒΕΠΕΣ 5, 20.

⁴²⁰ Α' Τιμ. 3, 1.

⁴²¹ ΙΣΙΔΩΡΟΥ ΠΗΛΟΥΣΙΩΤΟΥ, Έπιστ. 3, 216, PG 78, 893d.

⁴²² Α' Τιμ. 2, 4.

δέ πού είναι δίκαιος «*Ιερατικήν ἔχει τάξιν*» κατά τόν *Εἰρηναῖο Λουδοῦνταν*.⁴²⁹

Τό ἀσυμβίβαστο κοσμικῆς καί ἐκκλησιαστικῆς ἔξουσας ἀναδεικνύεται μέ δύο ἀκόμη τρόπους.

- α) Δέν εἶναι δυνατή ἡ ταύτιση ἐκκλησιαστικοῦ καί πολιτικοῦ ἄρχοντα, μέ τή λογική ὅτι δέν μπορεῖ νά δουλεύει ταυτόχρονα γιά δύο κυρίους⁴³⁰,
- β) δέν ἐπιτρέπεται ἡ διαμεσολάβηση τῶν πολιτικῶν ἀρχόντων γιά τήν ἀνάδειξη κάποιου στό ἐκκλησιαστικά ἀξιώματα⁴³¹,
- γ) δέν εἶναι δυνατή ἡ παραβάση τῶν ὄρων τῆς ἱερωσύνης ἀπό τοὺς πολιτικούς ἀρχοντες, γιατί «*ἄλλοι ὄροι βασιλείας, καί ἄλλοι ὄροι ἱερωσύνης*», σημειώνει ὁ *Χρυσόστομος*.⁴³² Αυτό σημαίνει ὅτι κανεῖς ἀρχοντας δέν μπορεῖ νά διεκδικεῖ τό γόλο τοῦ ἱερέα.

Ὁ *Χρυσόστομος* ἀναφέρεται στοὺς διακριτοὺς γόλους ἱερέα καί βασιλέα, μολονότι καί οἱ δύο γόλοι εἶναι θεόδοτοι.

- Ὁ θεομὸς τῆς ἱερωσύνης εἶναι οὐράνιος, τῆς βασιλείας ἐπίγειος.
- Ἔργο τοῦ ἱερέα εἶναι ἡ φροντίδα τῶν ψυχῶν, τοῦ βασιλέα τὰ σώματα. Ὁ ἱερέας φροντίζει δηλαδή γιά τίς πνευματικές ἀνάγκες τῶν ἀνθρώπων, ὁ βασιλεύς γιά τίς υλικές.
- Ὁ ἱερέας ἀσχολεῖται μέ τὰ ἁμαρτήματα τῶν ἀνθρώπων, ὁ βασιλιάς μέ τὰ χρήματα.
- Ὁ ἱερέας χρησιμοποιεῖ τήν παράκληση, ὁ βασιλιάς τόν ἐξαναγκασμό.
- Ὁ ἱερέας χρησιμοποιεῖ πνευματικά ἔπλα, ὁ βασιλιάς αἰσθητά.
- Ὁ ἱερέας πολεμεῖ ἐναντίον τῶν δαιμόνων, ὁ βασιλιάς ἐναντίον τῶν βαρβάρων.

⁴²⁹ ΕΙΡΗΝΑΙΟΥ ΔΟΥΤΑΟΥΝΩΝ, Ἐλεγκος καί ἀνατροπή ψευδονόμου γνώσεως 4, 8,3, PG 7, 860a.

⁴³⁰ ΠΡΕΥΔΟΚΛΗΜΕΝΤΟΣ, Ἀποστολικοί Κανόνες 81, PG 137, 204b.

⁴³¹ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Ἀποστολικοί Κανόνες 30, PG 137, 93a.

⁴³² Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Θρ. 4,4, PG 56, 125.

Ὅλα αὐτά, ὑπογραμμίζει ὁ *Χρυσόστομος*, ἀναδεικνύουν τήν ἀνωτερότητα τοῦ ἱερέα ἐναντι τοῦ βασιλιά, καί αὐτό φαίνεται ἀπὸ τό γεγονός ὅτι οἱ ἱερεῖς εἶναι ἐκείνοι πού χρεῖ οὖν τοὺς βασιλεῖς καί ὄχι τό ἀντίθετο⁴³³. Ἐξάλλου δέν εἶναι ὁ βασιλιάς πού μεσολαβεῖ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων καί τοῦ Θεοῦ, ἀλλά ὁ ἱερέας: «*Καί μέσος τοῦ Θεοῦ καί τῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως ἔστηκεν, τὰς ἐκείθεν τιμὰς κατάγων πρὸς ἡμᾶς, καί τὰς παρ' ἡμῶν ἰκετηρίας ἀνάγων ἐκεῖ...*»⁴³⁴.

Ὁ *Τριῳδωγος Πηλουσιώτης*, ὅταν ἀσχολεῖται μέ τή σχέση ἱερατείου καί πολιτικῆς ἔξουσας, κάνει διάκριση μεταξὺ τῆς ἱερωσύνης καί τῶν ἱερέων. Κάποτε, γράφει, ὅταν ἡ βασιλεία ἔκανε σφάλματα ἡ ἱερωσύνη τὰ διόρθωνε καί σωφρόνιζε τοὺς βασιλεῖς. Στὴν ἐποχὴ τοῦ τὰ πράγματα ἄλλαξαν. Ἡ ἱερωσύνη ὑπετάγη στὴ βασιλεία καί ἔχασε τὰ πρῶτα της. Ἡ ἀπώλεια καί ἀποδυναμωσὴ τῆς ὀφείλεται στό γεγονός ὅτι οἱ φορεῖς τῆς ἐπαφίαν νά ἔχουν εὐαγγελικό καί ἀποστολικό βίο. Ἐτοὶ δίνουν τό δικαίωμα στοὺς βασιλεῖς νά ἀσκοῦν κριτική στοὺς ἱερωμένους, κάτι πού παραβιάζεται καί τό ἀξίωμα τῆς ἱερωσύνης.⁴³⁵

Ὁ γόλος τοῦ ἱερατείου, ὡς θεομὸς πού μεσολαβεῖ μεταξὺ ἱεροῦ καί ἀνίερου, Θεοῦ καί κόσμου, Ἐκκλησίας καί κόσμου, μεταξὺ τῆς κερφαλῆς καί τῶν λοιπῶν μελῶν τοῦ σώματος, δέν περιορίζεται μόνο στό θρησκευτικὰ περιβάλλοντα, ἀλλὰ ἐκτείνεται σέ ὅλους τοὺς χώρους, ὅπου τελοῦνται θρησκευτικοῦ τύπου λειτουργίες, κυρίως ἐκείνη τῆς μεσιτείας, γενικότερα ὅπου διαπιστώνονται θρησκευτικὰ ὑποκατάστατα. Προέκειται γιά πρῶτα πού ἐπιλέγονται γιά τὴν ἐπιτέλεια ἰδιαιτέρου ἔργου, ἔργου μάθησης, κοινωνικοπολιτισμικῆς, κατήχησης, ἀλλά καί γιά τὴν ὀρθή καί εὐτακτὴ διεκτετασμένη τῶν ἑκασταχοῦ τυπικῶν. Τέτοιες μορφές ἱε-

⁴³³ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Θρ. 4,5, PG 56, 126.

⁴³⁴ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Θρ. 5,1, PG 56, 130.

⁴³⁵ ΙΣΙΔΩΡΟΥ ΠΗΛΟΥΣΙΩΤΟΥ, Ἐπιστ. 5, 268, PG 78, 1492d.

ρατείου είναι οι δικαστικοί, οι έκπαιδευτικοί, οι γονείς, οι πολιτικοί, και γενικότερα όπου λέγεται ότι επιτελείται έργο λειτουργού. Αυτός είναι και ο λόγος που τὰ πρόσωπα αυτά ιεροποιούνται, «χειροτονούνται» (διορίζονται) και «ένηθρο-νίζονται» (καθιερώνονται, διορίζονται και αναλαμβάνουν ύπηρεσία).

1.2 Ο Χριστός και οι έξουσιες

Η ύπαρξη των έξουσιών, σύμφωνα με την πατερική αντί-ληψη, δεν είναι τυχαία, αλλά συνδέεται με τό όμότημον των ανθρώπων. Επειδή τό όμότημο συχνά προκαλεί διαμάχες, γι' αυτό τό λόγο ό Θεός έδωσε τίς έξουσιες και τίς ύποταγές. Έτσι έχουμε την έξουσία του άνδρα επί της γυναικας, του πατέρα επί του γιου, του πρεσβύτερου επί του νεότερου, του ελεύθερου επί του δουλου, του άρχοντα επί των άρχο-μένων, του δασκάλου επί του μαθητού. Συμβαίνει ό,τι και στό σώμα. Άλλα μέλη άρχουν και άλλα ύποτάσσονται. Άν δεν ύπήρχαν αυτές οι έξουσιες, τότε θά ύπήρχε άναρχία και σύγχυση, καταστάσεις επικίνδυνες για την άνθρώπινη κοι-νωνία. Έδώ άκριβώς έγκριεται η σοφία του Θεού⁴³⁶.

Τό πλέον σημαντικό έργο των έξουσιών είναι η σύνδεση και η συμφιλίωση των πολιτών. Σκοπός π.χ. του διδασκά-λου δεν είναι νά στρέψει τόν ξνα έναντίον του άλλου, αλλά νά τους συμφιλίώνει. Τόν ίδιο σκοπό έχει και ό στρατηγός. Ο γολός του στό στρατόπεδο είναι νά συγκατοεί σε ένα σώμα τους μεμονωμένους στρατιώτες και όχι νά τους διασπεί, ξε-ρο που επιτελεί ό έχθρός⁴³⁷.

Έπάρχουν πολλές μορφές έξουσίας. Εμπένομε στις πλέ-ον όρατές και σημαντικές, όπως είναι η εκκλησιαστική, η πολιτική και η οικονομική, και άναζητούμε χριστολογικά στοιχεία.

⁴³⁶ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΕΙΣ ΡΟΜ. 23,1, PG 60, 615.

⁴³⁷ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, ΕΙΣ Α ΚΟΡ. 12,1, PG 61, 97.

1.2.1 Η Χριστολογία της εκκλησιαστικής έξουσίας

Η εκκλησιαστική έξουσία είναι κατεξοχήν χριστοκεντρι-κή και αυτό γίνεται φανερό από τὰ ακόλουθα:

- Καθιερώθηκε και ως θεσμός και ως τρόπος άσκησης από τόν ίδιο τό Χριστό. Είναι αυτός που διέκρινε την έννοια και την πράξη της διακονίας από την κοσμική έξουσία της βασιλείας και δεν επιτελεί την άλλαγή των όρων ά-σκησης τους. Τό ξεκάρδισε ό Χριστός στους μαθητές του και οι πατέρες στους κοσμικούς άρχοντες: «Σοί βασι-λείαν ό Θεός ενεχείρησεν, ήμίν τά της Έκκλησίας επί-στευσε»⁴³⁸.

- Δοκείται με κέντρο άναφοράς τόν έπίσκοπο που εικόνη-ζει τόν άρχιερέα Χριστό και πέμπεται από αυτόν για νά οικονομήσει τὰ εκκλησιαστικά πράγματα. Γι' αυτός τους λόγους ό πιστός όφείλει νά «φοβείται» τόν έπίσκο-πο, νά τόν άποδέχεται σαν νά είναι ό ίδιος ό Χριστός και νά ύποτάσσεται σ' αυτόν. Ο Ιγνάτιος ό Θεοφόρος είναι σαφής: «πάντα γάρ όν πέμπει ό οικοδοστήτης εις ιδίαν οικονομίαν, ούτως δει αυτόν δέχεσθαι, ως αυτόν τόν πέμ-ψαντα. Τόν ούν έπίσκοπον δηλον ότι ως αυτόν τόν Κυ-ριον δει προσβλέπειν»⁴³⁹.

Η έξουσία δεν είναι άυτοσκοπός ούτε και μέσο έξυτηρέ-τησης των συμφερόντων του έπισκόπου ή των πνευματι-κών πατέρων, αλλά μέσο διακονίας των πιστών. Η έξου-σία συνίσταται στην άγρυπνία για τίς ψυχές και τή μέρι-μνα για τή σωτηρία όσων ό ποιμένος Χριστός τους έμπι-στεύθηκε, και πάντοτε με τή σκέψη ότι θά άποδοθεί λό-γος για τόν τρόπο διαχείρισης της έξουσίας. Ο καλός ποι-μήν όχι μόνο δεν έπωφελεύεται από την άσκηση της πνευ-ματικής έξουσίας αλλά είναι έτοιμος, μιμούμενος τό Χρι-στό, νά θυσιάσει άκόμα και τή ζωή του γι' αυτούς. Έτσι

⁴³⁸ Μ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Πρός μοναχούς... 44, PG 25, 745d.

⁴³⁹ ΙΓΝΑΤΙΟΥ ΘΕΟΦΟΡΟΥ, Προς Εφεσίους 5,3,8,1, ΒΕΠΠΕΣ 2, 265.

- ή διατομία του δεν άρκεύται σέ λόγια αλλά και σέ πράξεις που κοστίζουν⁴⁴⁰.
- Η θέση του επισκόπου είναι νά άρχει και όχι νά άρχεται. Ό,τι συμβαίνει μέ κάθε κερφαλή. Ποτέ ό γιός δεν άρχει του πατέρα του, ό στρατιώτης του αξιωματικού, ό δοϋλος του κυρίου, ό μαθητής του δασκάλου. Κατά τόν ίδιο τρόπο ό λαϊκός δεν άρχει του επισκόπου⁴⁴¹.

Θεόδοτη δεν είναι μόνο ή εκκλησιαστική αλλά και ή πολιτική έξουσία. Μεταξύ τους υπάρχει ώστόσο μιá άβυσσώδης διαφορά, όση ή διαφορά γής και ούρανου, όπως σχολιάζει ό Χρυσόστομος.

- Η εκκλησιαστική έξουσία δεν φροντίζει πώς θά τιμηθήσει τά άμαρτήματα, αλλά πώς θά τά προλάβει.
- Καί όταν αυτά διαπραχθούν, δεν σκοπεύει στην έξουθένωση των άμαρτωλών, αλλά στην έξαφάνισή τους.
- Κέντρο άναφοράς της δεν είναι τά κοσμικά, αλλά τά ούράνια κατά τό «ήμων τό πολίτευμα έν ούρανοις υπάρχει»⁴⁴².
- Δεν στηρίζεται στό φόβο και στην επιβολή, αλλά στην προαίρεση και την ήμερότητα⁴⁴³.

1.2.2 Η Χριστολογία της πολιτικής έξουσίας

Στίς πολιτικές τοποθετήσεις των εκκλησιαστικών πατέρων δεσπόζει ή άναφορά γενικά στό θεόδοτο της έξουσίας άνεξάρτητα από τή μορφή της αλλά και τόν τρόπο που αυτή άσκειται, χωρίς νά άπουσιάζουν και οι άπόψεις προτίμησης της μοναρχίας και άπόρριψης της δημοκρατίας.

Τό θεόδοτο της έξουσίας. Σέ κάθε περίπτωση ή έξουσία θεωρείται ότι δίδεται στους άρχοντες από τό δεσπότη Χριστό

3. Η κοινωνική δυναμική του χριστολογικού δόγματος

και είναι κατ' εικόνα της μεγαλοπρεπούς και άνεκδιήγητης δυναμής του⁴⁴⁴. Ο Νικηφόρος Βαλεμύδης υπογραμμίζει μάλιστα ότι «ή βασιλεία είκόνα και όμοίωσιν Θεού έχει»⁴⁴⁵.

Σ' αυτήν άκριβώς τή σχέση Χριστού και άρχόντων όφείλεται και ή έντολή για ύποταγή. Όποιος άρνεύεται νά ύποταγεί στους άρχοντες, σημειώνει ό Κλήμης Ρώμης, αυτός στην ουσία έναντιώνεται στό θέλημα του Χριστού⁴⁴⁶. Κατά τό Χρυσόστομο ή ύποταγή στις έξουσίες δεν μειώνει ούτε και προσβάλλει την εύσεβεια⁴⁴⁷. Τό άντίθετο, συμβάλλει στην αύξηση της. Όποιος ύποτάσσεται στους νόμους αυτός πειθαρχεί εύκολότερα στό Θεό: «και γάρ πολλοί πρότερον διά τους άρχοντας άετην ασκήσαντες, ύστερον και διά τόν φόν του Θεού ταύτης έπιλάβοντο»⁴⁴⁸.

Ένδιαφέρουσα είναι ή συσχέτιση Χριστού και άρχοντα στό Γρηγόριο τό Θεολόγο, ό όποιος κάνει λόγο για «συνάργειν» και «συνδιοικείν» άρχοντα και Χριστού. Χαρακτηρίζει δε τόν άρχοντα είκόνα Θεού και ως έχ. τουτού όφείλει αυτός νά πράττει κατά τό άρχέτυπο, νά συνεργάζεται και νά υπακούει στό Θεό και όχι στόν κοσμικό άρχοντα, νά μιμείται δε τήν άγαθότητα και τή φιλανθρωπία του Δεσπότη Χριστού και όχι του τυράννου, νά ένθυμείται ότι είναι πλάσμα του Θεού⁴⁴⁹. Ο ίδιος προτείνει τόν άρχοντα άντί νά έπαιρείται ή νά έχει τήν αίόθηση ότι είναι άθάνατος, όφείλει νά είναι Θεός προς τους ύφισταμένους και τό λαό, μέ τήν έννοια ότι πρέπει νά συμπτεριφέρεται όπως ό Θεός⁴⁵⁰.

Η αίόθηση στόν ίδιο τόν άρχοντα ότι ή έξουσία του είναι θεόδοτη θεμελιώνει τίς καλύτερες προϋποθέσεις για μιá έ-

⁴⁴⁴ Βλ. ΚΑΙΜΗΝΤΟΣ ΡΩΜΗΣ, Προς Α' Κορ. 61, 1, ΒΕΠΕΣ 1, 35.

⁴⁴⁵ ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΒΑΕΜΜΥΔΟΥ, Όποιοι δεύ είναι τόν βασιλέα 1, ΡG 142, 613b.

⁴⁴⁶ ΚΑΙΜΗΝΤΟΣ ΡΩΜΗΣ, Προς Α' Κορ. 61, 1, ΒΕΠΕΣ 1, 35.

⁴⁴⁷ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Είς Ρωμ. 23, 1, ΡG 60, 615.

⁴⁴⁸ ΤΟΥΤΙΔΙΟΥ, Είς Ρωμ. 23, 2, ΡG 60, 617.

⁴⁴⁹ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, Λόγοι 17, 9, ΡG 35, 976a.

⁴⁵⁰ Γρηγόριος ό Θεολόγος στό ΙΣΑΝΝΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ, Τερά Παράλλαξα Β 9, 29, ΡG 95, 1224a.

⁴⁴⁰ Βλ. Μ. Βασίλειος, στό ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ, Μέλωσα 2, 96, ΡG 136, 1233d.

⁴⁴¹ ΠΥΡΡΑΔΟΚΑΗΜΗΝΤΟΣ, Διστάγαι τόν Λύγιον Αποστόλων 14, 12, ΡG 1, 621a.

⁴⁴² Φιλ. 3, 20, Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Είς Β' Κορ. 15, 4, ΡG 61, 507.

⁴⁴³ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Είς Β' Κορ. 15, 4, ΡG 61, 509.

πιτυχή και χρησιμική άσκηση της εξουσίας. Άλλες από τις προϋποθέσεις άναφερόνται σε άρετές και άλλες σε κακίες που πρέπει να άποφεύγονται. Η ύποδούλωση στά πάθη και τή φληθονία, π.χ. άχρηστεύει ή άδρανοποιεί τής πολιτικές ικανότητες του άρχοντα, όπως άναφέρει ο Χρυσόστομος: «δούλοι γάρ και αίχμάλωτοι γενόμενοι των ήδονων, και πρόστά πολιτικά εισιν άχρηστοι πράγματα»⁴⁵¹.

Ο Χριστός και πολίτευματα. Τό βασιλεύειν επί της γης έχει χριστολογική διάσταση με την έννοια ότι άποτελεί προέκταση και προβολή του βασιλικού άξιώματος του Χριστού.

Είναι προφανές ότι ο Χριστός όχι μόνο δέν συνηγορεί υπέρ της άναρχίας αλλά πασχέει όλες τής προϋποθέσεις για την αιτιολόγηση της ύπαρξης της πολιτικής εξουσίας και την ύποταγή όλων σ' αυτή. Είναι καλύτερη μιá κακή και άπάνθρωπη εξουσία παρά ή άναρχία⁴⁵². Άναρχία που μπορεί να ίσοδυναμεί με την πολυαρχία, καθώς γράφει ο Μάξιμος ο Όμιολογητής⁴⁵³.

Ο Θεοδώρητος Κύρου κάνει λόγο για «προμήθεια» του Θεού που φρόντισε για λόγους ευνταξίας να οικονομήσει τά πράγματα έτσι ώστε να υπάρχουν άρχοντες και άρχόμενοι με σκοπό την άντιμετώπιση της άδικίας. Γι' αυτό τό λόγο μάλιστα ο Θεός διακρίνει τή θέση του από άρχοντες που επιδίδονται και ευνουούν την άδικία. Αυτοί δέν είναι «χειροτονημένοι» από τό Θεό, έτσι και άν ή ήγεμονία καθεαυτή είναι θεόδοτη⁴⁵⁴. Είναι λοιπόν σαφές ότι ή ύπαρξη της εξουσίας συνδέεται με την άνάγκη άναστολής της διάχυτης κακίας, για να μήν κυριαρχεί δηλαδή ο ίσχυρότερος σε βάρος των αδύνατων, ό,τι ίσχύει και στο βασίλειο των ζώων.

Κατά καιρούς διατυπώνεται ή άποψη ότι ο Χριστιανισμός εύνόησε για αιώνες, και έννοιεί άκόμη και σήμερα, τμοναρχία και μάλιστα τή βασιλεία, και ότι έξαναγκάζετα εκ των πραγμάτων να άνέχεται τή δημοκρατία.

Μιά τέτοια άποψη θά έθεωρετο άπαράδεκτη και παρὰ πλανητική, άν δέν είχε στηρίγματα θεολογικά και κυρίως την ίστορική έπιβεβαίωση που μάς έρχεται από τής πρακτικής του Αντικου Χριστιανισμού, όπου εμφανίζονται δύο τάσεις. Από τή μιá πλευρά ή σαφής μοναρχική πολιτεία τής Ρωμαιοκαθολικής Έκκλησίας και από την άλλη ή δημοκρατική προτίμηση του Προτεσταντισμού. Καί οι δύο τάσεις στηρίζονται σε προφανείς λόγους. Οι μοναρχικές προτιμήσεις της Ρωμαιοκαθολικής Έκκλησίας στηρίζονται στο παπικό πρωτείο και άλλάθητο, τά όποια παράγουν και προφοδοτούν και τής δολοκληρωτικές εκκλησιαστικές συμπεριφορές. Πρός την άντίθετη κατεύθυνση κινήθηκε ο Προτεσταντισμός λόγω της άπορριψης της εκκλησιαστικής ιεραρχίας και της κυριαρχίας θέσης του λαϊκού στοιχείου.

Ίσως την ίδια προτίμηση προς τή μοναρχία και τή βασιλεία μπορούμε να συναντήσουμε και στην Όρθόδοξη Έκκλησία με βασική πηγή έμπειρίας τό Βυζάντιο. Ήστόσο γίνεται διαφοροποίηση μεταξύ της βασιλείας και της τυραννίας με κριτήριο όχι τόν τρόπο που κάποιος άνέρχεται στην εξουσία, αλλά από τόν τρόπο που κυβερνά. Ο μέν τυραννοένδιαφέρεται για τό δικό του συμφέρον, ο δέ βασιλεύς για τό συμφέρον του λαού του⁴⁵⁵. Χαρακτηριστική είναι ή άναφορά και τό σχολίο του Χρυσόστομου. Ο σταυρός, ύπογραμμίζει, είναι σύμβολο της βασιλείας. Γι' αυτό και ο Χριστός χαρακτηρίζεται ως βασιλεύς, επειδή σταυρώθηκε, και θυσίασε τή ζωή του για τούς άρχομένους. Άκριβώς τό ίδιο όφείλει να κάνει και ο κοσμικός άρχοντας, να θυσιάζεται ως καλός ποιμήν για τό ποιμνιό του, τό λαό του⁴⁵⁶.

⁴⁵¹ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΕΙΣ ΜΑΤΘ. 44, 4, PG 57, 469.

⁴⁵² ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, ΕΙΣ ΡΟΜ. 23, 1, PG 60, 615.

⁴⁵³ ΜΑΞΙΜΟΥ ΟΜΟΛΟΙΤΗΤΟΥ, ΈΠΙΣΤ. 10, PG 91, 452a.

⁴⁵⁴ ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ ΚΥΡΟΥ, ΕΙΣ ΡΟΜ. 13, 1, PG 82, 193b.

⁴⁵⁵ Μ. Βασιλείος στο ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ, Μέλισσα 2, 1, PG 136, 1000c.

⁴⁵⁶ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΕΙΣ ΤΟΝ 2^ο ΚΟΡ. 2, 3, PG 49, 413.

Πολιτική Χριστολογία⁴⁵⁷. Είναι μιά θεολογική κίνηση στο Δυτικό Χριστιανισμό ένταγμένη στη γνωστή ως Πολιτική Θεολογία που έχει ως κέντρο τη Θεολογία της επανάστασης και έπιμέρους κλάδους τη Θεολογία της απελευθέρωσης και τη Μαύρη Θεολογία. Η Πολιτική Θεολογία δεν είναι τίποτε άλλο παρά Πολιτική Χριστολογία, άφου τό πρόσωπο που έμπνεύει τά δόγματα και τής συμπειροφές της είναι εκείνο του Χριστού.

Στό πλαίσιο της Πολιτικής Χριστολογίας, ό Χριστός έμφανίζεται ως κοινωνικός επαναστάτης που στρέφεται έναντιόν της κοινωνικής άδικίας, του θρησκευτικού, κοινωνικού και πολιτικού κατεστημένου, που ταυτίζεται μέ τους φτωχούς, αδύνατους και εξαθλιωμένους, ως επαναστάτης που θυσιάζει άκρίμη και τή ζωή του για τόν άνθρωπο, γι αυτό και βασικό σύμβολο μιάς τέτοιας Χριστολογίας είναι ό σταυρός. Αυτό του είδους ή Χριστολογία είναι έτοιμη νά εξαγγίξει τή χρήση βίας, νά συνδέει δηλαδή βία και άγάπη, νά άνέχε-ται άθεϊστικές έδημιγείες των δογμάτων και επαναστατική έδημιγεία της Βίβλου, νά άπομονώνει και νά εκθειάζει περι-σσότερο τήν ανθρώπινη παρά τή θεία πλευρά του Χριστού.

Η όρθόδοξη παράδοση παρέμεινε πιστή στη βασική άρχή της ύποταγής στην πολιτική έξουσία και τήν άγρησή της νά συμπεράξει σέ επαναστατικά και άλλα ανατρεπτικά κινήματα. Ο Χρυσόστομος είναι σαφής. Οι νόμοι του Χριστού δεν άποσκοπούν στην άνατιροπή «της κοινής πολιτείας», άλλα στη βελτίωση και διόρθωση, εκπαιδευοντας μάάλιστα τους ανθρώπους νά μήν προκαλούν περιττούς πολέμους.⁴⁵⁸

Πολιτικές λειτουργίες του δόγματος. Συχνά τά δόγματα χρησιμοποιήθηκαν ως εργαλεία στά χέρια της πολιτικής έξουσίας για τή διασφάλιση της πολιτικής και έθνικης ένότη-

⁴⁵⁷ Βλ. περιεσόττερα ΑΠ. Β. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ, Κριτική Θεολογία, Άθήνα 2002, σ. 49. Μετάφραση της άνθρωπολογία, Άθήνα 2003, σ. 125 έξ. Κοινωνιοπολιτική έπανάσταση και πολιτική Θεολογία, Κατερίνη 1987, σ. 109 έξ.

⁴⁵⁸ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Είς Ρομ. 23, 1, PG 60, 613.

3. Η κοινωνική δυναμική του χριστολογικού δόγματος

τας και συνοχής. Έτσι έδημιεύεται άλλωστε τό έντονο ένδιαφέρον των αυτόκατόρων του Βυζαντίου για τήν άμεση άποκατάσταση της όρθόδοξης διδασκαλίας ή τήν προστασία της, άκρίμη και στά νεότερα χρόνια μέσα από συνταγματικές διατάξεις.

Οι λόγοι είναι προφανείς. Η ύποστήριξη της επικρατούσας Έκκλησίας και των δογματικών της άληθειών άποτελεί τήν άπαράτητη προϋπόθεση για τήν διασφάλιση της ένότητας και της άνεραϊδότητας του κοινωνικού και ιδιαίτερα του κρατικού σώματος. Γιατί δεν ήταν τυχαίο, ότι έπαρχίες που επεδίωκαν τήν άπόσχιση από τόν κορμό της επικράτειας προσηγορούσαν σέ αίρετικές δοξασίες που από μόνες τους έχουν έναν άφαιρετικό και σχισματικό χαρακτήρα.

Έκκλησία και πολιτική⁴⁵⁹. Σέ διαφορετικές περιόδους και άνάλογα μέ τής πολιτικές και εκκλησιαστικές συνθήκες ή Έκκλησία κατανόησε διαφορετικά τή στάση και τή σχέση της προς τήν πολιτική έξουσία. Άρχικά άκολούθησε τήν τακτική του Χριστού που άπέφυγε νά άνταμείξει στη διδασκαλία και τήν πράξη του πολιτικές άνταφορές. Στάση που διακρίνει Θεό και κάισαρα, που δεν άρνεϊται τήν άπόδοση των όφειλομένων στον κάισαρα, που όμως δεν ταυτίζεται μέ επαναστατικές και άλλες πολιτικές τάσεις της εποχής του, τότε που ή έπίγεια πατριδία του ήταν υπό τήν κατοχή των Ρωμαίων.

Η στάση της Έκκλησίας άπέναντι στην πολιτική έξουσία αλλάζει μετά τήν παύση των διωγμών και τήν έπισημοποίηση του Χριστιανισμού. Στό πλαίσιο της συνεργασίας και της συμπίεσης ή Έκκλησία αισθάνεται ύποχρεωμένη νά άνταμειγνύεται ενεργά στά πολιτικά πράγματα, νά κάνει πολιτικούς συμβιβασμούς και νά προχωρεί άκρίμη και σέ πολιτικές προτάσεις, ιδιαίτερα στη Δύση, όταν ή Έκκλησία ύποστήριξε και ένίσχυσε ιδεολογικά τά γνωστά ως χριστιανικά

⁴⁵⁹ Βλ. περιεσόττερα ΑΠ. Β. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ, Προβληματισμοί χριστιανικού ήθους, Άθήνα 2002, σ. 195 έξ.

κόμματα. Στην ίδια συνάφεια κατανοούμε και την ταυτόχρονη άσκηση εκκλησιαστικής και πολιτικής εξουσίας από τὰ ἴδια πρόσωπα. Τό σκεπτικό μιάς τέτοιας ανάμειξης στηρίζεται σέ δύο κυρίως ζητούμενα: 1) τόν ἐμπλουτισμό τῆς πολιτικῆς μέ ἀρχές χριστιανικῆς πολιτικῆς ἠθικῆς καί σκοπολογικῆς μετὰ λαγή τῆς πολιτικῆς καί κοινωνικῆς πραγματικότητος, 2) τήν ἐπιναπόκτηση τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἐλέγχου ἐπί τῶν πολιτικῶν καί λοιπῶν ἐπιλογῶν μέ σκοπό τήν ἀποκατάσταση τῆς κυρίαρχης θέσης τῆς Ἐκκλησίας.

1.2.3 Ἡ Χριστολογία τῆς οἰκονομικῆς ἐξουσίας

Ἡ στάση τοῦ Χριστοῦ ἀπέναντι τῆς οἰκονομικῆς ἐξουσίας ὀρίζεται σέ δύο ἐπίπεδα: τή σαφή διάκριση μεταξὺ Θεοῦ καί μαμωνᾶ καί τήν αὐστηρή κριτική ἀπέναντι τῶν πλουσίων. Μέσα ἀπό τό πρῶτο ὑπογραμμίζεται τό ἀσυμβίβαστο στή σχέση Θεοῦ καί χρημάτων καί μέσα ἀπό τό δεύτερο τό ἀσυμβίβαστο μεταξὺ τῆς κατοχῆς τοῦ πλοῦτου καί τῆς δυνατότητας προόφρασης στή βασιλεία τοῦ Θεοῦ.

Τό πρῶτο ζητούμενο λοιπόν στή Χριστιανική Ἡθική εἶναι ἡ ἀρνηση ὑποδουλώσεως τῶν ἀνθρώπων στίς κοσμικές φροντίδες, τήν πολυτέλεια, τή δόξα, τὰ χρήματα: «οὐδέν γάρ οὕτως ἐλευθερίαν ἀναρῆι, ὡς τό βιωτικὸς ἐμπεπλάχθαι πλούμασι, καί τὰ δοκούντα εἶναι λαμπρά περιβεβληῖσθαι. Οὐδέ γάρ ἐνα δεσπότην καί δύο καί τρεῖς, ἀλλά μυρίους ὁ τοιοῦτος ἔχει»⁴⁶⁰, ἡ ἀρνηση δηλαδή τῆς **μὴ ὑποκατάστασης τοῦ Θεοῦ μέ τό μαμωνᾶ** που ὀδηγεῖ στόν ἀποπροσανατολισμό τοῦ πιστοῦ, ὁ ὁποῖος προκαλεῖται σέ κάθε μορφή εἰδωλολατρίας. Σ' αὐτή τήν ὑποκατάσταση ὀδηγεῖ ἡ φιλαργυρία, ἡ μητέρα κάθε εἰδωλολατρίας, ὅπως τήν ὀρίζει ὁ ἀββᾶς Νείλος⁴⁶¹, που ἔχει τή ρίζα τῆς ὄχι στή φύση τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλά στήν ἀπιστία πρὸς τήν πρόνοια τοῦ Θεοῦ⁴⁶². Γι' αὐτό τό

⁴⁶⁰ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Ματθ. 58, 4, PG 57, 571.

⁴⁶¹ Ἀββᾶ Νείλου (ἀμφ.), Παράκλησις πρὸς μοναχούς 2, PG 79, 1236a.

⁴⁶² ΠΕΥΣΑΧΟ-ΝΕΙΛΟΥ, Περί τῶν ὀκτῶ τῆς κακίας λογισμῶν 3, PG 79, 1449c: «ἡ δέ νό-

λόγο ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας χαρακτηρίζει τό χόρημα «ἀθεότητα» καί ὅσοι τό λατρεύουν καί τό κρατοῦν γιά τόν ἑαυτοῦ τους τό βάζουν στήν ἴδια μοίρα μέ τό Θεό⁴⁶³.

Προσιότερο σαφῆς ἐν προκειμένω εἶναι ὁ ἀββᾶς Ἰσαΐας, ὅταν χαρακτηρίζει τή φιλαργυρία ὡς «τό μὴ πιστεῦσαι τῷ Θεῷ, ὅτι ποιεῖται σου φροντίδα, καί τό ἀπελπῖσαι τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ καί φιλοπλάτυνέσθαι»⁴⁶⁴. Ἔτσι ἐξηγεῖται καί ἡ προειδοποίηση «μὴ γίνου φιλάργυρος, ἵνα μὴ ἀντί Θεοῦ δουλεύῃς τῷ μαμωνᾶ»⁴⁶⁵, μέ δεδομένο μάλιστα τό ἀσυμβίβαστο μεταξὺ τῶν δύο κυρίων, τοῦ Θεοῦ καί τοῦ μαμωνᾶ⁴⁶⁶. Ὁ Χριστός εἶναι ὑπέρ τῆς φροντίδας τῶν πεινομένων, ὁ μαμωνᾶς ὑπέρ τῆς ἀπογύμνωσής τους. Ὁ Χριστός λέγει, δῶσε αὐτὰ που ἔχεις στούς πένητες, ὁ μαμωνᾶς προστάζει νά κἀνεις δικά σου καί αὐτὰ που δέν σοῦ ἀνήκουν⁴⁶⁷.

Τὰ ἴδια ισχύουν καί γιά τήν πλεονεξία: «ὁ πλεονέκτης εἰδωλόλατρη ἐστίν», γράφει ὁ Χρυσόστομος, μέ τή ἔννοια ὅτι προσκυνᾷ τὰ πάθη καί κυριαρχεῖται ἀπό αὐτὰ⁴⁶⁸. Μάλιστα δέ εἶναι χειρότερος ἀπό εἰδωλόλατρη: «Ἡ πλεονεξία εἰδωλολατρεία ἐστίν, ἀλλά καί χαλεπότερα εἰδωλολατρείας. Οἱ γάρ εἰδωλόλατρες τοῖς τοῦ Θεοῦ κτίσμοι προσκυνοῦσι, καί ἐσεβᾶσθησαν (φροῖ) καί ἐλάτρευσαν τῆ κτίσει παρὰ τόν κτίσαντα. Σὺ δέ τῷ κτίσμοι τῷ σαυτοῦ προσκυνεῖς. Ὁ γάρ Θεός πλεονεξίαν οὐκ ἐδημιούργησεν, ἀλλ' ἡ τῆς σῆς ἀπληστίας ἐπέεργεν ἀμετρίαν»⁴⁶⁹. Δέν εἶναι δέ τυχαῖο ὅτι ἡ ἀπαλλαγή ἀπὸ τῆ φιλοχρηματία χαρακτηρίζεται ὡς θυσία στὸ Θεό⁴⁷⁰.

σοσ τῆς φιλαργυρίας, οὐκ ἐκ φυσικῆς κινήσεως ἔχει τὴν ἀφορμὴν, ἀλλ'... ἐξ ἀπιστίας, τοῦ μὴ προνοεῖσθαι παρὰ Θεοῦ».

⁴⁶³ ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, Εἰς τόν προφήτην Ἰακώβ 48, PG 71, 500a.

⁴⁶⁴ ΑΒΒΑ ΗΣΑΪΑ, Ἀποφθέγματα 9, PG 65, 181d.

⁴⁶⁵ ΠΕΥΣΑΧΟΚΛΗΜΕΝΤΟΣ, Διαταγαὶ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων 7, 6, 5, PG 1, 1004c.

⁴⁶⁶ Ματθ. 6, 24.

⁴⁶⁷ Ἰσαΐης Χρυσόστομος στὸ ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ, Μέλισσα Α, 32, PG 136, 888c.

⁴⁶⁸ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Ἐφεσ. 18, 2, PG 62, 123.

⁴⁶⁹ Ἰσαΐης Χρυσόστομος στὸ ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ, Μέλισσα Α, 35, PG 136, 900a.

⁴⁷⁰ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Ἐφθ. 11, 3, PG 63, 93.

Τό πλέον άνησυχητικό είναι ότι, ενώ λυτρωθήκαμε από τό Χριστό δουλεύουμε γιά τόν άγγιλο, άναγνωρίζουμε δηλαδή άλλου τή δεσποτία και σέ άλλον ύποτασσοίμαστε⁴⁷¹, ύπογραμμίζει ό Χρυσόστομος: "Όποιος προσκυνά τό χρυσό, προσκυνά και ύποτάσσεται στό δαίμονα που αυτός κρύβει. Και δέν υπάρχει χειρότερος δαίμονας από τή φιλαργυρία, ύπογραμμίζει ό ίδιος⁴⁷². Γι' αυτό τό λόγο ό φιλοχρημάτος δέν γνωρίζει τό Θεό⁴⁷³.

Ό Χρυσόστομος περιγράφει μιιά κλίμακα που άρχίζει μέ τή φιλαυτία και καταλήγει στην άθνηση του Θεού. Η φιλαυτία, γράφει, οδηγεί στην άλαζονεία, ή άλαζονεία στην ύπερηφάνεια, ή ύπερηφάνεια στη βλασφημία και ή βλασφημία στην άπειθεια. Αυτός δέ που έπαίρεται έναντι των άθρώπων έπαίρεται και έναντι του Θεού. "Όποιος καταφρονεί των άθρώπων καταφρονεί και του Θεού, ενώ όποιος τιμά τους συνανθρώπους του είναι έτοιμος νά τιμήσει και τό Θεό. Τό ίδιο συμβαίνει και μέ τό θράσος. Αυτός που είναι θρασύς έναντι των άθρώπων θά είναι θρασύς και έναντι του Θεού⁴⁷⁴.

Μέ άφορητή τή στάση του Χριστού άπέναντι στον πειρασμό τής ιδιοκτησίας και τής πλεονεξίας: «*ταύτα πάντα σοι δώσω, εάν πεσών προσκυνήσης μοι*»⁴⁷⁵, ό Χρυσόστομος σημειώνει πως τίποτε δέν ύποτάσσει στό διάβολο περισοστόρο από τήν πλεονεξία, από τή σφοδρή έπιθυμία του κατέχειν. "Έτσι άντί νά παρσμείνει κάποιος άθρωπος γίνεται όργανο του διαβόλου⁴⁷⁶. Γι' αυτό τό λόγο θεωρείται ότι ή φιλοχρηματία είναι του διαβόλου⁴⁷⁷. Αυτή ή δουλεία και τήν αίχμαλώσια στην όποία ύποβάλλει και έξαναγκάζει ό πλούτος τόν άθνώπο, τόν άπομακρύνει από τή δουλεία του Θεού, που είναι άπαραίτητη γιά τή σωτηρία του άθνώπου, και έ-

⁴⁷¹ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, ΕΙΣ Ιωάν. 76,3, PG 59, 413.

⁴⁷² ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, ΕΙΣ Ιωάν. 65,3, PG 59, 364.

⁴⁷³ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, ΕΙΣ Α' Τιμ. 17,3, PG 62, 595.

⁴⁷⁴ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, ΕΙΣ Β' Τιμ. 7,1, PG 62, 637.

⁴⁷⁵ Ματθ. 4, 9.

⁴⁷⁶ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΕΙΣ Ματθ. 13,3, PG 57, 212.

⁴⁷⁷ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, ΕΙΣ Πράξ. 7,4, PG 60, 69.

3. Η κοινωνική δυναμική του χριστολογικού δόγματος

τοι ό άθνώπος γίνεται δούλος των άψυχων χρημάτων⁴⁷⁸. Ό Χρυσόστομος τόν χαρακτηρίζει «δεσμόν», άπώθρωπο και ώ-χρησιμοποιούν⁴⁷⁹. Και άλλου σημειώνει: «*τίποτε δέν υπά-χει άφρονέστερο από τήν ύποδούλωση στό χρήματα. Ενώ κάποιος νομίζει ότι κυριαρχεί, στην πραγματικότητα κυριαρχείται από αυτά. Ενώ θεωρεί ότι είναι κύριός τους, τελιστόν έαυτό του. Και ενώ γίνεται αίχμαλώτος, αυτός άγιά-λεται και πηδά από τή καρδιά του*»⁴⁸⁰.

Ό Χρυσόστομος περιγράφει τή φιλαργυρία ως «νόσημα»⁴⁸¹ που κατέλαβε δολόκληρη τήν οικουμένη⁴⁸², «λύσσα των χρημάτων», «τυραννίδα»⁴⁸³ «άκροπόλιν των κακίων» και «κοσο αυξάνει ή περιουσία, άλλο τόσο αυξάνεται και ή έπιθυμία⁴⁸⁵. Είναι τυραννία που μπορεί και άκυθώνει όλες τίς άρετές, τίς όποιες έχει κατορθώσει ό φιλοχρημάτος⁴⁸⁶, άφου άπνοιās⁴⁸⁷. Ό Χρυσόστομος χαρακτηρίζει τό φιλοχρημάτο κατεξοχήν άχάριστο, άναισίθητο, έχθρό όλης τής οικουμένης, ως αυτόν που θά χαιρόταν νά μήν υπάρχει άλλος, ώστε νά είναι όλα δικά του. Θά παρσκαλούσε νά ξεσπάσει λιμός, όλα στην κατοχή του, χωρίς νά συνειδητοποιεί ότι όταν γίνονν όλα αυτά ούτε ό ίδιος θά σωθεί⁴⁸⁸.

⁴⁷⁸ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, ΕΙΣ Ματθ. 21,1, PG 57, 295.

⁴⁷⁹ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, ΕΙΣ Α' Κορ. 13,4, PG 61, 108.

⁴⁸⁰ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, ΕΙΣ Ματθ. 51,6, PG 57, 518.

⁴⁸¹ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, ΕΙΣ Ματθ. 80,3, PG 58, 727.

⁴⁸² ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, ΕΙΣ Ιωάν. 76,3, PG 59, 413.

⁴⁸³ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, ΕΙΣ Ιωάν. 76,3, PG 59, 413.

⁴⁸⁴ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΕΙΣ Τέν. 20,5, PG 53, 173.

⁴⁸⁵ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, ΕΙΣ Τέν. 22,6, PG 53, 194.

⁴⁸⁶ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, ΕΙΣ Ματθ. 63,1, PG 58, 603.

⁴⁸⁷ «*πολλή των χρημάτων ή τυραννίς, και όθλον έντεθεν. Κάτ' γάρ τά άλλα όθεν ένδραστον, πάντα άπτη λησάνεται τά άλλα*».

⁴⁸⁸ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, ΕΙΣ Β' Τιμ. 7,2, PG 62, 637.

Ἡ φιλοχρηματία τελικά ὁδηγεῖ καί στήν προδοσία τοῦ Θεοῦ, ὅπως ἔγινε καί μέ τόν *Ἰούδα* καί τό *Χριστό*. Τό ἴδιο προδότης καί «χρυστοκτόνος» εἶναι ὁποῖος δέν συμπαραστέκεται στούς πένητες, τούς πεινασμένους, ὁποῖος προσηλώνεται στά κοσμικά πράγματα. Ὑπάρχουν ἀνθρώποι που ἔοδεύουν γιά νά ταῖζουν σκύλους ἢ καί ἄλλα θηρία, καί ἀνοητῆσαι νά ταῖσουν πεινασμένους ἀνθρώπους.⁴⁸⁹

Αὐτόν τόν κίνδυνο ἀποτρέπει καί ὁ χαρακτηρισμός τῶν χρημάτων ὡς χρημάτων. Λέγονται χρήματα, σημειώνει ὁ *Χρυσόστομος*, γιά νά τά χρησιμοποιοῦμε καί ὄχι νά μάς χρησιμεποιοῦν. Τό ἴδιο γίνονται καί μέ τά κτήματα. Λέγονται ἔτσι γιά νά τά ἀποκτήσουμε καί ὄχι νά μάς ἀποκτήσουν.⁴⁹⁰ Ὁ ἴδιος ἀναφέρεται στήν οἰκονομική χρήση τῶν χρημάτων. Ὅποιος καταναλώνει τά ἀπαράφρητα αὐτός εἶναι μεγαλόφυγος. Καί εἶναι μεγάλη φυγή αὐτός που δέν εἶναι δοῦλος τῶν παθῶν, αὐτός που δέν ἔχει μεγάλη ἰδέα γιά τά χρήματα. Ἐδῶ ἀκριβῶς ἔχει θέση ἡ οἰκονομία. Οἰκονομικῶς ἐνεργεῖ κάποιος ὅταν δέν ἔοδεύει «ἀνοικονομητῶς», ἀλλά «εἰς τό δέον». Οἰκονομικός δέν εἶναι βέβαια ὁ μικρολόγος καί φειδωλός, ἀλλά ὁ μεγαλόφυγος, μέ μόνο ὄρο τή χρεία.⁴⁹¹

Ἡ ἔντονη καί ἐπίμονη χρητική ἔναντίον τῆς φιλαργυρίας δέν ἀφείλεται μόνο στόν εἰδωλολατρικό της χαρακτήρα, ἀλλά καί στήν καταλυτική της παρεμβάση στήν καθημερινότητα, ἀφροῦ ἀχρηστεύει σχεδόν κάθε θετικό. Ὁ *Νικηφόρος Βλεμμύδης* ἐπισημαίνει ὅτι καί, ὅταν ἀποφασίζει ὁ φιλοχρημιατὸς νά προσφέρει στούς ἄλλους ἀπό τά χρήματά του, τό κάνει μέ μικροπρέπεια καί τσιγκουνιά. Ἡ δέν προσφέρει τίποτε ἢ τό κάνει μετά βίας. Ὁ ὑποδουλωμένος στό χρέυμα δυσκολεύεται νά προσφέρει τά δικά του, προσφέρει συνήθως τά κλειμένα. Ἀλλά καί ὅταν εἶναι νά πᾶρει, τό κάνει μέ πλεονεξία καί κατηλεία.⁴⁹²

Ὁ φιλόργυρος δέν εἶναι ἱκανός οὔτε στά κοινά νά συνεισφέρει οὔτε καί στίς ἰδιωτικές του σχέσεις. Δέν μπορεῖ νά εἶναι σγατηγός οὔτε καί ἀρχοντας οὔτε βέβαια καί οἰκονόμος. Ἐπιλέγει συνήθως ὄχι μιὰ ἐνάρετη ἀλλά μιὰ φαύλη κατὰ πάντα γυναίκα. Δέν ἀγοράζει μιὰ πρόπουσα κατοικία, ἀλλά αὐτή που θά τοῦ ἐπιφέρει περισσότερο κέρδος. Πενικά ὅ,τι ἐπιλέγει, σχολιάζει ὁ *Χρυσόστομος*, εἶναι τό πλεόν φαυλο. Ἀλλά καί στίς σχέσεις του εἶναι προβληματικός. Μισεῖ καί ὑποβλέπει τούς πάντες, τόσο τοῦς φτωχοῦς ὅσο καί τοῦς πλουσίους. Τοῦς μέν φτωχοῦς μῆπως καί τοῦ ζήτησόν κατῖ, τοῦς δέ πλουσίους, ἐπειδή τά δικά τους δέν εἶναι δικά του: «Ἄπαντας τά ἑαυτοῦ νομίζει κεκτηῖσθαι, καί ὡς παρὰ πάντων ἡδίκημένος, οὕτω πρὸς πάντας δυσχεραίνει».⁴⁹³ Ὁ ἐρωτευμένος μέ τά χρήματα ὄχι μόνο δέν προκείται νά ἀγαπήσει τόν ἐχθρό ἀλλά θά κάνει ἐχθρούς καί τοῦς φίλους.⁴⁹⁴ Παντοῦ δημιουργεῖ ὑποψίες καί κατηγοροῦς σέ βάρος του. Προκαλεῖ τό μῖσος καί στούς ἀδικημένους, ἐπειδή τοῦς ἀδίκησε, καί στούς μὴ ἀδικηθέντες μῆπως καί τοῦς ἀδικήσει.⁴⁹⁵ Γιὰ ὄλους αὐτούς τοῦς λόγους ἡ φιλαργυρία εἶναι «ἀσύμβατος εἰς ἀγάπην».⁴⁹⁶

Ὁ *Χρυσόστομος* ἀναφέρεται ἰδιαίτερα στόν ἔρωτα τῶν χρημάτων γιά νά ἀποδείξει τίς τραγικές συνέπειες μιᾶς τέτοιας προσκόλλησης στά χρήματα, τόσες ὅσες δέν ἔχει οὔτε καί ὁ ἔρωτας τῶν σωμάτων. Οἱ δύο μορφές ἔρωτα ταιριάζουν στό ὅτι πᾶσχουν σέ σωφροσύνη. Ὅπως ἡ πορνεία εἶναι ἀφροσύνη, ἔτσι καί ὁ ἔρωτας τῶν χρημάτων. Ὁ δέ ἔρωτας τῶν χρημάτων παρᾶγει μεγαλύτερη ἀκολασία ἀπό ὅ,τι ὁ ἔρωτας τῶν σωμάτων, καί τοῦτο γιατί ἡ ἐπιθυμία τῶν χρημάτων εἶναι πολύ-πύο δυνατή ἀπό τήν ἐπιθυμία τῆς ἡδονῆς, ἢ ὅποια μάλιστα εἶναι καί φυσική, ἐνῶ ἡ ἄλλη ἀφύσιχη. Ἐκείνη ἐξυπηρετεῖ τήν ἀνάγκη διασύντησης τοῦ γένους τῶν ἀν-

⁴⁸⁹ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς *Ἰωάν.* 47,5, PG 59, 268.

⁴⁹⁰ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Πρὸς τοὺς ἐγκαταλείφσαντας... 2, PG 51, 69.

⁴⁹¹ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς *Πρόξ.* 48, 3, PG 60, 337.

⁴⁹² ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΒΛΕΜΜΥΔΟΥ, Ὅστιον δεῖ εἶναι τὸν βασιλέα 5, PG 142, 625b.

⁴⁹³ Ἰ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς *Ματθ.* 80,3, PG 58, 728.

⁴⁹⁴ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς *Ἰωάν.* 87,3, PG 59, 477.

⁴⁹⁵ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς *Ἰωάν.* 87,4, PG 59, 477.

⁴⁹⁶ ΨΕΥΔΟΝΕΙΔΟΥ, Περί τῶν ὀκτώ τῆς κακίας λογισμῶν 3, PG 79, 1452d.

θρώπων, γι' αυτό και «ένεσπάζη τῆ φύσει». Ήξάλλου εἶναι μεταξὺ ἐκείνων που ἀποτελοῦν ἐντολές τοῦ Θεοῦ, σέ ἀντί-περὶ μὲν χρημάτων ὁ Χριστὸς πάντα καταδικάζεται: «καὶ φεύγειν τὴν ἐντεῦθεν λύμην. Περὶ δέ ἀποχῆς γυναικός, οὐχ οὕτως»⁴⁹⁷.

Τὸν ἴδιο κίνδυνο διαβλέπουν οἱ πατέρες τόσο στὴν ἐκ-κλῆσιαστικὴ ὅσο καὶ τὴν κοινωνικὴ ζωὴ.
Στὴν μὲν πρώτη μετατρέπεται ὁ μαμωνᾶς σέ βασικὸ πα-σθησιακὴς ζωῆς. Ἔτσι ἐξηγεῖται ἡ ἄμεση καταδίκη τῆς μι-χάρη τῆς ἀνόδου στό ἐπισκοπικὸ ἢ ἄλλο ἐκκλησιαστικὸ ἄ-ξίωμα⁴⁹⁸. Τό ἴδιο καταστοφικὴ γιὰ τὴν Ἐκκλησία εἶναι ἡ μεταστοπή τῆς σέ οικονομικὸ παθῶντα, ἐπειδὴ ἀλλοιώνει τὴ φύση καὶ τὴν ἀποστολὴ τῆς συμβάλλει στὴν κοινωνικὴ ἀδικία καὶ τὴν ἐκθέτει στὴν κοσμικὴ πραγματικότητά.

Στὴ δὲ κοινωνικὴ ζωὴ ὁ μαμωνᾶς ἢ ἡ οικονομία τῆς ἀγο-ἀποδυναμώνει ὅλους σὺν γέρονος Θεός που ὑποτάσσει καὶ νατολίζει τὴν κοινωνία ἀπὸ βασικὲς ποιότητες καὶ ζωτικὲς περὶ οὐχ, ὅπως εἶναι ἡ Παιδεία καὶ ὁ Πολιτισμὸς, καὶ τὸ βα-σικότερο, ἀποϊεροποιεῖ, ἐκκοσμικεῖ καὶ ἀποεκκλησιαστι-κοποιεῖ τὴν κοινωνία.

Ἡ παρτίμβαση τοῦ Χριστοῦ **σχετικοποιεῖ τὸν οικονομικὸ παθῶντα** καὶ τὴν κυριαρχία που αὐτὸς ἐπιδιώκει. Τό «οὐκ ἐστ' ἄδύνα μόνω ζῆσεται ἀνθρώπος», που ἀντιτάσσει ὁ Χριστὸς στό διάβολο κατὰ τὸν πρῶτο πειρασμό, εἶναι ἐνδεικτικὸ, ὅτι τῆτος καὶ ὁ πνευματικὸς. Δηλώνει ἐπίσης ὅτι τὸ λεγόμενο οι-κονομικὸ πρῶβλημα εἶναι πρῶτιστὸς πνευματικὸ καὶ κατόπιν

3. Ἡ κοινωνικὴ δυναμικὴ τοῦ χριστολογικοῦ δόγματος

147

ὕψικὸ. Γι' αὐτὸν ἄλλωστε τὸ λόγο ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς προτρέπει σέ ὄλες τίς περὶ τῶν «ζητεῖτε πρῶτον τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν καὶ ταῦτα πάντα προσηθήσεται ὑμῖν».

Τὴ σχετικότητα τοῦ πρῶβλήματος ἐκφράζει καὶ ἡ Κυρια-κὴ πρῶσενχὴ μέ τὸν περιουσιό σὸν «ἐφῆμεγο ἄδο»⁴⁹⁹, ὅταν ὁ Χριστοῦ γιὰ τὴν ἀποφυγὴ τῶν μεμνῶν τοῦ αὐθίου. Μέ τὴ σῶση αὐτὴ δηλώνεται ἡ ἀσκητικὴ στάση ἀπέναντι στὴν ἀ-πόλαύσεων εἶναι ἀσυμβίβαστα, καθὼς γράφει καὶ ὁ Χρι-στοτομος: «οὐδεὶς γὰρ κοινωνεῖ τῷ Χριστῷ τρυφῶν καὶ κα-θεῶν καὶ ἀνατιλίτων»⁵⁰⁰.

Ἡ ἐν λόγω ἀσκητικὴ ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ περιορίζει τὴ χρήση τῶν ἀγαθῶν στὴν ἱκανοποίηση τῆς χρείας, τῶν ἀνα-ποίηση τῶν ἀναγκῶν καὶ τῶν ἄλλων. Σ' αὐτὴ τὴ λογικὴ τῆς κοινωνικῆς ἀφῆλειας ἐντάσσεται καὶ ἡ φορολόγηση παρὰ τὸν ἀ-δέου τὴν ἀπόδοση τῶν φόρων μέ τὴ σχετικὴ ἐντολὴ τοῦ Χριστοῦ, ὅταν ερωτήθηκε ἂν θά ἔπρεπε οἱ ἀνθρώποι τοῦ οὐ νά φορολογουῦνται ἀπὸ τὴν κοσμικὴ ἐξουσία⁵⁰¹.

Στὴ σχετικοποίηση τῆς φιλαργυρίας συμβάλλει καὶ ἡ ἀ-ναφορὰ τοῦ Χριστοῦ σέ θησαυροὺς που δὲν ἐγκλωβίζου τῶν ἀν-θρώπων στὰ ἐπίγεια οὐτε ἀπειλοῦνται ἀπὸ κλέπτες καὶ ἀν-ταχραστὲς, ἀλλὰ μένουν αἰώνιοι καὶ ἀφθοροί, καὶ αὐτοὶ εἶ-ναι οἱ θησαυροὶ ἐν οὐρανοῖς⁵⁰². Ὁ Χρυσόστομος κάνει λόγο γιὰ τὴ φύση καὶ γιὰ νέφωση που προκαλεῖ ἡ ἐπιθυμία τοῦ θησαυρισμοῦ καὶ δὲν ἀφήνουν τὴν ἀκτῖνα καὶ τὸ φῶς τοῦ Χριστοῦ νά ἔλθει στὶς καρδιές τῶν ἀνθρώπων⁵⁰³.

⁴⁹⁷ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Β' Τιμ. 5,2, PG 62, 689.

⁴⁹⁸ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΙΑΚΟΝ ΚΑΝΟΝΟΣ, Δοκίμια Κανόνες 29, PG 137, 93a.

⁴⁹⁹ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Ματθ. 19,5, PG 57, 280.

⁵⁰⁰ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, Εἰς Β' Κορ. 1,4, PG 61, 387.

⁵⁰¹ Βλ. καὶ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ὅροι κατ' ἐπιτροπὴν 94, PG 31, 1148b.

⁵⁰² Βλ. σχετικὰ Ματθ. 16,19.

⁵⁰³ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Ματθ. 20,5, PG 57, 292.

ποιότητα του αναβάθμιση σε σχέση προς τό Δίκαιο πρωτόγονων κοινωνιών, όπου δέσποξε τό Φυσικό Δίκαιο, τό Δίφαλή αντί οὐδενός" ή "κεφαλή αντί οδόντος" και άλλη ή άρχή "κεφαράζει τη θέληση κάποιος έξουσίας, αλλά τό θέλημα του Θεού, γι αυτό και φέρει τό χαρακτηρισμό του Ιερού. Ώς Ιερό του. Αυτό δέν σημαίνει ότι δέν συμπληρώνεται, δέν άπλούνεται, δέν μετασφραγίζεται και δέν αναθεωρείται, όταν άλλων οι συνθήκες και τό έπιβάλλον οι άνάγκες. Ώστόσο λουσοφία του Νόμου, καθώς και ή αίσθηση της θείας καταργήβαση των Βασιλέων, δημιουργεί άντιδράσεις, άκόμη και μάχες.⁵⁰⁹

Τό Δίκαιο του Ισραήλ είναι έπομένως έκφραση μιās θεοκρατίας και άπευθύνεται σε μιά θεοκρατούμενη κοινωνία. Συνίσταται σε ένα πλήθος νομικών Διατάξεων που ρυθμίζουν τό σύνολο της άτομικής και κοινωνικής ζωής. Συγκεκριμένα ρυθμίζουν τη λειτουργία σχεδόν όλων των θεσμικών οργανισμών, πολιτικών). Είναι αυτόνομο ότι τό Δίκαιο έξουπηρετεί τίς ανθρώπινες σχέσεις και άφορά πρωταρχικά στην ύπεράσπιση των άδυνάτων, των πτωχών και άδικημένων.

Η έξουσία ή οι έξουσίες λειτουργούν ως έντεταλμένα άκεις και ειδικό στην έγμνησία του Νόμου είναι οι Ιερείς. Στην έποχή του Χριστού οι Γραμματείς και Φαρισαίοι. Είναι υποχρεωμένοι όχι άπλάως νά τόν διδάσκουν αλλά και νά τόν έφαρμόζουν. Φέρουν τεράστια ευθύνη για τη διακίωση του άθώου και την άποκατάσταση του άδικημένου.⁵¹⁰

⁵⁰⁹ Βλ. Α' Μακ. 1, 57-63.

⁵¹⁰ Δευτ. 25, 1/Παθ. 17, 15.

3. Η κοινωνική δυναμική του χριστολογικού δόγματος

Ιδιαίτερος είναι ο ρόλος των προφητών. Δέν είναι άπλά θεματοφύλακες του Νόμου⁵¹¹ αλλά κυρίως κριτές και κατηγοροί όσων Ιερέων παραμελούν τό παραπάνω καθήκον τους.⁵¹² Καταγγέλλουν μέ αυτότηγότητα την άδικία των κλητών, την πλεονεξία των Βασιλέων, την καταπίεση των κλητών, και αναγγέλλουν τίς επερχόμενες τιμωρίες.⁵¹³

Οι υπεύθυνοι για την έφαρμογή του Δικαίου άποτελούν μέρος του Δικαίου. Έτσι έξηγείται πώς ο Χριστός άναφέρει χωριστά νόμο και προφήτες.⁵¹⁴ Διαφοροποιήσεις έμφανίζονται ως προς την έγμνησία του Νόμου. Οι Σαδουκαίοι π.χ. έφαρμόζουν μιá κατά γράμμα έγμνησία μέ βάση τό γραπτό Νόμο, ενώ οι Φαρισαίοι στηρίζονται περισσότερο στον προφορικό, δηλαδή στην Παράδοση.

Όποιος έφαρμόζει τό Δίκαιο του Θεού, δηλαδή τό θέλημα του, αυτός χαρακτηρίζεται "Δίκαιος". Ο Δίκαιος είναι ο παραβαίνει έχει κυρώσεις.⁵¹⁶

Γενικά διαπιστώνεται σε όλες τίς έποχές της Ιστορίας του Ισραήλ μιá τυφλή προσκολληση στο Νόμο που φθάνει μέ τη μιá μεριά στην ευθεία των Ιουδαίων για τό Νόμο και την άτάτηση νά μην αλλάξει τίποτε, και από την άλλη στην θμηρινή παραβαση του.⁵¹⁷ Μιá τέτοια πρακτική οδηγεί εύκολα στη νομική και θρησκευτική καταδυνάστευση των άθώων.⁵¹⁸ Τίς ίδιες συνέπειες έχει και ο συμπυκνός θρησκευτικών, ήθικών, άρτικών και λατρευτικών Διατάξεων, που ά-

⁵¹¹ Βλ. π.χ. Αμώς 5,7/5,24. Ησα. 5,7/Ιερ. 4,2/9,23.

⁵¹² Βλ. π.χ. Ιερ. 22,26.

⁵¹³ Βλ. Αμώς 5,7/ Ησα. 5, 7,23

⁵¹⁴ Ματθ. 5,17.

⁵¹⁵ Βλ. Παθ. 12, 10/Τεν. 7, 1/Τεζ. 18, 5-26.

⁵¹⁶ Βλ. π.χ. Εβ. 23, 21/Δευτ. 26, 14-45/Δευτ. 28, 15-68.

⁵¹⁷ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ. ΕΙΣ ΜΑΤΘ. 16, 1, ΕΠΕ 9, 522.

⁵¹⁸ Βλ. π.χ. Ματθ. 23,4/Παθ. 15,10.

1.3 Η Χριστολογία του Δικαίου

Μία χριστολογική θεώρηση του Δικαίου περιλαμβάνει τρεις βασικές ένότητες. Η πρώτη αναφέρεται στη σχέση του Χριστού προς το νομικό καθεστώς της Παλαιάς Διαθήκης σχέση νόμου και Χάριτος. Η δεύτερη ένότητα σχετίζεται με τη χριστολογική θεμελίωση του συστήματος της εκκλησιαστικής δικαιοσύνης. Η τρίτη ένότητα αφοραείται με τη διεκρίση της χριστολογικής δόμησης του Δικαίου και γενικότερα του βαθμού επίδρασης του Χριστιανισμού στη διαμόρφωση του Δικαίου στη φυσική και θετική κατανόησή του.

1.3.1 Ο Χριστός, ο Νόμος και η Χάρη

Ο Χρυσόστομος αναφέρεται σε τρία είδη νόμων: νόμος της φύσης, νόμος του Μωυσή και νόμος της Χάριτος.⁵⁰⁴ Συναρτά τίθενται μιά σειρά από ερωτήματα που αναζητούνταν από τον νόμο της Παλαιάς Διαθήκης και το ανθρωπινό και γενικότερα. Αυτό η απάντηση προϋποθέτει επιμέρους νόμους της Παλαιάς Διαθήκης, τη θέση του στο Χριστιανισμό, για τη σχέση του Χριστού προς το νόμο και τη σχέση του προς τη Χάρη.

Μιά τέτοια διερεύνηση αυτόνοτητα έχει ως αφετηρία όχι την Παλαιά αλλά την Καινή Διαθήκη.

Από τη μιά πλευρά το Ευαγγέλιο, που αφετηριακά άποτελεί μέρος της Θείας Αποκάλυψης, και από την άλλη το Δίκαιο, που κατά κοινή δημολογία έχει ως αφετηρία τον άνθρωπο και την κοινωνία του. Το ζήτημα είναι αν το Ευαγγέλιο έμμεσα διαθέτει αρχές αυτού του δικαίου ή αρχές ενός διαφορετικού Δι-

3. Η κοινωνική δυναμική του χριστολογικού δόγματος

καίου με διαφορετικό περιεχόμενο και διαφορετικό σκοπό. Και αν αποδειχθεί ότι ισχύει το δεύτερο, τότε τίθενται δύο ερωτήματα: 1) Αν αυτό το Δίκαιο μπορεί να συνεχίσει να φέρει τον τίτλο του Δικαίου, 2) τί μπορεί να προσφέρει μιά τέτοια συζήτηση στην αξιότιμη δημόσια και γενικότερα στην υπόθεση του Δικαίου που έσως εύδοκίμως υπηρέτετε.

1.3.1.1 Τό Δίκαιο του Νόμου

Αν δόσουμε τό Δίκαιο ως ένα σύνολο από νομικούς κανόνες που συνηθίζουν αναγκαστικά την κοινωνική ζωή, ένα τέτοιο Δίκαιο συναντούμε κατεξοχήν στην Παλαιά Διαθήκη. Τό εν λόγω Δίκαιο δεν πηγάζει πλέον από τό φυσικό Νόμο, ή τον ήθικό νόμο (θείες ήθικές έντολες)⁵⁰⁵, αλλά από τον καταγεγραμμένο Νόμο του Μωυσή και τά ιουδαϊκά έθιμα. Ο εν λόγω Νόμος και κάθε άλλος Νόμος, άκόμη και ό φυσικός, άξιολογείται θεολογικά ως μεταπτωτικό φαινόμενο⁵⁰⁶, μέ την έννοια ότι στον άρχεγονο άνθρωπο άγκουσε ό ήθικός. Οι τρεαγικές συνέπειες της άμαρτίας, ιδιαίτερα ό κοινωνικό έπίπεδο, έπέβαλαν την άνάγκη καταρχήν στο παρτίς του φυσικού Δικαίου και στη συνέχεια του Θεικού. Τό φυσικό Δίκαιο ή ό νόμος της συνείδησης του Θεοκρατέμει έμμεσα στο Θεό⁵⁰⁷, παρτίμεινε και παρτίμεινε άκόθ-Θεία Αποκάλυψη παρτίμεινε άκόθμη άγνωστη.

Μολοντί ό Μωσαιικός Νόμος δεν θεωρείται προίόν της ιουδαϊκής Πολιτείας ή της κοινωνίας, αλλά είναι Θεόδο-τος, παρτί ταύτα έχει όλα τά χαρακτηριστικά του ανθρώπινου Δικαίου. Προκείται για ένα θετικό Δίκαιο. Η θεία καταγωγή του εν λόγω Δικαίου⁵⁰⁸ είναι ίσως ή αίτία για την

⁵⁰⁵ Βλ. π.χ. την έντολή του Θεού στους παρτίταστους (Γεν. 3,17 έξ) ή στον Κάιν (Γεν. 4,7).

⁵⁰⁶ Βλ. Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΕισΓεν. 8,1, ΕΠΕ 8, 143.

⁵⁰⁷ Βλ. Ρωμ. 2,14 έξ.

⁵⁰⁸ Δευτ. 4,6 έξ.

ποπρουσανατολίξει από την καρδιά και τό πραγματικό νόημα του Νόμου.

1.3.1.2 Ο Χριστός και τό Δίκαιο του Νόμου

1. Ο Χριστός, όπως περιγράφεται από τά Ευαγγέλια, δεν απορρίπτει την Παλαιά και τό νομικό καθεστώς της: "μη νομίζετε ότι ήλθον καταλύσαι τον νόμον ή τους προφήτας μάλλον καταλύσαι, αλλά πληρώσαι"⁵¹⁹. Προειδοποιεί μία από τίς νομικές έντολές δεν έχει θέση στη Βασιλεία των Ουρανών⁵²⁰.

Ο Χριστός άναφέρεται στην έπαρξεια του Νόμου για όσους έπιμένουν σ' αυτόν και δυσκολεύονται νά ακολουθήσουν τό Νέο που επαγγέλλεται ό ίδιος. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ή τακτική του πλουσιου νεαρού που έπιθυμούσε την ένταξη στη Βασιλεία των Ουρανών χωρίς νά είναι έτοιμος νά διαθέσει την περιουσία του στους φτωχούς⁵²¹.

Ο Χριστός είναι βαθύς γνώστης του Νόμου και έχει τή σχετική άνεση νά τον έρμηνεύει και νά τον σχολιάζει⁵²².

Ο Χριστός δεν δέχεται μόνο νά εφαρμοστούν στο πρόσωπό του "άπαντα τά κατά νόμον Κυρίου"⁵²³, αλλά έφαρμόζει και ό ίδιος τίς νομικές διατάξεις. Ο ίδιος περιτρέμνεται, πληρώνει τίς σχετικές εισφορές⁵²⁴, τηρεί τά έθιμα των έορτών. Παραγγέλνει στο λατρώ νά εμφανιστεί στον ιερέα για νά του πιστοποιήσει τή θεατεία και νά προσφέρει τό δώρο του⁵²⁵.

Αποδεικνύεται και συμπληρώνεται ως κύριος του Νόμου και των Διατάξεών του: "κύριός έστιν ό Υιός του άνθρώ-

⁵¹⁹ Ματθ. 5, 17.

⁵²⁰ Ματθ. 5, 19.

⁵²¹ Ματθ. 19, 16 έξ.

⁵²² Λουκ. 2, 46 έξ.

⁵²³ Λουκ. 2, 22, 39.

⁵²⁴ Ματθ. 17, 24 έξ.

⁵²⁵ Ματθ. 8, 4.

3. Η κοινωνική δυναμική του χριστολογικού δόγματος

που και του σαββάτου"⁵²⁶. Δεν αποφεύγει άκόμη και τή βελτίωση του μέ προσθήκες, όταν π.χ. δίπλα στο φόνο ποιητοίς, ου φωνεύσεις ός δ' άν φωνέη. Έρρέθη τοις άρχαίσει (θά κριθεί ένοχος στο δικαστήριο). Έγώ δε λέγω υμίν ότι πās ό όργιζόμενος τώ άδελφώ αυτού ειμή ένοχος έσται τή κρίσει⁵²⁷.

Ο ίδιος δεν αποφεύγει νά αναφέρεται και σε προδικαστικές ή εξώδικες διαδικασίες, όπως αυτή της συμπληρώσεως των διαδικών: "Ίσθι έννοιών τώ αντιδίκω σου ταχύ ετίδικος τώ κριτή και ό κριτής σε παραδώ τώ ύπηρέτη, και εις φυλακήν βληθήση"⁵²⁸ ή και σε μεταδικαστικές, όπως ή έξαγορά της ποινής⁵²⁹.

Ο Χριστός σταυρώνεται σύμφωνα μέ τίς διατάξεις του Νόμου ως παράνομος⁵³⁰.

1.3.1.3 Από τό Δίκαιο του Νόμου στο Δίκαιο της Χάριτος

Λόγοι έμμονής του Χριστού στο Νόμο. Ο πρώτος και βασικός λόγος έμμονης άναφοράς στο νόμο της Παλαιάς Διαθήκης από μέρους του Θεανθρώπου Χριστού είναι, κατά την άποψή μας, τό γεγονός ότι νομοδότης είναι ό ίδιος, κατά ός, τό δεύτερο πρόσωπο της άγίας Τριάδος, λαμβανομένου πάντοτε ύπόψη ότι όλα στην Οικονομία έγιναν και γίνονται έκ του Πατρός, διά του Υιού έν Πνεύματι άγίω. Έτσι είμαστε ύποχρεωμένοι νά θεωρήσουμε ότι τό πρόσωπο διά του οποίου ένεργεί ή θεότητα στον κόσμο είναι ό Υιός. Διά του Υιού πλάστηκαμε, αυτόν έγκαταλείψαμε μέ τήν έμιαστία, αυτός είναι τό ζητούμενο και τό ελπιζόμενο στην Παλαιά

⁵²⁶ Λουκ. 6, 5.

⁵²⁷ Ματθ. 5, 21 έξ.

⁵²⁸ Ματθ. 5, 25.

⁵²⁹ Ματθ. 5, 26.

⁵³⁰ Ιωάν. 18, 31/ 19, 7.

Διαθήκη, αυτός σαρκώνεται και μέσω αυτού σώζεται και άνακινίζεται ή Δημιουργία. Έπομένως ο νόμος δέν προέρχεται από κάποιον άλλο παρά διά του Υιού. Έτσι έξηγησν του Νόμου και φυσικά ή ευχέρεια κριτικής, πλήρωσης ή και άκώρωσης του νόμου. Αυτό μόνο ο «κύριος του Νόμου», δηλαδή ο Χριστός μπορεί νά τό κάνει.

Υπάρχει βέβαια ένα ζήτημα, που άναφέρεται στην ποιότητα του Νόμου, στην ατέλειά του και στην άνάγκη συνπλήρωσης ή άντικατάστασης, μέ δεδομένο ότι παλαιό και νέο προέρχονται από τό ίδιο πρόσωπο. Μέ άλλα λόγια τίθεται τό έρώτημα, πώς μπορεί ένας άτελής και προβληματικός Νόμος νά είναι δημιουργημα και προβολή του Υιού, ή άντάσεται στην γενικότερη προβληματική του. Τό έρώτημα φυσικής άποκάλυψη-φυσικής θεογνωσίας και τή σχέση της προς την ύπερφυσική άποκάλυψη-ύπερφυσική θεογνωσία. Ο Νόμος έχει εκείνα τά χαρακτηριστικά που είναι άπαγαίμετάβασης από την άποστασία στη βασιλεία του Θεού, άντιστοιχούν δέ στην προσληπτική ίκανότητα και δυνατότητα του προχριστιανικού κόσμου. Έπομένως τό άτελής, έλευτικό και προβληματικό του Νόμου δέν έχει νά κάνει μέ τον νομοδότη, αλλά μέ την ποιότητα και την εξέλιξη της θεοσκευτικότητας των άνθρώπων που άρχίζει μέ τό κίνητρο του φόβου, συνεχίζει μέ τό κίνητρο της άνταπόδοσης και καταλήγει μέ τό κίνητρο της άγάπης. Έτσι, άλλως καταγοιφόβος, άλλως στην ίουδαϊκή θρησκεία, όπου κυριαρχεί ό μος της άνταπόδοσης και της άντιμισθίας, και άλλως στην Έκκλησία του Χριστού, όπου ως βασικό κίνητρο διδάσκειται και προτείνεται ή άγάπη.

Από την άρχή της δημόσιας εμφάνισης και δραστηριοποίησης του Χριστού διαφαίνεται ή τάση για ύπέμβαση του Νόμου και του συναφούς Δικαίου. Η όποιαδήποτε έμμονη

3. Η κοινωνική δυναμική του χριστολογικού δόγματος

του στό Δίκαιο του Νόμου δέν άποσκοπει τόσο στην άνάγκη συνέχισης έφαρμογής του και στη νέα πραγματικότητα, αλλά στην άδηγίτη άνάγκη θεμελίωσης του νέου στό παλαιό, άφου είναι γνωστό ότι δέν μπορεί νά υπάρξει νέο χωρίς παλαιό. Τό νέο είναι, νέο ως προς κάτι που προϋπάρχει, και τό παλαιό είναι παλαιό ως προς κάτι που έρχεται και τό άντικαθιστά. Έξάλλου δέν πρέπει νά λημονοήμε ότι μέχρη την έλευση του νέου, ή άλλθεια έκφράζεται από τό Παλαιό. Μεταβάλλεται σέ ψεύδος όταν έλθει και κυριαρχήσει ή έπόμενη άλλθεια: "Όταν γάρ έλθη τό τέλειον, τότε τό εκ μέρους καταργηθήσεται"⁵³¹. Σ' αυτή τή λογική έντάσσεται και τό σκεπτικό του Παύλου, όταν χαρακτηριστικά και την Παλαιά Διαθήκη "παιδαγωγόν εις Χριστόν".

Η έμμονη στό Δίκαιο του Νόμου έξυπηρετεί και μία άλλη σκοπιμότητα. Ο ίδιος γεννιέται, μεγαλώνει και δραστηριοποιείται σέ μία κοινωνία που είναι διαποτισμένη από τό Νόμο. Οι μαθητές του, αλλά και τό πρώτο και βασικό του άκροατήριο, είναι άκροατές του Νόμου. Σ' ένα τέτοιο άκροατήριο είναι άδιανόητο νά μεταδίδεις κάτι διαφορετικό χωρίς προπαίδεια στό Παλαιό. Τό ίδιο κάνει και ό Παύλος στην Αθήνα, όταν άρχίζει μέ γνωστές και προσιτές στό άκροατήριο άναφορές και συνεχίζει μέ τίς άγνωστες και ύπερβατικές.

Ο Χρυσόστομος εμφανίζει και έναν άλλο λόγο. Η περιθωριοποίηση του Νόμου από τό Χριστό θά δημιουργοήσε άντιδράσεις και καχυποψίες στους άκροατές του, και δέν θά άκουγε κανείς τά λεγόμενά του. Αυτό φαίνεται καθαρά στην ταυτόχρονη άναφορά στό Νόμο και στά νέα δεδομένα, κάτι που φανερώνει την έλλειψη διαμάχης μεταξύ των δύο⁵³². Μέ αυτό άπονει χωρίς νά καταγγείλται τό παλαιό και οικειομενεται τό καινούργιο⁵³³.

⁵³¹ Α' Κορ. 13, 10. Βλ. Ι ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΕΙΣ ΜΑΤΘ. 16, 5, ΕΠΕ 9, 544.

⁵³² Ι ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΠΕΡΙ ΜΕΤΑΝΟΙΑΣ 6, 5, ΕΠΕ 30, 232.

⁵³³ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, ΕΙΣ ΜΑΤΘ. 16, 1-5, ΕΠΕ 9, 522 έξ.

Ο Χρυσόστομος κάνει λόγο για τρεις ετοιμοδομητικές στάσεις του Χριστού απέναντι στο Νόμο:

- Δέν παρῆβη κάποια διάταξη.
- Ζήτησε τὴν ἐφαρμογὴ του.
- φέγγει νέα νομοθεσία που δέν καταργεῖ τὰ παλαιά, ἀλλὰ τὰ ἐπεκτείνει καί τὰ συμπληρῶνει.⁵³⁴

Ὁ ἔξανθρωπισμός του Νόμου. Ὁ Χριστός εἶχε ἀγκυρῆς φορῆς τὴν εὐκαιρία νὰ θέσει τὸ ἐρώτημα, ἂν ὁ νόμος ἔγινε γιὰ τὸν ἄνθρωπο ἢ ὁ ἄνθρωπος γιὰ τὸ Νόμο.

Στὴν ἐποχὴ του οἱ ἐθιμνευτὲς καί οἱ ἐκφραστὲς τοῦ Νόμου εἶχαν ἀνατρέψει τὴν ἱεραρχικὴ τάξη που ἤθελε τὸν ἄνθρωπο νὰ ἀποτελεῖ τὸ κέντρο καί τὸ Νόμο συμπαραστάτης καί βοηθὸς τοῦ ἀνθρώπου. Αὐτὸ σήμαινε ὅτι προηγεῖται πᾶν τὸς ἄλλοι ἢ πιστὴ καί ἀκριβὴ καί ἀνεξαίρετη ἐφαρμογὴ πᾶν νομικῶν Διατάξεων. Ἔτσι ἡ θεοκρατία ἀρρωστῶν στὴ διάκριση καὶ τοῦ Σαββάτου ἦταν πράξη που καταστρατηγοῦσε τὴν ἀντίστοιχη ἀπαγορευτικὴ διάταξη. Αὐτὸς ἦταν καί ὁ λόγος γιὰ τὴ σφοδρὴ ἀντίδραση τῶν Φαρισαίων ἐναντίον τοῦ Χριστοῦ που σκανδαλωδῶς συνήθιζε νὰ θουματουργεῖ τὴν ἡμέρα τοῦ Σαββάτου.⁵³⁵ ἀντίδραση που ἔφθανε μέχρι τοῦ σημείου νὰ ἐπιδιώκουν τὴ φυσικὴ ἐξόντωση του. Ἡ ἀπάντησή του Χριστοῦ δείχνει τὸ βαθμὸ ἔξανθρωπισμοῦ τοῦ κριτικῶν τὸς Δικαίου: "τὸ σάββατον διὰ τὸν ἄνθρωπον ἐγένετο, οὐχ ὁ ἄνθρωπος διὰ τὸ σάββατον."⁵³⁶

Ἡθικοποίηση τοῦ Δικαίου. Πολὺ γρήγορα ὁ Χριστὸς Χωρίς νὰ ἀπορρίπτει τὸ νόμο προχωρεῖ σὲ μιὰ ἠθικοποίηση τοῦ Νόμου. Ἡ ἐν λόγω ἠθικοποίηση εἶναι τὸ πρώτο στάδιο γιὰ τὴ μετάβαση ἀπὸ τὸ Δίκαιο τοῦ νόμου στὸ Δίκαιο τῆς Χάριτος. Τὰ παραδείγματα εἶναι χαρακτηριστικὰ:

⁵³⁴ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ. Εἰς Ματθ. 16, 2-3, ΕΠΕ 9, 530 ἔξ.

⁵³⁵ Βλ. π.χ. Λουκ. 13, 10 ἔξ. 14, 1 ἔξ. Ἰωάν. 9, 1 ἔξ.

⁵³⁶ Μάρκ. 2, 23-27/ Ἰωάν. 5, 18/7, 21 ἔξ.

3. Ἡ κοινωνικὴ δυναμικὴ τοῦ κριτολογικῶν δόγματος

- Μοιγὸς δέν εἶναι μόνο αὐτὸς που θά διαπραξέει μοιχεία, ἀλλὰ καί αὐτὸς που δέν τὴν διέπραξε, ἀλλὰ τὸ ἐπιθύμησε καί μοιχεύσε "ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ".⁵³⁷
- Ἐνοχος σχετικὰ μέ τὸν ὄρκο δέν εἶναι μόνο αὐτὸς που τὸν παραβαίνει, ἀλλὰ καί αὐτὸς που ἀπλά καί μόνο ὄρκω κίεσαι.⁵³⁸
- Ἐνοχος δέν εἶναι μόνο αὐτὸς που δέν δίνει γσαπτό διαζύγιο, ὅταν χωρίζει τὴ σύζυγό του, ἀλλὰ καί αὐτὸς που τὴ χωρίζει (ἐκτὸς τῆς περίπτωσης τῆς μοιχείας), γιὰτί ἔτσι τὴν ὀδηγεῖ στὴ μοιχεία.⁵³⁹

Ἡ ὑπέρβαση τοῦ Νόμου. Ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος κάνει λόγο γιὰ δύο ἀξιοσημειώτες μεταβάσεις ἢ σετισμοῦ: ἢ μιὰ ἐγινε ἀπὸ τὰ εἰδῶλα στὸ Νόμο, ἢ ἄλλη ἀπὸ τὸ Νόμο στὸ Εὐ-αγγέλιο.⁵⁴⁰

Ἡ ὑπέρβαση τοῦ Νόμου εἶναι μιὰ ἀντονόγητη διαδικασία που ἀκολουθεῖ τὴ μετάβαση ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη στὴν Καινὴ, ἀπὸ τὸν "Παλαιὸ Νόμο", ὅπως χαρακτηρίζεται ἢ Παλαιά, στὸ "νέο Νόμο", που εἶναι ἡ Καινὴ. Ἡ πιστοποίηση τοῦ τέλους καί τῆς λήξης ισχύος τοῦ Νόμου γίνεται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ Χριστό: "Ὁ νόμος καί οἱ Προφῆται ἕως Ἰωάννου. Ἀπὸ τότε ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ εὐαγγελίζεται, καί πᾶς εἰς αὐτὴν βιάζεται".⁵⁴¹ Ὁ Παῦλος εἶναι περισσότερο σαφής: Τέλος τοῦ Νόμου εἶναι ὁ Χριστός. Καί σχολιάζει ὁ Χρυσόστομος: "ἐκεῖνος που ἔχει τὸ Χριστό, καί ἂν ἀκόμη δέν ἔχει κατορθώσει τὸ νόμο, τὰ ἔλαβε ὅλα".⁵⁴²

Ὁστόσο, ἢ ἐν λόγω ὑπέρβαση δέν προϋποθέτει ἀπαργαίτη-τα τὴν κατάργηση τοῦ Νόμου. Δέν τίθεται δηλαδὴ τὸ δίλημμα, Νόμος ἢ Χάρις, οὔτε ὑπάρχει μεταξὺ τους μιὰ διαλεκτικὴ ἀντίθεση καί ἀντιπαράθεσης, ἂν καί κάτω τέτοιο δέν ἦταν

⁵³⁷ Ματθ. 5, 27-28.

⁵³⁸ Ματθ. 5, 33 ἔξ.

⁵³⁹ Ματθ. 5, 31-32.

⁵⁴⁰ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, Λόγος 31, 25, ΕΠΕ 4, 236.

⁵⁴¹ Λουκ. 16, 16.

⁵⁴² Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Ρωμ. 18, 2, ΕΠΕ 17, 328.

γαυῶ τὸ Θεὸ καὶ μετὰ τὰ ντρέπεται καὶ τὰ ἀγαυῶ τὸν ἄνδρα τῆς⁶⁸⁴.

Ὁ γάμος προϋποθέτει δύο. Γάμος δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρχει οὔτε μὲ ἕναν οὔτε καὶ μὲ τρεῖς. Σ' αὐτὴ τῆ λογικῆ στηρίζεται ἡ ἀπόρριψη τόσο τοῦ ἐπιδικωκόμενου «γάμου» τῶν ὁμοφυλοφίλων ὅσο καὶ τῆς πολυγαμίας.

Στὴν πρώτη περίπτωση ἀπουσιάζει κατ' οὐσίαν ὁ ἄλλος, ὁ ἔτερος, ὁ ἐτερόφυλος, ὁ διαφορετικός, ὁ συμπληρωματικός. Τὰ ὅμοια δὲν συνιστοῦν ἔνωση, γιατί ἡ ἔνωση προϋποθέτει δύο καὶ μάλιστα συμπληρωματικά. Ὁ διασπασθεὶς μὲ τὴν ἀμαρτία ἀνδρόγυνος ἀθρῶτος δὲν ἀποκαθίσταται μὲ δύο ἄνδρες ἢ δύο γυναῖκες ἀλλὰ ἀπὸ ἕναν ἄνδρα καὶ μία γυναῖκα. Ἡ ὁποιαδήποτε ἔνωση εἶναι τεχνητὴ καὶ ἀφύσικη, γι' αὐτὸ καὶ μὴ κατορθωτῆ. Ὁ γάμος δὲν ἀποτελεῖ μιά ἀπλήρ συνύπαρξη δύο βιολογικῶν ἀτόμων, ἀλλὰ ἔνωση προσώπων.

Στὴ δεύτερη περίπτωση τῆς πολυγαμίας εἶναι ἀδύνατη ἡ συνύπαρξη, ἡ σύγκραση, ἡ ἔνωση μεταξὺ πολλῶν. Ἐνας εἶναι ὁ Χριστός, σημειώνει ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, ἕνας εἶναι καὶ ὁ γάμος⁶⁸⁵. Μία εἶναι ἡ νόμιμη συζυγία, σημειώνει ὁ Γρηγόριος Νύσσης, καὶ τοῦ ἄνδρα πρὸς τὴ γυναῖκα καὶ τῆς γυναίκας πρὸς τὸν ἄνδρα. Ἐξάλλου ὁ Θεὸς μιά βοηθὸ ἔδωσε στὸν ἄνδρα καὶ στὴ γυναῖκα ἕναν ἄνδρα ὡς κεφαλὴ τῆς⁶⁸⁶. Ἄν ὁ Θεὸς ἐπιθυμοῦσε τὴν πολυγαμία, τότε δὲν θὰ νομιθετοῦσε νὰ γίνονται οἱ δύο ἕνα: «ὦν δέ καὶ τῷ πρώτῳ τῆς δημιουργίας καὶ τῷ πρώτῳ τῆς νομοθεσίας ἐδείξεν, ὅτι ἕνα δεῖ μιά συνοικεῖν διαπαντός, καὶ μηδέποτε διαρρηγνύσθαι»⁶⁸⁷. Ὁ Ἀναστάσιος Σιναΐτης χρησιμοποιεῖ τὸ ἐπιχειρήματα τῆς ἀποκλειστικότητας στὴν ἐξουσία τῶν σωμάτων ἄνδρα

⁶⁸⁴ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος στὸ ΙΣΑΝΝΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ, *Τερά Παράλλαλα* Ν.4,3, PG 96, 192b.

⁶⁸⁵ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, *Ἐπιστ.* 178, PG 36, 292b.

⁶⁸⁶ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, *Ἐπιστ.* 4, PG 45, 228b.

⁶⁸⁷ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Εἰς Ματθ.* 62,1, PG 57, 597.

3. Ἡ κοινωνικὴ ἐνέταξη τοῦ χριστολογικοῦ δόγματος

197

καὶ γυναίκας παρατεμπνοντας στὸν Παῦλο. Οὔτε ὁ ἄνδρας ἐξουσιάζει τοῦ σώματος του οὔτε ἡ γυναῖκα τοῦ δικοῦ της, ἀλλὰ ὁ ἕνας τοῦ ἄλλου. Ἐπομένως εἶναι ἀδιανόητη ἡ παραδοξολογία καὶ σὲ ἄλλους ἄνδρες ἢ γυναῖκες⁶⁸⁸.

Σ' αὐτὸ τὸ σκεπτικὸ στηρίζεται καὶ ὁ προβληματισμὸς γιὰ τὴ δυνατότητα τοῦ δευτέρου ἢ τοῦ τρίτου γάμου, ποὺ δὲν ἀναπτύσσεται στηριζόμενος σὲ μιά θεολογικὴ βάση ἀλλὰ σὲ καθαρά τεχνικὴ, ἐξοικονόμησης δηλαδὴ τῶν πραγμάτων ὥστε νὰ ἀποφεύγεται ἡ πορνεία. Ὁ Χρυσόστομος ὁμοῦ ἐπανέρχεται ἐπὶ τῆς οὐσίας γιὰ νὰ δηλώσει, πόσο προβληματικός εἶναι ὁ δεύτερος γάμος, λόγω τῆς ἀδυναμίας νὰ ἐπαναληφθεῖ ἡ ἀληθινὴ καὶ πραγματικὴ ἔνωση μεταξὺ τῶν δύο. Ἀφοῦ ὑπογραμμίζει ὅτι «καλὸν μὲν καὶ ὁ δεύτερος γάμος», ἐπειδὴ γίνεται ἀνεκτός ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία, «κρείσσων σφάλεια τοῦ δημιουργεῖται καὶ ἀναπτύσσεται σ' αὐτὸν λόθθανές συγκρίσεις, τίς φανερές ἢ καὶ ἀδιόρατες ἀναπολήσεις, στὸν ἀνταγωνισμό τοῦ προκαλεῖ ἡ γέννηση καὶ ἄλλων παιδίων. Ἐτσι γίνεται ὁ βίος ἀβίωτος καὶ ἀνατρέπεται κάθε καλύτερο νὰ μείνει κάποιος μόνος, παρὰ νὰ εἰσαγάγει νέο νυμφίον ἢ νέα νύμφη⁶⁸⁹.

Ἄνδρας καὶ γυναῖκα εἶναι ἐνωμένοι ἀχωρίστως. Σ' αὐτὸ κατατείνει, κατὰ τὸ Διόδωρο Ταρσοῦ ὁ τρίτος δημιουργιζόμενος τῆς γυναίκας, ὅπως τὸν περιγράφει ἡ Γένεση. Ἡ γυναῖκα ὀνομάζεται ἐτσι ἐπειδὴ «ἐλήφθη ἐκ τοῦ ἄνδρός». Εἶναι ἔπομένως σάφκα ἀπὸ τὴ σάφκα του καὶ ὅστων ἀπὸ τὰ ὅστων του. Αὐτὸ γίνεται μόνον γιὰ μιά φορά, τότε στὴν ἀρχή, γιατί στὴ συνέχεια ὁ ἀθρῶτος προέρχεται καὶ ἀπὸ τοὺς δύο. Τὸ

⁶⁸⁸ Βλ. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ ΣΙΝΑΪΤΟΥ, *Ἐρωτήσεις καὶ Ἀποκρίσεις* 99, PG 89, 752d.

⁶⁸⁹ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, *Εἰς τὸ «χρήσα καταλλαγέθω...»* 5-6, PG 51, 325.

καιτήρια. Ἐπειδὴ αὐτό δὲν γίνεται, γι' αὐτό ὅλα εἶναι πῶ-
νω-κάτω, γι' αὐτό εἶναι ἀπαράιτητοι καὶ οἱ νόμοι.⁷⁰⁵

Βασικὴ προϋπόθεση γιὰ μιὰ ὑγιὴ καὶ καρποφόρο συζυγία
κατὰ Θεὸν ὁμόνοια. Ὅταν τὸ ζευγάρι ὁμοιοῦται μὲ τὸ Θεό, ὁ-
μοιοῦναι δὲ καὶ μεταξὺ του, τότε ἔχει ὅλα τὰ ἀγαθὰ. Ἡ ἐλλείψη
τῆ συζυγία ἀνοχώρωτη καὶ ἐκτεθειμένη σὲ κάθε ἐπιβολή.⁷⁰⁶

Ἐνότητα στὴν κοινωνία. Στὴν ἴδια ἀρχὴ τῆς ἐνότητας
θεμελιώνεται καὶ ἡ κοινωνία καὶ ὅλας οἱ λειτουργίες της. Ὁ
Πατριάρχης ὁ Παλαμάς σημειώνει τὴν ἐνότητα στὸ γεγονός ὅτι
ὅλοι οἱ ἀνθρώποι εἶναι ἀδελφια, ἀφοῦ ἔχουν κοινὸ πατέρα,
τὸ Θεό, καὶ κοινὸ γενάρχη, τὸν *Ἀδὰμ*. Εἶναι ἐπίσης ἀδελφια
ἐπειδὴ εἶναι ὁμογενεῖς καὶ κατοικοῦν στὴν ἴδια γῆ, κυρίως
ὁμως ἐπειδὴ ἔχουν κοινὴ μητέρα, τὴν Ἐκκλησία, ἀρχηγὸς
τῆς ὁποίας εἶναι ὁ Χριστός, ποὺ δὲν εἶναι μόνον ὁ Θεὸς ἀλλὰ
καὶ ἀδελφός τῶν ἀνθρώπων. Εἶναι μάλιστα ἡ κεφαλή, συ-
νάγοντας ὅλους τοὺς ἀνθρώπους σὲ ἓνα σῶμα καὶ καθιστῶν-
τας τοὺς μέλη τοῦ σώματος. Ἐξάλου καὶ ὁ *Παῦλος* τὸ εἶχε
σημειώσει, ὅταν ἔγραψε πῶς ὅλοι οἱ ἀνθρώποι εἴμαστε ἓνα
σῶμα ἐν Χριστῷ. Ἔτσι ὅπως ἓνα εἶναι τὸ σῶμα καὶ ἔχει πολ-
λά μέλη, ὅλα δὲ τὰ μέλη τοῦ ἓνός σώματος μοιῶνται πολλα-
ῖν τούτους συνιστοῦν ἓνα σῶμα, ἔτσι καὶ ὁ Χριστός. Ἄλλω-
στε ὅλοι βαπτιστήκαμε στὸ ὄνομα τοῦ ἓνός ἁγίου Πνεύμα-
τος καὶ ἀποτελέσαμε ἓνα σῶμα.⁷⁰⁷

Ἡ ἐλλείψη τῆς ἐνότητας ἀποτελεῖ τὴν ἀπαρχὴ ὅλων τῶν
κοινωνικῶν δυσλειτουργιῶν. Στὴν ἀρχὴ τῆς ἐνότητας στη-
ρίζονται ὅλες οἱ κοινωνικὲς ἀρετὲς, ὅπως ἡ φιλία, ἡ εὐχρηστία,
ἡ ἀλληλεγγύη, ἡ φιλανθρωπία, ὁ ἀλtruισμὸς κ.ά. Σ' αὐτὸ
τό σύνδεσμο ἀποσκοπεῖ ἄλλωστε καὶ ἡ δημιουργία τῶν συ-
νοικισμῶν καὶ τῶν ἀγορῶν, γιὰ νὰ εἶναι ὅλοι μαζί ὄχι μόνον

⁷⁰⁵ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, Εἰς τὸ «*Χίλια καταλλαγέθω...*», 10, PG 51, 330.
⁷⁰⁶ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, Εἰς Γέν. 38,7, PG 53, 360.
⁷⁰⁷ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, Ομιλ. 1, 1, PG 151, 9α.

σωματικά ἀλλὰ καὶ πνευματικά: «*Τί καλὸν ἢ τί θεπτόν,
ἀλλ' ἢ τὸ κάτοικεῖν ἀδελφούς ἐπὶ τῷ αὐτῷ*», εἶχε προεῖπει ὁ
ψαλμωδός.⁷⁰⁸ Ἦτοτε δὲν ὑπάρχει ποὺ νὰ ἐξισοῦται μὲ τὴν ὁ-
μόνοια καὶ τῆ συμφωνία, ὑπογραμμίζει ὁ *Χρυσόστομος*. Ὅ-
τότε ὁ ἓνας δὲν εἶναι ἓνας, ἀλλὰ διπλάσιος ἢ δεκαπλάσιος
τοῦ ἓνός. Ἔτσι συναντοῦμε τὸν ἓνα στοὺς δέκα καὶ τοὺς δε-
κά στὸν ἓνα. Ἐδῶ ἀκριβῶς ἀποδεικνύεται ἡ δύναμη τῆς ἁ-
Διότητος. Καθιστᾷ τὸν ἓνα ἀκαταγώνιστο καὶ πολλαπλάσιο.
Αὐτὸς μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ ἑδῶ καὶ ἄλλου. Καὶ αὐτό ποὺ δὲν
μπορεῖ ἡ φύση νὰ πραγματοποιήσει τὸ κάνει ἡ ἀγάπη.⁷⁰⁹

Τὸ ὄραμα τῆς ἐνότητας ἔχουν κατὰ νοῦν ὅλες οἱ κοινωνι-
κὲς καὶ θεοσκευτικὲς οὐτοπίες. Οἱ θεοσκευτικὲς ὁραματι-
κὲς μιὰ ἐνότητα Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, οἱ κοινωνικοπολι-
τικὲς μιὰ ἐνότητα τῶν τάξεων καὶ ὅλων τῶν πρώην ἀντιδι-
δοτικῶν κοινωνικῶν δυνάμεων. Διαφέρει βέβαια ἡ μαρτυρία
καὶ ὁ σκοπός, ἀφοῦ ἡ ἀταξιακὴ κοινωνία δὲν θά εἶναι κοινωνι-
κῶν συνθέσεων, ἀλλὰ μιὰ μονοφυσικὴ κοινωνία, μὲ τὴν
ποὺ συγκροτοῦσαν καὶ ὄριζαν τὴς ἀντιδοξαστικὲς καὶ δια-
στατικὲς δυνάμεις στὴν καπιταλιστικὴ κοινωνία.

Ἡ ἐνότητα στὴν κοινωνία ἀποτελεῖ λοιπὸν τὸ πρῶτο καὶ
βασικὸ ζητούμενο, καὶ ἡ διατήρησή της τὸ πρῶτο μέλημα
τῶν πατέρων, ἀφοῦ σηματοδοτεῖ ὁλόκληρη τὴν κοινωνικὴ
ζωή. Προμάρτυρον δὲ μτροστὰ στὸ ἐνδεχόμενον, κοσμικὰ καὶ
εὐρελῆ πρόγνματα, ὅπως ὁ πλοῦτος καὶ ἡ φτώχεια, ἡ φιλία
καὶ ἡ ἔχθρα ἢ οἱ συγγενικὲς σχέσεις νὰ διαδοῦν τὸν ἓναίον
σύνδεσμο τοῦ τροφοδοτεῖται ἀνωθεν ἀπὸ τὴν ἀγάπη.⁷¹⁰
Ἡ ἐνότητα στὴν κοινωνία δὲν διασφαλίζεται μὲ λόγια ἢ
εὐχολογία ἀλλὰ μὲ συγκεκριμένους πράξεις, αὐτὲς ποὺ ἡ Πα-

⁷⁰⁸ Ψαλμ. 132,1. Ἰ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Ἰωάν. 19,1, PG 59, 119.
⁷⁰⁹ Ἰ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Ἰωάν. 78,4, PG 59, 425.
⁷¹⁰ Βλ. καὶ Ἰ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Ἰωάν. 19,1, PG 59, 102.

τεωρική Θεολογία χαρακτηρίζει άγρετές, ό,τι συμβαίνει και με τη μαθητεία του Χριστού.

Η μαθητεία των ανθρώπων στο διδάσκαλο Χριστό δεν άρχεται στην άκοή ή στην λεκτική όμολογία και άποδειξη της αλλά στην πράξη. Έτσι δεν σώζεται αυτός που άπλά και μόνο επικαλείται τό όνομα του Χριστού, αλλά αυτός που άσκει δικαιοσύνη, δηλαδή άγρη⁷¹¹. Όποιοι δηλώνουν ότι είναι του Χριστού φαίνονται άπό αυτό που πράττουν, ύπογραμμίζει ό *Γνάπτος*⁷¹². Όποιοι δεν πράττουν, λέγει ή πράττει τά αντίθετα, αυτός δεν μπορεί νά άνηκει στην ομάδα του Χριστού αλλά αποβάλλεται άπό αυτή⁷¹³. Γίνεται δηλαδή «άλλόστριος της άγάπης του Κυρίου»⁷¹⁴.

Άγρη στην πατερική γραμματεία είναι διάθεση της ψυχής που άφροθά στο σύνολο των πτυχών του ανθρώπινου βίου και είναι σύμφωνη με τόν όρθό λόγο⁷¹⁵. Ωστόσο ό άν- τόν που προίκισε τόν άνθρωπο με τόν Θεό Λόγο, αυτό Η άγρη είναι τό πεδίο όπου άναδεικνύεται ή ίσοτιμία και ή ίδια άντιμετώπιση άνδρα και γυναίκας⁷¹⁶. Τό ίδιο ί- σχύει και σέ άλλα δυσχερικά σχήματα, όπως άρχοντες και άρχόμενοι, πλούσιοι και φτωχοί, δυνατοί και άδύνατοι.

Κορυφαία άγρη μέ καταπληκτική ένοποιητική δυναμική είναι ή άγάπη, της οποίας ή χριστολογική θεμελίωση είναι προφανής. Ο Χριστός δεν είναι μόνο ό έμπνευστής αλλά και ό ένοσαρκωτής της άγάπης. Κανείς δεν είναι σέ θέση νά την έξηγήσει ούτε βέβαια και νά άγαπήσει, άν δεν καταξιω-

⁷¹¹ Βλ. Ματθ. 7,21.

⁷¹² ΠΙΝΑΤΙΟΥ ΘΕΟΦΟΡΟΥ, Προς Έφεσίους 14,2, ΒΕΠΕΣ 2, 267.

⁷¹³ ΚΑΗΜΕΝΤΟΣ ΡΩΜΗΣ, Προς Β' Κορ. 4, 1-5, ΒΕΠΕΣ 1, 41.

⁷¹⁴ ΕΙΡΗΝΑΙΟΥ ΔΟΥΔΑΔΥΝΩΝ, Άποφθέγματα 4, PG 7, 1272b.

⁷¹⁵ ΚΑΗΜΕΝΤΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ, Παύλογός 1, 13,101,1, ΒΕΠΕΣ 7, 127.

⁷¹⁶ Βλ. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Παύλογός 4,19, PG 7, 1328a.

3. Η κοινωνική δυναμική του χριστολογικού δόγματος

θεί άπό τό Χριστό⁷¹⁷. Γιατί υπάρχουν, κατά τόν *Ευάγγιο Ποντικό*, τρία κίνητρα και κριτήρια άγάπης. Είναι αυτός που άγαπά τό Θεό και γιά χάρη του άγαπά, είναι ό πλούσιος που άγαπά όσους προκειται νά τροφοδοτήσουν τόν πλούτο του, δηλαδή χάρη της πλεονεξίας, είναι και ό τούτος που έχει ως κίνητρο τήν εμπάθεια και κριτήριο τήν ήδονη⁷¹⁸.

Άκόμη και τό διάστατο της άγάπης άποτελεί χριστολογική προβολή. Αυτό δεν άποδεικνύεται μόνο άπό τή σχέση έπαλήθευσης, κατά τήν οποία ή άγάπη προς τόν πλοσίον έσταυρωκό σχήμα, όπου συναντιούνται και συσταυρώνονται τήν άγάπην τόν Θεόν έχει»⁷¹⁹.

Η άγάπη δεν έχει θέση στον άτομικισμό, στον όποιο όδηγει ή πλεονεξία και ό πλούτος: «όσον ούν πλεονάζεις τώ πλούτῳ, ποστύμᾳται ή οικεία άπολαυση άπό τήν παρρηθία των πλοίων⁷²⁰. Αυτός είναι ό λόγος που κανείς δεν μπορεί νά γίνει μά- άν δεν άταλαλαγει δηλαδή άπό όσα τόν χωρίζουν άπό τόν πλοσίον, άν δεν πάρει νά χαρακτηρίζει τά περιττά και άχρηστα ως άναγκαία, γιά νά μή τά μοιράζει στους άλλους⁷²¹. Είναι λοιπόν σαφές ότι βασική προϋπόθεση γιά κάθε κίνηση προς τό Χριστό είναι ό πλοσίον. Γράφει χαρακτηριστικά ό *Άββάς Ιωάννης ό Κολοβός*: «ου δυνατόν οικοδομησαι τόν οίκον άνωθεν πλοσίον έστίν, ένα αυτόν κερδάνης, και όφείλει πρώτον. Είς αυτόν γάρ κερδίανται πάσαι αι έντολαι του Χριστού»⁷²².

⁷¹⁷ Βλ. ΚΑΗΜΕΝΤΟΣ ΡΩΜΗΣ, Προς Α' Κορ. 50,1-2, ΒΕΠΕΣ 1,33. «Τίς Ικανός έν αυτηέσθηνα, εί μή ούς άν κατάξίωση ό Θεός».

⁷¹⁸ *Ευάγγιος ό Ποντικός* στο ΙΩΑΝΝΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ, Τερά Παράλλαγα 18,56, PG 95, 1204a.

⁷¹⁹ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ, Περί παρθενίας 21, PG 28, 276d.

⁷²⁰ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Προς τους πλουτιούνας 1, PG 31, 281a.

⁷²¹ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Προς τους πλουτιούνας 2, PG 31, 284a.

⁷²² ΠΑΝΑΓΑΙΟΥ ΕΑΕΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, Άποφθέγματα, Τεάνης ό Κολοβός 39, PG 65, 217a.

Αὐτὴ εἶναι ἡ γνήσια ἀγάπη, συμπληρώνει ὁ Χριστός· τὸ νὰ φροντίζει κάποιος πρώτα τὸ συνάνθρωπο καὶ μετὰ τὸν ἑαυτό του: «*ἢ γὰρ ἀγάπη τὰ αὐτῆς οὐ βλέπει, ἀλλὰ τῆς ἰδῆς*», ὅ,τι ἀκριβῶς γίνεται καὶ μέ τὰ μέλη τοῦ σώματος αὐτοῦ του ἀλλὰ τὴ μεταδίδει στὰ ἄλλα. Ἔτσι τρέφεται καὶ τὸ ἴδιο καὶ τὸ σῶμα βρῖσκειται στὴ ζωὴ⁷²³. Περισοῦτερο παρὰ εἶναι ὁ Χριστός· ἀπὸ τὴ μιά πλευρὰ ὁ πλεονέκτης, ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁ Χριστός. Ὁ ἕνας τρώει καὶ καταναλώνει ἡδέπνευρα, ὁ Χριστός δὲν ἔχει οὔτε τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα. Ὁ Χριστός οὔτε ξηρὸ ἄρτο. Ὁ ἕνας πίνει πανάκριβο κρασί, ὁ Χριστός οὔτε ἕνα ποτήρι μέ κρῦο νερό. Ὁ ἕνας σκετάζει γῶνι ἀπὸ τὸ κρῦο. Καὶ καταλήγει: «*Μὴ πρὸς τὸν πένητα ἴτι ὁ Χριστός δι' ἐκείνου ἐπιβαίνει τῆς σῆς οἰκίας, καὶ παύσαι τῆς ὠμότητος*»⁷²⁴.

Ἡ ἀγάπη ὑπάρχει ἐκεῖ ὅπου εἶναι παθῶν καὶ ὁ Θεάνθρωπος Χριστός, ὅπου δηλαδή εἶναι συνηγμένοι δύο, τρεῖς ἢ καὶ περισσότεροι. Αὐτὴ ἡ μεγάλη καὶ μικρὴ σύναξις τοῦ δι-
 λος ἀπὸ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Ἐξάλλου ἡ ἀγάπη μεταξὺ
 τῶν μελῶν τοῦ σώματος ἀποδεικνύει ὅτι εἶναι μέλη τοῦ ἰδι-
 ου σώματος καὶ μαθητὲς ἢ γῶνιμοι τοῦ Χριστοῦ. Κανεῖς
 δὲν ἀγαπᾷ τὸν ἄλλο ἂν δὲν τὸ κάνει «*ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ*»⁷²⁵.
 Καὶ ὁ Μ. Βασίλειος λέγει τὸ ἴδιο: «*ἀπόδειξις τῶν τοῦ Χρι-
 στοῦ μαθητῶν, ἡ ἐν αὐτῷ πρὸς ἀλλήλους ἀγάπη*»⁷²⁶. Καὶ ἀλ-

⁷²³ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Δόγαι εἰς Γέν. 9,2, PG 54, 623.

⁷²⁴ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Μαθ. 48,6, PG 57, 494.

⁷²⁵ ΙΩΝΑΤΙΟΥ ΘΕΟΦΟΡΟΥ, Πρὸς Μαγνησιαίς 6, 2, BEPES 2, 269.

³ Ἡ κοινωνικὴ δυναμικὴ τοῦ χριστολογικοῦ δόγματος

λοῦ: «*τί ἴδιον χριστιανοῦ; τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους, καθὼς καὶ ὁ Χριστός ἠγάπησεν ἡμᾶς*»⁷²⁷.

Ὅποιος ἀγαπᾷ μίμειται τὸ Χριστό καὶ ὅποιον ἀγαπᾷ ἀ-
 γαπᾷ κατ' οὐσίαν τὸν ἴδιο τὸ Χριστό. Ἐπομένως ὁ Χριστός
 εἶναι ἡ ἀφετηρία, κριτήριον καὶ σκοπὸς τῆς ἀγάπης. Δηλώνει-
 ξασίμως, ἐνδύσε καὶ ἐπισκέφτηκε τὸν πλησίον, ἔκανε ἀ-
 κριβῶς τὰ ἴδια σὺν τῷ Χριστῷ: «*εἶδες τὸν ἀδελφόν σου, εἶδες ἀ-
 κριβῶς τὸν Θεόν σου*», σχολιάζει ὁ ἀββᾶς Ἀπολλῶ⁷²⁸. Ἔτσι
 λόγου: «*ὅσο εἶναι καιρὸς Χριστὸν ἐπισκεψώμεθα, Χριστὸν
 θεραπεύσωμεν, Χριστὸν θρῆψωμεν, Χριστὸν ἐνδύσωμεν, Χρι-
 στὸν συναγάγωμεν, Χριστὸν τιμῶσωμεν*»⁷²⁹.

Μέ δεδομένα α) ὅτι ὁ Χριστός ἀποτελεῖ τὸ κέντρο ἀνα-
 φροῦς ὅλων τῶν χριστιανικῶν συμπεριφορῶν, β) ὅτι ἡ ἀγά-
 πη ἀποτελεῖ τὸ κορυφαῖο ἀποδεικτικὸ στοιχεῖο ὅτι κάποιος
 εἶναι τοῦ Χριστοῦ⁷³⁰, γ) ὅτι δὲν νοεῖται χριστιανὸς πού δὲν
 ἀγαπᾷ σύμφωνα μέ τὸ λόγο τοῦ Παύλου «*μηδὲν ἰ-
 ψομίμει* ὅτι κάθε ἀγαθὴ πράξις εἶναι καρπὸς τῆς ἀγάπης·
 «*πᾶσα πράξις ἀγαθὴ καρπὸς ἀγάπης ἐστίν*», γιὰ τὴν ἴδιαν δὲν
 ὑπάρχει ἀνώτερο τῆς ἀγάπης, καὶ ἐπομένως εἶναι ἡ ἀρχὴ ὅ-
 λων⁷³¹. Αὐτὸ γίνεται καλυτέτερα κατανοητὸ κατὰ τὴν ἀπου-

⁷²⁷ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Ὁμοί 80,22, PG 31, 868d.

⁷²⁸ ΠΑΝΑΡΧΑΔΙΟΥ ΕΒΕΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, Ἀββᾶς Ἀπολλῶ, 3, PG 65, 136b. Βλ. καὶ Μ.
 ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ἀσκητικὰ Διατάξεις 1,1, PG 31, 1328a: «*Κἄν γὰρ ἔνοιος δέχη κἄν πτω-
 χὸς ἀγαπᾷς, κἄν τοῖς ὀδυνώμενοις ἐπακούσῃ, κἄν τοῖς ἐν ἀνάγκῃ καὶ συμφορᾷ γε-
 ῖται*».

⁷²⁹ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΔΩΤΟΥ, Δόγαι 14,40, PG 35, 909b.

⁷³⁰ Βλ. I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Ἰωάν. 77,1, PG 59, 415: «*Τίνας δὲ ἔνεκεν πανταχοῦ
 τὴν ἀγάπην ἔταίρει; Ὅτι τοῦτο ἐστὶ τὸ δέγμα τῶν μαθητῶν, τοῦτο τὸ συγκροτοῦν τὴν
 ἀρετὴν*».

⁷³¹ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Μαθ. 16,8, PG 57, 249: «*Ἡ γὰρ τῶν ἀγαθῶν μήτηρ ἀπάντων,
 καὶ τὸ πηγυμῆθῶν γνήσιον, καὶ ἡ πάντα συνεχούσα τὰ καθ' ἡμᾶς, αὐτὴ μάλιστα πάντων
 ἐστίν*».

οία και ἀναίρεση τῆς ἀγάπης, ὅταν δηλαδὴ στὸν κενὸ χῶρο εἰσβάλλει κάθε πονηρία καὶ κάθε κακία: «καὶ γὰρ οὐδὲν οὕτω τὴν πονηρίαν εἰσάγει πᾶσαν καὶ ριζοῦ, ὡς ἡ τῆς ἀγάπης ἀναίρεσις», καὶ τοῦ δηλώνεται καὶ μετὰ τὴν ἀναφορὰ τοῦ Ματθαίου: «ὅταν πληθυνθῇ ἡ ἀνομία, ψυχήσεται ἡ ἀγάπη τῶν πολλῶν»⁷³².

Αὐτὸ δὲν ἀναδεικνύεται μόνο μετὰ λόγια, ἀλλὰ καὶ μέσσω ἀπὸ τὰ πρῶτα, καὶ πρῶτα ἀπὸ τὸν τρόπο δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Θεὸς ἐπίλασε, γράφει ὁ Χρυσόστομος, ἐνανθρωποῦν καὶ ἀπὸ αὐτὸν πλάστηκαν οἱ ὑπόλοιτοι γιὰ νὰ θεωροῦνται ὅλοι μετὰξὺ τους ἕνα καὶ γιὰ νὰ φροντίζον ὅλοιο ἀποτελέσματα κατὰλήγει καὶ ὁ τρόπος διανομῆς τῶν ἀγαθῶν. Σὲ κάθε χώρα καὶ τόπο ὁ Θεὸς ἐδωκε ἰδιαιτέρους καὶ πρὸς γιὰ νὰ μποροῦν οἱ χῶρες νὰ συναλλάσσονται καὶ νὰ ανταλλάσσουν ἀγαθὰ καὶ ἔτσι νὰ ἀναπτύσσονται καὶ νὰ πρὸς τὸ «ὁμόφυλον». Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μετὰ τὴν κατανομὴ τῶν ἐπαγγελιμάτων. Ὁ καθένας ἔχει τὴ δική του τέχνη καὶ ἀσκεῖ τὸ δικό του ἐπάγγελμα, ἔτσι ὥστε ὁ ἕνας νὰ γίνε-ται χρήσιμος στὸν ἄλλο⁷³³.

Εἶναι λοιπὸν προφανῆς ὁ συνδετικὸς καὶ ἐνοποιητικὸς ρόλος τῆς ἀγάπης. Μέσω τῆς ἀγάπης παύει ὁ πλῆσιον τῆ θέσῃ τοῦ ἑαυτοῦ μας. Σ' αὐτὴ τῇ μετακίνησῃ καὶ τῇ θεώρησῃ χαιρέται κάποιος γιὰ τὰ καλά τοῦ πλησίον καὶ εἶναι ἔτοιμος νὰ ἀνεχθῆ καὶ τὰ λάθη του, ὅ,τι ἀκριβῶς θὰ ἔκανε κάποιος γιὰ τὸν ἑαυτοῦ του. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο «ἡ ἀγάπη ἐν σώμα πολλοὺς ἀπεργάζεται». Ἰδιαιτέρως συμβαίνει αὐτὸ στὸ γάμο, γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἀγάπη τῶν συζύγων δὲν ἀντικαθίσταται μετὰ τὴν ἀλλοίωση καὶ δὲν θοισιάζεται γιὰ τίποτε ἄλλο ὅσο οὐ-δαίνο καὶ θεάρεστο καὶ ἄν εἶναι. Γράφει χαρακτηριστικὰ ὁ Χρυσόστομος σχολιάζοντας τὸ «μη ἀποστερεῖτε ἀλλήλους,

3. Ἡ κοινωνικὴ δυναμικὴ τοῦ χριστολογικοῦ δόγματος

209

εἰ μὴ τι ἐκ συμφωνῶν»⁷³⁴. «τί τὸ κέδος τῆς ἠσυχίας καὶ τῆς ἐγκρατείας, ἀγάπης διεργημένης; Οὐδέν»⁷³⁵.

Ἡ ἀγάπη πρὸς τὸ Χριστὸ ἔχει συγκεκριμένο χαρακτηριστὸ καὶ φανερῶνεται μετὰ συγκεκριμένους συμπεριφορές, ὅπως τὸ «συμπάσχειν ἀλλήλοις»⁷³⁶ ἢ τὸ συγκαίρειν ἀλλήλοις. Γιατὶ μειώνει ὁ Μ. Βασίλειος. Ἡ λύπη καὶ ἡ ἀγωνία γιὰ τὴν σφροδὴς τοῦ πλῆσιον καὶ ἡ χαρὰ καὶ ὁ ἀγῶνας γιὰ τὴν σφαιραϊὰ του. Εἶναι εὐτυχιώμενος αὐτὸς ποὺ πενθεῖ γιὰ τὰ σφαιραϊατα τοῦ ἀμαρτάνοντα καὶ αὐτὸς ποὺ χαιρέται γιὰ τὰ κάποιος κατὰ ἄλλο ἀπὸ ὅ,τι κάποιος τὰ μέλη σὲ ἕνα σῶμα. Ὁ-ταν πᾶσχει ἕνα μέλος, συμπάσχουν ὅλα τὰ μέλη, ἐξαιτίας τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ. Καὶ ὅταν ἕνα μέλος δοξάζεται, τοὶ σφαιραϊοὺν ὅλα τὰ ὑπόλοιπα μέλη. Ὅποιος δὲν ἐνεργεῖ ἔτσι σημαίνει ὅτι δὲν ἔχει ἀγάπη γιὰ τὸν ἀδελφὸ του⁷³⁷. Ὁ-φρέεται ὡς ἕνας «θεὸς ἐπίγειος», καὶ ὅπως ὁ Θεὸς σφαιραϊοὺν καὶ βλάπτει σάν νὰ μὴ βλάπτει καὶ ἀκούει σάν νὰ μὴν ἀκού-ει⁷³⁸. Τὸ νὰ βαστάζει ὁ ἕνας τὰ βάρη τοῦ ἄλλου, σχολιάζει ὁ Θεοδώρητος Κύρου, εἶναι ἡ καλύτερη προϋπόθεση γιὰ τὴν ἐλάττωμα, ἄλλος τὸ ἄλλο. Ὁ καθένας οφείλει νὰ ὑποφέρει γιὰ τὸ καὶ νὰ ἀνέχεται τὸ ἐλάττωμα τοῦ ἄλλου⁷³⁹. Ἔτσι ἀλλοστε θρώπου Χριστοῦ παρόμοι τὴν Θεοῦ, ὁ ὁποῖος μέσω τοῦ Θεαν-θρώπινου ἀμαρτημάτων⁷⁴⁰.

⁷³⁴ Α' Κορ. 7, 5.

⁷³⁵ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Α' Κορ. 19, 1, PG 61, 152.

⁷³⁶ ΠΑΧΩΜΙΟΥ ΜΕΤΑΛΟΥ, Βίος 37, BEPES 40, 236.

⁷³⁷ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ὅροι κατ' ἐπιτομήν 175, PG 31, 1197c.

⁷³⁸ ΠΑΝΑΓΑΙΟΥ ΕΛΕΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, Ἀποφθέγματα 32, PG 65, 273d.

⁷³⁹ ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ ΚΥΡΟΥ, Εἰς Ταλ. 6, 2, PG 82, 500a.

⁷⁴⁰ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Εφ. 4, 32, PG 82, 541b.

⁷³² Ματθ. 24, 12. I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Ματθ. 16, 8, PG 57, 249.

⁷³³ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Περί τελείας ἀγάπης I, PG 56, 279.

Τό κατέξονήν τεκμήριο τῆς ἀγάπης εἶναι «τὸν μισοῦντα ἀγαπᾶν», σχολιάζει ὁ Χρυσόστομος. Εἶναι ἡ εὐεργεσία τῶν ἐχθρῶν, αὐτῶν δηλαδή πού οὔτε προηγήθηκαν ὡς εὐεργέτες οὔτε καί πρόκειται νά εἶναι ἀντευεργέτες. Ἄλλωστε τί σπουδαῖο κάνει κάποιος ἄν ἀνταποδίδει ἀπλῶς ἢ ἐλπίζει στήν ἀνταπόδοση; Ὁμοίως μέ τό Θεό γίνεται αὐτός πού ἀγαπᾶ ὁσους τόν ὑβρίσων, τόν κακοποιήσων, τόν ζημιώσων.⁷⁴¹

Ἡ ἀγάπη δέν κατανοεῖται βέβαια χωρίς τήν πίστη. «Τό ὄλον ἐστίν πίστις καί ἀγάπη», σημειώνει ὁ Ἰγνάτιος.⁷⁴² Πίστη καί ἀγάπη ἔχουν ὁμῶς κέντρο ἀναφορᾶς τό Χριστό. Ἡ νικῆς ζωῆς. Οὔτε τό ἔνα οὔτε τό ἄλλο εἶναι ὁ Χριστός, ἀλλά καί τά δύο συνδεδεμένα, ὅπως ἀναφέρει ὁ Ἰγνάτιος ὁ Θεοφόρος.⁷⁴³ Ἡ πίστη εἶναι αὐτή πού καταργεῖ τήν ἀπόσταση καί τίς διακρίσεις καί ἐξασφαλίζει τήν ἐνότητα: «ὅπου γάρ οὐδεὶς ξένος, οὐδεὶς πολίτης, ἀλλ' εἰς μίαν ἀπαντες ἀξιωμαναί αὐτή πού ἀλλάζει τά κριτήρια ἀξιολόγησής τόσο τῆς οὐδεῖς ξένος, οὐδεὶς πολίτης, ἀλλ' εἰς μίαν ἀπαντες ἀξιωμαναί αὐτή πού ἀλλάζει τά κριτήρια ἀξιολόγησής τόσο τῆς τῶν κοσμικῶν πραγμάτων. Ὁ Συμεῶν ὁ Νέος Θεολόγος ὑπογραμμίζει πῶς πίστη εἶναι νά πεθαίνει κάποιος γιά τίς ἐντολές τοῦ Χριστοῦ καί νά θεωρεῖ τό θάνατο προῆξενό ζωῆς, νά θεωρεῖ τή φτώχεια ὡς πλοῦτο, τήν εὐτέλεια καί ἐξουδένωση ὡς δόξα καί καύχηση, τήν ἐλαφύνη τῶν ἀγαθῶν ὡς κατοχή τῶν πάντων.⁷⁴⁵

Τό μεγαλύτερο βέβαια δέγμα τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης εἶναι ἡ **θυσία** γιά τόν ἄλλο κατὰ τό πρότυπο τοῦ Χριστοῦ: «*Ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, καθὼς ἐγώ ἠγάπησα ὑμᾶς. Μείζονα ταύ-*

⁷⁴¹ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Ἐφεσ. 6, 3, PG 62, 53.

⁷⁴² ΠΙΝΑΤΙΟΥ ΘΕΟΦΟΡΟΥ, Σιμωναίου 6, 1, ΒΕΠΕΣ 2, 181.

⁷⁴³ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Περὶ Ἐφεσ. 5, 14, I. ΒΕΠΕΣ 2, 267.

⁷⁴⁴ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Ρομ. 2, 5, PG 60, 406.

⁷⁴⁵ ΣΥΜΕΩΝ ΝΕΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, Κεφάλαια Πρακτικά καί Θεολογικά 10, SC 51, 44.

3. Ἡ κοινωνική δυναμική τοῦ χριστολογικοῦ δόγματος

τῆς ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τις τήν ψυχὴν αὐτοῦ ἢ ὑπέρο των φίλων αὐτοῦ».⁷⁴⁶ Ὁ Χρυσόστομος χρησιμοποιοῦ ὡς κριτήριο τῆ θυσία τοῦ Χριστοῦ γιά νά κρίνει τήν ἀποφυγή τῆς ἀπὸ μέρους τῶν ἀνθρώπων, γι' αὐτό καί υπογραμμίζει: «*μητὴς εἶ τοῦ Χριστοῦ πού διά τους ἀδελφούς τήν ψυχὴν θέντος*».⁷⁴⁷ Στὴν ὑπερβολικὴ φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ, πού θυνά προσφέρει λίγα χρήματα στους ἐνδείς. Καί ἐνῶ εἴμαστε ἕτοιμοι νά θυσιάσουμε ὅσα ἔχουμε γιά ὅποιον ἀνθρώπο ἀψηφίσει κινδύνους καί δώσει τῆ ζωῆ του γιά τους ἄλλους καί τόν κατατάσσουμε στους φίλους μας, δέν εἴμαστε ἐτοιμοὶ νά δειξοῦμε τήν παρρημικὴ ἐγγνωμοσύνη πρὸς τό Χριστό πού θυσίασε τῆ ζωῆ του γιά μᾶς καί ἔχυσε τό αἷμα του, δίνοντας λίγα χρήματα.⁷⁴⁸

Μέ τήν ἀγάπη ὁ ἕνας γίνεται δοῦλος τοῦ ἄλλου καί δέν δίνει μόνο ἐντολές ἀλλά καί δέχεται: «*ὁ ἀγαπῶν οὐκ ἐπιτάττειν βούλεται μόνον, ἀλλά καί ἐπιτάττεσθαι, καί χαίρει τὴν ἔχειν τὸν φίλον, ἢ περ αὐτός ὀφείλει ἐκείνῳ*», γράφει ὁ Χρυσόστομος.⁷⁴⁹

Θυσία σημαίνει σπορφή τοῦ ἐνδιαφερόντος στὸν πλησίον καί ἀρνηση τοῦ ἰδίου συμφέροντος. Εἶναι αὐτό πού ὁ Κύριος ἄλλος Ἀλεξανδρείας χαρακτηρίζει ὡς «*ὑπέρο ἑαυτῶν*» καί τό ἐντάσσει στή μίμηση Χριστοῦ.⁷⁵⁰ Μιά στάση πού σημεῖται πέρα ἀπὸ τό ἴδιο τό γεγονός τῆς θυσιαστικῆς πορείας τοῦ Χριστοῦ καί στή θυσιαστικὴ πορεία ὄλων τῶν ἀγίων καί ἁσκητῶν. Σαυτὴ τῆ στάση ζωῆς παραπέμπουν τά λόγια τοῦ Παύλου: «*Μηδεὶς τό ἑαυτοῦ ζητεῖτω, ἀλλὰ τό τοῦ ἐπέ-*

⁷⁴⁶ Ἰωάν. 15/ 12-13. Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ὅροι κατ' ἐπιτομήν 162, PG 31, 1188b. Βλ. καί ἄλλα χωρία ὅπως Ρομ. 5, 7, 9. Ἐφ. 5, 1-2.

⁷⁴⁷ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Πρῶτ. 43, 3, PG 60, 306.

⁷⁴⁸ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Ἰωάν. 27, 3, PG 59, 160.

⁷⁴⁹ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Περὶ τελείας ἀγάπης 2, PG 56, 281.

⁷⁵⁰ ΚΥΡΙΑΝΟΥ ΑΝΘΕΑΝΑΡΕΙΑΣ, Εἰς Λουκ. 10, 28, PG 72, 680c: «... κατὰ μίμησην

Χριστοῦ, τό μή μόνον ὡς ἑαυτῶν, ἀλλά καί ὑπέρο ἑαυτῶν».

ρου ἔκαστος»⁷⁵¹. Καί ἄλλου: «καί μὴ ἑαυτοῖς ἀρέσκων. ἔκαστος ἡμῶν τῷ πλησίον ἀρεσκέτω εἰς τὸ ἀγαθὸν πρὸς οἰκοδομίην... καί γὰρ ὁ Χριστὸς οὐχ ἑαυτῷ ἤρεσεν»⁷⁵². Βασικὸ κίνητρο εἶναι ἡ ἀγάπη. Χωρὶς αὐτὴ καμιὰ θυσιαστική κίνησις δὲν ἔχει ἀξία⁷⁵³. Αὐτὸς ποῦ ξεῖ μόνο γιὰ τὸν ἑαυτοῦ καί παραβλέπει τοὺς ἄλλους εἶναι περὶ τὸς καὶ δὲν εἶναι ἄνθρωπος. Ἀντίθετα ὅποιος ἐνδιαφέρεται καὶ θυσιάζεται γιὰ τὸν πλησίον, αὐτὸς οὐδέποτε θά τὸν λυπήσει, θά τὸν κλέψει, θά πλεονεκτῆσει σὲ βάρος του, θά τὸν ψευδομαρτυρήσει, θά φύγει μὲ κάθε τρόπο γὰ τὸν βλάψει⁷⁵⁴.

Ἔχει τόσο μεγάλη σημασία ὁ πλησίον, ὥστε μέσω αὐτοῦ νά ὀδηγεῖται κάποιος στὴ ζωὴ ἢ στὸ θάνατο. Ὅποιος κερδίζει τὸν πλησίον, ὑπογραμμίζει ὁ Μ. Ἀντώνιος, αὐτὸς κερδίζει τὸ Θεό. Καί ὅποιος ἀμαρτάνει στὸν πλησίον ἀμαρτάνει στὸ Χριστό⁷⁵⁵. Κατὰ τὸ Πιργόδιο τὸ Θεολόγο ἀπαράιτητος ὄρος πνευματικῆς προστασίας εἶναι ἡ διαρκὴς ἀγωγή τοῦ οἰκείου συμμέγοντος καὶ κατάφραση στὸν συμμέγον τῶν ἄλλων⁷⁵⁶. Τίποτε ἄλλο δὲν καθιστᾶ τὸν ἀνθρώπο φίλο τοῦ Θεοῦ, γράφει ὁ Χρυσόστομος, «ὡς τὸ κοινωφελὴς ζῆν». Γι' αὐτὸ τὸ λόγο ἔδωσε ὁ Θεὸς στὸν ἄνθρωπο χεῖρα, πόδια, σωματικὴ δύναμη καὶ σύνεση γιὰ νά τὰ χρησιμοποιεῖ γιὰ τὴ σωτηρία του καὶ τὴν ὠφέλεια τοῦ πλησίον⁷⁵⁷.

Κατεξοχὴν συνδετικὴ δυναμικὴ διαθέτει ἡ ἀλληλοὑποπαγῆ στὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὸ «ὑποτασσόμενοι ἀλλήλοις ἐν φόβῳ Χριστοῦ»⁷⁵⁸. Καλλιεργεῖται ὡς συνδετικὸς

⁷⁵¹ Α' Κορ. 10,24.

⁷⁵² Ρωμ. 15,1-2.

⁷⁵³ Βλ. Α' Κορ. 13,3.

⁷⁵⁴ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Ματθ. 77,6, PG 58, 710.

⁷⁵⁵ ΠΑΝΑΓΑΙΟΥ ΕΛΕΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, Ἀποσφάγιματὰ Μ. Ἀντωνίου 9, PG 65, 77b.

⁷⁵⁶ Τηρητόμος ὁ Θεολόγος στὸ ΙΩΑΝΝΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ, Τερά Πασδαλίκα Ε 17, PG 95, 1544b.

⁷⁵⁷ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Ματθ. 78,3, PG 58, 714.

⁷⁵⁸ Ἐφ. 5,21.

3. Ἡ κοινωνικὴ δυναμικὴ τοῦ χριστολογικοῦ δόγματος

κοῖκος στὸ γάμο καὶ ἐκτείνεται στὴν κοινωνία. Μὲ τὴν ἀλληλοὑποπαγῆ, ὑπογραμμίζει ὁ Χρυσόστομος, κατορθώνεται ταχρῆν γίνονται ὅλοι δοῦλοι τοῦ Θεοῦ, ἐνῶ στὴ συνέχεια ἀνοίγει ὁ δρόμος γιὰ τὴν ἀμοιβαία ἀγάπη καὶ κυριῶς τῆ ρύθμιση καὶ κυριαρχία ἐπὶ τῶν παθῶν⁷⁵⁹.

Ἡ ἀλληλοὑποπαγῆ ἀφορᾷ στὴν πνευματικὴ, τὴν ἐκκλησιαστικὴ, τὴν κοινωνικὴ καὶ οἰκογενειακὴ ζωὴ.

Στὴν πνευματικὴ ζωὴ ἡ ἀλληλοὑποπαγῆ ἐνεργοποιεῖται μὲ τὴν ἀγωγή τοῦ ἰδίου θελήματος καὶ τοῦ ἰδίου δικαίωματος χάρι τοῦ ἄλλου.

Στὴν ἐκκλησιαστικὴ καὶ κοινωνικὴ ζωὴ ἡ ἀλληλοὑποπαγῆ ἔχει τὸ χαρακτηριστὸν περιοσώτερο τῆς ὑποταγῆς τοῦ χαριῶδους τοῦ καθενὸς γιὰ τὴν ἐξυτηγέτηση τῶν ἀναγκῶν τοῦ ἄλλου εἴτε πρόκειται γιὰ ἄτομα εἴτε γιὰ θεομύους. Ἔχει ὅμως καὶ τὸ χαρακτηριστὸν τῆς ὑποταγῆς σὲ κάθε μορφὴ ἐξουσί-κοινωνίας. Ὁ καθένας ὑποτάσσεται στὸν ἀνώτερο ἰεραρχικὰ καὶ κάθε ἀνώτερος σὲ ὅλους τοὺς προηγουμένους, ἀν βέβαια θεωρεῖ τὴ θέση του ὄχι ἐξουσιαστικὰ ἀλλὰ διακονικὰ.

Ἰδιαίτερα σημαντικὴ εἶναι ἡ ἀλληλοὑποπαγῆ στὴ σύζυγική καὶ οἰκογενειακὴ ζωὴ. Χωρὶς τὴν ὑποπαγῆ δὲν θά ὑπῆρχε ὁμόνοια, δὲν θά ἀνατρέφονταν σωστά τὰ παιδιά, δὲν θά ὑπῆρχε εὐταξία στούς οἰκέτες, γεννικότερα ὅλα θά εἶχαν ἀναπεί νά εἶναι τέτοια, ὥστε «μηκέτι τοὺς δύο φαίνεσθαι δύο»⁷⁶⁰. Ὑτάρχουν ὡστόσο μεγετικὲς ἀπαραιτήτες προϋποθέσεις⁷⁶¹.

Ἡ ὑποπαγῆ δὲν πρέπει νά ἔχει δεσποτικὸ χαρακτηριστὸ αὐτὸ συμβαίνει ὅταν ἀσκεῖται «οἰά τὸν Θεόν»⁷⁶³ δὲν ἔχει ὡς κίνητρο τὸ φόβο.

⁷⁵⁹ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Ἐφ. 19,5, PG 62, 134.

⁷⁶⁰ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Ἐφ. 20,1, PG 62, 135.

⁷⁶¹ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Ἐφ. 20,5, PG 62, 142.

⁷⁶³ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Κολ. 10,1, PG 62, 365.

- Δέν γίνεται ἀντικείμενο ἐκμετάλλευσης καί δημιουργίας αισθημάτων κυριαρχίας ἢ καί ἐξουθένωσης τοῦ ὑποτασσόμενου.

Ἡ **εἰρήνη**, κοινωνική καί παγκόσμια, ἔχει ἐπίσης χριστολογικό χαρακτήρα. Πηγάζει ἀπὸ τὸ Χριστό, εἶναι καρπὸς τῆς καθίσταται «*υἱὸς Θεοῦ*»⁷⁶⁴. Γιατί ὁ εἰρηνοποιὸς κάνει τὸ ἴδιο ἔργο ποῦ ἔκανε καί ὁ Μονογενὴς Χριστός, δηλαδή «*συναγαγεῖν τὰ διεστῶτα, καί καταλλάξαι τὰ ἐκπεπολιωμένα*», ὅπως σχολιάζει ὁ Χρυσόστομος⁷⁶⁵. Τὸ εἶχε σημειώσει ἡμῶν, ὁ ποιητὴς τὰ ἀμφοτέρωθεν, καί τὸ μεσοτοιχοῦν τοῦ αὐτοῦ⁷⁶⁶. Ἐκεῖνος ποῦ στέφεται ἐναντίον τῆς εἰρήνης χριστοποιώντας ὡς ὅλα τῆ διαμάχη, τὴν ἔχθη καί-τόν πάλαι φρόνημα καί εἰρήνη, ἔκει ὑπάρχει καί ὁ Θεός⁷⁶⁸.

Κατὰ τὸ Μ. Βασίλειο «*οὐδὲν οὕτως ἴδιον χριστιανοῦ, ὡς τὸ εἰρηνοποιεῖν ὅτι καί τὸν ἐπ' αὐτῷ μισθὸν μέγιστον ἡμῖν ὁ Κύριος ἐπηγγέλματο*»⁷⁶⁹.

Ἡ καταστροφολογία τῆς εἰρήνης ὀφείλεται σὲ πολλοὺς καί διάφορους λόγους, καί κυρίως στὴν ἐλαψιφή ἀρετῆς, ἰδίως αἵτερα τῆς ἀγάπης. Γράφει ὁ Χρυσόστομος: «*οὐκ ἐν εἰρήνῃ εἶναι, μὴ πρότερον ἀρετῆς κατορθωθείσης*». Αὐτὸς εἶπεναι ὁ λόγος ποῦ ποτὲ δέν πρόκειται νὰ εἰρηνεύσει ὁ πλεονέκτης μέ ἕναν ἄλλο πλεονέκτη⁷⁷⁰. Ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος χαρακτηρίζει ὡς ἐχθροὺς τῆς εἰρήνης τῆ φιλαρχία, τῆ φιλοκοιμηατία, τὸ φθόνο, τὸ μῖσος, τὴν ὑπεροψία καί ὁ, τι ἄλλο

⁷⁶⁴ Βλ. Ματθ. 5,9.

⁷⁶⁵ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Ματθ. 15,4, PG 57, 228.

⁷⁶⁶ Εἰρ. 2,14, 15.

⁷⁶⁷ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Β' Κορ. 2,8, PG 61, 403.

⁷⁶⁸ Μ. Βασίλειος, ΜΑΞΙΜΟΥ ΟΜΟΛΟΗΤΟΥ, Δόγμ. 37, PG 91, 905c.

⁷⁶⁹ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Εἰρε. 9,3, PG 62, 73.

3. Ἡ κοινωνική δυναμικὴ τοῦ χριστολογικοῦ δόγματος

χαρακτηρίζει τοὺς ἀθέους⁷⁷¹. Ὁ Χρυσόστομος θεωρεῖ ὡς βασικὴ αἰτία τῆς ἀκαταστασίας τὴν ἀνατροπὴ τῆς ἰεραρχίας τῶν ἀξιών. Ἐνῶ θὰ ἔπρεπε νὰ προηγουμένως τὰ πνευματικὰ καί νὰ ἀκολουθοῦν τὰ βιωτικά, ἡ τάξη ἀναστράφηκε⁷⁷², μὴ νὰ μονοπωλοῦνται.

Ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος χαρακτηρίζει τὴν εἰρήνη «*πρὸ καλλώπιση*», ποῦ ἐπαινείται ἀπὸ ὅλους, ἀλλὰ λίγοι τὴ γέτται, καί αὐτὸς ἀφορᾷ στὴ στάση ἀτέναντι τοῦ διάβολο. Κατὰ τὰ ἄλλα ἔργο τοῦ πιστοῦ εἶναι ἡ διασφάλιση τῆς εἰρήνης ποῦ κατορθώνεται μὲ τὴν ἐτοιμότητα γιὰ συγχώρηση καί ἀποδοχὴ τῆς ἥττας⁷⁷³.

Ἡ εἰρήνη ἀποτελεῖ προϋπόθεση ἀλλὰ καί συνέπεια τῆς ἐνόητας: «*διὰ τὴν εἰρήνην σῶμα ἐν ἑσμεν, καί διὰ τὸ σῶμα ἐν εἶναι, εἰρηνεύομεν*», γράφει ὁ Χρυσόστομος⁷⁷⁴. Στὴν ἐνοποίηση λειτουργία τῆς εἰρήνης ἀναφέρεται ὁ Γρηγόριος Νύσσης. Καταρχὴν ὑπογραμμίζει ὅτι κανεὶς δέν μπορεῖ νὰ γίνε εἰρηνοποιός, ἂν ὁ ἴδιος δέν ἔχει εἰρήνη⁷⁷⁵. Ἐσωτερικὴ σαρκικοῦ καί πνευματικοῦ φρονημάτος, καί ἐμπέδωση τῆς εἰρηναίας συμφωνίας⁷⁷⁶.

Κατὰ τὰ ἄλλα, εἰρήνη σημαίνει «*ἀγαπητικὴ πρὸς τὸ ἑαυτοῦ σὺνδιάρθεσις*», λειτουργεῖ δὲ ὡς ἀποτρεπτικὴ παθῶν Ἡ εἰρήνη συμβάλλει σημαντικὰ στὸ σύνδεσμο τῶν ἀνθρώπων, στὴν ἁμοφιλία, ἐνῶ περιορίζει τὰ κακά τῆς ἀνθρώπινης φύσης, ἀντιεισάγοντας τὴν κοινωνία τῶν ἀγαθῶν. Αὐτὸς

⁷⁷¹ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, Δόγμ. 22,5, PG 35, 1132a.

⁷⁷² Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Πρὸς τοὺς μὴ ἀνατησαντας, 3, PG 51, 177.

⁷⁷³ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, Δόγμ. 22,5, PG 35, 1132a.

⁷⁷⁴ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Κορ. 8,3, PG 62, 354.

⁷⁷⁵ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, Εἰς Μακκαρισμοῦς 7,3, PG 44, 1284a.

⁷⁷⁶ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Μακκαρισμοῦς 7,6, PG 44, 1289b.

⁷⁷⁷ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Μακκαρισμοῦς 7,3, PG 44, 1284b.

είναι ο λόγος που ὁ εἰδηνοποιός θεωρεῖται ὅτι εἶναι μιμητής του ἀληθινοῦ Θεοῦ⁷⁷⁸, δηλαδή μιμητής της θείας φιλανθρωπίας, διανομέας τῶν θείων χαρισμάτων, ὅπως ἡ ἀγάπη, ἡ χάρα, ἡ εὐφροσύνη, ἡ χρηστότητα, ἡ μακροθυμία⁷⁷⁹.

Ἡ εὐφροσύνη συνδέεται ἄρρηκτα μέ τῆ **συμφιλίωση**. Εἶναι ἱσως ἡ κεντρικότερη ἀπό τῆς κοινωνικῆς ἀρετῆς, ἡ ὁποία ὁστόσο ἔχει καί πάλι τήν ἀρχή της στῆ συμφιλίωση μέ τό Θεό. Καμιῖα συμφιλίωση δέν εἶναι δυνατή χωρίς ἐκείνη, ἀλλά καί φιιλίωση μέ τό συνάνθρωπο. Εἶναι κάτι που ὑπογράφησε ὁ Χριστός καί ἀκολούθησαν οἱ πατέρες. Κανείς δέν μπορεῖ νά προσέλθει στῆν τῶρατῆρα του Χριστοῦ καί νά δεχθεῖ τό σω-δέν καταλαλαγει μέ τόν ἐχθρό του⁷⁸⁰.

Ὡς συνδετική ἀρετή λογίζεται καί ἡ **φιιλία**, ὄρος που χρη-σμοποιεῖται γιά νά χαρακτηρηίσει ἀκόμη καί τῆ σχέση πι-Ὡστόσο ἡ φιιλία στῆν κοινωνική της ἔκφραση δέν ταυτί-ζεται οὔτε μέ τήν ἀγάπη οὔτε καί τῆ φιλανθρωπία. Ἡ μέν φιιλία στηρίζεται στῆν ἀμοιβή, ἡ δέ φιλανθρωπία στὸ ὁμο-γενές⁷⁸¹. Ἐξάλλου φιίλος δέν μπορεῖ νά γίνει ὁ καθέννας, φι-λάνθρωπος ὁμως εἶναι αὐτός που στρέφεται πρὸς ὅλους ἀ-νεξαιρέτως.

Στῆ φιιλία ἀποδίδουν οἱ πατέρες ἕναν συνδετικό καί συ-νεκτικό ῥόλο: «τοῦτο γάρ ἐστι φιιλία, μηκέτι εἶναι τὸν φι-λοῦντα καί τὸν φιλοῦμενον δύο διηρημένους, ἀλλ' ἕνα τινά ἀνθρώπων, ὅπερ οὐδαμῶθεν, ἀλλ' ἡ ἀπό τῆς ἀγάπης γίνε-ται»⁷⁸². Μέσα ἀπὸ τῆ φιιλία ἐνώνονται τὰ διασπασμένα μέ-λη. Γι' αὐτό τό σκοπό θά πρέπει οἱ ἄνθρωποι καί ιδιαίτερα

3. Ἡ κοινωνική δυναμική τοῦ χριστολογικοῦ δόγματος

217

τά μέλη τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ νά ἐπιδιώκουν τῆ δημι-ουργία σχέσεων φιιλίας καί νά ἐτοιμάζονται γι' αὐτό μέ τό κοσμικό που οἰκοδόμησαν συνεχνίως, γειτονίως καί συγγέ-νεως⁷⁸⁴.

2.1.2 Ἡ ἀρχή της διάσπασης

Ἀκολουθώντας τῆ λογική ὅτι τό ὀρθόδοξο δόγμα παρα-πέμπει σέ ὀρθόδοξα φαινόμενα, δηλαδή δράσεις καί συμπε-ριφορές που ἔχουν θετικό περιεχόμενο, εἴμαστε ὑποχρεωμέ-νοι νά ἀκολουθήσουμε καί τῆ λογική ὅτι ἕνα παραχαραγμέ-νο δόγμα ἔχει ἄμεσες ἀνητηκῆς συνέπειες στούς θεομυῖς καί στά ἄτομα. Ἐπομένως ἄν τό χριστολογικό δόγμα στῆν ὀρθόδοξη ἔκφρασή του εἶναι δόγμα που ἐνώνει καί συνδέει ἄτομα καί θεομυῖς, τό ἀλλοιωμένο χριστολογικό δόγμα γί-νεται ἡ αἰτία γιά διάσπαση ὅλων τῶν μορφῶν ἐνότητας.

Ἡ διασπαστική δυναμική τοῦ παραχαραγμένου χριστο-λογικοῦ δόγματος βασίζεται σέ τῶσεις διαίρεσης τῶν δύο φύσεων τοῦ Χριστοῦ καί ἀπομόνωσης τῆς ἀνθρώπινης φύ-σης τοῦ Χριστοῦ. Αὐτό ἀποτελεῖ τῆ βάση γιά κάθε ἀνθρώ-ποκεντρική θεώρηση τοῦ ἀνθρώπου καί τῆς κοινωνίας του, καί τήν ἀντικατάσταση τῶν θεανθρώπινων ὄρων διατήρη-σης τῆς ἐνότητας.

Τρία πρῶγματα διασφαλίζουν τήν ἐνότητα ὅλων τῶν μορ-φῶν συμβίωσης, ἐπισημαίνει ὁ Χρυσοστόμος: «τό μη σχιζέ-σθαι, ἀλλ' ἠνωσθαι μετά ἀκριβείας, τό προνοεῖν ὁμοίως ἀλ-λήλων, τό κοινά τὰ συμβαίοντα ἠγεισθαι»⁷⁸⁵. Τό πρῶτο ἀ-ναρτεῖται ἀπὸ τὰ σχίσματα, τό δεύτερο ἀπὸ τόν ἀτομικισμό καί τό τρίτο ἀπὸ τήν ἀποξένωση.

⁷⁷⁸ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, Εἰς Μακαρισμοῦς 7,4, PG 44, 1289a.

⁷⁷⁹ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, Εἰς Μακαρισμοῦς 7,6, PG 44, 1289b.

⁷⁸⁰ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς τοῦς Ἀνδριάντας 19,5, PG 49, 204.

⁷⁸¹ ΠΡΕΥΔΑΚΑΗΜΕΝΤΟΣ, Περί τῶν Πράξεων...93, PG 2, 536b.

⁷⁸² Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Α' Κορ. 33,3, PG 61, 280.

⁷⁸³ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, Εἰς Πράξ. 40,3, PG 60, 285.

⁷⁸⁴ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, Εἰς Πράξ. 40,3, PG 60, 285.

⁷⁸⁵ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Α' Κορ. 31,3, PG 61, 261.

Τό **ἀχρωθίστως** ὑποσκαττεται ἀπό τήν ἀποξένωση σέ ὄλες τῆς τίς μορφές.

Προηγείται ἡ ἀποξένωση ἀπό τό Θεό, πού μεταφράζεται ὡς ἀπομάκρυνση ἀπό τή ζωή, ὡς διακοπή κοινωνίας, ὡς ἀκοινωνησία, ὡς ἐχθρότητα καί ἀποστογή, τελικά ὡς ἀμαθία, καί συνεχίζεται σέ ὄλες τίς πτυχές τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καί κοινωνικοῦ βίου.

Ἀποξένωση στήν Ἐκκλησία σημαίνει τυπική ἢ ἄτυπη ἀποκοπή ἀπό τό ἐκκλησιαστικό σῶμα, διακοπή τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας, ἐν τέλει πνευματικό θάνατο. Βρίσκει δέ πρόσφορο ἔδαφος στούς ἐκκλησιαστικούς ἀνταγωνισμούς, στούς ἀποκλεισμούς, στίς ἑμαδοποιήσεις, ἀλλά καί σέ διαανθρώπινες σχέσεις, ὅπου διαπιστώνεται ἡ ἐλλειψη συμπνοίας, ἀδελφότητος, συμπόνιας, συμπαρατάσεως, ὑποστήριξης.

Τό ἀδυνατέως προσβάλλεται ἀπό τό σχίσμα καί τίς ἐξατομικεύσεις, τόν ἀτομικισμό.

Τό **σχίσμα** ἀποτελεῖ τήν τραγικότερη ἐνδειξη τῆς διάστασης καί διαίρεσης τοῦ ἐνιαίου σώματος τοῦ Χριστοῦ, γι' αὐτό καί εἶναι «*βδελυκτό*»⁷⁸⁶. Πρόκειται γιά βαρύτερο ἔγκλημα πού δέν τόληψαν οὔτε καί οἱ σταυρωτές, ὅταν μπηχαν στόν πειρασμό νά κομματιάσουν τόν ἐνιαίο χιτώνα τοῦ Χριστοῦ στό Γολγοθά. Εἶναι ὁ πειρασμός στόν ὁποῖο ὑπέπεσε καταρχήν ἡ ἐκκλησιαστική κοινότητα τῆς Κορίνθου, Κηφά, τοῦ Παύλου καί τοῦ Χριστοῦ. Καί τό ἐρώτημα τοῦ Παύλου εἶναι, ἂν εἶναι δυνατός ὁ μερισμός τοῦ Χριστοῦ. Ἄν δέ τό σχίσμα χαρακτηρίζεται ὡς βδελυκτό, ἡ φροντίδα γιά τήν ἔνωση τῶν Ἐκκλησιῶν λογίζεται ὡς «*εὐαπόδεκτον τῷ Θεῷ*» μέ τή συμπλήρωση ὅτι «*ἡς οὐδέν ἄμεινον ἐν ἀνθρώποις*», ὅτι δηλαδή τίποτε δέν εἶναι πιό καλό γιά τοὺς ἀνθρώπους ἀπό τήν ἔνωση τῶν Ἐκκλησιῶν.⁷⁸⁷

⁷⁸⁶ KAHMENTOS ΡΩΜΗΣ, Πρὸς Α΄ Κορ. 2,6, ΒΕΠΕΣ 1, 26.

⁷⁸⁷ ΑΝΤΙΟΧΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ, Πρὸς Εἰσακόθιον 80, PG 89, 1673b.

3. *Ἡ κοινωνική δυναμική τοῦ χριστολογικοῦ δόγματος*

219

Ὁ *Κλήμης Ρώμης* διερωτᾶται γιά τοὺς λόγους πού ὀδηγοῦν στίς ἐξιδες, τῆ στάση, τῆ διχοστασία, καί τὰ σχίσματα, ἐνῶ ἐμφανίζεται νά ἐκπλησσεταί, ἀφοῦ ἔνας εἶναι ὁ Θεός, ἔνας ὁ Χριστός καί ἔνα τό Πνεῦμα πού ἐμπνέει τῇ χριστιανικῇ ζωῶν. Τό σχίσμα μοιάζει μέ τήν ἐπανάσταση τῶν μελῶν ἐναντίον τοῦ δικοῦ τους σώματος, οἱ δέ συνέπειες εἶναι τόσο τραγικές ὥστε νά δημιουργοῦνται σχέσεις ἀναληθίας καί νά ληθμονοῦν ὅτι ὁ καθένας εἶναι μέλος τοῦ ἄλλου. Ὑπερθυμίζει δέ τό λόγο τοῦ Χριστοῦ πού προειδοποίησε ὅσους ἐπιχειροῦν καί συμμετέχουν στίς σχισματικές προσπαθίες, ὅτι θά ἦταν καλύτερα νά μήν εἶχαν γεννηθεῖ ἢ νά εἶχαν καταποντισθεῖ στή θάλασσα, γι' αὐτό ἐκτός τῶν ἄλλων γίνονται ὑπαίτιοι γιά τῆ διαστογή, τῇ ραθυμία, τήν ἀμφισβήτηση καί τῇ θλίψη τῶν πιστῶν.⁷⁸⁸

Διάσταση τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος. Τό ἐκκλησιαστικό σῶμα σχίζεται λόγω τῆς θεοκεντρικοῦ τύπου φιλαγωγίας. Ἴκανοί κατὰ τὰ ἄλλα ἐκκλησιαστικοί φορεῖς ἀνταγωνίζονται γιά τήν ἐκκλησιαστική κυριαρχία, τήν ἐκπροσώπηση τοῦ Χριστοῦ καί τήν πρώτη θέση. Εἶναι ἡ στάση πού καυτηρήσαε ὁ Χριστός, ὅταν ὑπέδειξε στούς μαθητές του, ὅτι ὁποῖος θέλει νά εἶναι πρώτος, θά πρέπει νά γίνεῖ ἔσχατος καί νά εἶναι διάκονος ὄλων.⁷⁸⁹

- Ἀναρτεπτικό γόλο ἀποδίδει ὁ Χρυσόστομος στή βασκανία καί στό φθόνο: «οὐδέν δέ οὕτω μερίζει καί διόττησιν, ὡς φθόνος καί βασκανία, τό χαλεπὸν τοῦτο νόσημα, καί κατὰ τι χαλεπώτερον»⁷⁹⁰. Καί τὰ δύο εἶναι ἀναρτεπτικά τῆς ἀγάπης καί βασικές αἰτίες ἐκκλησιαστικῆς ἀκαταστασίας: «*τῆς βασκανίας ἡ τυραννίς Ἐκκλησίας ὀλοκλήρους ἀνέτηψε καί τήν οἰκομένην ἄτασαν ἐλυμήνατο*». Ἀξιολογοῦνται δέ χειρότερα καί ἀπό τὰ πάθη τῆς πορνείας καί τῆς μοιχεί-

⁷⁸⁸ KAHMENTOS ΡΩΜΗΣ, Πρὸς Α΄ Κορ. 4,6-9, ΒΕΠΕΣ 1, 31.

⁷⁸⁹ Βλ. Μάθμ. 9,35.

⁷⁹⁰ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Α΄ Κορ. 31,4, PG 61, 262.

ας⁷⁹¹. Αυτό είναι η αιτία για τις πολλές δίκες, για τη φιλοδοξία και τη φιλαργυρία, τη φιλαρχία και την ύπεροψία, τις ληστείες και τις πειρατείες, τις αδικίες: «αὐτὴ ἡ νόσος τῶ λους ἀντ' ἐλευθέρων ποιεῖν»⁷⁹².

- Τό ἐκκλησιαστικό σῶμα οχλίζεται ἐπίσης ἀπὸ ὁμάδες ποὺ χρησιμοποιοῦν δόγματα ἢ καὶ καταστάσεις γιὰ νὰ διαχωροῦν τὴ θέση τους καὶ νὰ ἀπορρίψουν τοὺς ἄλλους. Εἶναι οἱ γνωστὲς συγκρούσεις μεταξὺ καθαρῶν καὶ μὴ καθαρῶν, στυγητικῶν καὶ φιλελεύθερων, ἀναμάτητων καὶ ἀμαρτέρες, ὅταν ἐπιμένουν στὴν ἐννοια τῆς ἀνοχῆς καὶ τῆς φιλάνθρωπης συμπεριφορᾶς. Ὁ Κύριλλος Τερσοβίμων π.χ. στρεβύτευσε τὸν μονόλογον ποὺ ἀποδοκιμάζουν τοὺς πέρσες ἢ Ἐκκλησία γιὰ νὰ μὴ ὀδηγοῦνται στὴν πορνεία ὅσοι εἶναι ἀσθενεῖς καὶ δὲν μποροῦν νὰ εἶναι ἐγκρατεῖς⁷⁹³. Ὁ Χρυσόστομος θεωρεῖ ὅτι ἡ διαίρεση ἀποδυναμώνει τὸ ἐκκλησιαστικό σῶμα, ἐνῶ ἡ ὁμόνοια τὸ ἐνισχύει καὶ τὸ ἀυμῆν εἶναι οἱ ἀνθρώποι διακριμένοι ἀλλὰ ἐνωμένοι⁷⁹⁵, ἄρα τὸ σχίσμα ἐπρεπε νὰ εἶναι τελεσίως ξένο πρὸς τὴν Ἐκκλησία.

Διάσταση τῆς συζυγίας. Τό ἀδιαίρετον τοῦ γάμου προοβάλλει τὸ διαζύγιο, μιά καθαρὰ ἀντιχριστιανικὴ συμπεριποῦ ἄξιωσε τοὺς δύο καὶ κανεῖς δὲν ἔχει δικαίωμα νὰ διαοπᾶ καὶ νὰ χωρίζει αὐτὸ ποὺ ὁ Θεὸς συνέψευξε⁷⁹⁶. Τό διαζύγιο εἶναι κατὰ τὸ Χρυσόστομο «καὶ παρὰ φύσιν καὶ παρὰ νόμον... παρὰ φύσιν μὲν, ὅτι μιά διατέμνεται σὰρξ, παρὰ

⁷⁹¹ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, Εἰς Ἰωάν. 36, 3, PG 59, 210.

⁷⁹² ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, Εἰς Ἰωάν. 61, 4, PG 59, 359.

⁷⁹³ ΚΥΡΙΑΔΟΥ ΠΕΡΟΣΔΑΝΩΝ, Κατηχήσεις 4, 26, PG 33, 488h.

⁷⁹⁴ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Πράξ. 11, 3, PG 60, 97.

⁷⁹⁵ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, Εἰς Α' Κορ. 27, 3, PG 61, 228.

⁷⁹⁶ Βλ. Ματθ. 18, 6.

3. Ἡ κοινωνικὴ δυναμικὴ τοῦ χριστολογικοῦ δόγματος

221

νόμον δέ, ὅτι τοῦ Θεοῦ συνάψαντος καὶ κελεύσαντος μὴ διαχωρίζεσθαι, αὐτοὶ συνεπιτίθεσθε τοῦτο δοᾶν»⁷⁹⁷.

Τὴν πρώτη καὶ καθοριστικὴ ἐμπειρία διάστασης τῆς ἐνότητας ἀνδρα καὶ γυναικίας συναντοῦμε στὴ Γένηση μὲ τὴν παρεμβασὴ τῆς ἑμαρτίας. Τό πρότερον ὁμότιμο τῆς γυναικας μεταβάλλεται σὲ ὑποταγή⁷⁹⁸.

Τὴν ἐνότητα τοῦ γάμου προσβάλλει κάθε προστάθεια ἀυτονόμησης καὶ ἀτομικισμοῦ, κατάρτησης δηλαδὴ τοῦ ἐμεις, ποὺ οἰκοδομήθηκε μὲ τὴν παρουσία τοῦ Θεοῦ ἀνοχῆς καὶ τὴν κατάρτησιν ἢ ἀποδυναμωσιν τοῦ ἐμεις συμβάλλουν παράγοντες μέσα καὶ ἔξω ἀπὸ τὴ συζυγία. Τέτοιοι εἶναι ἡ λαθεμένη ἐπίλογη συζυγίου. Ἀντὶ γιὰ ἐπίλογη μὲ βάση τὸ χαρακτῆρα καὶ τὴν εὐσέβεια, γίνεται ἐπίλογη μὲ βάση τὰ χρεῖματα καὶ τὰ κτήματα. Ἀντὶ γιὰ ἀγάπη προτιμᾶται ἡ συναλλαγή: Ἔτσι παραθεωροῦνται οἱ δωρεές τοῦ Θεοῦ καὶ κυριαρχεῖ τὸ ἑμῶδιο καὶ τὰ προκοσμήματα.

Δὲν ὑπάρχει πῶς προσβλητικό, σημειώνει ὁ Χρυσόστομος, ἀπὸ τὸ νὰ γίνεται κάποιος εὐπορος χάρι στὴν πλοῦσια γυναικία⁷⁹⁹. Ἐξάλλου ἡ προκοία ἀλλάζει καὶ τοὺς ὁδούς κατάνοησης τῆς ἱεραρχικῆς τους θέσης. Ἡ γυναικία διεκδικεῖ τὸν πρῶτο γόλο καὶ ἀπὸ κοινωνικός βίου, ἀπὸ γυναικία καὶ βοηθός μεταβάλλεται σὲ «δέσποινα»⁸⁰⁰.

Ἡ ἄλλοιρη πραγματικῆς καὶ δυνατῆς ἀγάπης. Ἀγάπη δυνατὴ σημαίνει, κατὰ τὸ Χρυσόστομο, νὰ βλέπεις τὸν ἄλλο νὰ ἀσέλγει μύθους φορὲς καὶ παρὰ ταῦτα νὰ μὴ θέλεις νὰ δεῖς ἄλλον ἄνδρα ἢ ἄλλη γυναικία⁸⁰¹.

Ἡ ἀπουσία τῆς ἀρετῆς, γιατί, ὅπως σημειώνει ὁ Χρυσόστομος, κανεῖς πρᾶος, εἰρηνοποιός, ταπεινόφρων καὶ ἐλεῶν δὲν χωρίζεται τὴ γυναικία του. Αὐτὸς ποὺ ὀδηγεῖ τοὺς ἄλλους σὲ καταλλαγὴ εἶναι ἀδύνατον νὰ κάνει τὸ ἀντί-

⁷⁹⁷ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Ματθ. 58, 2, PG 597.

⁷⁹⁸ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Λόγοι εἰς Τίν. 4, 1, PG 54, 593: «εἶδος πῶς εἰσότηαγε τὴν ὑποταγήν ἢ ἀμαρτία...»

⁷⁹⁹ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, Εἰς Ματθ. 73, 4, PG 58, 677.

⁸⁰⁰ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, Εἰς Πράξ. 49, 4, PG 60, 344.

⁸⁰¹ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, Εἰς Α' Κορ. 32, 6, PG 61, 286.

θετο στη σχέση του προς τή γυναίκα.⁸⁰² Ο Χρυσόστομος επιμένει ιδιαίτερα στις διαστασιακές δυνατοότητες του θύσθαι μίαν, ὁ δέ θυμὸς γάμος τοῦ δύο ποιεὶ σάγκα γενέσθαι, καὶ αὐτὴν κατασχίζει καὶ κατατέλλει τὴν ψυχὴν»⁸⁰³ ἡ ιδιοκτησία καὶ ἡ οικονομικὴ αὐτονομία, ιδιαίτερα μετὰ τὴν ἔξοδο καὶ τῆς γυναικῆς στὴν ἀγορὰ ἐργασίας. Ἐμφανίζεται ὡς μιὰ ἀντίδραση σέ πρακτικὲς τοῦ παρελθόντος, ὅταν ἡ γυναίκα ὡς μὴ ἐργαζόμενη ἐξαρτιόταν οικονομικῶς ἀπὸ τὸν ἄνδρα καὶ ἔπρεπε νὰ ἔχει τὴν ἀδειὰ του γιὰ ὅποιαδήποτε οικονομικὴ δαπάνη. Ἐμφανίζεται ἐπομένως ὡς ἕνα αἶτημα ἐνταγμένο στὸ φεμινιστικὸ κίνημα, ποῦ ἐπιζητεῖ τὴν κατάργηση τῶν πατριαρχικῶν ἀντιλήψεων γιὰ τὴ θέση τῆς γυναικῆς στὸ γάμο καὶ στὴν κοινωνία.

Ἔτσι ἀντὶ γιὰ κοινὸ ταμεῖο ἐπιδιώκεται ἡ λειτουργία τοῦ αὐτόνομων ταμεῖων, δείγματα τῆς ἐσωτερικῆς διάσπασης τῆς συζυγικῆς κοινωνίας.

ἡ ἐπιμονὴ στὸ ἴδιον θέλημα. Τὸ ζητούμενο δὲν εἶναι βέβαια ἡ ἀνυπαρξία διαφορετικῶν γνώμων, ἀλλὰ ἡ σύγκλιση τοῦ ἴδιου θελήματος καὶ κατάφαση στὸ θέλημα τοῦ ἄλλου. Πρόκειται γιὰ θυσία τοῦ οἰκείου δικαιώματος, γιὰ αὐτοπεριορισμὸ τοῦ ἐλευθέρου χώρου δράσης ὑπὲρ τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἄλλου. Μόνο μέσα ἀπὸ μιὰ τέτοια σύγκλιση εἶναι δυνατὴ ἡ συνέχιση καὶ ἀύξηση τῆς συζυγικῆς κοινωνίας.

ἡ ἐλαστικὴ ἀνοχὴ στὰ ἐλαττώματα τοῦ ἄλλου. Ὁ Μ. Βασίλειος εἶναι σαφῆς: γιὰ καμιά πρόφαση δὲν δικαιολογεῖται ἡ διάσπαση τῆς ἔνωσης, ἔστω καὶ ἂν ὁ σύννοικος εἶναι τραχὺς καὶ ἄγχιος, βίαιος, πότης καὶ δυσάρεστος, γιὰτὶ «μέλος ἦδη σὸν, καὶ μελῶν τιμιώτατον»⁸⁰⁴. Στὸ ἴδιο θέμα ἀναφέρεται καὶ ὁ Ἀστέριος Ἀμασειᾶς: Ἄς ὑποθέσουμε, γρά-

3. Ἡ κοινωνικὴ δυναμικὴ τοῦ χριστολογικοῦ δόγματος

223

φει, ὅτι ἡ γυναίκα εἶναι φαύλη καὶ ἀνήθικη, ὅτι εἶναι προπετῆς καὶ σπάρταλη. Εἶναι ὁμως ὁ ἄνδρας ἀναμάρτητος καὶ ἀνεπιλήθης, ὥστε νὰ δικαιούται νὰ κρῖνει καὶ νὰ χωρεῖται τὴ γυναίκα του; Πιὰτὶ θά πρέπει ἡ γυναίκα νὰ ἀνέλθῃ μετὰ τὰ ἐλαττώματα τοῦ ἄνδρα καὶ ὄχι ὁ ἄνδρας τὰ ἐλαττώματα τῆς γυναικῆς;⁸⁰⁵

ἡ ἀυθαγεία, ὡς μιὰ προσπάθεια ἐγκεντρικοῦ ἐγκλωβισμοῦ τῆς γαμικῆς σχέσης, φροντίζοντας νὰ ἀρθεῖ ὁ καθενας στὸν ἑαυτὸ του καὶ ὄχι στὸν ἄλλο. Ὁ καθενας ὅ,τι ἐργάζεται τὸ κάνει γιὰ τὸ δικό του γόητρο. Εἶναι, κατὰ τὸ Μ. Βασίλειο, μιὰ στάση δυσαιμονίας πρὸς τὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, γιὰ τὸν ὁποῖο ὁ Παῦλος ὑπογραμμίζει ὅτι «οὐχ ἑαυτῷ ἠρέσκει»⁸⁰⁶

ἡ ματαιοδοξία, ιδιαίτερα τῶν γυναικῶν, ποῦ ὑποτάσσονται στὶς κοσμικὲς ἐπιταγὲς καὶ τὶς πρόσκαιρες ἐπιθυμίες. Πρόκειται γιὰ τὴν ἐλαστικὴν σφραγισμένην, ποῦ ἀποτελεῖ ἕνα ἀπὸ τοὺς συνδεδεικένους ὅρους τῆς συζυγίας. Μιὰ γυναικα ποῦ σφραγισμένη, σημαίνει ὁ ψευδοκλήμης, εἶναι ἀφροσιωμένη μὲ ὅλη τῆς τὴ διάθεση στὸ σύζυγό της, τὸν κολακεύει, φροντίζει νὰ τοῦ ἀρθεῖ, εἶναι ὑποταγμένη, ἀρνεῖται τὸ δικό της θέλημα. Τὸ μόνο ποῦ δὲν κάνει εἶναι νὰ ἀπειθεῖ στὸ Θεό⁸⁰⁷. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποῦ ἡ σφραγὶς γυναικῆς χαρακτηρίζεται «Θεοῦ ἐκλογῆ, Θεοῦ ἐβδόξια εἶναι αἴτιο ὅλων τῶν κακῶν, αἴτιο τῆς διαμάχης τῶν ἐρρίδων, τῶν βασκανιῶν καὶ φιλονεικιῶν, τῆς ψύξης τῆς ἀγάπης»⁸⁰⁹.

ἡ πλεονεξία, ὅπως ἀξιολογεῖται ἡ μοιχεία, ἡ ὁποία καταργεῖ τὴν ἀποκλειστικότητα τῆς συζυγίας. Ἐφόσον ὁ ἕνας ἀνήκει στὸν ἄλλο, κάθε κίνηση πρὸς ἄλλους δηλώνει

⁸⁰⁵ ΑΣΤΕΡΙΟΥ ΑΜΑΣΕΙΑΣ, Ὀμιλ. 5,7, PG 40, 232c.

⁸⁰⁶ Ρομ. 14,3. Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ὅροι κατ' ἐπιτομήν 118, PG 31, 1161c.

⁸⁰⁷ ΠΡΕΥΔΟΚΛΗΜΕΝΤΟΣ, Τῶν Πέτρου ἐπιδημιῶν... 13,16, PG 2, 340d.

⁸⁰⁸ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Τῶν Πέτρου ἐπιδημιῶν... 13,21, PG 2, 344c.

⁸⁰⁹ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Φιλ. 5,1, PG 62, 214.

⁸⁰² ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Ματθ. 17,4, PG 57, 260.

⁸⁰³ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Ματθ. 5,1, 5, PG 57, 516.

⁸⁰⁴ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Εἰς Ἐφεσ. 7,5, PG 29, 160b.

τήν ἀγωγή, τὴν ἀπόρριψη καὶ φυσικά τὴν ἀποξένωση ἀπὸ τὸ ἴδιο σῶμα. Ἐξάλλου κάθε κίνηση πρὸς τὸν ἄλλο εἶναι κίνηση σὲ ἕξνο χῶρο: «Εἰ δέ τις ἕξω τοῦ ἰδίου τοῦ σώματος, ἐν ἀλλοτρίῳ πάντως γενήσεται. Ἀλλότριον δέ ἐκαστῶ, πᾶν τὸ μὴ ἴδιον», γράφει ὁ Γρηγόριος Νύσσης.⁸¹⁰ Ὁ ἴδιος χαρακτηρίζεται τὴ μοιχεία ὡς διαίρεση καὶ ὡς μιὰ παρὰ φύσιν καὶ ἄδικη συμπεριφορὰ ποὺ στρέφεται ὄχι μόνον ἐναντίον τοῦ ἐνδογαμικοῦ χῶρου ἀλλὰ καὶ τοῦ ἕξωγαμικοῦ.⁸¹¹ Τοὺς ἴδιους χαρακτηρισμοὺς χρησιμοποιεῖ καὶ ὁ Χρυσόστομος, ὅταν ταυτίζει τὴ μοιχεία μὲ ἀδικία, ληστεία καὶ πλεονεξία.⁸¹²

Διάσπαση τῆς κοινωνίας. Τὸ διαζύγιο δὲν ἀφορᾷ μόνον στὸ γάμο ἀλλὰ καὶ σὲ ἀλόκληρη τὴν κοινωνία καὶ τὸν κόσμον.

Ἡ ἐνότητα τοῦ γάμου ἀξιολογεῖται ἀπὸ τὸ Χρυσόστομο ὡς τὸ θεμέλιο τῆς ἐνότητας στὴν κοινωνία. Ἡ ὁμόνοια στὸ ἀνδρογόνο εἶναι πρῶτο ζητούμενο καὶ προτιμᾶται ἀπὸ ὅ,τιδήποτε ἄλλο.⁸¹³ Ἀποτελεῖ δὲ τὸ μεγαλύτερο πλοῦτο, τὴ μεγαλύτερη περιουσία του.⁸¹⁴

Ἡ ὁμόνοια στὸ γάμο εἶναι αὐτὸ ποὺ συγκρατεῖ περικοσπῶς ἀπὸ κάθε ἄλλο τὴ ζωὴ καὶ ἀλόκληρο τὸν κόσμο. Ὁπως, ἂν κάτι δὲν πᾶει καλά μὲ τὰ θεμέλια τοῦ σπιτιοῦ, ὅλη ἡ οἰκοδομὴ καταρρέει, ἔτσι συμβαίνει καὶ μὲ τὸ οἰκοδόμημα τῆς ζωῆς, ἂν στὸ γάμο ὑπάρχουν σπασισμοί. Αὐτὸ εἶναι ἀκατανόητό, ἂν δεῖ κάποιοι τί συμβαίνει στὴ σχέση οἰκίων καὶ πόλεων. Ὅταν μεταξὺ ἀνδρα καὶ γυναίκας ὑπάρχει πόλεμος, τότε ὑπάρχει πόλεμος καὶ στὰ σπίτια ποὺ μεταδίδεται κατόπιν στὶς πόλεις. Ὅταν δὲ μεταδοθεῖ ὁ πόλεμος στὶς πόλεις εἶναι εὐκόλο νὰ τὸν δοῦμε νὰ ἐπεκτείνεται καὶ στὴν

οἰκουμένη. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο, συνεχίζει ὁ Χρυσόστομος, ὁ Θεὸς καταδικάζει τὸ διαζύγιο καὶ συμβουλεύει νὰ διαφυλαχθεῖ μὲ κάθε θυσία ἡ ἐνότητα τοῦ ζευγαριοῦ. Κανεὶς δὲν κόβει τὸ κερτάλι ἢ ἕνα ἄλλο μέρος τοῦ σώματος. Ἐξάλλου τίποτα δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ εὐφράνει καὶ νὰ κάνει εὐτυχιωμένο τὸ ζευγάρι, οὔτε ὁ πλοῦτος, οὔτε ἡ εὐπαιδία, οὔτε ἡ πολυπαιδία, οὔτε ἡ ἐξουσία, οὔτε ἡ δόξα καὶ τιμὴ, οὔτε ἡ πολυτέλεια καὶ κάθε τι ἄλλο καλὸ, ὅταν βρισκεται σὲ διαίμαχες. Κατεξοχὴν διασταστικὸ χαρακτηρῆρα ἔχουν

οἱ κοινωνικὲς ἀνισότητες. Ἡ λογικὴ τῆς ἀνισότητος προβάλλει θεομῶς καὶ κυδῶς τὸ γάμο. Σ' αὐτὴ τὴ λογικὴ ἢ χρι προτόνως διαφορετικὰ ἀντιμετωπιζόταν ἡ μοιχεία τῶν ἀνδρῶν ἀπὸ ἐκείνη τῶν γυναικῶν, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ἐπιτρεπόταν ἢ ἦταν ἀνεκτή στους ἀνδρες, ἐνῶ ἀπαγορευτὴ τὴ λογικὴ ἀντέδρασε ἢ Ἐκκλησία ἀπὸ νωρίς, ὑπογράφοντας ὅτι ἡ σωφροσύνη στὸ γάμο ἀφορᾷ καὶ τοὺς δύο καὶ ὄχι τὸν ἕνα.⁸¹⁶

οἱ σχέσεις ἐκμετάλλευσης σὲ ὅλα τὰ ἐπίπεδα, κυδῶς τὸ ἐργασιακὸ καὶ οικονομικὸ, σχέσεις ποὺ συμβάλλουν στὴν ἀπόλεια τῆς ἀντοεκτίμησης, στὴν προσβολὴ τῆς ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας, στὴ δημιουργία μίσους καὶ αἰσθημάτων ἐκδίκησης.

οἱ πάσης φύσεως ἀνταγωνισμοί, κυδῶς οἱ κομματικοί, ποὺ στοχεύουν στὴν ἐξόντωση ἢ τὴ δαιμονοποίηση τοῦ ἀντιπάλου. Βασικὸ κίνητρο ἡ ἱκανοποίηση τοῦ ἰδίου συμφέροντος σὲ βάρος τῶν συμφερόντων τῶν ἄλλων.

τὰ παίγνια ἐξουσίας σὲ ὅλα τὰ ἐπίπεδα τοῦ οἰκογενειακοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου. Δὲν προέκειται γιὰ τὴν ἀνάγκη ἐξαγωγῆς γιὰ τὴν καλύτερη δυνατὴ ἐξυπηρέτηση τῶν κοι-

⁸¹⁰ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, Πρὸς Ἀητόν 4, PG 45, 228b.

⁸¹¹ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Πρὸς Ἀητόν 4, PG 45, 228b.

⁸¹² I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Κολ. 5,2, PG 62, 424.

⁸¹³ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Α' Κορ. 19,1, PG 61, 152.

⁸¹⁴ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Γέν. 38,4, PG 53, 357.

⁸¹⁵ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Πρὸς τὸ μὴ ἀπογινώσκειν... 6, PG 51, 369.

⁸¹⁶ Βλ. σχετικὰ ΑΣΤΕΡΙΟΥ ΑΜΑΣΣΙΑΣ, Ομιλ. 5, 11, PG 40, 237a.

νωνικών ἀναγκών, ἀλλά γιὰ τὴν προσπάθεια ἐπίδειξης δύναμης καὶ ἐξουσίας στὸ ὄνομα τῆς φιλοδοξίας.

ἡ ἀπουσία στοιχειώδους ἀλληλεγγύης ποὺ γίνεται φανερὴ κυρίως στὴν ἀγωγή τοῦ «συμπάσχουν» καὶ «συγγαίρειν», κἀτι ποὺ διαπίστωσε ὁ Παῦλος στὴν Ἐκκλησία τῆς Κορίνθου, ὅταν ἔγραψε «καὶ εἴτε πάσχει ἕν μέλος, συμπάσχει πάντα τὰ μέλη»⁸¹⁷.

2.2 Ἡ δυναμικὴ τοῦ «ἀσυνχύτως» καὶ «ἀίρετος»

2.2.1 Οἱ ἀρχές τῆς συμπληρωματικότητας καὶ τῆς ἐτερότητας

Καὶ οἱ δύο ἀρχές ἐνυπάρχουν σέ ὅλα τὰ ἐκκλησιαστικά καὶ κοινωνικά σχήματα, καὶ πρῶτα στὸ ἐκκλησιαστικό σῶμα. Ἐντοπιζονται τελικὰ σέ ὀλόκληρὴ τὴ δημιουργία, καὶ γι' αὐτὸ εἶναι θεοόδοτες. Αὐτάρχη εἶναι μόνον τὰ ἀτίθασα θηρία καὶ ὄχι οἱ ἀνθρώποι, γράφει ὁ Χρυσόστομος⁸¹⁸. Καὶ ἐνῶ δὲν μποροῦμε νὰ κἀνοῦμε λόγο γιὰ συμπληρωματικές σχέσεις στὴν Τριάδα οὔτε βέβαια καὶ στὸ πρῶτο τοῦ Χριστοῦ, μέ τὴν ἔννοια ποὺ τὰ ἐννοοῦμε στὴν κοσμικὴ πραγματικότητα, τὸ ἔνα μέλος ἔχει ἀνάγκη τὸ ἄλλο γιὰ νὰ ἀτάρξει ἐνότητα. Εἶναι ἀπαραίτητὴ ἡ ἐπιστηράτευση τοὺς στὴν κοινωνικὴ πραγματικότητα, ὅταν πρέπει νὰ ἐγμνηνεύσουμε τίς προϋποθέσεις ἐνότητας ἢ τοὺς παθάργοντες διάσπασης.

Ὅπου λειτουργεῖ ἡ ἀρχὴ τῆς συμπληρωματικότητας ἐκεῖ δὲν ὑπάρχει «φρυσίωση», ὑπογραμμίζει ὁ Χρυσόστομος. Καὶ δὲν ὑπάρχει φρυσίωση, εἰπεῖθι ὁ ἔνας ἔχει τὴν ἀνάγκη τοῦ ἄλλου, ὅ,τι συμβαίνει καὶ στὸ σῶμα ὅπου κανένα ἀπὸ τὰ μέλη δὲν ἐπιχειρεῖ νὰ ἐπαίρεται, ἀφοῦ δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρχει χω-

3. Ἡ κοινωνικὴ δυναμικὴ τοῦ χριστολογικοῦ δόγματος

ρὶς τὰ ἄλλα⁸¹⁹. Ἐνα σῶμα χωρὶς διαφορετικὰ μέλη, σχολιάζει ὁ Θεοδόητος Κύρου, θά ἦταν ἀχρηστο, Γι' αὐτὸ καὶ πρέπει ὅσοι ἔλαβαν «μείζονα» χαρίσματα νὰ μὴν «διαπύσων τοὺς ἄλλους» ἀλλὰ νὰ τιμοῦν ὡς ἀναγκαῖα ὅλα τὰ ὑπόλοιπα μέλη⁸²⁰.

Στὸ ἐκκλησιαστικὸ σῶμα ἡ ἐτερότητα ἐκφράζεται μέ τὴ διάκριση τῶν χαρισμάτων καὶ ἐκκλησιαστικῶν διακονημάτων, ἐνῶ ἡ συμπληρωματικότητά μέ τὴ συνλειτουργία τους. Ἔτσι ἡ σχέση μετὰξὺ κληρικῶν καὶ λαϊκῶν, ἄγαμων καὶ ἔγγαμων, συντηρητικῶν καὶ φιλελεύθερων, κοσμικῶν καὶ μόνον ἴδιο τρόπο τοὺ τὸ ἔνα μέλος τοῦ σῶματος συμπληρωμένη, κατὰ λειτουργικὰ τὸ ἄλλο.

Ἡ ἀρχὴ τῆς ἐτερότητας καλλιεργήθηκε μέ ἕναν ιδιαίτερο τρόπο καὶ στὴ σχέση Ἐκκλησίας καὶ κόσμου, χριστιανοῦ τῆς τῆς κοινωνίας ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ καὶ πολίτη αὐτῆς.

Ἡ ὑπαρξη καὶ δράση τῆς Ἐκκλησίας δὲν ἦταν καὶ δὲν εἶναι ἰσοπεδωτικὴ οὔτε βέβαια καὶ μονιστικὴ. Δὲν προϋπῆθεσε δηλαδὴ τὴν ἐξαφάνιση ὅλων τῶν λοιπῶν θεσμῶν, ἀξιῶν καὶ πολιτισμικῶν ἰδεωδῶν, θά ἔλεγα καὶ τῶν ἄλλων θρησκειῶν. Ἡ παρουσία τῆς δὲν ἔχει ποσοτικὸ καὶ κυριαρχικὸ Αὐτὸ σημαίνει ὅτι γεννιέται καὶ δραστηριοποιεῖται ἀποκαταστατικῶς. Ἐνδοκοσμικὰ πολιτισμικὰ δημιουργήματα, φροντίζονται γιὰ τὴ δικὴ τῆς θέσθετη καὶ λυτρωτικὴ δράση, καὶ ὄχι μόνον ὅταν ἀρνεῖται τὸν ἑαυτοῦ τῆς, ὅταν ἐκκοσμικεύεται, ὅταν ἐπιδιώκει νὰ εἶναι κοσμικὸς παθάργοντας, ὅταν σκέπτεται καὶ κινεῖται μέ βάση τὸ φρόνημα τοῦ κόσμου καὶ ὄχι τὸ φρόνημα τοῦ Πνεύματος, ὅταν ἐφαρμόζει πολιτικές καὶ ἐξουσιαστικές μεθόδους κυριαρχίας καὶ ὄχι πνευματικές. Ὁ-

⁸¹⁷ Α' Κορ. 12,26

⁸¹⁸ Τ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Β' Κορ. 17, 3, PG 61, 520.

⁸¹⁹ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Πρῶτ. 37, 3, PG 60, 265.

⁸²⁰ ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ ΚΥΡΟΥ, Εἰς Α' Κορ. 12, 19-20, PG 82, 328c.

λας δέ οι κατά κόσμον άποτυχιές και έκθέσεις της Έκκλησίας στά μάτια της κοσμικής ιστορίας συνέπεσαν με τή διάθεση της νά ενεργεί ώς μονοκράτορας ή και παντοκράτορας και πολιτισμικού βίου. Αντίθετα, ο λόγος της ήταν περιωσότερο σεβαστός, άποδεκτός και άποτελεσματικός όταν σεβάστηκε τήν έτερότητα και τήν έλευθερία του κόσμου. Αυτό δέν σημαίνει άποδοχή της κοσμικής λογικής και των κοσμικών πεπραγμένων ούτε και δηλώνει συγκρητιστικές τάσεις. Αντίθετα δηλώνει ότι άποδέχεται και έφαρμύζει τή βασιική άρχή του Θεανθρώπου Χριστού για τό σεβασμό της έλευθερίας, που άφήνει άνοικτό τό δρόμο για μιá άποτελεσματική τερη προσέγγιση και γνώση της λυτρωτικής αλήθειας που ή ίδια διαχειρίζεται και μεταγγίζει στην κοσμική πραγματικότητα. Εξάλλου μιá συμπειρογιά προσβολής και άχρηστευσης της άρχής της έτερότητας θά σήμαινε άρνηση και άκύρωση στην πράξη πολλών από τίς προβαλλόμενες άρετές και άξίες, όπως είναι ή αγάπη, ή ειρήνη, ή μακροθυμία, ή δικαιοσύνη. Σ' αυτή τή λογική μπορεί νά δικαιολογηθεί και ή σχέση της Έκκλησίας προς τό έθνος, αλλά και του Χριστιανισμού προς τόν Έλληνισμό. Η διαφύλαξη της έτερότητας που θά τήν καταστατάγη ούσε κάθε σκέψη και ένεργεια ταύτισης των δύο μεγεθών, συμβάλλει σημαντικά και στη συμπληρωματική συνεργασία και δράση τους.

Στό ίδιο σκεπτικό στηρίζεται και ή στάση των χριστιανών και πιστών μελών του εκκλησιαστικού σώματος. Η ιδιότητα του χριστιανού έρχεται σε σύγκρουση μόνο με τό σαρκικό φρόνημα και όχι με ιδιότητες που είναι έγγενείς, όπως είναι τό φύλο, ή φυλή, ή γλώσσα, ή έθνότητα, ή κοινωνική του θέση, ή οικογενειακή κατάσταση κ.λπ. Η άρνηση του σεβασμού της έτερότητας όλων των άνωτέρω ιδιοτήτων όχι μόνο θά δημιουγούσε όλες τίς προϋποθέσεις για τήν άνάπτυξη μηχανισμών άπόρριψης, άποκλεισμού και δαμιονοποίησης των άλλων.

3. Η κοινωνική δυναμική του χριστολογικού δόγματος

229

Κατεξοχήν παρούσα της συμπληρωματικότητας και της έτερότητας είναι ο γάμος. Η διαπίστωση της συμπληρωματικότητας ξεκινά από τή συνειδητοποίηση ότι ο άνθρωπος πλάσθηκε από τό Θεό μη αυτόάρκης και ένδεής, και γι αυτό ο Θεός, τι άπουσιάζει από τον άλλο και έτσι νά μετατρέπει τήν ένδεια σε αυτόάρχεια: «Επειδή γάρ ένδεής ήμιν ή φύσις παρά του πεποιηκός έγένετο, και ούκ αυτόάρκης έστιν έαυτή, συμπερόντως ώκονόμησεν ο Θεός τήν έντεύθεν ένδειαν λοιπόν εκ της κατά τήν σύνοδον παρ' άλλήλων γινόμενης ώφειλείας διορθώθηνα. Διά τουτο γάμος οικονομείται, ώστε τό σθαι ούτως αυτόάρκη, ως αυτήν έχειν και θνητήν γενομένην, τή διαδοχή μέχρι πολλού τήν άθανασίαν διατηρείν»⁸²¹.

Η συμπληρωματικότητα στο γάμο έχει σχέση με τήν έε-θάρηση των γόλων και τήν άποκατάσταση της ένότητας. Άλλος είναι ο γόλος του άνδρα και άλλος της γυναίκας. Η λου ανάξηται αυτή τήν ιεράρχηση και συμπληρωματικότητα θοδίζεται από τόν ιερότο δημιουργίας του. Ο γόλος της γυναίκας κα-τήν κεφαλή του άνδρα αλλά από τήν πλευρά του. Έκείνος έχει τό γόλο του ενεργητικού, εκείνη τό γόλο του παθητικού: «ενεργητικόν μέν τό άρρεν, ως άν και κατά τήν δημιουργή-μοίρας άποσπασθέν, τήν φύσιν έγνάξεται»⁸²². Έτσι ο μέν άνδρας ύποτάσσει τή γυναίκα, τιθασσεύεται ώστόσο από αυ-τή λόγω της ήδονής που του προσφέρει στην έρωτική σχέ-ση, αλλά και μέσω όλων όσων έχει προικισθεί τό γυναικείο σώμα και έλκει όλες σχεδόν τίς αισθήσεις του άνδρα.

Ένδιαφερόυσα είναι ή εικόνα ιεράρχησης στο Χρυσόστο-μο. Ο άνδρας έχει τή θέση του βασιλιά, ενώ ή γυναίκα τή θέ-

⁸²¹ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Είς Κορίν. 19, 1, PG 59, 119.

⁸²² Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Περί της έν παρθενιάς 3, PG 30, 676α.

ση του ύπαρχου και του στρατηγού. Τρίτα στη σειρά είναι τὰ παιδιά, ἐνῶ στην τέταρτη θέση εἶναι οἱ ὑπηρέτες. Καί ἡ ἱεραρχία συνεχίζεται καί στά παιδιά ἀνάλογα μέ τό φύλο καί τήν ηλικία. Ὅλα αὐτά ἀποσκοποῦν στην εὐταξία καί τήν ἑμμόνοια.⁸²³ Αὐτή ἡ ἱεραρχία δέν διασπᾶ τήν ἐνότητα. Ἡ κεφαλή ἀνήκει στό ἴδιο τό σῶμα καί ὄχι σέ κάποιο ἄλλο. Ἐνώνονται δέ μέσω τοῦ τραχήλου.⁸²⁴

Στή γαμμική κοινωνία ἐξασφαλίζεται ἔτσι τό **ἄτιεπτον**. Ἡ ἔνωση σέ ἕνα, ὁ κοινός βίος, ἡ κοινή συζυγία, δέν καταργεῖ τήν ἐτερότητα. Ὁ καθέννας διατηρεῖ τήν ἀξιοπρέπειά του, τήν προσωπικότητά του, τά δικά του χαρακτηριστικά. Παρά τίς προσαρμογές τοῦ καθενός γιά ἀλλαγή τοῦ ἄλλου γιά μιᾶ καλύτερη καί ἀποτελεσματικότερη συζυγία, συχνά δηλώνεται ἡ διάθεση ὑποταγῆς καί προσαρμογῆς του στίς ἐπιθυμίες καί ἀνάγκες τοῦ ἑγώ. Ὅσοσο ἡ ἀληθινή συζυγία δέν κτίζεται μέ τοὺς ὁμοίους, ἀλλά μέ τοὺς διαφορετικούς ποῦ μποροῦν νά λειτουργοῦν συμπληρωματικά.

Τό **ἄτιεπτον** δηλώνεται καί στοὺς διαφορετικούς ρόλους ἀνδρα καί γυναίκας ποῦ ὠστόσο εἶναι συμπληρωματικοί. Κανένα ἀπό τά δύο φύλα δέν ὑπάρχει ἀπό μόνο του: «*πλήν οὔτε ἀνὴρ χωρὶς γυναίκως, οὔτε γυνή χωρὶς ἀνδρός ἐν Κουρίω*»⁸²⁵. Εἶναι σαφές ὅτι ἡ ἀνδρογυνική ἐνότητα διασφαλίζεται μέσα ἀπό τήν ἔνωση τῶν δύο διαφορετικῶν φύλων ποῦ δέν συγχέονται, ὅπως συμβαίνει μέ τήν ἔνωση οἴνου καί ὕδατος, καθὼς γράφει ὁ *Μ. Ἀθανάσιος*.⁸²⁶ Ἡ σύγκραση θά ὀφείμανε ἀφρανισμό τῶν δύο καί ὄχι μιᾶ «*κοινωνική συνδρομή*», ὅπως ἀναφέρει ὁ *Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός*.⁸²⁷

Ὁ *Χρυσόστομος* ἐξηγεῖ γιατί μόνο ὁ ἀνώδρας χαρακτηρίζεται ἀπό τόν *Παῦλο* ὡς εἰκόνα τοῦ Θεοῦ καί ὄχι ἡ γυναί-

⁸²³ *Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ*, Εἰς Ἀ' Κορ. 34,3, PG 61, 289.

⁸²⁴ *ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ*, Εἰς Κολ. 12,5, PG 62, 387.

⁸²⁵ Ἀ' Κορ. 11,11.

⁸²⁶ *Μ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ* (υπόθ.), Περί ἐνώσεως, PG 28, 544d.

⁸²⁷ *Ι. ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ*, Περί ἐπιφύτων, PG 93, 232.

3. Ἡ κοινωνική δυναμική τοῦ χριστολογικοῦ δόγματος

κα, παρὰ τό γεγονός ὅτι ἕνας εἶναι ὁ τύπος, ἕνας ὁ χαρακτηρισ καί μία ἡ ὁμοίωση καί τῶν δύο. Ἡ εἰκόνα, ὑπογραμμίζεται, δέν ἀναφέρεται στη μορφή ἀλλά στό «*κατά τήν ἀρχήν*», ἀνώτερος ἀπό αὐτόν, ὅ,τι συνέβη καί μέ τό Θεό. Ἀντίθετα ἡ γυναίκα πλάθεται προὑπάρχοντος τοῦ ἀνδρα, γι' αὐτό καί ἀποτελεῖ εἰκόνα τοῦ ἀνδρα.⁸²⁸

Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον ἔχει ἡ διερεύνηση τῆς ἐτερότητας στην κοινωνική πραγματικότητα. Στήν πολιτική, κοινωνική καί πλουσίσι, οὔτε βέβαια μόνο οἱ ἀδύνατοι, οἱ μεγάλοι φτωχοί. Ὁ **ἕνας ἔχει τήν ἀνάγκη τοῦ ἄλλου**: «*οἱ μεγάλοι τῶν μεγάλων οὐ δύνανται εἶναι, οὔτε οἱ μικροί δίχα κρησῖς*»⁸²⁹. Ὁ *Χρυσόστομος* εἶναι ἀναλυτικότερος: ὁ στωϊκὸς, ὁ ἐμπεδοκλεῖς, ὁ χειροτέχνης τόν ἔμπο-τόν δοῦλο, ὁ φτωχὸς τόν πλούσιον, ὁ πλούσιος τό φτωχόν, ὁ ἀνεργὸς τόν ἐλεημόνον.⁸³⁰

Ὁ *Κλήμης Ρώμης*, γιά νά ἀποδείξει τήν ἀνάγκη τῆς ἐτερότητας καί τῆ χρησιμότητα τῆς διαφορετικότητας, ἐπικαλεῖται τήν εἰκόνα τοῦ ἀνθρώπινου σώματος, ποῦ δέν ἀποτελεῖται μόνο ἀπό τήν κεφαλή ἢ μόνο ἀπό τὰ πόδια. Κεφαλή καί πόδια δέν μπορεῖ νά ὑπάρχει, οὔτε καί πόδια χωρὶς κεφαλή. Ἀκόμη καί τὰ πῶς ἐλάχιστα καί ἀνυπόδητα μέλη αὐτά νά μὴ μπορεῖ νά ὑπάρχει καί ἐῤῥηχότα ὥστε χωρὶς μά.⁸³¹ Τὴν ἴδια εἰκόνα χρησιμοποιεῖ καί ὁ *Μ. Βασίλειος*, γιά νά δηλώσει ὅτι κανεὶς δέν εἶναι αὐτάρχης ὡς πρὸς τίς σῶ-

⁸²⁸ *Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ*, Λόγος εἰς Γέν. 2,2, PG 54, 589: «*Διὰ τοῦτο ὁ μὲν ἀνὴρ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, ἐπειδὴ οὐδένα ἔχει ἀνώτερον, καθάπερ οὐδὲ τοῦ Θεοῦ ἀνώτερός τίς ἐστιν,*

ἀλλὰ πάντων ἀρχή. Ἡ γυνή δὲ δόξα τοῦ ἀνδρός, ἐπειδὴ τῷ ἀνδρὶ ὑποτάσσεται».

⁸²⁹ *ΚΑΗΜΕΝΤΟΣ ΡΩΜΗΣ*, Πρὸς Κορ. 37, 4, BEHES 1,28.

⁸³⁰ *Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ*, Εἰς Β' Κορ. 16,4, PG 61, 520.

⁸³¹ *ΚΑΗΜΕΝΤΟΣ ΡΩΜΗΣ*, Πρὸς Κορ. 37, 5, BEHES 1,28.

ματικές ανάγκες, αλλά χρειάζεται ο ένας τους άλλους για να εξυπηρετεί αυτές τις ανάγκες. Και καταλήγει: ο Θεός μιάς συναπτώμεθα ἀλλήλοις»⁸³². Χωρίς την ανάγκη του άλλου τό προσωπικό χάρισμα θά ήταν άχρηστο και άνευρέγητο. Μέ τη συμβίωση όμως και αυτός που τό έχει τό απολαμβά- νει και έχει την ευκαιρία να τό μεταδώσει στους άλλους, και τά χαρίσματα τών άλλων κατπύνεται⁸³³.

Κάθε μέλος της κοινωνίας είναι και μέλος του σώματος του Χριστού, και όπως συμβαίνει μέ τό ανθρώπινο σώμα, όπου ανάλογα μέ τό χάρισμά του. Ο ισχυρός φροντίζει τον ασθενή, ο ασθενής σέβεται τον ισχυρό. Ο πλούσιος επιχο- ρηγεί τον φτωχό, ο φτωχός ευχαριστεί τό Θεό, γιατί υπάρ- Θεός επέτρεψε μεγάλοι να είναι φτωχοί, τό έκανε χάρη τών πλουσίων, για να μπορούν μέ την έλεημοσύνη να απαλλάσ- σονται από τά έμαρτήματα⁸³⁵. Ο Θεοδώρητος Κύρου τό εκ- φράζει κάπως διαφορετικά, όταν ισχυρίζεται, πώς, άν όλοι ξης ή διακονία του ένός πρός τόν άλλο⁸³⁶.

Τό ίδιο συμπληρωματικό και αναπληρωματικό είναι τό χάρισμα της σοφίας, της ταπεινοφροσύνης, της άγνότητας⁸³⁷. Κάποιοι είναι περισσότερο σοφοί και κάποιοι λιγότερο. Δέν θά υπήρχε ταπεινοφροσύνη χωρίς την ύπαρξη της έπασης, ούτε και άγνότητα χωρίς την ύπαρξη του έγγαμου βίου. Πρό- κειται ούσιαστικά για καταμερισμό χαρισμάτων: Σέ άλλον παρθένα, σε άλλον την έλεημοσύνη, σε άλλον την άκτημο-

⁸³² Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Όροι καιά πλάτος 7,1, PG 31, 928c.

⁸³³ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, Όροι καιά πλάτος 7,2, PG 31, 932a.

⁸³⁴ ΚΑΗΜΕΝΤΟΣ ΡΩΜΗΣ, Πρός Κορ. 38, 1-2, ΒΕΠΕΣ 1,28.

⁸³⁵ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Είς Ιωάν. 77,5, PG 59, 420.

⁸³⁶ ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ ΚΥΡΟΥ, Περί πηρονας 7, PG 82, 656b.

⁸³⁷ ΚΑΗΜΕΝΤΟΣ ΡΩΜΗΣ, Πρός Κορ. 38, 1-2, ΒΕΠΕΣ 1,28.

3. Η κοινωνική δυνάμει του χριστολογικού δόγματος

233

σύνη, σε άλλον την απέλαση τών πνευμάτων⁸³⁸. Η έλεημο- σύνη π.χ. χαρακτηρίζεται από τό Χρυσόστομο ως μιά τέχνη που έχει τό έργαστήριό της στον ούρανό, όπου διάσκαλός της δέν είναι ο άνθρωπος αλλά ο Θεός⁸³⁹. Ο ίδιος δέν άμφι- σβητεί ώστόσο τον έμφυτο χαρακτήρα της, και αυτό δηλώ- νεται από τον τρόπο που κάποιος αντιδρά στην άδικία, στο νόνο και στον πόνο, όταν στην περίπτωση της άδικίας, στο να κεί ή στην περίπτωση του πένθους διακρύζει. Αλλά και αυτή ή έμφυτη τάση για έλεημοσύνη δέν όφείλεται σε κά- ποιον άλλο εκτός από τό Θεό⁸⁴⁰.

Συμπληρωματική είναι ή σχέση καταρχήν μεταξύ ύγιων ανθρώπων και άσθενών⁸⁴¹. Η άσθένεια φέρει κοντά τους ξένωση. Ο άσθενής είναι όμοφυλος και όμογενής, είναι τό έ- θιο άνθρωπος, όπως και ο ύγιης. Μιά στάση άποστοφής πρός τό πνεύμα της παραιουθίας, που άποστρέφεται όσους άνα- πύσσουν σχέσεις άκοινωνησίας πρός τό συνάνθρωπο και μάλιστα τον άσθενή.

Ιδιαίτερα έπιμένουν οι πατέρες στη συμπληρωματική σχέ- ση πλούσιου και φτωχού. Δέν είναι μόνο οι πένητες που έ- χουν ανάγκη τους πλουσίους, αλλά και οι πλούσιοι τους πέ- νητες, ιδιαίτερα αυτοί. Άς υποθέσουμε, γράφει ο Χρυσό- στομος, ότι έχουμε μιά πόλη μόνο πλουσίων και μιά πόλη μόνο φτωχών. Η πόλη τών πλουσίων, σε αντίθεση πρός την πλούσιοι άδυνατούν να είναι όμοφυλοι, οικοδόμοι, τέκτο- νες, ύποδηματίοιοι, άγροτοιοί, γεωργοί. Έτσι μιά τέτοια πόλη χωρίς τους φτωχούς που γνωρίζουν να άσκοπών όλα αυ-

⁸³⁸ ΚΥΡΙΑΝΟΥ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ, Κατηχήσεις 16,22, PG 33, 948c.

⁸³⁹ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Είς Ματθ. 52,3, PG 57, 522.

⁸⁴⁰ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, Είς Ματθ. 52, 5, PG 57, 524.

⁸⁴¹ ΒΑ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, Περί φιλοπτώχειας 2,2, PG 46, 473c.

τά τὰ ἐπαγγέλματα εἶναι καταδικασμένη νά χαθεῖ⁸⁴². Ἔτσι οἱ μὲν πλούσιοι δίνουν τὰ χρήματά τους, οἱ δὲ φτωχοὶ προσφέρουν τὴς τεχνικῆς καὶ ἐπαγγελματικῆς τους γνώσεις. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο οὔτε τὰ χρήματα εἶναι ἀχρηστοὰ οὔτε οἱ τέχνες μένουν ἀνενεργητές⁸⁴³.

Καὶ οἱ δύο ἐπιτελοῦν ἔργο Θεοῦ καὶ γίνονται «κοινωνοὶ τοῦ ἔργου τοῦ δικαίου»⁸⁴⁴. Οἱ μὲν πλούσιοι ποῦ ἔχει πολλὰ χρήματα παρῆχει τὰ δέοντα στους πένητες καὶ ἔτσι βολίσει τὸ μισθὸ τοῦ στὸ Θεό. Ὁ δὲ φτωχὸς προσεύχεται γιὰ τὸν πλούσιο καὶ ἔτσι γίνεται πλούσιος σὲ εὐχές μὲ μεγάλη παρρησία πρὸς τὸ Θεό. Γράφει ὁ Ἐγμῶς: «οὕτω καὶ οἱ πένητες ἐντυγχάνοντες πρὸς τὸν Κύριον ὑπέρο των πλουσίων πληρογούντες τὸν πλοῦτον αὐτῶν, καὶ πάλιν οἱ πλούσιοι χορηγούντες τοῖς πένησι τὰ δέοντα πληροφοροῦσι τὰς ψυχὰς αὐτῶν»⁸⁴⁵. Σ' αὐτὴ τὴ λογικὴ στηρίζεται ὁ Χρυσόστομος, ὁ οὐσιαστικῶς τὸ Θεό, γιατί ἡ πηνία γίνεται «Θεοῦ προσωπειον». Σ' αὐτὴ κρύβεται ὁ Θεός, ὁ δὲ πηνὴς ποῦ τεντώνει τὸ χέρι του γιὰ ἐλεημοσύνη, δὲν εἶναι ἄλλος παρὰ ὁ ἴδιος ὁ Θεός⁸⁴⁶.

Πλούσιοι καὶ φτωχοὶ συναντιοῦνται μεταξὺ τους, γιατί καὶ τοὺς δύο τοὺς ἐπλάσε ὁ Θεός. Σχηματίζουν ἐνότητα στὴν ὀρθολογικὴ τῆς σημασία. Πλάστηκαν ἀπὸ τὸν ἴδιο πηλό, γεννήθηκαν μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, εἶναι καὶ οἱ δύο υἱοὶ ἀνθρώπου⁸⁴⁷. Αὐτὸ δὲν σημαίνει βέβαια ὅτι αἷτιος τῆς διαίρεσης εἶναι ὁ Θεός. Ὡστόσο, ἡ ἀνισότητα ποῦ ὑπάρχει μεταξὺ τους λειτουργεῖ ὡς προϋπόθεση συμπάθειας καὶ φιλαδελφίας⁸⁴⁸. Συναντιοῦνται μὲ τὸ νά παρῆχει ὁ καθένας στὸν ἄλλο ἀφορμὴ γιὰ τὴν ἀσκησι τῆς ἀρετῆς. Ὁ μὲν πλούσιος καθαίρει μὲ τὴς

⁸⁴² I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Α' Κορ. 34,4, PG 61, 292.

⁸⁴³ ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ ΚΥΡΟΥ, Περί πονηρίας 8, PG 82, 657b.

⁸⁴⁴ ΕΡΜΑ, Ποιητὴν 2, 5-9, ΒΕΠΕΣ 3, 69.

⁸⁴⁵ Στὸ ἴδιο.

⁸⁴⁶ Ἰωάννης Χρυσόστομος στὸ ΙΣΑΝΝΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ, Τερά Παράλογα Π, 21, PG 96, 289b.

⁸⁴⁷ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Ψαλμ. 48,1, PG 55, 223.

⁸⁴⁸ Παρθμ. 22,2. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΔΟΥ, Λόγοι 14, 36, PG 35, 905b.

3. Ἡ κοινωνικὴ δυναμικὴ τοῦ χριστολογικοῦ δόγματος

ἐλεημοσύνης τὸ θυμὸ τοῦ καὶ ἀποκτᾶ τὴν ἀγάπη. Ὁ δὲ φτωχὸς διδάσκεται μὲ τὴ φτώχεια τοῦ νά ταπεινοφρονεῖ. Καὶ συνεχίζει ὁ Ἰερλιένης: Ὁ ἔνας ἐκπαιδεύεται, ὁ ἄλλος μεταδίδει. Ἔτσι ὁ ἔνας γίνεται εὐχάριστος καὶ ὁ ἄλλος ἐλεημῶν⁸⁴⁹. Ὁ ἔνας δίνει χρήματα καὶ ὁ ἄλλος προσφέρει τὴν παρρησία μισοστὰ στὸ Θεό, σημειώνει καὶ ὁ Χρυσόστομος⁸⁵⁰. Ὁ δὲ πρῶτος γιὰ ὅποιον πλούσιο ἤθελε νά διέλθει στὴ βασιλεία αὐτοῦ ποῦ ἀνοίγουν τὴς θύρες τῶν προσδοκώμενων ἀγαθῶν, τοῖ ποῦ τὴς κλείνουν στους μισάνθρωπους καὶ τοὺς πλεονέκτες. Οἱ φτωχοὶ εἶναι ταυτόχρονα καὶ ἀγαθοὶ συνήγοροι καὶ σφοδροὶ κατηγοροὶ⁸⁵¹.

Θὰ μιποροῦσε ὁ Θεός, γράφει ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς, νά μὴ κάνει κανένα φτωχό, ἀλλὰ θὰ ἀπουσίαζε καὶ ἡ εὐπορία καὶ ἡ συμπίθεια. Τῶρα χάρι ἀλλήλων καὶ εὐεργετοῦμε εὐπορία⁸⁵². Ἄν δὲν ὑπῆρχαν φτωχοὶ, γράφει καὶ ὁ Χρυσόστομος, θὰ ἀνατραπῆταν τὸ κερφάλαιο τῆς σωτηρίας, γιατί δὲν θὰ εἶχαν ποῦ νά καταθέσουν οἱ πλούσιοι τὰ χρήματά τους. Ἔτσι καὶ αὐτοὶ ποῦ θεωροῦνται ἀχρηστοὶ, ὅπως οἱ πένητες, τελικῶς εἶναι πρσιοςότερο ἀπὸ ἄλλους χρησίμοι⁸⁵³.

Ἀπεθυνόμενος ὁ Μ. Βασίλειος σὲ κάποιο πλούσιο τοῦ ὑπογραμμίζει ὅτι ἡ ἔνδεια καὶ ἡ φτώχεια δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ μιὰ πρόφραση, γιατί μέσω αὐτῶν γίνεται συνεχῆς τοῦ Θεοῦ καὶ δεξιῶνεται τὸν ἴδιο τὸ Χριστό⁸⁵⁴. Ὁ Χρυσόστομος ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Θεός ἔδωσε πρσιοςότερα στους πλούσιους ὄχι γιὰ νά μεθοῦν, νά τὰ σταταλοῦν, νά ζοῦν πο-

⁸⁴⁹ ΟΡΠΕΝΟΥΣ, Εἰς Παρ. 22, PG 17, 217a.

⁸⁵⁰ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Ρομ. 21,3, PG 60, 606: «ἐμπορία τὸ παράλογόν ἐστι, κοινωνία Θεόν».

⁸⁵¹ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, Περί φιλοπονησίας 1,11, PG 46, 460c.

⁸⁵² ΚΑΗΜΕΝΤΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ, Ἐπιστολάς, ΒΕΠΕΣ 8, 386.

⁸⁵³ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Β' Κορ. 17,2, PG 61, 520.

⁸⁵⁴ Μ. Βασίλειος, ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ ΣΙΝΑΪΤΟΥ, Ἐγωνήσεις 14,5, PG 89, 465a.

Αυτελώς ή να κάνουν άλλες άνοησίες, αλλά για να τὰ διανεύ-
μουν στους πρωγούς. Μέ αυτή τήν έννοια είναι οικονομοί
τοῦ Θεοῦ: «ἐλάβες ἐτέρων πλείονα, καί ὑπεδέξω, οὐχ ἵνα
αὐτὰ ἀναλώσῃς μόνος, ἀλλ' ἵνα καί ἐτέροις οικονομῶς γένη
καλός»⁸⁵⁵. Ὁ οικονομῶς τοῦ Θεοῦ δέν σφραγίζεται αὐτά
πού τοῦ ἔδωσε ὁ Θεός, δέν τὰ θεωρεῖ δικά του, ἀλλά τὰ δια-
χειρίζεται κατάλληλα: «Οικονομῶν γάρ τό διοικεῖν τὰ ἐγ-
χειρισθέντα καλῶς. οὐχ ἑαυτοῦ λέγειν εἶναι τὰ δεσποτικά,
ἀλλά τουναντίον τοῦ δεσπότη»⁸⁵⁶.

Μέ τό ἴδιο σκεπτικό ἀντιμετωπίζεται καί ἡ σχέση ἀρχόν-
των καί ἀρχομένων. Κανένα μέγος δέν μπορεῖ νά υπάρξει
χωρίς τό ἄλλο, καί ιδιαίτερα οἱ ἀρχοντες πού ἀποτελοῦν ἄ-
παύλασμα τοῦ λαοῦ τους, γιατί ὁ ἕνας χρειάζεται τόν ἄλ-
λο⁸⁵⁷. Ἐπομένως μεταξὺ τῶν δύο πλευρῶν υπάρχει μιᾶ ἐνό-
τητα πού δέν ἐπιτρέπει φαινόμενα καί μάλιστα ἀφύσικα, ὅ-
πως ἡ δουλεία, ἡ ὁποία εἶναι κατὰ τῆς ἑμμετρίας, πού
συγκεκριμενοποιεῖται στήν πλεονεξία καί τήν ἀπληστία.⁸⁵⁸
Ὁ *Γρηγόριος Νύσσης*⁸⁵⁹ ἀσχολεῖται ιδιαίτερα μέ τό πρόβλη-
μα, καί ἐπισημαίνει ὅτι ἡ δουλεία ἀποτελεῖ μιᾶ ἀνατοπή
τόσο τῶν φυσικῶν ὅσο καί τῶν θείων νόμων. Ἡ καταδίκη
τοῦ ἀνθρώπου σέ δουλεία ἀντιβαίνει τόσο στό αὐτεξούσιο
ὅσο καί στό κυριαρχικό, μέ τὰ ὁποῖα προοίσιε ὁ Θεός τόν
ἄνθρωπο. Δέν εἶναι δυνατόν ὁ ἐλευθερός καί ὁ κύριος τῆς
κτίσης νά γίνεται δοῦλος. Κανείς ἀνθρώπος δέν ἔχει τήν ἐ-
ξουσία νά ἐξουσιάζει σέ ἄνθρωπο, γιατί ἡ ἀνθρώπινη ἐξου-
σία ἐξανθλαίνεται στήν κυριαρχία ἐπὶ τῶν ἀλόγων φυσικῶν
ἔμπτου. Κατά τόν ἴδιο τρόπο κανείς δέν ἔχει τήν ἐξουσία νά
ἔμπτου τόν ἀνθρώπο, δηλαδή τήν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ. Πῶς
μπορεῖ κάποιος νά ὑπερβαίνει τό Θεό, πού θέλει τόν ἄνθρω-

⁸⁵⁵ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς τόν Διάλογον 2,5, PG 48, 987,988.

⁸⁵⁶ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Α' Κορ. 10,2, PG 61, 84.

⁸⁵⁷ Βλ. καί ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς ΠΓαΐς 35, 3, PG 60, 265.

⁸⁵⁸ «Ὅτι καί διδάσκαλος ἐν τῶν ἄρχομένων».

⁸⁵⁹ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Εφ. 22,2, PG 62, 157.

⁸⁶⁰ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, Ε' σ' Επακλ. 4,1, PG 44, 664d.

πο ἐλευθερο καί ἀδούλωτο, αὐτός νά δουλώνει ἀνθρώπους.
Μέ ποιᾶ τιμὴ μπορεῖ νά ανταλλάξει ὁ ἀνθρώπος; Διερωτά-
ται ὁ *Γρηγόριος*. Ἐξάλλου τί παρὰ πάντα ἔχει ὁ κύριος ἀπὸ
τό δοῦλο ἐκτός ἀπὸ τό ὄνομα; Τί προσθέτει ἡ ἐξουσία στή
φύση τοῦ ἀνθρώπου; Ἀρχοντας καί δοῦλος γεννιοῦνται μέ
τόν ἴδιο τρόπο, ζοῦν τήν ἴδια ζωὴ, ἀντιμετωπίζουν τὰ ἴδια
πάθη, ἔχουν τίς ἴδιες θλίψεις καί ἐπιθυμίες, τίς ἴδιες λύπες
καί ἡδονές, θυμούς καί φόβους, ἀρρωστίες καί θάνατο. Ἀ-
ναπέουν τόν ἴδιο ἄερα, βλέπουν τόν ἴδιο ἥλιο, σπντηροῦνται
τό θάνατο γίνονται τό ἴδιο σκόνη. Ὄταν σέ ὅλα εἶναι τό ἴ-
διο, τότε τί παρὰ πάντα ἔχει ὁ κύριος, ὥστε νά νομίξει ὅτι μπο-
ρεῖ νά γίνετα δεσπότης ἀνθρώπων;

Κοινωνία σημαίνει ὀργάνωση καί λειτουργίες. Καί τὰ δύ-
ο εἶναι προοίγια τῆς **συνέγγειας**, τῆ λογικῆ τῆς ὁποίας συ-
ναντοῦμε καί πάλι στό χριστολογικό δόγμα.

Ἡ συνέγγεια ἀποτελεῖ μιᾶ φυσική διαδικασία πού εἰκο-
νίζεται τόσο στή θεότητα ὅσο καί στό φυσικό κόσμο. Ὅλα
ἐνα ζῶο ἐτοιμάζει ζωτικό χώρο γιὰ τό ἄλλο. Τό ἴδιο γίνεται
καί μέ τὰ φυτά. Φυτὰ καί ζῶα συνεργάζονται γιὰ τῆ ζωῆ.
Νά καλύψουν τίς δικές τους ἀνάγκες ἀλλά καί τίς ἀνάγκες
τοῦ ἀνθρώπου. Τὰ φυτά ἀνθίζουν γιὰ νά ἐλθουν τὰ ἔντομα
νά συμβάλουν στή γονιμοποίηση τῶν καρπῶν πού θά ἀπο-
λαύσει ὁ ἀνθρώπος.

Ἡ συνέγγεια εἶναι ὁ τρόπος πού ἐνεργεῖ ὁ Θεός μετά τῆ
δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου καί τήν προικοδότηση μέ τό αὐ-
τεξούσιο. Ἀπὸ τῆ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου καί πέρα εἶναι
ἀπαρταίτητη γιὰ κάθε θέμα πού ἀφορᾶ στόν ἀνθρώπο ἡ συ-
γκατάθεση του. Αὐτό ἰσχύει τόσο γιὰ τῆ σάρκωση τοῦ Θε-
οῦ λόγου ὅσο καί τῆ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου.

Ὡς πρὸς τῆ συνέγγεια Θεοῦ καί ἀνθρώπου πρέπει νά ση-
μειωθεί ὅτι ὁ Θεός δέν εἶναι ἐξαναγκασμένος νά συνεργάζε-
ται. Ἡ συνεργασία τιμᾶ τόν ἀνθρώπο καί ὄχι τό Θεό. Ὁ Θε-

Ἐξάλλου ὁ Θεὸς μιουσι τοὺς ἀγνοοῦς⁸⁶⁶, καὶ ὁ λόγος εἶναι προφανής. Ὁ Θεὸς ἔπλασε τὸν ἀνθρωπο «ἐμπρακτον». Ἐπομένως τὸ ἐργάζεσθαι δηλώνει τὸ κατὰ φύσιν καὶ ἡ ἀργία τὸ παρὰ φύσιν⁸⁶⁷. Καταρχὴν εἶναι ἀφύσικη: «ἢ γὰρ φύσις ἡμῶν ἀργεῖν οὐκ ἀνέχεται, ἀλλὰ πρὸς κακίαν ἀποκλίνει ὁ δῖος»⁸⁶⁸. Ἡ ἀργία εἶναι μητέρα καὶ διδάσκαλος ὄλων τῶν κακιῶν⁸⁶⁹. Κανένα καλὸ δέν ὑπάρχει ποὺ νά μὴ χάνεται καὶ νά μὴ καταστρέφεται μετὰ τὴν ἀργία, γράφει ὁ Χρυσόστομος. Τὸ νερὸ ποὺ λιμνάζει σατίζει, ὁ σίδηρος σκουριάζει καὶ ἄνδρα. Πόσο μάλλον βλάπτεται ὁ ἀνθρώπος ποὺ δέν ἐργάζεται⁸⁷⁰. Προσβάλλει δέ ὄλα τὰ μέλη τοῦ σώματος⁸⁷¹.

Ὁ Χρυσόστομος ἀναφέρεται καὶ στὴ μὴ «προσηκουσα» ἐργασία, τὴν ὁποία θεωρεῖ ἐξίσου κακὴ μετὰ τὴν ἀργία⁸⁷². Φαίνεται ὅτι στὴν ἐποχὴ τοῦ Μ. Βασιλείου συνέβαινε ὅ,τι καὶ στὴν ἐποχὴ τοῦ Παύλου. Μεθρικοί εἶχαν μιὰ ἄτακτη ζωὴ καὶ ἀντὶ νὰ ἐργάζονται, περιεργάζονταν καὶ ζούσαν σὲ βάρους τῶν ἄλλων, προσβάλλοντας μάλιστα προφάσεις εὐσέβειας. Σ' αὐτοὺς φαίνεται νὰ ἀπαντᾷ ὁ Μ. Βασίλειος, ὅταν ὑπογράμμειζε ὅτι ἡ εὐσέβεια δέν συνδέεται μετὰ τὴν ἀποφυγὴ τῶν κόπων, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀθλιότητα, τίς θλίψεις, τὴν ὑπομονὴ καὶ πολὺ μόχθο⁸⁷³. Κάθε πρόφραση γιὰ τὴν ἀργία εἶναι κατὰ βάση πρόφραση ἀμαρτίας⁸⁷⁴. Ἐπαναλαμβάνει δὲ καὶ τὸ λόγο τοῦ Παύλου, ὅταν διαβεβαίωσε ὅτι ἐργαζόταν ὁ ἴδιος νύκτα καὶ ἡμέρα γιὰ νὰ μὴ ἐπιβαρῶναι ἄλλους⁸⁷⁵.

*Ἄλλοι φαίνεται ὅτι προσέβαλλαν ὡς δικαιολογία τὸ λόγο τοῦ Κυρίου γιὰ τὴν ἀποφυγὴ μερμῶν καὶ φροντῖδων. Ὁ

3. Ἡ κοινωνικὴ δυναμικὴ τοῦ χειτολογικοῦ δόγματος

241

Χρυσόστομος διευκρινίζει ὅτι «τό μὴ μερμῶν οὐ τὸ μὴ ἐργάζεσθαι ἐστίν, ἀλλὰ τὸ μὴ προσηλωθῆαι τοῖς βιωτικαῖς πράγμασι». Ἐπομένως ἐργασία καὶ μέριμνα δέν ταυτίζονται. Ἐξάλλου ἡ ἐργασία δέν ἀποσκοπεῖ στὴν ὠφέλεια τοῦ ἑαυτοῦ τοῦ ἐργαζομένου ἀλλὰ στὴν ὠφέλεια τῶν ἄλλων⁸⁷⁶. Ἄλλοι παραπέμπουν στὴν κριτικὴ ποὺ ἔσκησε ὁ Χριστὸς στὴν ἡτὴν ἀντίθεση πρὸς τὴ φλοξενία καὶ ὄχι τὴν ἀνάγκη διακρίσεως τῶν καιρῶν. Στὴν πραγματικότητα ἀποσκοποῦσε στὴν ἀκρόαση τοῦ λόγου ἀντὶ τῆς ἐνασχόλησης μετὰ σαρκικὰ κινεῖσα, ποὺ χαρακτηρίζονται ὡς «ἀποληυμένη βρωσις»⁸⁷⁷.

Τὸ κέντρο βάρους τοῦ πατερικοῦ ἐνδιαφέροντος γιὰ τὴν ἐργασία καὶ τὸ ἐπάγγελμα εἶναι χαρίσματα ποὺ δόθηκαν γιὰ τοὺς ἄλλους καὶ ὄχι γιὰ ἴδια χρῆση: «ὁ οἰανδῆποτε χάριν Θεοῦ παρακατασχῶν εἰς ἀπόλαυσιν ἑαυτοῦ, καὶ μὴ ἄλλου εὐεργετῶν, ὡς κρῦπτων τὸ τάλαντον, κατακρίνεται»⁸⁷⁸. Κρῦβει τὸ τάλαντον αὐτὸς ποὺ τὸ κρυπτᾷ αὐτάρεσκα γιὰ τὴν δικὴ του χρῆση καὶ δέν τὸ καταθέτει στὴν τράπεζα, ὅπως ἀναφέρει ἡ σχετικὴ παραβολή, ποὺ δέν εἶναι ἄλλη ἀπὸ ὅσους τοὺς πιστοὺς πένητες μετὰ θυσιαστήριου: «ὅταν οὖν ἴδῃς πένητα πιστόν, θυσιαστήριον ὄραν νόμιζε»⁸⁸⁰.

⁸⁷⁶ Ἰ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Ἰωάν. 44, 1, PG 59, 249. Βλ. καὶ ΠΑΝΑΓΑΔΙΟΥ ΕΒΕ-ΝΟΧΠΩΝΕΩΣ, Ἀποφθέγματα 9, PG 65, 412b. «Ἐἶπεν ὁ ἀββᾶς Σιλουανός: Ἐγὼ δοῦλος εἶμι, καὶ ὁ κύριός μου εἶπε μοι. Ἐργάζου τὸ ἔργον μου κἀγὼ σε τρέφω. Ἐγὼ δὲ οὐλοῦμαι. Εἶπε ἔγω, εἶτε κλέπτω, εἶτε δανείζομαι, οὐ μὴ ἔχηται, ἐργάζου μόνον, καὶ τρέφω σε».

⁸⁷⁷ Ἰ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Ἰωάν. 44, 1, PG 59, 249.

⁸⁷⁸ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ὅροι κατὰ πλάτος 62, PG 31, 1124c.

⁸⁷⁹ Βλ. καὶ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Ὅροι κατὰ ἐπιτομὴν 253, PG 31, 1252b. «Τί ἐστὶ τὸ τάλαντον; εἰδῆσθαι. ἵνα ἐκείστος, ἢν ἂν δοκιμασθῆ χάριν ἔχειν παρὰ τοῦ Θεοῦ, ταύτην κολληθῆαι Θεοῦ χρησιότητος».

⁸⁸⁰ Ἰ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Ἰωάν. 44, 1, PG 59, 249.

⁸⁶⁶ ΠΛΕΥΔΟΚΑΚΗΜΕΝΤΟΣ, Διαταγαὶ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων 38, 6, PG 1, 753a.

⁸⁶⁷ Ἰ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Πιρᾶς 35, 3, PG 60, 257.

⁸⁶⁸ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Ἰωάν. 36, 2, PG 59, 205.

⁸⁶⁹ Βλ. 209c. *Σειρήν* 30, 36.

⁸⁷⁰ Ἰ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς τὸ «Ἀσπασθε Περίουλλαν καὶ Ἀκυάαν» 1, 5, PG 51, 194.

⁸⁷¹ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Πιρᾶς 35, 3, PG 60, 257.

⁸⁷² Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ὅροι κατὰ πλάτος 37, 1, PG 31, 1009c.

⁸⁷³ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Ὅροι κατὰ ἐπιτομὴν 69, PG 31, 1132b.

⁸⁷⁴ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Ὅροι κατὰ πλάτος 37, 1, PG 31, 1009c.

ός οικονομεί τά πάντα και χωρίς τή συνέργεια τοῦ ἀνθρώπου, ἐνώ δέν μπορεῖ νά συμβαίνει τό ἀντίθετο. Χωρίς τή βοήθεια τοῦ Θεοῦ κάθε ἀνθρώπινη προσπάθεια εἶναι καταδικασμένη σέ ἀποτυχία, ὅπως γράφει ὁ ἀββᾶς Νείλος⁸⁶⁰:

Αὐτό τό σκοπὸ ἐξυπηρετεῖ ἀλλωστε καί ἡ παρουσία και δράση τοῦ ἰδίου τοῦ Θεανθρώπου, στό πρόσωπο τοῦ ὁποῖου συνυπαρchoν και συνεργοῦν θεία και ἀνθρώπινη φύση.

Ἡ συγκατάθεση τοῦ ἀνθρώπου γίνεται φανερῆ

στή σύλληψη τοῦ Θεανθρώπου που γίνεται μετά ἀπὸ τὴ συγκατάθεση τῆς Θεοτόκου,

στή θαυματουργικὴ δράση τοῦ Θεανθρώπου, ὅταν πρῶν ἀπὸ κάθε παρέμβαση ζητεῖται ἡ ἐπιβεβαίωση τῆς πίστης, ποὺ δέν σημαίνει κάτι ἄλλο ἀπὸ συγκατάθεση.

στη σύλληψη και γέννηση τῶν ἀνθρώπων, διαδικασίες στις ὁποῖες ὁ ἀνθρώπος εἶναι συνδημιουργός και ὄχι δημιουργός. Αἴτιος εἶναι ὁ Θεός, σημειώνει ὁ *Εὐσέβιος Καισαρείας*, και συναίτιος εἶναι ὁ ἀνθρώπος, ἀκολουθώντας τό πρόσταγμα τοῦ Θεοῦ γιά τὴ συνέχιση τῆς ζωῆς. Ἔτσι ὄς μὴ νομίζουν οἱ ἀνθρώποι ὅτι αὐτοὶ κάνουν τά παιδιά, ἀλλὰ ὁ Θεός. Ἔτσι ἐξηγεῖται ἀλλωστε και τό γεγονός ὅτι ἐνώ πολλοὶ ἐπιθυμοῦν νά τεκνοποιήσουν δέν μποροῦν ὅλοι.⁸⁶¹

Ἡ μονογενεῖα εἶναι ξένη πρὸς τὸ Θεό, και φυσικά ξένη θά ἐπρεπε νά εἶναι και στήν ἀνθρώπινη κοινωνία. Πίσω ἀπὸ τὴ μονογενεῖα κρυβεται τό αἰσθημα τῆς αὐτάρκειας και τοῦ ἐγωισμοῦ. Πίσω ἀπὸ τὴ συνέργεια ἡ διάθεση γιά ἀπόδοση τοῦ ἰδίου θελήματος, ἀποδοχὴ τῆς γνώμης και τῆς δράσης τοῦ ἄλλου, ἐλεύθερος γῶρος ἀνάπτυξης τῆς ἀγάπης.

Στὶς ἴδιες ἀρχές τῆς ἐπερότητας και συμπληρωματικότητας ὑπακούει και ὁ παλαιὸς θεσμός τοῦ **καταμερισμοῦ τῆς**

⁸⁶⁰ ΠΡΕΥΔΑΟ-ΝΕΙΛΟΥ, Λόγος δοκητικός 13, PG 79, 733c: «Θεός ἐστιν ὁ παῖτα οἰκονομῶν, και ἡ μὲν ἀνθρώπων σπουδὴ μὴ τυχοῦσα τῆς τοῦ Θεοῦ βοηθείας, ἐξ ἀνάγκης ἀγαθὰ παρῶθεν».

⁸⁶¹ ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ, Εἰς Ψαλμ. 69, ΒΕΠΕΣ 22, 272.

3. Ἡ κοινωνικὴ δυναμικὴ τοῦ χριστολογικοῦ δόγματος

ἐργασίας. Κάθε μέλος ἔχει τὸ δικό του χάρισμα και ἐξυπηρετεῖ ἰδιαιτέρες ἀνάγκες. Ὁ Θεός, σημειώνει ὁ Χρυσόστομος, δέν ἔδωσε σέ ὄλους τὰ μεγάλα χαρίσματα, ἀλλὰ σέ ἄλλους ἔδωσε τὸ ἔνα και σέ ἄλλους τὸ ἄλλο. Τὸ ἴδιο ἔκανε και μέ τὰ μικρά. Τὸ ἔκανε δέ αὐτό γιά νά οικοδομήσει τὴν ἀγάπη και τὴ συμφωνία, γιά νά ἔχει ὁ ἕνας τὴν ἀνάγκη τοῦ ἄλλου και νά ἐρχεται σέ κοινωνία και συμφωνία μαζί του. Αὐτὸ συμβαίνει και μέ τὰ ἐπαγγέλματα, και στή φύση και στό σῶμα μας και παντοῦ.⁸⁶² Ἔδωσε ὁ Θεός τίς τέχνες γιά νά ὑπηρετεῖ ὁ ἕνας τὸν ἄλλο και ὄχι νά ἀλληλοὑποβλέπονται.⁸⁶³

Ὁ πρῶτος ποὺ ἐμφανίζεται ἐργαζόμενος εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Θεός. Αἰδιά και ὁ Χριστός φέρεται νά ἐργάστηκε στὰ χροῖνια τῆς ἐρηβείας του κοντὰ στὸν Ξυλοπυλὸ «πατέρα» του. Ὡστόσο ἡ ἐργασία, μέ τὴν παρέμβαση τοῦ Χριστοῦ, δέν κατανοεῖται πλέον ὡς ἕνα βιοποριστικὸ μέσο και ἐργαλεῖο, ἀλλὰ ὡς μέσο ἐξυπηρέτησης τῶν ἀναγκῶν τοῦ πληθῶν, ὡς μέσο ἐκφρασης τῆς ἀγάπης και τῆς φροντίδας γιά τοὺς ἄλλους. Αὐτό τό σκοπὸ ἐξυπηρετοῦσε ὁ Χριστὸς τὴν ἡμέρα τοῦ Σαββάτου, ὅταν ἐργαζόταν γιά τὴ θεραπεία τῶν ἀσθενῶν. Ἔτσι κάπως πρῶται νά κατανοήσουμε και τὴν πρῶτη ἰατρικὴ ἐργασία, ὅτι και οἱ πλουτοὶ ὀφειλοῦν νά ἐργαζοῦνται ἔστω και ἂν δέν ἔχουν ἀνάγκη τὸν πρσοπορισμοῦ ἀγαθῶν.⁸⁶⁴

Ἡ ἐργασία δόθηκε στὸν ἀνθρώπο ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς δημιουργίας ὡς ἀπαράληπτο συνοδευτικὸ. Ἡ ζωὴ στὸν παράδεισο ἦταν ζωὴ ἐργασίας, ἀνεσης και τρυφῆς. Τελικά ἀποφῆκε ἡ εὐχάριστη και δημιουργικὴ ἐργασία σέ μιὰ νοτιώδη διαδικασία, ἔτσι ὥστε νά ἀντιμετωπίζεσαι ἡ κακία και ἡ ἀμαρτητικὴ τάση τοῦ ἀνθρώπου: «διὰ τοῦτο ἐπίτονος ὁ βίος, ἔπειδὴ τὸ μὴ ποτεῖν διαφθεῖρειν ἡμᾶς εἰσῶθεν»⁸⁶⁵

⁸⁶² Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Α' Κορ. 32,5, PG 61, 267.

⁸⁶³ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Φλ. 10,5, PG 62, 262.

⁸⁶⁴ ΠΡΕΥΔΑΟΚΑΗΜΕΝΤΟΣ, Διαταγαὶ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων 5,1-2, PG 1, 561b.

⁸⁶⁵ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Τιμόν. 36,2, PG 59, 205.

Σ' αυτή τή λογική λειτουργεί ὁ δικαστής, οἱ ἄρχοντες καί οἱ στρατιῶτες, ὅπως ἀναφέρει ὁ Χρυσόστομος. Ὁ μὲν δικαστής δὲν δικάζει ἀποσκοπώντας στοῦ δικῆ του συμφέρον, ἀλλά στοῦ συμφέρον τῶν δικαιομένων. Οἱ ἄρχοντες δὲν ἀσκοῦν ἐξουσία χάρι τοῦ ἑαυτοῦ τους, ἀλλὰ χάρι τῶν ἀρχομένων. Τό ἴδιο καί οἱ στρατιῶτες, δὲν κρατοῦν ὄπλα γιά τοῦς ἰδίους, ἀλλά κινδυνεύουν χάρι τῶν πολιτῶν. Γιά τὸν λουοῦς αὐτοῦς βέβαια φροντίζουν οἱ ἴδιοι οἱ πολῖτες⁸⁸¹.

Μέσω τῆς ἐργασίας αὐτῶν ἀσκεῖται ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον. Ὅποιος ἐργάζεται δὲν τὸ κάνει γιά τὴν κάλυψη τῶν δικῶν του ἀναγκῶν ἀλλὰ γιά τὴν ἐφαρμογὴ τῆς ἐντολῆς τοῦ Χριστοῦ ποῦ εἶπε «ἐπίνασα, καί ἐδώκατέ μοι φαρμακεία». Ἡ μέριμνα γιά τὸν ἑαυτοῦ μας εἶναι κατὰ τὸν Μ. Βασίλειο σὲ κάθε περίπτωση ἀπαγορευμένη, μὲ τὴν ἐννοια ὅτι βεὶ ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς καί τῆ φροντίδα τῶν ἄλλων⁸⁸², ἀλλὰ τὴν ἀνέθεσε σὲ μᾶς ὡς ἕναν τῶτο κατὰφορίας τῆς σωτηρίας⁸⁸³. Ἔτσι πετυχαίνει ὁ ἀνθρώπος δύο πρῶγματα. Ἀπὸ τῆ μιὰ πλευρὰ ὑπηρετεῖ τοῦς ἄλλους καί ἀπὸ τὴν ἄλλη στρέφεται ἐναντίον τῆς φιλαυτίας, ἐνῶ γίνεται ἀγαπητικός καί φιλόδελφος: «Σκοπὸς οὖν ἐκάστῳ προκεισθαι ὀφείλει ἐν τῷ ἔργῳ ἡ ὑπηρεσία τῶν δεομένων, οὐχὶ ἡ ἰδία χρεία. Οὕτω γὰρ καί τῆς φιλαυτίας τὸ ἔγκλημα φεύξεται, καί τῆς φιλαδελφείας τὴν εὐλογίαν παρά Κυρίου λήψεται»⁸⁸⁴.

Σημαντικὴ εἶναι ἡ παρτίμβαση τοῦ δόγματος καί στοῦ ζήτημα τῆς ἀργίας καί τοῦ ἐλευθέρου χρόνου. Τὰ ζητούμενα εἶναι δύο. Ἡ ἀνάταυση τοῦ ἐργάτη ἢ τοῦ δουλοῦ καί ἡ διαστηροποίηση τοῦς σὲ ἔργα φιλανθρωπίας. Ἐνδιαφερόν ἐχει

⁸⁸¹ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Α' Κορ. 33,3, PG 61, 280.

⁸⁸² Μ. Βασίλειος στοῦ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ ΣΙΝΑΪΤΟΥ, Ἐρωτήσεις 14,5, PG 89, 452d.

⁸⁸³ Βλ. καί Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ὅροι κατ' ἐπιτομήν 207, PG 31, 1220b.

⁸⁸⁴ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ὅροι κατὰ πλάτος 42,1, PG 31, 1024d. Βλ. καί Ὅροι κατ' ἐπιτομήν 272, PG 31, 1272a: «Τὸ μὲν γὰρ δι' ἑαυτὸν μεριμνᾶν φιλαυτίας ἐστὶν ἐγκλημα. Τὸ δὲ διὰ τὴν ἐπιτομήν μεριμνᾶν καί ἐργάζεσθαι φιλοχρήστου καί φιλαδέφρου διαθέσις ἐστὶν ἐγναίον».

3. Ἡ κοινωνικὴ δυναμικὴ τοῦ χριστολογικοῦ δόγματος

ἡ παρτίμβαση τῶν Ἀποστόλων ποῦ συνδέουν κάθε μορφή ἀργίας μὲ συγκεκριμένους μορφές συνδέσης μὲ τὸ Χριστὸ καί τοῦς Διαταγῶν, οἱ δουλοὶ πρέπει νὰ ἐργάζονται πέντε μέρες, ἐνῶ Σάββατο καί Κυριακὴ ὀφείλουν νὰ συγγάζουν στὴν ἐκκλησιαστικὴ συναξὴ καί νὰ μετέχουν στὴ διδασκαλία τῆς εὐσεβοῦς Θεοῦ κατὰ τὴ Δημιουργία, ἐνῶ ἡ Κυριακὴ μὲ τὴν ἀνάταυση τοῦ Χριστοῦ. Ἀργία ἐπιβάλλεται τῇ Μεγάλῃ Ἑβδομαδα γιά νὰ μάθουν οἱ πιστοὶ γιά τὸ πάθος καί τὴν ἀνάταυση, γιά τὸ ποιοῦς εἶναι ὁ παθῶν καί ἀναστάς, αὐτὸς ποῦ συγγεμα αὐτῇ περατώθηκε ἡ θεία οικονομία. Ἡ ἀργία τῆς Πεντητῶν Χριστουγέννων μὲ τὴν παρουσία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, Θεοφανείων μὲ τὴν παρουσία τῆς Ἁγίας Τριάδας καί τὴν ἀνάταυση τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ, τῶν Ἀποστόλων μὲ τὴν ἀδουκτικὴ προσφορὰ τοῦς ποῦ συνεβάλε στὴ γνωριμία μὲ τὸν Χριστὸ καί τὸ Ἅγιο Πνεῦμα, τοῦ Ἁγίου Στεφάνου καί τῶν ἄλλων ἁγίων μὲ τὴ θουσία τῆς ζωῆς τοῦς γιά τὸ Χριστὸ⁸⁸⁵.

Στὴν ἀνάγκη τῆς συμπληρωματικότητας ὑπακούει καί ἡ διακονία. Εἶναι ἡ ἀρετὴ ποῦ ποτεῖναι ὁ Χριστὸς, φροντίζοντας μὲ σαφή τῶτο νὰ τὴν ἀντιπαράβῃ πρὸς τὴν φιλαδοῦσιν αὐτῶν, καί οἱ ἀρχοντες τῶν ἔθνων κατακυριεύμιν οὐκ ἔσται οὕτως, ἀλλ' ὁ θέλων ἐν ὑμῖν γενέσθαι μέγας, οὕτω πάντων διάκονος, καί ὁ θέλων εἶναι πρῶτος, ἐστὼ πάντων ἔσχατος»⁸⁸⁶. Ὁ μαθητὴς καί φίλος τοῦ Χριστοῦ δὲν ἐπιδιώκει νὰ ἐξουσιάζει, νὰ καταδυναστεύει, νὰ ἐπιδιώκει τὴς πρῶτοκαθέδρες καί νὰ τιμᾶται. Ἄλλωστε ὁ ἔξωτος ὁ ἐξουσία εἶναι ἕνα τυραννικὸ πάθος καί δηλώνει εἶδος-

⁸⁸⁵ ΠΕΥΔΑΚΑΙΜΕΝΤΟΣ, Διαταγαὶ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων 6,33,1-9, PG 1, 1133a.

⁸⁸⁶ Μαρτ. 20, 25-27.

λολατρία⁸⁸⁷. Όποιος είναι φιλόδοξος, υπογραμμίζει ο Χρυσόστομος, αυτός καταρχήν οδηγείται στην άπιστία⁸⁸⁸. Δεν έχει νόμο, την άθυροστομία, και σέ πολλούς ακόμη κινδύνους. Δημιουργεί δέ έχθρους και κατήγορους, κόλακες που τον πολιτροκούν και τον αποπροσανατολίζουν: «*οὐδέν γάρ οὕτως ἐκτραχηλάειν εἴωθεν, ὡς ἡ παρὰ τῶν πολλῶν δόξα, δειλοῦς, ἀγενεῖς, κόλακας, ὑποκριτὰς ποιοῦσα*». Ούτε νά ἀναπνεύσει δέ μπορεί ἀπό τίς πολλές φροντίδες και τίς ἀθυμίες⁸⁸⁹.

Κατεξοχήν συμπληρωματικό χαρακτηρισμό έχει ἡ μεσότη-
τα⁸⁹⁰. Ο χριστολογικός της χαρακτηρισμός, παρὰ τὴν ἀριστο-
τελική της καταγωγή, εἶναι προφανής, ἀφοῦ ἡ ἀπόλυτη με-
σότητα εἶναι ο ἴδιος ὁ Θεάνθρωπος Χριστός. Τό μαρτυροῦν
ἰδίως ὁ χαρακτηρισμός «Θεάνθρωπος», ὁ ρόλος τοῦ Θεαν-
θρώπου ὡς μεσίτου, ἀλλά και ἡ ταύτισή του μέ τὴν ἀλη-
θεία, ὅρος συνώνυμος τῆς μεσότητας. Ἄς σημειώσουμε ὅτι
ἀκόμη και ἡ φράση τοῦ χρησιμοποιεῖται ἀντί γιά τή μεσό-
τητα, δηλαδή «βασιλική δόδος», θά μπορούσε νά ἐξηγηθεῖ
ὅτι ἔχει σχέση και ἐμπνέεται ἀπό τό βασιλέα Χριστό.

Ἡ χριστιανική μεσότητα, ὅπως και κάθε ἄλλη μορφή με-
σότητας, κινδυνεύει ἀπό τά δύο ἄκρα που χαρακτηρίζονται
ὡς κακίες: ἀπό τὴν ἐλλείψη και τὴν ὑπερβολή. Ὡς ἐλλειπτι-
κές συμπεριφορές χαρακτηρίζουμε στη Χριστιανική Ἠθική
ὄσες ὑπολείπονται στην ἐφαρμογή τῶν χριστιανικῶν ἀρχῶν
και κανόνων ἢ τίς καταστρατηγῶν κατάφωρα, ὑπερβολι-
κές, δέ αὐτές που ὑπερβαίνουν τούς ὅρους, οἱ ὁποῖοι δια-
σφαλίζουν τό μέτρο και τίς ἀσφαλιστικές δικλίδες γιά μιᾶ
δικαιτική, θεάρεστη και φιλόανθρώπη στάση ζωῆς. Ἡ πατε-
ρική γοαμία εἶναι ἐπιμέλειο περισοτέρο στην δεύτερη ἐκδο-
κή, αὐτή τῆς ὑπερβολῆς, ἐπειδή ἀπό αὐτή προέρχονται οἱ

⁸⁸⁷ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Ματθ. 65,4, PG 58, 622.

⁸⁸⁸ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Τοῦάν. 57,2, PG 59, 313.

⁸⁸⁹ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Ματθ. 40,4, PG 57, 444.

⁸⁹⁰ Βλ. περισοτέρα ΔΙΠ. Β. ΝΙΚΟΝΑΙΔΗ, Ἄκρα και μεσότητες, σ. 69 ἔξ.

3. Ἡ κοινωνική δύναμη τοῦ χριστολογικοῦ δόγματος

μεγαλύτεροι κίνδυνοι ὄχι μόνο γιά τά ἄτομα, ἀλλά και γιά τὴν Ἐκκλησία και τὴν κοινωνία.

Ἡ χριστιανική μεσότητα δέν ἀποτελεῖ μιᾶ ἰδεολογία ἢ ἀ-
νεφικη θεωρία, ἀλλά συγκεκριμένη πράξη τοῦ ὀρίζεται
ἀπό τὴν «ἐπιμετη ἐγκράτεια» που βρίσκεται μεταξὺ τῆς
ἄνεσης και τῆς ὑπερβολικῆς ἀσκησης και που ὀρίζεται
κατά τὴν ἰδίους τοῦ νόμου τῆς φύσης που δόθηκαν
κατὰ τὴ δημιουργία τοῦ κόσμου. Ἡ ἐπιμετη και ὑπερβο-
λική ἐγκράτεια και ἀσκηση καταλείπει, κατά τό Μ. Βασί-
λειο, τὴ σωματική δύναμη, καθιστᾶ τό σῶμα ἀργό και ἀ-
κίνητο και τό καταδικάζει στην ἀπραξία. Ὁ Θεός ὅμως
δέν τό ἐπλάσε ἔτσι, ἀλλά ἐνεργό και δραστήριο στην τέ-
λεση τῶν καθηκόντων του και στην ἐργασία τῆς ἀρετῆς.
Ἐπομένως «προσηκει μηδέν καινοτομεῖν παρὰ τὴν φύσιν
και τούς ὄρους τοῦ ἐνεργέτου τῆς φύσεως, ἀλλ' ἐπιμένο-
να τοῦτοις, ἐμπρακτον ἔχειν τό σῶμα, μηδαμου ταῖς ἀ-
μετρίαις παραλυόμενον. Τοῦτο γάρ, οἴμαι, ἀρίστης οἰκο-
νομίας ἐστι, τό τοῖς κειμένοις κατακολουθεῖν ὁδοῖς»⁸⁹¹
μέ τὴν ἐπιμετη ἐγκράτεια μέ ὀδνηρότερα ἀποτελέσματα
ἀπό τόν προηγουμένο. Εἶναι δυνατόν ὁ ἀσκητής που δέν
τύφο (περηφάνεια) και νά ὀδηγηθεῖ στην ἀπώλεια⁸⁹²
ἀπό τὴν ἐπιμετη ἀπόλαυση. Κανόνως μεσότητας εἶναι ἡ
ἰκανοποίηση τῶν ἀναγκαίων, δηλαδή ἡ χρεία. Αὐτάρ-
χουν αὐτὰ που χρειάζεται κάποιος γιά νά ζήσει. Ἀπαραι-
τητὴ εἶναι ἡ τροφή και ὄχι ἡ τροφή, τά σκεπάσματα και
ἄχι τά καλλωπίσματα. Ὁ ἴδιος διευκρινίζει ὅτι αὐτός ὁ
περιορισμός δέν ἀποσκοπεῖ στό νά ἐξουθενώσουν τόν
ἀνθρώπο, ἀλλά γιά νά κοποῦν τά περιττά⁸⁹³. Ἡ στέγηση
εἶναι τό ἔνα ἄκρο, ἡ γαστριμαργία τό ἄλλο. Ἡ ἐπιμετη

⁸⁹¹ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Ἀσκητικά Διατάξεις 4,1, PG 31, 1348b.

⁸⁹² ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Ἀσκητικά Διατάξεις 4,2, PG 31, 1349a.

⁸⁹³ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Β' Κορ. 18,3, PG 61, 534.

ἀπόλαυση ἀφήνει περιθώρια ἐξόδου ἀπὸ τὴν αὐτάρκεια καὶ τὴ φιλανυτία, περιθώρια ἄσκησις τῆς ἀγάπης καὶ ἐξαπουτοθέσεις ἀκύρωσις τῆς εἰδωλολατρείας μετὴν ἀσκητικῆς ἀπό τῆ σύμμετρη καὶ σώφρονα διαβίωσι. Τί νόημα ἔχουν ἢ τί ἐξυπηρετοῦν οἱ πολυτελεῖς, μεγάλες καὶ λαμπρές κατοικίες, διερωτᾶται ὁ Χρυσόστομος. Ποιά ὠφέλεια πρὸς κῦπται ἀπὸ αὐτές, ὅταν ὁ Χριστὸς ἀφήνεται νὰ περιφρονησθεῖται γυμνός ἢ ὅταν κενεὶς δέν τίς παίρνει μαζί του; Καὶ να φιλολογηθῆ. Τό μείζον τῆς χρείας, περιττὸν τῆς χρείας ἐστὶ καὶ ἄχρηστον... Βούλει λαμπρὰ καὶ μεγάλας κερδομεῖν οἰκίας; οὐ κωλύω, ἀλλὰ μὴ ἐπὶ γῆς. οἰκοδόμησον σκηνὰς ἐν οὐρανοῖς, ἵνα καὶ ἐτέρους ὑποδείξασθαι ἀπὸ τῆ σύμμετρη παιδαγωγία. Ἡ μεσότης, κατὰ τὸ Τρηγόριο τὸ Θεολόγο, κινεῖται μεταξὺ τῆς αὐστηρότητας καὶ τῆς ἐπιεικείας, δηλαδή «μηδέτερον τῆ ἀμετρείᾳ λυμαινέχει χαρκακτῆρα πατρικῶ. Ὁ ἔπαινος ἀπὸ τὴν ἀνάγκη καὶ απαιδαγωγίῃς. Δέν ὠφελει οὔτε ἡ ἀκράτεια ἀπαλόττητα γασία ἐπιεικείας καὶ φροσύνησις⁸⁹⁵

ἀπὸ τὴν ἐπιεικῆ κρισίη. Σίγουρα κρῖνει διαφορετικὰ κάποιος τὸν ἄλλο, ὅταν ὁ ἴδιος ἔχει μάθει πρῶτα νὰ κρῖνει τὸν ἐαυτὸ καὶ πρῶτα νὰ κρῖνει τὸν ἄλλο. Πρῶτος ἀμαρτάνει λιγότερο. Πρῶτος θεῶν τὸν ἑαυτὸ σου. Αὐτὸ εἶναι τὸ μέτρο τῆς κρισίης τῶν ἄλλων, ὅπως τὸ κατανοεῖ ὁ Τρηγόριος ὁ Θεολόγος⁸⁹⁶

⁸⁹⁴ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Ασκητικὰ Διατάξεις 4,2, PG 31, 1349a.

⁸⁹⁵ Τρηγόριος ὁ Θεολόγος στὸ ΙΣΑΝΝΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ, Τερά Παράλλαξ Α 17,30, PG 95, 1544b.

⁸⁹⁶ Τρηγόριος ὁ Θεολόγος στὸ ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ, Μέλισσα Β, 6, PG 136, 1037a.

3. Ἡ κοινωνικὴ δυναμικὴ τοῦ χριστολογικοῦ δόγματος

247

Ἀξιοπρόσεκτος εἶναι καὶ ὁ συμπληρωματικὸς χαρακτῆρας τῆς **Λιτῆς καὶ ἀσκητικῆς στάσης** στὴν κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ τῆς διάστασι. Τὸ ἐνδιαφέρον στρέφεται τόσο στὴν ἴλικη ὅσο καὶ τὴν πνευματικὴ ἀσκησι.

Ἡ εὐτελής καὶ λιτὴ τράπεζα, ἡ φιλόσοφη δίαιτα, σημειώ-ται ὁ Χρυσόστομος, εἶναι μητέρα τῆς ὑγείας, ποὺ σημαίνει τροφὴ χωρὶς χορτασιμό. Καὶ ὅπως ἡ ἐνδεικία εἶναι μητέρα τῆς ὑγείας, ἔτσι καὶ ἡ πλῆθμονὴ καὶ ἀδηφαγία εἶναι μητέρα τῆς νόσου καὶ γεννᾶ πάθη ποὺ ὑπερβαίνουν τὴν ἱατρικὴ τέχνη. Καὶ δέν πρόκειται μόνο γιὰ σωματικὲς ἀσθένειες ἀλλὰ καὶ ψυχικὲς ποὺ προκαλοῦνται ἀπὸ αὐτές, ὅπως οἱ πλεονεξίες, οἱ βλακείες, οἱ μελαγχολίες, οἱ νοθεῖες, οἱ ἀσέλγειες. Ἡ ἐνδεικία εἶναι μητέρα τῆς ὑγείας καὶ ταυτοχρόνα μητέρα πρᾶγματικῆς εὐχαρίστουσις σέ ἀντίθεση πρὸς τὴν ἀδηφαγία ποὺ ἀποτελεῖ δίψα καὶ πηγὴ ἀηδίας. Εἶναι δέ ἀποδεδειγμένο, ποὺ μειώνει ὁ Χρυσόστομος, ὅτι οἱ ἐνδεικίς εἶναι πιὸ ὑγιεῖς καὶ χαροῦμενοι ἀπὸ ὅ,τι οἱ πλουσίοι καὶ ὅσοι ζοῦν σέ ἀφθονία⁸⁹⁷. Συνήθως οἱ πλουσίοι εἶναι πιὸ ἀθῆμοι ἀπὸ τοὺς φτωχοὺς λό-γω τῶν πολλῶν ὑποθέσεων καὶ φροντῖδων⁸⁹⁸.

Τὸ ἴδιο συμπληρωματικὴ εἶναι καὶ ἡ **εὐποιία** ἢ ἡ εὐεργεσία. Βασικὴ ἀρχὴ τῆς εὐεργεσίας εἶναι ὅτι κανένα ἀπὸ τὰ ἄγαθὰ δέν ἀνήκουν σέ κάποιον, ἀλλὰ τὰ πάντα εἶναι τοῦ Θεοῦ, τοῦ κοινοῦ πατέρα, ὅπως ὑπογραμμίζει ὁ Τρηγόριος Νύσση⁸⁹⁹. Ἐξάλλου, πρῶτος ἐγαστῆς τῆς εὐποιίας καὶ τῆς χορηγίας, εἶναι ὁ Θεὸς ποὺ τρέφει τοὺς πεινασμένους, ποτίζει τοὺς διψασμένους, ντύνει τοὺς γυμνοὺς. Εἶναι αὐτὸς ποὺ ἐδωκε τοὺς τρόπους στοὺς ἀνθρώπους γιὰ νὰ μποροῦν νὰ εὐεργετοῦν, ὅπως οἱ τέχνες καὶ τὰ ἐπαγγέλματα⁹⁰⁰. Ὅσοι λοιπὸν ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους υἰοθετοῦν τὸ ἔλεος καὶ τὴν εὐποιία δέν κάνουν τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸ θεοῦνται, μετὴ τὴν ἐν-

⁸⁹⁷ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Ἰωάν. 23,3, PG 59, 137.

⁸⁹⁸ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Πράξ. 13,3, PG 60, 110.

⁸⁹⁹ ΠΡΗΠΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, Περί φιλανθρωπίας 1,21, PG 46, 465a.

⁹⁰⁰ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Περί φιλανθρωπίας 1,14, PG 46, 461d.

νοια ότι μιμούνται τό Θεό⁹⁰¹, και φυσικά τό Θεάνθρωπο Χριστό που πέθανε τή ζωή του ευεργετώντας και θεραπεύοντας τους πάντες.

Ἡ χριστολογική θεμελίωση τῆς εὐποΐας γίνεται φανερή κυρίως στό γεγονός ὅτι αὐτή δέν ἀφορᾷ στόν ἐνδεή και τό και ἡ πρόνοια γιά τόν πλησίον ἀποτελεῖ τό περιεχόμενο τῆς μίμησης Χριστοῦ: «οὐδέν γάρ οὕτω δύναται ποιῆσαι μίμησιν τῆν Χριστοῦ, ὡς τό κῆρσθαι τῶν πλησίων», γράφει ὁ Χρυσόστομος, ἐνώ προσθέτει ὅτι εἶναι πολύ μακριά ἀπό τό Χριστό αὐτός που νηστεύει ἢ και που δίνει και τή ζωή του ἀκόμη, ἀλλά δέν φροντίζει τόν πλησίον.⁹⁰³

Ἡ κοινωνική λειτουργία τῆς εὐποΐας εἶναι αὐτονόητη. Βασιική ἀρχή, ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι μεταξὺ τους ἀδελφια και φυσικά ὁμόφυλοι. Τό νά μη φροντίζει κάποιος γιά τους ἄλλους εἶναι «παρά φύσιν», ὑπογραμμίζει ὁ Χρυσόστομος⁹⁰⁴. Εἶναι αὐτή που, κατά τόν Γρηγόριο Νύσσης, συνέχει τόν ἄνθρωπο βίο, γίνεται μητέρα τῶν φτωχῶν και δάσκαλος τῶν πλουσίων, εἶναι ταμείο γιά τους ἐνδεείς, γηροκόμος τῶν κωμμένων, λιμάνι γιά ὄσους ἀτυχοῦν στη ζωή, πρόνοια γιά τους ἐνδεείς ὄλων τῶν ἡλικιῶν και γιά ὄλες τίς ἄνθρωπινες συμφορές⁹⁰⁵.

Εἶναι πάντως δυνατόν ἡ εὐεργεσία νά μὴν ἐνώνει τους ἄνθρωπους και νά μη συμβάλλει στην κοινωνική συνοχή, ὅταν δέν γίνεται καλῶς. Εἶναι χαρακτηριστικό αὐτό που ἀναφέρει ὁ ψευδοκλήμης: «Μάλλον πλείονα ὑφέξεις κολασιν, ὅτι καλὰ ἔργα οὐκ ἐποίησας καλῶς. Καλὴ γάρ εὐποΐα, ὅπῳταν ὡς Θεός ἐκέλευσε γίνηται. Σὺ δέ εἰ οὐ θέλεις, ὡς ἐκείνῳ ἔδοξεν, βαπτισθῆναι, τῷ σῶ θελήματι ὑπηγετων ἐχθραίνεις τῇ ἐκείνου βουλῇ»⁹⁰⁶. Εἶναι λοιπόν σαφές ὅτι, ἂν

⁹⁰¹ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Περί φιλοστοργίας 1,19, PG 46, 464d.

⁹⁰² Βλ. και Matθ. 25, 1. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Matθ. 48,6, PG 57, 494.

⁹⁰³ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Matθ. 48,6, PG 57, 494.

⁹⁰⁴ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Matθ. 80,3, PG 61, 208.

⁹⁰⁵ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, Περί φιλοστοργίας 1,12, PG 46, 461a.

⁹⁰⁶ ΠΡΕΥΔΟΚΛΗΜΕΝΤΟΣ, Τῶν Πέτρου ἐπιδημιῶν... 11,25, PG 2, 321b.

3. Ἡ κοινωνική δυναμική τοῦ χριστολογικοῦ δόγματος

ἡ εὐποΐα δέν ἔχει ὡς κίνητρο τό Θεό, ἔχει ὡς κίνητρο τήν ἰδιοτέλεια, και τότε ὄχι μόνο εἶναι ἀχρηστη ἀλλά και ἐπικίνδυνα. Σ' αὐτό τό σκεπτικό κατανοεῖται και ἡ προσηλυτιστική δόνηση ἐναντι τοῦ λαμβάνειν που καθέδωσε ὁ ἴδιος ὁ Χριστός, ὅταν εἶπε πῶς θά πρέπει κάποιος νά εἶναι ἔτοιμος ὄχι στό νά παιθνεῖ ἀλλά στό νά δίνει⁹⁰⁷. Αὐτό σημαίνει, σχολιάζει ὁ Κιριλλος Ἀλεξανδρείας, ὅτι ὅποιος παίρνει ἀντί νά δίνει, αὐτός χωρίζεται ἀπό τό Θεό, ἐνώνεται δέ μαζί του ὅταν νά κερδίῳς τό ἀντίθετο⁹⁰⁸.

Στήν ἀνάγκη τῆς συμπληρωματικότητας ὑπακούει και ἡ **φιλιανθρωπία**. Πρῶτος και ἀληθινός φιλιανθρωπος εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Θεός. Ὡς ἀντίθετη ἐννοια θεωρεῖ ὁ Χρυσόστομος τήν «ἀπανθρωπία», τήν ὅποια χαρακτηριστεῖται ὡς τῆ γίτσα κάθε καπέναντι ὄχθῃ. Εἶναι ἡ γίτσα ὄλων τῶν ἀγαθῶν⁹⁰⁹.

Ἡ φιλιανθρωπία δέν ἔχει ὄδια οὔτε κάνει διακρίσεις. Γι' αὐτό ἀληθινή φιλιανθρωπία εἶναι αὐτή που εὐεργετεῖ τους ἐχθρούς. Κατά τόν ψευδοκλήμενα ἡ φιλιανθρωπία εἶναι «ἀφροεν ἢ ἀγάπη πρὸς τόν πλησίον, και πλησίον εἶναι κάθε ἄνθρωπος, κακός και ἀγαθός, φίλος και ἐχθρός». Ὅποιος ἀσκει φιλιανθρωπία γίνεται μιμητής τοῦ Θεοῦ που εὐεργετεῖ δικαίους και ἀδικούς. Ὅποιος φιλιανθρωπεῖ μόνο πρὸς τους καλούς, αὐτός δέν εἶναι φιλιανθρωπεῖ ἀλλά κριτής, και τέτοιο ρόλο ὁ ἄνθρωπος δέν ἔχει⁹¹⁰.

Ἡ φιλιανθρωπία ἐκφράζεται οὐσιαστικά ἀπό τήν ἐλεημοσύνη, μέ τήν ὅποια δέν ἐξισιώνεται καμιά ἄλλη ἀρετή: «οὐδέν ἐλεημοσύνης ἴσον», σημειώνει ὁ Χρυσόστομος. Εἶναι αὐτή που τροφοδοτεῖ τήν ἀγάπη και τροφοδοτεῖται ἀπό αὐτή. Γε-

⁹⁰⁷ Βλ. Matθ. 5,42.

⁹⁰⁸ ΚΥΡΙΑΚΟΥ ΔΑΕΑΝΔΡΕΙΑΣ, Εἰς Matθ. 5,42, PG 72, 381a.

⁹⁰⁹ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Περί μετανοίας 7,7, PG 49, 335.

⁹¹⁰ Βλ. ΠΡΕΥΔΟΚΛΗΜΕΝΤΟΣ, Τῶν Πέτρου ἐπιδημιῶν... 12,32, PG 2, 328a.

νικότερα άποτελεί την μητέρα όλων άγαθών⁹¹¹. Είναι δέ τόση η δύναμή της, ώστε δέν υπάρχει άμάχημα που δέν θά μπορούσε νά οβήσει⁹¹². Η έλεημοσύνη δέν γίνεται μόνο μέ χρηήματα, αλλά και μέ την προαίρεση: «*η γάρ προαίρεσις κρινεται, και ουχ η δόσις*»⁹¹³. Γιατί δέν άποσκοπεί μόνο στη διόρθωση της πενίας, αλλά κυρίως στην καλλιέργεια της φιλαλληλίας: «*διά γάρ τούτο και χρηήματα διδόναι εκέλευσεν ο Θεός τοίς δεομένοις, ουχ ίνα την εκείνων πηνίαν διορθώση μόνον, αλλά ίνα και ημάς διδάξη συναλγειν της του πλησίον κακοίς*»⁹¹⁴.

Η έλεημοσύνη άφορα όλους και όχι μόνο τους κοσμικούς η τους πλούσιους. Ο Χρυσόστομος συνδέει την έλεημοσύνη μέ την παθθενία, υπογραμμίζοντας ότι χωρίς αυτή είναι άδύνατη η σωτηρία⁹¹⁵, αλλά και μέ τους πένητες, γιατί είναι άπιο δύσκολη η έλεημοσύνη σ' αυτόους άπό ό,τι στους πλούσιους. Ήξάλλου «*ου τά μέτρα της ουσίας, αλλά τά μέτρα της γνώμης την έλεημοσύνην εδγάζεσθαι πέφυκεν*»⁹¹⁶.

Ίδιαιτέρα έπιμένουν οι πατέρες, και ιδιαιτέρα ο Χρυσόστομος, στην **αδιάκριτη έλεημοσύνη**, συνδέοντάς την πρός την **αδιάκριτη άγάπη** του Θεού, που δέν ξεχωρίζει τους πηγούς άπό τους άγαθούς, τους δίκαιους άπό τους άδίκους. Όπως λοιπόν τό λιμάνι δέν κάνει διακρίσεις αλλά δέχεται να δέν είναι νά δικάζει και νά κρίνει η νά ζητά εύθυνες γνάλην κατάσταση του άλλου ούτε και νά πολυπραγμαονεί, αλλά νά έλσει. Γι' αυτό τό λόγο άλλωστε χαρακτηρίζεται ως έλεημοσύνη, επειδή άσκειται και στους άνάξιους⁹¹⁷. Ήξάλλου η έλεημοσύνη δέν άναφέρεται στις πράξεις και την άξία

⁹¹¹ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Είς Παράξ. 22,3, PG 60, 175.

⁹¹² ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Είς Παράξ. 25,3, PG 60, 196.

⁹¹³ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Είς Β' Τιμ. 6,3, PG 62, 617.

⁹¹⁴ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Είς Ρομ. 19,8, PG 60, 594.

⁹¹⁵ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Είς τά ύπόλοιπα κατά αίρετικών...2, PG 48, 770. Βλ. και Είς την άποστολικήν... 1, 6-8, PG 51, 276.

⁹¹⁶ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Είς τά ύπόλοιπα κατά αίρετικών...2, PG 48, 770.

⁹¹⁷ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Είς τόν Διάλογον 2,5, PG 48, 989.

3. Η κοινωνική δυναμική του χριστολογικού δόγματος

η άπαξία του άλλου, αλλά στον άνθρωπο. Έπιπλέον κάθε άκριβολόγηση του άλλου θά σημάνει και άκριβολόγηση και του ιδίου του έλεοϋντα: «*εί γάρ μέλλομεν την άξίαν έπιζητείν επί των συνδουλων των ημετέρων, και άκριβολογείτοους όμοδουλους άπειρήσαι εύθυνας, αυτοί της άνωθεν εκπεσούμεθα φιλανθρωπίας*»⁹¹⁸. Όποιος γίνεται δικαστής του άλλου θά πρέπει νά είναι έτοιμος νά δώσει λόγο για τίς δι-λύτερα άπό κάθε συγγνώμη. Καείς δέν μπορεί νά ζητά τη φιλανθρωπία του Θεού άγονόμενος ο ίδιος τό έλεος στους άλλους. Καί καταλήγει ο Χρυσόστομος: «*ο γάρ περί τόν σύνδουλον άκριβολογούμενος πολλώ μάλλον τόν Θεόν εξεί τουτο ποιούντα*»⁹¹⁹.

Γιά όσους δυσκολεύονται στην έλεημοσύνη και είναι άπάνθρωποι ο Χρυσόστομος προβάλλει τέσσερις λόγους η τέσσερα κίνητρα: η άξιοπιστία του Δεσπότη Χριστού που τό της δόσης, άφου πρόκειται μόνο για πεινασμένου, τό όσημαντο λυτέλεις, και τό μέγεθος της δωρεάς, άφου μέ τόσο λίγα κεδ-δίζεις τόσα πολλά και κυρίως τη βασιλεία⁹²⁰.

Είναι όστόσο δυνατό η έλεημοσύνη νά άξιολογηθεί άγνωπτικά, όταν μάλιστα συνοδεύεται άπό έπαση η ιδιοτέ-

⁹¹⁸ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Είς τόν Διάλογον 2,6, PG 48, 990. Βλ. και Περί έλεημοσύνης 6, PG 51, 270: «*Όστερ ούν ο Δεσπότης σου, μηρίων αυτόν βλασημόντων, μηρίων πορνεο-άφιστότων, λοστουόντων, πάφους άνορντόντων, μηρίων εργασιομένων κακά, ουκ και τους καρπούς του άπό της γής προσιθησι, την φιλανθρωπίαν έπιδεικνύμενος την έαυτού, ούτω και ου ποιήσον, και όταν έλεύς καρός η και φιλανθρωπίας, διάδου την πηνίαν, λυε τόν λιμόν, άπαλλάττε της θλίψεως, μηδέν περατέσω περιεργάζου. Εί γάρ όη μέλλομεν βίους έγεννάσθαι, οδέποτε ουδένα άνωθωπον έλείψομεν... Διά όη παρ-κάτω την άκαιρον παύτην περιεργίαν εββαλόντας, τοίς δεομένοις διόδαι πάσι, και με-τά πολλής τούτο ποιείν διαμιλίας*».

⁹¹⁹ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Είς Ρομ. 14,9, PG 60, 535. Βλ. και Είς Ρομ. 21,5, PG 60, 608: «*Πώς έδειξ τω Θεώ, Έλπίσόν με, και άμαρτημάτων αίρείς συγχώρησον, τόν ουδέν άμαρ-νια άποκρύπτων τη όμολογία*».

⁹²⁰ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Είς τό «*Χήρα καταλλαγεθήσω...*» 16, PG 336.

Λαία. Στην υπέθβαση αυτού του κινδύνου πρέπει να κατανοήσουμε και να ἐξηγητήσουμε τό «ἐν τῷ κρυπτῷ», που ὁκαλεῖ ἀφενὸς ἔπαρση καὶ φιλαρέσκεια στὸν ἐλεοῦντα, ὑποβάθμιση δὲ καὶ ἀπόρριψη στὸν ἐλεούμενο, κυρίως ὁμως δὲ-μευση καὶ ὑποχρέωση. Γι' αὐτούς τοὺς λόγους χαρακτηρί-συνβαίνει μετὰ μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας, θά πρέπει νὰ κλεί-νονται οἱ θύρες ὥστε νὰ ἀποφεύγεται ἡ ἐπίδειξη⁹²¹.

Ὁ Χρυσόστομος θεωρεῖ ἔννοιες ἀσυμβίβαστες τὴν ἐλεη-μοσύνη μετὰ τὴν πλεονεξία καὶ τὴν ἀδικία: «ἐλεημοσύνην δὲ αὐστῆς καὶ ἀπανθρωπιάς»⁹²². Ἡ ἐλεημοσύνη, γράφει, ἀλλὰ καθαρὴ ἀπὸ πλεονεξία. Γιατί, ἂν αὐτὸς που κατακατεῖ ὁ-σα ἔχει καὶ δὲν μεταδίδει σὲ κανέναν χαρακτηρίζεται ἀνε-λεημων, πῶς θά μποροῦσε νὰ χαρακτηρισθεῖ ἐλεημων αὐτὸς που ἀφαιρεῖ ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ἔστω καὶ ἂν προσφέρει μί-για σὲ κάποιους ἄλλους; Καὶ ἂν τὸ νὰ ἀπολαμβάνει κάποι-ος μόνος ὅσα ἔχει εἶναι δειγμὰ ἀπανθρωπιάς, πόσο ἀπάνθρω-πος εἶναι αὐτὸς που τὰ ἀφαιρεῖ ἀπὸ τοὺς ἄλλους;⁹²³ Ὅποι-ος τὰ ἀφαιρεῖ ἀπὸ τοὺς μὲν καὶ τὰ δίνει στοὺς δέ, δὲν τοὺς ἐπιδραξε τὴ μεγαλύτερη ἀδικία. Ἄλλωστε, ποιὸν ἀπὸ τοὺς δύο θά πρέπει νὰ ἀκούσει ὁ Θεός, αὐτὸν που ἐνεργετήθηκε ἢ αὐτὸν που καταγράφεται γιὰ τὴν ἀδικία καὶ τὴν ἀπαγῆ που ὑπέστη, διερωτᾶται ὁ ἴδιος. Ὁ Θεός ὄχι μόνον δὲν ἀποδέχε-ται βέβηλες καὶ ἀκάθαρτες θυσίες καὶ προσφορές, αὐτὲς δη-λαδὴ που προέρχονται ἀπὸ πλεονεξίες, ἀπραγές καὶ ἄλλες βίαιες ἀδικίες, ἀλλὰ καὶ παροργίζεται: «Τοιαύτας γὰρ προ-σέεται προσφοράς ὁ Θεός, τὰς ἐτέρας καὶ ἀποστρέφεται καὶ μισεῖ. Οὐδὲ γὰρ βούλεται ἐξ ἄλλοτριῶν τιμᾶσθαι συμ-

3. Ἡ κοινωνικὴ δυναμικὴ τοῦ χριστολογικοῦ δόγματος

φορῶν. ἀκάθαρτος γὰρ καὶ βέβηλος ἡ τοιαύτη θυσία, καὶ παροξύνει ἐν μάλλον, ἢ ἐξιλαιώσει τὸν Θεόν»⁹²⁴.

Ἄν αὐτοὶ που δὲν ἀδίκησαν τιμωροῦνται γιατί δὲν μετέ-δωκαν, πόσω μάλλον αὐτοὶ που τὰ ἀφαιρῶν ἀπὸ τοὺς ἄλ-λους. Τό γεγονός ὅτι ἄλλος εἶναι ὁ ἀδικούμενος καὶ ἄλλος ὁ ἐλεούμενος δὲν δικαιολογεῖ τὰ πράγματα. Τό κακό εἶναι τό ἴδιο: «τί γὰρ ὄφελος ἐκδῦναι ἔτερον, καὶ ἐνδύσαι ἔτερον»⁹²⁵. Θά ἔπρεπε ὁ ἀδικούμενος νὰ εἶναι καὶ ἐλεούμενος. Ἐτσι δὲν μπορεῖ νὰ χαρακτηρισθεῖ φιλόδοξος, αὐτὸς που ταυ-τόχρονα τραυματίζει καὶ θεραπεύει. Ἐξάλλου δὲν εἶναι δυ-νατὸς ὁ συμψηφισμὸς μεταξὺ τῶν δύο, ἀφοῦ τό νὰ ἀδικεῖς κάποιον ἀποτελεῖ πολλαπλάσιο κακό ἀπὸ τό καλὸ τῆς ἐλε-ημοσύνης: «οὐδέ γὰρ δυνατὸν τῷ αὐτῷ μέτρῳ τῆς ἐλεημοσύ-νης θεραπεῦσαι τό ἀπὸ τῆς πλεονεξίας κακόν. Ἄν γὰρ πλε-ονεκτησῆς ὀβολόν, οὐκ ὀβολοῦ σοι δεῖ πάλιν εἰς ἐλεημοσύ-νην, ἵνα ἀνέλθῃς τὸ ἀπὸ τῆς πλεονεξίας ἔλκος, ἀλλὰ ταλάντου. Διὰ τοῦτο ὁ κλέπτῃς ἄλους τετραπλάσιον καταβάλλει»⁹²⁶.

Βασικὴ κοινωνικὴ ἀρετὴ που προϋποθέτει πολλές ἄλλες καὶ ἔχει ἄμεση σχέση πρὸς τὸ Χριστό εἶναι ἡ φιλοξενία. Ὅ-ποιος φιλοξενεῖ τὸν πλησίον αὐτὸς φιλοξενεῖ τὸν ἴδιο τό Χρι-στό: «ὅς ἂν δεξήται ἓνα τούτων τῶν ἐλαχίστων ἐπὶ τῷ ὄνο-ματί μου, ἐμὲ δέχεται»⁹²⁷. Αὐτὸ δηλώνει τό ἀπροϋπόθετο τῆς φιλοξενίας: «ξενεῖν μέλλοντες μηδέποτε περιεργαζώμεθα, τίς καὶ πόθεν. Εἰ γὰρ τοῦτο περιεργαζώμεθα, ἴσως ἂν διημάτεν», σχολιάζει ὁ Χρυσόστομος⁹²⁸. Περισοῦ-τερο ἀπὸ κάθε ἄλλον ταυτίζεται ὁ Χριστὸς μετὰ τοὺς ἐλάχι-στος, μικροὺς καὶ ἀδυνατούς⁹²⁹. Καὶ μάλιστα ὅσο πιὸ ἐλάχι-στος εἶναι ὁ φιλοξενούμενος, τόσο περισσότερο ἔχει μαζί-του τὸ Χριστό. Ὅποιος δέχεται μόνον τοὺς μεγάλους καὶ ὁπου-

⁹²⁴ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Ματθ. 13,4, PG 59, 90.

⁹²⁵ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Λοῦκ. 73,3, PG 59, 398.

⁹²⁶ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Ματθ. 52,5, PG 57, 524.

⁹²⁷ Ματθ. 18,5.1. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Γέν. 41,3, PG 53, 378.

⁹²⁸ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Γέν. 41,3, PG 53, 378.

⁹²⁹ Βλ. Ματθ. 18,5.

⁹²¹ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Ματθ. 71, 4, PG 58, 666.

⁹²² ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Λοῦκ. 63,3, PG 59, 398.

⁹²³ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Ματθ. 52,5, PG 57, 524.

δαίους κατά κόρον τον τό κάνει κυθώς από κενοδοξία, ενώ όποιος δέχεται τον ελάχιστο αυτός τό κάνει καθαρά για τό Χριστό⁹³⁰.

Η φιλοξενία δέν έγγκεται έλθώς και μόνο στη χορήγηση χρημάτων ή τή διατροφή ή την περιποίηση από τους δούλους ή υπηρέτες, αλλά κυθώς στην προσωπική ένασχύληση που δέχγναι την άγίαη και την προσωπική φροντίδα⁹³¹.

Ο Χριστότομος χαδατηρίζει ως ξενώνες τόσο την Εκκλησία όσο και την οικογένεια. Κάθε σπύι δφείλει νά είναι ένα οίκημα για τό Χριστό: «έστω τό του Χριστού πανδοχείον ήμων ή οικία»⁹³².

Ο βαθμός σπουδαιότητας της φιλοξενίας έγγκεται στό γεγονός ότι κάποτε άποτελοΰσε πρθέκημα έπιλογής συζύγου⁹³³.

2.2.2 Οι άρχές της άυτονομίας, του μονιμου και του όμοιομορφισμου

Τό κοινωνικά άσύγχυτο και άτρεπτο, οι άρχές δηλαδή της συμπληρωματικότητας και έτερότητας, παδαβάπτονται από τρείς κυθώς παδαγόντες και νοοτοπίες: από τον κοινωνικό άτομικισμό, τό μονιμο και τον κοινωνικό όμοιομορφομο.

Ο κοινωνικός άτομικισμός όρίζεται ως μία γενικότρεη κίνηση που άγνοεί τον πληθόν και τό όλο του, πρθέγματα άπαδαίτητα για την άνάπτυξη του συνδέομο μετξύ των άτόμων. Περιγράφεται δε ως μία κίνηση έξασης της άτομικής έλευθερίας, της άτομικής κατανόσης της έργασίας, του σφρετρισμοΰ όσαν άνήκουν στους άλλους. Γενικά ό κοινωνικός άτομικισμός δηλώνει την ένεργοποίηση όλων των μηχανισμών για την έκανοποίηση του ίδιου σμφερόντος, για

⁹³⁰ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΕΙΣ ΠΡΟΪ, 45,3, ΡG 60, 318.

⁹³¹ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, ΕΙΣ ΤΟ «ΔΟΞΙΑΣΘΕ ΠΡΟΚΑΛΑΝ» 1,4, ΡG 51, 193.

⁹³² ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, ΕΙΣ ΠΡΟΪ, 45,4, ΡG 60, 319.

⁹³³ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, ΕΙΣ ΓΕΝ. 48,3, ΡG 54, 438.

τή μετατροπή του κοινοΰ σε άτομικό, για τή χρήση των άλλων χάρη του έγώ. Είναι μία κίνηση αντίθετη πρός τή λογική του Χριστοΰ που άνακεφαλαιώνεται στο «τά κοινή σμφερόντα ζητέιν».

Στην εκκλησιαστική ζωή μία τέτοια κίνηση ευδοκμεί με την άτομική χρήση των χαρισμάτων, δηλαδή την προσπάθεια οικιοποίησης τους κατά τό παδαόδημα του δούλου της παδαβολής των ταλάντων που έκρυψε τό τάλαντο, φροντίζοντας νά παδαμοδίσει τον διπασιασμοΰ του χάρη των άλλων. Είναι μία όχι μόνο άντεκκλησιαστική αλλά και μία άφύσικη σμφεριφορά. Πάσχει δε τόσο χριστολογικά όσο και άγιοτομιατικά. Ο εκκλησιαστικός άτομικισμός άπαγορεύει την παδαουσία του Χριστοΰ και τή δράση του άγίου Πνεύματος.

Ίδιαίτερα έμφανής είναι ό άτομικισμός στην προτεσταντική ζωή, όπου τό σύνολο της χριστιανικής ζωής σπηρεύεται σε άτομικές έμπνεύσεις και πρωτοβουλίες και όχι εκκλησιαστικές. Πρόκειται για μία θεολογική στάση που σπηρεύεται στη σχέση του καθενός πρός τό άγιο Πνεύμα, από την όποία και άντλεί τό φωτισμό.

Ο εκκλησιαστικός άτομικισμός ώστόσο δέν έχει γεωγραφικά και όμολογιακά όδια. Έντοπίζεται εκεί που τό συλλογικό άντικαθίσταται από τό άτομικό, όπως μοποεί νά συμβαίνει π.χ. στη λατρεία, όταν δίνεται προτεραίοτητα στην άτομική ή όταν η κοινή λατρεία βιώνεται ως άτομική. Τον ίδιο άτομικισμο έκφράζει και η τάση για την άποεκκλησιαστικοποίηση των μυστηρίων και τελείων, με την έννοια ότι έγκαταλείπουν την κοινότητα, τό φυσικό τους χώρο, και τελούνται κατ' οίκον ή ιδιωτικά.

Στην οικογενειακή ζωή ό άτομικισμός έκφράζεται εκεί όπου η γαμική και οικογενειακή κοινωνία είναι ό χώρος έκανοποίησης των άτομικών σμφερόντων των μελών της οικογενειακής ομάδας και όχι των σμφερόντων της ίδιας της ομάδας. Η ίδια νοοτοπία έντοπίζεται σε όλες τις πτυχές του

οικογενειακού βίου. Η έθωπική σχέση π.χ. άπομονώνεται άπό τήν άγαπητική και χρησιμοποιείται έγλωιστικά. Η ίδια αντίληψη άπαγορεύει τόν καταμερισμό έργασιών και τήν άρνηση άνάληψης τών κοινών κατά τά άλλα εύθυνών.

Στήν κοινωνική ζωή ό άτομικισμός μεταφράζεται σέ μιá προστάθεια άξιολόγησης τών πράξεων και συμπεριφορών μέ άρχή τό άτομικό συμφέρον ή άναζήτησης και επιδίωξης τού άτομικού συμφέροντος πέρα και έξω άπό τήν επιδίωξη τού συμφέροντος τών άλλων. Μέ άλλα λόγια, αυτό μεταφράζεται άπό τή μιá πλευρά ως περιφρόνηση τού άλλου και άπό τήν άλλη ως έγλωισμός. Αυτός είναι και ό λόγος που για να συναντήσει κάποιος τόν πλησίον θά πρέπει νά είναι «μη τευρωμένος», όπως γράφει ό Κτύριλλος *Άλεξανδρείας*⁹³⁴.

Στήν ουσία πρόκειται για παράλογισμό, άφου ούτως ή άλλως δέν υπάρχει άλλος τρόπος εύρεσης τού ίδιου συμφέροντος παρά διά τού πλησίον. Χαρακτηριστικό είναι τό παράδειγμα άπό τήν καθημερινότητα που επικαλείται ό Χρυσόστομος. Είναι, γράφει, σάν νά πήρε φωτιά ή διπλανή κατοικία, και οι γείτονες άντί νά τρέξουν νά τή σβήσουν κλείνεται στά στήλια τους μηπως και κινδυνεύσουν. Φυσικά μαζί μέ τού διπλανού κλείεται και τό δικό τους στήλι. Έτσι «έπειδή τό του πλησίον συμφέρον σνκ είδον, και τό έαυτών προσεσπολλούσιν»⁹³⁵. Και καταλήγει ό Χρυσόστομος: «μηδεις τό έαυτου ζητείτω, ίνα τό έαυτου εύρη»⁹³⁶.

Αυτή ή κίνηση αυτόρκειας και αυτόνομίας καταστρέφει και άχρηστεύει τό σχέδιο τού Θεου, που έπίτηδες έδωσε τό άτομικό μέ τό συμφέρον τού άλλου έτσι ώστε νά δημιουργηθεί συνδυασμός μεταξύ τών άνθρώπων και νά καλυφθείται ή άλληλεγγύη. Έξάλλου κατά τό Χρυσόστομο «δ' κόσμος άπας ούτω συνέστηκε». Άν ό κατετάλιος σέ μιá θαλασσοταραχή φροντίξει μόνο τή δική του ζωή, τότε και αυ-

⁹³⁴ ΚΥΡΙΑΝΟΥ ΔΑΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, ΕΙΣ ΔΟΥΚ. 10, 30, PG 72, 681a.

⁹³⁵ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΕΙΣ Α' ΚΟΘ. 25, 4, PG 61, 210.

⁹³⁶ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, ΕΙΣ Α' ΚΟΘ. 25, 4, PG 61, 210.

τός και οι άλλοι θά καταποντισθούν. Τό ίδιο γίνεται και μέ τά έπαγγέλματα. Άν ό καθένας σκοπεύει στό δικό του συμφέρον δέν θά υπάρχει κοινωνική ζωή ούτε βέβαια και τό δικό του έπάγγελμα. Άν ό γεωργός στείρει τόσο σιτάρι όσο για νά έπαρκέσει στόν ίδιο, θά πεινώσει και αυτός και τό κοινωνικό σύνολο. Τό ίδιο συμβαίνει και μέ τό στρατιώτη, που τρέχει νά σώσει μόνο τόν έαυτό του, και τόν έμπρο. Πιά όλους αυτούς τους λόγους ό Θεός «σνκ άφίησι πρότερον επι τό οικειον συμφέρον ελθειν, μη διά τών άλλοτρίων συμφερόντων οδεύσαντας... διά τοϋτο και έννομοθέτησεν αυτό ό Θεός, ίνα εις συνδεσμον άγάπης άγάγη»⁹³⁷.

Στήν οικονομική ζωή άτομικισμός σημαίνει **ιδιοκτησία**. Πρόκειται για τήν έγλωιστική χρήση τών οικονομικών πόρων που γίνεται μέ τήν ιδιοκτησία, τήν κλοπή, τήν τοκογλυφία, τήν πολυτελή διαβίωση, τήν πλεονεξία.

Η ιδιοκτησία παρομοιάζεται μέ τό τάλαντο της σχετικής παραβολής που δέν δόθηκε στους τραπεζίτες, αλλά καταχωνήστηκε στη γη. Χρησιμοποιώντας και πάλι ό Χρυσόστομος τήν εικόνα τών χρημάτων, σημειώνει ότι λέγονται έτσι επειδή πρέπει νά χρησιμοποιούται για τήν ικανοποίηση της χρείας και όχι νά παραμένουν άνεργά⁹³⁸. Ο Θεός τά έδωσε για νά δαπανώνται και όχι νά κατακατατούνται: «ου διά τοϋτο έλαβες, ίνα αυτά καταχώσθης, άλλ' ίνα διανεμίης. Ει δε έβούλητο αυτά ό Θεός φιλάττεσθαι, σνκ άν αυτά άνθρώποις έδωκεν, άλλ' είασεν άν έν τή γη κείμενα μένειν»⁹³⁹. Είναι τό ίδιο που συμβαίνει και μέ τίς τέχνες. Έργο τού πλούσιου δέν είναι νά ναυπηγεί, νά οικοδομεί, νά ύφαινει και ό,τι άλλο, αλλά νά χρησιμοποιεί τόν πλοϋτο για τίς άνάγκες τών δεομένων⁹⁴⁰.

⁹³⁷ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, ΕΙΣ Α' ΚΟΘ. 25, 4, PG 61, 210.

⁹³⁸ Βλ. και ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, ΕΙΣ ΤΙΘΑΝ. 19, 3, PG 59, 123. «Χρήματα διά τοϋτο είδηται, ίνα αύτοις εις τάς άναγκαίας χρώμεθα διακονίας, σνκ ίνα φιλάττωμεν. Τοϋτο γάρ οικέτου, δεσπότου δε εκείνου, δοϋλου τό τηρείν, τό δε άναλόικειν, κυρίου και πολλήν έχοντος έσοσίαν».

⁹³⁹ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΕΙΣ ΤΙΘΑΝ. 19, 3, PG 59, 123.

⁹⁴⁰ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΕΙΣ ΜΑΤΘ. 49, 3, PG 57, 500.

“Όποιος λογυρίζεται ότι κάτι είναι δικό του, σημειώνει ο Μ. Βασίλειος, καθιστά τόν έαυτό του ξένο προς την Εκκλησία του Χριστού, προς την άγάπη του Χριστού που μάς διδάξε με τά λόγια και τίς πράξεις του να προσφέρουμε και τή ζωή μας για τους άλλους⁹⁴¹.”

“Όσοσο κανείς δεν εξαναγκάζει κάποιον να γίνει άκτιμών. Ήξάλλου τί άξία έχει κάτι όταν επιβάλλεται; Βασική προϋπόθεση είναι ή έλευθερία, κάτι που φάνηκε καθάρά στην περίπτωση του πλουσίου νεανία που ήθελε να γίνει τέλειος και τό έγκατέλειψε όταν του ζητήθηκε να πουλήσει τά υπάρχοντά του⁹⁴². Και σχολιάζει ο Χρυσόστομος: ή υπόθεση βρίσκεται στη θέλησή σου και κύριός της είσαι έσύ. Δέν σε άναγκάζω, δέν σε επιβαρύνω. Άν τό κατορθώσεις, σε στεφανάνω, άν όχι, δέν σε τιμωρώ. Όσα γίνονται από διαταγή και όφειλή δέν έχουν τόσο μεγάλη άξία. Όσα όμως γίνονται από προαίρεση και από φιλοτιμία, αυτά έχουν λαμπρούς στεφάνους⁹⁴³.”

“Ως χαρακτηριστικό παράδειγμα άκτημοσύνης φέρει ο Χρυσόστομος τους Άποστόλους. Ο Πέτρος σεμνωτόν να βεβαιώνει: «άγγέλιον και χρυσίον ούχ υπάρχει μοι, ό δέ έχω τούτο σοι δίδωμι»⁹⁴⁴. Και από τόν πλούσιο νεανία ό Χριστός δέν ζήτησε να περιποιηθεί χιλούς ή να κάνει κάτι άλλο, αλλά να πουλήσει τά υπάρχοντά του και να μοιράσει τά χρήματα στους φτωχούς⁹⁴⁵.”

Τό πλέον καθοριστικό, κατά τό Χρυσόστομο, δέν είναι να μην έχει κάποιος οίκια, άγρους, χρήματα και ζωα, αλλά να έχει εξασφαλίσει ότι είναι κύριος όλων αυτών και όχι δουλος, ότι τά χρησιμοποιοει και δέν τόν χρησιμοποιοει. Επομένως τό καθοριστικό είναι ό βαθμός έλευθερίας του άν-

⁹⁴¹ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, “Όροι κατ’ έπιτομήν 85, PG 31, 1144a.

⁹⁴² Βλ. Μαρθ. 19,21.

⁹⁴³ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Περί μετανοίας 6,3, PG 49, 318.

⁹⁴⁴ Πράξ. 3,6.

⁹⁴⁵ Μαρθ. 10,21. Λουκ. 18,22.

θρώπου. “Όσο περισσότερο κατέχει ό άνθρωπος ή όσες περισσότερες ανάγκες έχει τόσο περισσότερο είναι και ή έλευθερία του: «Όσα άν πλείονα περιβάλλη, τοσούτω δουλικώτερος γέγονας. Όσα γάρ άν πλείονως δεηθής, τοσούτω την έλευθερίαν έπτεπέμω. Η μέν γάρ άκριβής έλευθερία, τό μηδενός άλλως δείσθαι»⁹⁴⁶.”

Άλλους όρους θέτει ο Κύριλλος Αλεξανδρείας, όταν υπογραμμίζει ότι κάθε κτήση αγαθού θά πρέπει να γίνεται «μετά Θεού, και διά Θεού και παρά Θεού»⁹⁴⁷.

Η άκτημοσύνη συνδέεται άμεσα με την άγάπη. Στο έρώτημά ποιό από τά δύο άποτελεί προϋπόθεση του άλλου ό Χρυσόστομος προτάσσει την άγάπη⁹⁴⁸.

Μέγο περιδοιομού της ιδιοκτησίας, ένίσχυσης της αίσθησης του διαχειριστικού ρόλου όλων κατέχουν, είναι ό δεκατισμός, συνηθεια που πήρε ή Εκκλησία από την ιουδαϊκή θρησκευτική παράδοση και με την πάροδο του καιρού έγκατέλειψε λόγω του νομικού χαρακτηέρα της πράξης.

“Ένα άκόμη χαρακτηριστικό δείγμα του οικονομικού άπολιτισμού είναι ό **δανεισμός**, ένω και ή άκολουθούμενη τοκογλυφία είναι μιá τέτοια περίπτωση. Γνωρίζοντας ό Θεός την άπληστία των ανθρώπων, που έμμεταλλατεύονται άκόμη και τους φτωχούς, γράφει ο Χρυσόστομος, έβαλε τόν έαυτό του ως χρεώστη και έγλυπητή, έτσι ώστε ή έλεημοσύνη και ό δανεισμός να μην άποσκοπεί ούτε στην άντιμίσθια ούτε στην άπληστία και την πλεονεξία που εκφράζει ή τοκογλυφία. Έτσι όποιος δανείζει τό φτωχό στην πραγματικότητα δανείζει τό Θεό και έχει να περιμένει από εκείνον την άποπληρωμή⁹⁴⁹. Μιά τέτοια άντιλήψη άποτρέπει την έμπορία της συμφοράς και της φτώχειας⁹⁵⁰.”

⁹⁴⁶ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Είς Ιωάν. 80,3, PG 59, 436.

⁹⁴⁷ ΚΥΡΙΑΚΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, Είς Σοφή 6,121, PG 70, 256c.

⁹⁴⁸ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Είς Πράξ. 11,1, PG 60, 94.

⁹⁴⁹ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Περί μετανοίας 7,6, PG 49, 333. Βλ. έντονη Είς την άποστολικήν γήσιν... 1,8, PG 51, 278.

⁹⁵⁰ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Ούκ άκρίνδυνον τοίς άκροαταίς... 1, PG 51, 97.

Η κοινωνικὴ πραγματικότητα εἶναι γεμάτη ἀπὸ **μονιστικές** τάσεις καὶ συμπεριφορές οἱ ὁποῖες ἐκφράζονται μῆσα ἀπὸ τὴν προοπτικὴν ἰδεολογικῆς κυριαρχίας σὲ ὅλα τὰ ἐπίπεδα. Οἱ λόγοι εἶναι προφανεῖς. Ἀπὸ τὴ μιά πλευρὰ ἡ θέληση γιὰ ἰσοχρητοποίηση τῆς ἰδεολογικῆς ταυτότητας καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἡ αὐξηση τῆς δύναμης ἐπιρροῆς συνδυασμένης μετ' τὴ δύνατὸτητα ἐπέκτασης τοῦ χώρου κυριαρχίας. Τὸ ἴδιο προφανῆ εἶναι καὶ τὰ μέσα. Ἡ χρῆση ἰδεολογικῆς βίας, ἂν προκείται γιὰ ὀλοκληρωτικὲς κοινωνίες, ὁ προσηλυτισμός, ἂν προκείται γιὰ θρησκευτικὴ ἰδεολογία, οἱ πιέσεις γιὰ τὴν πολιτικὴν ἀφομοίωση καὶ ἄλωση ξένων πολιτισμικῶν ἀξιών, ἂν προκείται γιὰ τὴν παρρουσία ξένων, οἱ τάσεις γιὰ κομματικοποίηση τῆς κρατικῆς μηχανῆς, ὅστε νὰ εἶναι εὐκόλος ὁ ἐλεγχὸς τῆς καὶ πόλος ἐλπίης ψηφοφόρων.

τὴν ἐλαφὴρ θρησκευτικῆς πολιτικῆς, οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς ἐλευθερίας πού στοχεύει στὴ διεύρυνση μέχρι καὶ τὴν ἀπὸλυτὴ κυριαρχία τῆς ὑποκειμενικῆς ἐλευθερίας. Ὅσο περισσότερο περιορισμένη εἶναι ἡ ἐλευθερία τῶν μὲν τόσο περισσότερο διευκολύνεται ὁ δρόμος γιὰ τὴ μονοπώληση τῶν ἀτομικῶν δικαιωμάτων τῶν δέ. Ταυτοχρόνως διασφαλίζεται ἡ ἀπαγόρευση τῆς κρατικῆς, πολὺ περισσότερο τῆς ἀμφισβήτησης.

τὸ μέτρο ἀντὶ τοῦ ὅλου. Προκείται γιὰ τὴν ἀντίστοιχη προά. Ἀντὶ τῆς κυριαρχίας τῆς πλειοψηφίας ἐπὶ τῆς μειοψηφίας τῆς μειοψηφίας ἐπὶ τῆς πλειοψηφίας. Σὲ κάθε περίπτωση τὸ οἶκτον (θρησκευτικὲς πεποιθήσεις, ἰδεολογία, ἀξίες, πολιτισμός) θεωρεῖται ἀναντικατάστατο, μοναδικό, ὀρθόδοξο, σὲ ἀντίθεση πρὸς τὸ ξένο πού ἀντιμετωπίζεται ὡς κοινὸ, συνηθισμένο, εὐτελές, αἰρετικὸ, ἀπρόβλητό. Τίς μονομέρειες στὸν ὀρισμὸ τῆς ἀλήθειας. Προκείται γιὰ τὴν ἀπολυτοποίηση τῆς μίας πλευρᾶς ἢ τῆς μίας ὀπτικῆς καὶ σχετικοποίηση τῶν ἄλλων, τῶν διαφορετικῶν ὀπτικῶν. Εἶναι ἡ γνωστὴ ἀντίθεση μεταξὺ τοῦ ὑποκειμενικοῦ

καὶ ἀντικειμενικοῦ καὶ ἡ γνωστὴ προοπτικὴ κυριαρχίας τοῦ ὑποκειμενικοῦ. Στὴν κοινωνικὴ ἢ παρακόσμια πραγματικὴ βιωμένη ὡς ἡ ἀπολυτοποίηση τοῦ ἰδίου συμφέροντος, εἰδωλοποίηση τῶν ἔθνικῶν ἰδεολογιῶν, ὅπως π.χ. ὁ Μαρξισμός, ὁ Χιτλερισμός, ὁ Ἐθνικοσοσιαλισμός. Γιὰ μονομέρεια μποροῦν νὰ χαρακτηριστοῦν κυρίως τὰ θρησκευτικὰ συστήματα πού προσπαθοῦν νὰ ἐπιβάλλουν τὴ δική τους πίστη ὡς τὴ μόνη ἀληθινή, ἀχρηστεύοντας ἢ ἀπορρίπτοντας ταυτοχρόνως τὶς ἄλλες. Καὶ τὸ ἐδῶτημα πού προκύπτει ἐδῶ εἶναι, ἂν ἡ ἀλήθεια τοῦ Χριστοῦ, τῆς ὁποίας ὑπογραμμίζεται ἡ μοναδικότητα καὶ ἡ πληρότητα, μπορεῖ νὰ χαρακτηριστοῦν τὸ ἴδιο μονομερῆς, ὅπως συμβαίνει μετ' τὶς θρησκείες τοῦ κόσμου. Ἡ ἀπάντηση εἶναι προφανής. Ἡ ἀλήθεια ἐν προκειμένῳ ταυτίζεται μετ' τὸν ἴδιο τὸ Θεάνθρωπο Χριστό, πού δὲν εἶναι μέτρος τῆς ἀλήθειας ἀλλὰ εἶναι τὸ ὅλον ἀλήθεια, πού δὲν ἔχει καθεαυτὴ πολλές πλευρῆς. Ἐκλαμβάνεται ὡστόσο ὡς πολυεδρικὴ σὲ ὅσους τὴν προσεγγίζουν ἀποστασιατικὰ εἶτε λόγῳ σκοπιμότητας εἶτε λόγῳ ἐγγενῶν δυσκολιῶν.

Ἐναντίον τῆς ἐτερότητας σιγέφεται ὁ **κοινωνικὸς ὁμοιομορφισμός** πού συνίσταται στὴν ἐπιβολὴ μίας γνώμης, μίας κᾶ, γενικότερα στὴν ἐπιβολὴ τῆς ὀλοκληρωτικῆς ἀντίληψης τῶν πραγμάτων.

Ἡ ἄρνηση τῆς ἐτερότητας στὴν ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ εἰκονίζεται στὴν προοπτικὴν ἐπιβολῆς ἑνὸς ἐκκλησιαστικοῦ ὁμοιομορφισμοῦ πού δὲν ἀφορᾶ στὴν κοινὴ πίστη καὶ τὸ κοινὸ ἦθος ἀλλὰ στὴν ἐκκλησιαστικὴ συμπεριφορὰ, δηλαδὴ τὴν ἀπαγόρευση ὑπαρξῆς καὶ δραστηριοποιήσεως τῶν διαφορετικῶν χαρακτηρισμῶν. Εἶναι ἡ προοπτικὴν κατάργησης ὅλων τῶν χαρακτηριστικῶν πού διαφοροποιοῦν ἕνα χάρισμα ἢ μιά δράση ἐναντὶ τῶν χαρακτηρισμῶν καὶ δράσεων τῶν ἄλλων. Ὁ σκοπὸς εἶναι προφανής. Ἡ ἐπιτάχυνση τῆς μίας ομάδας ἢ νοσοκομίας

έναντι των άλλων που κατατείνει στη μονοπωλία της θρησκευτικότητας και την καθυπόταξη. Τέτοια προβλήματα πάντοτε υπήρχαν στην Εκκλησία, γι' αυτό και ο Χρυσόστομος επιμένει πώς «*ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μέλη πολλά καὶ διάφορα*» υπάρχουν και «*πολλοὶ τῆς ἀρετῆς οἱ βαθιοὶ*». Ἄλλα ἀπὸ αὐτὰ εἶναι «*τιμιώτερα*» καὶ ἄλλα «*καταδέστερα*». Κανένα ἀπὸ αὐτὰ δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ στρέφεται ἐναντίον τῶν ἄλλων, καὶ ὅταν τὸ κάνει ἀχρηστεύεται καὶ ζημιώνεται τὸ ἴδιο. Ἀντίθετα τὸ ἔνα στηρίζει καὶ στολίζει τὸ ἄλλο⁹⁵¹.

Ἐνας ἐκκλησιαστικός δημοσιογράφος εὐκολα οδηγεῖ σὲ τῶσεις διμοιογραφικῆς συμπειροφῶς καὶ δράσης πρὸς τὸν κόσμο καὶ τῇ συγχρονη κοινωνία. Στὴν ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ βιώνεται μὲ τὴν προσηθεία ἐπιβολῆς τοῦ πολιτισμικοῦ ὁμοιομορφιοῦ. Πρακτικῇ πού ἐφήρμοσε γιὰ αἰῶνες ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, ὅταν ἀρνήθηκε νὰ ἀποδεχθεῖ τὴν πολιτισμικὴ ιδιαιτερότητα καὶ ἑτερότητα τῶν Ἰθαγενῶν στοῦς καιροὺς τῆς ἱεραποστολικῆς ἐπέκτασης.

Ἡ ἀρνησιμὴ ἑτερότητας δηλώνεται σήμερα μὲ τὴν προστάθεια ἀπομόνωσης τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὸ κοσμικὸ γίνεσθαι, ὅπως αὐτὸ ἀποτυπώνεται στὴν πλουραλιστικὴ καὶ παγκοσμιοποιημένη κοινωνία, ἢ στὴν τακτικὴ μιάς γενικευμένης ἀπόρριψης πού στηρίζεται σὲ φρονταμενταλισμοὺς. Ἐδῶ συνήθως συνυπαρchoύν ὁ ἐκκλησιαστικός συντηρητισμὸς ἀπὸ τῆ μιὰ πλευρᾶ, πού δὲν ἐξιμηνεύεται ὡς ἐμμονή στὶς ἀπαρχαρχακτες δογματικὲς ἀλήθειες ἀλλὰ ὡς ἐμμονή σὲ κατεστημένες, ἀλειτρούργητες καὶ ἄγονες συμπειροφῶς καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη οἱ κλειστὲς ἐθνοφυλετικὲς ἰδεολογίες. Νοσοτροπίες πού δὲν συνάδουν πρὸς τὴν ὀρθόδοξη ἐκκλησιαστικὴ παραδόση καὶ τὴν οἰκουμενικότητα τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως αὐτὰ προτυπώθηκαν στὴν Πεντηκοστή, ἀλλὰ πρὸς μεταγενεστέρους πρακτικὲς πού περιόρισαν καὶ ἐγκλωβίσαν τὴν Ἐκκλησία.

⁹⁵¹ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Α' Κορ. 30,4, PG 61, 254: «*οὔτοι πάντες ἀλλήλους κοσμοῦσι, κἀν ἐξουθενήσῃ τὸν ἐλάττωνα ὁ μεῖζων, ἑαυτὸν τὰ μέγιστα ἐβλαψεν*».

Στὴ γαιμικὴ σχέση ἡ ἑτερότητα παραβιάζεται ἀπὸ τὴν ἀρνησιμὴ νὰ ἀποδεχθεῖ ὁ ἕνας τὸν ἄλλο, ὅπως εἶναι. Ἀρνησιμὴ πού γίνεται περιοσότερο ὀρατὴ στὴν ἀνυπαρξία ἀνοχῆς ἀπέναντι στὰ λάθη καὶ τὰ ἐλαττώματα τοῦ ἄλλου. Στάση κατὰ τὴν ὁποία οἱ σύζυγοι εἶναι ἀνέτοιμοι «*ἀλλήλων τὰ βάθη βαστάξιν*», κἀτι πού δηλώνει ἄλειψη ἀγάπης καὶ ταυτοχρονα ἀχρηστευση τῆς εὐκαρίτιας γιὰ γύμνασμα καὶ αὐτοκριτικῆ⁹⁵². Τὸ χειρότερο εἶναι ἡ ταύτιση τῆς λαθεμένης γνώμης, τῆς πονηρῆς πράξης, τῆς ἀμαρτίας μὲ τὸν ἀνθρώπο, κἀτι πού ἀναγκάζει τὸ Χρυσόστομο νὰ διευκρινίσει ὅτι «*ὁ μὲν ἀνθρώπος ἔργον Θεοῦ, ἡ δὲ πλάγη ἔργον τοῦ διαβόλου*. *Μὴ τοίνυν ἀναμιῆς τὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰ τοῦ διαβόλου*»⁹⁵³. Ὅποιος μισεῖ τὸν ἀμαρτωλὸ καὶ ὄχι τὴν ἀμαρτία, στερεῖται ἀγάπης καὶ ἐπιτελεῖ ἔργο διαβόλου, ὁ ὁποῖος φροντίζει νὰ ἀφαιρέσει τὴν ἀγάπη ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, ἔτσι ὥστε ἀφενὸς νὰ στερεῖται τῇ δυνατότητα διόρθωσης τῶν ἀμαρτανόντων καὶ ἀφετέρου νὰ ὀδηγήσει στὴ διάσπαση. Ὅποιος συμπειροφέρεται ἔτσι μοιάζει μὲ τὸ γιατρό πού ἀντὶ νὰ στρέφεται ἐναντίον τῆς ἀσθένειας στρέφεται ἐναντίον τοῦ ἀσθενοῦ, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸν ἀσθενῆ πού ἀρνεῖται νὰ δεχθεῖ τὴ θεραπεία ἐπειδὴ ὁ γιατρός εἶναι κακὸς καὶ ἀσεβής⁹⁵⁴. καὶ ἀπὸ τὴν προστάθεια μορφοποίησης τοῦ ἔνος κατ' εἰκόνα τοῦ ἄλλου. Εἶναι ἡ προστάθεια ἀλλοίωσης τῆς προσωπικότητας τοῦ ἄλλου καὶ συμμόρφωσης πρὸς τίς ἀπαιτήσεις τοῦ ἰσχυροῦ. Γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ λόγο εἶναι ἐνταγμένη στὴν προστάθεια κυριαρχίας καὶ ἐξουσίας τοῦ ἔνος ἐπὶ τοῦ ἄλλου. Εἶναι κἀτι πού ἀποδεικνύει ἐπίσης τὴν ἄλειψη ἀγάπης, ἀφοῦ αὐτὸς πού ἀγαπᾶ προτιμᾶ νὰ εἶναι «*ἐπιτατόμενος*» καὶ ὄχι «*ἐπιτάττων*», καθὼς γράφει ὁ Χρυσόστομος⁹⁵⁵.

⁹⁵² Βλ. καὶ I ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Α' Κορ. 26,8, PG 61, 223.

⁹⁵³ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Α' Κορ. 33, 4, PG 61, 281.

⁹⁵⁴ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Α' Κορ. 33,5, PG 61, 283.

⁹⁵⁵ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Α' Κορ. 32,6, PG 61, 272.

Ο κοινωνικός δημοιομορφισμός εμφανίζεται όπουδήποτε επιχειρείται όχι μόνο η απόλυτη κυριαρχία της κοινωνίας Σέ αλλά και η επιβολή συγκεκριμένων χαρακτηριστικών της. Παλαιότερα δινόταν βαρύτητα στα εξωτερικά χαρακτηριστικά, ώστε να είναι εύκολότερος ο έλεγχος. Κάτι τέτοιο διατηρείται σήμερα κυρίως στις ένοπλες δυνάμεις και κατά περίπτωση και στο ιερατείο. Αυτή η πρακτική άλλαξε και τό σεβασμό της διαφορετικότητας. Η δημοιομορφία αναζητεί πλέον έσωτερικά-ψυχολογικά στηρίγματα. Σέ κάθε περίπτωση βασίζεται στην έμφυση κυρίως ιδεολογική ή ψυχολογική βία, άρκει αυτή να μήν είναι άρατή ή να μήν επιστρατεύεται από τά άτομα ως έξαναγκαστική.

Κατά τά άλλα ή δημοιομορφία συνίσταται στην κατ'είκόνα των διαθέσεων και επιδιώξεων των ίσχυρων μεταμόρφωση ή συμμόρφωση των αδύνατων ατόμων και ομάδων. Συνιστά έπίθεση στις προσωπικότητες, απόδυνάμωση του λογικού, μαζοποίηση συμπεριφορών, γενικά, ή σκοπίμη μεταλλαγή των συνειδήσεων. Ως τέτοιες δημοιομορφικές πρακτικές μπορούμε να κατονομάσουμε τά σκοπούμενα των ΜΜΕ, και ιδιαίτερα τίς διαφημίσεις, αλλά και άλλων παραγόντων, όπως ή μόδα και ό καταναλωτισμός. Προέκειται για ή δημοιοργία ενός νέου τύπου άνθρώπων, άνάκων να αυτενεργούν και να χρησιμοποιούν ή φραντασία της δημοιοργίας.

στην κατάργηση ή ή μη άνοχη ής έτερότητας και ής διαφορετικότητας, τελικά της έλευθερίας. Αυτό συμβαίνει κυρίως σε όλοκληρωτικά καθεστώτα όπου άπαγορεύεται ή άριεψη ή ή διαφορετική πολιτική γνώμη. Συμβαίνει όμως με έναν άλλο τρόπο και σε δημοκρατικές κοινωνίες, στο βαθμό που ή συμπαλίτευση συμπτεριφέρεται σαν να έπιθυμούσε ήν άπουσία της άντιπαλίτευσης, ή σε πολιτι-

3. Η κοινωνική δυναμική του χροιστολογικού δογματος

κές πρακτικές που άπαγορεύουν στην πράξη τό διαφορετικό. Έτσι ύπάρχει ή ψευδαίσθηση μόνο της έλευθερίας, της έλευθερης σκέψης και δράσης σε μία πλουραλιστική κοινωνία, ενώ στην πραγματικότητα επιβάλλεται ή προσαρμογή. Κάτι τέτοιο γίνεται ιδιαίτερα άντιληπτό, όταν μία κοινωνία δέν άνέχεται τίς διαφορετικές θεσηκεντρικές και έθνικές παραδόσεις και ταυτότητες, αλλά επιδιώκει με κάθε τρόπο ήν άφομοίωση τους στο όνομα ής κοινωνικής και έθνικής όμοιογένειας. Πρόκειται για μία ιδιότυπη μονοφυσική άντιλήψη, όπου τό ίσχυρό σκοπεύει στην έξαφάνιση του αδύναμου και μειοψηφικού, άντιλήψη που έντάσσεται στα όρια δράσης του πολιτισμικού ήμπεριαλισμού.

στην έπιβολή του μονοθελητισμού. Είναι διαφορετικό οι πολλές γνώμες να συγκλίνουν σε μία μέσα από μηχανισμούς διαβούλευσης, συνεργασίας, και άλληλοπεριχώθησής, και άλλο ή ύπαρξη μιάς μόνο, και μάλιστα έξαναγκασμένης γνώμης, με ήν παρέμβαση μηχανισμών έπιβολής και καταστομοκράτησης. Στην πρώτη περίπτωση πρόκειται για τό δημοκρατικό τρόπο διαβούλευσης, που προσηπόθετει έτερότητες και συμπληρωματικότητες, στη δεύτερη για τον όλοκληρωτικό, που τίς άρνεύεται ή τίς καταδολιεύεται.

4. Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΥ ΔΟΓΜΑΤΟΣ

1. Τό δόγμα του άγιου Πνεύματος και η θέση του στην Έκκλησία

Κάθε οικονομική ενέργεια του Θεού προς τον κόσμο και τον άνθρωπο έχει ως άφορητή τον Πατέρα, μέσο προώθησης τον Υιό και τελειωτή τό Πνεύμα⁹⁵⁶. Είναι χαρακτηριστική ή έντονη άπουστροφη του Χριστού προς τους προβληματισμένους μαθητές του για την άπουσολή του άγιου Πνεύματος μετά τή δική του άναχώρηση από τήν επίγεια πραγματικότητα, και σαφής ό λόγος του άναστρημένου Χριστού: «*λάβετε πνεύμα άγιον*»⁹⁵⁷. Άλλωστε είναι αυτό διά του οποίου σαρκώθηκε και ό ίδιος, όπως μαρτυρείται από τον άρχάγγελό προς τή Θεοτόκο: «*πνεύμα άγιον έπελεύσεται επί σε και δύναμις ύψίστου έπισκιάσει σοι*»⁹⁵⁸. Άλλά και μετά τή σάρκωση του Λόγου κανείς δεν μπορεί νά όνομάσει κύριο τό Χριστό παρά μόνο διά του άγιου Πνεύματος⁹⁵⁹.

Τό άγιο Πνεύμα είναι τό τρίτο πρόσωπο τής άγίας Τριάδος. Έκπορεύεται από τον Πατέρα και πέμπεται διά του Υιού. Η δράση του δεν άρχίζει μετά τήν άνάληψη του Χρι-

⁹⁵⁶ ΠΡΗΤΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, Περί του μη είναι τρεις Θεούς, PG 45, 125c.
⁹⁵⁷ Ιωάν. 20, 22.
⁹⁵⁸ Λουκ. 1,35.
⁹⁵⁹ Α Κορ. 12,3.

στού, αλλά είναι παρόν σε όλες τής δράσεις του Θεού στον κόσμο. Αυτό άποτελεί μιá βασική άρχή θεολογικής σκέψης τής πρώτης εκκλησιαστικής κοινότητας, όπως άλλωστε όμολογείται και στην άρχή του κεμένου των Πράξεων των Άποστόλων, όταν δηλώνεται πώς και αυτές οι έντολές του Χριστού στους άποστόλους είναι κατ'ός τής συνέργειας Χριστού και άγιου Πνεύματος⁹⁶⁰.

Ο ρόλος του άγιου Πνεύματος είναι πολλαπλός.

- Οδηγεί τον άνθρωπο και τήν κοινότητα στην αλήθεια. Είναι ή κινητήρια δύναμη κάθε εκκλησιαστικής δράσης και ιδιαίτερα τής ιεραποστολικής.
- Είναι ή αίτια τής ζωής και ιδιαίτερα τής πνευματικής ζωής. Έμπλουτίζει τήν Έκκλησία, τήν κοινωνία και τον κόσμο με τά χάρισματά και τους καρπούς του.
- Παρηγοεί και συμπαραστέκεται στον άγώνα του ανθρώπου εναντίον του κακού και τής άμαρτίας.
- Γενικότερα είναι ό κινητήριος μοχλός των πάντων. Χωρίς τό άγιο Πνεύμα δεν θά ύπήρχε Έκκλησία, όπως σημειώσται ό Χρυσόστομος: «*εί μη Πνεύμα παρήν, ούκ άν συνέστη ή Έκκλησία. Εί δε συνίσταται ή Έκκλησία, εύδηλον ότι τό Πνεύμα πάρεστι*»⁹⁶¹. Χωρίς τό Πνεύμα δεν τελείται κανένα μυστήριο και καμιά τελειή⁹⁶². Είναι αυτό που κινεί όλα τά νήματα τής εκκλησιαστικής ζωής: «*Πάντα χορηγεί τό Πνεύμα τό άγιον... όλον συγκροτεί τον θεσμόν τής Έκκλησίας*»⁹⁶³. Κανείς δεν μπορεί νά όδηγηθεί στό Θεάνθρωπο Χριστό χωρίς τή μεσολάβηση και τή μυστική σπλαιτουργία του άγιου Πνεύματος. Τίποτε δεν πραγματοποιείται χωρίς τήν παρουσία του και καμιά πρόσβαση προς τή σωτηρία δεν ύπάρχει χωρίς αυτό.

⁹⁶⁰ Παράξ 1, 2.
⁹⁶¹ Η ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Είς τήν άγιάν Πεντηκοστήν 1,4, PG 50, 458.
⁹⁶² Βλ. π.χ. τήν έκτάληση κατά τή Θεία Λειτουργία: «*κατάτακτον τό πνεύμα σου τό άγιον έπί ήμάς...*»
⁹⁶³ Στιχηρό Έορτασμού τής Πεντηκοστής

Τό άγνωστοπνευματικό δόγμα έπλήγη κυρίως στό Δυτικό Χριστιανισμό. Παράβλεπεται ιδιαίτερα άπό τή διδασκαλία γιά τό φιλιόμβε, τήν έκπόρευση του δηλαδή και άπό τόν Υι-παρεκκλίσεις που δέν έχουν ένα άπλό θεολογικό περιεχόμε-νο αλλά τραγικές συνέπειες γιά τήν Έκκλησία και τήν κοι-νώνια. Παρόμοιες συνέπειες έχει και η άπομόνωση του άπό τήν τριαδική συλλειτουργία του εκ μέρους του Πρωτοσταυ-αίτιολόγησης της διαμαρτυρίας και της άποσχισής άπό τό τασκευής μιάς οειδής άπό «θεολογίες» που φέρον τή σφρα-γίδα του, όπως η φεμινιστική θεολογία και άλλες όσες είχαν έπαναστατικό περιεχόμενο ⁹⁶⁴.

Πληττεται όμως και στό σύνολο του Ιστορικού Χριστιανισμού, όταν οι παραπάνω κακοδοξίες δέν έγκλωβίζονται στη θεολογία, αλλά εκτείνονται και χαρακτηρίζουν τό σύνολο σχεδόν της θεομικής χριστιανικής πράξης, στό βαθμό που αυτή άποδεικνύει μιά άνταγωνιστική σχέση μεταξύ θεολογικών παραγόντων και άγίου Πνεύματος, η όποία κατα-λάγει σε έμπαλιμό και άνυποληψία του τελευταίου. Στις πα-ραπάνω άντι-άγνωστοπνευματικές συμπεριφορές περιλαμβάνε-ται και η γνωστή ως βλασφημία κατά του άγίου Πνεύματος που δέν χαρακτηρίζει μόνο τίς άτομικές συμπεριφορές αλλά και τίς θεολογικές.

Οι συνέπειες της διδασκαλίας γιά τό φιλιόμβε είναι πρω-τίστως εκκλησιαστικές. Η διδασκαλία γιά τήν εκπόρευση του άγίου Πνεύματος και εκ του Υιού υποβαθμίζει τήν πα-ρουσία και δράση του Πνεύματος στην Έκκλησία, ενώ ά-νοίγει τό δρόμο γιά άνθρωποκεντρικές δράσεις και ιδιαίτε-ρα γιά τήν εκκοσμίκευση της εκκλησιαστικής ζωής. Αυτές οι δράσεις στηρίζονται στον έξανθρωπισμό της Χριστολογίας.

⁹⁶⁴ Bl. M. WELKER, Gottes Geist. Theologie des Heiligen Geistes, Neukirchen 1993, σ. 27 ff.

4. Η κοινωνική δυναμική του άγνωστοπνευματικού δόγματος

Έτσι διευκολύνεται η πολιτικοποίηση, πολιτισμοποίηση και κοινωνικοποίηση του Χριστιανισμού που άλλωθώνουν τή φύση της Έκκλησίας και παραχαράσσουν τήν άποστολή της. Η σύγχυση που έπιφέρει μιά τέτοια άντλήψη στην τρι-αδική σχέση και ζωή μεταφέρεται και στην εκκλησιαστική μέ τή μορφή της άδυναμίας διάκρισης μεταξύ της πνευματι-κής και της κοσμικής άντλήψης των πραγμάτων.

Οι πλέον χαρακτηριστικές συνέπειες της διδασκαλίας γιά τό φιλιόμβε είναι αυτές του πρωτείου και του αλάθητου.

Τό **πρωτείο** δέν εκτείνεται μόνο στις σχέσεις του Ιερατεί-ου, αλλά άφορά και στην κατανόηση της σχέσης των εκ-προσώπων του Θεού μέ τόν ίδιο. Όποιος έπιθυμεί νά άρχει των άλλων και νά θυμίζει αυτός τίς τύχες της Έκκλησίας όχι μόνο δέν είναι έτοιμος νά υποταγεί στην Έκκλησία και νά υπαγορεύει αυτός τί πρέπει νά σκέπτεται ό Θεός και πώς πρέπει, άν κριθεί ότι πρέπει, νά παραμεινάει στην Έκκλησί-α και τήν κοινωνία. Άπό μιά τέτοια στάση προς τό Θεό και τήν Έκκλησία συμβάλλει σημαντικά στην καθιέρωση του δειομού ως κυρίαρχης θεολογικής άντλήψης, σύμφωνα με τήν όποία ό Θεός έπαψε νά άνναιμνύεται στό του κόσμου, μέ άφήνοντας τή διακυβέρνηση στους εκπροσώπους του. Τό πρωτείο καταλήγει έτσι σε μιά πλήρη ύποκατάσταση του ρόλου του Θεού και πλήρη άνάληψη των εκκλησιαστικών πραγμάτων άπό τους άνθρώπους του. Είναι ένα παιχνίδι έ-ξουσίας σε βάρος του Θεανθρώπου Χριστού που δικαιολο-γεί όλες τίς εκκλησιαστικές άκαταστασίες, και φυσικά τά εκ-κλησιαστικά σχίσματα.

Η διδασκαλία γιά τό πρωτείο δέν έπηρεάσε μόνο την εκ-κλησιαστική αλλά και τόν κοινωνικό χώρο. Όταν οι εκκλη-σιαστικοί φορείς φροντίζουν νά διαργανώσουν τό πρωτείο τους έναντι των άλλων, παρά τά άντίθετα βιβλικά και εκ-κλησιαστικά διδάγματα, τά όποια άπαιτούν ταπεινώση, άλ-ληλούϊστοταγή, θυσία, αγάπη και διακονία, οι κοσμικοί και ι-διαίτερα οι πολιτικοί άρχοντες δέν έχουν κανένα λόγο νά τό

ἀγονοῦνται. Τό ἴδιο γίνεται καί μέ ὅλα τά σύνολα ὅπου εἶναι ἀναγκαία ἡ ὑπαρξη ἰεραρχίας καί ἡ διοίκηση. Ἰδιαίτερα ὀδυστηρὴ εἶναι ἡ διεκδίκηση τοῦ πρωτείου στό γάμο καί τήν οἰκονομία, διεκδίκηση που καταργεῖ ἡ ἀποδυναμώθει τή συζυγίω. Τό διαζύγιο εἶναι ἕνα ἀπό αὐτά καί τό πλεόν καθοριστικό ὄχι μόνο γιά τήν ἐνότητα καί τή συνοχή τῆς οἰκονομίας ἀλλά καί τοῦ συνόλου τῆς κοινωνίας.

2. Ἀπό τήν ἀλήθεια τοῦ Πνεύματος οἰς ἀλήθειες τοῦ κόσμου

Μέ τήν ἀλήθεια σχετίζεται τόσο ὁ Χριστός, που ἰσχυρίζεται ὅτι αὐτός εἶναι ἡ ἀλήθεια, ὅσο καί τό ἄγιο Πνεῦμα που ἀποκαλεῖται «πνεῦμα τῆς ἀληθείας»⁹⁶⁵. Κατά τά λόγια τοῦ Χριστοῦ τό ἄγιο Πνεῦμα εἶναι αὐτό που θά ὀδηγήσει τοὺς ἀνθρώπους «εἰς πᾶσαν τήν ἀλήθειαν». Ἦδη οἱ μαθητές τοῦ Χριστοῦ εἶχαν τήν αἰσθησιμότητα ὅτι «ὑπό Πνεύματος ἁγίου φερόμενοι ἐλάλησαν ἄγιοι Θεοῦ ἀνθρώπων»⁹⁶⁶. Ἡ δύναμη καρυγίας τῆς ἀληθείας στά πέδρατα τῆς οἰκουμένης εἶναι κατὰ τὸν ἄγιον Πνεύματος: «λήψεσθε δύναμιν ἐπελθόντων τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς καί ἔσεσθέ μοι μάγιστροι ἐν τε Ἱερουσαλὴμ καί ἐν πάσῃ τῇ Ἰουδαίᾳ καί Σαμαρείᾳ καί ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς»⁹⁶⁷.

Τό Χριστό ὡς ἀλήθεια καί τό Πνεῦμα ὡς προαγωγό στήν ἀλήθεια ὕψαντοῦμε καί κατανοοῦμε μέ δύο τρόπους. Ἡ μεμονωμένα ἡ ἐκκλησιαστικά. Μεμονωμένα σέ μιὰ προτεσταντική ἐποχή τῶν παραγμάτων, ἐνῶ ἐκκλησιαστικά ἡ κοινοτικά σέ μιὰ ὀρθόδοξη. Τό ἐρώτημα δηλαδή εἶναι, ἂν ὁ Χριστός ἡ τό Πνεῦμα ἐπαληθεύονται σέ μιὰ ἀτομική ἀναφορά καί διάσταση ἢ σέ μιὰ συλλογική ὅπως εἶναι ἡ ἐκκλη-

4. Ἡ κοινωνική δυναμική τοῦ ἀγιοπνευματικοῦ δόγματος

σιαστική ζωή. Ἀπό τήν ἀπάντηση στό ἐν λόγω ἐρώτημα ἐξαρτᾶται, ἂν μποροῦμε νά κάνουμε λόγο γιά ἀλλάθητο πρόσωπων ἢ γιά ἀλλάθητο τῆς Ἐκκλησίας.

Ὁ γόλος τοῦ Πνεύματος στή διατύπωση τῆς ἀλήθειας δέν περιορίζεται μόνο στόν τρόπο λήψης τῶν ἀποφάσεων, ἀλλά ἀρχίζει ἀπό τή στιγμή που κατανοεῖται ἡ ἀνάγκη σύγκλησης τῶν συνόδων. Εἶναι αὐτό που προσδίνει σ' αὐτές τό χαρακτισμὸς τῆς ἀγίας.

Ἡ ἀλήθεια στήν Ἐκκλησία δέν διασφαλίζεται λοιπόν ἀτομικά ἀλλά συλλογικά. Ἡ συλλογικότητα δέν ἀναφέρεται μόνο στή συνάξη, συναπόφαση καί δρόση τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας ἀλλά καί στή δρόση τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Βασιστική ζωή εἶναι αὐτό που κεντραροῦσε στήν Πρώτη Ἐκκλησία: «Ἐδοξε τῷ ἁγίῳ Πνεύματι καί ἡμῖν»⁹⁶⁸.

Εἶναι σαφές ὅτι ἡ ἐπενέργεια τοῦ ἁγίου Πνεύματος δέν ἐχει μαγικό χαρακτισμὸ οὔτε καί ἐξαναγκαστικό, ὅπως συμβαίνει μέ τά πονηρά πνεύματα. Προϋποθέτει τήν ἐλεύθερη διαβούλευση καί συνέργεια τῶν μελῶν, ἔτσι ὅστε οἱ ἀποφάσεις νά θεμελιώνονται στή θεοπνευστία καί τήν ἀνθρώπινη αὐτενέργεια. Ἄν τά πράγματα ἦσαν διαφορετικά, τότε οἱ ἀνθρώπινες ἐνέργειες θά ἦσαν ἀνελεύθερες καί γι' αὐτό ἀνεῦθνες.

Εἶναι ἐπίσης σαφές ὅτι δέν ἀρκεῖ ἡ συλλογικότητα γιά τή διατύπωση καί ἐκφραση τῆς ἀλήθειας οὔτε καί ἐξαορτᾶται αὐτή ἀπό τήν ποσότητα καί τήν πληρότητα ἢ καί τήν πλειοψηφία τῶν ἐν λόγω συνάξεων. Ἄν ἴσχυε κάτι τέτοιο, τότε καί οἱ πολυπληθεῖς συνάξεις τῶν αἰρετικῶν θά μποροῦσαν νά θεωρηθοῦν ὅτι κατέχουν τήν ἀλήθεια. Ἀλλά καί οἱ λοιπές συνάξεις θά μποροῦσαν νά κινουῦνται καί νά ἀποφασίζον αὐθαίρετα. Ἐτοιμένως οἱ ἀποφάσεις τῶν συνόδων δέν ἰσοποσοῦνται μέ τίς ἐπιμέρους ἀποφάσεις τῶν ἀτόμων, ἀλ-

⁹⁶⁵ Ἰωάν. 14,17.

⁹⁶⁶ Β' Πέτρο. 1,21.

⁹⁶⁷ Πράξ. 1, 8.

⁹⁶⁸ Πράξ. 15, 28.

λά κινούνται σε μία άλλη λογική που υπερβαίνει και εκμηδενίζει κάθε μαθηματικό τρόπο σκέψης, τή λογική ότι έδω όλα είναι πέτρα και πάνω από τά άτομα και ταυτόχρονα όλα με και μέσα από τά άτομα. Αυτό τή διαφορά προσφέρει ή τελετουργική παρουσία και δράση του Πνεύματος σε συνεργασία με ελευθέως συναποφασίζοντα άτομα.

Ήν οι άνθρωπινες συλλογικές αποφάσεις δέν είναι ίσωνές από μόνες τους νά οδηγούν στην αλήθεια, πολυπερισσότερο είναι ανίκανες οι αποφάσεις μεμονωμένων ατόμων, έστω και αν αυτά βρίσκονται στην κορυφή τής εκκλησιαστικής ιεραρχίας ή αυτοδιαφημίζονται ως άγιοι και τέλειοι. Κανένα άτομο και καμιά ομάδα δέν δικαιούται νά διεκδικεί για τόν έαυτό της τήν αλήθεια και νά την επιβάλλει στο εκκλησιαστικό σώμα.

Χαρακτηριστική περίπτωση για μία τέτοια συμπεριφορά είναι ή αντίληψη που καλλιεργήθηκε κυρίως στην Παπική Έκκλησία και που αναφέρεται στο λάθος του Πάπα, αντίληψη που δέν απορροφεί από τό σύνολο των Έκκλησιών, αν λάβουμε υπόψη όχι τόσο τό θεολογικό λόγο που μπορεί νά τό απορρίπτει μετά βδελυγμιάς, όσο τήν πράξη, που αποδεικνύει ότι τό λάθος αποτρέπει θεμελιώδη τρόπο γύθιμους όχι μόνο των εκκλησιαστικών αλλά και των κοινών συμπεριφορών, όπου αυτό είναι δυνατό. Τό λάθος αποτρέπει έτσι τή μεγαλύτερη απόδειξη για τήν υποβάθμιση του Πνεύματος και τήν απόφαση των ανθρώπων νά εισβάλουν θεϊστικά στην περιοχή του Θεού, έτσι ώστε νά είναι εύκολότερη ή ύποταγή και ή κυριαρχία πάντων των όρων των ανθρώπων. Όταν ό άνθρωπος του Θεού διεκδικεί τό λάθος, τότε τί απομένει για τό Θεό. Όταν ό ένας είναι ό άλλος, τότε ποιό αλήθεια μπορεί νά εκφράσουν οι άλλοι. Έτσι ή άποψη για τό λάθος εύκολα οδηγεί στην άποψη για τό πρώτο, και τά δύο μαζί εύκολα προκαλούν εκκλησιαστικά σχίσματα και δύσκολα τά επουλώνουν.

Η άποψη για τό λάθος του Πάπα δέν έχει συνέπειες μόνο στον εκκλησιαστικό, αλλά και στον ευρύτερο κοινωνικό, πολιτικό, οικονομικό και πολιτισμικό χώρο. Θα μπορούσε κάποιος βάσιμα νά υποστηρίξει ότι ή πορεία απόθεωσης του ανθρώπου, ιδιαίτερα στο δυτικό χριστιανικό πολιτισμό, καθώς και ή απόθεση ιδεολογιών, κοινωνικοπολιτικών συστημάτων ή και έπιστημονικών και τεχνολογικών έπιτευγμάτων έχει τής ρίζες της στην παπική νοοτροπία.

Η αλήθεια δέν είναι κάτι που εξαστράται από τήν ήθική τελειότητα ή τήν άγλιότητα σπουδαίων κατ'άλλα προσώπων, αλλά ήττημα του θεοανθρώπινου σώματος τής Εκκλησίας. Αυτό δέν σημαίνει ότι δέν λαμβάνεται υπόψη ή άρετή και ή γενικότερη εκκλησιαστική βιοτή των συμμετεχόντων. Αντώς υπογραμμίζεται ότι ή αλήθεια είναι πέτρα και πάνω από τά πρόσωπα και τής έγγενείς άδυναμίες τους. Έτσι εξηγείται ή εκκλησιαστική πρακτική που θεωρεί έγκυρα τά μυστήρια, έστω και αν αυτά έχουν τελειωθεί από ανήθικους κληρικούς, θεωρώντας ότι τό μόνο που πρέπει νά προμετράται είναι ή ελευθέρη τέλεσή τους και όχι ή εξαναγκασμένη.

Η διαβεβαίωση ότι τό Πνεύμα «όπου θέλει πνεί» δέν σκοπεύει τόσο στο νά εξασφαλίσει τή δυνατότητα του Πνεύματος για αυθαίρετες και έκτός του σώματος τής Εκκλησίας δράσεις, άλλωστε ποιός μπορεί νά θέσει περιορισμούς στην άδεσμευτη και φιλόνηγη δράση του Θεού, όσο στην αντιμετώπιση της αντίληψης ότι είναι δυνατός ό έγκλωβισμός του σε τυπολατρικές και άλλες ανθρωποκεντρικές όριοθετήσεις. Δέν υπάρχουν φυσικοί νόμοι, κανόνες και συνήθειες που θά έπρεπε νά άκολουθεί και νά συμμορφώνεται κάθε φορά τό άγιο Πνεύμα, σημειώνει ό *Ιωάννης ό Καρπάθιος*, γι' αυτό και είναι άνοικτή κάθε έκπληξη⁹⁶⁹.

⁹⁶⁹ Βλ. ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΑΡΠΑΘΙΟΥ, Κεφάλαια παραμυθιακά, ΦΙΛΟΚΑΛΙΑ Α', σ.

τίς ἐργασίες, νά προκαλεῖ ψηφοφορίες, νά ἀνακοινώνει τίς ἀποφάσεις καί νά κλείνει τόν κύκλο ἐργασιῶν. Τό δεύτερο ἐπιτερο ἀφορᾷ στόν τρόπο λήψης τῶν ἀποφάσεων, ὅπου ἡ ἀρχή τῆς πλειοψηφίας ἔχει κυρίαρχο ρόλο. Ἐδῶ ἔγκειται καί ἡ βασική διαφορά ἀπό τίς ἐκκλησιαστικές συνάξεις, ὅταν αὐτές εἶναι πρῶτα ἐκκλησιαστικές καί ὄχι ἐκκοσμηκευμένες. Στίς ἐν λόγω συνάξεις, χωρίς νά παραθεωρεῖται ἡ ἀρχή τῆς πλειοψηφίας, δέν ἀποτελεῖ τήν ἀνώτατη ἀρχή, ὅπως συμβαίνει στίς κοσμικές συνάξεις, ἀλλά ὑποτάσσεται στήν ἀρχή τῆς συνέργειας ἀνθρώπινου καί θείου παράγοντα μέ τίς προϋποθέσεις τοῦ προαναφέραμε.

Σέ κάθε περιήχηση ἡ λέξη πνεῦμα δέν ἀποσιδιάζει ἀπό καμιά περιήχηση τῆς πνευματικῆς καί καθημερινῆς ζωῆς. Χρησιμοποιεῖται καταρχήν γιά νά περιγράψει τό μέτρο τοῦ ἀνθρώπου πού διαφροδοτεῖται ἀπό τό ἡλικό καί σωματικό ἀνθρώπου. Εἶναι αὐτό πού φωτίζει τά ἔγκρατα τοῦ ἀνθρώπου, πού ὡς «ἡγεμονικό» προστατεύει τήν ὀλισθηρότητά του, καί ὡς ἀγαθό ὑποδεικνύει στόν ἀνθρώπο τό ἀληθινό του συμφέρον.⁹⁷² Εἶναι αὐτό πού καθιστᾷ τόν ἀνθρώπο ἀνθρώπο καί τόν διαφροδοτεῖ ἀπό τά ζῶα. Σ' αὐτό ὁφείλεται ἡ λεγόμενη πνευματική ζωή. Ἀναφέρεται στή συνέχεια ὡς κάτι πού βροῖσκειται ἐκτός τοῦ ἀνθρώπου καί ἀποτελεῖ πηγὴ ἔμπνευσης, φωτισμοῦ καί δημιουργίας τόσο τῆς πνευματικῆς ὅσο καί τῆς ἡλικῆς. Εἶναι αὐτό πού συνδέει τήν καθημερινότητα μέ τόν κόσμο τῶν ἰδεῶν καί τῶν ἀξιών. Εἶναι ὠστόσο ἀπαραιτήτη ἡ διάκριση πνευμάτων γιά νά συγχέεται ὁ ρόλος τοῦ ἁγίου Πνεύματος μέ τό ρόλο τῶν κακῶν πνευμάτων.

Τό ἅγιο Πνεῦμα τέλος βροῖσκειται πίσω ἀπό κάθε προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου νά ἐξηγήσει τόν κόσμο, νά προσδιορίσει τόν ἀνθρώπο καί τό Θεό. Εἶναι αὐτό πού ὡς «πνεῦμα σοφίας» βάζει σέ μιά τάξη τούς λογισμούς, προωθεῖ καί ἐνεργοποιεῖ τήν ἐπιστημονική γνώση γιά τήν ἀποδείξη τῶν

ὄντων καί τῶν νόμων μέ σκοπὸ τήν ὠφέλεια τῶν ἀνθρώπων. Φυσικά δέν εἶναι αὐτό πού προτρέπει τόν ἀνθρώπο νά χρησιμοποιήσει τήν ἐπιστημονική γνώση γιά τήν καταστροφή του ἢ ἐναντίον τοῦ Θεοῦ καί τῶν συνανθρώπων. Κάτι τέτοιο μόνο τά πνεύματα τῆς πονηρίας μποροῦν νά ἐμπνεύσουν καί νά ὑποστηρίξουν.

3. Ἡ ἀγνωπνευματικὴ ζωὴ ὡς χαρισματικὴ

1. Ὁ Κύριλλος Τερσοβόλων χαρακτηρίζει τό ἅγιο Πνεῦμα ὡς «μέγα καί παντοδύναμον ἐν χαρίσμασι καί θαυμάσιον», «μέγαν προστάτην καί χαρισμάτων πάροχον»⁹⁷³. Ὁ πλοῦτος τῶν χαρισμάτων εἶναι τόσο μεγάλος ὥστε θά μποροῦσε νά γίνει λόγος γιά πνευματικό «πλουραλισμό», συνδυασμένο μέ ἕναν πνευματικό «ἀτομικισμό»⁹⁷⁴, δηλαδή λόγος γιά ποικιλία ἀλλά καί γιά ἐξατομίκευση χαρισμάτων, ἀφοῦ κανεὶς δέν εἶναι ἴδιος μέ ἕναν ἄλλο, ἀλλά διαφορετικός: «Μία μὲν ἐστὶ καὶ ἀναλλοίωτος ἡ χάρις τοῦ Πνεύματος, ἐνεργεῖ δὲ ἐκάστῳ, καθὼς βουλεῖται», γράφει ὁ Μάρκος ὁ Δοκητής⁹⁷⁵.

Ἡ ἐπίσημη παροχὴ τῶν χαρισμάτων τοῦ Πνεύματος στόν ἀνθρώπο πραγματοποιεῖται στό μυστήριο τοῦ χρίσματος ἀμέσως μετὰ τήν ἐπίσημη ἐντάξη τοῦ πιστοῦ στό ἐκκλησιαστικό σῶμα: «σφραγὶς δωρεῆς Πνεύματος ἁγίου». Ἡ ἐνεργοποίησή τους ἐξαρτᾶται ἀπὸ τό βαθμῶ ἀποδοχῆς τῶν δωρεῶν τοῦ Πνεύματος καί τῆς σχέσης κοινωνίας τοῦ μέλους πρὸς τό ὑπόλοιπο σῶμα τῶν πιστῶν. Ὁ Παῦλος κάνει λόγο γιά μιά συνεχή «ἀναζωπύρωση» τοῦ χρίσματος⁹⁷⁶ ὡς ἀντίδραση πρὸς ὄσους καί ὄσα προσαθοῦν νά τό σβήσουν καί

⁹⁷³ ΚΥΡΙΑΝΟΥ ΠΕΡΟΣΟΔΥΜΩΝ, Κατηχήσεις 16.22, PG 33, 948c.

⁹⁷⁴ M. WELKER, ὁπ.α, σ. 32 ἐξ.

⁹⁷⁵ ΜΑΡΚΟΥ ΔΟΚΗΤΟΥ, Περί τῶν οἰκτιμένων..., ΦΙΛΟΚΑΛΙΑ Α', σ. 116.

⁹⁷⁶ Β' Τιμ., 1,6.

⁹⁷² Γι' αὐτὴς τίς λειτουργίας τοῦ Πνεύματος βλ. τήν πρῶτη Ἐπιχὴ τῆς Ἀκολουθίας τῆς γονυλάσιας τῆς Πεντηκοστῆς.

Με αυτή την έννοια μπορούμε πίσω από τή θεωρία του σπεγματικού λόγου νά δούμε τήν παρούσα και δράση του Αγίου Πνεύματος, που οδηγεί δόξακληρη τήν οικουμένη στη φυσική θεογνωσία, έτοιμάζοντας έτσι τήν ανθρωπότητα για τή συνάντηση με τό Θεάνθρωπο Χριστό, όχι πρό Χριστού αλλά και μετά Χριστόν. Αυτό ή κινητικότητα του Πνεύματος δηλώνεται έντονα στό κεφάλαιο τής ιεραποστολικής δράσης, όπου ή δύναμη και παρούσα του Πνεύματος είναι έντονη, κάτι που δηλώνεται τόσο στά τελευταία λόγια του Χριστού: «πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τά έθνη βαπτίζοντες αυτούς εις τό όνομα του Πατρός και του Υιού και του Αγίου Πνεύματος»⁹⁷⁰, όσο και στό γεγονός τής Πεντηκοστής που εκτιμήθηκε ως ή άπαρχή και τό θεμέλιο τής ιεραποστολικής δράσης, για τό όποιο ο Κύριλος Ιερσοβουλών σημειώνει: «έν γάρ τή δυνάμει του Αγίου Πνεύματος, βουλήσει Πατρός και Υιού, σταθείς ο Πέτρος σύν τοις ένδεκα, και έπαράσ τήν φωνήν αυτού, τώ νοητώ δικτύω των λόγων, ψυχάς ώσεί τρισχιλιάς έξώγησεν»⁹⁷¹. Τελικά τό Πνεύμα είναι αυτό που προσοδίδει στην Έκκλησία τήν ιδιότητα τής οικουμενικότητας και τής διαχρονικότητας.

Τό άγιο Πνεύμα λοιπόν δέν παραμένει έγκλωβισμένο στην Έκκλησία, αλλά ενεργεί και στην κοσμική πραγματικότητα, άφου ή αναζήτηση τής αλήθειας δέν μονοπωλείται στον εκκλησιαστικό χώρο αλλά άπασχόλησε και άπασχολεί συνολή τήν ανθρωπότητα. Άλλοτε γίνεται επίκληση στό φωτισμό, του άγίου Πνεύματος και άλλοτε έπιστρατεύονται ύποκατάστατά του. Σέ κάθε περίπτωση ύπάρχει ή αίσθηση ότι ή αλήθεια δέν ταυτίζεται με τίς προσωπικές άπόψεις, ότι δέν άρχει άπό μόνη της ή συναξη των άτόμων για νά φθά-

⁹⁷⁰ Ματθ. 28, 19.

⁹⁷¹ ΚΥΡΙΑΝΟΥ ΗΕΡΟΣΟΔΑΝΩΝ, Κατηγήσεις 17, PG 33, 993a. Πά τή σχέση άγίας Τριάδος και ιεραποστολής βλ. π.χ. Ν. ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗ, Αγία Τριάς και Έξωτερική Ιεραποστολή, Άθήνα 1976.

σει ή κοινότητα στην αλήθεια και ότι ή αλήθεια ξεπερνά τό άθροισμα των άτομικών αντίληψεων.

Η επίκληση του τριαδικού Θεού σε κοσμικές συνάξεις για τήν ενόδωση των σκοπών τους παραμένει ως συνήθεια στις θεσμικές εκείνες περιπτώσεις που είτε έθμικά είτε συνταγματικά είτε καταστατικά είτε και σε βάση προσωπικής τοποθέτησης των προσώπων υφίσταται κάποια σχέση άμοιβαιότητας μεταξύ των θεσμών και τής Έκκλησίας. Έτσι σε χώρες όπως ή Ελλάδα, όπου ή επίκληση τής άγίας Τριάδας είναι συνταγματικά κατοχυρωμένη, ή θέση τής Έκκλησίας στην οικογενειακή, επαγγελματική, εκπαιδευτική και κοινωνική ζωή είναι κυρίαρχη ή συνεχίζει νά είναι ενεργή, θεομιοί όπως τό Κοινοβούλιο ή τό σχολείο συνηθίζουν νά κάνουν άγιασμό με τήν έναρξη των έργασιών, στό δέ σχολείο, τίς κατασκηνώσεις, τά στρατόπεδα νά κάνουν και πρωινή προσευχή. Τό ίδιο γίνεται και στην έναρξη λειτουργίας όργανισμών και επιχειρήσεων. Επίκληση που κατά κανόνα άρχίζει με τό άπολυτήριο τής Πεντηκοστής, όπου δεσπόζει ή άναφορά στό άγιο Πνεύμα.

Η άνάγκη επίκλησης ή θεμελίωσης σε κάποια μεταφυσική άρχή στις άλλες περιπτώσεις των συνάξεων, που δέν προβλέπεται λόγω έκκοσμίκευσης, ή συνεχής και τακτικής επίκληση του άγίου Πνεύματος και έν γένει του Θεού, θεωρείται άναγκαία για ένα πολύ βασικό λόγο. Η αναζήτηση τής εκάστοτε αλήθειας και ή επέκτασή της με τό άναγκαίο κύρος ώστε νά γίνεται άποδεκτή άπό τό ενδύτερο κοινωνικό σώμα δέν είναι δυνατή μόνο στό γεγονός τής συναξης καθ'αυτής. Θα λέγαμε ότι αυτή ή μεταφυσική ύποστήριξη άντί νά αναζητείται στό άγιο Πνεύμα αναζητείται σε άρχές που τό ύποκαθιστούν. Κορυφαία άρχή είναι ή δημοκρατική άρχή, ή άρχή τής πλειοψηφίας που εφαρμόζεται σε διαφορετικούς νομιμοποίηση του εκάστοτε «ιερατείου», του προσεδρείου, που έχει τήν έξουσία νά δομολογεί τήν έναρξη των έργασιών στις συνάξεις, συσκέψεις και συμβούλια, νά συντονίζει

νά τό άποκομίσουν, όπως π.χ. ο άκάθαρτος βίος, όπως σχολιάζει ο Χρυσόστομος⁹⁷⁷.

Η χαρισματική δράση του Πνεύματος προϋποθέτει την έκκλησιαστική κοινότητα και παραπέμπει στην έκκλησιαστική ενότητα. Έκτός Έκκλησίας είναι δυνατή η παραπλήρωση των άνθρώπων, ώστε να θεωρούν ως δωρές του Πνεύματος όσες έπιδεικνύστες άποτελούν διαβολικές ύποβολές μέ σκοπό την έκ δεξιών άλωση των κατόχων. Τό χάρισμα του Πνεύματος δεν έπιδεικνύεται ούτε και προκαλεί. Η ένεργηποίηση του γίνεται ήρεμα, ταπεινά και δημιουργικά.

Τά χαρίσματα παρέχονται σε όλους, όπως άκριτως καταυγάζει τά και ο ήλιος που μέ μία προοβολή της άκτίνας καταυγάζει τά πάντα. Άν κάποιος δεν άξιώνεται της Χάρης, ύπογοιμιάζει ο Κύριλος Τερσοπόλυτων, άς μή κατηγορεί τό άγιο Πνεύμα άλλά την άπιστία του⁹⁷⁸.

Τά χαρίσματα του Πνεύματος είναι έκκλησιαστικά λειτουργήματα στην ύπηρεσία και διακονία του σώματος και όχι προσωπικές δεξιότητες που άρχίζουν και τελώνουν στά άτομα ή στις ομάδες τους. Αυτό άναγκάζει τό Σήμερό τό Νέο Θεολόγο να κάνει διάκριση μεταξύ άρετής και χαρίσματος. Άλλο είναι η άρετη, γράφει, και άλλο τό χάρισμα. Οι άρετές κατορθώνονται μέ την άνθρώπινη σπουδή και τους άνθρώπινους κόπους, τά πνευματικά όμως χαρίσματα είναι μόνο δώρα του Θεού σε όσους άγωνίζονται⁹⁷⁹.

Τό Πνεύμα προϋποθέτει κοινωνία και καρποφορεί κοινωνία: Αυτό σημαίνει ότι τά χαρίσματα δεν άποσκοπούν στην άτομική καταξίωση, γι' αυτό και δεν έπιτρεύεται η οικειοποίηση τους. Τό χάρισμα είναι δωρεά που μεταδίδεται άκέραια και έλεύθερα χωρίς προομίξεις, κατακρατήσεις, έκβιασμούς και σκοπιότητες. Άπό μόνο του είναι σε θέση ως άληθεια να γίνει δραστικό και άποτελεσματικό. Η συνει-

σφορά του χαρισματικού έργου γίνεται μόνο στη μετάδοση και όχι στη βελτίωση ή την ένιχυση. Όποιος χρησιμοποιεί βία ή σκοπιότητες αυτός δεν χαρίζει τό χάρισμα, αλλά αυτό που ο ίδιος σκόπεία μετασκέυασε για τό δικό του όφελος.

Οικειοποίηση του χαρίσματος έχουμε κυρίως όταν χρησιμοποιείται για λόγους κενοδοξίας, έπίδειξης και κυριαρχίας. Στίς περιπτώσεις αυτές άμφισβητείται μάλιστα άν προκειται για χαρίσματα του Πνεύματος ή για «χαρίσματα» του διαβόλου, μέσω των οποίων επιδιώκει την κυριαρχία του στους άνθρώπους, την έκ δεξιών άλωση των εισεβών, την έπίδειξη δυνάμεως. Αυτό είναι άλλωστε και τό έργο όσων έπικαλούνται τό διάβολο για να λύσουν προβλήματα των πελατών τους που σχετίζονται μέ τό ύπερτέραν ή να προβάλλουν τίς θαιμαστές δυνατότητές τους.

2. Οι πιστοί κλήθηκαν σε ένότητα «διά του Πνεύματος» και έτσι είναι «σύσσωμοι Χριστώ», όπως σχολιάζει ο Κύριλλος Άλεξανδρείας⁹⁸⁰. Αυτό σημαίνει ότι πατριδα του Πνεύματος είναι η Έκκλησία, η όμήλυξη, και όχι τά άτομα μειοψημένα. Άλλωστε η ιστορική ύπαρξη της Έκκλησίας ββαιώνεται μέ την παρουσία και δράση του Πνεύματος, όπως μάς έξιστορούν οι Πράξεις των Άποστόλων.

Επομένως πνευματική ζωή δεν ύπάρχει εκτός της Έκκλησίας, σε μία άπευθείας σχέση δηλαδή του άτομου προς τό άγιο Πνεύμα, όπως ισχυρίζονται οι Προτεστάντες και όσοι κινούνται στά όρια μιάς άτομικής θρησκευτικότητας. Η πνευματική ζωή προφοδοτείται και ββαιώνεται εκεί που οι πιστεύοντες είναι ένα σώμα και έχουν ένα Πνεύμα, συνέρχονται «έπί τό αυτό», συνδέονται μέ τό σύνδεσμο της ειρήνης και της άγάπης. Μόνο έτσι, όπως ισχυρίζεται και ο άββάς Νείλος, «όμοθυμαδόν μετέχομεν των χαρισμάτων του άγίου Πνεύματος»⁹⁸¹.

⁹⁷⁷ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΕΙΣ Α' ΘΕΣ, 11,1, PG 62, 461.

⁹⁷⁸ ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΠΕΡΟΣΔΑΥΜΩΝ, Κατηχήσεις 16,22, PG 33, 948c.

⁹⁷⁹ ΣΥΜΕΩΝ ΝΕΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, Κατήχησις 18, SC 104, 294.

⁹⁸⁰ ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, ΕΙΣ Α' ΚΟΘ, 12,12, PG 72, 889b.

⁹⁸¹ ΑΒΒΑΣ ΝΕΙΛΟΥ, Έπιστ. 258, PG 79, 177d.

Ἡ πνευματικὴ ζωὴ ἐπίσης δὲν νοεῖται ὡς προῖόν τῆς ἀνθρώπινης προσπάθειας καὶ ἀρετῆς, ἀφοῦ κανεὶς ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους δὲν εἶναι σέ θέση νὰ διεκδικεῖ τὴν τελειότητα, μιὰ δυνατότητα ποὺ κατὰ τὸν Μάθκο τὸν Δοκητῆ εἶναι κρυμμένη στὸ σταυρὸ τοῦ Χριστοῦ⁹⁸². Ἄλλωστε ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς διαβεβαίωσε ὅτι «*χωρὶς ἐμοῦ οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν*»⁹⁸³.

Συχνὰ γίνεται λόγος γιὰ **ὀρθόδοξη πνευματικότητα** καὶ γιὰ ἐκκοσμίκευση. Ὁρθόδοξη πνευματικότητα ὑπάρχει ὅταν ἀρχή, μέσο καὶ τέλος τῆς χριστιανικῆς ζωῆς εἶναι ἡ Χάρις τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Εἶναι αὐτὴ ποὺ ἀκολουθεῖ κατὰ βῆμα τὸν ἀνθρώπο, περιμένοντας τὴ συγκράτῃσιν τοῦ νὰ δώσει ἀναγεννητικὰ.

Σ' αὐτὸ τὸ πλαίσιο ἡ ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ γεννιέται καὶ ἀναγεννιέται στὴν ἐμπνευση καὶ ἐνέργεια τοῦ ἁγίου Πνεύματος, κατὰ τὸ «*εἰ ζώμεν Πνεύματι, Πνεύματι καὶ στοιχῶμεν*»⁹⁸⁴. Σημαίνει ἐν τέλει πνευματικὴ ζωὴ ποὺ ἀντίκειται στὶς ἐπιθυμίες τῆς σάρκα: «*ἡ γὰρ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος, τὸ δὲ πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκός. Ταῦτα δὲ ἀντίκειται ἀλλήλοις, ἵνα μὴ ἂν θέλητε ταῦτα ποιῆτε*»⁹⁸⁵. Τὸ ἴδιο σημειώνει καὶ ὁ Χρυσόστομος: «*τοιαῦτα γὰρ ἅπαντα τὰ πνευματικά, ἀπεναντίας τῆ συνηθείᾳ τῆ ἀνθρώπινη ἐστὶν*»⁹⁸⁶.

Εἶναι ἡ ζωὴ ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὴ συνύπαρξη πίστεως καὶ ἔργων, καθὼς γράφει ὁ Σήμεν ὁ Νέος Θεολόγος: «*Πίστῶς δὲ καὶ ἔργων ἀνελλιπῶς μὴ καταβληθέντων ἀδύνατόν ἐστι τὴν παρούσῃαν γενέσθαι ποτὲ τοῦ προσκυνητοῦ καὶ θείου Πνεύματος καὶ τὴν δωρεάν αὐτοῦ λαβεῖν τινα τῶν ἀνθρώπων*»⁹⁸⁷. Πνευματικὴ ζωὴ εἶναι ἐπίσης ἡ ζωὴ ποὺ περιγράφεται καὶ σαρκῶνεται στὸς γνωστούς ὡς καρχαροὺς τοῦ Πνεύματος, ὅπως τοὺς ἀναφέρει ὁ Παῦλος:

⁹⁸² ΜΑΡΚΟΥ ΑΣΚΗΤΟΥ, Περί νόμου πνευματικοῦ 29, PG 65, 909a.

⁹⁸³ Τοῦτ. 15,5.

⁹⁸⁴ Τοῦτ. 5, 25.

⁹⁸⁵ Τοῦτ. 5, 17.

⁹⁸⁶ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Σταυρόν 2,1, PG 49, 407.

⁹⁸⁷ ΣΥΜΕΜΕΝ ΝΕΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, Κατηχήσεις 10, 52-62, SC 104, 142.

- «Ὁ δὲ καρχαρός τοῦ Πνεύματος ἐστὶν ἀγάπη, χαρὰ, εὐδὴν, μακροθυμία, χρηστότης, ἀγαθωσύνη, πίστις, πραότης, ἐγκράτεια»⁹⁸⁸.

- «Ὁ γὰρ καρχαρός τοῦ Πνεύματος ἐν πάση ἀγαθωσύνη καὶ δικαιοσύνη καὶ ἀληθείᾳ»⁹⁸⁹.

Ἡ πνευματικὴ ζωὴ εἶναι πρωτίτως ζωὴ ἐλευθερίας καὶ δὲν ὑποτάσσεται στὴν ἀναγκαιότητα τοῦ νόμου. Ὅπου εἶναι παρὸν τὸ ἅγιο Πνεῦμα, ἐκεῖ καὶ ἐλευθερία, ὑπογραμμίζει ὁ Παῦλος⁹⁹⁰. Ὡς ζωὴ ἐλευθερίας εἶναι ζωὴ ἀλήθειας, ἀφοῦ «ὁ νόμος τῆς ἐλευθερίας διδάσκει πᾶσαν τὴν ἀληθειάν»⁹⁹¹, γνωρίζεται δὲ καὶ κατανοεῖται καὶ ἡ ἴδια ἡ ἐλευθερία μέσα ἀπὸ τὴν ἀληθινὴ γνώση⁹⁹². Ἡ σύνδεση τῆς ἐλευθερίας μὲ τὸ ἅγιο Πνεῦμα φαίνεται καθαρά στους πολλοὺς καὶ διαφορετικοὺς δρόμους ποὺ ἐνέπνευσε στοὺς ἀνθρώπους γιὰ νὰ μπορεῖ ὁ καθένας νὰ διευκολυνεῖται στὴν εἰσοδό του στὴ ζωὴ τοῦ Θεοῦ. Ἰδιαιτέρως ἀσχολεῖται μὲ αὐτὸ ὁ Χρυσόστομος: Ἄλλος οδηγεῖται μέσω τοῦ γάμου, ἄλλος μέσω τῆς παρθενίας, ἄλλος δὲ τῆς χηρείας, ἄλλος ἀρνούμενος τὰ πάντα καὶ ἄλλος ὀλίγια, ἄλλος μὲ τὴν ἐλεημοσύνη, ἄλλος μὲ τὴ φιλοξενία ἢ τὴν ἐπίσκεψη στὶς φυλακὰς⁹⁹³.

Αὐτὸς εἶναι καὶ ὁ λόγος γιὰ τὸν ὅποιο καταδικάζεται ἀπερίφραστα καὶ αὐστηρὰ ἡ βλασφημία κατὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐφόσον στὴν πνευματικὴ ζωὴ ὑπάρχουν δρόμοι ἐλευθερίας κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ ἐμπάξει τὸ ἅγιο Πνεῦμα. Ὅποιος δὲ κάνει κάτι τέτοιο, αὐτὸς ἀποφασίζει καὶ τὴν ὀριστικὴν του ἀμετανοησία. Ἐπομένως δὲν εἶναι τὸ ἅγιο Πνεῦμα ποὺ δὲν συγχωρεῖ, ἀλλὰ ὁ ἀνθρώπος ποὺ δὲν ἔχει τίς προϋποθέσεις μετάνοιας. Τὸ παράδειγμα τοῦ Ἀνανία καὶ τῆς Σαπφείρας στὴν πρώτη ἐκκλησιαστικὴ κοινότητα εἶναι χα-

⁹⁸⁸ Τοῦτ. 5, 22-23.

⁹⁸⁹ Εἰρ. 5, 9.

⁹⁹⁰ Β' Κορ. 3, 17.

⁹⁹¹ Βλ. ΜΑΡΚΟΥ ΑΣΚΗΤΟΥ, Περί νόμου πνευματικοῦ 28, PG 65, 909a.

⁹⁹² Βλ. Στὸ ἴδιο.

⁹⁹³ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Ψαλμ. 127,2, PG 55, 637.

ρακτηριστικό. Ἐνῶ δὲν εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ πωλήσουν τὸν ἄγγρό τους καὶ ἐπίσης δὲν εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ προσφέρουν ὄλο τὸ ποσὸ ἀγορᾶς στὴν κοινότητα, ἐκείνοι ψεύδονται καὶ ἐξαπατοῦν τοὺς ἀποστολῶδες, ὅτι δηθὲν τὸ προσφερόμεν ποσὸ εἶναι αὐτὸ ποὺ εἰσέπραξαν. Πίσω ἀπὸ μιὰ τέτοια ἐνέργεια δὲν κωλύεται ἡ πραγματικὴ τους διάθεση γιὰ προσφορά καὶ θυσία, ἀλλὰ κοσμικοῦ τύπου σκοπιμότητες.

Ἡ πίστη δὲν ἀποτελεῖ ἕνα καθαρὸ προῖον τῆς ἀνθρώπινης θρησκευτικότητας, ἀλλὰ καθρὸ τοῦ Πνεύματος, δηλαδὴ θεία δωρεά, τὴν ὁποία καλεῖται νὰ ἐξιοποιησῇ ὁ ἄνθρωπος. Ἐπομένως εἶναι καθρὸς τῆς πνευματικῆς ζωῆς τοῦ πιστοῦ καὶ προϋποθέτει τὴ συνέργεια ἀνθρώπινου καὶ θείου παράγοντα.

Ὁ καθρὸς τῆς **πίστης** δὲν δηλώνεται πάντοτε μὲ τὸν ἴδιον τρόπο. Ἄλλοτε ἀντιστοιχεῖ σὲ καθιερωμένους θρησκευτικούς τύπους μὲ ἀποδεκτὰ ἐξωτερικὰ χαρακτηριστικά, τὰ ὁποῖα προκαθορίζονται μάλιστα ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ κοινότητα καὶ γι' αὐτὸ ἔχουν θεσμικὸ χαρακτήρα, καὶ ἄλλοτε κινεῖται πέρα ἀπὸ αὐτοὺς. Εἶναι μάλιστα δυνατὸν νὰ βεβαιώνεται πῆστη ἐκεῖ ὅπου δὲν ἀναμένεται. Ὁ Χριστὸς π.χ. τὴ βεβαίωσε στὴς περὶ τῶν πορνῶν, τελωνῶν καὶ ἄλλων περιθωριοποιημένων τύπων τῆς ἐποχῆς του, ἐνῶ διαπίστωσε τὴν ἀνυπαρξία ἢ τὸν τυπολαττικὸ ἐγκλωβισμό τῆς στὸ θρησκευτικὸ κατεστημένο τῆς ἰουδαϊκῆς θρησκείας. Οἱ ἴδιες ἐμπειρίαις ἐπαναλαμβάνονται σὲ ὅλη τὴν πορεία τῆς ἐκκλησιαστικῆς τοιμαστικῆς διακονίας. Σ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα κινεῖται καὶ τὸ σχόλιο τοῦ *ἀββά Ποιμένα* στὴν πληροφορία ποὺ τοῦ γνωστοποίησε ὁ ἄββας Τιμόθεος, ὅτι κάποια γυναίκα στὴν Αἴγυπτο πορνεὺε καὶ τὰ κληματα ποὺ εἰσπράττει τὰ ξοδεύει σὲ ἐλεημοσύνας. Δηλώσε τότε μὲ περὶ τὴ βεβαιότητα ὅτι αὐτὴ ἢ γυναίκα δὲν πρόκειται νὰ παραμείνει στὴν πορνεία, γιὰτὶ «*φραίνεται ἐν αὐτῇ καθρὸς πίστεως*», κατὰ ποὺ ἀποδείχθηκε στὴ συνέργεια, ὅταν ἀκούγον-
 Θεὸ καὶ ἔγινε μοναχὴ εὐαρεστώντας στὸ Θεό⁹⁹⁴.

- Ἐνας ἀπὸ τοὺς καθρὸς τοῦ Πνεύματος εἶναι ἡ ἀγάπη, ἡ ὁποία συνέχει τὸ ἀνθρώπινο γένος. Κατὰ τὸν *Θεοδόωτη Κύρου* ἔργο τῆς ἀγάπης δὲν εἶναι ἡ διαίρεση ἀλλὰ ἡ ἕνωσις⁹⁹⁵. Ὅπου ὑπάρχει ἀγάπη, ἐκεῖ ὑπάρχει καὶ ἐνότητα. Ὅπου δὲ ὑπάρχει ἐνότητα ἐκεῖ ὑπάρχει καὶ τὸ ἄγιο Πνεῦμα. Τὸ Πνεῦμα, σημειώνει ὁ *Χρυσόστομος*, εἶναι Πνεῦμα τῆς εὐφροσύνης καὶ δὲν ἐπαναπαύεται ὅπου ὑπάρχει διαίρεση. Ἡ ἀγάπη μεταβάλλει τὰ πάντα σὲ κοινά, ὅ,τι συνέβαινε καὶ στὴ ζωὴ τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, ὅπου ὅλοι ἦσαν μιὰ καθιδία καὶ μιὰ ψυχὴ, καὶ κανεὶς δὲν θεωροῦσε τὰ ὑπάρχοντα δικὰ του, ἀλλὰ κοινά⁹⁹⁶. Τὸ Πνεῦμα καθιστᾷ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους συγγενεῖς. Ἡ κοινὴ πίστη καθιστᾷ ὅλους μέλη τοῦ ἴδιου σώματος. Οἱ σχέσεις πλέον δὲν εἶναι σχέσεις πρὸς τὸ φίλο, πρὸς τὸ γείτονα ἢ κάποιο ἕνο ἄνθρωπο, ἀλλὰ σχέσεις μὲλους πρὸς μέλος. Ἔτσι ἀναπτύσσεται μιὰ θαυμαστὴ οἰκείότητα καὶ ἐγγύτητα ποὺ δὲν τὴν συναντᾷ κάποιος οὔτε καὶ στοὺς σαρκικούς συγγενεῖς. Ὅλοι αὐτοὶ ἔχουν μιὰ πνευματικὴ γέννηση, μιὰ πατρίδα, ἕναν οὐρανὸ, καὶ ἕνα κοινὸ ποτήριο. Κανεὶς καταλήγει ὁ *Χρυσόστομος*, δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ διασπᾷ αὐτὸ τὸ σῶμα οὔτε νὰ ἀποξενώσει τὰ μέλη μετὰξὺ τους⁹⁹⁷.

- Ἡ **χαρὰ** ὡς καθρὸς τοῦ Πνεύματος διαφέρει σημαντικὰ ἀπὸ τὴν κατὰ κόσμον χαρὰ. Ὅποιος χαίρεται κοσμικά, ὑποχραμίζει ὁ *Χρυσόστομος*, χαίρεται γιὰ τὸν πλοῦτο, τὴν πολυτελὴ καὶ πρυφελὴ ζωὴ, τὴ δόξα, τὴν ἐξουσία καὶ τὴν ἀλαζονεία. Ὅποιος χαίρεται κατὰ Θεόν, αὐτὸς χαίρεται γιὰ τὴν ἀτιμία, τὴν πενία, τὴν ἀκτημοσύνη, τὴ νηστεία καὶ τὴν ταπεινοφροσύνη⁹⁹⁸. Ἡ χαρὰ τοῦ κόσμου εἶναι ἐπισφαλὴς καὶ παροδική, ἡ χαρὰ τοῦ Πνεύματος ἀδιάλειπτη καὶ ἀσφαλὴς. Καὶ τὸ πλέον σημαντικό, κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ τὴν ἀφαιρέσει.

⁹⁹⁵ ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ ΚΥΡΟΥ, Εἰς ΕΒθ. 10,25, PG 82, 753a.

⁹⁹⁶ Πράξ. 4,32.35. I ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Περὶ τελείας ἀγάπης 2, PG 56, 281.

⁹⁹⁷ I ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς 1οὺν. 15,3, PG 59, 101.

⁹⁹⁸ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Πράξ. 16,4, PG 60, 132.

Ἡ πραγματική χαρά δέν βιώνεται ἐγνωστικά, ἀλλά στή σχέση πρὸς τὸν ἄλλο. Αὐτὸ δηλώνει τὸ «χαίρετε μετὰ χαίρωντων». Κανεῖς δέν χαίρεται γιὰ τὰ χαρίσματα ποὺ ἔχει ὑπερηφανευόμενος γι' αὐτὰ, γιατί αὐτὴ δέν εἶναι ἡ ἀληθινή χαρά, ὅπως σημειώνει ὁ *Γουστίνος*. Μπορεῖ ὁμως νὰ χαίρεται, γιατί τὸ ὄνομά του εἶναι γραμμένο στοὺς οὐρανοὺς⁹⁹⁹.

Ἡ χαρά, ποὺ συχνὰ ἐκδηλώνεται ὡς χαρμολούπη, στηρίζεται κυρίως στήν *ἐλπίδα*, ἡ ὁποία δέν ἔχει οὐτοπικό χαρακτήρα, ἀλλὰ συγκεκριμένο. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ ἀποστοφὴ τοῦ *Μάρκου τοῦ Ἀσκητοῦ*: «ὁ μὴ πιστεύων περὶ προσκάρων, οὔτε περὶ τῶν αἰωνίων πιστεύειν δύναται»¹⁰⁰⁰. Εἶναι αὐτὴ ποὺ ἔλκει τὰ παρόντα πρὸς τὰ μέλλοντα. Ἡ ἐλπίδα εἶναι θεμελιωμένη στήν πίστη τῆς ἀνάστασης καὶ στήν ὑπόσχεση γιὰ τὴν ἀποστολή τοῦ Πνεύματος, γι' αὐτὸν ἄλλωστε τὸ λόγο καὶ χαρακτηριστεῖται ὡς «ἐλπίδος συμπληρωσις»¹⁰⁰¹. Ἐκτοτε τὸ ἅγιο Πνεῦμα εἶναι ὁ συνεχῆς καὶ ἀξίωστος προφοδότης τῆς ἐλπιδας. Μὲ τὴν ἐλπίδα γίνεται δυνατὴ ἡ ὑπέρβαση ὅλων τῶν ἀντίδοτων δυνάμεων ποὺ γεννᾶ ἡ ἁμαρτία καὶ προκαλοῦν διλήμματα καὶ ἀπογοητεύσεις. Στὴν ἐλπίδα βρίσκεται καὶ ἡ δύναμη τῆς ἀγάπης, ὑπογραμμίζει ὁ *Ἰωάννης τῆς Κλίμακος*, γιατί μέσα ἀπὸ τὴν ἐλπίδα περμενεῖ κάποιος τὸ μισθὸ τῆς ἀγάπης. Ὁ ἴδιος χαρακτηριστεῖ τὴν ἐλπίδα πλοῦτο τοῦ ἁδελφοῦ πλούτου, θησαυροῦ τοῦ θησαυροῦ, θύρα τῆς ἀγάπης, ἀναιρέτη τῆς ἀπόγνωσης, εἰκόνα τῶν ἀπόντων πραγμάτων. Ὅπου δέ δέν ὑπάρχει ἐλπίδα, ἐκεῖ ἀφανίζεται ἡ ἀγάπη, ἐκεῖ γίνονται αἰσθητοὶ πόνοι καὶ κόποι¹⁰⁰².

Ἡ *εἰρήνη* περιγράφεται ὡς ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὰ πάθη καὶ κανεῖς δέν μπορεῖ νὰ τὴν κατορθώσει χωρὶς τὴν ἐνέργεια τοῦ ἁγίου Πνεύματος, γράφει ὁ *Μάρκος ὁ Ἀσκητής*¹⁰⁰³. Εἰ-

⁹⁹⁹ ΙΟΥΣΤΙΝΟΥ, Ἀπόκρισις 70, ΒΕΠ 4, 103.

¹⁰⁰⁰ ΜΑΡΚΟΥ ΔΣΚΗΤΟΥ, Περί τῶν οἰομένων..., ΦΙΛΟΚΑΛΙΑ Α', σ. 114.

¹⁰⁰¹ Στρίζελος Ἐσπερινὸς τῆς Πεντηκостής.

¹⁰⁰² Ι. ΚΑΙΜΑΚΟΣ, Κλίμαξ 30, Περί ἀγάπης, PG 88, 1157.

¹⁰⁰³ ΜΑΡΚΟΥ ΔΣΚΗΤΟΥ, Περί νόμου πνευματικῶν 193, PG 65, 928d.

ναί εἶνα χάρισμα τοῦ Δεσπότη Χριστοῦ «διά τοῦ ἁγίου Πνεύματος», ὅπως σημειώνει ὁ *Παῦλος Ἐφέσιος*¹⁰⁰⁴.

Ἡ *πραότητα* θεωρεῖται ὡς ἡ κατεξοχὴν πηγὴ σοφίας¹⁰⁰⁵, ὡς μιά κατάσταση ποὺ κρατᾶ τὴν ψυχὴ ἀδιάφορη καὶ μαρτοστά στίς τιμές καὶ μαρτοστά στίς ἀτίμιες. Ἀπὸ τὸν *Ἰωάννη τῆς Κλίμακος* χαρακτηριστεῖται στήριγμα τῆς ὑπομονῆς, θύρα καὶ μητέρα τῆς ἀγάπης, προὑπόθεση γιὰ τὴν καλλιέργεια τῆς διάκρισης, συνεργὸς στήν ὑπακοή, πηγὴ τῆς χαρᾶς, προὑπόθεση συνάντησης τῶν ἄλλων, πεδίο μίμησης τοῦ Χριστοῦ, χαλιβάρι σέ ὅσους μαίνονται, «χωρίον τοῦ ἁγίου Πνεύματος», ἐκεῖ ποὺ ἀναπαύεται ὁ Χριστός¹⁰⁰⁶.

Ἡ *ἐκκοσμίκευση* ἀρχίζει ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ τὸ φρόνημα τοῦ κόσμου ἀντικαθίστᾶ τὸ φρόνημα τοῦ Πνεύματος. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι σὸ κῶρο τῆς Ἐκκλησίας ἀλλά καὶ σὴ ζωὴ καὶ δόξαση ὅλων τῶν θεομῶν εἰσέρχεται μιά ἄλλη ἐθμηρευτικὴ πρακτικὴ ποὺ ὑπακούει στήν κοσμικὴ, δηλαδὴ τὴν μεταπτωτικὴ λογικὴ.

Ἡ *ἐκκοσμίκευση τῆς Θεολογίας*. Αὐτὴ συνίσταται κυρίως στὸν ἐξορθολογισμό τῆς. Ὁ ἁνθρωπος ἐπιστρατεύει τὴν ἐπιστήμη ἢ τὸν ὀρθὸ λόγο γιὰ τὴν προσέγγιση καὶ ἀνάλυση τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, τοῦ Θεανθρώπου καὶ τῆς Ἐκκλησίας του. Ἐτσι ἔχουμε τὴν ἀντικατάσταση τοῦ θεολογεῖν ἀπὸ τὸ φιλοσοφεῖν.

Ἐκκοσμίκευση τῆς Θεολογίας σημαίνει βασικά τὴν πορεία ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ τῆς τριαδικῆς διάσταση μέχρι τὸ σύγχρονο κοινωνικὸ τῆς ἐγκλωβισμοῦ. Βασικά τῆς στάδια: ἡ ἐξάντληση τῆς Θεολογίας στή Χριστολογία, ἡ ἐξάντληση τῆς Χριστολογίας στήν Ἀνθρωπολογία, ἡ μετάβαση ἀπὸ τὴν Ἀνθρωπολογία στήν Κοινωνιολογία. Στὸ πρῶτο στάδιο ὀλοκληρῆ ἢ τριαδικὴ Θεολογία συμπυκνώνεται στή Χριστολογία σὸ πλάι-

¹⁰⁰⁴ ΠΑΥΛΟΥ ΕΦΕΣΗΣ, Περί εἰρήνης 3, PG 77, 1444c.

¹⁰⁰⁵ Εὐάγγελος Ποντικός σὸ I. ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ, Περί Παράλληλα II, 14, PG 95, 264.

¹⁰⁰⁶ Ι. ΚΑΙΜΑΚΟΣ, Κλίμαξ 24, Περί πραότητος, PG 88, 980-981.

οιο ένος Χριστοκεντρισμού. Σκοπός ή ύπογραφήμηση του έπι-
γειου έργου του Χριστού και του κοσμικού χαρακτήρα της
Έκκλησίας. Στο δεύτερο στάδιο ή Χριστολογία απογυμνω-
νεται από τον θεανδρικό της χαρακτήρα και μετατρέπεται
σέ Ήθουολογία. Ο λόγος γιά τό Χριστό είναι λόγος γιά
τόν άνθρωπο Ήσού όχι τόσο στην προσωπική, ιδιωτική και
φυσικά σωτηριολογική του κατανόηση αλλά στην κοινωνι-
κού στον Χριστό ως κοινωνικό επαναστάτη. Αυτός ό Χρι-
στός γίνεται τό πεδίο ανάπτυξης μιάς οειγιάς από Θεολογία
πού έχουν επαναστατικό χαρακτήρα, και είναι Θεολογία
της Έπανάστασης, Θεολογία της Απελευθέρωσης, Πολιτική
Θεολογία, Μαύρη Θεολογία, Φεμινιστική Θεολογία, κ.ά.

- **Έκκοσμίκευση της Έκκλησίας.** Έπισημαίνει μέ την
εισβολή του κοσμικού φρονήματος στην έκκλησιαστική ζωή
και καταλήγει μέ την άλλοίωση όλων των χαρακτηριστικών
της ως άποτέλεσμα της άδρανοποίησης του γόλου του Πνεύ-
ματος σ' αυτή. Σ' αυτό τό πλαίσιο ή έκκοσμίκευση της Έκ-
κλησίας περιλαμβάνει μεταξυ άλλων

- 1) την κοσμική μεταλλαγή της άποστολής της. Η Έκκλησία
μεταποιεί τό ευαγγέλιο της κατά τέτοιο τρόπο πού νά μπο-
ρεί νά μεταβάλλεται σέ έναν δυναμικό κοσμικό παράγον-
τα, παράγοντα πολιτικής, οικονομίας, πολιτισμού κ.λπ.
- 2) την κατανόηση της έκκλησιαστικής διακονίας ως έξουσίας,
μυημένη μεθόδους και δράσεις της πολιτικής έξουσίας.
- 3) την υποκατάσταση της Χάρις από τό νόμο σέ σημείο που
ό νομικισμός νά άποτελεί συστατικό στοιχείο της έκκλη-
σιαστικής δράσης. Νομικισμός και Χάρις είναι άδύνατο
νά συνυπάρχουν: «εί δε Πνεύματι άγεσθε, ούκ έστέ υπό
νόμον»¹⁰⁰⁷, δήλωσε πολύ καιρός ό Παύλος.
- 4) την άπόλυτη ή σχετική άνυποληψία του Πνεύματος στις
διαδικασίες έκλογής του ιερατείου.

¹⁰⁰⁷ Γαλ. 5, 18.

4. Η κοινωνική δυναμική του άνομοπνευματικού δόγματος

287

- 5) τή μετατροπή των λατρευτικών συνάξεων σέ κοσμικές έκ-
δηλώσεις ή των μυστηρίων σέ μαγικές πράξεις.
- 6) την ήθικοποίηση των δογματικών άληθειών και την ει-
σβολή του ευσεβισμού.
- 7) τους πύσης φύσεως συμβιβασμούς, ιδιαίτερα μέ την κρι-
τική έξουσία και τό θεό του χρήματος.
- 8) τον έγκλωβισμό της έκκλησιαστικής ζωής σέ τυπολατρι-
κούς μηχανισμούς που άποστεώνουν τό λόγο της και νε-
κρώνουν την πνευματική ζωή.

- **Έκκοσμίκευση της ήθικής.** Η έκκοσμίκευση της Χρι-
στιανικής ήθικής έχει γενικευμένο χαρακτήρα, άναφέρεται
δηλαδή στό σύνολο του περιεχομένου της

- 1) Η ήθική της άγιάτης είτε άποκτά άνθρωπινά χαρακτηρι-
στικά, όπως συμβαίνει στην ταύτιση της μέ τον έρωτα, εί-
τε άντικαθίσταται από την ήθική της άνελευθερίας, όπως
αυτή εκφράζεται στην ήθική της άνταπόδοσης και την ή-
ταλλαγή της έννοιας του Θεού, πού από Θεός της άγιάτης
μεταβάλλεται σέ Θεό της άνταπόδοσης και της τιμωρίας.
- 2) Άλλάζουν τά κριτήρια άξιολόγησης των ήθικών συμπε-
ριφορών. Η άσκηση της έλεημοσύνης π.χ. αντί νά είναι
άπορροφήση, όπως την ήθελε ό Χριστός και ή Πατερική
Θεολογία, τώρα άσκειται υπό προϋποθέσεις. Ο έλεων δέν
είναι λαόςός δότης, αλλά σκεπτικός. Έξετάζει την οικονο-
μική κατάσταση, τή δυνατότητα εργασίας αυτού που προ-
κειται νά έλεηθεί, τό ήθος του, τή συγγενική σχέση, την
κοινωνική ή και φυλετική ιδιότητά του.
- 3) Τό κίνητρο των δράσεων δέν είναι ό Θεός, αλλά ό ίδιος ό
άνθρωπος. Έτσι στόχος δέν είναι ή θεάρεσκια αλλά ή
άνθρωπαρέσκια¹⁰⁰⁸. Αυτό συμβαίνει ιδιαίτερα όταν ή ά-
ρετή συνοδεύεται από την κενοδοξία και την έπίδειξη, ά-
κρυνώντας έτσι τό ίδιο τό περιεχόμενο της σύμφωνα μέ

¹⁰⁰⁸ Βλ. και ΠΑΝΑΓΑΙΟΥ ΕΑΡΕΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, Άποφθέγματα, Σάρα 7, ΡG 65, 421α.

όσα υπογραμμίζει ο Ιορδάνος Πηλοσιώτης: «ἀρετή πᾶσα ἄνευ ἐπιδείξεως γινόμενη, ἀρετή ἄν κηρύξω καλοῖτο καί εἴη. Εἰ δέ καί πρὸς φιλοδοξίαν ἐλκυσθεῖη, καί τό εἶ- ναι εὐλιχθινῆς ἀρετῆ ἀπόλλυσι»¹⁰⁰⁹

4) Ἡ πνευματική ζωή δέν ἔχει ἕνα ἐσωτερικό ὑπόβαθρο καί δέν στηρίζεται στήν πτωχεία τοῦ πνεύματος, ἀλλά στήν ἀ- λαζονεία τῆς τελειότητας, πού καλλιεργεῖται στήν τακτι- κή ἐπιμέτρησι τῆς ἀρετῆς μέ βάση ἐξωτερικά, νομικοῦ τύπου, χαρακτηριστικά, πού συχνά καταλήγουν στήν εὐ- κολή ἀλλά σκόπιμη ἀπόρριψη τῶν ἄλλων. Στήν περὶ τῶν αὐτῆ ὅλας οἱ ἀρετές προσμετρῶνται καί ἀποδίδονται στήν προστάθεια καί τόν ἀγῶνα τοῦ ἀνθρώπου καί ὄχι στή χάρι τοῦ Πνεύματος¹⁰¹⁰.

Ὁ Βαθμός τῆς πνευματικότητας ἀλλά καί τῆς ἐκκοσμίκευ- σης τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς ἔχει ἄμεσες συνέπειες στήν κοι- νωνική πραγματικότητα.

Ἡ ὀρθόδοξη πνευματικότητα μέ τήν ἔννοια τῆς μὴ ἐκκο- σμιευμένης καί ἐξορθολογισμένης «πνευματικότητας» εἶ- ναι σέ θέση νά ἀνακαινίζει ὄχι μόνο τίς ἀτομικές ἀλλά καί τίς θεσμικές συμπεριφορές. Συγκεκριμένα

- διασώζει τόν ἀληθινό χαρακτήρα τῆς συζυγίας, μέ τήν ἔν- νοια ὅτι καταργεῖ τά οικογενειακά παιγνίδια ἐξουσίας καί προβάλλει τήν ἀλληλοὑποταγή ὡς βασικό πεδίο ἀντιμετώ- πισης τῶν προβλημάτων καί ἀνάληψης τῶν ἐυθυνῶν.

- διατηρεῖ τόν ἐκκλησιαστικό τρόπο ἀνατροφῆς τῶν νέων μελῶν τῆς οἰκογένειας πού συνδυάζει πίστη καί γνώση, πα- ράδοση καί ἀνανέωση, θεῖο καί ἀνθρώπινο, ὕλη καί πνεῦμα.

- στέκεται κριτικά στήν ἀνατροπή τῆς παραδοσιακῆς ἱε- ράρχησης τῶν ἀξιών πού εὐθύνεται γιά ὅλα τά ἐγκλήματα- τὰ σέ βάρος τῆς ἀνθρώπινης προσωπικότητας. Μιά κοινῶ- νία πού εἶναι ἐμβολιασμένη ἀπό τήν παρυσία τοῦ Πνεύ- ματος ἀρνεῖται νά θυσιάζει τά ἄτομά της, νά ἀσβεβεῖ στήν

4. Ἡ κοινωνική δυναμική τοῦ ἀνορθοπνευματικοῦ δόγματος 289

ἀνθρώπινη ζωή, νά ὀδηγεῖ σέ σύγκρουση ἄτομα, θεσμούς καί κοινωνικές τάξεις, νά αὐξάνει τήν κοινωνική ἀδικία, νά ἀποθεώνει τά κοινωνικά ἔνστικτα.

- ἐμπνεῖ σβασμό στό περιβάλλον πού ἀνήκει σέ ὅλους τοῦς ἀνθρώπους ὅλων τῶν γενεῶν καί ὄχι μόνο σέ μερικές ἀπό αὐτές, γιατί εἶναι σαφές πῶς τόσο ἡ δημοιογία¹⁰¹¹ ὅσο καί πού ἐκφράζει τή δημοιογική ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ¹⁰¹² καλλιεργεῖ αἰσθήματα καί στάσεις ἀλληλεγγύης, συνεργα- σίας, συναντιλήψης, συμπόνιας, ἀγάπης, ὡς βασικά στοι- χεῖα ἑνός ἀληθινοῦ καί ἰσορροπημένου πολιτισμοῦ.

Ἡ ἐκκοσμίκευση τῆς Ἐκκλησίας γίνεται ἡ ἀφραγία γιά τήν ἐκκοσμίκευση ὅλων τῶν πτυχῶν τοῦ κοινωνικοῦ βίου. Ἔτσι ἔχουμε

- ἐκκοσμίκευση τῆς ἐπιστήμης καί ἰδιαίτερα τῆς ἱατρικῆς, βιοϊατρικῆς καί βιοτεχνολογίας.

- ἐκκοσμίκευση τῆς οικονομίας μέ τήν ἔννοια ὅτι δέν ὑ- πάρχει γιά νά ὑπηρετεῖ τόν ἀνθρώπο ἀλλά γιά νά ὑπηρε- τεῖται ἀπό αὐτόν.

- ἐκκοσμίκευση τῆς πολιτικῆς, μέ τήν ἔννοια ὅτι δέν ἔχει τήν αἰσθησιὸν ὅτι εἶναι θεόδοτη καί ὅτι ὀφείλει νά στηρί- ζεται σέ παραδοσιακές ἀξίες, ἀλλά κατῆρος τῶν πολιτι- κῶν ἀγῶνων καί ὑπῆρκος νέων ἐκκοσμιευμένων ἀξιών. Πολιτική πού ἀρνεῖται κάθε δέσμευση, ἀλλά πού εἶναι ἔ- τοιμη νά ὑποταχθεῖ στά οικονομικά συμφέροντα.

- ἐκκοσμίκευση τοῦ πολιτισμοῦ, μέ τήν ἔννοια ὅτι οἱ ἀξίες του ἐγκαταλείπουν τό χῶρο τῆς θρησκείας καί ἀνάζητον μιά νέα μεταφυσική μέ καθαρά ἐγκοσμοκρατική λογική πού στηρίζεται περὶσσότερο σέ ἀνθρώπινες διακηρύξεις παρὰ σέ αἰώνιες ἀξίες.

¹⁰¹¹ «καὶ Πνεῦμα Θεοῦ ἐπέφερετο ἐπάνω τοῦ ἔδατος» (Γεν. 1,2).
¹⁰¹² Βλ. καί Μ. WEIKER, ὄπρ., σ. 153 ἔξ.

¹⁰⁰⁹ ἸΣΙΔΩΡΟΥ ΠΗΛΟΥΣΙΩΤΟΥ, Ἐπιστ. 4, 159, PG 78, 1244d.
¹⁰¹⁰ Βλ. ΜΑΡΚΟΥ ΔΕΚΗΤΟΥ, Κεφάλαια νηπτικά 28, PG 65, 1069a.

- έκκοσμίκευση της παιδείας, με την έννοια ότι αυτή έπαψε να δίνει προτεραιότητα στον πνευματικό άνθρωπο και επιδιώκει τη δημιουργία ενός ανθρωπίνου τεχνολογικά με μόνη επιδίωξη τη συμμετοχή του στην αγορά και την κοινωνική ανάπτυξη.

4. Η παρηγορητική παρέμβαση του Πνεύματος¹⁰¹³

Η Εκκλησία απέδωσε στο άγιο Πνεύμα τό χαρακτηριστικό «παράκλητος», υπονοώντας ότι τό άγιο Πνεύμα είναι παρών σε όλες τις δύσκολες και προβληματικές περιπτώσεις όχι μόνο των ατόμων αλλά και της κοινωνίας.

Πρώτος παρηγορητής και προστάτης των θλιμμένων ήταν ο Χριστός που δεν ήλθε για να κρίνει τους ανθρώπους αλλά να τους συμπρωώσει με τό Θεό και μετάξυ τους. Ήξάλου τό Εὐαγγέλιο που ο ίδιος προσκόμισε στην ανθρωπότητα δεν είναι τίποτε άλλο από μιιά παρηγοριά στον πόλεμο έναντιόν της άμαρτίας. Καί δεν μένει μόνο σ' αυτό, αλλά και λει τους κοπιώντες και πεφορτισμένους να έλθουν κοντά του για ανάπαυση, θεράπειε άρρώστων, άνασταίνει νεκρούς, άπελευθερώνει δαμιονισμένους, δίνει άξία στους περιφρονημένους. Σ' αυτή τή φιλόανθρωπη στάση του Χριστού έντάσσεται και η σκοπιμότητα των θαυμάτων. Γενικά ο Χριστός είναι η πηγή κάθε παραμυθίας, όπως άναφέρει και ο Παύλος¹⁰¹⁴, και στη θέση του αφήνει τό άγιο Πνεύμα.

Τους πρώτους που παρηγόρησε και στους οποίους συμπαραστάθηκε ήταν οι μαθητές του Χριστού, όταν άποχωρίστηκαν όδιστικά από τό Χριστό και δάσκαλό τους¹⁰¹⁵. Η παρουσία του Πνεύματος έρχεται να υποκαταστήσει την παρουσία του Χριστού.

¹⁰¹³ Βλ. και Μ. PLATNOW, Heiliger Geist, Hoffnung der Schwachen, Hannover, 1985.

¹⁰¹⁴ Φθλ. 2,1.

¹⁰¹⁵ Βλ. Ιωάν. 16,7.

4. Η κοινωνική δυναμική του άγιοπνευματικού δόγματος

Στην εκκλησιαστική ζωή τό άγιο Πνεύμα παρηγόρησε και συμπαραστάθηκε στους μάρτυρες και όμολογητές της πίστης στην έποχή των διωγμών, όταν είχαν εγκαταλειφθεί και προδοθεί από όλα τά κοσμικά στηρίγματα. Την ίδια παρηγοριά πρόσφερε σε όσους άδικήθηκαν και διώχθηκαν κατά καιρούς από την εκκλησιαστική διοίκηση.

Στην παρηγορητική λειτουργία του Πνεύματος άποδίδεται και η ύπαρξη του κατ' οίκονομίαν στην πομπαντική καθοδήγηση των πιστών. Είναι τό Πνεύμα που καταργεί κάθε δικαιοσύνη αντίληψη άντιμετώπισης και θεραπειάς των άμαρτωλών και καθιεώνει τή θεραπεία ως τό ζητούμενο κάθε εκκλησιαστικής πομπαντικής συμπεριφοράς. Τό ζητούμενο σε μιιά τέτοια διαδικασία δεν είναι η τιμωρία του άμαρτωλού ούτε και η ταύτιση του με την άμαρτία, αλλά η άποκατάσταση της σχέσης προς τό Θεό και τό συνάνθρωπο που διεκίνησε η άμαρτία.

Πρωτίστως η παρηγορητική παρέμβαση άφορά στην πνευματική ζωή των πιστών και στις όδυνηρές συνέπειες που έπάρχουν πληγές η και πτώσεις. Η παρουσία του Πνεύματος άπομακρύνει κάθε άπαισιόδοξη σκέψη, όντας τό ίδιο η πηγή της έλπίδας και της αισιοδοξίας. Είναι αυτό που έπυλάώνει τις πληγές και άποκαθιστά την πνευματική ύγεία. Έξάλου καιμιά κίνηση μετάνοιας και έπιστροφής δεν ξεκινά χωρίς τό άγιο Πνεύμα. Είναι αυτό που «ύπερεννυγγάνει τόν πόνό των ψυχών»¹⁰¹⁶. Βασική προϋπόθεση η έλεύθερη πρόσκληση του άγίου Πνεύματος και η άποδοχή της παρακλητικής του ένεργείας.

Στους κύκλους των άσκητών εκφράζεται κατά καιρούς η άποψη ότι η Χάριη του άγίου Πνεύματος έγκαταλείπει τον άνθρωπο. Πρέπει να σημειώσουμε ότι δεν είναι η Χάριη που άποσύρεται αλλά ο άνθρωπος που ύπερκτημιά τις ίκανότητές του και θεωρεί σχεδόν άχρηστη την παρουσία του άγίου

¹⁰¹⁶ Ρομ. 8,26.

Πνεύματος. «Σὸν γὰρ ἔστι τό πτώμα καί ἀπό τῆς σῆς αἰτίας», σημειώνει ὁ Νικήτας ὁ Σιθηάτος¹⁰¹⁷. Ὁ Παλλάδιος π.χ. ἀναγράφεται σέ ἄνδρες καί γυναικες ποῦ ἐφθασαν στό ἄκρο τῆς ἀρετῆς καί ἐξαιτίας τῆς ἀλαζονείας, τῆς ἐπαρσης καί τῆς κενοδοξίας κατέληξαν στό ἔσχατο βάρβαρο καί ἔχασαν ὅσα μέ πολλούς κόπους καί θυσίες καί γιά μεγάλα χρονικά διαστήματα κατορθώσαν¹⁰¹⁸. Τό ἴδιο ὑφίστανται κυρίως ὁσοφορεῖ δέ ὅτι «οὐ ποσοῦτον ἐγκαταλιμπάνει ὁ Θεός τόν ἀδιάφορον, ἐάν ἀδιαφορήσῃ, οὐδέ τόν θρασύν, ἐάν θρασυνηῖ, ὅσον ἐγκαταλιμπάνει τόν εὐλαβῆ, ἐάν ἀδιαφορήσῃ, καί τόν ταπεινόν, ἐάν θρασυνηῖ»¹⁰²⁰.

Ἄλλες αὐτές οἱ ἐμπειρίες εἶναι ἐνδεικτικές γιά τή διαπίστωση ὅτι χωρὶς τή Χάρη τοῦ Θεοῦ τίποτε δέν εἶναι κατορθωτό.

Στό παρηγορητικό του ἔργο ἐντάσσεται καί ἡ ἀντιμετώπιση τῆς μοναξιάς καί τῶν ψυχολογικῶν της συνεπειῶν. Τό καί αὐτό ποῦ ἐναρμονίζει τίς σχέσεις ἀτόμων καί κοινοτήτας. Εἶναι αὐτό ποῦ προκαλεῖ καί προοικαλεῖ σέ συνάξεις καί ἐμπνεεῖ τή συλλογικότητα: «σημερον ἡ Χάρις τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἡμᾶς συνήγαγε», ψάλλεται τήν Κυριακή τῶν Βαίων. Εἶναι τό ἴδιο ποῦ κατά τήν παραδόση συνέλεξε καί ὀδήγησε τοῦς ἀποστόλους ἀπό τά πέγρατα τῆς οἰκουμένης στήν ἐπιθανάτια κλίμη τῆς Θεοτόκου γιά νά τήν ξεπροβοδίουν στήν πορεία της πρὸς τόν οὐρανό.

Ἡ παρακλητική συμπαραστάση τοῦ ἁγίου Πνεύματος γίνεται ἀκόμη πιό φανερή στίς ἀσθένειες καί τή θλίψη ποῦ αὐτές προκαλοῦν. Ἡ ἀνάγκη ἐτίκλησης του ἔγινε συνεΐδη-

4. Ἡ κοινωνική δυναμική τοῦ ἀγιοπνευματικοῦ δόγματος

ση στους πιστούς, γι' αὐτό καί δέν εἶναι τυχαία ἡ συχνή τέλεση τοῦ μυστηρίου τοῦ Εὐχέλαιου, ὅπου ἡ παρουσία τοῦ Πνεύματος, ὅπως συμβαίνει ἄλλωστε σέ ὅλα τά μυστήρια εἶναι ἔντονη.

Πίσω ἀπό κάθε θεομὸ συμπαραστάσης καί πρόνοιας κρύβεται ἡ παρηγορητικὴ δράση τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἔστω καί ἂν οἱ θεομὸ εἶναι ἐκκοσμηκευμένοι. Ἡ διάθεση γιά προσφορά ἀκόμη καί γιά ἰδιοτελεῖς σκοποῦς ἀνοίγει τό δρόμο γιά τίς διορθωτικὲς κινήσεις τοῦ Πνεύματος. Πίσω καί πάνω ἀπὸ κάθε ἀνθρώπινη πρόνοια βρισκεται ἡ πρόνοια τοῦ Θεοῦ ποῦ λειτουργεῖ πέρα ἀπὸ σκοπιμότητες.

¹⁰¹⁷ ΝΙΚΗΤΑ ΣΤΗΘΑΤΟΥ, Κεφάλαια περατικά, ΦΙΛΟΚΑΛΙΑ Γ', σ. 285.

¹⁰¹⁸ ΠΑΛΛΑΔΙΟΥ ΕΛΕΝΟΥΠΤΟΛΕΩΣ, Λαυσαϊκόν, PG 34, 995.

¹⁰¹⁹ ΒΑ. ΝΙΚΗΤΑ ΣΤΗΘΑΤΟΥ, Κεφάλαια περατικά, ΦΙΛΟΚΑΛΙΑ Γ', σ. 285.

¹⁰²⁰ ΑΒΒΑ ΔΣΠΡΟΦΕΟΥ, Διδασκαλία 12, Περί φόβου τῆς μελλούσης κολάσεως ... PG 88, F760c.

5. Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΤΟΥ ΕΣΧΑΤΟΛΟΓΙΚΟΥ ΔΟΓΜΑΤΟΣ

1. Τό εσχάτολογικό δόγμα

Ο Χριστός είναι η άρχή, τό μέσο και τό τέλος του χρόνου. Πρωταγωνιστής στη Γένεση, κλητήριος μοχλός της κοσμικής και ανθρώπινης ιστορίας, πρωταγωνιστής στη συνέχεια του κόσμου, πρωταγωνιστής στην άρχή ενός ανανεωμένου κόσμου. Αυτό άποτελεί τή βασική ιδέα κάθε εσχάτολογικής άγιογραφικής και άγιοπατερικής άναφοράς, δηλώνει δέ τή θεολογική συνέχεια στη θεμελιώδη άποψη ότι όλα δημιουργήθηκαν, δομολογήθηκαν και ολοκληρώθηκαν «διά του Υιού» και κατ' έπέκταση «διά του Θεανθρώπου Χριστού».

Ο Χριστός είναι ό καλύτερος σύμβολος για νά δηγηθεί ό άνθρωπος στην αιώνια ζωή¹⁰²¹. Τίποτε άλλο δέν είναι ικανό νά έλξει τον άνθρωπο και τήν ιστορία του προς τά εσχάτα παρεκτός του Χριστού.

Δόγματα που άφορούν στα έσχατα είναι τά έξης:

- Τό πρώτο σχετίζεται με τή δεύτερη έλευση του Θεανθρώπου Χριστού κατά τή συντέλεια του κόσμου με σκοπό νά κρίνει τήν οικουμένη: «και πάλιν έρχόμενον κρίναι ζώντας και νεκρούς».

- Τό δεύτερο άναφέρεται στην προσδοκία της άνάστασης: «Προσοκώ άνάστασιν νεκρών». Η άνάσταση δέν άφορά σέ ένα μόνο μέρος του ανθρώπου αλλά στό σύνολο του ανθρώπου, στον άνθρωπο ως ένα ψυχοσωματικό όν. Πρόκειται δηλαδή για άνάσταση ψυχών και σωμάτων, άφου αυτή ή σύνθεση εκφράζει τό ανθρώπινο όν από τή στιγμή της σύλληψης και εις τους αιώνες των αιώνων.
- Τό τρίτο δηλώνει τή μετάβαση από τό χρόνο στην αιωνιότητα: «και ζωνών του μέλλοντος αιώνος». Έδώ άνήκει και ό λόγος για αιώνια κόλαση και αιώνιο παράδεισο, καταστάσεις άρκετά παρεξηγημένες και με άρκετούς άνθρωπομορφισμούς και ύλομορφισμούς επενδυμένες.

Όσα πέθαν τούτων άναφέρονται στα έγχειρίδια της Δογματικής είναι θεολογούμενα ή θεολογικές γνώμες και δέν άποτελούν έπίσημα δόγματα της Εκκλησίας. Τά περισοότερα προκύπτουν από έμπειρίες ή συγκεκριμένα ή άνωπομορφικές και κομοκεντρικές άντιλήψεις για πράγματα που ύποψιαζόμαστε και τά όποια έχουν άμεση σχέση προς τον τρόπο διαχείρισης της πνευματικής και κοσμικής πραγματικότητας.

Σέ όλες τές περιπτώσεις των παραπάνω εσχάτολογικών δογμάτων, θεολογούμενων και θεολογικών άπόψεων, ή σχέση προς τήν κοινωνική πραγματικότητα είναι δεδομένη και έπιδιωκόμενη. Θά έλεγα ότι αυτή ή σχέση είναι περισοότερο αισθητή από κάθε άλλη, άφου συχνά τό εκκλησιαστικό κήρυγμα τά χρησιμοποιεί όχι μόνο για νά έπηρεάσει τήν ανθρώπινη συμπεριφορά αλλά και νά παρέμβει και νά τήν αλλάξει. Βασικά κίνητρα παρέμβασης ό φόβος της κρίσης και της κόλασης, ό μισθός του παράδεισου και ή άγάπη που συνδέεται άμεσα με τή ζωή του Θεού και όχι με τίσ δύο παραπάνω καταστάσεις. Έτσι έξηγείται και ή άπάντηση κάποιου άσκητή ότι τον ενδιαφέρει νά είναι σέ μία σχέση κοινωνίας με τό Θεό, άνεξάρτητα άν αυτός είναι στην κόλαση ή στον παράδεισο, δηλώση βέβαια που προϋποθέτει μία ύλοκεντρική άποψη για τίσ δύο έννοιες, αλλά δείχνει τό κίνητρο.

¹⁰²¹ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Προς τους πλουτωντας 5, PG 31, 292b.

2. Ἡ ἐσχατολογία τῶν οὐτοπιῶν

Ἡ ἐσχατολογία στήν ἐκκλησιαστική ζωὴ ἐδημιουργεῖται μὲ δύο τρόπους. Ὁ πρῶτος ἔχει σχολαστικό χαρακτῆρα καὶ παραπέμπει σὲ καταστάσεις ποὺ ἐντοπιζόνται στὸ τέλος τῆς ἱστορίας. Πρόκειται γιὰ πράγματα ποὺ ἀναμένονται καὶ ἔχουν περιοσσότερο ἀνθρωπομορφικό καὶ ὑλοκεντρικό χαρακτῆρα. Ὁ δεύτερος ἔχει περιοσσότερο θεολογικό περιεχόμενο καὶ δηλώνει τὴν κινήτικότητα ἀνθρώπου καὶ κόσμου σὲ μιὰ πορεία ἀπὸ τὴν Δημιουργία μέχρι τὴ συντέλεια τοῦ κόσμου. Σ' αὐτὴ τὴν κίνηση ἐντάσσονται ἡ πτώση ἀνθρώπου καὶ κόσμου, ἡ ἐνανθρώπηση τοῦ Υἱοῦ, ἡ ἴδρυση τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ ἀνακαινιστικὴ τῆς ἀποστολῆς μέσω τῶν μυστηρίων μέχρι τῆς δευτέρας ἔλευση τοῦ Χριστοῦ, ὅποτε ἐπισυμβαίνει καὶ ἡ ἀνακεφαλαίωση τῶν πάντων.

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ πορευεῖται μὲ βάση τῆς δευτέρας καὶ ὄχι τὴν πρώτη προσέγγιση, μολονότι δὲν εἶναι ἄγνωστη. Καθοριστικό λοιπὸν δὲν εἶναι τί θὰ συμβεῖ καὶ ἂν συμβεῖ αὐγιο καὶ στὸ μέλλον, ἀλλὰ τί πρέπει νὰ συμβεῖ στὸ «νῦν», τῆ στιγμῆ ποὺ τώρα κατέχουμε καὶ ποὺ τὴν ἐπόμενη στιγμή χάνεται. Γι' αὐτὸν ἀλλοστε τὸ λόγο ἡ ἔννοια τῆς ἀναβολῆς ἐκτιμάται ὡς ἕξη καὶ επικίνδυνη γιὰ τὴν πνευματικὴ ζωὴ, ἀφοῦ κανεὶς δὲν γνωρίζει ἂν θὰ ὑπάρχει ἐπόμενο λεπτὸ καὶ τί μπορεῖ νὰ συμβεῖ σ' αὐτό.

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ λοιπὸν ζωὴ περιοστρέφεται γύρω ἀπὸ τὸ Τώρα καὶ τὸ Σήμερον. Εἶναι οἱ τόποι ὅπου συναντιοῦνται τὸσο τὸ παρελθὸν ὅσο καὶ τὸ μέλλον. Φράσεις ὅπως «σημερινὰ κερμαῖα ἐπὶ ξύλου», «σημερον γεννάται ἐκ παρθένου», «σημερον ἡ Χάρις τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἡμᾶς συνήγαγε», «σημερον τὰ ἄνω τοῖς κάτω συνομιλεῖ» ἢ «σημερον μετ' ἐμοῦ ἔση ἐν τῷ παραδείσῳ» εἶναι ἐνδεικτικὲς γιὰ τὸν τρόπο ποὺ ἀντιλαμβάνεται ἡ Ἐκκλησία τὸ χρόνο σχετικὰ μὲ τὰ πρότερα καὶ τὰ ἔσχατα.

Μὲ τὴν ἴδια λογικὴ πρέπει νὰ κατανοήσουμε τίς ἔννοιες παραδείσος, κόλαση, κρίση καὶ ὄχι μὲ τὴ συνήθη ποὺ τίς συνδέει μὲ κάτι ποὺ εἶναι πολὺ μακριά, ἀκολουθεῖ μετὰ τὸ θάνατο καὶ εἶναι πέραν τῆς ἱστορίας. Εἶναι λοιπὸν σαφές ὅτι οἱ ὅροι δηλώνουν τρόπο χωρὶς χρονικούς καὶ τοπικούς περιορισμούς. Παραδείσος π.χ. δηλώνει τὴ σχέση κοινωνίας καὶ κόλαση τὴ σχέση ἀκοινωνίας μετὰξὺ τῶν ἀνθρώπων καὶ ταυτόχρονα μετὰξὺ τῶν ἀνθρώπων καὶ τοῦ Θεοῦ. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὴν ἔννοια τῆς κρίσης. Εἶναι κάτι ποὺ ἐπαναλαμβάνεται κάθε στιγμῆ καὶ ὀριστικοποιεῖται μὲ τὸ θάνατο, ὅ,τι γίνεται καὶ μὲ τίς δύο ἄλλες ἔννοιες, ὅταν ὁ θάνατος ἀποτελεῖ τὸ τέλος τῆς προστάθειας τοῦ ἀνθρώπου νὰ κοινωνεῖ καὶ νὰ γεύεται τὴ ζωὴ τοῦ Θεοῦ, καθὼς καὶ τὴν ἐπιββαίωση τῆς θέλησης καὶ τῆς ἐπιλογῆς τοῦ ἀνθρώπου νὰ εἶναι ἕνως πρὸς τὸ Θεὸ καὶ τὴ βασιλεία του.

Γιὰ ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους κάθε λόγος γιὰ κατανοήση τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ μὲ οὐτοπικούς ὅρους εἶναι ἀδόκιμος, ἀθεολόγητος καὶ γι' αὐτὸ επικίνδυνος. Κάθε οὐτοπία περιγράφεται μὲ ὄρους ποὺ εἶναι τελείως ἕνοι πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἀντίληψη γιὰ τὴν αἰωνιότητα καὶ ἡ παραμικρὴ χρήση τους γιὰ τὴν περιγραφή τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ δὲν ἀχρηστεύει μόνο τὴν ἴδια ἀλλὰ καὶ τὸ περιεχόμενο καὶ τὸ λόγο κατασκευῆς τῶν κοινωνικῶν οὐτοπιῶν.

Τὸ ἴδιο ἀδόκιμος εἶναι καὶ ὁ λόγος γιὰ τὴ δημιουργία χριστιανικῶν οὐτοπιῶν, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι θὰ διαφερόντων ἀπὸ τίς λοιπὲς προστάθεις ὡς πρὸς τὸ ὅτι θὰ διαθέτουν χριστιανικά χαρακτηριστικά ποὺ θὰ ἀναδύονται μέσα ἀπὸ τὴν παραγοντοποίησιν τοῦ χριστιανικοῦ κηρύγματος καὶ τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτὲς οἱ οὐτοπίες θεωροῦνται ὅτι θὰ περιλαμβάνουν λύσεις γιὰ τὰ ὑπαρκτὰ προβλήματα ποὺ θὰ στηρίζονται σὲ χριστιανικὲς ἀρχές. Ὅστόσο τέτοιες βλῆψεις εἶναι ἀνύπαρκτες τοῦλάχιστον στήν ὀρθόδοξη ἐκκλησιαστικὴ παράδοση, ἀφοῦ εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ πραγματικὴ αἰτία ὄλων τῶν

προβλημάτων είναι η ύπαρξη και δράση της άμαρτίας σέ ό-
λες τις μορφές, η οποία δέν πρόκειται νά εκλείψει όσο
θά καθυστερεί η συντέλεια του κόσμου. Επομένως λύσεις
γιά κατάργηση της κοινωνικής άδικίας και όλων των προ-
βλημάτων που ταλαιπωρούν τον άνθρωπο και την κοινωνία
δέν είναι γεωλιτικά δυνατές, γι αυτό και προτείνονται
άλλοι τρόποι αντιμετώπισης που γιά την Έκκλησία είναι
γεωλιτικές, γιά δέ την Κοινωνιολογία ανέφικτες και παρα-
πλανητικές. Η λογική στίς προτεινόμενες λύσεις έχει νά κά-
νει μέ την έσωτερική ανακαίνιση των ανθρώπων ως προϋ-
πόθεση γιά τή θεάρεστη και πάντοτε χρησίμη γιά τους αν-
θρώπους χρήση πραγμάτων και καταστάσεων. Γιά την Έκ-
κλησία είναι π.χ. γεωλιτικότερη η λύση που στηρίζεται στην
καλή χρήση του πλούτου και της πενίας από κάθε προστά-
θεια γιά τή βίαιη άφραίξεση του πλούτου, βίαιη κατάργηση
της πενίας ή γιά τήν έπιβολή ενδιάμεσων λύσεων που θά δι-
ασφάλιζε τήν ίσοκατανομή και των δύο. Η συχνή άναφορά
στην μετά τό θάνατο τύχη πλουσίων και φτωχών δέν άπο-
σκοπεί στην παραπομπή της λύσης των προβλημάτων σέ
μιά άλλη ζωή, όπως κατηγορήθηκε κυρίως από τό Μαξι-
λισμό, αλλά στό συνεισιμό πλουσίων και φτωχών και τήν έ-
λαχιστοποίηση των περιουσιών που μπορεί νά έχει η άλο-
γιστη χρήση του πλούτου και της πενίας.

Άν θά ήθελε κάποιος νά άναζητήσει μιά μορφή ιδανικής
κατά τό δυνατόν χριστιανικής κοινωνίας, όχι όμως μέ τά χα-
ρακτηριστικά της ούτοπικής, αυτή θά μπορούσε νά τή συ-
ναντήσει στη μοναχική πολιτεία, και ιδιαίτερα στόν Κοινο-
βιακό Μοναχισμό.

Μιά τέλεια κοινωνία, που μοιάζει μέ ούτοπία, άν προ-
σταθούμε νά τήν έντοπίσουμε στην πραγματικότητα, έμπει-
ρικά πραγματοποίηση, άν κρινουμε από τήν κοινωνιακή
ζωή, περιγράφει ο Μ. Βασίλειος: «Τέλεια κοινωνία είναι
αυτή που δέν υπάρχει ιδιοκτησία, αντίθετες γνώμες, ταρα-
χή και άκαταστασία, φιλονεικίες, έριδες. Όλα είναι κοινά,

οί ψυχές, οί γνώμες, τά σώματα, οί τροφές και οί δραστηρι-
ότητες. Είναι κοινός ο Θεός, κοινή η εύσβεια, κοινή η σω-
τηρία, κοινά τά άγωνίσματα, κοινοί οί κόποι, κοινοί οί
στέφανοι, ένας οί πολλοί, αλλά και ο ένας δέν είναι μόνος
άλλά στους πολλούς. Ποιά πολιτεία είναι ίδια μ' αυτή, ποι-
ά τόσο εύτυχημένη, τί πιό άκριβές ως προς τή συνάρπεια
και τήν ένωση, τί πιό χαριτωμένο από τή σύγκραση ήθων
και ψυχών. Άνθρωποι από διαφορετικά γένη και χώρες συ-
ναμύστηκαν και δημιούργησαν μιά τέτοια ταυτότητα, ώ-
στε νά είναι μία ψυχή σέ πολλά σώματα και τά πολλά σώ-
ματα νά γίνονται όργανα μιάς γνώμης. Όποιος άσθενεί ως
πρός τό σώμα έχει πολλούς νά τον υπηρετούν... Όλοι αυτοί
είναι τό ίδιο δοῦλοι και τό ίδιο κύριοι μεταξύ τους. Μετα-
ξύ τους υπάρχει μιά τέτοια ποιότητα δουλείας που ούτε η
βία θά μπορούσε νά έπιβάλει..., μιά άγάπη που τους οδηγεί
στην έλευθερη άλληλοϋποταγή. Έτσι δημιούργησε ο Θεός
τους ανθρώπους, και όλοι αυτοί άποκαθιστούν τήν άμαρ-
τία του Αδάμ και τό άρχαίο κάλλος. Γιατί δέν θά υπήρχε
διαίρεση και διάσταση ούτε και πόλιμος μεταξύ των αν-
θρώπων, άν η άμαρτία δέν είχε διαірσει τή φύση. Όλοι αυ-
τοί είναι λοιπόν μιμητές του Χριστού και της πολιτείας
του. Όπως έκείνος συγκρότησε μιά ομάδα μαθητών στην ο-
ποία όλα ήσαν κοινά και ο ίδιος άνήκε σέ όλους, έτσι και
αυτοί υπακούοντας στόν ήγουμένο και έφαρμόζοντας τους
κανόνες του μοναχικού βίου μιμούνται άκριβώς τή συμπε-
ριφορά των μαθητών και του Κυρίου...»¹⁰²²

Τή μοναχική κοινότητα επικαλείται και ο Χρυσόστομος
γιά νά περιγράψει μιά πόλη άρετής και νά δείξει τό ύψος
της ταπεινοφροσύνης: «Άνθρωποι μέ μεγάλη άξιώματα, μέ
πολλά χρήματα, μέ πολυτελείς ένδυμασίες και πολλούς υ-
πηρέτες έγκαταλείπουν τά πάντα και ζούν τάχα ως διάκο-
νοι και υπηρέτες οί ίδιοι. Δέν υπάρχει έδώ μεγάλος και μι-
κρός όχι γιατί επικρατεί μιά σύγχυση αλλά γιατί έδώ άλ-

¹⁰²² Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Δοκητικά Διατάξεις 18, 1-2, PG 31, 1381b.

λάζουν οι όροι κατάταξης. Μία τράπεζα υπάχρει για μι-
κρούς και μεγάλους, τό ίδιο φαγητό, ή ίδια ένδυμασία, ή ε-
ξυγασία. Έδω δέν υπάχρει τό δικό μου και δικό σου, διά-
κριση που είναι ή αίτια όλων των πολέμων. Όλοι είναι μία
ψυχή και κανείς δέν έπαιζεται για τίποτε. Δέν υπάχρει διά-
κριση μεταξύ πλουσίων και φτωχών, δόξας και άτιμίας.
Δέν έμφυλοχωρεί ή άλαστονεία, ή κολακεία. Όλοι είναι και
θεωρούνται ίσοι, γι αυτό είναι και ένάρετοι. Όσες μάχες
γίνονται στον κόσμο για τά πρωτεία, τόσος είναι ό άγώνας
τους νά τά άρνηθούν. Έδω υπάχρει συναγωνισμός για τό
ποιός θά προσφέρει τιμή και όχι ποιος θά τιμηθεί»¹⁰²³.

Η μοναχική κοινότητα έχει ως πρότυπο την πρώτη Έκ-
κλησία, όπως αυτή έξεικονίζεται στις Πράξεις των Άποστό-
λων, όπου έθεωρείτο ότι τά πάντα άνήκαν στο Χριστό. Κα-
νείς δέν θεωρούσε τά δικά του δικά του, αλλά των άλλων.
Και κανείς δέν θεωρούσε έπίσης και τά των άλλων ξένα προς
αυτόν: «ούτε άλλότρια ένόμιζον είναι τά των άδελφών, δε-
σποτικά γάρ ήν. Ούτε ίδια, αλλά των άδελφών», σημειώνει
ό Χρυσόστομος. Κάτω από αυτές τίς συνθήκες ούτε ό πλού-
σιος περιφρανεύσταν για τά πλούτη του, ούτε ό φτωχός ντε-
πόταν για τή φτώχεια του¹⁰²⁴. Όλα ήσαν «κοινά... και άμέ-
ριστα»¹⁰²⁵.

Όπως έγινε ήδη φανερό, τό πρώτο επίπεδο στη σχέση
του έσχατολογικού δόγματος προς την κοινωνική πραγμα-
τικότητα είναι αυτό που αναφέρεται στην κατασκευή κοι-
νωνιών, οικονομικών και πολιτικών ούτοπιών.

Καταρχήν πρέπει νά σημειωθεί ότι ό έσχατολογικός λό-
γος δέν έχει μόνο θεολογικό αλλά και κοινωνικό, κυρίως
πολιτικό περιεχόμενο, και μάλιστα σε τέτοιο βαθμό που ή
πολιτική χρήση του νά είναι πολλαπλάσια και έντονότερη

άπό ό,τι ή έκκλησιαστική. Ό λόγος είναι προφανής και σχε-
τίζεται προς τίς πολιτικές σκοπιμότητες. Οι έσχατολογικές
άναφορές προσφέρουν άπό τή μία πλευρά την άναγκαία
έλπίδα στους ψηφοφόρους ότι μέσα άπό την έκλογή του
συγκεκριμένου κόμματος θά έλθει επί τέλους ή ποθούμενη
άλλαγή, και άπό την άλλη τίς άναγκαίες ψήφους για την
κατάληψη της εξουσίας. Αύτός είναι άλλωστε και ό λόγος
που ή πολιτική, όπως και κάθε χώρος που επενδύει στην έλ-
πίδα και παρατρέμει στο μέλλον, συγκαταλέγεται στά θρη-
σκευτικά υποκατάστατα.

Η κατασκευή ούτοπιών δηλώνει τρία πράγματα: 1) Πί-
στη σε μία άρχέγονη κατάσταση, άπό την οποία εξέπτεσε ή
άνθρωπότητα, 2) διαπίστωση της άθλιότητας που έπέφερε ή
έκπτώση και είναι φανερή στό έκάστοτε παρόν, και 3) προ-
σπάθειες κατασκευής μιας άλλης στό μέλλον, όπου όλα θά
είναι διαφορετικά. Η διαφορά μεταξύ των δύο, άρχέγονης
και μελλοντικής κατάστασης, έγκείται κυρίως στό ζητούμε-
νο ή μελλοντική κατάσταση νά είναι έργο των άνθρώπων
και όχι κάποιου Θεού ή υπερανθρώπου.

- Στην ιστορία των ούτοπιών οι πιο γνωστές είναι
- ή Πολιτεία του Πλάτωνα, Πολιτεία που άντιστοιχεί στό
τομέρες τής ψυχής με πρωταγωνιστή τή δικαιοσύνη,
 - ή Ούτοπία του Μούρ, που αναφέρεται σε ένα νησί με τέ-
λειο πολιτικό και κοινωνικό σύστημα,
 - ή Πολιτεία του Ήλιου, όπως την είδε ό Καμπανέλα, μιά
ουτοπία που εικονίζει την τέλεια χριστιανική κοινωνία,
 - ή Νέα Άθλαντίδα του Μπέικον, όπου ή εύτυχία συνδέ-
ται στενά με την έπιστήμη και τά έργα της,
 - ή Νήσος των Πάιν του Νέβιλ, όπου δεσπόζει ή διαφυλική
κοινωνική οργάνωση, και
 - ή Άταξική Κοινωνία του Μαρξισμού, Κοινωνία άνυπαρ-
ξίας του Κράτους, και των κοινωνικών τάξεων, Κοινωνί-
α τής έλευθερίας. Η διαφορά άπό τίς άλλες μορφές ούτο-
πίας έγκείται στον έπαναστατικό και βίαιο χαρακτήρα
τής διαδικασίας μετάβασης σ' αυτή.

¹⁰²³ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΕΙΣ ΜΑΤΘ. 72,3-4, ΡG 58, 671.

¹⁰²⁴ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, ΕΙΣ ΠΕΔ. 7,2, ΡG 60, 66.

¹⁰²⁵ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΣΤΟΥ ΔΙΤΟΥ, ΔΙΑΘΗΚΗ 7, ΡG 99, 1820α.

Σέ όλες τές περιπτώσεις τό ζητούμενο είναι ἡ υπέγβαση τῆς παρούσας κακῆς πραγματικότητας καί ἡ σταδιακή μετάβαση σέ μιᾶ ἄλλη, σέ μιᾶ ἰδανική πραγματικότητα, ἡ ὁποία ὠστόσο δέν θά εἶναι ἐκτός ἀλλά θά ἔχει ἕναν ἐνδοκοσμικό χαρακτήρα. Γίνεται ἔτσι λόγος γιά μιᾶ υπερβατική κατάσταση ἀλλά χωρίς υπερβατικότητα στό θρησκευτικό καί μεταφυσικό της περιεχόμενο. Ἐπομένως οἱ οὐτοπιές δέν εἶναι μακριά καί πάνω ἀπό τήν πραγματικότητα, ἀλλά ἡ ἴδια ἡ πραγματικότητα στήν καλή της πλευρά ἢ στήν τέλεια καί ἰδανική μορφή της.

Σημασία γιά τήν Ἐκκλησία ἔχει ἡ συνειδητοποίηση τοῦ προβληματικοῦ παρόντος καί ἡ ἀνάγκη ἀλλαγῆς πορείας ἀτόμων καί κοινωνίας. Ὁ ἐσχολογικός λόγος εἶναι λυσιτελής μέ τήν ἔννοια ὅτι προσφέρει αἰσιοδοξία καί ἀναπτύσσει τίς ἐπιτιμοφόρες σελίδες καί ὀπτικές τῆς ἱστορίας.

3. Κρίση καί κοινωνική κινητικότητα.

Ἡ κρίση ὡς κύριος μοχλός τῆς ἱστορίας

Βασικό χριστιανικό δόγμα ἀλλά καί ὄλων σχεδόν τῶν θρησκειῶν εἶναι ὅτι ἐναπόκειται **κρίση**. Κρίση τῶν προσώπων γιά τήν ἀτομική καί κοινωνική τους συμπεριφορά. Τό ἴδιο ὑπόσχεται καί προειδοποιεῖ καί ἡ ἱστορία που δέν στέκεται τόσο στήν κρίση τῶν ἀτόμων, ἀλλά στήν κρίση τῶν κοινωνιῶν, τῶν θρησκειῶν, τῶν πολιτισμῶν, τῶν ἰδεολογιῶν, τῶν θεσμῶν. Εἶναι δυνατόν στήν κρίση τῆς ἱστορίας νά υπεισέρχονται ὑποκειμενικοί παθράγοντες που ἀλλοιώνουν τά ἱστορικά γεγονότα καί ἀποπροσανατολίζουν τήν κρίση. Αὐτή εἶναι καί ἡ διαφορά ἀπό τήν κρίση τοῦ Θεοῦ που θεωρεῖται ὅτι εἶναι ἀδέκαστη καί δίκαιη καί ἀφορᾶ στους πάντες χωρίς διακρίσεις, ἐξαιρέσεις καί μεροληψίες.

Ἡ πλέον χαρακτηριστική εἰκόνα τῆς κρίσης τοῦ Θεοῦ εἶναι αὐτή που περιγράφει ὁ Χριστός στήν ὁμώνυμη παρᾶβο-

λή. Ἐχει ὅλα τά χαρακτηριστικά ἑνός δικαστηρίου. Ὑπάρχει κριτής, ἀκροατήριο, κατηγορητήριο, συνήγοροι, κριτήριο, ἀπόφαση, καί ἐπέλεση ἀπόφασης. Κριτής εἶναι ὁ Χριστός, ἀκροατήριο οἱ δώδεκα φυλές τοῦ Ἰσραήλ, κατηγοροὶ καί συνήγοροι τά κακά καί καλά ἔργα ἀντιστοίχα, κριτήριο ἡ ἀγάπη, ἀπόφαση γιά τιμωρία καί δικαίωση, ἐνῶ ἐπέλεση ἀπόφασης ὁ διαχωρισμός τῶν ἐυλογημένων ἀπό τοῦς καταραμένους.

Ὅσοι ἀναφέρονται στό γεγονός τῆς κρίσης ἐπιμεντρῶνουν τό ἐνδιαφέρον στήν ἀπολογία μέ δεδομένο ὅτι ἡ κρίση ἀναφέρεται στό πῶς διαχειρίστηκε ὁ ἀνθρώπος τά ἀγαθά στήν παρούσα βιοτή ἀλλά καί πῶς στάθηκε ὁ ἴδιος ἀπέναντι στόν πλάσιον. Τό ἐρώτημα τοῦ Χριστοστόμου, που τίθεται ἐν ὄψει τῆς κρίσης, εἶναι χαρακτηριστικό: «καί τί ποτε ἐρεῖς κατά τήν ἡμέραν ἐκείνην τήν φοβερὰν; Τί δέ ἀπολογία οὕτω καθύμους τά κατά τήν ἑαυτοῦ σωτηρίαν οἰκονομήσας.»¹⁰²⁶

Ἡ ἀπολογία ἀναφέρεται καταρχήν στόν τρόπο που χρησιμοποίησε κάποιος τή δυνατότητα νά παρᾶμεινε σέ μιᾶ σχέση κοινωνίας μέ τό Χριστό ἢ νά ἀποστασιοποιηθεῖ ἀπό αὐτόν. Καί ἐπειδή αὐτό φαντάζει κάπως ἀφηρημένο, ὁ Χριστός θέτει τόν ἑαυτοῦ του στή θέση τοῦ ἐνδεοῦς συνανθρώπου. Ἐτσι ὅλας οἱ συμπεριφορές πρὸς τόν πλάσιον ἀξιολογῶνται ὡς συμπεριφορές πρὸς τόν ἴδιο τό Χριστό.¹⁰²⁷

Βασικό λοιπόν ζητούμενο στήν ἀπολογία εἶναι ἕν κάποιος ἀναλώθηκε γιά τόν ἑαυτοῦ του ἢ γιά τόν πλάσιον. Ἄν δηλαδή οἰκαιοποιήθηκε τά χαρίσματα που τοῦ ἐμπιστεύθηκε ὁ Θεός ἢ τά πρόσφερε γιά τίς ἀνάγκες τῶν ἄλλων. Ἄν κατακράτησε ὅσα ἔπρεπε νά εἶναι στά χεῖρια τῶν ἄλλων καί ἐπιμένει νά μὴν τά ἀποδίδει.¹⁰²⁸

Ἡ Πατερική Θεολογία ἀναφέρεται ἰδιαίτερα στόν τρόπο ἀπόκτησης καί διαχείρισης τοῦ πλούτου καί τῶν χρημάτων: «οἱ πλουτοῦντες ἐνταῦθα ἀδίκως, τότε τήν ἐσχάτην δώσου-

¹⁰²⁶ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Γεν. 20,5, PG 53, 174.

¹⁰²⁷ Βλ. Ματθ. 25.

¹⁰²⁸ Βλ. τήν παράβολή τῶν τάλάντων, Ματθ. 25, 14 ἔξ.

σι δίκην», υπογραμμίζει ο Χρυσόστομος¹⁰²⁹. Γι' αυτό όταν κάποιος βιάζεται άδικο πλούσιο να εψημεθεί πρέπει να λυπηλασθή¹⁰³⁰. Διερωτάται δέ αν χρησιμοποιούνται μόνο για τις ανάγκες του κατέχοντα ή και για τις ανάγκες του πλούσιου. Αλλά και αν διανέμει κάποιος εκ του περιουσιμότητος ή εκ του υστερημότητος. Η Πατερική Θεολογία προτείνει και τά δύο. Η έτιολογή εξαρτάται από κίνητρο και τό κριτήριο. Στην πρώτη περίπτωση προτεραιότητα έχει τό έγω, ενώ τό ένδιαφές για τόν πλούσιον άκολουθεί: «άπόλαυε πάσης άνέσεως, και τήν έαυτου χρείαν πληρώσας τά περιττά και ειρή κείμενα ταύτα άναγκαία ποιήσον, και τοις λιμω πιεζομένοις... διάνειμαι, και διά της τουτων χειρός εις τήν έαυτου πατρίδα διαπέμπου, ην μετ' ου πολυ λήψη...ως έτι καιθόν εξεις, διάνειμαι τά περιττά των χρημάτων, ίνα τήν εκει σαυτῶ προαποθή σωτηρίαν, και των αιωνίων αγαθων ευήρησιν τήν άναπαύσοιν»¹⁰³¹.

Η έπιμονή του Χρυσοστόμου για δωρεές και ευεργεσίες εκ του περιουσιμότητος άξιολογείται μέν ως μειονεκτικότερη εκείνων που έχουν κίνητρο τήν άγάπη, αλλά και ως πλεονεκτικότερη από εκείνους που ενδιαφέρονται μόνο για τόν έαυτό τους. Χαρακτηρίζει δέ ως δείγμα υπερβάλλουσας άπανθρωπίας να προτιμά κάποιος να σαπίζουν και να γίνονται κλοπής άγαθά που είναι περιττά, αντί να αποδίδονται στους ένδους¹⁰³².

Η εκ του υστερημότητος έλεημοσύνη σαφώς και άξιολογείται διαφορετικά, γιατί δείχνει άνηρωτο του Θεου που ένεργεί μέ κίνητρο τήν άγάπη και τή φυσιαστική διακονία. Σημασία δέν έχει τί προσφέρει κάποιος, υπογραμμίζει ο Χρυσόστομος, αλλά η προαίρεσή του. Τό λεπτό της χήρας είχε μεγαλύτερη άξία από τή μεγάλη προσφορά όσων προσφε-

5. Η κοινωνική δυναμική του λογατολογικού δόγματος

305

σαν από τό περιουσιμότη: «κάν γάρ πένης ης, και των προσαιτουτων, δύο λεπτά άν βάλης, τό πάν άτηρτισσας...»¹⁰³³.

Μέ βάση τήν παραβολή της κρίσης και τήν παραβολή του πλουσιου και του Λαζάρου στη δογματική διδασκαλία της Εκκλησίας γίνεται λόγος για μεδική κρίση που άφορά στά μεμονωμένα άτομα και γίνεται μέ τό θάνατό τους, και για γενική κρίση που άκολουθεί τή συντέλεια του κόσμου.

Μεταξύ των δύο αυτών κρίσεων παραμβάλλεται ένα ένδιάμεσο στάδιο, που χαρακτηρίζεται ως μέση κατάσταση, όπου οι άνηρωτοι προγεύονται τό μέλλον τους. Άνάλογα μέ τις θεολογικές και εκκλησιαστικές παραδόσεις είναι δυνατή η άλλαγή των δεδομένων σωτηρίας που εξαρτάται από τά έξογα και τή γενικότερη συμβολή των άπογόνων τους.

Από αυτό τό σημείο και πέρα άρχίζει η οικονομική έκμετάλλευση της κρίσης και γενικότερα της λογατολογίας που είναι περιουσιμότη αισθητή και οργανωμένη στη Δύση χωρίς να άπουσιάζει βέβαια και από τήν Άνατολή.

Στή μέν Δυτική Εκκλησία η οικονομική διάσταση της κρίσης συνδέεται μέ τή διδασκαλία για τό καθατήριο πύθρ, όπου καταλήγουν οι ψυχές μετά τό θάνατο. Η άπελευθέρωση τους εξαρτάται από τό αντίτιμο σε προσευχές, καλά έξογα και χρήματα που πληρώνουν οι ζώντες, συμπληρωμάτων όσα δέν πρόλαβε να άποκαταστήσει όσο ζούσε ο ένδιαφερόμενος. Αυτό τό αντίτιμο έμεινε γνωστό στην εκκλησιαστική ιστορία ως «συγχωροχάρτια».

Κάτι αντίστοιχο ισχύει και στην Άνατολή στο βαθμό που τά μνημόσυνα χρησιμοποιούνται ως μοχλοί πίεσης και έξογα της σωτηρίας και όχι ως έκφράσεις του οργανικου συνδέσμου και της άγαπητικής κοινωνίας μεταξύ στρατευομένων και θριαμβεύουσας Εκκλησίας¹⁰³⁴. Σ' αυτή τή λογική

¹⁰²⁹ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΕΙΣ ΜΑΤΘ. 4,11, PG 57,53.

¹⁰³⁰ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, ΕΙΣ ΜΑΤΘ. 7, 5, PG 58, 692.

¹⁰³¹ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΕΙΣ ΤΕΝ. 20,5, PG 53, 174.

¹⁰³² ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, ΕΙΣ ΤΕΝ. 35,8, PG 53, 331.

¹⁰³³ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, ΕΙΣ ΜΑΤΘ. 52,4, PG 57, 523.

¹⁰³⁴ Βλ. περυσότερα ΑΠ. Β. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ, Ήσηγήσεις και παρασηγήσεις στο γωγο της Θεολογίας, σ. 217 έξ.

έντάσσονται και όλες οι άνθρωποπαθείς πρακτικές που σκοπεύουν με διάφορα μέσα, όπως τά τάματα, οι άγγιγνιες, οι μακροσκελεις προσευχές και τά άγαθά έργα, νά μεταφέρουν τό Θεό γιά τήν ανάγκη σωτηρίας των ιδίων των έπιχειρούντων και των συγγενών τους. Αυτό ή λογική είναι κυρίως ή βασική αιτία γιά τη μετατροπή των ιερών προσκυνημάτων σε οικους έμπορίου και ισχυρούς οικονομικούς παράγοντες.

Είναι βέβαια αυτόνοητο ότι οι έν λόγω πρακτικές στηρίζονται σε λαθεμένες και σκοπίμες θεολογικές προϋποθέσεις: ή σωτηρία των ανθρώπων άποτελει άποκλειστικό έργο του Θεού και όχι της συνεργειας Θεού και ανθρώπων.

ή σωτηρία κερδίζεται ή εξαγοράζεται και δέν άποτελει δωρεά του Θεού που προσφέρεται σε όλους τους ανθρώπους χωρίς κρατούμενα και προϋποθέσεις. Δηλαδή τό έλεος του Θεού δέν είναι δεδομένο αλλά εξαργυράται άπο τίς πιέσεις ή τά «λαοδώματα» των ανθρώπων, που δέν φθάνουν βέβαια ποτέ στό Θεό, αλλά παρκαμένουν στους ανθρώπους του.

ή έλευθερία του ανθρώπου μπορεί νά παρκαβιάζεται άπο τό Θεό ώστε νά ενεργει αυτός τή σωτηρία χωρίς τή θέληση του ανθρώπου.

ή θέληση γιά μετάνοια δέν όριστικοποιείται μέ τό θάνατο αλλά είναι άνοικτη στον αιώνα.

Τό δόγμα γιά τήν κρίση δέν λειτουργεί μόνο έκκλησιαστικά αλλά και κοινωνικά. Επηρεάζει άμεσα και έμμεσα όλες σχεδόν τίς θεσμικές λειτουργίες.

Κάθε λόγος γιά κρίση ένέχει μιά μεταφυσικήτητα. Άν αυτή δέν υπάρχει τότε είναι άνυπόλητη, και ως άνυπόλητη έχει λίγες δυνατότητες άποδοχής.

Κρίση σημαίνει τήν ύπαρξη ενός κριτή και ενός κρινόμενου. Όσο ηηλότερα στην ιεραρχία είναι ό ρόλος του κριτή τόσο περισοότερο γίνεται ό ρόλος του άποδεκτός και τόσο

δικαιότερη είναι ή κρίση του. Μέ τό ίδιο σκεπτικό άντιμετωπίζεται και ή δυναμική που έχει και ή θέση του κριτή και τό κριτήριο που χρησιμοποιείται κατά τήν κρίση. Άλλο κύρος και άλλη δραστηριότητα έχει ή κρίση του Θεού και άλλη ή κρίση των ανθρώπων, μέ δεδομένη βέβαια τήν άποδοχή της ύπαρξης και δράσης του Θεού. Αυτό είναι και ό λόγος που ό ρόλος του δικαστή θεωρείται ιερός και εξαίρετος, μέ τήν έννοια ότι είναι κατά τό δυνατόν ανεξάρτητος, άμερόληπτος και άνεπιθέατος, χαρκατηριστικά που άποδίδονται προς τίς τωσ και άπολύτως στό Θεό¹⁰³⁵. Ένδεικτική είναι ή τοποθέτηση του *Ειθνηαίου Λουγδύνων*: «πός βασιλεύς δικαίος, *ιερατικήν έχει τάξιν*»¹⁰³⁶.

Μέ αυτό τό σκεπτικό παρκαβαίνουν οι πατέρες και κώνον λόγος γιά προσασία του δικαίου και όρθή κρίση. Ο Χρυσόστομος π.χ. παίρνοντας άφορη ή άπο τό λόγο του Χρι στού «μη κρινετε κατ' όμην» σημειώνει ότι κανείς δέν έχει δικαίωμα νά διαφθείρει τό δικαιο και ότι θά πρέπει ό καθένας νά κάνει ό,τι μπορεί γιά νά τό προστατεύει και νά διατηρεί τήν άκεραιότητά του. Μάλιστα κάνει λόγο και γιά άγάπη προς τό δικαιο, παρόμοια μέ εκείνη του Θεού. Τό προσστατεύει δέ όταν δέν κάνει διακρίσεις στην άπόδοση της δικαιοσύνης ούτε προσωποληπτει. Δέν μπορεί κάποιος νά άδικείται έπειδή είναι πένης ούτε και νά άθωώνεται έπειδή είναι πλούσιος¹⁰³⁷.

Στήν όρθή κρίση άναφέρεται και ό Κήρυλος *Αλεξανδρείας* στηριζόμενος στην έμπειρία, δικαστές νά προβαίνουν σε άδικες κρίσεις έναντιον των αδύνατων, όταν γράφει «όρθοί γίνεσθε κριται»¹⁰³⁸. Ο *Ιωάννης δέ ό Δαμασκηνός* προστρέπει τους άδικημένους νά καταφύγουν στό Θεό και νά ζητούν

¹⁰³⁵ Βλ. π.χ. Ρομ. 2, 11.

¹⁰³⁶ ΕΙΘΗΝΑΙΟΥ ΛΟΥΓΔΟΥΝΩΝ, "Ελεγχος και άνατροπή ψευδωνύμου γνώσεως Δ", 8,3, PG 7, 860a.

¹⁰³⁷ Βλ. Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Είς Ιωάν. 49,3, PG 59, 278.

¹⁰³⁸ ΚΥΡΙΑΑΟΥ ΔΑΦΕΑΝΔΡΕΙΑΣ, Είς Αιμώς 3,50, PG 71, 501.

ἀπὸ ἐκείνων τὴν ἀπόδοση τῆς δικαιοσύνης¹⁰³⁹, ἀφοῦ ὅποιος ἀδικεῖ προορβάλλει τὸν ἴδιον τὸ Θεό¹⁰⁴⁰.

Κριτική ἐναντίον τῶν ἀδικῶν κριτῶν ἀσκει ὁ Ἰσίδωρος ὁ Πηλουσιώτης. Πολλοὶ ἢ δὲν εἶναι σέ θέση νά ἀνιχνεύουν τὸ δίκαιο ἢ ἂν καταφέρουν καὶ τὸ ἀνιχνεύουν τὸ προδίδουν. Ἡ ὀρθὴ κρίση εἴτε παρεμποδίζεται ἀπὸ τὴν ἀναορθία καὶ τὸ φόβο, εἴτε ἀπὸ τὶς σχέσεις φιλίας, εἴτε ἀπὸ τὰ ἔχθρικά καὶ σήμηματα εἴτε ἀπὸ κερδοσκοπία. Γι' αὐτὸ καὶ πρέπει ὅποιος δικάζει νά διαθέτει σωφροσύνη, γενναϊότητα, καθαρότητα, δικαιοσύνη καὶ ἀμνηστιακία¹⁰⁴¹. Ὁ δὲ Πηργόριος ὁ Θεολόγος προσθέτει δύο ἀκόμην ὄρους ὅποιος κρίνει θά πρέπει

- νά θέτει στὴ θέση τοῦ κρινόμενου τὸν ἑαυτὸ του καὶ τότε θά εἶναι δικαιοτέρος,
- νά ἔχει ὑπόψη του ὅτι ὑπηρετεῖ ὄχι τὴν κρίση τῶν ἀνθρώπων ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ καὶ γι' αὐτὸ δὲν πρέπει νά χαρίζεται¹⁰⁴².

Αὐτὲς οἱ προϋποθέσεις δὲν ἰσχύουν μόνο γιὰ τὴν κρίση τῶν δικαστῶν ἢ τῶν ἀρχόντων ἀλλὰ καὶ τὴν κρίση τῶν ἀπλῶν ἀνθρώπων, ἂν καὶ αὐτὴ ἢ συζητήση γίνεται σέ ἄλλο ἐπίπεδο, στὸ ὅποιο γίνεται καὶ ἀπαγορευμένη. Μιά τέτοια ἀπαγόρευση στηρίζεται πρωτίτως στὴ θεμελιώδη ἀρχὴ ὅτι ἡ κρίση τοῦ πλησίον ἀποτελεῖ ἀποκλειστικὸ δικαίωμα τοῦ Θεοῦ, ἀφοῦ ὁ κρινόμενος ἀνήκει ἀποκλειστικὰ στὴ δικαιοδοσία του καὶ ὄχι στὴ δικαιοδοσία τῶν ἀνθρώπων¹⁰⁴³. Σ' αὐτὴ τὴ λογικὴ ἐντάσσεται καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ἀνθρώπων¹⁰⁴³. Σ' αὐτὴ τὴ λογικὴ ἐντάσσεται καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς προσωπικῆς ἀδικίας, διαστάσεις ποῦ ἐξετάσαμε παραπάνω.

1039

1040

1041

1042

1043

1037a

1043

B. οὐρενιά, Μαρτ. 7,1 ἐξ.

5. Ἡ κοινωνικὴ δυναμικὴ τοῦ ἐσχατολογικοῦ δόγματος

Τὸ δόγμα τῆς κρίσης, συνδυασμένο μετὰ τὸ θάνατο ἀλλὰ καὶ τὶς συνέπειες τῆς κρίσης, ἔχει καὶ μιά ἄλλη πολὺ βασικὴ ἐκκλησιαστικὴ καὶ κοινωνικὴ λειτουργία. Περιορίζει τὶς αὐθαιρέσιες ὅσων βρίσκονται στὴν ἐξουσία, μάλιστα δὲ ἐκείνων ποῦ δὲν κρίνονται κατὰ τακτὰ χρονικά διαστήματα καὶ δὲν ἐναλλάσσονται, ἀλλὰ εἶναι ισόβιοι, ὅπως συμβαίνει μετὰ τὸ ἱερατεῖο καὶ κυρίως τοὺς ἐπισκόπους. Ἡ σκέψη τῆς κρίσης καὶ μάλιστα τῆς κρίσης τοῦ Θεοῦ, στὴν ὑπαρξὴ τῆς ὁποίας ὑποτίθεται ὅτι πιστεύουν, περιορίζει τὴ δεσποτοκρατία, γενικότερα τὴν κληρικοκρατία, καὶ τοὺς καθιστᾷ ἐπιεικεῖς, φλυσιπλάχνους, διακόλους, καταδεκτικούς, προσηλωμένους. Τὸ ἴδιο γίνεται καὶ μετὰ τοὺς κατέχουν πολιτικὴ ἢ καὶ οἰκονομικὴ ἐξουσία. Τὸ πόσο δραστηρικὴ μορφεῖ νά εἶναι ἡ σκέψη τῆς κρίσης γιὰ τοὺς πολιτικούς φαίνεται σέ πρῶτολογικῆς κυρίως περιόδου, ὅταν προσταθῶν μετὰ τοὺς τοὺς τῶν νά περᾶσουν τὴν κρίση τῶν ἐκλογῶν καὶ νά παραμείνουν ἢ νά ἀποκητήσουν τὴν ἐξουσία. Πόσο φοβερὴ εἶναι καὶ ἡ σκέψη γιὰ τὴν κρίση ὅσων εἶναι οἰκονομικά ἰσχυροὶ φαίνεται ἀπὸ τὴν εὐκολία μετὰ τὴν ὁποία κάνουν δωρεῆς ἢ προβαίνουν ἰδιαίτερα στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς τοὺς σέ ἐλεημοσύνης.

4. Ἡ ἐλπίδα τῆς ἀνάστασης ὡς κοινωνικὸς παράγοντας

Τὸ δόγμα τῆς ἀνάστασης ἀκούμησε τὴν κοινωνικὴν πραγματικότητα σέ δύο ἐπίπεδα: στὴν κοινωνικὴν συμπεριφορὰ τῶν ἀτόμων καὶ στὴν ἀνάγκη γιὰ ὑπέμβαση τῆς κακῆς ἐθνικῆς, οἰκονομικῆς πραγματικότητος.

4.1 Κοινωνικῆς δράσεις καὶ συμπεριφορῆς ὑπὸ τὸ πρῶτο τῆς ἀνάστασης

Ἦξα κάθε ἀγαθοεργίας, κατὰ τὸν Κύριλλο Ἱεροσοτύμων, εἶναι ἡ ἐλπίδα τῆς ἀνάστασης. Ἡ προοδοκία τῆς μισθοαπο-

Θουσίας ἐνδυναμῶναι τὸν ἀνθρώπο στὰ ἀγαθὰ ἔργα. Ὁ ἐργάτης εἶναι ἐπιτομος νά ὑπομείνει τοὺς κόπους τῆς ἐργασίας του, ὅταν προσβλέπει στὸ μισθὸ τῶν κόπων του. Ὅσοι ἐργάζονται χωρὶς μισθὸ γρήγορα ἀποκάμνουν. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μέ τὸν στρατιώτη. Ἡ προσδοκία τῶν ἐπάθλων τὸν προετοιμάζει καὶ τὸν σπρώχνει εὐκολότερα στὸν πόλεμο. Καλὰ δὲν εἶναι διατεθειμένος νά σκοτωθεῖ μαζί μέ ἕναν βασιῆδι ποὺ δὲν ἀνταμείβει τοὺς στρατιῶτες του μέ ἔπαθλα. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μέ τὸν πιστό. Ἡ πίστη στὴν ἀνάσταση τὸν συγκρατεῖ στὴν ἀρετῆ, ἢ ἐπιστία σ' αὐτὴ διευκολύνει ματος προσέχει καὶ δὲν τὸ μολύνει μέ τὴν πορνεία, ὅποιος δὲν πιστεύει τὸ παραδειδίει στὴν πορνεία καὶ τοῦ συμπεριφέρεται ὡς ξένο ¹⁰⁴⁴.

Ἡ πίστη στὴν ἀνάσταση καὶ τὴν αἰώνια ζωὴ **σχετικοποιεῖ καὶ κάθε ἀπόλυτη συμπεριφορὰ στὴν κοσμικὴ πραγματικότητα**, γιατί μεταβάλλει τὸ ἐδῶτημα γιὰ τὸ νόημα τῆς ζωῆς. Τίποτε πλέον δὲν ἔχει ἀξία καθεαυτοῦ, ἀλλὰ πάντα σέ σχέση πρὸς τὴν αἰωνιότητα ¹⁰⁴⁵. Κατὰ τὸ Γρηγόριο τὸ Θεολόγο, ὁ-θείας οἰκονομίας: «Πλέκει ταῦτα δι' ἀλλήλων ὁ Θεός, ἕμοι δοκούν, ἵνα μήτε τὸ λυτοῦν ἀθεράπρευτον ἦ, μήτε τὸ εὐ-

¹⁰⁴⁴ ΚΥΡΙΑΚΟΥ ΠΕΡΟΣΔΑΥΜΩΝ, Κατηχήσεις 18,1, PG 33, 1017a.

¹⁰⁴⁵ Πιερικτική εἶναι ἡ ἀναφορὰ τοῦ ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ ΚΥΡΟΥ, Περί τῆς θείας καὶ ἀγγέλης 4, PG 82, 1512c: «ὁ τὸν ἔδωτα τὸν θεῖον δεξιμένους, πάντων μὲν ἡμοῦ τῶν ὁσίων, καὶ τῆς πικρᾶ ἀνθρώπων τιμῆς ἀδαχνῶν οὐδὲν διαφθερῶν ὑποκαίβαναι τὴν βασιν. Οὐ μακαριστὴν ἵεῖται τὴν ἵεῖται τοῦ σώματος, οὐδὲ σμυροδάν τὴν νόσον ἀποκαλεῖ, οὐδὲ διποραξίαν τὴν πέναν προσαραγορεῖ, οὐδὲ πλοῦτω καὶ ρυρῆ τὴν εὐδαμονι ἀνέδρα, καὶ πρὸς οὐδένα τοῦτον ἰσταμένους, ἀεὶ εὐκέναι τοῦτων ἕκαστον ἵεῖται καὶ λαός. Ὅμοιος γὰρ καὶ πένια καὶ πλοῦτος, καὶ ἵεῖται καὶ νόσος, τιμὴ τε καὶ ἀτιμία, καὶ πᾶλλα, ὅσα πάν ἀνθρώπων παραρτίζει τὴν φύσιν, οὐ παρὰ τοῖς αὐτοῖς ἀεὶ μένοντα θεωρεῖται, ἀλλὰ τοῖς κεκτημένοις ἀμείβοντα, καὶ ἐξ ἄλλων εἰς ἄλλους διυπεκῶς μεταβα-

φραῖνον ἀπαιδαγωγῶτων. Καὶ ἵνα τὸ τοῦτους ἄστατον καὶ ἀνόμαλον θεωρήσαντες, πρὸς αὐτὸν μόνον βλέπωμεν» ¹⁰⁴⁶.
Ἡ σχετικοποίηση ἀναφέρεται σέ ὅλα σχεδόν τὰ ἐπιπέδα. Συγκεκριμένα σχετικοποιῶνται:

- οἱ **γῆινες πατριδες**. Ὁ ἀνθρώπος τοῦ Θεοῦ ἔχει πατριδα καὶ δὲν ἔχει, μέ τὴν ἔννοια ὅτι δὲν εἶναι προσκολλημένος στὴ γῆ ἀλλὰ ἔχει στραμμένη τὴν προσοχὴ του στὴν οὐράνια πατριδα. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ζεῖ στὴ γῆ ὡς πάροικος, συνειδητοποιώντας ὅτι πραγματικὴ καὶ μόνιμη πατριδα του εἶναι ἡ οὐράνια βασιλεία. Μόνο τότε μπορεῖ νά χαρμεν γενέσθαι, πολίται, οὔτε ἐνταῦθα ἐσόμεθα, οὔτε ἐκεῖ. Ἄν δὲ πάροικοι μένωμεν ὄντες, καὶ διαγίνωμεν οὕτως, ὡς παροίκους διατρίβειν εἰκός, πολιτῶν καὶ ἐνταῦθα καὶ ἐκεῖ **ληησόμεθα παρρησία»** ¹⁰⁴⁷. Σέ μιὰ τέτοια θεώρηση προβάλλεται ὡς ἀναγκασία ἡ βαθμιαία «ἀναχώρηση» ἀπὸ τὰ παρόντα χάρη τῶν μελλόντων. Ἀναχώρηση κατὰ τὸν ἀββα Νεῖλο, σημαίνει καταφρόνηση χρημάτων, κτημάτων καὶ ὅσων ἀποπροσανατολίζουν τὸ λογισμό καὶ τὸν βυθίζων. Μόνη λύση εἶναι ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὸ βαρὺ φορτίο, γιατί μόνο ἔτσι μπορεῖ νά ἐπιτρέξει τὸ πλοῖο τῆς ζωῆς καὶ νά καθοδηγῆται σωστά ἀπὸ τὸν κυβερνήτη νοῦ ¹⁰⁴⁸.

- ἡ **νοηματοδότηση τῆς ζωῆς**. Δὲν γεννηθήκαμε γιὰ νά τρώμε, νά πίνουμε καὶ νά ντυνόμαστε, σημειώνει ὁ Χρυσόστομος, ἀφοῦ οὔτε ὁ Θεός τρώει, πίνει καὶ ντύνεται, ἀλλὰ γιὰ νά ἀποφεύγουμε τὴν κακία, νά ἐπιλέγουμε τὴν ἀρετῆ, νά ἀσχολοῦμαστε μέ τὴ θεία φιλοσοφία, νά ἀσκοῦμε δικαιοσύνη καὶ φιλανθρωπία, νά εἰμαστε χρηστοὶ καὶ ἐπιεικεῖς, νά ἐλευθῆμε τὸν πλῆσιον. Αὐτὰ εἶναι ἀλλῶστε τοῦ

¹⁰⁴⁶ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος στὸ ΙΣΑΝΝΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ, Τερά Παράλλα Ε 11, PG 95, 1525d.

¹⁰⁴⁷ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Β' Κορ. 16, 4, PG 61, 516.

¹⁰⁴⁸ ΠΡΕΥΔΟ-ΝΕΙΛΟΥ, Λόγος ἀσκητικός 64, PG 79, 797a.

μιάς διαφοροποιούν και από τὰ ἄλογα ζῶα¹⁰⁴⁹. Ἡ ζωὴ καὶ τὰ ἀγαθὰ της ἀντιμετωπίζονται μὲ ἄλλο πρῶγμα, αὐτὸ τῆς αἰωνιότητος. Ἔτσι αὐτὸς ποὺ ἔχει πολλά χεῖματα καὶ κτήματα, πρέπει νὰ τὰ διαχειρίζεται ὡς πάροικος καὶ μὲ τὴ σκέψη ὅτι σὲ λίγο θὰ τὰ ἀποχωριστεῖ εἴτε τὸ θέλει εἴτε ὄχι¹⁰⁵⁰. Ὁ ἀββᾶς Νεῖλος κάνει λόγο γιὰ καταστροφὴν τῶν γήινων καὶ σύμμετρη χρῆση τῶν ἐπίγειων ἀγαθῶν. Τίποτε δὲν πρέπει νὰ ἀποκτῶται ἐδῶ, καὶ ὅταν αὐτὸ εἶναι ἀπαραίτητο τότε ἡ κυριαρχία ὀφείλει νὰ εἶναι στὰ χεῖρα τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὄχι στὰ ἀγαθὰ. Ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ εἶναι δοῦλος μόνον τοῦ Θεοῦ καὶ ὄχι τῆς κτίσης. Ἐδῶ συμπεριφέρεται ὡς πάροικος καὶ ἔχει κατὰ νοῦ ὅτι ἡ ἀληθινὴ καὶ μόνιμη κατοικία του δὲν εἶναι ἡ ἐπίγεια. Μὲ αὐτὴ τὴ λογικὴ τίποτε ἀπὸ αὐτὰ ποὺ θὰ παραμείνουν ἐδῶ καὶ δὲν ἀκολουθοῦν τὸν ἄνθρωπο θεωρεῖται στοὺς δαίμ¹⁰⁵¹.

Ὁ ἄνθρωπος δὲν ἦλθε στὸν κόσμο, γράφει ὁ Χρυσόστομος, γιὰ νὰ ἐπεξεργάζεται μέταλλα καὶ νὰ συναλέγει χρυσὸ. Δὲν πλάστηκε κατ' εἰκόνα Θεοῦ γιὰ νὰ ἀρξοῦ στὸν ἑαυτὸ του, νὰ γίνεταί δυσγενής καὶ ἄτιμος, ἀλλὰ γιὰ νὰ κατορθώσει τὰ μέλλοντα, νὰ συγχωρεῖ μετὰ τοὺς ἀγγέλους¹⁰⁵². Ἐτοιμῆς ἡ προτεραιότητά πρέπει νὰ δίνεται στὴν ἀρετὴ, ποὺ «μορφοῖ πρὸς Θεόν», ὅπως γράφει ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας¹⁰⁵³, ποὺ εἶναι καὶ ἡ μόνη ποὺ «διαβαίνει πρὸς τὴν ζωνὴν τὴν ἐκείν¹⁰⁵⁴», ἀπὸ τὸν κόσμο τῆς μεταίστερας στὸν κόσμο ὅπου ὑπάρχει ἡ ἀληθεία, ὅλα εἶναι παγιωμένα καὶ ἀσφαλῆ, δὲν ὑπάρχει γῆρας. Ἐκεῖ τίποτε δὲν ὑπάρχει πάλαι ἄλλα ὅλα εἶναι ἀνθισμένα καὶ ἀκμαῖα¹⁰⁵⁵.

¹⁰⁴⁹ Ἰωάννης Χρυσόστομος στὸ ἸΩΑΝΝΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ, Ἱερά Παράλλα Α, 8, PG 95, 11005c.

¹⁰⁵⁰ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Ἰωάν. 4, 4, PG 59, 50.

¹⁰⁵¹ Ἀββᾶ ΝΕΙΛΟΥ, Πρὸς Μάγναν... 18, PG 79, 992a.

¹⁰⁵² I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Ἰωάν. 59, 4, PG 59, 326.

¹⁰⁵³ ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, Εἰς Δουκ. 6, 36, PG 72, 597d.

¹⁰⁵⁴ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Β' Θεο. 11, 3, PG 62, 556.

¹⁰⁵⁵ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Α' Τιμ. 15, 4, PG 62, 584.

5. Ἡ κοινωνικὴ δυναμικὴ τοῦ ἔσχατολογικοῦ δόγματος

μέ τὸ ἴδιο σκεπτικὸ προσεγγίζονται τὰ ἀξιώματα καὶ οἱ κοινωνικὲς θέσεις. Ὅλα ἀλλάζουν μὲ τὴν ἀνάσταση, ὑπογραμμίζει ὁ Θεοδώρητος Κύρου: «μεταβάλλεται τὸ παρόντος βίου τὸ σχῆμα, καὶ παύεται μὲν ἡ τῶν ἀξιωμάτων διαφορὰ, ἀντειστάγεται δὲ ἡ τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς καλῆς διαφορὰ». Ἔτσι πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς ποὺ ζοῦν στὴν παρρησία θὰ παραδοθοῦν στὴν τιμωρία καὶ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς λαϊκοὺς θὰ πάθουν τὸ δικὸ τους σχῆμα. Τὸ ἴδιο θὰ γίνῃ καὶ μετὰ τοὺς δούλους καὶ τοὺς κυρίους τους¹⁰⁵⁶.

Στὴ σχετικοποίησι τῶν ἀξιωμάτων ἀναφέρεται καὶ ὁ Ἀγαπητὸς Διάκονος, ὅταν υπογραμμίζει πὺς πραγματικὸς βασιλιάς εἶναι αὐτὸς ποὺ βασιλεύει στίς ἡδονές, ποὺ ἐνδύεται τὸ χιτῶνα τῆς σωφροσύνης καὶ τὴν πορφύρα τῆς δικαιοσύνης. Ἡ κοσμικὴ ἐξουσία τελειώνει μὲ τὸ θάνατο, ἐνῶ ἡ ἀληθινὴ βασιλεία παραμένει ἀθάνατη. Ἡ πρώτη τελειώνει σ' αὐτὴ τῆ ζωῆ, ἡ πνευματικὴ βασιλεία λυτρωθεῖ ἀπὸ τὴν κόλαση¹⁰⁵⁷.

ἡ στάσι ἀπέναντι στὴν **ὕγεια καὶ τὴν ἀσθένεια** ποὺ δὲν εἶναι σταθερά ἀλλὰ συνεχῶς μεταβάλλονται. Ἐξάλλου, τί ἀξία ἔχει ἡ σωματικὴ ὕγεια σὲ ἕναν πνευματικὰ ἀσθενῆ καὶ πόσο ἀνάξια εἶναι μιὰ σωματικὴ ἀσθένεια ἀπέναντι στὴν πνευματικὴ ὕγεια¹⁰⁵⁸.

ἡ **ἀξιολόγησι τῆς ὁμορφιάς** τοῦ σώματος καὶ τῆς ὁμορφιάς τῆς ψυχῆς. Στὴν προοπτικὴ τῆς αἰωνιότητος καὶ στὴ βάση τῆς μίμησης τοῦ Χριστοῦ ὡς νυμφίου τῆς Ἐκκλησίας τὸ βάρος δὲν δίνεται στὸ ἐξωτερικὸ κάλλος ἀλλὰ στὸ ἐσωτερικὸ. Ἡ στοργὴ τοῦ ἐνδιαφέροντος στὴν «εὐμορφία» τοῦ σώματος ὀδηγεῖ κατὰ τὸ **Χρυσόστομο** στὴν **ἀλα-**

¹⁰⁵⁶ ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ ΚΥΡΟΥ, Εἰς Ἡσ. 24, 2, PG 78, 360b.

¹⁰⁵⁷ ΑΓΓΙΗΤΟΥ ΔΙΑΚΟΝΟΥ, Ἐκθέσις κερφαλίων παρρησιαστικῶν 18, PG 86A, 1169c.

¹⁰⁵⁸ Τηγήσιος ὁ Θεολόγος στὸ ἸΩΑΝΝΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ, Ἱερά Παράλλα Ε 11, PG 95, 1525d.

ξοφεία, τήν ὑπεροψία, τή ζηλοτυπία, τήν καχυποψία. Ἐξάλλου μιὰ τέτοια ὁμορφιά εἶναι προσωρινή καί δέν ἔχει τή δύναμη νά κρατήσει τόν ἀληθινό ἔθωτα. Ἀντίθετα τό πραγματικό κάλλος ἐντοπίζεται στήν μετριοφροσύνη, τήν ἐπιεικεία, τήν εὐνοια. Γράφει χαρακτηριστικά: «οὐκ ὄρθατε πόσοι γυναιξίν ὠραίας συνοικήσαντες, ἐλπειῶς τόν βίον κατέστρεψαν· Πόσοι δέ οὐ σφοδρὰ εὐμόρφους, μετά πολλῆς ἠδονῆς εἰς ἔσχατον γῆρας ἤλασαν.»¹⁰⁵⁹

ὁ γάμος καί οἱ σχέσεις τῶν συζύγων. Ἡ σχετικοποίηση ἐδῶ γίνεται μέ δύο τρόπους. Πρῶτα μέ τήν ἀποψη ὅτι ὁ γάμος δέν ἀποτελεῖ μιὰ αἰώνια σχέση ἀλλά προσωρινή. Ἐξυτηρεῖ τίς ἀνάγκες τῆς ἐπιγείας ζωῆς. Μετά τό θάνατο γάμος δέν ὑφίσταται. Ἡ ἐπιόμενη μορφή σχετικοποίησης ἀναφέρεται στή σύμμετρη χρήση τοῦ συζυγικοῦ ἔθωτα: «ἔχοντες γυναικίκα, ὡς μή ἔχοντες ὧμεν», γράφει ὁ Χρυσόστομος, συμβουλεύοντας ταυτόχρονα: «μετά συμπειρίας τῷ γάμῳ χρῶ»¹⁰⁶⁰.

ὁ πλοῦτος καί ἡ πενία. Ἐκτός ἀπό τό ὅτι εὐκόλα ἐναλλάσσονται¹⁰⁶¹, τί ἀξία ἔχει ὁ πλοῦτος γιά ἕναν φτωχό σέ ἀρετή, καί ἡ πενία γιά ἕναν ἐνάρετο¹⁰⁶². Ἡ κατά Θεόν ἀρετή, σημειώνει ὁ ἀββᾶς Νεῖλος, ἔχει μεγαλύτερη ἀξία ἀπό τόν πλοῦτο, ἐνῶ ὁ βίος τῶν μοναχῶν κoustίζει πολύ περισσότερο ἀπό ἀναγκάσματα¹⁰⁶³. Ὁ φτωχός μπορεῖ νά μὴν ἔχει χρήματα, σημειώνει ὁ Χρυσόστομος, ἀλλά ἔχει τό Θεό καί ὅσα ἔχει ὁ εὐπτοχος Θεός, δηλαδή πλοῦτο που δέν ἀναλαίσκεται, δέν μεταβάλλεται, δέν δαπανᾶται.¹⁰⁶⁴

¹⁰⁵⁹ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Ἐφ. 20, 2-3, PG 62, 138.

¹⁰⁶⁰ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Ἐφθ. 7, 4, PG 62, 63, 68.

¹⁰⁶¹ Βλ. I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς μάγ τριγας καί περί καρτανύξως... 4, PG 50, 654: «Ὁ δέν οὐτός εὐχάριστον ὡς πλοῦτος: Οὐδέν οὐτως ευμετρήθητον, ὡς εὐπορία».

¹⁰⁶² Γρηγόριος ὁ Θεολόγος στό ΙΩΑΝΝΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ, Τετὰ Παράλληλα ΕΙ 11, PG 95, 1525d.

¹⁰⁶³ ΑΒΒΑ ΝΕΙΛΟΥ, Ἐπιστ. 2, 194, PG 79, 301b.

¹⁰⁶⁴ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς τὰς Καλάνδας 3, PG 48, 956.

Ὅσο γιά τούς πλοῦσιους δέν πρέπει νά μακαρίζονται γιά τά παρόντα, ἀλλά νά ταλανίζονται γιά τά μέλλοντα, γιά τό φοβερό δικαστήριο, γιά τίς εὐθύνες, γιά τό σκότος τό ἐξώτερον¹⁰⁶⁵. Στήν πραγματικότητα πλοῦσιος δέν εἶναι αὐτός που ἔχει πολλά ἀλλά ἐκείνος που εἶναι αὐτάρχης καί δέν ἔχει κάποια ἀνάγκη. Καί φτωχός δέν εἶναι αὐτός που δέν ἔχει τίποτε, ἀλλά αὐτός που ἔχει ἀνάγκες καί ἐπιθυμεῖ δικαίως νά τίς ἱκανοποιήσει¹⁰⁶⁶. Ὁ πλοῦσιος που ζητᾶ ἀντί νά δίνει δέν εἶναι πλοῦσιος ἀλλά πένης¹⁰⁶⁷. Ὅσο περισσότερο μαζεύει, ὅσες περισσότερος ἐπιθυμίες ἔχει, τόσο πιο πένης γίνεται.¹⁰⁶⁸

Ὁ Χρυσόστομος ἀντιοιτρέπει τούς ὄρους γιά νά καταλήξει ὅτι ὁ πένης μπορεῖ νά εἶναι πλοῦσιος καί ὁ πλοῦσιος πένητος: «οὐκ ἔστι πλοῦσιον εἶναι τόν μή ψυχῆ πλουτοῦντα, ὡστερ οὐκ ἐνι πτωχόν εἶναι τόν μή ἐν διανοίᾳ ἔχοντα τήν πενίαν... Οὐδέν ὀφελος χρημάτων, ψυχῆς οὐσης πενιχρῶς, οὐδέ βλάβος πενίας, ψυχῆς οὐσης πλουσίας». Ἡ ἐμπειρία πάντως ἔδειξε ὅτι «τότε μάλιστα πένεται ἡ ψυχῆ, ὅταν πλοῦτη, καί τότε πλουτεῖ, ὅταν ἐν πενίᾳ ᾖ». Ἡ πενία μπορεῖ, ὅταν ὑπάρχει σωφροσύνη, νά εἶναι «πανηγυρίς», καί ὁ πλοῦτος μεγάλο ἄλλος, ἂν δέν εἶναι καί πλοῦσιος στήν ψυχῆ¹⁰⁶⁹. Ὅποιος θέλει νά γίνει πλοῦσιος, γράφει ὁ Χρυσόστομος, ἄς γίνε πένης, γιά νά γίνει πλοῦσιος. Ἄς σκορπᾶ τόν πλοῦτο γιά νά τόν συλλέξει. Ἐξάλλου κάτι τέτοιο δέν εἶναι καινὸ καί παράδοξο, ἀφοῦ καί ὁ γεωργός τό ἴδιο κάνει. Σκορ-

¹⁰⁶⁵ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς τόν Δάξαρρον 1, 12, PG 48, 980.

¹⁰⁶⁶ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς τόν Δάξαρρον 2, 1, PG 48, 982.

¹⁰⁶⁷ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Α' Κορ. 13, 5, PG 61, 113.

¹⁰⁶⁸ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Α' Κορ. 14, 5, PG 61, 120. Βλ. καί Εἰς Φλ. 2, 5, PG 62, 196: «Ὁὐκ ἔστιν, οὐκ ἔστι πένης, ὁ μηδέν ἔχων, ἀλλ' ὁ πολλῶν ἐπιθυμῶν, οὐκ ἔστι πλοῦσιος ὁ πολλὰ δεκτικῆς, ἀλλ' ὁ μηδένος δεόμενος... Αἱ παραθέσεις καί τούς πλουτοῦντας καί τούς πενομένους ἐργάζονται, οὐκ ἡ τῶν χρημάτων περιουσία οὐδέ ἡ ἐνδεα. Βούλει γενέσθαι πλοῦσιος ἢ πένης; Ἐξέρτι οἱ βουλομένω, καί ὁ καλῶν οὐδεῖς. Καταφρόνησον τῶν τοῦ κόσμου χρημάτων. Νόμιμον εἶναι μηδέν, ὡστερ οὐκ οὐδέν ἔστι. Ἐκβάλε τήν ἐπιθυμίαν τοῦ πλοῦτου, καί ἐπιλοῦσας: Ὁὐτος ἔστιν ὁ πλουτών, ὁ μή θέλων πλουτεῖν, ὁ μή θέλων πένεσθαι, οὐτός ἔστιν ὁ πενόμενος...».

¹⁰⁶⁹ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Ματθ. 80, 4, PG 58, 729.

πᾶ τους στόρους γιά νά συλλέξει κατά τό θερισμό περισοσό-
τερουσ¹⁰⁷⁰.

Πλούσιος καί φτωχός κλίνονται καί ὡς πρὸς τὴν ἀσφα-
λεια καί τὴν ἡρεμία. Ὁ Χρυσόστομος παρομοιάζει τὸν πλοῦ-
σιο μὲ ἀνοχυρωτὴ πόλη ποὺ μοτορεῖ ὁ καθένας εὐκόλα νά
προσβάλει, σὲ ἀντίθεση πρὸς τὸν φτωχὸ ποὺ μοιάζει μὲ ἀ-
σφαλῆς φρούριο, στὸ ὁποῖο εἶναι δύσκολο κάποιος νά ἀ-
ναρριχηθεῖ καί νά τὸν βιάσει¹⁰⁷¹.

Ἡ ἀξία πλοῦτου καί πενίας ἀναδεικνύεται ἀπὸ τὴ σχέση
τους πρὸς τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Ὁ πλοῦτος δὲν ἔχει κάποι-
α ἀξία, ἂν μὲ τὴ χρῆση του ὀδηγήσει τὸν πλοῦσιο στὴν κό-
λαση. Καί ἡ πενία δὲν εἶναι περιφρονητέα, ἂν ὀδηγήσει τὸν
πένητα στὴν τρυφή καί τὴν ἀπόλαυση τῆς βασιλείας¹⁰⁷².

Ἡ σχετικοποίηση τοῦ πλοῦτου γίνεται φανερὴ καί ἀπὸ
τό εὐκολομετάβλητο. Εἶναι ἄστατος, ἀβέβαιος, ἀδηλος¹⁰⁷³.
Ἔτσι δικαιολογεῖται τό ἐρώτημα τοῦ Χρυσοστόμου: «Τί
θεραπεύεις τὸν πλοῦτον τὸν σήμερον πρὸς σε, καί αὐτίον
πρὸς ἄλλον; Τί θεραπεύεις πλοῦτον, τὸν μηδέποτε κατα-
σχεθῆναι δυνάμενον»¹⁰⁷⁴. Ὅποιος θέλει νά τὸν κρατήσει
καί νά εἶναι πλούσιος δὲν τὸν θάβει, ἀλλά τὸν καταθέτει
στὰ χεῖρα τῶν πενήτων: «σκοδῆτισον, ἵνα μείνῃ, μὴ κατορύ-
ξης, ἵνα μὴ φύγῃ»¹⁰⁷⁵. Καί γιά νά τό ἀποδείξει παραπέμπει
σὲ ὄσους ἦταν πλούσιοι καί τώρα ἔφυγαν ἀπὸ τὴ ζωὴ. «Ποῦ
τά χρημάτα; Ἐφυγεν ὁ ἔχων αὐτά. Καί τά χρημάτα ποῦ;
κατωρύγη. Ποῦ ἐκρυβῆν τοῦτο ἄλλον; Μὴ φορτικὸς εἶμι, μὴ ἐ-
παχθῆς, ἀεὶ λέγων, ὅτι ὁ πλοῦτος τοῦς κακῶς κεχρημένους
προδίδωσιν»¹⁰⁷⁶.

Πέγα ἀπὸ κάθε τί ἄλλο ἡ σχετικότητα πλοῦτου ἀναδει-
κνύεται ἀπὸ τό γεγονός ὅτι τίποτε δὲν τοῦ ἀνήκει, ἀφοῦ τό

¹⁰⁷⁰ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Κομ. 7, 9, PG 60, 454.

¹⁰⁷¹ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Πλάτ. 13, 4, PG 60, 110.

¹⁰⁷² I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Ιωάν. 77, 4, PG 59, 419.

¹⁰⁷³ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Α' Τιμ. 18, 1, PG 62, 597.

¹⁰⁷⁴ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Ὅτε τῆς Ἐκκλησίας ἔξω εὐσεβεῖς Ἐθνῆτος... 3, PG 52, 398.

¹⁰⁷⁵ Στὸ ἴδιο.

¹⁰⁷⁶ Στὸ ἴδιο.

5. Ἡ κοινωνικὴ δυναμικὴ τοῦ ἐσχατολογικοῦ δόγματος

«ἐμὸν καὶ σὸν» εἶναι μόνον λέξεις καί τίποτε ἄλλο ποῦ νά
ἀνταποκρίνεται στὴν πραγματικότητα. Ὅλοι εἶναι διαχει-
ριστῆς καί κανεὶς κάτοχος, οὔτε καί αὐτὴ ἡ κατοικία ἀκόμη.
Ὅλα εἶναι τοῦ Χριστοῦ, ἀκόμη καί οἱ ἀνθρώποι, ποῦ γρη-
γορά συνειδητοποιοῦν ὅτι εἶναι παρεπίδημοι καί πάγοι-
κοι¹⁰⁷⁷. Ἔτσι δικαιολογεῖται καί τό ἐρώτημα τοῦ Χρυσοστό-
μου: «Ἡ ψυχὴ σου οὐκ ἔστι σὴ, καί πῶς τά χρημάτα ἔστι σά;
Πῶς οὖν ἀναλόκεις εἰς οὐδὲν δέον τά μὴ σά; οὐκ οἶδας ὅτι
διὰ τοῦτο μέλλομεν ἐγκαλεῖσθαι, κακῶς αὐτοῖς χρησάμε-
νοι;»¹⁰⁷⁸ Ἡ σχετικὴ ἀξία τοῦ πλοῦτου ἀπορρεῖ λοιπὸν ἀπὸ
δύο τινά. Ὁ πλοῦτος ἀνήκει στὸ Θεὸ καί τὸν πλησίον¹⁰⁷⁹.

- ἡ **ἐξουσία, ἡ ἐλευθερία καί ἡ δουλεία**. Ἐκτός τοῦ ὅτι ἡ
ἐξουσία ἀλλάζει εὐκόλα χεῖρα, ποιά ἀξία ἔχει ὅταν ὁ ἔχων
τὴν ἐξουσίαν βροῦκεται ὑπὸ τὴν ἐξουσία τῶν παθῶν ἢ πόσο
ἀξία ἔχει ὅταν ὁ δοῦλος εἶναι ἀπελευθερωμένος ἀπὸ τὰ πά-
θη. Γράφει ὁ Χρυσόστομος: «δοῦλος γάρ καὶ ἐλευθέρος, ὁ-
νόματά ἐστιν ἄπλως. Τί ἐστὶ δοῦλος; Ὄνομα ψιλόν. Πόσοι
δεσπύται ἐπὶ σιβάρδος κείνται μεθύοντες, οἰκέται δέ παγε-
στήκασιν νήφοντες! Τίνα καλέσω δοῦλον; τὸν νήφοντα, ἢ
τὸν μεθύοντα; τὸν δοῦλον ἀνθρώπου, ἢ τὸν αἰχμάλωτον
πάθους; Ἐκείνος τὴν δουλείαν ἔξωθεν ἔχει, οὗτος τὴν αἰχ-
μαλωσίαν ἐνδοθεν περιφέρει»¹⁰⁸⁰. Ἐπομένως ἡ πραγματικὴ
δουλεία εἶναι ἡ ὑποδουλώση στὴν ἁμαρτία. Τό ζητούμενο
λοιπὸν δὲν εἶναι νά εἶναι κάποιος ἐλευθέρος, ἀλλά νά μὴν
εἶναι δοῦλος στὴν ἁμαρτία¹⁰⁸¹.

Ἐκείνος ποῦ εἶναι δοῦλος τοῦ Χριστοῦ εἶναι στὴν οὐσία
ἐλευθέρος ἔστω καί ἂν εἶναι δοῦλος, καθώς καί ἐκείνος ποῦ

¹⁰⁷⁷ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Α' Κορ. 10, 3, PG 61, 85.

¹⁰⁷⁸ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Α' Κορ. 10, 3, PG 61, 86.

¹⁰⁷⁹ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Α' Κορ. 19, 3, PG 61, 86.

¹⁰⁸⁰ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς τὸν Διάλογον 6, 8, PG 48, 1039.

¹⁰⁸¹ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Α' Κορ. 16, 5, PG 61, 156. Τὴν ἴδια ἀποψη ἔχει καί ὁ ΘΕΟΔΩΡ-
ΠΗΤΟΣ ΚΥΡΟΥ, Εἰς Α' Κορ. 7, 21-23, PG 82, 280α: «Τίς γάρ οὔτως ἐλευθέρος, ὡς ὁ τῆς
ἀμαρτίας ἀπηλλαγμένος; Τίς δὲ πικρῶν οὔτω δουλεύει δουλεύων, ὡς ὁ τῆς δουλείας
παθῶν ἀποκείμενος?»

ἤδη ἀπελευθερώθηκε ἀπὸ τῆ δουλεία εἶναι στὴν οὐσία δοῦλος τοῦ Χριστοῦ.¹⁰⁸² Καὶ σχολιάζει ὁ Χρυσόστομος. Κάποιος μπορεῖ νὰ εἶναι δοῦλος, ἐνῶ στὴν πραγματικότητα δὲν εἶναι, ἀλλὰ καὶ ἐλευθερος ποὺ στὴν πραγματικότητα εἶναι δοῦλος. Καὶ πῶς γίνεται νὰ εἶναι δοῦλος χωρὶς νὰ εἶναι; Ὅταν ὅλα τὰ κάνει γιὰ τὸ Θεό, ὅταν δὲν ὑποκρίνεται οὔτε τὰ κάνει γιὰ τοὺς ἀνθρώπους, ὅταν δηλαδὴ εἶναι δοῦλος στοὺς ἀνθρώπους ὄντας ἐλευθερος. Αὐτὴ εἶναι ἡ προσφορὰ τοῦ Χριστιανοῦ, τὸ νὰ χαρίζει στοὺς δούλους τὴν πραγματι- νὰ γίνεται δοῦλος; Ὅταν διακονεῖ τοὺς ἀνθρώπους μὲ κίνητρα ὄχι τὸ Θεό, ἀλλὰ τὰ κρήματα, τὴ γαστριμαργία, τὴν ἐξουσία, ἢ κάποια ἄλλη πονηρία. Αὐτὸς λοιπὸν εἶναι ὁ πιὸ δοῦλος ἀπὸ ὅλους ἔστω καὶ ἂν εἶναι ἐλευθερος.¹⁰⁸³

- **ἡ εὐτυχία καὶ ἡ δυστυχία.** Ποιὸς εἶναι εὐτυχής, αὐτὸς ποὺ τὰ ἔχει ὅλα καὶ δὲν ἔχει τὸ Θεό, καὶ ποιὸς εἶναι δυστυχής ὅταν δὲν ἔχει τίποτε καὶ ἔχει τὸ Θεό; Αὐτὸς ποὺ τὴν ταυτίζει μὲ τὴν πολυτελὴ καὶ ἀνερτη ζωή, ἢ αὐτὸς ποὺ τὴ θεμελιώνει στὴν ἐνάρετη ζωή; Ὁ Χρυσόστομος ἀναφέρεται στὴ συνήθεια τῶν πλουσίων νὰ ἐξοπλίζον τὰ στήρια τους ματαιόδοξα μέντες. Εἶναι δὲ πεπεισμένος ὅτι οὐδέποτε θὰ ἔλθαινε σ' αὐτὰ ὁ Χριστός, γιατί ἀπουσιάζει ἡ προσευχὴ καὶ ἡ ἐλεημοσύνη, χάρι τῶν ὁποίων δὲν θὰ δίσταζε νὰ εἰσελθεῖ σὲ εὐτελεῖς κατοικί- ες, μὲ ἀπλά σκευή, ἀπλές κλίβες, ἀδιακόμητους τοίχους, ἀρ- κελὴ νὰ μὴν ἐνοικεῖ ἡ κακία. Ὅ,τι ἀκριβῶς ἔκανε καὶ μὲ τὸν τε- λαίηγε ὁ Χρυσόστομος, ἔκείνα μὲν τοῦ μαμωνᾶ τοῦ ἔχθρου τοῦ Χριστοῦ, αὐτὰ δὲ τοῦ βασιλέως Χριστοῦ.¹⁰⁸⁴

Εὐτυχία καὶ δυστυχία δὲν κρινόνται μὲ βάση τὰ φαινόμε- να καὶ ὄρατά, ἀλλὰ καὶ μὲ βάση τὴ διάθεση καὶ τὴν ψυχικὴ κατάσταση. Γιατὶ ὁ πλούσιος προσωπεῖο μόνον ἔχει χαροῦ- μενου ἀνθρώπου, μέσσα του ὅμως εἶναι γεμάτος ἀπὸ ζόφου, ταραχὴ καὶ ἀνελευθερία. Καὶ ὁ φτωχὸς εἶναι μὲν ἐξωτερικῶς δυστυχής, μέσσα του ὅμως κυριαρχεῖ ἡ γαλήνη καὶ ἡ ἐλευθε- ρία.¹⁰⁸⁵ Εὐτυχία καὶ εὐπορία στὴν περὶ τωσὴ του δὲν εἶναι νὰ ἔχει χρηματά ἀλλὰ νὰ μὴ τὰ χρειάζεται.¹⁰⁸⁶

- **ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ ἀδικία.** Ἡ προοπτικὴ τῆς αἰωνιότη- τας ὀδηγεῖ σὲ μιὰ διαφορετικὴ φιλοσοφία τῆς ἀδικίας. Αὐ- τὸς ποὺ ἀδικεῖται ὄχι μόνον δὲν στερεῖται κάτι ἀλλὰ βγαίνει καὶ κερδοσιμῆνος. Δὲν ἀδικεῖται, ἀλλὰ στεφανώνεται, καθὼς σχολιάζει ὁ Χρυσόστομος, γίνεται ὁμοιος μὲ τὸ Θεό καὶ τρέ- φημος τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Ἐπιπλέον διασφαλίζει καὶ ἕναν ἥσυχον καὶ ἤρεμον ἐπίγειον βίον.¹⁰⁸⁷

- **ἡ εἰρήνη καὶ ὁ πόλεμος.** Τί εἶναι ποιὸ σημαντικὸ, μιὰ εἰ-ρήνη ποὺ χωρίζει ἀπὸ τὸ Θεό ἢ ἕνας πόλεμος ποὺ ἐνώνει τὸν ἄνθρωπον μὲ τὸ Θεό. Μιὰ εἰρήνη ποὺ ὀδηγεῖ στὴ γαθυμία καὶ τὴν καλοπέραση ἢ ἕνας πόλεμος ποὺ κρατᾶ τὸν ἄνθρω-πον σὲ ἐπαγρύπνηση στὸν πόλεμον κατὰ τῆς κακίας; Ἡ προτί-μηση τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου εἶναι σαφής: Μὴ μοῦ δὲς ὅτι κάθε εἰρήνη εἶναι ποθητὴ. Γνωρίζω καὶ ἀκριστοῦ ἐπιανά-σταση καὶ βλαπτικὴ ὁμόνοια, ἀλλὰ αὐτὴ ποὺ εἶναι καλὴ καὶ κάνει καλὸ, εἶναι ἡ εἰρήνη ποὺ μὲ ἐνώνει μὲ τὸ Θεό.¹⁰⁸⁸

Μὲ τὸν ἴδιον τρόπο ἀξιολογεῖ ὁ Χρυσόστομος ἐλευθερία καὶ αἰχμαλωσία. Πιὰ νὰ ἀποδείξει ὅτι οὔτε ἡ ἐλευθερία εἶ-ναι καθεαυτὴ ἀγαθὴ, οὔτε καὶ ἡ αἰχμαλωσία κακὴ, παίδνεὶ ὡς παραδείγμα τοὺς Ἰουδαίους καὶ ἔξετάζει τὴ ζωὴ τους πρὶν

¹⁰⁸² Βλ. Α' Κορ. 7,22.¹⁰⁸³ Ἰ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Α' Κορ. 16,3, PG 61, 156.¹⁰⁸⁴ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Ματθ. 83,4, PG 58, 750.¹⁰⁸⁵ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Α' Κορ. 38,6, PG 61, 330.¹⁰⁸⁶ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Β' Κορ. 12,6, PG 61, 490.¹⁰⁸⁷ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Α' Κορ. 16,6, PG 61, 139.¹⁰⁸⁸ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος στὸ ΑΝΤΙΓΝΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ, Μέλισσα Α, 26, PG 136, 860a.

την αίχμαλωσία και στη διάγκειά της, και διαπιστώνει ότι η μεγαλύτερη άπουσασία από τό Θεό υπήρχε σέ καιρούς που είχαν την πατριδα τους και την ελευθερία τους, σέ αντίθεση πρὸς τὸν καιρό της αίχμαλωσίας ὅταν ἔλειπταν καὶ τὰ δύο καὶ παρὰ ταῦτα ἦσαν καλύτεροι καὶ πιστότεροι στὸ νόμο τοῦ Θεοῦ¹⁰⁸⁹.

- ἡ **ζωή** καὶ ὁ **θάνατος**. Ἡ ζωὴ εἶναι καθεαυτὴ μιά υπέροχη ἀξία, σχετικοποιεῖται ὥστόσο ὅταν συγκρίνεται μέ τὴν αἰωνιότητα. Τό ἴδιο σχετικοποιεῖται καὶ ὁ φόβος τοῦ θανάτου, ὅταν κατανοεῖται ὡς τό μέσο μετάβασης στήν αἰωνιότητα. Ἡ σχετικοποίηση ἰσχύει καὶ στήν ἀπόδοση πνευματικού περιεχομένου καὶ στά δύο. Τί ἀξία ἔχει ἡ ζωὴ σέ ἕναν νεκρό κατὰ Θεόν, καὶ τί κοστίζει ἕνας θάνατος ὅταν κάποιος ζεῖ τὴ ζωὴ τοῦ Χριστοῦ; Τί σημασία εἶχε γιὰ τὸν Πάυλο ὁ λόγος γιὰ ζωὴ καὶ γιὰ θάνατο, ὅταν διαβεβαίωνε ὅτι εἶτε ζεῖ εἶτε πεθαίνει σημασία ἔχει ὅτι ζοῦσε μέσα του ὁ Χριστός; Αυτό τό νόημα ἔχει ἡ θέση τοῦ *Μ. Ἀθανασίου* που εἶναι γνωστή σέ ὅλη τὴν πατερική παράδοση, ὅτι δηλαδή γιὰ τοὺς δικαίους δέν ὑπάρχει θάνατος, ἀλλά μιά μετάθεση. Ὁ δικαίος μετατίθεται ἀπὸ αὐτὸν τὸν κόσμο στήν αἰώνια ἀνάπαυση, ὅ,τι γίνεται καὶ μέ τὴν ἔξοδο ἀπὸ τὴ φυλακή. Τό ἴδιο ἐλευθεροὶ αἰσθάνονται καὶ οἱ ἄγιοι ὅταν ἐξέρχονται ἀπὸ αὐτὸν τὸν μοχθηρὸ βίο καὶ πορεύονται πρὸς τὰ ἀγαθὰ που εἰσέμασε γι' αὐτοὺς ὁ Θεός¹⁰⁹⁰.

4.2. Ἡ ἀνάσταση ὡς ἐπανάσταση¹⁰⁹¹

Τό ἐπαναστατικό περιεχόμενο τῆς ἔννοιας ἀλλά καὶ τοῦ βιώματος τῆς ἀνάστασης ἐντοπίζεται σέ δύο κατευθύνσεις. Ἡ μιά κινεῖται ἐσωτερικά, καὶ ἀναφέρεται στήν ἐπανάστα-

5. Ἡ κοινωνική δυναμική τοῦ ἐσχολογικοῦ δόγματος

ση ἐναντίον τοῦ θανάτου που προκαλεῖ ἡ κυριαρχία τῆς ἁμαρτίας καὶ τῶν παθῶν. Ἡ ἄλλη ἔχει ἐσωτερικά χαρακτηριστικά καὶ ἀναφέρεται στήν ἐπανάσταση ἐναντίον συγκεχυμένων κατεστημένων κοινωνικῶν, οικονομικῶν καὶ πολιτικῶν δομῶν.

Ἡ ἀνάσταση στήν ἐσωτερική της δυναμική σηματοδοτεῖ τό τελευταῖο στάδιο μῆς πορείας που ξεκινᾶ ἀπὸ τὴ στιγμή τῆς ἀναχώρησης τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τό Θεό, συνεχίζεται μέ τὴν πατριδάνηση στήν ἁμαρτία καὶ τὴ διαπίστωση τῶν ὀδυνῶν συντελιῶν της, καὶ τελειώνει μέ τὴν ἀπόφαση γιὰ ἐπιστροφή που ἐνεργοποιεῖται μέ τὴν ἀνάσταση. Ἡ περίπτωση τοῦ μικρότερου γιοῦ τῆς παραβόλης τοῦ δούλου εἶναι χαρακτηριστικό παράδειγμα ἐξαικονισμού τῆς παρατάνας πορείας. Στό τελευταῖο μάλιστα ἐξαικονισμό τῆς παρατάνας τοῦ γιου «ἀναστᾶς»¹⁰⁹² που δείχνει τὴν ὀριστική ἀπόφαση ἐγκατάλειψης τοῦ κλοιοῦ τῆς ἁμαρτίας καὶ ἀποκατάστασης τῆς σχέσης κοινωνίας πρὸς τὸν πατέρα.

Ἡ ἀνάσταση ὁ αὐτὴ τὴ συνάφεια ἔχει ὅλα τὰ χαρακτηριστικά τῆς δυναμικῆς τῆς ἀνάστασης τοῦ Χριστοῦ. Ἡ ἀκολουθία τῆς ἀναστάσεως εἶναι πλοῦσια σέ ἐννοιολογήσεις. Ἀνάσταση σημαίνει νέκρωση τοῦ θανάτου, ἀπαρχὴ μῆς ἀλλαγῆς βιοτῆς, πορεία ἀπὸ τό θάνατο στὴ ζωὴ καὶ ἀπὸ τὴ γῆ πρὸς τὸν οὐρανό, πηγὴ ἀφθαράδας, πλήρωμα φωτός, συνέγερση καὶ συνανάσταση μέ τό Χριστό, κοινωνία τῆς βασιλείας τοῦ Χριστοῦ.

Ὅταν ἡ ἐπανάσταση νοεῖται κοινωνιολογικά, τότε ἡ ἐλπίδα τῆς ἀνάστασης λειτουργεῖ σέ τρία στάδια. Πρῶτα χρησιμοποιεῖται ὡς μοχλὸς συνειδητοποίησης τῆς κατάστασης που περιγράφουν οἱ ἄθλιες συνθήκες. Σέ δεύτερο στάδιο γίνεται ἡ ἀνεξάντλητη πηγὴ ἀναπτέρωσης τοῦ ἠθικοῦ καὶ θεμελίωσης τῆς πίστης γιὰ τὴ δύνασή της ἀλλοιῆς. Στό τρίτο στάδιο ἡ ἐλπίδα τῆς ἀνάστασης τροφοδοτεῖ τὸν ἐπαναστα-

¹⁰⁸⁹ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Ἡσ. 6, ΡΓ 56, 150.

¹⁰⁹⁰ Μ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Περί παρθενίας, ΒΕΠ 33, 70.

¹⁰⁹¹ Βλ. καὶ ΑΠΙ Β. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ, Κοινωνιολογική ἐπανάσταση καὶ πολιτική θεολογία, σ. 189 ἔξ.

¹⁰⁹² Δούκ. 15, 18.

τικό άγώνα και μεταβάλλεται σε συγκεκριμένους μηχανισμούς άνατροπής.

Μιά τέτοια θεώρηση της άνάστασης άναζητεί θεολογικά και ιδεολογικά στηρίγματα. Τή θεολογική της τεκμηρίωση στατικά μέσα από κοινωνικοπολιτικές και μάάλιστα επαναθεολογική στην λαϊκή πίστη όπου συνηθίζεται ή συνδεση της πίστης με τον άγώνα για την έπιλυση καθημερινών προβλημάτων. Σχετικά με τό πρόσωπο του Χριστού ή προσοχή στράφηκε στον σταυρωμένο και άναστημένο Χριστό, στά λόγια, τή δράση και την τύχη του οποίου άποδόθηκε έπαστατικό περιεχόμενο. Στο πρόσωπό του διασταυρώνονται δύο επαναστατικές κινήσεις: ή επανάσταση εναντίον του Θεού και της Έκκλησίας που ευνόησαν κάθε μορφή έξουσίας και καταπίεσης, και ή επανάσταση εναντίον των κατεστημένων κοινωνικών δομών, κυρίως των οικονομικών.

Η έλιπίδα στην άνάσταση που ταυτίζεται με την έλιπίδα άποκατάστασης της κοινωνικής άδικίας ή της έθνικής άξιοπρέπειας βρίσκει πρόσφορο έδαφος μόνο στην επανάσταση και ούδέποτε στην άντεπανάσταση. Άντεπαστατικές είναι οι δυνάμεις που συντηρούν με κάθε μέσο τό κατεστημένο, τό οποίο ένσασκώνει την έμιαρτία στο κοινωνικό ή έθνικικό της περιεχόμενο. Άμιαρτία σημαίνει έδω κοινωνική άδικία, καταπίεση, άνελευθερία, άθλιότητα. Η όξυνσή τους οδηγεί σε άγανακτηση και άναβρασμό, καταστάσεις που άναγκάζουν σε άναξήτηση μεταφυσικών στηθιγμάτων όπου και διοχετεύεται ή πίστη στη δυνανότητα της άλλαξης.

Ός χαράκτηριστικό παράδειγμα συνδυασμού επανάστασης και άνάστασης άναφερόμε την περίπτωση της Έλληνικής Έπανάστασης, όπου οι άγνωστοές συνύασαν τον άγώνα υπέρ της πίστewς με τον άγώνα υπέρ της πατριδος. Ετε-αγγελισμοού, ήμέρα έναοξης της επανάστασης ή έορτή του Έυθώπων με τή σάγκωση του σχεδίου σωτηρίας των άντην έναοξη της άπελευθερωτικής προσπάθειας του έθνους. Ο

συνδυασμός δέν έχει άλλάως έναν συμβολικό χαρακτήρα, αλλά και ένα ουσιαστικό. Η άπελευθέρωση του έθνους δέν είναι θέλημα μόνο των άγωνιστών αλλά και του Θεού.

Παρόμοιο είναι και τό σκεπτικό που άναπτύχθηκε στη Λατινική κυρίως Άμερική την έποχή της κυριαρχίας των δικτατοριών, όταν επαναστάτες και πιστοί ήσαν τά ίδια πρόσωπα, και άναξήτουσαν έπίμονα την έκκλησιαστική και θεολογική θεμελίωση της επαναστατικής πράξης με δεδομένη μάλιστα την άγνωση του Βατικανού νά την νιοθετήσει έπίσημα.

4.3 Κόλαση, Παράδεισος και άντιμοιότητες

Μέσα από τό βιβλικό κείμενο αλλά και τά κείμενα των πατέρων γίνεται φανερό ότι τρία είναι τά κίνητρα για νά παραμείνει κάποιος κοντά στο Θεό. Τά κίνητρα του φόβου της τιμωρίας, του μισθού της εργασίας και της άγάπης του υιού. Πρόκειται για τό δούλο, τό μισθωτό και τον έλευθερο. Αυτά τά κίνητρα είναι ήδη λεραρχημένα. Κάποιος άρχίζει με τό φόβο της κόλασης, έχοντας την αίσθηση ότι ό Θεός τιμωρεί και έκδικείται κάθε παράβαση, συνεχίζει ως μισθωτός εργασίας, έχοντας στο μυαλό του μία εικόνα του Θεού που άντιστοιχεί στη δικαιοσύνη, και καταλήγει ως υιός έχοντας μισοστά του την εικόνα του πατέρα με τον οποίο τον συνδέει ή κοινωνία της άγάπης και της έλευθερίας. Αυτή ή φορά δέν είναι βέβαια σταθερή και νομοτελειακή. Η παλινδρομία είναι συνήθης πρακτική, άφοβή ή παρεμβολή του κακού και ό άγώνας εναντίον του είναι διαρκής και έπώδυνος.

Τά ίδια κίνητρα ισχύουν και στη σχέση των άνθρώπων προς την έξουσία αλλά και προς τον πλησίον γενικότερα. Οι δούλοι ή όσοι συμπεριφέρονται ως δούλοι εργάζονται ή υποτάσσονται λόγω του φόβου, όπως είναι ό φόβος του άποκαλισμοού, της άπόλυσης ή της τιμωρίας του νόμου. Οι μισθωτοί εργάζονται για την έξασφάλιση του μισθού, διεκδικώντας μάάλιστα μεγαλύτερο μισθό για λιγότερες ώρες έργα-

σίας και άλλα δικαιώματα, όπως η ασφάλιση, η ισότητα στους μισθούς κ.λπ. Στην τρίτη κατηγορία ανήκουν εκείνοι που εργάζονται χωρίς την άπειρή του φόβου και χωρίς την έλπιδα για λήψη μισθού, αλλά από αγάπη προς τό Θεό και τό συνάνθρωπο. Και δέν είναι μόνο αυτοί που εργάζονται άμισθί, άσκώντας φιλανθρωπία, αλλά και εκείνοι που άμειβονται, αλλά που δέν εργάζονται γι αυτό. Είναι αυτοί που δέν εργάζονται για τόν έαυτό τους αλλά για τους άλλους. Οπότε ο μισθός δέν είναι από την εργασία τους, αλλά από την προνοητική ένέργεια του Θεού.

Ο φόβος της τιμωρίας συνδέεται άμεσα μέ την ύπαρξη της κόλασης. Τόσο η κόλαση όσο και η τιμωρία κατανοούνται περισοότερο ως ύλικές και λιγότερο ως πνευματικές πραγματικότητες. Είναι ο ίδιος τρώπος που κατανοείται ο Θεός και η ζωή του. Είναι δέ αλήθεια ότι τέτοιες εικόνες προσφέρουν σε άφθονία τόσο η Γραφή όσο και η πατερική παράδοση. Ο ίδιος ο Χριστός π.χ. άναφέρεται στην κάμνο του πτωχών, σε γέεννα όπου δέν σβήνει η φωτιά και τό σκουλήκι δέν πεθαίνει ποτέ¹⁰⁹³. Ο λόγος είναι προφανής. Μόνο έτσι άντιλαμβάνεται κάποιος καλύτερα την κατά τά άλλα άπρόσιτη και άκατανόητη πραγματικότητα της κόλασης, που καθώς προαναφέραμε δέν είναι τίποτε άλλο παρά η σχέση άκοινωνίας μέ ύπαισιότητα του άνθρώπου και ποτέ του Θεού. Είναι τό ίδιο άκριβώς πρόβλημα κατανόησης που είχαν οι μαθητές του Χριστού, γι αυτό και θεωρήθηκε από τό Χριστό ως άπαραίτητη η χρήση των παραβολών.

Ο φόβος λοιπόν της κόλασης λειτουργεί ως κίνητρο άποφυγής της κακίας και κατάφρασης στο άγαθό. Γράφει π.χ. ο Μ. Βασίλειος: «ταύτα φοβού, και τούτω τῷ φόβῳ παιδευόμενος, οίονει χαλινῶ τινι ανάκοπτε την ψυχῆν από της πρόστά φαύλα επιθυμίας»¹⁰⁹⁴. Ο φόβος γίνεται έντονοτερος μέ

την προεξοστσίηση ότι εκεί δέν υπάρχουν περιθώρια έξομολόγησης και μετάνοιας.

Τό δόγμα της μέλλουσας κρίσης και τιμωρίας άπαντά και σε βασικά ήθικά ζητήματα που άναφέρονται στη θεοδικία και μάάλιστα στην έλλειψη δικαιοσύνης. Γιατί πάντοτε τίθεται τό έρώτημα, πώς είναι δυνατόν άμαρτωλοί και άδικοι να μη τιμωρούνται ούτε να ύποφέρουν, ένῶ δίκαιοι και ευσεβείς να ύποφέρουν και να δοκιμάζονται. Σχηματίζεται μάάλιστα η έντύπωση ότι ο Θεός περισσότερο ύποστηρίζει τους άμαρτάνοντες παρά τους ένάετους. Δέν είναι αυτό ένα σκάνδαλο, οι πλούσιοι να άπολαμβάνουν και οι ένάετοι να βρίσκονται στην έσχάτη πενία; Μέ τό θέμα άσχολείται ιδιαίτερα ο Χρυσόστομος. Θά ήταν προτιμότερο να πλήθυναν έδῶ οι άμαρτάνοντες για τίς άδικίες τους παρά στην άλλη ζωή. Γιατί όσο έδῶ δέν κρίνονται άλλο τόσο είναι δύσκολη η θέση τους εκεί. Όσο περισσότερο ζούν και άπολαμβάνουν έδῶ, τόσο μεγαλύτερη είναι η τιμωρία τους εκεί, και «όταν άμαρτάνοντες τιμώμεθα υπό του Θεού, αυτό τουτό ημάς μάάλιστα εις τό πύρ μειζόνως έμβαλειν δυνήσεται»¹⁰⁹⁵.

Ο Χρυσόστομος βλέπει και μιá άλλη διάσταση αυτής της φαινομενικής άδικίας, η οποία σχετίζεται μέ την πρόνοια του Θεού. Άν ο Θεός τιμωρούσε όλους τους πονηρούς η τιμώσε όλους τους άγαθούς σ' αυτή τή ζωή, τότε θά ήταν περιττή η ήμερα της κρίσης. Άν ο Θεός δέν τιμωρούσε η δέν τιμώσε μερικους, τότε οι μέν κακοί θά γινόντουσαν χειρότεροι οι δέ καλοί βελτιότεροι. Η επλκετική τιμωρία η άμοιβή άποσκοπούν στην παιδαγωγία τόσο των κακών όσο και των άγαθών. Άν όλοι άπολαμβάναν αυτά που άξίζουν τότε κανείς δέν θά πιστευε στην άνάσταση¹⁰⁹⁶.

Η άντιμισθία ως κίνητρο άγαθοεργίας σίγουρα δέν είναι τό τέλειο ούτε και τό έλευθερο. Αυτό τό γνωρίζουν οι πατέρες και ιδιαίτερα ο Χρυσόστομος που άσχολείται περισσότερο μέ τό θέμα: «δει γάρ πάντα διά τόν Χριστόν ποιείν, ου

¹⁰⁹³ Βλ. Ματθ. 5,22. 13,41. 25,41. 25,30. Μάρκ. 9, 43-48.

¹⁰⁹⁴ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Είς Ψαλμ. 33, PG 29, 372b.

5. Η κοινωνική δυναμική του δογματολογικού δόγματος

¹⁰⁹⁵ Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Είς τόν Δάξτον 3,5, PG 48, 998.

¹⁰⁹⁶ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, Προς τους Δέγοντας ότι δαίμονες... 5, PG 49, 254.

διὰ τὸν μισθόν»¹¹⁰⁷. Ὡστόσο εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ βασιικά κίνητρα ποὺ χωρὶς αὐτὸ δὲν θὰ ἐκνεῖτο καθόλου ἢ μηχανή τῆς ἀγαθοεργίας. Γιατί πόσοι εἶναι αὐτοὶ ποὺ ἔχουν ὡς κίνητρο τὴν ἀγάπη; Οἱ ὑπόλοιποι, ποὺ εἶναι καὶ οἱ πλειοσύντεροι, πεύθονται μόνο μετὴν ἐλπίδα τῆς μισοθαποδοσίας. Ἡ ἐλπίδα τῆς σωτηρίας γίνεται μοχλὸς ἀγαπητικῆς κοινωνικῆς συμβίωσης. Γίνεται π.χ. αἰτία τῆς εὐποιίας ποὺ ἀποτελεῖ προϋπόθεση σωτηρίας¹¹⁰⁸.

Ἡ προσοφρὰ πρόσκαιρων ἀγαθῶν γίνεται πρόσξενος γιὰ τὴ λήθη αἰώνων ἀγαθῶν. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο μίσησαν τὸ κοσμικὸ πνεῦμα οἱ ἄγιοι, σημειώνει ὁ Μ. Ἰβανιάσις, ἐπειδὴ γνωρίζαν ποιά μελλοντικά ἀγαθὰ πρόκειται νὰ κληρονομήσουσαν¹¹⁰⁹. Πρὸς τὴν ἴδια κατεύθυνση κινεῖται καὶ ἡ σκέψη τοῦ Μ. Βασιλείου: Σέ ὅσους τηροῦν τίς ἐντολές θὰ ὑπάρχει μεγάλη ἀνταπόδοση, πολὺς μισθός, στεφάνια δικαιοσύνης, αἰώνια σκηνώματα, ἀτελεύτητη ζωὴ, ἀνεκλάλητη χαρὰ καὶ ἀκατάλυτη παρρησιόλη κοντὰ στὴν ἀγία Τριάδα, προσωπικὴ κοινωνία μετ' ὅν ἀληθινὸ Θεό, τοὺς ἀγγέλους, τοὺς πατέρες, πατριάρχες, προφῆτες, ἀποστόλους, μάρτυρες, ἀπολογητές¹¹¹⁰. Καὶ συμπληρώνει: ἡ παροῦσα ζωὴ εἶναι γεμάτη ἔργα καὶ ἀγῶνες, ἡ μελλοντικὴ γεμάτη στεφάνια καὶ ἀμοιβές¹¹¹¹.

Ἄν δὲν ὑπῆρχαν ἡ ἐλπίδα τοῦ μισθοῦ καὶ τῆς ἀμοιβῆς, ἡ ὑποσχόμενη ἀμνηστία ἀμαρτημάτων, οἱ στέφανοι τῆς νίκης, ἡ εἰσοδος στὴ βασιλεία καὶ τὰ παρόμοια, ὑπογραμμίζει ὁ Χρυσόστομος, δὲν θὰ ὑπῆρχε ἡ παραμυθία τῶν πονημένων, ἡ ἐλεημοσύνη πρὸς τοὺς ἐνδεεῖς¹¹¹².

Καὶ γιὰ ὅσους ἀμφιβάλλουν ὅτι θὰ ἀμειψοῦν μετὰ θάνατον ὁ Χρυσόστομος ὑποσχεταὶ καὶ τὴν ἐνταῦθα ἀνταπόδοση τοῦ Θεοῦ, σημειώνοντας ὅτι ἡ ἐλεημοσύνη π.χ. γεμίζει τὴ ζωὴ

¹¹⁰⁷ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Ρωμ. 5, 7, PG 60, 431.

¹¹⁰⁸ Βλ. ΠΕΡΥΔΟΚΛΗΜΕΝΤΟΣ, Πρὸς Τάκωρον 9, PG 2, 44b.

¹¹⁰⁹ Μ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Περί παρθενίας, ΒΕΠ 33, 69.

¹¹¹⁰ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Περί ἀσκήσεως, PG 31, 652c.

¹¹¹¹ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Ἀσκητικά Διετάξεις, PG 31, 1412c.

¹¹¹² Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς τὴν ἀποστολικὴν γῆσιν... 1, 9, PG 51, 279.

5. Ἡ κοινωνικὴ δυναμικὴ τοῦ δογματολογικοῦ δόγματος

τοῦ ἐλεημόνα μετ' ἀφθονία ἀγαθῶν καὶ ἀσφάλεια¹¹¹³. Ἐξάλλου κανεὶς ἀνελεημων δὲν εἰσακούεται ἀπὸ τὸ Θεό, ὅταν προσεύχεται, ἄν καὶ οὔτε νὰ προσευχηθεῖ μπορεῖ¹¹¹⁴.

Ὅλα αὐτὰ τὰ ἔχει ὑπόψη του ὁ Χρυσόστομος ὅταν δηλώνει: «μᾶθώμεν τοίνυν εἶναι ἐλεημονες ἀπάντων ἕνεκα. Μάλιστα δέ, ὅτι καὶ ἡμεῖς πολλοὺ δεόμεθα ἑαυτοῦ. Καὶ μὴ δέ ζῆν ἠγάμεθα τὸν καιρὸν ἐκείνον, ὅταν μὴ ἐλεώμεν»¹¹¹⁵. Ὁ Χρυσόστομος ἐπικαλεῖται τὴν παραβολὴ τῶν Δέκα Παρθένων γιὰ νὰ ἀποδείξει ὅτι εἶναι δυνατὸν κάποιος νὰ ἔχει κατορθώσει ὅλες τῆς ἀρετές, ἀλλὰ παρὰ ταῦτα χωρὶς τὴν ἐλεημοσύνη εἶναι ἀδύνατη ἡ εἰσοδος στὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν καὶ ἡ συνάντηση μετ' ὁ νυμφίος Χριστός¹¹¹⁶. Ὁ Χριστὸς δὲν γνωρίζει οὔτε ἑλπεῖ αὐτοὺς ποὺ δὲν τὸν ἐλέησαν καὶ τὸν ἀγνόησαν στὰ πρόσωπα τῶν ἐνδεῶν¹¹¹⁷.

Στὴν αἰώνια ἀπόλαυση παρατέμπει ὁ ἴδιος καὶ ὅσους ἀπαλλογοῦν ἀπὸ τὸ νόσημα τῆς φιλαργυρίας, ἀφοῦ θὰ ἔχουν προσπαθήσει νὰ πλουτήσουν σὲ ἀρετῆ: «διὸ παρακαλῶ πάντῃ σπουδῆ τὴν νόσον τῆς φιλαργυρίας ἐμβαλεῖν, ἵνα καὶ ἐνταῦθα πλουτῶμεν, καὶ τῶν αἰωνίων ἀπολαύσωμεν ἀγαθῶν»¹¹¹⁸. Αὐτὸς ὁ πλοῦτος εἶναι ἔντοκος, μετ' ἴν ἔννοια ὅτι κάθε προσοφρὰ καὶ ἀνάλωση ὑπέρ τῶν ἐνδεῶν ἐδῶ, τοκίζεται στὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν μετ' ἐγγυητὴ τὸ Θεό¹¹¹⁹. Ὁ Χρυσόστομος μάλιστα χρησιμοποιεῖ τὴν εἰκόνα ποὺ ἐφαρμόζεται στὰ τελεωνεῖα. Οἱ πένητες στέκουν στίς πύλες καὶ δὲν ἀφηγοῦν κανέναν νὰ περάσει χωρὶς ἐλεημοσύνη. Πρῶτα ἐλεοῦνται ἐκεῖνοι καὶ κατόπιν εἰσέρχονται ὅσοι ἐπίλιττοι τὸ ἔλαος τοῦ Θεοῦ. Πρῶτα καθίσταται ὁ φειδέτης ὁ Θεός καὶ

¹¹¹³ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς τὴν ἀποστολικὴν γῆσιν... 2, 10, PG 51, 290.

¹¹¹⁴ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς τὴν ἀποστολικὴν γῆσιν... 3, 12, PG 51, 301.

¹¹¹⁵ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Ματθ. 52, 5, PG 57, 524.

¹¹¹⁶ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Ματθ. 23, 3, PG 59, 142.

¹¹¹⁷ Βλ. Ματθ. 25, 12. Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εἰς Ἰωάν. 50, 4, PG 59, 282: «Ὅταν ἡμεῖς ἀγνοοῦμεν τὸν καιρὸν τῆς Χριστοῦ, ἀγνοοῦμε ἡμᾶς καὶ αὐτὸς ἑλέους δεόμενος, καὶ διὰ τὸν οὐκ αὐτοῦ».

¹¹¹⁸ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Ματθ. 80, 4, PG 58, 729.

¹¹¹⁹ Βλ. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εἰς Β' Τιμ. 1, 4, PG 62, 606.

μετά ἐγγείονται ἀπαιτήσεις: «δάνεισον, και τότε ἀπαιτεί, ἔ-
να μετά τόκου λάβῃς, βούλεται τοῦτο ὁ Θεός και οὐκ ἀπο-
φρεύει»¹¹¹⁰. Ὁ Χρυσόστομος περιγράφει και μιὰ ἄλλη εἰκό-
να μέ τό ἴδιο περιεχόμενο: Ἐκεί που κάθεται στό στίτι σου
ἐρχεται ὁ φρωχός που πουλάει τόν παγάδειο και λέγει. Δώσε
μου ἄγιο και πάγε παγάδειο, δώσε μου ἰμάτιο και πάγε βα-
σιλεία τῶν οὐρανῶν. Δώσε μου ὄ,τι και ἄν ἔχεις ὄ,τι και ἄν
θέλεις, δέχομαι τά πάντα, μόνο ἀγόρασε τόν παγάδειο¹¹¹¹.

Σέ ἐποχές πλήθους ἐκκοσμίκευσης ἀτόμων και θεσμῶν, ὅ-
πως π.χ. ἡ ἐργασία και ἡ οἰκονομία, τό κίνητρο τῆς ἀντιμι-
σθίας ἢ τοῦ κέρδους ἀποτελοῦν τούς βασικούς λόγους γιά
τούς ὁποίους κάποιοι ἐπιδιώκει νά ἐργάζεται. Τό ἀνήθικο
δέν ἐγκλείται πλέον στό νά μήν ἐπιδιώκει κάποιος τό μισθό
που ἀναλογεῖ στήν ἐργασία του ἀλλά στό νά ἐγείρει παγά-
δες ἀπαιτήσεις ἢ νά ἐπιδιώκει τήν ἐξουθένωση τοῦ ἐργο-
δότη, ὅταν ἡ σχέση ἐργασίας εἶναι ἐξασθετημένη. Τό ἴδιο ἀξι-
ολογεῖται και ἡ κερδοσκοπία. Διαφορετικά ἀξιολογεῖται τό
ἀναγκαῖο και γι' αὐτό λογικό κέρδος και διαφορετικά τό ὑ-
πέρογκο. Φαίνεται δέ ὅτι ὅσο μεγαλύτερο εἶναι τό ἐπιδιω-
κόμενο κέρδος, τόσο μεγαλύτερη εἶναι και ἡ ἐκμετάλλευση
και ἡ ἀδικία. Ἡ συμβολή τοῦ δόγματος τῆς κριτικῆς στήν προ-
κειμένη περίπτωση δείχνει μιὰ ἄλλη κατεύθυνση που πέρα
ἀπό τό μισθό και τό κέρδος σημασία ἔχει ἡ ἀγάπη. Γιατί ἡ
ἀγάπη εἶναι σέ θέση νά συθμίζει και νά ἀποκαθιστᾷ κάθε
ἀδικία που μπορεῖ νά προκύψει ἀκόμη και ἐκεί που τά κρι-
τήρια εἶναι ἀγαθά και νόμιμα.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

1. Τά δόγματα δέν ὑπάρχουν γιά τόν ἑαυτό τους ἀλλά γιά
τήν Ἐκκλησία και τήν κοινωνία, μολονότι ἡ τελευταία κα-
τά κανόνα τά ἀγνοεῖ. Ρυθμίζουν τήν ἐκκλησιαστική ζωή,
προβάλλοντας ὄχι μόνο τήν ἠθική ἀλλά και τήν κοινωνική
τους διάσταση. Προϋμένων τῶν γεωπολιτικῶν συνθηκῶν συθ-
μίζουν και τήν κοινωνική πραγματικότητα, ὑπαγορεύοντας
συμπεριφορές, σχέματα και δομές που προωδοκιμίστηκαν
στήν ἐκκλησιαστική ζωή και ὀργάνωση.

2. Ἡ διαδικασία παραχάραξης τῶν δογμάτων και τά ἴδια
τά παραχαράγματα δόγματα (αἰρέσεις) ἀποδιοργανώνουν
τόσο τήν Ἐκκλησία ὅσο και τήν κοινωνία. Δημιουργοῦν ἐκ-
κλησιαστικές ἀναταραχές, συγκρούσεις και σχίσματα που
τραυματίζουν και πολλές φορές ἀκρωτηριάζουν τό ἐκκλησι-
αστικό σῶμα. Ἡ ἱστορία ἀπέδειξε ὅτι οἱ ἴδιες ἀκρίβως συμπε-
ριφορές ἐξάγονται ἢ ἀντιγράφονται ἀπό τήν κοινωνική πραγ-
ματικότητα μέ ἀποτελέσματα, ἀρνητικές και ἀπάνθρωπες κοι-
νωνικές συμπεριφορές νά καθαναμίζονται στή βάση αὐτῆς τῆς
σχέσης ἐξιστορίας και ἀντιγραφῆς.

3. Μέ τό παγάδειο τῆς κοινωνιολογικῆς ἐρμηνείας τοῦ
τσιαδικοῦ δόγματος ἀποδεικνύεται ἡ δυναμικότητα και δια-
στικότητα τοῦ δόγματος γιά προβολή και ἐγκαθίδρυση στόν
ἐκκλησιαστικό χώρο σχέσεων ἐνότητας, ἀγάπης, ἰεραρχίας,
συνοδικότητας και οἰκονομίας, ἀνοίγοντας ἀντίστοιχες προο-
πτικές και γιά τήν κοινωνική, πολιτική και πολιτισμική πραγ-
ματικότητα. Ἀποδεικνύεται ἐπίσης και ἡ δυναμικότητα και

¹¹¹⁰ ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, ΕΙΣ Β. ΤΙΤ. 14, PG 62, 606

¹¹¹¹ I. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ (νόμο), Περί ἐκκλησιαστικῆς και εἰς τόν παύσιον...3, PG 64, 436d-

δραστηριότητα του αλλοιωμένου δόγματος να επιβάλει στην εκκλησιαστική ζωή τη διάσπαση και τον ανταγωνισμό, τον φανατισμό, την άναρχία και άταξία, την άτομοκρατία και ταυτόχρονα την ευκαιρία στην κοινωνία όχι μόνο για αντίστοιχες συμπεριφορές αλλά και για την ανάπτυξη θρησκευτικών υποκατάστατων που ληθαίνονται τον πολιτικό, κοινωνικό και πολιτισμικό χώρο.

4. Έντυπωσιακή είναι η δυναμική του χριστολογικού δόγματος, αφού επηρεάζει το σύνολο της εκκλησιαστικής και κοινωνικής πραγματικότητας. Αφιερωτά κάθε διερεύνησης είναι η βασική άρχη ότι τά πάντα δημιουργούνται και ανα-δημιουργούνται διά του Υιού και Θεανθρώπου Χριστού. Έτσι εκτός από τις ανθρωπολογικές μπορούμε να κάνουμε λόγο για θεομικές προεκτάσεις του χριστολογικού δόγματος που αφορούνται από τη διδασκαλία για το τρισσό άξιωμα του Χριστού. Στο πλαίσιο αυτό εξετάζεται η σχέση του Χριστού προς το Ιερατείο, την πολιτική και οικονομική έξουσία, τό δίκαιο και την παιδεία. Χρήσιμη για τή χριστολογική κατανόηση των εκκλησιαστικών, οικογενειακών και κοινωνικών δομών και λειτουργιών αποδεικνύεται η εξέταση της δυναμικής των τεσσάρων επιρημάτων που επιστρατεύθηκαν για τήν εξμείωση του τρόπου ένωσης των δύο φύσεων του Χριστού. Από τή χρήση τους αναδεικνύονται βασικές άρχές, όπως η άρχη της ένότητας και συμπληρωματικότητας που υπονοούνται από τις άρχές της διάσπασης, της αυτόνομησης, του μονισμού και του διμοιομορφισμού.

5. Το άγιοπνευματικό δόγμα άποτελεί τή βάση κατανόησης και εξμείωσης του συνόλου της εκκλησιαστικής και κοινωνικής πραγματικότητας, μέ τήν έννοια ότι τό άγιο Πνεύμα είναι αυτό που οδηγεί στήν αλήθεια, τροφοδοτεί τήν επίσημη, δίνει νόημα στή ζωή, δημιουργεί τίς κατάλληλες προϋποθέσεις για τήν πνευματική ζωή, συμπαραστέκεται στον άγώνα κατά του κακού και της φθοράς. Άποτελεί δέ τό μεγαλύτερο έμπόδιο για όσους θά ήθελαν νά εκκοσμηκούν

Έκκλησία και κοινωνία, γι' αυτό και συχνά τίθεται σέ άνηπολημία ή έρωτάται εκ των ύστερων. Σ' αυτήν οδηγούν τό φιλιόκβε, τό πρωτείο, τό αλάθητο και ή βλαφημία κατά του άγίου Πνεύματος, παρεκτροπές που δέν βλάπτουν μόνο τήν εκκλησιαστική αλλά και τήν κοινωνική ζωή.

6. Ίδιαιτερα δραστικό είναι τό έσχατολογικό δόγμα, αφού εισάγει σέ άτρομα και θεσμούς σημαντικά ζητήματα, όπως ό θάνατος και ή κρίση, ζητήματα που αναγκάζουν σέ σχετικοποίηση και επαναανομηματοδότηση σημαντικών κεφαλαίων της ζωής, όπως ό χρόνος, ή έξουσία, ό πλούτες, ή ύγεία, ή εύτυχία, τό κάλλος, ή γνώση.

7. Μετά από όλα αυτά γίνεται σαφές ότι ό Θεός δέν είναι στατικός ούτε και «αυτόαρχης», αλλά βρίσκεται σέ μία συνεχή κλητικότητα χάθη του ανθρώπου. Καμά από τίς σωτήριες αλήθειες που μάς άποκαλύφθηκαν είναι άχρηστη ή περσιτή. Όλες μαζί και καθεμιά χωριστά κρούουν τή θύρα της άνθρωπίνης έλευθερίας, άναμένοντας τή θετική της άπάντηση για νά δράσουν σέ συνεργασία μέ τόν άνθρωπο ζωοποιητικά και αναγεννητικά. Αυτό είναι και τό μεγαλύτερο ζωοποισμαντικότερο ζητούμενο σέ μία εποχή όπου ή άνθρωπίνη αλήθεια επιδιώκοντας τήν αυτόδυναμία, τή χειραφέτηση και τήν αυτόδιάθεση, έπαψε νά έμβαπτίζεται στήν αλήθεια του Θεανθρώπου Χριστού και μεταβλήθηκε σέ ένα άπεσταστροφοή. Περισσότερο από ποτέ επιβάλλεται, ή Έκκλησία νά προβάλλει στό σύγχρονο άνθρωπο μέ συνέπεια τά θεία δόγματα ως πραγματικούς οδοδείκτες ζωής, πηγή αληθινού ήθους και λυτρωτικής συμπεριφοράς.

ΗΣΑΙΑΣ Ἀββὰς, PG 65.

ΙΓΝΑΤΙΟΣ ΘΕΟΦΟΡΟΣ, PG 5, BEΠ 2.
ΙΟΥΣΤΙΝΟΣ, PG 6, BEΠ 4.

ΙΣΙΔΩΡΟΣ ΠΗΛΟΥΣΙΩΤΗΣ, PG 78.

ΙΣΑΝΝΗΣ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ, PG 95, 96.

ΙΣΑΝΝΗΣ ΚΑΡΠΑΘΙΟΣ, ΦΙΛΟΚΑΛΙΑ Α΄.

ΙΣΑΝΝΗΣ ΚΑΙΜΑΚΟΣ, PG 88.

ΙΣΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, PG 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 64, ΕΠΕ 1, 2, 5, 6, 8, 9, 12, 17, 18, 18Α, 19, 20, 21, 23, 24, 30.

ΙΣΑΝΝΗΣ Ο ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ, PG 95, ΕΠΕ 1.

ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΣ ΚΥΡΟΥ, PG 78, 82, 83.

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΣΤΟΥΔΙΤΗΣ, PG 99.

ΘΕΟΦΙΛΟΣ ΑΝΤΙΟΧΕΙΑΣ, BEΠ 5.

ΚΑΣΣΙΑΝΟΣ Ο ΡΩΜΑΙΟΣ, PG 28.

ΚΑΗΜΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ, PG 8, BEΠ 7, 8.

ΚΑΗΜΗΣ ΡΩΜΗΣ, PG 1, BEΠ 1.

ΚΥΡΙΑΝΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, PG 69, 70, 71, 72, 77.

ΚΥΡΙΑΝΟΣ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ, PG 33.

ΛΕΟΝΤΙΟΣ ΒΥΖΑΝΤΙΟΣ, PG 86B.

ΜΑΚΑΡΙΟΣ ΑΙΓΥΠΤΙΟΥ, PG 65.

ΜΑΞΙΜΟΣ ΟΜΟΛΟΓΗΤΗΣ, PG 90, 91.

ΜΑΡΚΟΣ Ο ΑΣΚΗΤΗΣ, PG 65, ΦΙΛΟΚΑΛΙΑ Α΄.

ΝΕΙΛΟΣ ΑΣΚΗΤΗΣ, PG 79.

ΝΙΚΗΤΑΣ ΣΤΗΘΑΤΟΣ, ΦΙΛΟΚΑΛΙΑ Γ΄.

ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΒΑΕΜΜΥΔΗΣ, PG 142.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Ο ΜΥΣΤΙΚΟΣ, PG 111.

ΠΑΛΛΑΔΙΟΣ ΕΛΕΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, PG 65.

ΠΑΥΛΟΣ ΕΜΕΣΗΣ, PG 77.

ΠΑΧΩΜΙΟΣ Ο ΜΕΓΑΣ, BEΠ 40.

ΣΥΜΕΩΝ Ο ΝΕΟΣ ΘΕΟΛΟΓΟΣ, PG 155, SC 51, 104, 129

ΣΟΚΡΑΤΗΣ Ο ΣΧΟΛΑΣΤΙΚΟΣ, PG 67.

ΨΕΥΔΟ-ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ PG 3.

ΨΕΥΔΟ-ΚΑΗΜΗΣ PG 1, 2.

ΨΕΥΔΟ-ΝΕΙΛΟΣ, PG 79.

ΩΡΠΙΕΝΗΣ, PG 12, 13, 14, 17.

2. ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

ΓΕΩΡΓΙΟΠΟΥΛΟΥ Ν., "Ἡ ἀγιότης τῆς Ἐκκλησίας ἐξ ὀρθοδόξου ἐπιπέδου", Ἀθήνα 1967.

ΠΛΟΥΑΤΣΗ Β., «Τό δόγμα καί τό ἦθος», Ἡ «ἄλλη» θέαση τοῦ κοινωνικοῦ, Θεσσαλονίκη 2005.

— Θεολογία καί διαπροσωπικά σχέσεις κατά τόν Μέγαν Φώτιον, Θεσσαλονίκη 1974.

ΠΡΗΠΟΡΙΑΔΗ Κ., "Ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ὡς τό ἀρχέτυπο τοῦ ἀνθρώπου", ΚΟΙΝΩΝΙΑ 3/1995, σ. 250 ἐξ.

ΘΕΟΔΩΡΟΥ Α., "Ἡ οὐσία τῆς Ὁρθοδόξιας", Ἀθήνα 1961².

ΚΑΝΤΙΣΤΟΥ Α., Κοσμάς ὁ Αἰτωλός, Ἀθήνα 1971.

ΚΟΡΚΟΥΔΗ Ι., Εἰσαγωγή στήν Παιδαγωγική, Θεσσαλονίκη 1996.

— "Ἡ θεανθρώπινη διάσταση τῆς ὀρθοδόξου παιδείας", ΠΑΡΑΚΛΗΤΑ Η΄ Πανελληνίου Θεολογικοῦ Συνεδρίου μέ θέμα "Ἡ Ἐκκλησία ἐνώπιον τῶν μεγάλων κοινωνικῶν προβλημάτων", Ἀθήνα 2000, σ. 356 ἐξ.

ΚΟΤΣΩΝΗ Ι., Προβλήματα τῆς «Ἐκκλησιαστικῆς Οἰκονομίας», Ἐν Ἀθήναις 1957.

ΜΑΝΤΖΑΡΙΔΗ Γ., Ὁρθόδοξη Θεολογία καί κοινωνική ζωή, Θεσσαλονίκη 1989.

— Κοινωνιολογία τοῦ Χριστιανισμοῦ, Θεσσαλονίκη 1999⁴.

— Πηγές Κοινωνιολογίας τοῦ Χριστιανισμοῦ, Θεσσαλονίκη 1985. σς, Θεσσαλονίκη 1975.

ΜΑΡΚΑΝΤΩΝΗ Ν., "Ὁ κλονισμός ἐμπιστοσύνης στή σχέση γονέων,

Σχολείου καί Ἐκκλησίας", ΚΟΙΝΩΝΙΑ 3/1995, σ. 273 ἐξ.

ΜΑΤΣΟΥΚΑ Ν., Δογματική καί Συμβολική Θεολογία Β΄, Θεσσαλονίκη 1988².

ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΥ Γ., Ὁρθόδοξη θεώρηση τῆς κοινωνίας, Ἀθήνα 1986.

- ΜΟΥΡΑΤΙΔΟΥ Κ., *Ἡ οὐσία και τό πολιτεύμα της Ἐκκλησίας κατά την διδασκαλίαν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου*, Ἐν Ἀθήναις 1958.
- ΜΠΟΥΥΜΗ Π., *Συνέπεια της ἀμοιβαίας ἀγάπης τῶν ἀναθεμάτων Ρώτης-Κωνσταντινουπόλεως*, Ἀθήναι 1976.
- ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ ΑΠ., *Ἄκρα και μεσότητες*, Ἀθήναι 2003.
- *Ἐξηγήσεις και παρεξηγήσεις στό γῶθο της Θεολογίας*, Ἀθήναι 1996.
- *Κοινωνικοπολιτική ἐπιανάσταση και πολιτική θεολογία*, Κατερίνη 1987.
- *Κριτική Θεολογία*, Ἀθήναι 2002.
- «*Κριτική Θεωρία*» και κοινωνική λειτουργία της θρησκείας, Ἀθήναι 2006.
- *Μεταθρησκευτική ἀνθρωπολογία*, Ἀθήναι 2002.
- *Προβληματισμοί χριστιανικοῦ ἥθους*, Ἀθήναι 2002.
- ΠΑΤΡΩΝΟΥ Γ., *Θεολογία και ὀρθόδοξο βίωμα*, Ἀθήναι 1993.
- ΡΑΜΦΟΣ ΣΤ., «*Ὁ ἀνθρώπος τοῦ Θεοῦ και ὁ ἀνθρώπος τοῦ Καίσαρος-Τό ἀνθρώπινο πρότυπο στίς τελευταίες ἐκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις*», ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΤ' Πανελ. Θεολογικοῦ Συνεδρίου, Ἀθήναι 1988.
- TZANIMH A., «*Τό ἔργον της Κοινωνιολογίας της θρησκείας ἐν Ἐλλάδι*», στό Γ.Ι. ΜΑΝΤΖΑΡΙΔΟΥ (ἐπιμ.), *Θέματα κοινωνιολογίας της ὀρθοδοξίας*, σ. 23 ἔξ.
- ΦΑΡΑΝΤΟΥ Μ., *Δογματική και Ἠθική*, Ἀθήναι 1972.
- ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗ Ν., *Ἁγία Τριάς και Ἐξωτερική Τερατοστολή*, Ἀθήναι 1976.
- W. HAERLE, *Dogmatik*, Berlin u.a. 1995.
- HARNACK A., *Lehrbuch der Dogmengeschichte I*, Tübingen 1931.
- E. KLINGER, *Christologie im Feminismus*, Regensburg 2001.
- MOLTMANN J., *Kirche in der Kraft des Geistes*, München 1975.
- G. MUELLER, *Katholische Dogmatik*, Feriburg u.a. 1995.
- NIKOLAIDIS AP., «*Die Berufssoziologie in der orthodoxen Tradition*», *ORTHODOXES FORUM I*/1995.
- R. PESCH, *Fondements bibliques de la démocratie dans la vie de l'Église*, *Concilium* 63/1971.
- PLATHOW M., *Heiliger Geist, Hoffnung der Schwachen*, Hannover 1985.
- TROELTSCH E., *Die Soziallehren der christlichen Kirchen und Gruppen*, Aalen 1965².

- WALLISCH-PRINZ B., *Religionssoziologie*, Stuttgart u.a. 1977.
- WEBER M., *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie*, Tübingen 1963⁵.
- WELKER M., *Gottes Geist. Theologie des Heiligen Geistes*, Neukirchen 1993².
- FROMM E., *Τό δόγμα τοῦ Χριστοῦ*, μτφρ. Δ. Θεοδωρακάτου, Μπουκουμάνης, Ἀθήναι 1974.
- ΜΕΠΙΕΝΤΟΡΦ Ι., *Ἡ βυζαντινή κληρονομιά στην ὀρθόδοξη Ἐκκλησία*, μτφρ. Δ. Μόσχου, Ἀθήναι 1990.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

- Άγαπητός Διάκονος 39, 166, 313
Άθανάσιος Μέγας 30, 62, 63,
133, 178, 198, 205, 230, 320,
326
Άναστάσιος Σιναΐτης 78, 167,
196, 197, 235, 242
Άντιόχιος Μοναχός 218
Άντώνιος Μοναχός 129, 134,
137, 141, 212, 246, 308, 319
Αστέριος Άμμοσειάς 194, 222,
223, 225
- Βασίλειος ὁ Μέγας 25, 29, 30,
31, 34, 58, 60, 63, 64, 65, 69,
75, 76, 79, 81, 95, 97, 98, 99,
100, 101, 102, 103, 106, 108,
115, 117, 118, 121, 122, 134,
135, 137, 144, 147, 165, 166,
176, 180, 188, 189, 190, 192,
199, 205, 206, 207, 209, 211,
214, 222, 223, 229, 231, 232,
235, 240, 241, 242, 245, 258,
294, 298, 299, 324
Βλασημύδης Ν. 135, 144
- Γεωργίου Ἰωάννου Ν. 59, 66
Γιούλιου Β. 15, 26, 55, 73, 75
Γρηγορίου Κ. 171
- Γρηγόριος Θεολόγος 15, 40, 43,
67, 68, 69, 73, 78, 80, 81, 95,
102, 107, 108, 112, 114, 116,
118, 119, 122, 135, 157, 162,
168, 172, 180, 183, 192, 193,
195, 196, 200, 207, 212, 214,
215, 234, 237, 246, 308, 310,
311, 313, 314, 315, 319
Γρηγόριος Νύσσης 19, 94, 96, 99,
100, 101, 102, 104, 105, 106,
107, 109, 113, 115, 116, 118,
121, 122, 168, 181, 182, 196,
215, 224, 233, 235, 236, 247,
248
Γρηγόριος Παλαμαῖς 202
- Δίδυμος Ἀλεξανδρείας 47
Διόδωρος Ταρσοῦ 197, 198
Διονύσιος Ἀλεξανδρείας 62
Διονύσιος Νεοκαισαρείας 40
Δωρόθεος ἁββάς 292
- Ειρηναῖος Λουδοῦνων 116,
130, 204, 307
Επιφάνιος Κύπρου 192
Ἐπιφάνιος 234
Ἐγχερίας Σωζόμενος 34
Εὐάγγελος Ποντικός 205

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. ΠΗΓΕΣ

- 1.1 ΠΑΛΑΙΑ ΚΑΙ ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ
- 1.2 ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ

ΑΓΑΠΗΤΟΣ ΔΙΑΚΟΝΟΣ, PG 86A.
ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ Μ., PG 25, 28, ΒΕΤΙ 33, 35.
ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΕΙΝΑΪΤΗΣ, PG 89.
ΑΝΤΙΟΧΟΣ Ο ΜΟΝΑΧΟΣ, PG 89.
ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΜΟΝΑΧΟΣ, PG 136.
ΑΣΤΕΡΙΟΣ ΑΜΑΣΕΙΑΣ, PG 40.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΑΓΚΥΡΑΣ, PG 29, 30.
ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Μ., PG 29, 30, 31, 32, ΕΠΕ 5.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΘΕΟΔΩΤΟΣ, PG 35, 36, ΕΠΕ 1, 2, 4, 5, 6, 9.
ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΝΥΣΣΗΣ, PG 44, 45, 46, ΕΠΕ 1, 3, 5.
ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΛΑΝΑΜΑΣ, PG 151.

ΔΙΑΥΜΟΣ ΑΦΕΕΝΑΡΕΥΣ, PG 39.
ΔΙΟΔΩΡΟΣ ΤΑΡΣΟΥ, PG 33.
ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΑΦΕΕΑΝΑΡΕΙΑΣ, ΒΕΠΕΣ 17.

ΕΙΡΗΝΑΙΟΣ ΔΟΥΤΑΟΥΝΩΝ, PG 7.
ΕΠΙΦΑΝΙΟΣ ΚΥΤΡΟΥ, PG 41.
ΕΡΜΑΣ, ΒΕΠΙ 3.

ΕΡΜΕΙΑΣ ΣΟΖΟΜΕΝΟΣ, PG 67.
ΕΥΣΕΒΙΟΣ ΑΦΕΑΝΑΡΕΙΑΣ, PG 86A.
ΕΥΣΕΒΙΟΣ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ, PG 21, 23, ΒΕΠΙ 22.

- Ευσεβιος Αλεξανδρείας 51
 Ευσεβιος Καισαρείας 106, 238
 Ευσεβιος Παμφίλου 19
 Ησαΐας, ἀββᾶς 141
 Θεόδωγρος Κύρου 39, 43, 46,
 47, 136, 164, 174, 176, 179,
 209, 227, 232, 234, 283, 310,
 313, 317
 Θεοδώγου Ἀ. 13
 Θεόδωγος Στουδίου 300
 Θεόφιλος Ἀντιοχείας 129
 Ἰγνάτιος Ἀντιοχείας 71
 Ἰγνάτιος Θεοφύλου 59, 60, 76,
 133, 194, 204, 206, 210
 Ἰουστίνος 62, 284
 Ἰσίδωρος Πηλουσιώτης 28, 42,
 43, 128, 129, 131, 177, 288,
 308
 Ἰωάννης Δαμασκηνός 88, 89, 91,
 135, 172, 183, 188, 189, 193,
 196, 205, 212, 230, 234, 246,
 285, 307, 308, 311, 312, 314
 Ἰωάννης Καυκάθλιος 273
 Ἰωάννης Σιναιτικής 58, 59, 284,
 285
 Ἰωάννης Κολοβός 205
 Ἰωάννης Πέσης 80
 Ἰωάννης Χρυσόστομος 7, 15,
 16, 25, 26, 28, 29, 30, 32, 33,
 38, 40, 41, 42, 44, 45, 47, 48,
 49, 51, 52, 53, 54, 57, 58, 59,
 60, 62, 63, 64, 74, 79, 80, 82,
 86, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98,
 99, 100, 103, 104, 106, 107,
 109, 110, 111, 112, 113, 115,
 116, 117, 118, 120, 121, 122,
 123, 124, 129, 130, 131, 132,
 134, 135, 136, 137, 138, 140,
 141, 142, 143, 144, 145, 146,
 147, 148, 149, 151, 155, 156,
 157, 161, 162, 163, 164, 165,
 166, 167, 168, 171, 175, 176,
 177, 178, 180, 188, 189, 191,
 192, 193, 194, 195, 196, 197,
 198, 199, 200, 201, 202, 203,
 206, 207, 208, 209, 210, 211,
 212, 213, 214, 215, 216, 217,
 219, 220, 221, 222, 223, 224,
 225, 226, 229, 230, 231, 233,
 234, 235, 236, 239, 240, 241,
 242, 244, 245, 246, 247, 248,
 249, 250, 251, 252, 253, 254,
 256, 257, 258, 259, 262, 263,
 267, 278, 280, 281, 283, 299,
 300, 303, 304, 307, 311, 312,
 313, 314, 315, 316, 317, 318,
 319, 320, 325, 326, 327, 328
 Καμπανέλα 301
 Κασσιανός Ρωμαίος 174
 Κλήμης Αλεξανδρεὺς 61, 101,
 180, 195, 198, 201, 204, 235,
 236
 Κλήμης Ρώμης 32, 43, 44, 72,
 74, 135, 175, 183, 204, 205,
 218, 219, 231, 232
 Κογκούλης Γ. 171, 178
 Καντιώτης Αὐγ. 174
 Κοσμῆς Αἰτωλός 174
 Κοτσώνης Γ. 78
 Κύριλλος Αλεξανδρείας 74, 81,
 85, 122, 141, 166, 175, 178,
 211, 249, 256, 259, 279, 307,
 312

- Κύριλλος Τεσσαλονίκων 18, 26,
 30, 192, 198, 199, 220, 233,
 274, 277, 278, 310
 Μακάριος Αἰγύτιος 83, 209
 Μαντζαρίδης Γ. 13, 14, 15, 16,
 17, 26, 27, 72
 Μάξιμος Ὁμολογητής 32, 39,
 40, 56, 136, 148, 180, 214
 Μαθναντώνης Ν. 172
 Μάγκος Ἀσκητής 38, 277, 280,
 281, 284, 288
 Μαρσουκάς Ν. 55, 77
 Μέγλεντοφ Γ. 65
 Μεταλληνός Γ. 32
 Μουρατίδης Κ. Α. 55
 Μπέκρον 301
 Μρούλης Π. Γ. 76, 81
 Νεῖλος Ἀσκητής 140, 238, 279,
 311, 312, 314
 Νικητῆς Στηθάρος 72, 292
 Νικόδημος Ἀγορείτης 121
 Νικολαΐδης Ατ. 16, 26, 61, 68,
 70, 139, 138, 188, 192, 244,
 305, 320
 Νικόλαος Μυστικός 39
 Παλάδιος Ἐλεντουλάεως 41,
 42, 80, 205, 207, 209, 212,
 241, 282, 287, 292
 Πιερρώνος Γ. Π. 17
 Πισῆλος 74, 98, 106, 114, 120,
 123, 124, 128, 157, 158, 165,
 175, 197, 202, 207, 214, 218,
 223, 226, 230, 240, 277, 280,
 281, 290, 320
 Πισῆλος Ἐμψής 285
 Παχώμιος Μέγας 209
 Πουλήν, ἀββᾶς 282
 Ράμπος Στ. 183
 Συμεών Νεὸς Θεολόγος 7, 24, 47,
 186, 187, 190, 210, 278, 280
 Σαρδάτης Σχολαστικός 7, 34, 270
 Τιμόθεος, ἀββᾶς 282
 Τζανήνης Α. 14
 Φαγααντάκης Π. 13
 Φώτιος Μέγας 15
 Χατζημυλάλης Ν. 274
 Ψευδο-Διονύσιος 168
 Ψευδο-Κλήμης 130, 134, 139,
 141, 146, 216, 223, 240, 248,
 249, 308, 326
 Ψευδο-Νεῖλος 56, 140, 145, 238,
 311
 ῥαββίνης 40, 43, 190, 235
 Bloch E. 61
 Fromm E. 13, 27
 Garandy R. 61
 Haerle W. 19
 Harnack A. 27
 Mueller G. 19
 Plathow M. 290
 Troeltsch E. 13
 Wallisch-Prinz B. 14
 Weber M. 13
 Welker M. 268, 277, 289

ΙΙΝΑΚΑΣ ΕΝΝΟΙΩΝ

ἀγαθά 45, 47, 48, 107, 147, 210, 239, 303, 312, 320, 325, 326	ἁδελφoσύνη 218
ἀγαθoεργία 325, 326	ἁδικία, ἐς 26, 38, 46, 47, 48, 70, 103, 136, 138, 145, 150, 160, 166, 168, 220, 224, 233, 247, 249, 252, 253, 289, 308, 319, 322, 325, 328
ἀγαθότητα 47, 88, 166	ἁθανασία 102
ἀγαμοι-ἐγγαμοι 227	ἁθεοι 215
ἀγάρτες 59	ἁθλιότητα 301, 322
ἀγάρτη 39, 40, 43, 47, 50, 58 ἔξ., 60, 61, 64, 73, 75, 76, 106, 107, 145, 154, 163, 165, 176, 177, 178, 188, 189, 190, 198, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 210, 212, 213, 216, 221, 228, 238, 239, 249, 257, 263, 269, 279, 283, 284, 285, 287, 289, 303, 304, 323, 326, 328, 329	ἁθροισμα 244
ἀγγελοι 71, 103, 120	ἁίρεση, σεις 16, 18, 22 ἔξ., 27, 36, 75, 139, 329
ἀγία Τριάδα 7, 32, 56, 62, 63, 64, 66, 77, 98, 153, 219, 226, 243, 326	αἰρετικοί 27, 64, 271
ἀγιο Πνευμα 23, 30, 38, 57, 62, 66, 67, 202, 233, 243, 255, 266, 268, 290 ἔξ., 330	αἰσχύνη 109
- καποί 281 ἔξ.	αἰχμαλωσία 167, 319, 320
ἀγιος 7	αἰωνιότητα 295, 310, 312, 320
ἀγιότητα 161, 188, 232	ἀκαταστασία 48, 215, 219, 298
ἀγνεία 232	ἀκοινωνησία 218, 233, 297
ἀγνοία 181, 222	ἀκολασία 145
ἀγωγή 172	ἀκρα 169
	ἀκριβεία 82
	ἀκρημοσύνη 188, 232, 258, 259, 283
	ἀλαζονεία 48, 104, 142, 143, 283, 288, 292, 300, 314
	ἀλάθητο 75, 76, 76, 185, 268, 269, 272, 273, 331

- ελπίθεια 22, 75, 120, 121, 182,
 260, 270, 281, 330
 ελληνηγυγή 34, 42, 202, 226, 281
 ελληνολογία 212 έξ., 288
 ελληνολογία 87, 108, 233
 ελληνολογικός 202
 έμμετρα 81, 122, 130, 232,
 308
 έμμετρα 26, 45, 46, 47, 49, 52,
 84, 101, 107, 108 έξ., 117,
 119, 123, 149, 153, 158, 164,
 187, 188, 199, 236, 263, 267,
 291, 298, 299, 317, 322
 έμετρα 281
 έμμετρα 326
 ένδληθη 243
 ένναρχία 73, 132, 136, 330
 ένδοξα 26, 89, 91, 118, 122,
 200, 243, 284, 295, 309 έξ.,
 320 έξ.
 ένταρχος 36
 ένταρχος 288
 ένδοξος-γυναικά 53, 60, 61, 68,
 74, 92 έξ., 109, 132, 194
 ένδοξο 109, 224
 ένδοξη 181, 287, 322
 ένδοξα 46, 50, 182
 ένδοξη-δέσποια 287
 ένδοξη 175
 ένδοξηλογία 87, 285
 ένδοξη-φιλοσοφικός 99, 295
 ένδοξος
 - ανάδημιουργία 117, 120
 - ανάδημιξη 87, 114 έξ.
 - άξία 103, 113
 - άποδόμηση 107 έξ.
 - δόμηση 69 έξ., 87
 - και ένα 104, 111, 115, 276

- κυρίαρχος 104 έξ.
 - μεγαλειό 102
 - νέος 117, 120 έξ.
 - όδηγός 99 έξ.
 - και φύση 105
 - χειροποίητη 114 έξ., 120
 ένδοξη 177
 ένδοξη, ες 46, 47, 225, 234
 ένδοξη 160, 222, 230, 263
 ένδοξη-όδηγός 26, 55, 63, 65, 70,
 73, 178 έξ., 187, 197, 218,
 225, 330
 ένδοξη 40, 52, 150, 154,
 160, 163, 166, 287, 326
 ένδοξη 68
 ένδοξη 325
 ένδοξη 190
 ένδοξη 169, 170, 185, 260, 276,
 289,
 ένδοξη 69, 230, 322
 ένδοξη 130, 299, 313
 ένδοξη 156, 159, 162
 ένδοξη 49
 ένδοξη 42, 141, 236, 259
 ένδοξη 52, 140, 244, 278, 280
 ένδοξη-όδηγός 146
 ένδοξη 184
 ένδοξη 23
 ένδοξη 34, 46, 173, 228
 ένδοξη 58
 ένδοξη 38, 107, 109, 176,
 184, 217, 218, 224, 233
 ένδοξη 38
 ένδοξη 46, 47
 ένδοξη 177, 243
 ένδοξη 50, 240, 241, 242, 243
 ένδοξη 50, 67, 80, 92, 96, 100,
 110, 129, 188, 198, 204, 214,

- 231, 234, 243, 245, 253, 278,
 280, 288, 299, 312, 313, 327
 ένδοξη 172
 ένδοξη
 - ανάλογος 166
 - διάστασης 217 έξ.
 - ένδοξη 187 έξ.
 - όδηγός 254
 - όδηγός 275
 - όδηγός 47, 67, 68, 76, 129
 - και ένδοξη 54, 66, 132,
 204, 236
 ένδοξη 50, 249
 ένδοξη 247
 ένδοξη, ες 40, 45, 53, 233, 237,
 247, 313
 ένδοξη 147, 177, 245, 247
 ένδοξη 211
 ένδοξη 321
 ένδοξη 73, 74, 164, 330
 ένδοξη 52
 ένδοξη 75
 ένδοξη 176, 217, 254, 277
 ένδοξη-όδηγός 20, 87
 ένδοξη 330
 ένδοξη 230 έξ.
 ένδοξη 183
 ένδοξη 223
 ένδοξη 75, 181, 229, 238, 256
 ένδοξη 77
 ένδοξη 88, 90, 103, 236,
 237
 ένδοξη 110
 ένδοξη 263
 ένδοξη 222, 256
 ένδοξη 103
 ένδοξη 88, 90, 117, 118
 ένδοξη 145
 ένδοξη-όδηγός 187 έξ.
 ένδοξη 34, 188, 190, 274
 ένδοξη 133, 135
 - ένδοξη 62, 70
 - ένδοξη 140, 154, 297, 316
 - ένδοξη 147, 152, 159,
 160, 163, 235, 327
 ένδοξη 244, 245
 ένδοξη 219
 ένδοξη 37
 ένδοξη 138, 188, 264, 279
 ένδοξη 138
 ένδοξη 289
 ένδοξη 49, 52, 268
 - και το ένδοξη Πνεύμα-
 281, 331
 ένδοξη 35, 139
 ένδοξη 60, 68, 192 έξ., 194, 213,
 220, 221, 229 έξ., 255, 281,
 290, 314
 - και ένδοξη 192 νέξ.
 ένδοξη 168, 245, 318
 ένδοξη 70, 73, 199, 221, 294
 ένδοξη 174
 ένδοξη 173
 - και ένδοξη
 ένδοξη-τένα 60, 74, 82, 176
 ένδοξη 150, 158
 ένδοξη 182
 ένδοξη 145
 ένδοξη 259
 ένδοξη 82
 ένδοξη 47, 53, 77

- δευροτοκογατία 75
 δευτερογαμία 220
 Δημιουργία 57, 93, 94, 154, 296
 δημοκρατία 76, 134
 διόβολος 7, 45, 49, 52, 53, 58,
 89, 91, 107, 130, 142, 146, 165,
 190, 214, 263, 279
 διάδοχοι 153
 διαζύγιο 220 εξ., 270
 διαίρεση, εις 31, 76, 220, 234,
 283
 διάτα 247
 διακονήματα 65, 227
 διακονία 65, 73, 133, 142, 167,
 176, 177, 181, 219, 232, 243
 εξ., 269, 282, 304
 διακρίσεις 46, 165, 198, 210, 249,
 250, 302
 διάκριση 162, 228
 διάλογος 183
 διαμάχες 48, 225, 132, 223
 διαπομίανση 134
 διάσταση 34, 178, 219 εξ., 224
 εξ., 263, 283, 330
 διατάξεις νομικές 152, 153, 156
 διαφημίσεις 264
 διαφρογερτικότητα 24, 174, 231
 διαφρονίες 29
 δίκαιο. 148 εξ., 150, 307
 - Έγκλημαστικώ 76
 - ήθικοποήση 156
 - ήθικώ 149
 - νόμου 149, 153, 155
 - ρωμαϊκώ 160
 - Χάριτος 153 εξ., 156, 161
 εξ.
 - Χριστού 164 εξ.

- δικαιοσύνη 39, 43, 49, 83, 88,
 117, 129, 148, 160, 162, 163,
 165 εξ., 168, 204, 281, 308,
 311, 313, 319, 323, 325
 δικαίωμα, τα 23, 176, 178, 183,
 213, 225, 260, 324
 δικαίωση 161, 164
 δικαστήριον, α 165, 202, 303
 δικτατορία 75, 76, 323
 διαλήματα 284
 διαλωφία 81
 διχοστασίες 219
 δίωμοι 139
 δόγμα, τα 13, 14
 - άγιοπνευματικό 266 εξ.,
 330
 - αιδετικά 34
 - άνωτολήητα 27
 - άσεβή 19
 - διατύπωση 27, 35
 - έγκλημαστικά 16, 22, 23
 - έννοια 19 εξ.
 - και έξουσία 36
 - έταναστικά 71
 - και έθγα 18
 - έθμηγεία 29
 - έσχατολογικώ 294 εξ., 331
 - εύσεβή 19
 - ήθος-συμπεριφορά 15, 39,
 87 εξ.
 - ιδεολογιών 20
 - κακώδοξα 19
 - καθβινικώ 13
 - κατασχευή 157
 - κοινωνική λειτουργία 37
 εξ., 43, 44 εξ.
 - κοινωνικές παράμετροι 25
 εξ.

- κρίση 325
 - κτηνώδη 19
 - κύρος 36
 - Μαγξίσιμου 23
 - μύθος 20
 - νέα 21
 - νεκρά 19
 - ορθώδοξα 19
 - παρκαγαγεμένα 16, 28, 33,
 44, 70, 86, 217, 329
 - πολιτική λειτουργία 138
 εξ.
 - σατανικά 44
 - συγκρούσεις 24, 25
 - τριαδικώ 55 εξ., 329 εξ.
 - χριστιανικά 13, 27, 330
 - ψευδή 19
 Δογματική 295
 Δογματικοί 17, 22, 173
 Δογμασιές 40
 Δουλεία 46, 47, 143, 236, 317
 Δυναρχίες 192
 Δυνατοί-άδυνατοι 204
 Δυστυχία 318
 Δωρεές 191, 304
 Έγκράτεια 209, 245, 281
 Ένώ-έμεις 77
 Έγλωμος 31, 66, 238, 256, 330
 Έθμα 149, 152
 Έθνησιός 65
 Έθνηκοσσιολογιός 261
 Έθνηκώτης 35
 Έθνος, 150, 228, 322
 Έθνότητά 228
 είδωλολατρία 140, 141, 189,
 244
 είδηγη 34, 35, 43, 48, 50, 67, 73
 202, 214 εξ., 228, 279, 281
 284 εξ., 319
 έκδιάνηση 166, 225
 Έκκλησία, ες 13, 16, 21, 29
 30, 32, 35, 36, 37, 38, 55, 57
 59, 64, 65, 66, 68, 69, 71, 76
 77, 78, 79, 81, 82, 125, 126
 127, 128, 137, 139 εξ., 146
 154, 159, 170, 175, 180, 192
 195, 202, 218, 218, 262, 267,
 268, 269, 272, 279, 286, 305
 - Άνωτολήη 137, 305
 - άρχαία 60
 - Άντακή 76, 77, 137, 169, 305
 - έκκοσιμάκωση 128
 - ένωση 32, 218
 - Θεομοτυπηένη 126, 127
 - ίατρηίο 79
 - και κοινωνία 16, 146
 - μερισιός 218
 - πατική 262, 268, 272
 - παράγοντας 286
 - και πολιτική 139 εξ.
 - τοτική 192
 Έγκλημασιός 190
 Έγκλημαστικώτητα 62
 Έκκοσιμάκωση 38, 68, 87, 146,
 171, 227, 268, 275, 285 εξ.,
 289, 328, 330
 Έκμετάλλωση 46, 50, 70, 168,
 214, 328
 Έκπαιδέωση 172
 Έκπρόσωση 268
 Έλεγγος 80, 140
 έλεησιόσνη 40, 232, 233, 234,
 235, 249 εξ., 259, 281, 282,
 287, 304, 309, 318, 326, 327

- έλευθεγία 22, 23, 88, 180, 183,
 228, 254, 258, 259, 260, 264,
 265, 281, 301, 317, 319, 320,
 323
 έλευθεγος-δουλος 132
 έλευθεγος χρονος 242
 'Ελληνηγμος 52 έξ.
 έλπιδα 26, 198, 284, 291, 309
 έμπαθεια 205
 έναναθρωπηση 38, 116, 296
 ένθεια 235
 ένδυση Χριστου 117
 ένότητα 24, 28, 34, 55, 56, 62,
 65, 67, 68, 70, 138, 178, 180,
 187, 188, 190, 194 έξ., 202
 έξ., 230, 234, 245, 252, 270,
 278, 279, 283, 329, 330
 ένοχη 157
 ένοθρωπηση 113
 ένστικτα 289
 ένυπρόστατο 84
 ένώσεις και διακρίσεις 62 έξ.,
 186, 192
 έξαναγκασμος 130, 264
 έξουσία, εγ 26, 39, 53, 54, 67,
 69, 72, 99, 103, 109, 110, 111,
 127, 130, 133 έξ., 140 έξ.,
 150, 160, 161, 169, 179, 180,
 236, 237, 243, 263, 283, 309,
 317, 318, 331
 έοδρες 152
 έπαγγελια 29, 68, 160, 208,
 234, 239, 241, 247, 257, 321
 έπανόσταση 26, 48, 61
 - 'Ελληνηκήν 322
 έπαση 232, 251, 252, 292
 έπισείκεια 246, 314
 έπιθυμία, εγ 44, 48, 108, 143, 237,
 280
 έπίσχοπος, οι 42, 133, 309
 έπιστημη 173, 289
 έργασία 46, 50, 177, 180, 222,
 239, 240, 241, 242, 254, 287,
 300, 323
 έργοδότες 50
 έριδες 219, 298
 έρωτας 53, 145, 187, 199 έξ.,
 256, 287, 314
 έσχατα 294, 296
 έσχατολογία 70
 έτερότητα 227 έξ., 231 έξ., 236,
 254, 261, 263 έξ.
 Εύαγγελιο 117, 148, 152, 157
 εύγνωμοσύνη 211
 εύεργεσία 210, 247
 εύνοια 314
 εύποιία 166, 235, 247 έξ.
 εύοξβεια 50, 100, 120, 135, 165,
 175, 201, 221, 240, 299
 εύοξβισμος 287
 εύταξία 73, 136, 230
 εύτυγία 318, 331
 εύχέλαιο 293
 ζώα 237
 ζωή 320
 - αιώνια 294
 - εκκλησιαστική 16, 27, 68,
 69, 73, 170
 - μυστηριακή 146
 - νόημα 311
 - πνευματική 279, 287, 296
 - συζυγική 200
 - τριαδική 64
 - χαρισματική 277

- ήδομη 44, 145, 205
 ήθη 25, 75, 176
 'Ηθική 287 έξ.
 - πολιτική 140
 - Χριστιανική 85, 140, 244
 ήθικοποσίηση 287
 ήθος 15
 θάνατος 46, 53, 87, 89, 95, 116,
 117, 118, 124, 184, 212, 218,
 237, 306, 309, 320, 331
 θαύματα 290
 Θεανθρωπология 172
 Θεάνθρωπος 22, 39, 44, 54, 84,
 101, 115, 125, 138, 173, 175,
 178, 184, 187, 189, 206, 221,
 238, 244, 248, 261, 269, 274,
 294, 330
 Θεαξόσκεια 287
 θεία
 - άποκάλυψη 148, 149
 - βουλή 96
 - κοινωνία 90
 - οικονομία 38, 41, 52, 57,
 78 έξ., 116, 124, 153, 243,
 310
 - πρόνοια 78, 324
 - Χάρη 115, 146, 148, 278,
 280, 288
 θέλημα
 - ίδιον 222
 Θεογνώσια 89, 99, 154, 274
 Θεοδικία 325
 Θεολογία, εγ 13, 17, 26, 39, 71,
 77, 86, 95, 138, 166, 170,
 173, 204, 268, 285, 286
 - Πατερική 287, 303
 Θεός 38, 39, 47, 49, 56, 70, 81,
 151, 173,
 - άγάπης 40, 58, 205
 - ειλήςης 48
 - έξεικονισμος 44 έξ.
 - και κάισαδας 139, 160
 - και μαμωνάς 140, 141
 - σάρκωση 86,
 - ύποστάσεις 62,
 - και ψυχή 7, 186
 Θεοτόκος 44, 84, 85, 238, 292
 Θεοφάνειες 43
 Θεομοί 24, 30, 33, 60, 73, 87, 125,
 133, 146, 150, 169, 171, 213,
 225, 275, 285, 289, 302
 Θεομοσίηση 65, 72
 Θεωρία, εγ
 - έπαναστατικές 71
 - πράξη 15
 θέωση 84
 θάλπειες 237, 240
 θόσος 142
 θρηκεία-είες 13, 14, 24, 69, 154,
 179, 261, 282
 θρηκειακά ύποκατάστατα 21,
 131, 189, 301, 330
 θρηκειακότητα 62, 87, 154,
 262, 279, 282
 θυμος 73, 222
 θυσία 133, 137, 177, 210 έξ.,
 253, 269, 282, 292
 Τριδική 289
 ύθεολογία, εγ 23, 44, 181, 260,
 261, 262, 273
 ύδοκτιοία 142, 176, 222, 257,
 298
 ύδοτέλεια 249

- εδαποστολή 35, 267, 274
 εδαρχήσεις 230 έξ.
 εδαρχία 64, 66, 69, 71 έξ., 137,
 221, 229, 270, 272, 306, 328
 εδαρτείο 127 έξ., 264, 269, 275,
 286, 309, 330
 εδέας
 - βασιλεύς 130, έξ.
 εεσοσύνη 128, 131
 Ήθουολογία 286
 ήμπεριαλισμός 265
 ιουδαίζοντες 63
 Ίουδαϊσμός 128
 ισοθεία 110
 ισότητα 165, 168, 190, 324
 ισότημια 63, 66, 69, 106, 190,
 200, 204, 215
 ίστορία 297, 302
 - έκκλησιαστική 31
 καθαροί-μή καθαροί 220
 καθαριτήριο πύθρ 305
 καθ' ήμοίωσιν 88, 99, 100
 καιόστας 160, 189
 κακία 67, 88, 90, 114, 115, 136,
 176, 188, 239, 240, 311, 319,
 324
 κακό 26, 45, 47, 48, 53, 70, 75,
 82, 160, 166, 167, 267
 κάλλος 331
 κανόνες 160, 273
 καταλυσιμός 111
 καταλλαγή 48, 221
 καταμετρησιός έργασίας 238 έξ.
 καταναγκασμός 162
 κατανώωση 181, 290
 καταναλωτισμός 264
 κατάπτειση 151, 322
 κατ' εικόνα 97 έξ., 120
 κατεστημένα 37, 138
 κατήχηση 131
 καχυποψία 314
 κενοδοξία 29, 48, 65, 279, 287,
 292
 κερδοσκοπία 308, 328
 κληρικοί-λαϊκοί 66, 227
 κληρικολατρία 309
 κλοπές 49
 κοινή ώφέλεια 147
 κοινοβούλιο 275
 κοινοκτημοσύνη 61
 κοινότητα 27, 31, 32, 58, 59,
 87, 189, 218, 278, 281 έξ.
 κοινωνία 27, 43, 46, 55, 58, 61,
 62, 69, 72, 75, 150, 179, 219,
 236, 260, 301
 - άγιάτης 58
 - Δυτική 69
 - έκκλησιαστική 58, 72, 75,
 219
 - έκκοσμηκευμένη 17, 61
 - θεολογική 150
 - κομμουνιστική 62
 - ούτοπική 62
 - πρωτόγονη 150
 - ταξική 46
 - τριαδική 55, 58, 62
 κοινωνικοποίηση 131
 κοινωνικότητα 56 έξ., 75, 106
 Κοινωνιολογία 14, 87, 298
 - των δογμάτων 13, 14, 15,
 17
 - της θρησκείας 13, 14, 17
 - του Χριστιανισμού 13, 15
 κολακεία 300

- κολαση 295, 297, 304, 313, 323,
 324
 κόμματα 301
 - χριστιανικά 140
 κώστος 24, 36, 37, 42
 κώση, εις 80, 164, 169, 170, 171,
 207, 246, 295, 297, 302 έξ.,
 305
 Κριτική Θεωρία 61
 κτήματα 144, 221, 311
 κτίση 109, 118
 κυριαρχία 179, 219, 236, 260
 λατρεία 255
 λαθολογισμός 159
 λογικό 73, 104, 160
 λόγος
 - Θεού 23
 - όρθός 285
 λογμός 143
 μαζοποίηση 183, 264
 μακροθυμία 216
 μαμωνάς 49, 140, 141, 146, 189,
 318
 μανιχαϊσμός 101
 Μαρξισμός 20, 23, 261, 298, 301
 ματαιοδοξία 223
 ματαιότητα 312
 μειονότητες 24
 μέδμνες 147, 240
 μεθοληφίες 302
 μεσαιώνας 16, 173
 μέστεια 128, 131
 μεσότητα 170, 244 έξ.
 μεσοιανισμός 61
 μετάνοια 49, 281, 306, 325
 μετέγροσοσύνη 314
 μικροπρέπεια 144
 μίμηση Χριστού 40, 119, 133,
 135, 177, 216, 285
 μισθοδοξία 310, 323
 μισθός 43
 μίσος 31, 34, 50, 188
 ΜΜΕ 264
 μύδα 264
 μουχεία 157, 168, 219, 224, 225
 μοναξιά 56, 57, 292
 μοναρχία 63, 77, 134, 137
 μοναρχιάνισμος 75
 μοναρχισμός 60, 298
 μονισμός 254, 260, 330
 μονογαμία 220
 μονοσεντέγεια 238
 μονοθελητισμός 265
 μονόλογος 183
 μονοφυσιτισμός 101
 μυστήρια
 Νεομαρξισμός 23, 61
 νέος Άδάμ 116, 117, 118
 νηστεία 209, 248, 283
 νομικισμός 22, 82, 286, 330
 νομιμότητα 161
 νόμος, οι 47, 110, 138, 148, 152,
 202, 236
 Νόμος 149, 155, 165
 - καί άνηθωπος 156
 - γαρτός 151
 - εξανθρωπισμός 156
 - ή Εύαγγέλιο 157
 - κατάδα 158
 - ύπέθβαση 157
 - καί Χάριη 148, 159, 177
 νοός 114
 - Χριστού 123

- οικογένεια 60, 178, 179, 194,
201, 254, 270, 288
οικολογικό πρόβλημα 46
οικονομία 26, 30, 56, 69, 133,
144, 289, 329
- έγκλησιαστική 56, 133
οικονόμος 49, 236
οικουμενικότητα 274
όγκηγία 181
όλοκληρωτισμός 22, 75, 159, 179,
181, 260, 261
όμάδα, ες 22, 36, 37, 56, 82, 87,
165, 220, 264
όμαδοποιήσεις 67, 218
όμοιοτητα 265
όμοιομορφισμός 21, 22, 254,
261 έξ., 330
όμόνοια 64, 202, 203, 213, 220,
224, 230, 319
όμορφιά 313 έξ.
όμορφιά 200, 211
όμορφολοφία 196
όραδοί 22, 30
όργη 73
Όρθοδοξία 25
όρθος λόγος 204
ούτροπές 170, 203, 296 έξ., 300,
301
πάθος η 111, 136, 141, 144, 174,
215, 219, 243, 247, 317
- αδιάβλητα 84, 86
παίγνια έξουσίας 179, 225, 288
παίδαγωγία 21, 246, 325
παίδεια 146, 169 έξ., 176, 178
έξ., 181
παλαιό-νέο 155
παράβαση 157, 158, 163, 164
παράβολές 305
παράδεισος 46, 187, 239, 295,
297, 323, 328
παράδοση, εις 27, 151, 170, 182,
262, 292, 305
παράμυθια 290
παράνομία 313
παρασυναγωγή 31
παρθενία 40, 192, 232, 250
πατριδία 311
πεινά 146
πειρασμοί 146
πειρατείες 220
πένης 233
πενία 51, 52, 53, 191, 250, 298,
314, 325
Πεντηκοστή 33, 243, 262, 268,
275
περιουσία 42, 143
πίστη 7, 19, 22, 29, 32, 40, 42,
173 έξ., 238, 280, 281, 282,
291
- λαϊκή 322
πλειοψηφία-ες 76, 260
πλεονεξία 42, 44, 47, 48, 50, 141,
142, 144, 151, 167, 168, 188,
189, 205, 206, 214, 223, 224,
235, 236, 252, 253, 257
πλούτος 44, 48, 49, 51, 142
- πενία 47, 48, 49, 51, 52, 165,
191, 203, 204, 232, 233, 298,
314, 315
πνεύμα
- άληθείας 33, 270
- μαθητείας 181
πνεύματα 271, 276
πνευματικότητα 162, 280 έξ.

- πρόλεμος 48, 53, 138, 143, 214,
300, 310, 319
πρόληψια 149
πρόληψια 75, 136
πρόληψια 69
πρόληψιμος 69, 146, 169, 173,
179, 182, 260, 289, 302
πρόληψια 136
πρόληψια 196
πρόληψια 62
πρόληψια 140, 225
προηγία 49, 145, 197, 219, 220,
282, 310
προηγουμένως 260
πρόσηπα 285
προσάρτηση 45, 47, 51, 99, 103,
109, 134, 199, 250
προσκόσμήφωνα 221
προλατρία 21
πρόνοια 293, 325
- Θεού 38, 39, 41, 42, 140
προσηυχή 106, 147, 305, 306,
318
προσχηματισμός 306
πρόσωπο 172, 174, 181
πρόσωπολογία 31
πρότεσταπτισιμός 27, 37, 137,
268
πρότυπα 170
πρόφητες 151, 157
πρωτεύιο 69, 184, 269, 300, 331
πρωτοκαθεδρίες 243
πρώτη 45, 46, 52, 53, 107 έξ.,
112 έξ.
πρωτεύια 288π
ρόλοι 66, 67, 68, 229
Ρωμαίοι 139
Σάββατο 153, 156, 239, 243
σημωνία 146
σοφία 88, 232, 285
συγγνώμη 82
συγγούσις 42, 46, 48, 70, 82,
179, 197, 220
συγχωροχάρτια 305
συζυγία 200, 208, 179, 230, 288
συλλογικότητα 271, 292
συμβιβασμοί 139, 287
συμβίωση 217, 232
συμμετρία 314
συμπάρθεια 234, 235
συμπειροφόρα 34
συμπληρωματικότητα 229 έξ.,
238, 330
σύστημα 218
σύστημα 39, 289
συμπέρον, τα 44, 68, 128, 133,
177, 181, 211, 225, 254, 289
συμφιλίωση 114, 132, 174, 185,
216, 290
συμφωνία 215, 239
συναγωνισμός 300
συνάνθρωπος 103, 107, 175, 185,
324
συνάξεις 271, 275, 287
σύνδεσμος 53
συνδικαλισμός 77, 177
συνείδηση 25, 149, 292
συνεργασία 57, 75, 135, 139,
171, 172, 183, 228, 237, 265,
267
συνέργεια 237 έξ., 282, 306
συνοδικότητα 56, 74 έξ., 329
συνοδοι 76, 271
συνολισμοί 202
συνουσία 201

- συνοχή 24, 25, 43, 139, 180, 216, 248
 συντέλεια 294, 296, 298, 305
 συντεχνίες 68
 συντηρητικοί-φιλολεύτεροι 71, 220, 227, 262
 συσταύωση 119
 σταυρός 91, 137, 138, 280
 σταυροφόροι 179
 σχήµατα 28, 30, 65, 81, 190, 217, 218 έξ., 269, 272
 σχολείο 178, 275
 Σχολή Φραγκοφύτης 44
 σῶµα 68, 95, 100, 103, 108, 124, 245
 - έκκλησιαστικό 24, 28, 33, 61, 64, 66, 68, 72, 228
 - Χριστού 76, 189, 218
 - ψυχή 7, 57, 101, 109, 187, 194
 σωτηρία 7, 84, 89, 127, 142, 161, 171, 190, 192, 212, 235, 237, 242, 267, 299, 305, 306, 326
 σωφροσύνη 145, 223, 308, 313, 315
 τάµατα 306
 ταπεινοφροσύνη 232, 235, 283, 299
 ταπεινώση 91, 269
 τάξεις 26, 48, 68, 83, 301
 ταραχές 74
 τελειότητα 163, 280, 288
 τέλειες 255
 τελώνης 159
 τέχνη, ές 208, 239, 257
 τεχνολογία 173, 174

- τιµωρίες 151, 163, 287, 291, 313, 323, 325
 τοκογλυφία 257
 τριαδικότητα 56 έξ., 68, 74 έξ.
 τριαδολογία 26
 τρομοκρατία 179
 τυµβαρχία 49
 τυπικά 131
 τύποι 162, 282
 τυρολαργία 151, 273, 287
 τυραννία 75, 135
 τύχη 93

- ύγεία 291, 313
 Υίός 57, 62, 69, 90, 154
 ύλη-πνεύµα 288
 ύλοιοφροµός 295
 ύπακοή 91, 159, 198, 285
 ύπεράνθρωπος 301
 ύπερηφάνια 142
 ύπεροψία 214, 220, 314
 ύποµονή 285
 ύποστάσεις 64
 ύποστατική ένωση 171, 185
 ύποταγή 39, 47, 72, 74, 109, 135, 136, 138, 142, 158, 178, 195, 221, 232, 272, 232

- φανατισµός 31, 34, 330
 φασισαίοι 150, 158, 159, 163
 φαρµίες 16
 φθόβος 214
 φθορά 108
 φιλανθρωπία 234, 242
 φιλαλληλία 250
 φιλανθρωπία 38, 39, 42, 51, 53, 80, 116, 162, 167, 177, 202,

- 211, 216, 220, 243, 249, 253, 290, 311, 324
 φιλαργυγία 48, 129, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 147, 220, 327
 φιλαρέσχεια 252
 φιλαρχία 28, 29, 48, 65, 214, 219, 220, 243
 φιλαυτία 242
 φιληθονία 136, 188
 φιλία 202, 203, 216 έξ., 308
 φιλιόγβε 69, 73, 268 έξ., 331
 φιλοδοξία, ές 128, 220, 226, 243
 φιλοθετία 174, 177
 φιλοξενία 42, 142, 241, 253 έξ., 281
 φιλοσοφεία 65
 φιλοτιμία 208
 φιλοχρηµατία 141, 142, 144, 146, 214
 φόβος 43, 53, 154, 164, 174, 195, 213, 287, 295, 320, 323, 324, - Θεού 43, 109
 φόνοι 48, 49, 153
 φονταµενταλισµός 262
 φόροι 147
 φρογολογία 147
 φρονηµα
 - κοσµικό 227, 285
 - πνευµατικό 227, 285
 φτώχεια 44, 46, 48, 52, 210, 235
 φτωχοί 152, 167
 φύλα 44, 187, 198, 230
 φυλακισµένοι 167
 φυλετισµός 65
 φυσικό Δίκαιο 149, 150
 φυτιά 237
- χαρά 216, 281, 283, 284
 Χάρις 62, 117, 158, 162, 286, 291
 χάρισμα, τα 65, 66, 109, 128, 176, 193, 194, 227, 232, 239, 261, 267, 277, 279, 284, 303
 χαρισµατορροή 23
 χιτρώσιµος 261
 χρεία 144, 147, 245, 257
 χρηµατα 48, 130, 140, 141, 143, 144, 211, 221, 232, 234, 235, 258, 286, 303, 305, 311, 312, 314, 316, 317, 318
 χρησιότητα 216
 χρίσµα 91
 Χριστιανισµός 21, 45, 60, 86, 137, 138, 148, 156, 173, 228, 268, 269
 χριστοκεντρικισµός 286
 Χριστολογία 26, 70, 87 έξ., 133 έξ., 138, 140 έξ., 148 έξ., 169 έξ., 268, 285
 χριστοποίηση 112 έξ.
 Χριστός 21, 22, 29, 30, 38, 42, 44, 45, 56, 67, 69, 80, 111, 160, 180, 189, 210
 - άναµάτρητος 85
 - καί άρχοντες 135, 190
 - βασιλικό άξίωµα 136
 - ένεργειες 84, 86
 - καί έξουσίες 132 έξ.
 - επαναστάτης 136 έξ., 138, 286
 - θεάµατα 84, 85, 86
 - ιδιώµατα 85
 - καί ιερατείο 127 έξ.
 - λατρεία 85
 - µεσίτης 114, 127
 - καί Νόµος 152 έξ.

- προσκύνηση 85
 - τριτοστό άξιωμα 126 εξ
 - και Έκκλησία 195
 - ρησεις 84
 - ψευδος 155
- ψηφοφορίες 276
ψυχή 7, 95, 99
ώφελιμισμός 185